

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

III

1884

—

1894

Erik Nørr

Genløsningsteologen

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909

og bibeloversættereren

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie
Odense Universitetsforlag

Genløsningsteologen og bibeloversætteren

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam
indeholder følgende bind:

Bind I: Kapellanen og professorspiren (1854-1870)

Bind II: Den jyske og den sjællandske sognepræst (1871-1883)

Bind III: Genløsningsteologen og bibeloversættereren (1884-1894)

Bind IV: Kulturpersonligheden og biskoppen (1895-1909)

“der er et Grundsyn, som vi ere fælles om;
jeg tænker, det stammer en Del fra vor Omgang
i Ungdomsdage, en Del fra vore Fædre,
en Del fra Grundtvig, vi hørte i Samling,
men fremfor alt dog fra den samme Aand,
thi jeg kommer for, der er ingen Præst,
jeg saadan har Aand tilsammen med som dig”.

Otto Møller til Thomas Skat Rørdam 15/10-1882

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909. Bd. I-IV

© 1999 Forfatteren og Odense Universitetsforlag

Sats og tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

Papir: 120 g Book design smooth

Omslag: DesignCo

ISBN 87-7838-431-1 (samlet)

87-7838-435-4 (bd. III)

Trykt med støtte af:

Jens Nørregaard og Hal Kochs Mindefond

Carlsbergfondet

Chr. P. Hansens og hustrus fond for almenvelgørende formål

G.E.C. Gads Fond

Landsdommer V. Gieses Legat

Goods Fond

J. Oskar Andersens Legat til Fremme af Kirkehistorisk Studium

J. S. Deichmann Branth's Fond

Kirkeligt Samfund

Odense Universitetsforlag, Campusvej 55, 5230 Odense M

Tlf. 66 15 79 99 Fax 66 15 81 26

E-mail: press@forlag.ou.dk www-location: <http://www.ou.dk/press>

Billederne på bind og forsatter:

Forsiden: Otto Møller i 1880'erne (Det kgl. Biblioteks billedsamling).

Bagsiden og forsatter: Gylling Præstegård. Foran huset ses Otto og Johanne Møller samt drengen Erik, født 1879 (Gylling Lokalhistoriske Arkiv).

INDHOLD

Bd. III

Indhold	5*
Brevvekslingen 1884-1894 – Brevene 205-375	1-362
Arkivhenvisninger og forkortelser	365
Noter	369

Bibliografi, slægtoversigter og personregister findes bagi bind IV

Matthæus Evangelii.
1te Kap.

1. Jesu Kristi, David Søn, Abrahams Søn, og Israels Konges Histori
 2. Abraham averter Ben, og Isaac averter Jacob; og Jacob averter Juda og hans Brødre; og Juda averter Peter og Sara ved Samaras; og Peter averter Heron, og Heron averter Sam, og Sam averter Aminadab, og Aminadab averter Nahson, og Nahson averter Salomon, og Salomon averter Davids, og Davids averter Boas ved Rahab, og Boas

I. Jesu Søn og Davidson.
(1-2 Kap.)

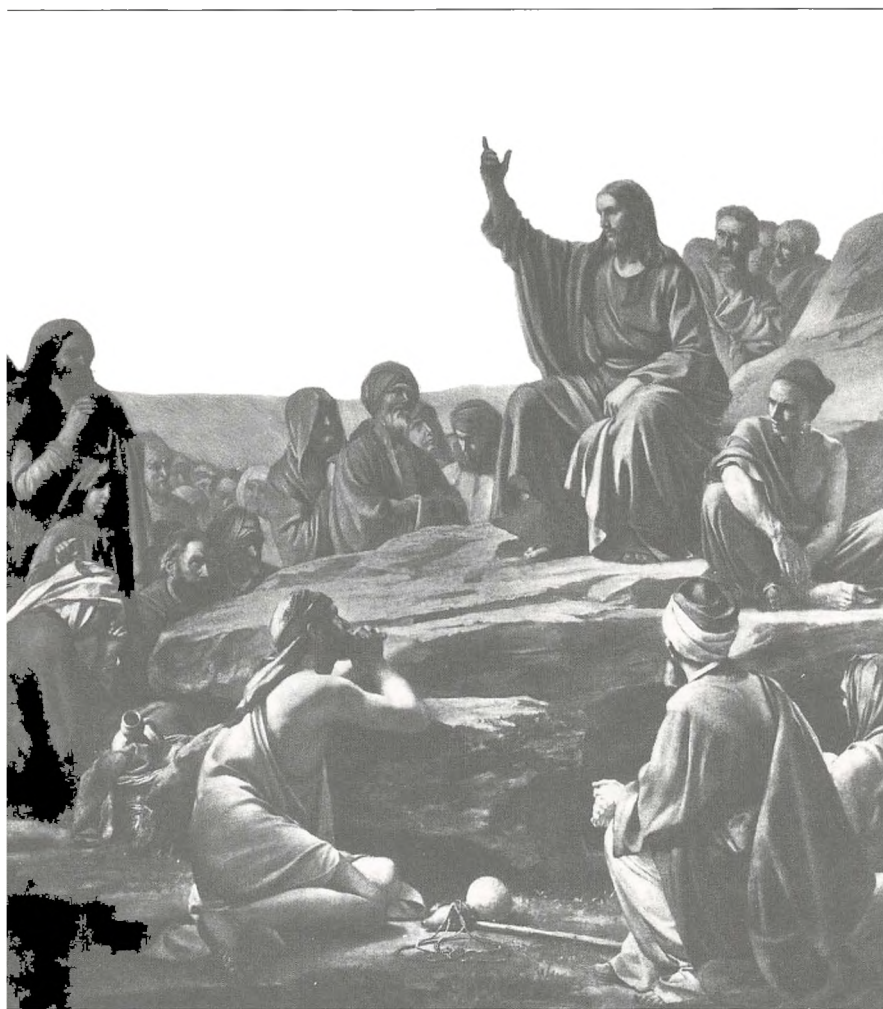
Matthæus Ver er et Med Abh Ver, som at hede Do. genn Omskrift (Vidst), indtaks sel, at han vil vin, at den Jesus, hvis Jordhede hem. mit Evangelium skildrer, er Kristus, den forfættede Messias (se V. 16 Anm), David, og Messias, som Abraham Ben. Han var tilkom til sine to Børns, Jost Brødre Ophend. Forfættede var givne til ham, til Abraham om, at, hans alle Tid skendte Jordens Ræder udgives (1. Joh. 1, 7), til David om, at hans Alldy skuld have de evige Rødsedimms og hede Jost. til sine Brødre (2. Tim. 7, 12-17. He. 2, 5). Evangeliet skel de gamle historiske person, at Jesus er Ophæren af den gamle Jost Forfættede og Forfættede. - Følg Histori kan man mærke oppe oversatte: Regel (i.e. East-Regel); ordet selv de: Regel (Reg). I den Tid hvor Abh Ver som en Omskrift over de følgende V. 2-17. Men (i.e. (i.e.))

V. 2-17. I Jesu Forfættede; smt. He. 9, 12-38.
 Dette Forfættede var ikke den som et Forfættede for de indfor skendte at blive, at Jesus med sin skendte for David og Abraham; det skal man vil se for de ordet, de kendte den gamle Jost Histori.
 # om: Alle Fættede indtaks sel, kendt, at hem. vil Evangeliet vil skilde Jesus som den forfættede David, Abraham, og Ben; det Børnsorden er jo Fættede til den evige Kong.

Til Sættene.

Det sættene indtaks sel: for Typen,
sættene - spaltet,
sættene - Kædet.
sættene - som fættede.

'mange år arbejdede Thomas Skat Rørdam med at oversætte Det nye Testamente, som udgivet forsynet med omfattende anmærkninger i årene 1886-92. Her er gengivet den første side af Matthæusevangeliet fra det håndskrevne originalmanuskript; oversættelsen findes i venstre spalte, og i højre side findes kommentarerne øverst, og nederst trykketekniske bemærkninger til sætteren. Af et brev vedlagt manuskriptet fremgår det, at TSR har tilsendt zoologen og manuskriptsamleren Jonas Collin håndskriftet, hvorfor det i dag findes i Den Collinske Samling i Det kgl. Bibliotek.

Thomas Skat Rørdams Ny Testamente udkom i en række udgaver. Den mest statelige udgave var forsynet med C. Blochs billeder af Jesu liv, som udkom i årene 895-98. Fra denne udgave er her gengivet billedet, der forestiller Jesu Bjerg-rædiken (Det kgl. Bibliotek).

Brevveksling 1884 - 1894

205. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[18/1-1884]

Min kære gamle Ven!

Jeg har i lang Tid skullet skrive til Dig, bl. a. ogsaa for at takke Dig for de to
 5 meget kærkomne Skrifter, Du har sendt mig; men det har stadig skortet mig
 paa den fornødne Tid, og det samme gør det forresten ogsaa idag, da jeg har
 en hel Bunke Afhandlinger til teol. Examen, som jeg skal have læst og
 bedømte. Men jeg er i en saadan Sjælevaande, at jeg maa raadføre mig med
 Dig. Igaar Aftes fik jeg nemlig Brev fra Scavenius, hvori han tilbyder mig
 10 Bispestolen i Aarhus efter Fog, som nu bliver Martensens Eftermand. Han
 har mange Grunde, fornemmelig den, at han ikke uden Grund mener, at
 skal det af ham indrettede Bisperaad slaa igennem, maa Grundtvigianerne ej
 være udelukte derfra. –

Jeg har i lange Tider ment at være ganske paa det rene med, at jeg ikke
 15 vilde forlade Kbhvn, hvor jeg har en saa glædelig Virksomhed, som jeg kan
 ønske mig, altid en stopfuld Kirke, og fuldt op af Tilhørere, hvor som helst
 jeg ellers taler, hvortil kommer, at disse nu virkelig begynde at falde
 sammen til en Menighed. Derhos har jeg en stor Mængde Studenter,
 Seminarister o. l. Ynglinge blandt mine Tilhørere og Altergæster, og jeg har
 20 da noget Haab om ogsaa at hjælpe dem til et og andet, som kan bære Frugt
 om i Landet. Endvidere modtager jeg saa mange Beviser paa Kærlighed og
 Tillid af Msker, som samles om mig, at jeg ikke kan andet end glædes og
 opmuntres derved, – det eneste trykkende er, at jeg stadig maa sige mig
 selv: det er langt mere end jeg i nogen Maade har fortjent. – Men, lad det
 25 være dermed, som det vil, saa meget tør jeg sige, at det er for mig utvivlsomt
 at Gud har givet mig en Gerning her (hvad jeg ogsaa hele Tiden troede, han
 vilde, inden jeg kom herind), og jeg finder ingen Spor til at den skulde være
 til Ende. –

Naar der nu alligevel er kommen stor Tvivl og Strid i min Sjæl ved dette
 30 Ministeriums Tilbud, saa tør jeg sige som for Guds Aasyn: det er aldeles
 ikke af nogen Slags Tilbøjelsh til den Højhed at være Bisp. Den har aldeles
 ingen Lokkelse for mig. Allermindst lokker Aarhus Bispestol mig. Dvs. der
 er ét, som kunde lokke, ja drage mig i højeste Grad, det er at blive Din Bisp,
 eller rigtigere: at komme Dig saa nær, at jeg kunde svippe ud til Dig om
 35 Morgenen og hjem igen om Aftenen, hvilket for mig vilde være en usigelig
 stor Vederkvægelse (jeg antager ogsaa for Dig, gamle Ven). Men dette er
 ogsaa det eneste: alt andet holder mig derfra, fremfor alt de Præster i
 Aarhus By, – hu, ha! Sørensen, o. l. – Men Spørgsmaalet er, om jeg alligevel
 ikke bør (ofre mig, kunde jeg sige, dvs.) sige Ja. Det kunde nu ogsaa ske paa
 en anden Maade, nemlig saaledes at jeg sagde til Ministeren: Aarhus vil jeg

ikke til, men jeg vil gaa til Odense (Engelstoft vil i (meget?) nær Fremtid faa sin Afsked). Jeg har Grund til at tro, at han vilde gaa ind derpaa. Og Odense var dog i kirkelig Henseende et bedre Sted end Aarhus, ligesom Fyns Stift bedre end Aarhus.

5 Nu beder jeg Dig om et trofast Raad, saa godt som Du i Din Afkrog kan give det: hvad skal jeg gøre? Jeg tror, at jeg her i Kbhvn udretter noget for Guds Rige, ogsaa at jeg her kan udrette en Del for Folkekirkens Bevarelse, hvad jeg for Tiden anser for en vigtig Sag; ja jeg tror at jeg som *Præst* her, altsaa som staaende i en langt friere Stilling end som *Bisp*, kan udrette
10 adskilligt mere end som *Bisp*, ti jeg forestiller mig at det for Tiden er meget vanskeligt for en *Bisp* at udrette noget. Men paa den anden Side var det muligt at *Bisperaadet* kunde komme til at udrette noget for Folkekirken, naar det føres i det rette Spor, hvilket omtrent vil sige, naar fornuftige
15 *Mænd* komme ind i det. Af de nuværende *Bisper* vil man rigtignok neppe kunne vente megen Fornuft mHt Kirkestyrelse; men det var jo muligt, at de kunde tales til Fornuft, naar man var med i Laget. –

For at samle alt i en Sum: det vil for mig være et ikke lidet Offer at sige Ja, saa naar jeg skal tage Hensyn til min Lyst, er jeg *slet ikke* i Tvivl om at jeg vilde svare Nej (om min Kone og mine voksne Børn vil endnu langt
20 nødigere bort herfra); men der er en Røst i mig som *synes* at sige: det er din Pligt at svare Ja. Og jeg vil gerne være en tro Tjener. – Jeg siger: den *synes* at sige dette; ti jeg er ikke vis paa at den gør det; der er noget ganske egent ved at faa et saadant Tilbud, saa Afgørelsen altsaa bliver lagt i ens egen Haand. Noget ganske andet er det, at *søge* et Embede, ti da afgør man ikke selv det
25 endelige.

Nu maa Du svare mig, saa snart Du paa nogen Maade kan, helst strags. Saasart jeg har truffet en Afgørelse, skal Du faa et ordentligt Brev fra mig.

30 Gud lade sit Ansigt lyse over Dig og Dit Hus, min trofaste gamle Ven, og give Eder et velsignet Nytaar, med godt Helbred og Glæde ved hans Miskundhed. Hils Din Kone.

Kbh. 18/1 84.

Din
Skat Rørdam

35 Du skal ikke omtale denne Sag for nogen, uden ialfald for Din Kone, som jeg antager kan holde tæt.

206. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[19/1-1884]

Kjære gamle Ven.

Den Sag, hvori du forlanger mit Raad, er paa en Maade ikke fremmed for
 5 mig. Jeg har længe forestillet mig, at det nok blev Fog, der skulde afløse
 Martensen, og jeg har saa i det stille glædet mig til, at du kunde komme efter
 ham; thi næst efter at have dig til Nabo som Præst ved jeg ikke noget, jeg
 mere ønskede, end dog at have dig til Bisp.

Hvor det dog vilde være godt for mig, om jeg skal leve, at have dig saa
 10 nær, at vi jævnlige kunde ses; det var det bedste af alt, hvad jeg kunde ønske
 i den Retning. Men naar det nu skal til at være Alvor og mit lille Raad kan
 faa nogen Indflydelse, saa kommer det underlige, at jeg ikke tør raade dig til
 det. For mig staar det saaledes i denne Stund, da jeg har læst dit Brev og talt
 15 med min Kone om det, at kan du *holde det ud* at være Præst i Kbhvn., kan
 dit Helbred blive ved at taale det, saa gjør du derved mere Nytte end ved at
 være Biskop enten her eller der. Jeg kan ikke forestille mig, at Bisperaadet
 faar nogen videre Betydning enten til at gjøre ondt eller godt, og ikke heller
 at en enkelt kan udrette noget stort i det Selskab; af den Grund tror jeg
 20 ikke, du skal bringe noget Offer, thi du kan vist virke ligesaa meget ind paa
 Bisperaadet ved at være udenfor det som ved at være i det og maaske
 endogsaa mere.

Var der Tale om Sjællands Bispestol, saa stillede Sagen sig for mig noget
 anderledes, thi dels blev du saa i Kjøbenhavn, kunde prædike, naar du
 vilde, og vel omtrent øve det samme som nu; og det kommer mig for, at det
 25 maaske dog er Styrelsens Mening, at du en Gang skal være det, og det har
 ikke saa lidt at sige for den danske Kirke, hvem der sidder der. Men hvem
 ved nu atter, om Vejen dertil ikke gaar om ad en anden Bispestol, eller at du
 ved at sige nej nu afskjærer dig Adgangen til at følge Fog, naar han vel snart
 er udtjent; thi han er nok ikke meget værd længer.

Og da maa jeg sige, at jeg indser slet ikke, hvorfor du hellere vilde til
 30 Odense end til Aarhus. Der trænges her i Aarhus langt mere til en alvorlig
 Mand end hist, og der er vist ikke nær saa meget Vrøvl og Vildskab her som
 i Fyen. Der kan være Daarlighed nok ogsaa her, men i Fyen er det meget
 værre, og det vil ret vise sig, naar Birkedal gaar af. Aarhus Præsterne er
 35 simple, men de kunde jo flyttes bort, du kunde jo vist let blive af med
 Sørensen. Vil du derfor overhovedet gaa ind paa at overtage et Bispeem-
 bede, saa mener jeg afgjort, at vi trænge mere i Aarhus til en god Mand end
 noget andet Sted, og saa skal du gaa derhen, hvor du trænges. Vil du forlade
 din nærværende Post, saa gaa derhen, hvor du kaldes, og vælg ikke selv et
 tilsyneladende behageligere Sted.

Men vil du helt slaa alle Tanker om Bispetjeneste ogsaa i Sjælland bort, og kan du holde *det* ud, som du nu er i, saa sig nej og bliv, hvor du er. Det er dog Hovedsagen, at du kommer til at udrette det bedste, vor Herre kan bruge dig til. Og min Glæde, som jeg vilde have af, at du var i Aarhus, vil
5 jeg gjerne ofre, naar saa skal være.

Jeg tror, du skal blive i Kjøbenhavn, blot du har Kræfter til det; men dette er jeg bange for, du maaske ikke har. Vil du gaa ind paa at blive Bisp, saa trænges der til dig her i Aarhus mere end noget andet Sted, saa vidt jeg da kan se, og det er jo saa ogsaa hertil der er udgaaet et Kald til dig, som da
10 vel heller ikke er udenfor Styrelsen. Hvad der skulde drage dig til Odense, kan jeg ikke fatte; thi at det der kunde være behageligere i adskillige Hensender, har jo ingen virkelig Betydning for dig, og Behagelighederne vilde vist meget snart vise sig i et andet Lys.

Mit Raad er derfor: *kan* du og *tør* du blive, hvor du er, saa bliv; der er du
15 til Gavn. Vil du flytte, saa flyt til Aarhus, hvorhen der kaldes, og hvor der højligt trænges. Men jeg ser jo nok nu, at mit Raad ender i intet Raad; jeg kan kun afgjort et: fraraade dig at bejle til Odense, naar du ikke tør tage til Aarhus.

Dette er nu jaget op, for at det kan komme afsted og naa dig imorgen.
20 Gud Fader styre dit Hjærte til at vælge det, som er godt for ham og til Velsignelse for dig selv.

Din trofaste Ven
Otto Møller

Gylling 19/1 84.

25

207. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbhvn 24 Jan. 1884.

30 Min trofaste gamle Ven!

Tak for Dit Brev og fordi Du svarede saa snart. Dit Brev var mig til stor Styrkelse og Vederkvægelse, – ikke fordi det udtalte noget, som for mig var nyt; det udtalte tværtimod ikke andet, end hvad der var mine egne Tanker, et nyt Vidnesbyrd om at vi, trods de mange Mile, der er os imellem, dog se
35 paa et og andet med de samme Øjne. Men netop dette, at Du, som dog her i dette Tilfælde kunde tænkes at ville være en ikke uvildig Dommer, saasom Du kunde forudsættes gerne at ville se mig noget mere i Din Nærhed, at Du saa dog fraraadte mig at gaa til Aarhus, dette styrkede mig mere end noget andet i den Vished, at jeg burde blive hvor jeg er, saa længe Gud giver mig Kræfter dertil. Og jeg tror og haaber, han vil det, ti i denne Vinter har jeg

været bedre ved Kræfter end i lang Tid, og jeg tror deri at kunne se et Tegn paa, at vor Herre endnu har en Gerning til mig her. –

Jeg gik da iforgaars op til Ministeren og meldte ham, at jeg ikke mente at burde modtage hans Tilbud. Han var ikke fri for at blive noget ærgerlig
 5 over dette Svar og sagde, at naar de, som stod paa den Side, hvor jeg staar, ikke vilde gaa ind i Bisperaadet for dèr at gøre deres Anskuelser gældende, saa var han ”diskulperet”, naar de ikke fik noget at sige. Hertil kunde jeg kun svare, at jeg under alle Omstændigheder ikke agtede at gøre noget Partis, men kun mine egne Anskuelser gældende, og disse haabede jeg
 10 baade at finde idetmindste ligesaa villige Ører for og at kunne hævde friere og bedre i min nuværende Stilling end som Bisp i Aarhus, – hvilket han da heller ikke vilde benægte, men han fastholdt dog, at han ansaa det for Uret af mig at sige Nej. –

Vi kom ved den Lejlighed ogsaa til at tale om Bisperaadet og dermed
 15 sammenhængende Sager; og jeg kunde ikke andet end undres over, jeg kan næsten sige: beundre, den Klarhed og Dygtighed, hvormed han udtalte sig. Han er et rigtig kvikt og klart Hoved og har megen *Interesse* for de kirkelige Spørgsmaal; men *Kærligheden* til Menigheden mangler ganske vist. Jeg udtalte at Bisperaadets Betydning vilde være aldeles afhængig af de Perso-
 20 ner, det kom til at bestaa af, om de havde noget at sige, og noget som duer. Dette negtede han ikke, men mente at det snart vilde faa betydelig Indflydelse, da den gamle Bispebesætning snart maatte blive afløst, – især naar det fik den Udvidelse, som antydes i Motiveringen af Resolutionen, og denne tænkte han slet ikke i Retning af en Synode, for hvilken han aldeles ingen
 25 Sympathi havde, men som en Udvidelse af Landemoderne med Optagelse af Lægmænd. –

Imidlertid, glad er jeg, at den Bispesag nu ligger bag mig; det vilde været mig saare svært nu at skulle rykke op igjen. Hvad Du skriver om Odense, billiger jeg aldeles, ikke mindst dette, som jeg ikke før havde tænkt, at i en
 30 slig Sag bør man enten gaa, hvorhen man kaldes, eller sige Nej.

Hvad synes Du om Roskilde Erklæringen? Jeg mener, at de fra forskellige Konventer fremkomne Jubelraab over Bisperaadet burde været sparede, da man endnu ikke kan vide det allermindste om, hvad dette Raad vil føre til, og kan sige sig selv at med den nuværende Besætning vil det føre til
 35 meget lidt; disse Udtalelser blive altsaa kun umotiverede Tillidsvota til Ministeren. Men langt mere urimeligt synes det mig at udtale sig derimod, hvis man da ikke ser det som Maalet, hvortil den kirkl Udvikling skal stunde, at hver Mand skal gøre hvad han lyster, dvs. at hver lille Menighedskreds paa aldeles independentisk Vis skal indrette sig efter sit Skøn. Og dette antager jeg dog at de færreste – om ellers nogen – af Underskriverne

mene. Snarere er denne Erklæring et Barn af Venstres Visnepolitik. Venstre er jo bleven fnysende over, at der paa en Tid, da dets Præsident har dekretet: almindelig Visnen! kan gøres noget, som muligvis kan bære Frugt; derfor maa Bisperaadet pustes op til noget forskrækkelig ufolkeligt
 5 noget, og de gode "folkelige" Præster maa saa pligtskyldigst vise deres folkelige Kirkelighed ved at istemme Venstres Dom, lidet anende, at de derved ikke gør andet end at gaa Venstrepolitikernes Ærende. – Naturligvis er der den væsentlige Mangel ved Bisperaadet, som det nu vil blive sat, at alle dets Medlemmer ere kongevalgte; men den Mangel er jo uafhjælpelig;
 10 og man havde gjort langt bedre i at sætte sin Stræben ind paa at skaffe en kirkelig Valgmaade for Bisperne tilveje.

25 Jan.

Saavidt kom jeg igaar; da kom der nogen til mig, saa jeg maatte udsætte
 15 Brevets Fuldendelse. –

Tak for Dine to nyeste Skrifter, som jeg har læst med megen Glæde, især det sidste, Dine Nådverprædikener, som jeg haaber at mange skal have Gavn og Glæde af. Ogsaa "Flertalsregimentet" er jeg, som Du vel kan vide, i ét og alt enig med, dvs. i Din Betragtning af dettes Væsen, at det efter sit
 20 Væsen er og maa føre til Fornegtelse af al Lov og Ret og til at sætte Vold og Magt, dvs. Lovløshed i Stedet. Men Slutningen er jeg ikke enig i, og jeg vilde ønske at den havde været uskreven, da jeg frygter for, at den vil hindre Dit Skrift i at gøre den Virkning, som det ellers upaatvivlelig maatte gøre paa alle Kristne, som ikke helt har forsaget al Alvor. Ved "Slutningen"
 25 mener jeg det Raad, Du ender med, som Modvægt mod Flertalsregimentet, at man ikke har andet at gøre end i alle Maader holde paa det bestaaende. Jeg forstaar nok, at Du hermed kun tænker paa det politisk bestaaende; men alligevel mener jeg, det ikke er et godt Raad, af den ligefremme Grund, at det i Virkeligheden er = det blot *negative*: at hindre, eller modsætte sig
 30 ethvert Fremskridt.

Jeg kan nu ikke vel tro, at Du virkelig kan mene dette; men Dine Ord sige ikke andet. Du burde have blevet ved det, Du i sin Tid i Din Pjece "Kristendom og Politik" gjorde gældende, at vi Kristne skal være Jordens
 35 *Salt*, altsaa arbejde paa at modarbejde Forraadnelsen, det samfundsopløsende, Lovløsheden, ved ogsaa i Politiken at være sanddru i Kærlighed, saa man ikke mener, at Løgn og Egennytte er berettigede paa det Omraade, hvad de jo altid – om end indirekte – vil blive erkendte for, naar Flertallet *som* Flertal skal have Retten paa sin Side.

Man maa vel vogte sig for at stille det, som om det politiske var noget, Kristne ikke kunde befatte sig med; vi maatte tværtimod sige, at i sig selv

burde ingen kunne være mere skikkede til Deltagelse i det polit. Liv end de Kristne, saa sandt de er Kristne og altsaa ikke søger deres eget; ti kun den der ikke søger sit eget, kan træffe hvad der er, og skal gælde som, Sandhed og Ret i de enkelte Tilfælde; og derom drejer jo netop det politiske Arbejde
5 (Lovgivningsarbejdet) sig hovedsagelig.

Men Ulykken i vore Dage er, at Kristne ere Politikere, ikke som Kristne, men som Politikere, dvs. at de bruge alle Midler som lige gode, naar de kun kan faa deres Partis Sag fremmet derved. Derpaa har vi idag i Aviserne et slaaende Vidnesbyrd i Henning Jensens Tale i St. Heddinge-Kredsen. Det
10 er bedrøveligt at se et Mske, som dog utvivlsomt vil være, maaske ogsaa endnu er, en virkelig Kristen, tale saaledes.

Naar man ser en saadan Vildskab eller Forrykthed, føles det dobbelt tungt, at saadanne brave og sindige Folk som Kirkeby og Madsen i Jelling kaldes bort i den unge Alder; for vore Øjne ser det jo ud, som kunde de
15 have gjort en hel Del Gavn endnu. Madsen laa den sidste Maanedstid af sit Liv her i Byen. Lægerne her erklærede det for en Svulst i Hjernen, en uheldredelig Sygdom, der undertiden kan vare et Par Aar, med store Lidelser (Hovedpine), og hvad der er tungest er, at den gør Folk helt idiotiske. Saavidt kom det dog ikke med Madsen, dertil varede Sygdommen
20 for kort; men han kunde slet ikke faa sagt, hvad han vilde, kun enkelte Ord. Det var tungt at se, hvor han arbejdede og kæmpede for at udtale sig, men forgæves. Jeg kom jævnlig til ham under hans Sygdom; han var selv øjensynlig ganske beredt paa at gaa bort, og det var ham kendelig til Glæde, hver Gang jeg viste ham hen til Jesu Kristi Naade; det sidste Ord jeg hørte
25 af ham, en Dagstid før han døde, var da jeg sagde: hold nu fast, at vor Herre Jesus har forhvervet og givet os Syndernes Forladelse og evigt Liv; da svarede han: ja Gud ske Lov.

Gid der maatte findes en god Mand til Jelling efter ham. Menigheden vil nok søge, eller har søgt om en ung Mand Sørensen, der er Kapellan i Jelling,
30 et flinkt og begavet Mske, der skal have nærmet sig meget til Grundtvig, mens han har været der. Petersen i Alslev søger det ogsaa, og han vilde ikke være saa ringe; han har en særlig Gave til at omgaas unge Msker, men som Prædikant er han nok noget jævn; da han imidlertid er en brav og troende Mand, som vist ikke i noget Stykke løber med de vilde, kan jeg ikke andet
35 end ønske ham til Jelling. Det har dog stor Betydning, at de fremtidige Lærere faar en sand Vejledning.

Det er vemodigt, at baade Baagø og Nørregaard vil gaa med i det Riffeluvæsen; det havde jeg dog ikke troet. Men det er den store Fristelse for Højskoleforstandere, at de trænge til aura popularis, som en anden til dagligt Brød. Jeg vidste iøvrigt ikke, at Vaabenforeningen havde nogen

Fremgang, og jeg er indtil videre mest tilbøjelig til at antage, at det bliver kun nogle faa der gaar ind i den; men skulde den faa nogen Udbredelse, kan jeg ikke se rettere end at det vil være rigtigt af dig at erklære ikke at ville have noget med dens Medlemmer at gøre, dog saaledes at Du først bør se at
 5 finde en passende Lejlighed til at udtale Dig imod dette Uvæsen, der ikke synes at kunne have anden Mening end at belave sig paa Borgerkrig eller Oprør.

Det er gaaet mig ligesom Dig, at jeg har afsagt Dagbladet i Anledning af det Stykke om min Farbroder; i dets Sted har jeg slaaet mig til Nationaltidende, da Berl. T. forekom mig for kedelig; men jeg skammer mig næsten
 10 hver Dag ved at læse den Tidende, der er et Nyhedsblad og intet andet. Det er noget af det ikke mindst bedrøvelige i vore Dage, at man ikke har et ærligt Blad, som der staar en Personlighed bagved, – som Ploug fordem – men det er forløbne Literater og Drengene der repræsenterer den offentlige
 15 Mening i Bladene (som der trues med Jes. 3: jeg vil give dem Drengene til Fyrster, og Drengestregere til at herske over dem). Nu er der fra Nytaar af kommet et nyt Højreblad, til hvis Oprettelse velhavende Folk her i Byen har ydet betydeligt, der siges 150,000 Kr, det hedder "Avisen"; det redigeres af en Student, der er – 24 Aar gl. – Det morede mig at se, at Din Nabo i
 20 Saxild nu har faaet sin Afsked, og derved at mindes at Du for mange – jeg tænker 15-16 – Aar siden meldte mig, at han vilde søge den, og opfordrede mig til at søge Embedet efter ham. Gid Du nu maatte faa en Nabo, som Du kan have Gavn og Glæde af.

Og saa lev vel for den Gang, min gamle Ven, og endnu engang Tak for
 25 Dit Brev og gode Raad. Gud styre alt for Dig og Dit Hus saaledes, at I maa kende hans Kærlighed i det altsammen. Hils Din Hustru venlig. Min Kone hilser Eder begge.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

Kbhvn 25/1 84.

30

208. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[19/2-1884]

Kjære gamle Ven!

35 Det var i Grunden, som du vel kan tænke, med Sorg, at jeg modtog din Besked om, hvad du havde bestemt dig til angaaende Aarhus-Stolen. Jeg gik og haabede paa i mit stille Sind, at du alligevel maatte føle dig nødt til at tage imod den, og jeg forudsaa og forudsmagte den Fornøjelse, det vilde blive til for mig paa mange forskellige Maader. Men forbi er det altsaa, og vi maa belave os paa en anden, hvem det saa bliver. Mig er det for saa vidt nu

ganske ligegyldigt; jeg venter ikke, at han kan være mig til nogen enten Glæde eller Sorg, Nytte eller Skade, og maaske han vil fortsætte i det forrige Spor at lade vor Krog i Fred.

Det er i Aar 16 Aar, siden her var Bisp, og der maa godt for mig gaa 16 til,
 5 uden at jeg skal savne ham. Maskinen gaar lige godt, enten han kommer
 eller ikke, og andet end et Maskineftersyn kan han ikke foretage. Jeg nærer
 derfor slet ingen Ønsker, saalidt som jeg har nogen Gru selv for Gude. Men
 hvad du dog skal vide, er følgende. Her sad jeg med tæt forseglede Dørre og
 turde ikke tale med et Menneske om, at du havde skrevet noget til mig om,
 10 at der var gjort dig Tilbud om Aarhus. Saa bliver der først sendt mig en
 meget spids Tak fra nogle i Aarhus, at det var smukt af mig, at jeg havde
 hjulpen med til at skaane dem for den bedste Biskop, de kunde faa, naar jeg
 nu blot kunde have samme Held med at fri dem for den værste: Gude. Jeg
 sad i stum Forbavselse over, hvad det betød. Næste Dag fik jeg Brev fra
 15 Nørregaard, hvori der stod: "man hører, at Rørdams Afslag paa Tilbudet
 om Aarhus Bispestol væsentligt er skrevet med Deres Pen". Jeg følte mig
 mer og mere ilde ved det; men nu iforgaars var han hernede og fortalte da,
 at du selv forlængst havde meddelt dette til hans Svigermoder, som naturlig-
 vis ikke lod det ligge og blive koldt.

Disse Hilsener fik jeg omtr. d. 1. Febr., og jeg kunde ikke lade være at
 tænke, at du skulde have en Ufærd, der paalægger mig den største Tavshed
 om det, som du saa selv næsten sætter i Avisen. Du fortjente neppe en
 anden Gang at kunne stole paa min Discretion. Alle sige jo, at jeg har
 handlet ilde, og forsaavidt Afgjørelsen virkelig havde ligget hos mig, vilde
 25 jeg ogsaa sige, at jeg havde handlet ilde, thi man er dog altid sig selv
 nærmest, som den jydsk Pater sagde: "Haar a pacem, saa pacer a mæ sjel
 først".

Ja, saa rejste altsaa Martensen, og jeg ser, at hans Lovtalere søgte at løfte
 ham op paa et højt Æresæde baade i Eftermælet og i Himlen. Mon Ander-
 30 sen i Ringsted var syg, siden han ikke kunde komme til at stemme i med?
 Man kan jo ellers sige, at de talte, som Martensen selv forud havde bestilt til
 det, og at de heller ikke lagde Fingrene imellem. Men de talte dog ganske
 viseligt ikke om "Sandhedsvidne" eller "den hellige Kjæde"; jeg har en
 Følelse af, at de alle har havt det i Minde, at dette var det ikke heldigt at
 35 repetere. Jeg ser, at Kongen havde den unge Hr. Martensen ved Siden,
 ham, der forleden Aar blev taget ved Vingen af Lembke som vel langfingret;
 men det er jo vel ikke første Gang, Kongen har fulgtes med en, der ikke
 havde helt rene Skjøder.

At Martensen selv skar sig Ris før sin Bortgang, anser jeg for en simpel
 Retfærdighedshandling af Styrelsen, og det vil da ogsaa bidrage sit til, at

hans Herlighed vil blegne noget tidligere, end det ellers vilde sket; thi komme vil det, at han synker ned ogsaa nedenfor Mynster. Det, hvorved jeg synes, han har gjort sig mest fortjent, er ved hans Skrifter om Jacob Bøhme og Mester Eckart, samt maaske hans lille Skrift om Katholikerne.

5 Det andet, der er løbet Evropa rundt, vil ikke holde sig saa meget længe; det er forlorne Sager. Det er nu min Tro, og derfor finder jeg det godt nok, at han gik i sin Grav med et stort Ris efter sig fra danske Præster; thi det nytter ikke det Mindste, at hans Lovtalere overdøve hinanden med ved hans Grav at sige, at ingen har elsket sit Folk og Fædreland som han. Det er ganske
10 ligefrem Usandhed og maaske ikke engang sandt i deres egen Mund, thi Sandheden er, at hans Hjærte var paa hin Side Ejderen, og at han vist aldrig var bleven her i dette lille Land, naar vi ikke havde havt Fru Heiberg, og naar det ikke ogsaa for ham havde været mere tiltalende at være den første i Kjøbenhavn end den anden i Rom. Jeg kan ikke lade være at sammenligne
15 ham og Clausen, der i sin Tid stod paa samme Sted for os; der er kun lidt af, hvad Clausen sagde, jeg helt synes om, men ham selv har jeg faaet mer og mere Agtelse for baade som dansk Mand og from Christen. Der er meget af, hvad Martensen har sagt, som man ikke kan andet end billige, fordi han har det fra samme Kilde som vi, men ham selv kan jeg mindre og mindre lide;
20 der er saa lidt hos ham af det, man sætter mest Pris paa, naar man bliver ældre. Men lad ham nu hvile og være den, han er; vi kan alle faa nok at svare til, naar vi komme, hvor han nu er; og han har maaske ogsaa været en anden i sit inderste Liv, end han var paa Papir, hvad vel lykkeligvis er Tilfældet med mange.

25 Jeg sender dig hermed et 1 Hefte, som jeg er ked af at skulle sende dig. Det er Schönbergs Paafund med dette at udgive det heftevis; jeg haabede, at han havde opgivet den Ide, men saa sendte han mig igaar en hel Bunke af dette 1 Hefte. Derved bliver jeg ude af Stand til at sende dig en indbunden Bog, hvad jeg ved, du ellers Paaskjønner, og hvad der er værre, er dette, at
30 derved taber du formodentlig Lysten til at læse Bogen ordentligt, idet du vel sagtens ikke kan lade være at kige i det, før Enden kommer, og det er Enden, der skal slutte Værket, – og paa den anden Side dog gaar Glip af det samlede Indtryk, som er Hovedsagen, medens adskillige Enkeltheder kan være, hvad de er. Vi se nu ens i saa mange Henseender paa det største, at jeg
35 ikke behøver at bede dig om at læse med god Villie; det ved jeg, du vil gjøre; men derfor kan der jo ligefuldt gjerne blive det, som du i Førstningen vil ryste dit gamle Hoved over. Tag det nu med Ro og hav Taalmodighed, til Enden kommer; hvis Enden er god, er jo dog al Ting godt.

Jeg har i denne Tid læst en Bog med ikke ringe Fornøjelse, nemlig Ipsens Forklaring over Aabenbaringen. Jeg ventede mig slet ingen Ting af den,

helst da det hed paa Tiltalen, at den er udlagt ”til Opbyggelse”; men alligevel er der mere sund Sands i den end i det allermeste, der er skrevet om Aab. Ganske vist er jeg uenig med ham i omtrent hele hans Udlæggelse, skjønner ikke, at han har forstaaet Bogen, hverken i det hele eller det enkelte. Men skjøndt han ikke har forstaaet den tilfulde, har han dog ofte ikke været saa meget langt fra det, været, uden selv at vide det, saa temmeligt paa det rette Spor. Og saa, hvad der er Hovedsagen, er det en alvorlig Bog; han har læst med det rette Sind men savnet adskillig Hjælp; og som Psalmen siger om Gud, at mod den oprigtige er han oprigtig, – men mod den forventede viser ”han sig forventd”, saa gjælder det vist ganske særligt om hans Aabenbaringsbog. De, der gaa til den af Nysgjerrighed eller alle de andre daarlige Grunde, de komme fra det derefter. Men de, der gaa til den i Oprigtighed for at faa Trøst mod det, som truer, de finde altid noget der, gjerne mere, end de selv ventede og vide at gjøre fuld Brug af. Jeg har læst Bogen med Glæde og egentlig uden Anstød, skjøndt jeg som sagt er uenig med ham om hverteneste Stykke fra Begyndelsen til Enden.

Der er kommet en lille Bog af Levinsen: de 4 Evangelier, sammenordnede i Tidsfølge. Det morer mig at se, at medens han har sat lidt om paa Markus og Lukas efter eget Skjøn, har han i et og Alt uden en eneste Afgivelse fulgt min Sammenstilling af Matthæus og Johannes eller rettere min Faders. Men han har ganske vist ikke med et eneste Ord antydnet, at han har det ikke fra sig selv. Og maatte det være et Varsel om, at denne Maade at se paa denne Sag nu er ved at trænge igjennem og blive almindelig anerkjendt Sandhed, saa kan jeg ikke andet end glæde mig over det; thi det sande er sandt, hvem der saa siger det. Havde jeg selv helt funden det ud, havde jeg maaske følt mig stødt over, at andre uden videre annektere det.

Hvad du skrev om Flertalsregimentet, er jeg jo ikke uenig med dig i, men jeg mener, at man ikke kan sige alt og forestave alt ved enhver Lejlighed. Man maa jo dog imellem forudsætte, at det er Folk, der selv kan bruge deres Forstand, der læse. Naar jeg mener, at der nu skal holdes paa *det bestaaende*, da synes jeg, det maa være klart for enhver, der vil læse og forstaa, at jeg derved har ment det *bestaaende Kongedømme* med den Magt, som Grundloven nu engang har overdraget Kongen.

At jeg ikke ellers er et Stilstandsmenneske, der ikke vil, at der maa ske gavnlige Forandringer, eller at enhver skal bruge sine Gaver paa bedste Maade og med al Flid til det heles lykkelige Gænge, det mener jeg, at enhver Læser maa vide; thi jeg skriver jo dog ikke for første Gang om saadanne Ting. Men grimt er der rigtignok hele Landet over rakt Tunge ad mig, og har man ikke kunnet se andet, saa har man paa disse udrakte, urene Tunger kunnet se, at den folkelige Mave er i en slem Tilstand. Jeg tænkte først paa,

at nok en Indgift under disse Forhold var det rette; men der vil vel gaa en Tid, før man faar dem til virkeligt at tage mere ind. Og helt spille sine Ord og sin Tid paa Folk har man dog ingen Lyst til, naar man ikke faar anden Tak derfor end den, jeg har faaet.

5 Vi har det nogenlunde, og den milde Vinter er nok en Guds Naade for os her, som da alt er, hvad vi faa. Det er da godt, at du ogsaa i Vinter har det bedre; maaske du nu vænner dig til Luften og Livet i Staden. Gud lade det blive ved herefter, saa du kan være uden altfor store Ulemper der, hvor du skal være. Hils din kjære hustru fra os og lev begge saa vel med eders Børn,
10 som vi ønske eder det.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 19 Febr. 84.

15 **209. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[21/2-1884]

Min kære gamle Ven!

Tak for første Hefte af Din Bog, som jeg modtog i Formiddags, og som jeg hidtil kun har haft Tid til at skue udvendig. Jeg haaber og ønsker, at jeg
20 ogsaa maa kunne sige Tak for den, naar jeg har faaet læst den, og det er mig i saa Henseende en Beroligelse at jeg har talt med Dig om den Sag og at jeg saaledes paa Forhaand er vis paa, at vi det grundvæsentlige ere enige om denne Sag, hvilket jeg ellers efter de Rygter der vare komne mig for Øre
25 derom tidligere, kunde have Anledning til at tvivle om; men naar man kun holder fast, at Jesus X. virkelig har givet sig selv til Løsepenge for os, og at altsaa hans Lidelse og Død virkelig var for *vore* Synders Skyld alene, – og det ved jeg at Du gør –, saa har man Sandheden den Sag betræffende. Af Dit Brev slutter jeg imidlertid, at der maa være adskilligt i Din Bog, som endog
30 efter Din egen Mening ser højst aparte ud; – gid det ikke maa være for stramt.

Naar jeg saa snart skriver, er det iøvrigt ikke nærmest for at takke for Din Bog; i saa Fald vilde jeg have opsat det til jeg havde læst den; men det er især for at rense mig i Dine Øjne for den Beskyldning for Aabenmundethed, som halvvejs ligger i Dit Brev, eller ialfald for det Udseende deraf, som jeg
35 har faaet i Dine Øjne. Naar jeg bad Dig tie stille med, at Ministeren havde tilbudt mig Aarhus Bispestol, saa var det ikke fordi Tavshed derom var mig paalagt, men dels fordi jeg ikke vilde gaa og gøre mig til af, hvad mig var tilbudt, dels fordi jeg vilde have Lov til i Ro at overveje den Sag med Gud, uden Indblanding af "Venner" Raad.

Det hjalp dog ikke at jeg tav, ti det viste sig snart, at Embedsmændene i

Kultusministeriet af al Magt udbredte den Tidende, at jeg skulde være Fog's Eftermand. Saa fik jeg naurligvis mange Spørgsmaal og megen Snak derom. Og da jeg havde givet mit Svar, fandt jeg ingen Anledning til at fortie dette, naar Folk spurgte mig derom, idetmindste naar fornuftige Msker gjorde

5 det.

Og saaledes gik det til, da jeg i et Selskab kom sammen med Fru Feddersen, som naurligvis ogsaa spurgte mig om Aarhus og ved den Lejlighed ytrede, at Folk i Aarhus Stift gerne vilde have mig dertil, at jeg da nævnede Dig som Vidnesbyrd om, at ogsaa Folk i Aah. Stift, hvis gode

10 Sindelag mod mig jeg var vis paa, dog kunde mene, at jeg gjorde rettest i at blive hvor jeg er; og jeg har da sagtens ogsaa udtalt, hvad Sandheden er, at Dit Brev havde været mig en stor Styrkelse. Naar dette nu paa Vejen til Testrup er vokset til, at mit Afslag er "skrevet med Din Pen", saa er jeg uskyldig i denne Version, heller ej kan jeg tro at den kommer fra Fru

15 Feddersen, dertil er hun et altfor sandfærdigt Mske, men det er sikkerlig en fri Oversættelse af Nørregaard selv. –

Jeg har iøvrigt siden mit Svar om Aarhus ogsaa været fristet af Odense, hvilket jeg nu heller ikke har Anledning til at tie med, siden jeg hører at dette ogsaa staar i Aviserne (i bogstavelig Forstand, nemlig i det halvofficielle Dagens Nyheder). Jeg har nemlig (nu er det vel 2-3 Uger siden) haft

20 Bud fra Ministeren, om jeg vilde tage imod Odense Bispestol, da jeg i saa Fald vilde faa et officielt Tilbud derom. Det var mig i visse Maader endnu sværere at sige Nej hertil end til Aarhus, ti jeg kunde ikke værge mig mod den Tanke, om ikke disse gentagne Tilbud vare en Tilkendegivelse af, at det

25 var Guds Vilje, at jeg skulde ind i den Gerning.

Men jeg kom dog efter megen Overvejelse, og megen Kamp kan jeg sige, til Ro i den Overbevisning, at naar Gud saaledes har lagt sin Velsignelse til min Gerning her i Byen, som han aabenbart har gjort, og naar denne Gerning derhos endnu kun er begyndt, og at jeg ikke ved nogen eneste, jeg

30 kunde pege paa til at tage Gerningen op efter mig, hvis det blev mig tilstødt at udpege min Eftermand –: saa kan jeg ikke se rettere, end at det er min Skyldighed indtil videre at vedblive at gøre Tjeneste her. – Og derfor har jeg da ogsaa denne Gang sagt Nej, og jeg haaber til Gud at det maa vise sig at have været det rette. –

35 Naturligvis ere disse Afslag ikke løbne af uden at jeg bagefter af og til, naar jeg syntes jeg havde mere end ønskeligt at tage vare, har været fristet til at tænke: sikke gode Dage du har skudt fra dig, idet du ikke vilde være Bisp, hvor du kunde have tilbragt det halve Aar og mere i den ønskeligste Fred og Stilhed og læse alt, hvad du lystede. Men jeg har dog ikke haft vanskeligt ved atter at slippe slige Tanker, ihukommende at det dog altid er bedre at

slides op end at ruste op, og lidt Gavn kan jeg vel med Guds Hjælp gøre endnu uden Udsigt til at slides op.

Det var dette, som jeg egentlig havde at skrive til Dig denne Gang, og nu er min Tid "fast forløben". Jeg er ganske enig med Dig i Din Betragtning af
 5 Martensen: han var, som han klarlig har vist ved sin Levnedsbog, og end mere ved sit Svar til de slesvigske Præster, ikke nogen stor Mand, hellerej nogen Dansk Mand; han var en meget begavet Mand med en sjælden Evne til at fremstille sine Tanker i en smuk, ja blændende Form, men Lødigheden af Tankerne er mangengang kun ringe, hvorfor jeg bl.a. ogsaa er vis paa, at
 10 naar hans Beundrere forudsige at hans Prædikener vil vedblive i Fremtiden at være en Guldgrube, hvoraf danske Kristne vil øse alt muligt, da vil dette vise sig som en falsk Profeti. –

Et mærkeligt Fund fra Oldtiden er nylig gjort, idet den græske Metropolit Bryennios (som for nogle Aar siden fandt og udgav det fuldstændige 6ste
 15 Brev af Clem. Rom.) i samme Haandskr. har fundet en διδαχή τῶν ἀποστόλων, som skal være Grundstammen til 7de Bog af Const. Ap. og skrive sig fra Midten af 2det Aarh. Jeg læste et Referat af Indholdet, tildels en Overs. deraf, igaar i et tydsk Tidsskrift; det giver ganske mærkl. Indblik i Menighedslivet paa den Tid; jeg længes efter at se selve Skriftet, om det
 20 melder noget om Symb. Ap. –

Vi har haft den Glæde i Begyndelsen af dette Aar, at vor næstældste Datter er bleven forlovet med en theol. Stud. Clausen, Søn af en Mægler Cl. her i Byen, et rigtig flinkt Mske, med gode Grundsætninger i alle Maader. Med Guds Hjælp vil han kunne gøre god Tjeneste som Præst. – Saa lev vel
 25 for den Gang; Gud velsigne og bevare Dig og Dine saa kendelig, at I ret maa kunne af Hjærtet takke. Hils Din Hustru venlig fra min do. og

Kbh. 21/2 84.

Din trofaste Ven
 Skat Rørdam

30

210. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[15/5-1884]

Kjære gamle Ven.

35 Denne Gang er det nok mig, der har ladet gaa temmelig lang Tid hen, siden jeg sidst lod dig høre fra mig; men nu skal jeg ogsaa have det redt fra mig, før der med Foraaret gror Græs paa Stien mellem os. Vi har det nogenlunde, hvad jeg da ogsaa hører, at du har det; og vi høre gjerne om dig hver Gang, min Kones Søster i Kjøbenhavn skriver, og hun har skrevet af og til i dette Foraar i Anledning af hendes Plejebarns Confirmation.

Der fra har vi som sagt hørt, at du har det ganske godt, som vel er; og det samme gjælder os, naar undtages dette, at vor gamle Karl Rasmus er gaaet fra Forstanden af Kjærlighedssorg over en Enke. Han har fløjet saalænge om den Ild, til han nu har brændt sig; til at begynde med var han bindegal, 5 saa jeg maatte holde Folk til at passe paa ham baade Nat og Dag; nu er han efterhaanden blevet mere stille og regerlig, men endnu er Skruerne i Hovedet ikke i Lave. Paa Sindssygeanstalten har jeg ikke kunnet faa ham ind, da der ingen Plads er, saa jeg jo har maattet selv gaa og bødle med ham ventende paa, om det saa efterhaanden vil fortage sig. Men en meget kedelig 10 Historie er det, selv om det ender med, at han igjen kommer til Fornuft. Han hørte jo paa en Maade Huset til, var en Arv efter min Fader, saa vi har alle været meget medlidende med ham.

Du har vel saa ogsaa lagt Mærke til det Sammenstød, jeg alt har havt med Leth i Middelfart angaaende den udkommende Bog. Han er jo, som om han 15 havde Ild i Rumpen, og han kunde nu ikke holde det i sig længere. Det fik imidlertid en ganske god Ende, thi efterat jeg i Kktdn. havde givet ham nogle Næsestivere, som jeg syntes, han fortjente og som tillige skulde tjene ligesindede til Advarsel, at de dog vilde holde dem i Skindet, til de har læst Bogen, – gav han en meget ynkelig og forbitret Klage fra sig. Han var, 20 forekom det mig oppe ved Kogheden og paa samme Tid saa ynkeligt jamrende over, at jeg ikke kunde lade ham i Fred. Jeg skrev saa et Brev til ham i al Ro og Venskabelighed og forestillede ham, at jeg ikke havde ventet, han vilde jamre saaledes for de Rap, der kan falde i en Skjærmydsel; men at man meget godt kan være i høj Grad ærgerlig over, hvad en Mand gjør, 25 uden derfor at være vred paa ham selv, naar man ellers ser godt til ham, samt at jeg fandt, det var rettest, vi saa at holde Fred med hinanden, saa meget mere som han slet ikke kjendte det, der skulde sætte Ufred mellem os, men kun gjættede sig til det efter eget Skjøn. Det førte saa til, at han sendte mig et meget venligt og ordentligt Brev med Løfte om at lade være at kaste Sten 30 efter mig herefter, og jeg tør nok sige, at vi nu efter denne lille Vals er meget bedre Venner end vi før har været, hvorvel vort Venskab jo er paa Afstand, da vi aldrig har set hinanden. Men saaledes kan det, der fra først af tegner ilde, endda faa en god Ende, og jeg sætter virkelig Pris paa det Forhold, jeg nu ved dette Sammenstød er kommen til ham i.

35 I samme Godlag fik jeg da et Brev fra Birkedal, hvor han erklærede sig ”dybt bedrøvet” over mig, at nu kunde vi ikke længer staa sammen i Kirkekoret om end ved Daaben og mere af samme Bøtte. Han meddelte mig fremdeles, at han var færdig med en Bog imod mig, hvor han vilde vide sin Grunduoverensstemmelse med mig og sige mig Sandheden alvorligt omend ikke med haarde Ord, som jeg brugte dem mod ham og hans, og at jeg snart

skulde faa det at se. Alt dette gaar jo nu paa den gamle Melodi, men er mig i høj Grad kedsommeligt. Jeg skrev da til ham, at jeg naturligvis ikke havde noget imod, at han skrev imod mig, naar han følte Trang til det; men at hvis han gjorde det for nærværende Tid uden at kunne have læst det, han vil
 5 skrive mod, da gjorde han ikke blot mig Uret men den største Uret mod sig selv ved i Leths Fodspor at tillægge mig en hel Række taabelige Meninger, som jeg ikke har, og ved at gjøre sig selv det umuligt at læse, hvad jeg har at sige, uhildet, hvilket er hans Pligt, naar han vil tale med om det. Dertil svarede han intet; men da jeg heller ikke har mærket noget til hans Bog,
 10 antager jeg, han har sat sig til Ro til videre.

Men naturligvis vil det komme og komme som en raslende Haglbyge baade fra hans og fra anden Side; thi det kjære Folkeslag kan ikke faa lært at gjøre Skjel mellem, hvad vor Ven Deichmann Branth forleden Dag i et Brev betegnede saaledes: "den christne Tro og skidt Theologi". Jeg kommer mer
 15 og mere til at anse den orthodoxe Forsoningslære for et Stykke daarligt Theologi, for en Theori, man en Tid har ment at kunne hjælpe sig med men som ikke slaar til. I Naturvidenskaben har man jo saadanne Theorier, som man benytter, saalænge de heldigt forklare de bekjendte Fænomener. Den samme Brug har Theologerne gjort af Forsoningstheorien, og det er slet
 20 ikke mig om at gjøre at skaffe den af Vejen; for mig maa alle de godt beholde den, der mene ikke at kunne undvære den. Jeg vil kun vise, at man kan gjerne tænke over sin Christentro og finde en glædelig Sammenhæng deri uden at have denne Theori som Underlag. Og jeg antager tillige at kunne paavise, at der er store Kjendsgjæringer, man med denne Theori for
 25 Øje har tabt aldeles af Syne og som har meget mere Værd end en hvilken-somhelst Theori. Du har vel sagtens fulgt mit Raad ikke at læse, før der er en Ende at naa til; og deri gjør du rigtigt, sparer dig selv for en Del utidig Ængstelse, som din gamle Kjærlighed til mig sagtens vilde paaføre dig.

Men der er en Ting, jeg ved Lejlighed nok gad høre din Mening om; en
 30 Præsteven har skrevet følgende til mig forleden Dag; han er mere inde i min Tankegang om denne Sag end nogen anden. Han spørger mig, hvorfra dette Navn: "*Forsoningsfesten*" stammer, om det ikke er fremkommet med tilbagevirkende Kraft fra den kirkelige *Forsoningslære*. Han skriver om ikke Bibelens Navn: "jom hakippurim" kommer af Piel af "Kafar", og om det
 35 ikke, som Gesenius siger, betyder *forlade* = *condonavit*. Om altsaa ikke Navnet med Rette burde være "Tilgivelsesdagen" "og hele *Forsoning*-*forstillingen*" holdes borte derfra. Jeg er tilbøjlig til, hvis ellers Gesenius har Ret i, at den egentlige Betydning af פָּחַח i Piel er: *tilgive*, at mene, at Navnet *Forsoningsfesten* staar i ligefrem Afstemningsforhold til den kirkelige *Forsoningslære*, og at disse to gjensidigt har tjent til at støtte hinanden. Men jeg

har ikke Kundskab til at afgjøre det, uden at jeg skulde til at rode meget mere om i Bøger, end mine Øjne nu vel kan magte; og jeg haaber, at du kan og vil svare mig derpaa og spare mig unyttig Møje med denne Sag. Det er ikke, fordi jeg vil gjøre nogen Brug af denne Iagttagelse, da det ikke er min egen; men jeg vilde jo gjerne vide, hvad der i dette Stykke lader sig sige. Jeg har nu den Tro, at Ordene *ἰλασμός, ἰλασκεσθαι, ἔξιλασκεσθαι* slet ikke betyde andet end: Naade, skaffe Naade osv.

Men, som før bemærket, Allarmen vil jo vel komme, og saa er jeg uvis med mig selv, om jeg skal tie stille til den eller slaa igjen, naar Folk falder over mig. Jeg vil helst være udenfor personligt Kjævl, der næsten aldrig løber af uden Fornærmelse. Jeg har nu tiet til alt det Bavl, som gamle Monrad har opvartet mig med i Vinter, og som fra Morgenbladet er gaaet rundt i kraftigere og kraftigere Ekstrakter i Aviser og ogsaa har indbragt mig væmmeligt anonymt Brevopvartning; jeg har tiet, fordi det er mig modbydeligt at klopfægte med disse Politikere. Men der er alligevel en Grændse, som kan overskrides; og vil nu alle Zionsvægterne med Birkedal i Spidsen, fulgt af Henning Jensen, Thomas Rørdam osv. paa Nakken af mig, saa ved jeg ikke, om jeg vil blive ved at tie, hvor ynkeligt den lille Omgang med Leth end virkede. Det kan jo være, at Fakultetet ogsaa skal i Gevær, nu da det har faaet sit eget Organ. Vi faar nu se an; jeg haaber, at du vil ikke være blandt de mange, der slaa den ene; thi der bliver rimeligt nok til at besørge den Afstraffelse.

For nu at tale om noget andet, har du tænkt noget paa, hvor du vil udluften din gamle Krop i denne Sommer? Det vilde være mig en svær Plaser, om det ikke maatte falde altfor langt fra dette Sted. Du ved jo nu, hvordan Stedet er, og hvordan Sindelaget er mod dig, Kone og Børn hos mig og mine, og der er ellers god frisk Luft her paa dette Sted og Plads til dig og Kamraterne, saa længe du maatte synes om det; du vil vanskeligt blive saa længe, at vi skulde faa for meget af det. At du og dine er meget velkommen her, det ved jeg, at du ikke tvivler om, saa jeg derfor ogsaa stoler paa, at I tage eders Bestemmelser derefter, ligesom jeg jo da ogsaa nok ved, at du vil gjerne unde mig den Fornøjelse at se dit Ansigt og nyde din Omgang, naar det ellers kan lade sig gjøre for dig uden altfor store Opofrelser i andre Retninger. Jeg faar lidt Penge for den ny Bog, og baade kan du *frit rejse* paa den Conto, om du vil, samt vente lidt Hjælp deraf til, hvad du hos dig maatte have at sørge for. Dette være altsaa nu en Indbydelse til dig, Kone og Børn i passende Antal til Sommeren, alt at optage i bedste Mening, som jeg jo ogsaa ved, du vil.

Vor afrejste Bisp fik vi igaar et Hyrdebrev fra til Afsked = ubehageligt, gudeligt Væv. Hvorfor man dog ikke kan holde Mund, naar man intet har

at sige. Den ny, Clausen, tænker jeg, er saa fornuftig at spare paa den Slags Luksusartikler. Han er jo først nylig kommen, saa han vel endnu intet har foretaget, hvoraf nogen kan danne sig Mening om hans Bispemaner.

Ved du noget om, hvem den Dahl i Norge er, der har udgivet en Bog:
 5 "Gud og Verden", om han er Præst eller hvad; det er en kuriøs Bog men ikke saa gal endda, som den ser ud til. Hvem er den Carstensen, der har skrevet om Opstandelsen osv. Han maa vel høre til et eller andet vildt Parti derinde; han er da et galt Spektakel.

Lev nu vel, min gamle kjære Ven; hvor meget jeg holder af dig, kan jeg
 10 skønne af, saa godt som jeg kan taale, at du roses, hvad du blev meget stærkt af min Kones Slægt for dit Confirmationsværk. Gud velsigne dig og dine med alt godt for vor Herres Skyld.

Din gml. Ven
 Otto M.

15 15/5 84.

211. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Emiliekildevej v. Klampenborg 21/7 84.

20 Min kære gamle Ven!

Hvis Du ikke fra Fortiden var godt vant til, at jeg lod mine Breve vente længe paa sig, kunde Du vel denne Gang næsten være kommen paa de Tanker, at jeg helt havde glemt Din Tilværelse, siden der er gaet over to
 25 Maaneder, uden at jeg har besvaret Dit sidste Brev, af hvilket i al Fald én Part ligefrem krævede Svar, nemlig den, hvori Du saa venlig indbyder mig og mit Hus til atter i Sommer at gæste Dig. Det er ikke Lysten dertil, der mangler mig, men jeg tror at gøre bedst i at holde mig hjemme denne Sommer i al Stilhed, saavidt den Artikel overhoved kan faas i denne urolige
 30 Verden. Det forløbne Foraar siden Paaske har nemlig været ualmindelig byrdefuldt for mig, paa Grund af at min Kateket er bleven forflyttet, og jeg fik først sidst i Juni en Eftermand til ham; og da nu navnlig Maj Maaned tilfældigvis bragte en stor Mængde Forretninger og andet Arbejde, var jeg i den Tid overmaade ophængt, hvorefter saa fulgte Examenstiden med dens
 35 Travlhed. Det er alt dette meget, der har givet Anledning til, at jeg stadig har opsat at skikke Brev til Dig, og det gør nu fremdeles, at jeg, som ovenfor meldt, mener at holde mig i al Stilhed herude i det samme lille Hus, hvor vi boede ifjor Sommer, og tilbringe min Sommerferie her. En saadan har jeg nemlig nu taget mig, og jeg haaber at skulle kunne feriere en 4 Uger, dog saaledes at jeg maa af og til til Byen for at hjælpe min Kateket, der jo

endnu er temmelig ung i Tjenesten. – Men Du skal have hjærtelig Tak for Din Indbydelse; at den er ment af Hjærtet, véd jeg.

Nu venter jeg snart sidste Hefte af Din Bog om Forsoningen, at jeg saa kan faa den læst. Det er forresten den baade for Læser og Forfatter sletteste og kedsommeligste Maade at udgive et saadant Skrift paa: i Hefter, hvis Udkomst tager næsten et halvt Aar; og det skulde undre mig meget, om Forlæggeren vilde høste Fordel af den Trafik. Jeg har jo læst Leths Artikler, samt de Smaating i Kirketidenden, som Din Bog har fremkaldt; men af denne selv har jeg kun læst det Stykke af 1ste Hefte, som giver *Din* Fremstilling af Skriftlæren. Jeg blev ikke glad ved at læse den; ikke saa meget paa Grund af de forskellige Skriftsteder o. l., som jeg er vis paa at Du har misforstaaet, som især fordi Du her igen (paa lignende Maade som i Din Bog om Evangelierne) har optaget denne nederdrægtige nytydske Maner, at søge at fremstille det N. Test's Forfattere som ligesaa uenige og forskellige som to rivaliserende tyske Professorer ved to forskellige Universiteter, – saaledes at Forskelligheder i Udtryksmaade, og det at de se Sagen fra forskell. Sider (tildels foranledigede ved de histor. Forhold), pustes op til at være Udtryk for et *grundforskelligt* Syn paa Sagen selv, og derimod forties eller udviskes saavidt muligt de Træk, som vise, at Grundbetragtningen er den samme, – selvfølgelig fordi de styredes og ledtes af den samme Aand. At Tyskerne kan bære sig saaledes ad, er ganske forklarligt, da de kun kendes ved Forfatternes Inspiration, forsaavidt som de slumpe til at sige det samme, som vedkommende Professor og Vindbøjtel selv mener at have opfundet. Men Du har dog, idetmindste tidligere, vedkendt dig at de virkelig skrev, som talte, baarne af den ene og samme Aand, der vejledte dem til hele Sandheden; – saa er det mig uforstaaeligt, hvorledes Du kan inklade Dig paa at give en saadan Fremstilling af den bibelske Lære, som Du gør, og saaledes at Du ligefrem jager efter Uoverensstemmelser og efter at udviske Overensstemmelser.

Til det sidste hører nu efter min fulde Overbevisning Dit Forsøg paa at faa Forsoningslæren bort af 1 Joh., ved at oversætte *ἵλασμός* ved Tilgivelse. At det, som Følge af en noget skødesløs Tankebevægelse, kan bruges, og bruges i denne Betydn. hos LXX, er sikkert nok; men ligesaa sikkert er det, at Johs. *ikke* har brugt det i den Betydning, bl. a. af den nærliggende Grund, at der ingen Mening var i at sige, at Xtus *er* en *Tilgivelse*. Du vil sikkerlig have det forstaaet saaledes, at Gud tilgiver os for Kristi Skyld; men Du skal nødes til at indrømme, at det var en aldeles urimelig Maade at udtrykke denne Tanke paa. – Nej Sagen forholder sig saaledes, at hele N. Test. forudsætter, at Kristus er Forsoningsofferet, og i de allerfleste Skrifter udtales det mere eller mindre direkte, – saaledes bl. a. ogsaa de Steder, hvor

der siges at vi frelses ved Kristi *Blod* o.l. (naturligvis dem fradragne, som handle om Nadveren). –

Om det hebr. ⁷⁵³ nogensinde forekommer i en Forbindelse, hvor man kunde presse Betydn. ”tilgive” ind deri, ved jeg ikke, og jeg kan ikke
5 undersøge det, da jeg hverken har Lexikon eller Konkordans herude; men saavidt jeg kan huske, forekommer det aldrig med *Gud* som Subjekt, men altid som Prædikatum til et Mske (Præsten), der gør Forsoning. At Gesenius kunde hitte paa, at den egentlige Betydn. skulde være tilgive, er en ganske naturlig Følge af, at han i Egenskab af fuldblods Gammel-Rationalist var
10 bange for Forsoningslæren, som Kat for Sennep. – At Navnet *Forsonings-Dagen* skulde stamme fra den kirkelige Forsoningslære, – altsaa efter Din Mening fra Anselms Dage –, er allerede af den Grund umuligt, at det findes baade i Vulgata (dies expiationis) og LXX. –

Nu maa jo Din Bog, naar den engang bliver trykt færdig, vise om der
15 virkelig, som Du skriver, er store Kendsgerninger, som man ved Forsoningstheorien har tabt af Syne, og som Du altsaa kan faa stillet i Lyset; jeg frygter imidlertid for, at der er ialfald én Kendsgerning, som Du ved Din Theori kommer til at stille (har stillet?) helt i Skygge, det er Guds *Vrede* mod Synden. Da jeg i sin Tid (forresten temmelig flygtig) gennemlæste Din
20 Fremstilling af Bibellæren, fandt jeg ikke et eneste Sted, hvor der var taget noget alvorligt Hensyn til Guds Vrede, men vel nogle Steder, hvor der var ligesom sneret til den (paa en Maade, som atter mindede mig om Tydskerne). Men Du vil dog vel ikke sige, at Guds *Vrede* hører til den ”*skidt*” Theologi, som Du med Jak. Branth glæder Dig ved at ødelægge. Jeg mener,
25 at Guds Vrede er en Kendsgerning, der for enhver Synder, der er kommen til Hvile i Troen paa Syndernes Forladelse for Jesu Kristi Skyld, er saa uomstødelig vis, at han aldrig kunde tvivle om den, selv om den ej var omtalt et eneste Sted i N. Test. –

Jeg kan imidlertid dog, i Henhold til vore Samtaler om dette Emne ifjor
30 Sommer, ikke andet end haabe, at det, naar Du kommer til Enden, dog vil vise sig, at vi i det væsentlige ere enige, og fremfor alt da, at Din Bog maa være af den Art, at den ikke skal gøre nogen Fortræd i vor Herres Menighed, og at den ikke maa tjene til Næring for den Drift til Rationalisme, som allerede er stærkt nok oppe i grundtvigske Kredse, og som upaatvivlelig vil
35 vokse i de kommende Aar, alt som Selvraadigheden og Lovløsheden griber mere om sig; men det skulde dog gøre mig meget ondt, om Du skulde bære Ved til den Ild.

Nu kan man jo om en Maanedstid vente den evangeliske Alliance hertil. Der vil sagtens samles en hel Hob Udlændinge, da København i de senere Aar er kommen til i høj Grad at ligge paa den evropæiske Turistrute; man

ser Sommeren igennem stadig mange mer eller mindre aparte ulærde Mænd og Kvinder paa Gaden og udenfor de offentlige Bygninger, læsende i de bekendte rødt indbundne Rejsebøger. Og det er mig fortalt, at i amerikanske Rejseanvisninger for iaar figurerer ogsaa den evang Alliances Møde i 5 Kbh som en af Seværdighederne. Jeg for min Del har nu slet ingen Interesse for dette Møde; den danske Menighed kan aabenbart ikke have det mindste Udbytte, dvs. Gavn deraf, men nok maaske den Skade, at Sekterne, Baptister og Metodister, ville faa en hel Del mere Vind i Sejlene, naar de fare paa Rov. Det er jo ogsaa en temmelig underlig Maade, hvorpaa Mødet kom 10 istand: paa et Møde af c. 25 Msker vedtoges det med en eller to Stemmers Majoritet at svare Ja paa Alliancens Spørgsmaal, om man vilde modtage den i Kbh; strags telegraferedes dette til Amerika og England, og næste Dag var der Svar derfra pr. Telegraf, hvori tilsagdes 500 Pd. Sterl., til at bestride Udgifterne ved Mødet. Et par unge Kateketer og Kap. Sørensen ved Garnisonskirken var foruden Provst Vahl og Kalkar de eneste Præster der var 15 tilstede ved hint Møde; Resten var Lægfolk af den indre Mission. Siden fik de saa V. Beck til at gaa med blandt Indbyderne; og det er formodentlig dette der har givet Anledning til, at der skal have meldt sig en Mængde Deltagere fra Landet, Bønder o. l. – Jeg ved ikke, hvorvidt jeg vil være med; 20 sker det, bliver det ialfald kun af Nysgerrighed, for at se de forskellige navnkundige Mænd, som ventes hertil.

Nu slap Du da endelig af med Din gl Rigsdagsmand Geert W.; jeg under den Fyr godt nok at han saaledes endte med at blive kasseret, hvad sagtens har været ham en besk Pille; men I er da derved kun komne fra Dynen i 25 Halmen, eller noget lignende. – Hvad det skal blive til i Politiken, er ikke godt at sige; – godt bliver det neppe for det første. I de første Dage efter Valgene taltes der meget om, at Ministeriet vilde gaa af, at man blot ventede paa Kongens Hjemkomst for at gaa o. desl.; nu er denne Tale aldeles forstummet, og der er slet ingen Tvivl om, at Ministeriet ikke med sin gode 30 Vilje gaar sin Vej. Jeg vilde ønske, at de nu vilde pakke sammen, og at vi saa maatte faa et udpræget Venstreministerium (ikke et Min. Klein e. desl., hvilket under de nuværende Forhold kun vilde være Galgenfrist). Ikke at jeg mener, at et saadant kunde udrette noget godt; men Landstinget vil ialfald indtil videre kunne hindre det i at gøre noget egentlig ondt; og saa 35 haaber jeg, at naar først et Ministerium Berg havde været et Par Maaneder ved Roret, vilde Venstre være splittet ad, og navnlig vilde de Grundtvigianere, som endnu kan reddes udaf den politiske Malstrøm, kunne slippe ud deraf.

Naturligvis vilde et Ministerium Berg være en besk Blomme, ikke mindst ved Hove, hvortil endnu kommer, at det sikkerlig vilde blive et meget

udygtigt Ministerium; ti alle Venstres ledende Mænd – maaske med Undtagelse af J. Busk og Hørup – er aabenbart Smaafolk i Virkeligheden; men nu da Venstre har sejret saaledes ved Valgene her, og endnu mere ved Dannelsen af Ministeriet Sverdrup i Norge, vil der naturligvis slet ikke være noget
 5 at stille op med dem, Gud styre det i Naade for Danmark. – Forresten hørte jeg med en vis Fornøjelse forleden Dag af en Mand, som kom lige fra Norge, hvor han havde været en 14 Dages Tid, at de grundtvigske Venstre-
 mænd heroppe vare ikke saa lidt betænkelige ved Ministeriet Sverdrup, som de ikke ventede vilde stille sig videre venlig til dem, allermindst den yngre
 10 Jakob Sverdrup, som man antager vil blive Kultusminister om et Halvaars-tid, og som er alt andet end velsindet imod dem.

Eders ny Biskop har da nu ladet høre fra sig, – et meget skikkeligt og velmenende Hyrdebrev, idetmindste tyder det da hen paa at han vil stille sig
 15 velvillig til de forskellige kirkelige Retninger, og efter hvad jeg talte med ham derom ved hans Ordination, er jeg ogsaa vis paa, at han har en god Vilje dertil. Jeg vil kun ønske, at der ikke maa komme formange Udtalelser af den Art som det skikkelige Tossehoved J. Tejlmann's i Aarhus paa Valgdagen; ti saa er jeg bange for at det vil koge op i Clausen, og at han vil fare frem, som han ikke skulde.

Den lille Inger Schou, som Du skriver om, var et Barn, som jeg havde rigtig megen Glæde af at konfirmere. Efter hvad jeg havde set til hende i Gylling ifjor, havde jeg tænkt mig, at hun aldeles overvejende vilde være
 25 paa den lette Side; men hun tog paa Undervisningen med en ualmindelig Alvor og Eftertæksomhed, saa at jeg kan sige, der har ikke været ret mange Børn, jeg har været gladere ved at undervise. Hun har nu ogsaa en god og forstandig Moder, som sikkerlig lærer hende et og andet godt.

Saa kom der besøg. Derfor maa jeg nu stoppe. Vi har det ellers godt alle og ere raske. Gud give, at alt ogsaa maa staa vel til hos Dig og *med* Dig, saa det maa falde Dit Hjærte let at frembære Taksigelse. – Hils Din Hustru.

30

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

Jeg faar ej Tid at gennemlæse Brevet.

35

212. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/8-1884]

Kjære gamle Ven.

Det varede jo noget længe denne Gang, inden jeg hørte fra dig selv; men jeg vidste da fra anden Kant baade fra Maria og Hans saavel som fra Fru Schou,

der er her for Tiden, at du var i Live og ”laa paa Landet”, og saa gik jeg jo stadigt og holdt Haabet oppe om, at du vel nok slog dig løs og kom herover en lille Vending. Det bliver nu altsaa ikke til noget, saa den Fugl maa jeg jo lade flyve; men det er slet ikke saa let at faa en saadan Fugl til at flyve, naar
 5 den længe har havt Lov til at bo og bygge hos En; man griber sig selv i, at en saadan Forventning har sat sig fast og er næsten bleven nagelfast. Men atter tænker jeg, at det maa vel saa være det bedste denne Gang for os begge, uden just at være videre sikker paa, hvorfor det er det bedste. Enten maa det vel være, som Bonden sagde, at man kan ogsaa faa for meget af det gode,
 10 eller ogsaa omvendt, at det slet ikke vilde været godt for os at komme sammen i denne Sommer; men enten det er det ene eller det andet, saa antager jeg, at det nu er det relativt bedste, som gamle Martensen vilde sige, at jeg mister den Fornøjelse at se dig.

Hvad du skriver til mig om den ”ny Bog”, er jo af samme Beskaffenhed
 15 som det, Leth og Birkedal har fremført, det vil sige: det er skrevet, uden at Bogen er læst. Der er jo noget drilsk i at modtage Advarsler, som man slet ingen Brug har for, men naar man faar den i et Vennebrev og ikke i et offentligt Stridsskrift, saa gaar det jo da ganske mildt af: Jeg havde jo hellere set, du ikke havde skrevet noget, saalænge du ikke har læst den ulykkelige
 20 Bog endnu. Men da jeg alligevel stoler paa, at hvis du læser den, saa vil du læse den *ærligt* og *velvilligt*, og dertil trænger i Grunden enhver Bog, saa venter jeg roligt paa den Tid. Jeg ved jo nok, at det falder ikke let for dig at se bort fra, hvad jeg anser for blot at være ”dogmatiske Vidtløftigheder”; men jeg har dog den faste Overbevisning, at du er mere Christen end
 25 Theolog, saa du kan, naar det skal være, se bort fra, hvad der gaar for at være ”den rene Lære”. Hvis du ikke var istand til det, hvad jeg f. Eks. tænker mig, at Professor Madsen ikke kan, men hvad derimod Martensen meget godt kunde, hvor stiv og selvklog han saa end var, – saa vilde jeg helst ønske, at du lod Bogen ulæst; thi den er ikke orthodox men saa langt fra
 30 det, som noget kan være.

Vi kunde, som vi af mangeaarig Erfaring med det, være lige gode Venner, fordi vi om et og andet har ikke de samme *Meninger*; det har vi aldrig havt, og det er der vel i Grunden slet ingen, der har havt, af dem da, der overhovedet har havt en Mening. Jeg er nu saaledes indrettet, at jeg kan saa
 35 meget mageligt finde mig i, at andre har Meninger, jeg ikke deler med dem; saa vidt jeg kan forstaa dem og dele Anskuelse med dem, glæder jeg mig ved det; og naar jeg saa ikke kan følge med længere, anser jeg det heller ikke for en Ulykke. Men det vil jo sige under den Forudsætning, at vi er enige i Troen paa ham selv, og hvis Gjerning vi har vore Meninger, som vi er istand til at have dem. For mig er det nu en gammel Erfaringsssag, stadfæstet ikke

mindst ifjor Sommer, at vi kan saa meget godt glæde os ved at se med Solen, og maaske ikke mindst glæde os ved, at vi se ikke netop ens paa alt det, som denne Naadens Sol lyser over. Jeg har derfor den Tro, at hvis du som sagt giver dig til at læse Bogen i "bedste Mening", saa vil du vel tidt rynke din
 5 længe Næse, hvor du i din Visdom mener, at jeg er en Tosse, ἀγράμματος καὶ ἰδιώτης, hvad jeg visselig ogsaa er, men alligevel finde, at der er noget i det, og at Meningen dog ikke er saa ilde.

Jeg forundrer mig over din mægtige Harme over, at jeg paa "nederdrægtig nytydsk" Maner vil sætte de bibelske Skribenter op mod hinanden. Jeg
 10 mente nemlig, at jeg har gjort mig den  rligste Flid, jeg kan, for at se og paapege, at de er fuldt enige i den store Hovedsag; og det synes jeg, er Hovedsagen. Og det kan dog ikke være din Mening, af f. Eks. Peter og Paulus ikke har havt forskellige Meninger baade om det ene og det andet, hvad jeg jo forresten slet ikke rører ved, da jeg netop har min Glæde i at se,
 15 hvor enige Apostlene er, og slet ingen Interesse har af at pirre op i, hvad de maaske ikke er enige i. Det er mig da ganske utænkeligt, at de i denne Henseender skulde have været anderledes indrettede, end Mennesker er nu. Jeg forestiller mig ganske vist, at de kan have havt forskellige Anskuelser i adskillige Retninger, ligesom f. Eks. du og jeg har, og at de dog har været
 20 fuldkommen enige i den store Hovedsag, som ogsaa du og jeg er, om end den ene sommetider kan have havt noget vanskeligt ved at forstaa den anden, som jo Peter siger om et og andet af, hvad Paulus skrev. Jeg kan ikke tro, at vi to i Grunden er uenige i dette Stykke, men saa forundrer det mig, at du har taget Anstød af, at jeg har taget dem hver for sig i Fremstillingen af
 25 deres Lære, thi det synes jeg, er at gaa den redelige Vej.

Derimod er jeg vel sagtens ikke enig med dig i Læren om "Skriftens Inspiration"; thi medens jeg stoler trygt paa, at *Apostlene* ikke tage fejl i deres Lære, saa er jeg ikke saaledes sikker paa det for de andres vedkommende. Jeg anser den Mand, der har skrevet Hebræerbrevet, for en god
 30 Mand, og Brevet er et godt Skrift i mange Maader; men jeg maa ganske oprigtigt sige, at "inspireret" anser jeg ham kun for at være i selvsamme Forstand, som jeg ogsaa anser *dig* for at være det; og jeg finder slet ikke, at der er noget at korse sig for deri. At man i det 4de Aarhundrede slog fast, at Hebræerbrevet er "inspireret", men Barnabas' Brev ikke, skjøndt de den
 35 Gang efter Cod. sinait. fandtes i samme Bind, det har for mig ikke meget at sige. Jeg forstaaer ikke heller, at det kan være af nogen s r afgjørende Betydning for dig; men fordi jeg ikke forstaaer det, kan jeg meget godt finde mig i, at du har den Mening, at det er "inspireret", især da jeg er enig i, at det er et godt Skrift i mange Maader.

Du skriver i dit Brev, at jeg let vil indse, at ἱλασμός 1 Joh. 2. umuligt kan

betyde "Forladelse", da det *ingen Mening giver*. Jeg maa saa efter din Mening forstaa det saaledes, at Jesus bringer Forladelse fra Gud. Ja ganske vist, saaledes forstaaer jeg dette, at han *er Forladelse*. Ganske som jeg Ef 2, 14 forstaaer, at han "*er vor Fred*", eller 1 Cor 1, 30, at "*saa blev Visdom osv.*"

5 Men hvordan forstaaer du, at han *er Forsoning*? det er der jo heller ingen Mening i efter denne Regel; thi det maa jo udlægges ved, at han *virker* Forsoning. Det ene er her ganske som det andet; er der ingen Mening i min Oversættelse, er der heller ingen i din; jeg mener nu, at der er Mening i begge Oversættelser, men bedst Mening i den første. At du slaar fast, at det
10 er med en "skødesløs Tankebevægelse", at LXX mange Steder aldeles afgjort bruger Ordet = Forladelse, Naade, det maa du nu forsvare. Jeg mener, det er, fordi *saaledes* forstod de Ordet.

De ligge nu ogsaa saa saare nært op til hinanden disse to Begreber: *Guds Forsoning* og hans *naadige Sind* mod os, at det forundrer mig slet ikke, at er
15 Ord, der i profant Græsk siger Guds *Formildelse*, kan i bibelsk Græsk især bruges om Guds *Naade*; og afgjort er det nu, at *saaledes er det brugt* Ps. 130 og Dan. 9, enten man saa finder Behag deri eller ikke. At det ikke *kan* tages saaledes 1 Joh., *kan* ingen paastaa uden i Kraft af pavelig Myndighed, og efter min Forstand giver det saaledes en god Mening; men jeg anser ikke det
20 for nogen Sag af stor Vigtighed, enten man siger saa eller saa.

Du har Ret i, at det ser mer og mere broget ud med vore inden politiske Forhold; jeg har omtrent holdt helt op med at tænke paa dem; thi man har slet ikke andet end Ærgrelse og Skuffelse deraf. Vi fik jo Bjørnbak og bliver ham vist aldrig ledig, saalænge der er Liv i ham. Paa en Maade er han jo et
25 ganske tro Udtryk for Flertallets politiske Stade her i Kredsen; men i Grunden er Vælgerne ganske skikkelige Folk, der ikke vil have Revolution eller Omvæltning, saa det er i Dumhed, de lade dem repræsentere af saadan en Drønnert. Det gale er, at man i det hele har givet de tossede, uvidende
30 Mennesker Ret til at raade for Folk og Fædreland, og jeg tror ikke, det bliver taaleligt, før den Magt bliver taget fra dem igjen, hvis den da ellers kan tages fra dem mere. At de skulde lade sig oplyse til at bruge deres Magt med Forstand, har jeg ingen Tro til mere.

Jeg har jo ogsaa undret mig over, hvad det skulde til med dette Møde i Kbhvn. for den evangeliske Alliance. Det er noget hult noget, som jeg ikke
35 forstaaer, hvordan nogen kan have Glæde ved. Men naar de selv udrede Bekostningerne ved deres Forlystelse, saa bliver det jo deres Sag. Det er da vel sagtens ikke andet end Snak, at de udenlandske Berømtheder skal prædike i de forskjellige kjøbenhavnske Kirker; det bliver vel kun i den tyske og franske reformerte Kirke.

Har du lagt Mærke til en Afhandl. i theol. Tidsskr. af Slotspræst Poulsen

om Herrens Tale Matth. 24? det er noget fælt Tøjeri, som jeg først tænkte paa at tage mig af og vise hjem igjen. Men det bliver vel sagtens ikke til noget alligevel, thi i det *orthodokse* Tidsskrift vilde man vel ikke engang optage noget af en Person som mig. Men det er en egen Opfattelse, han har af Skriftens Inspiration, naar Meningens skal være, at Apostelen Matthæus har rent ud forvansket Herrens Tale. Det skal alligevel ikke undre mig, om det gaar ganske upaataalt hen; og kan det passere, saa kan mere det.

Man siger, at Scharling slaar sig op nu og kommer til Hægterne. Hans Ethik har jeg ikke anskaffet, men der siges, at den skal være ganske anstændig. Det har forresten altid været min Tro, at Scharling slet ikke var den ringeste af dem. Der var her idag et Par Studenter, som mente, at han nu tog Luven fra Madsen.

Der skrives jo nu i Avisen hver Dag om muligt Besøg af Kolera. Gud give, vi dog maatte blive forskaanet for den slemme Gjæst. Det er jo visselig langt fra, at vi mindre fortjene denne Hjem søgelse end de Stakkels Fransk-mænd. Det er jo urigtigt, at man med temmelig Ligegyldighed kan høre om, at saadan Nød og Rædsel hersker i andre Verdensdele, men først blive bange, naar det nærmer sig til vore egne Landemærker; men det kan vel nu ikke være anderledes. Og strængt var det, om den kom her til Landet, selv om den endda ikke kom til det Sted, hvor man selv bor. Det har gjort et stærkt Indtryk paa mig at læse om, hvordan Blædel 1853 bar sig ad, da Sygdommen var i Kjøbenhavn; han har alligevel været en modig Mand; jeg maa bekjende, at jeg kunde ikke gjort, som han gjorde, eller, jeg er meget bange for, at jeg kunde ikke.

Har du læst A. Andersens ny Skrift om Joh. Ev? Jeg har to Gange været i Færd med det men opgivet det. Hvor han dog er en skruet og kedelig Vrøvlebotte men rædsom lærd udenpaa.

Jeg havde ventet at kunne sende sidste Hefte af Bogen med dette Brev. Jeg ved ikke, hvad der smøles med, ti det er trykt for 1 Maaned siden. Lev vel gamle, kjære Ven; Gud velsigne i Naade dig og dine hver Dag.

Din heng. Ven
Otto Møller

5/8 84.

Provst Kampmann var her i Søndags med en Hilsen fra dig og med Jammer over den Bog, han *ikke* har læst!

213. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/10-1884]

Kjære gamle Ven!

Tak for den tilsendte Rigsdagsprædiken, som jeg nu har læst. Allerede i
 5 Tirsdags læste jeg den i kort Uddrag i Avisen, men det er jo noget helt andet
 at læse den i sin Helhed, endnu bedre da at have hørt den. I det hele synes
 jeg, det er en god Prædiken, alvorlig, simpel og ligefrem; og der kan vist
 ingen Tvivl være om, at den maa have gjort noget Indtryk paa alle dem af
 10 dem, du havde at tale til. Folk med Samvittighed maatte jo i Forvejen være
 saa alvorligt taltale af det, som skete om Fredagen med Slottet; men af
 Morgenbladet ser man dog, at det har intet Indtryk gjort, at f. Eks. Berg er
 den samme, han altid har været, ja om muligt endnu mere ondsindet; og
 15 Morgenbladet er vel Udtryk for Stemningen hos de fleste af dem, dine Ord
 lød til, hvis da i det hele Venstrefolket har givet Møde i Kirken, hvad de jo
 nok ikke pleje at gjøre.

Men har de ikke hørt dine Ord, dy de sig vel ikke for at læse Talen, nu da
 den foreligger trykt saa hurtigt. Og jeg forstaar ikke, hvordan de, der har
 nogen Samvittighed tilbage, kan undgaa at komme til at tænke sig om. Men
 20 desto værre hitte de jo vel paa Udvej her, som de har gjort det saa mange
 andre Gange; og i det hele er jo vel Politikere, hvad Side de saa end høre til,
 de daarligste Mennesker at prædike for eller søge Samvittighed hos. Du har
 efter min Forstand gjort din Pligt og talt saa alvorligt, som der vel i det hele
 kan tales; og saa faar det jo være overladt til Folket selv, der har valgt
 25 Rigsdagsmændene, at rede, som de vil ligge.

Det ser i det hele mørkt og mistrøstigt ud, jammerligt og elendigt, fordi
 der synes hverken paa den ene eller den anden Kant at være Villie til at vove
 og ofre noget, i det hele vove sit eget Skin eller ofre af sit eget for det
 stakkels Fædreland. Og bliver der ikke bragt et Offer paa den ene eller
 30 anden Maade, saa synes der ingen Vej at være ud af Uføret. Det se vel alle,
 men mens de se paa det, er der ingen, der føler, at det er dem, der skal frem
 med Offeret; og hvis man selv stod paa det Sted, hvor man kunde gjøre
 noget, er det jo heller ikke sagt, at man havde Magt til at fornegte sig selv.
 Man ved det ikke og kan derfor saa daarligt dømme dem, der nu hver paa
 35 sin Maade ikke vil ofre. Men den hele store Slaphed til at ofre og den
 gennemgaaende Stivhed i at holde paa sit det er det, der gjør det pinlige
 Indtryk, saa man ikke kan værges sig imod, at vi skride fremad mod noget
 ondt og pinligt, som vi vel alle grue for, men som vi dog ikke for Alvor vil
 af Vejen for. Jeg kan hos mig selv mærke meget af den samme Træghed til at
 undfly det mørke.

Naar jeg nu mener, at det er en god og alvorlig Prædiken, du har holdt, saa kunde jeg jo godt tie stille med, at der er et og andet, som just ikke er efter min Kogebog. Det har for mig ikke saa meget at sige, da jeg saa godt kan se paa Hovedsagen og lade det, der er Bisag, være Bisag. Men der er jo heller ingen Grund, hvorfor jeg skulde fortie, at der som sagt er et og andet, som, skjøndt jeg slet ikke ønsker det anderledes, da du jo maa tale med din egen Tunge, dog ikke er efter mit Hovede. Jeg kan jo saa godt forstaa, at de, der har staaet og set paa Slottets Brand, har faaet et dybt, alvorligt Indtryk deraf, som de aldrig i deres Liv glemme; det er en alvorlig Tiltale, der derigjennem har maattet lyde til alle Tilskuerne; med Guds Hjælp er der jo vel ogsaa dem, den ikke er spildt paa.

Men jeg synes, der er nogen Fare ved uden videre at udgive en Ildebrand for et Tegn, et Varsel. Der er, forekommer det mig, Forskjel paa, hvad man for sit eget Vedkommende ser som et Tegn fra Gud, og hvad man tør udgive for at være det overfor andre. I den gamle Pagts Tid kunde Profeterne ganske vist pege for Folket paa timelige Tegn som Vink fra Gud, men om vi kan gjøre det samme med den Sikkerhed, ved jeg ikke. Jeg turde ikke paa den Maade pege paa denne Brand som et Varsel, thi man kan jo ikke med nogen Sikkerhed sige, hvad det da er guddommeligt Varsel om.

Men demæst turde jeg heller ikke sige, at Branden er Tegn paa Guds Vrede; vi tør jo dog ikke sige om enhver Ulykke, der rammer os, at det er Guds Vrede, der deri aabenbaares; saa maatte jo enhver Ildebrand skulle ses paa den Maade, enhver Nød, især da ethvert Dødsfald; thi jeg ser ikke, hvorfor det store Huses Brand skal ses anderledes paa end det lilles. I det hele turde jeg ikke sige, at Ulykker er ligefrem Guds Værk, men at det er en Følge af Synden. Vi ved, at Jerusalems Undergang var Udtryk for Guds Vrede; men jeg synes ikke, at vi har Ret til paa egen Haand at sige saa om enhver Elendighed. I Hovedsagen mener jeg jo nu vel, at det ikke har meget at sige her, da jeg er fuldt enig i, at det, som er set, maa kalde til Alvor og Selvdøm; men i Maaden at tale om det paa, vilde jeg være betænkelig ved saa frit ud at slaa paa, at det [var] Guds Vredes Ild, her brændte.

Fremdeles er der dette, som jeg er noget i Uvished om, hvorvidt du har Ret i at sige, at *vi* skal ikke dømme mellem Partierne; det kommer mig for, at vi gjør det stadigt alligevel, saa der er noget haltende i at unddrage sig for det ved visse Lejligheder. Jeg er enig med dig i, at Christendommen, Evangeliet dømmer ikke i de Ting, at det har ganske andet Ærende end at dømme over de timelige Partistridigheder, hvor der kan være Uret paa alle Sider. Men naar vi selv staa midt i Striden til dagligdags, dømmer det, som er Løgn og Uret, saa synes jeg, vi ogsaa maa gjøre det paa Prædikestol, naar vi der vil tale om de Ting. Jeg føler, at det er saare vanskeligt at holde

Rigsdagsprædiken, og jeg vilde undslaa mig derfor til det yderste; men skulde jeg tale der og vilde tale om det Uvæsen, som gaar for sig i Rigsdagen, saa synes jeg, at jeg maatte tale, som jeg gjør ved alle andre Lejligheder. Men det er en vanskelig Sag, og man vilde vel kun vække Forargelse ved at
5 tale rent ud; dog ved man ikke, om den Forargelse ikke ogsaa skulde til. Det kommer mig for, at du ligesom vil sige, at det er en fordærvelig Strid, der finder Sted; men at du ikke ved og ikke vil dømme om, hvor Hovedskylden ligger; og det turde jeg ikke sige, at jeg ikke ved.

Derimod er jeg fuldt enig med dig i den kraftige Anvendelse, du gjør af
10 dette, at det, som kun ulmer endnu, gjælder det om at dæmpe, men at slaar det ud i Lue, saa viser det sig at være for sent. Det forekommer mig at være Hovedstødet i din Tale, og de, der har Samvittighed, har vel ogsaa nok forstaaet, hvor det andet sigtede hen. I det hele og det store er jeg derfor glad og taknemlig for, at dette Ord er bleven sagt saa ligefrem, at de, der
15 blot vil forstaa det, har ingen Vanskelighed ved det. Gud give, det dog maatte gjøre nogen Gavn; og det gjør det jo, naar det er talet i hans Navn, hvis der da endnu er Mulighed for, at der kan virkes ind paa Sindene.

Men naar man saa ved Siden heraf læser Morgenbladets væmmelige Udgydelser, og ved, at det er Udtryk for det, som er det egentlig raadende i
20 det store Tal, saa synker Haabet igjen, ikke til, at Guds Naade skulde slaa fejl, men til, at vi vil lade os hjælpe af den. Jeg ser idag af et Brev fra Hans, at flere Rigsdagsmænd har været hos dig efter Prædiken; du maa vel saa have faaet at vide, om de har taget noget til sig, eller med den gamle Farisæer kun vil "gjøre sig selv retfærdige". Og jeg er bange for, at det
25 bliver Enden paa det med de bedre, medens Berg og Consorter kun le og vrænge Mund ad det hele.

Jeg har i disse Dage siddet og læst Schrøders Mindeskrift over L. Helveg. Skjøndt H. ikke var af dem, der videre har tiltalt mig, idet han altid, naar han kom udenfor sin Historieskrivning, syntes mig uklar og vævende, saa
30 har han alligevel været en god Mand, og har vel derfor ogsaa delt saadanne Kaar at lide megen Uret og Skuffelse. Utak er Verden Løn i Danmark som alle andre Steder, ikke mindst i Norge. Hvad han har været som Præst i Odense, har jeg før ikke kjendt stort til; men det er vist rigtigt, hvad Hey derom meddeler. De stykker af Bogen, som Hey har skrevet, synes jeg
35 bedst om; han tager sig det ikke saa mageligt og selvbehageligt, som Schrøder gjør. Jeg forsøgte engang paa en Rejse i Fyn at komme i med Helveg, men det vilde ikke gaa, som jeg da i det hele er bleven vænnet af med at søge Venskab med andre end de faa, jeg kjendte fra min Ungdom, eller dem, der selv søgte herud i min Krog, og deres Tal er meget lille.

Nu gik da R. Nielsen bort. Ham havde jeg slet intet til overs for; han var i

mine Tanker med alle sine aparte Gaver en Vindbeutel og ikke andet. Mon han i sin Alderdom er kommen noget til selv eller ikke? Jeg har hørt sige, at han gik helt i Barndom, saa han hverken kunde give sig af med det ene eller det andet. Det var da nok ogsaa kun Fattigdom, hvad der blev sagt ved hans
 5 Jordefærd, saavidt jeg af Avisen kan se. Men R. Schmidt var ham tro til Enden, og det var ogsaa den eneste virkelige Discipel, han havde.

Det er en særdeles fornøjelig lille Bog, som Barfod har skrevet om Caroline Amalie. Han kan jo ikke lade være at stikke sin egen Person frem paa en næsvis Maade; men trods det er Bogen god. Jeg ser deraf, at
 10 Martensen ikke saa sig istand til at tage hende til Alters paa Dødslejet, fordi hun ikke kunde tale *med ham!* det er da vist en christelig Uforsvarlighed, der der er gaaet for sig. Hvor i Verden staar det, at man skal kunne føre en Samtale for at maatte komme til Alters? I mine Øjne har Martensen der begaaet en kejtet Buk af bare Vigtighed. –

15 Nu atter Tak for Prædikenen, og Gud give, du maa have Glæde af at have holdt den, og, om det saa er hans Villie, se en lille Frugt deraf i Livet. Lev vel med vor Herres Naade i stort og smaat.

Din gamle Ven
 Otto Møller

Gylling d 9 Oktbr 84.

20

214. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[31/10-1884]

Min kære gamle Ven!

25 Tak for Dine to sidste Breve, med Hensyn til hvis Besvarelse det som sædvanlig har trukket længe ud, ja jeg kunde vel endog denne Gang have Grund til at sige: usædvanlig længe. Tildels er Grunden den, at jeg en Tid lang ventede med at skrive, indtil jeg fik de sidste Hefter af Din Bog, og dermed Lejlighed til at læse samme og sige Dig min Mening om den.

30 Men skønt det nu allerede er en rum Tid siden jeg fik dem (– ja jeg maa da ikke glemme at sige Dig Tak for Tilsendelsen), saa har jeg endnu ikke naaet at faa den læst. I den første Tid efter Modtagelsen var jeg nemlig saa optaget af allehaande Forretninger, at jeg kun lige kunde holde det gaaende oven Vande, og saa sendte jeg Bogen til Bogbinderen for at undgaa de kedelige
 35 Hefter, og han har trods gentagen Purring ikke været til at formaa til at gøre den færdig endnu. Jeg frygter næsten for, at han har forkommet den, – han er nemlig flyttet – saa jeg vil blive nødt til at købe den, hvad jeg dog skal gøre med en god Vilje, hvis jeg blot kan være enig med Dig i Hovedsagen, og derom har jeg faaet bedre Haab i den senere Tid, da nogle af mine unge Venner her i Staden, ganske fornuftige Msker, har ytret en Del Glæde over

den for mig. Temmelig vis er jeg rigtignok paa, at der vil være ikke saa faa Enkeltheder, jeg ikke kan stemme med; men efter hvad jeg saaledes har hørt, og end mere af hvad jeg ellers kender til Dig, haaber jeg som sagt, at det skal ende godt.

- 5 Angaaende det, Du skriver om min Rigsdagsprædiken, saa kan jeg ret godt forstaa, at Du, siddende ovre i Gylling, kan finde det dristigt saaledes ligefrem at tage Slottets Brand som et Tegn. Men jeg er vis paa, at ingen, som var Vidne til denne forfærdelige Brand, idetmindste ingen, som i nogen Maade har Sans for, at Gud har sin Haand med om end kun i Mskelivets
 10 *alvorlige* Tilskikkelser, har kunnet undgaa at føle, at her lød virkelig en Guds-Røst til Folket igennem Luerne, og det ikke alene derved, at Slottet brændte, men endnu mere ved den ufattelige Hurtighed, hvormed Ilden fik Overhaand. Jeg stod og saa derpaa i en Lejlighed ved Frederiksholms Kanal lige overfor Slottet, og kunde saaledes følge Ildens Fremgang hele Tiden.
 15 Da jeg kom der Kl lidt over 7, stod Luerne endnu kun udaf Taget i Rigsdagsfløjen og udaf alle Vinduer i Riddersalen, og der var neppe nogen der dengang endnu tænkte sig Muligheden af, at hele Slottet skulde gaa op i Luer. Og inden Kl. var 9½ stod Luerne udaf omtrent alle Vinduer hele Slottet rundt. Jeg har oftere set Ildebrande her i Byen og set, hvorledes
 20 Ilden har kunnet være et Par Timer om at fortære et Par Etager i en ordinær Bygning; og her var den ikke meget længere Tid om at omspænde det umaadelig store Slot. Der skulde ikke lettelig nogen kunne værges sig mod den Tanke: Gud har sagt: det *skal* brænde, og derfor er alle Dampsprøjter og alle Mskenes Anstrengelser fuldstændig frugtesløse. Men naar Gud
 25 siger: det *skal* brænde, saa mener han aabenbart tillige, at vi skal spørge hvorfor? dvs. hvad er Hensigten hermed? hvad vil han vise os dermed? –

- Og naar jeg før sagde: jeg er vis paa, at alle maatte føle noget saadant, saa kan jeg ogsaa sige dette af en Slags Erfaring. Jeg gik nemlig senere om paa Højbroplads og ved Gl Strand for at se Ilden fra den Side. Alt var mylrende
 30 fuldt af Msker, baade velklædte Folk og af den Slags, man ellers kalder Pøbel. Men medens Pøbelen ellers ved enhver Ildebrand er utrættelig i allehaande Pøbelstreger, med Hujen, Skraalen o. desl. (hvilket der ogsaa her havde været en hel Del af i den første Timestid), saa var der her i denne mylrende Skare ganske stille, – ikke dødsstille naturligvis, men alle talte
 35 stille og dæmpet sammen, og man hørte kun af og til et Forfærdelsesraab, naar Luerne slog ualmindelig højt ivejret et eller andet Sted. Og om af og til en halvfuld Person begyndte at sige sine Raaheder, blev disse optagne af en almindelig Murren, saaledes at han strags tabte Lysten til at gaa videre. Det var aabenbart, at alle havde en mere eller mindre klar Fornemmelse af, at her var Alvor paafærde.

At det alvorlige skulde være dette, at denne Brand var et Tegn paa Guds Vrede, har jeg vist ikke sagt; men jeg mener rigtignok ganske bestemt, at det er et Tegn paa, at dersom det danske Folk ikke besinder og omsinder sig i Tide, saa vil Gud slaa ned iblandt os i sin Vrede, – hvad da ogsaa hænger
 5 nøje sammen med, at det aabenbart endnu er, som ogsaa en Tid lang har været, en Besøgelsestid for vort Folk; ti dersom Besøgelsestiden enten ikke kendes, eller misbruges, saa dens Gode bliver forvrænget, saa vil den ende med Dommen.

Du mener, at det vilde have været rigtigere at læse Rigsdagsmændene – in casu vel særlig Venstre – ordentlig Texten, og navnlig at det er tvivlsomt, om jeg har Ret i at sige, at *vi* (paa Evangeliets Vegne) ikke skal dømme Partierne imellem. Jeg kunde hertil svare, at det rent praktisk vilde vise sig, at den der i en slig Prædiken vilde give sig til at opregne det politiske Synderegister, han vilde derved paa Forhaand have afskaaret sig fra at
 10 udrette noget som helst andet end at tilstoppe Ørerne for Sandheden hos alle dem, han talte om.

Men det var dog ikke dette praktiske Hensyn der bestemte mig til at afholde mig fra at tale saaledes, men det var, fordi jeg er fuldt overbevist om, at vi slet ikke har Lov til paa Evangeliets, eller Kristendommens,
 20 Vegne, at sætte os til Doms mellem de politiske Partier. Disse skille sig jo her til Lands saavel som andensteds over Spørgsmaalet om Parlamentarisme, og vil man forfølge denne Tanke til Enden, bliver det: Kongedømme eller Republik, som Striden drejer sig om. Men det er Du da enig med mig i, at hverken vor Herre selv eller i det hele den hell. Skrift giver os Ret til at
 25 kanonisere den ene af disse Regeringsformer fremfor den anden.

Naturligvis, om man vilde aabenlydt udtale, hvad maaske nok er mange republikvenners Tanke, at Republiken (ell. Parlamentarismen) er ét med at Flertallet, blot fordi det er Flertal, skal erkendes at have *Ret* (ej blot: Magten), saa maa vi baade som Kristne og som Msker (moralske Væsener)
 30 protestere og bekæmpe en saadan Tale, da den er enstydig med at slaa Lovløsheden fast. Men det har vel dog ingen dristet sig til at sige endnu, ialfald ikke nogen, hvis Ord har nogen Betydning; og er der kommet Udtalelser, som pege hen derimod, saa er de jo dog ikke værre i sig selv, end hvad der sagtens ogsaa er sagt en og anden Gang, eller dog antydet, at hvad
 35 en Konge gør og befaler, er Ret, blot fordi det er en Konge (dvs. den som for Øjeblikket har Magten), der har sagt det; ti dette er jo ogsaa at sætte Magt for Ret.

Hvad vi som Kristne kan dømme, det er alle de mange Synder, de politiske Partier gør sig skyldige i, og som sikkert alle har deres Grund i *Magtsygen*, der forfører dem til at sige, eller handle som om man havde Lov

at sige, at alle Midler ere gode, naar de kun er tjenlige til at skaffe mit Parti Magten, altsaa forføre dem til at synde mod deres Samvittighed og kvæle dens Røst. Og denne Magtsyge søger vel atter sin Berettigelse i den Grundvildfarelse, at det politiske Arbejde, dvs. Lovgivningsarbejdet, i visse Maa-
 5 der er det moralske uvedkommende, forsaavidt det ikke gaar ud paa at afgøre og fastslaa, hvad der er Sandhed og Ret i de enkelte Forhold, men kun hvad der er nyttigt og hensigtsmæssigt. Dette er vist den almindelige Betragtning; men den er efter min Mening vor Tids politiske og folkelige Grundskade, som vil og maa medføre gruelige Ulykker, d. v. s. medføre
 10 Lovløsheden med alle dens Rædsler, hvis den uhindret faar Lov til at raade.

Derfor mener jeg, at ved en saadan Lejlighed som i en Rigsdagsprædiken har vi egentlig kun to Ting at tale om, at advare mod Magtsygen, og at formane til at handle efter Samvittigheden; ti til en Opregning af Syndereregisteret i det enkelte (som maaske, naar alt kommer til alt, ikke blev saa meget
 15 kortere for det ene Parti end for det andet) vilde aabenbart den halve Time, man har at tale i, aldrig slaa til, selv om det overhoved lod sig tænke, at en saadan vilde kunne udrette noget som helst.

Det blev mig fortalt af Folk, som havde siddet nede i Kirken (jeg selv kunde ikke se det), at mange af Rigsdagsmændene havde siddet og grædt;
 20 der blev nævnt for mig en halv Snes Stykker, blandt hvilke to, som jeg mindst havde ventet det af, nemlig Klein og Harald Holm. Men forresten venter jeg da ikke, at den Prædiken skal udrette noget til virkeligt Gavn; ti naar Tingene først komme sammen, og alt Kævlet og Rænkerne atter komme til Vejrs, saa vil der sagtens atter kun blive spurgt om dette, hvem
 25 der kan overtrumfe den anden. –

Et ganske morsomt Vidnesbyrd om, hvorledes den der rammes, kan selv give det tilkende, havdes forresten for nogen Tid siden i en besk Artikel i Hørups Blad "Politiken", som mente at jeg ved at tale om Magtsygen havde vist mig som en inkarneret Højremand, da det jo var meningsløst at tale om
 30 Magtsyge hos dem der *havde* Magten; der maatte altsaa være ment Venstre, der *tragtede* efter den.

Naa, det blev en lang Historie om en lille Ting. Men da jeg kom ind derpaa, maatte jeg blive ved, til jeg nogenlunde naaede Enden. – Jeg har i denne Tid læst det meste af Christoffer Bruuns "For frisindet Kristendom".
 35 Hvis Du ikke kender det Blad, vil jeg anbefale Dig at holde det. Han er virkelig en Mand; vel kan jeg langt fra være enig med ham i alt, jeg tænker snarere jeg vilde kunne sige, at der ikke er noget, jeg er fuldt enig med ham i; men der er dog noget saare vederkvægende i at møde et Mske, der har noget at leve for og kæmpe for, og som vil og tør være sig selv, navnlig naar dette selv er en saa ædel Personlighed, som han øjensynlig er.

Nu har da Bisperaadet holdt sit første Møde. Forhandlingerne var jo hemmelige, saa man ved intet nøjere om dem; det lidet, jeg har hørt derom af Deltagerne, har jeg ikke Lov til at tale om; men Resultaterne, de gode Mænd ere komne til, vil jo nok i sin Tid blive offentliggjorte, jeg tænker medførende nogen Skuffelse for dem, der har ventet sig stort deraf i Retning af Reformere. Men det turde vel ogsaa være, at der var andet, den danske Menighed saavel som Folkekirken trænger mere til end udvortes Reformere. Scavenius kunde snarere have Mod paa saadanne; idetmindste agter han at forelægge den kommende Rigsdag et Forslag til Oprettelse af Højskolen i Soer, hvorom han bl. a. er gaaet i Raad med Fredrik Nielsen. Men om det end er muligt, at et saadant Forslag kan komme til nogen Nytte engang i Fremtiden, er der jo dog slet intet Haab for det denne Gang, da Venstre mere end nogensinde er enig med sig selv om, at alt skal visne under Ministeriets Haand, og da allermest under Scavenii, hvem de sikkerlig hade om muligt endnu mere end Estrup.

For nogen Tid siden hørte jeg en underlig Historie om eders ny Bisp i Aarhus, at en 30 Familier i Levring, hørende til "de stærke", havde klaget over deres Præst Bruun (Grundtvigianer, forresten vist baade en brav og troende Mand, og ganske moderat), over at han sagde, at Skriften *ikke* var Guds Ord, og at Præstens Prædiken *ikke* var Guds Ord og et tredje lignende Punkt, som jeg nu har glemte; i den Anledning havde Clausen kaldt Bruun til sig og krævet, at han skulde frasige sig disse falske Lærdomme, hvis ikke, skulde han have sin Afsked. Bruun havde, efter hvad mig er fortalt, svaret meget fornuftigt, men Clausen blev ved sit. Det er dog næsten utroligt, om det skulde være saa; men Cl. har altid været en herskesyg og hierarkisk Natur, ligesom hans Fader. Imidlertid staar det jo da ikke i hans Magt at give en Præst hans Afsked.

Jeg har vist fortalt Dig engang, at vi, en Del Præster her i Kbhvn + Fredr. Nielsen, i nogle Aar have arbejdet paa en Salmebog. Nu er den saa vidt færdig, at Trykningen vil begynde om en Ugestid, og jeg haaber den skal være færdig lidt efter Nytaar. Den bliver omtr. 700 Nre, og bliver en virkelig god Salmebog, skal Du se.

Saa maa jeg stoppe den Gang. Ja endnu maa jeg, næst efter endnu engang at takke Dig fordi Du vilde have mig til Gylling i Sommer, tilføje, at det ganske vist har været det eneste rigtige at jeg holdt mig hjemme den Gang, ti jeg har i Virkeligheden været temmelig skrøbelig hele Sommeren, saa jeg kun med yderste Forsigtighed kunde holde det gaende. I den sidste Maa-nedstid har det Gud ske Lov klaret sig, saa jeg har været raskere end i lange Tider, saa at jeg har faaet adskilligt Haab om, at jeg skal gøre Tjeneste her en Tid endnu, hvilket før syntes mig temmelig tvivlsomt. –

Du skrev intet i Dit sidste Brev om Dig selv; jeg vil ønske, det maa betyde at Du ikke mærker noget til, at Du har et Legeme, ti saa har man det aabenbart bedst. Og om dette er for meget at ønske, naar man er kommen op i vor Alder, saa vil jeg ønske Dig saa megen Sundhed at Dit Legeme ikke skal hindre Dig i at røgte Din Tjeneste *med Glæde*. Og Gud tage Dig og Dine i sin Naades Varetægt i alle Maader. – Hils Din Hustru venligst. – Du skal snart høre fra mig, naar jeg faar læst Din Bog; gid jeg saa maa være glad ved at skrive om den.

10 Kbhvn. 31 Oktbr. 84. Din trofaste Ven
Skat Rørdam

Har Du læst Schrøders Stk. i Højskolebl "om Odensemødets Præsteløfte". Har Du kendt Mage til Taabesnak om "Guds Ord"?

15

215. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam [26/12-1884]

Kjære, gamle Ven.

20 Jeg havde ventet, at Hans, som kom herhjem til Julen, skulde have bragt mig lidt Besked om, hvordan du og dine har det; men skjøndt han nok ved, at jeg plejer at spørge ham derom, naar han viser sig her, saa har han dog forsømt at se hen til dig og faa en Hilsen med. Det kommer mig saa for, at jeg skulde sende dig en lille Julehilsen; og det er mig ogsaa til Huro, naar jeg her sidder i min store Enlighed, at lade Tankerne gaa hen til en gammel Ven; jeg har ikke heller saa mange af dem, at de jo snart er overtalte, og du er omtrent den eneste, jeg har havt Lykke til at bevare Samfundet med.

I dette Efteraar, i Adventstiden og da ogsaa nu i Juletiden, har mine Tanker næsten stadigt drejet sig om dette, at "vente paa Forløsning". Jeg kan desværre ikke sige, at jeg paa tilsvarende Maade selv er vokset i dette at vente paa Forløsningen; det er kun meget fattigt dermed, men mine Tanker har drejet sig meget om denne Sag; og derved er jeg saa gjentagne Gange kommen tilbage til Lignelsen om de 10 Jomfruer, som du en Gang for et Aars Tid siden skrev til mig om.

35 Jeg har fremsat mine Tanker om, hvordan jeg synes, den er at forstaa, i et Stykke til Bladet "Vægteren"; men da du vel ikke ser dette lille Blad, saa vil jeg her kortelig meddele dig, hvordan det er kommen til at stille sig for mig. Da Herren aldeles afgjort henfører denne Lignelse som gjældende for Tiden, da hans Gjenkomst er for Haanden (*da* skal H. K. lignes osv.), saa maa vi jo anse det for afgjort, at samtlige Jomfruer betegne den Christen-

hed, der bekjender Tro paa Herrens Gjenkomst. At have sin Lampe brændende, naar han kommer, maa jo sige: at vente ham paa den rette Maade, være skikket til at kunne tage imod ham, skikket til "at bestaa for Menneskens Søn". Den Formaning, han selv drager ud af Lignelsen, er jo: "vaager
 5 *derfor*, thi I ved hverken Dag eller Time"; og den rette Aarvaagenhed er derfor Betingelsen for, at Lampen kan brænde eller Forventningen være sand og levende.

Nu er det jo ganske afgjort, at ingen kan holde ud at leve i uafbrudt Forventning af Herrens Komme; det fører kun til usund og unaturlig
 10 Overspændthed, og alle de Partier ligetil Irvingianerne, der har sat sig dette Formaal, at leve i *ligefrem* uafbrudt Forventning af Herrens Komme, har nærmest tjent til at vise, at det er umuligt. Derfor hedder det jo ogsaa i Lignelsen, at alle Jomfruene sov ind, og det vil vel sige, at i en vis Forstand vil Herrens Gjenkomst komme bagpaa alle, han vil, som han siger til
 15 Disciplene, komme "i den Time, de ikke vente". Men nu bliver altsaa Spørgsmaalet, hvad det da er, der bevirker den store Forskjel, at nogle af Christendoms*bekjenderne* kan vækkes til en glad Forventning, "rejse deres Hoveder, fordi deres Forløsning stunder til", mens andre vil vaagne i Forfærdelse, Forventningen vise sig som Gru og Rædsel, eller Lampen
 20 slukkes.

Det er dette, der i Lignelsen betegnes ved, at nogle har *Olie* med sig, andre ikke. Det er Olien, der gjør den store Forskjel mellem dem; og mens det ikke stod i deres Magt at holde Øjnene oppe og Lamperne i Orden hele Tiden, stod det derimod i deres Magt at have Olie tilrede at hælde i dem.
 25 Her kommer det mig nu for, at denne Olie betegner *Trangen til Forløsning*, og medens det ikke staar i vor Magt at leve i Forventningen om hans Komme, at stirre uafbrudt mod Himlen for at øjne hans Tegn, saa staar det derimod i enhver alvorlig Christens Magt at *trænge til Forløsning*, hvad kun er et andet Udtryk for at vente Herren, da Forløsningen kommer med ham.
 30 Vel er det fornødent, at alle Christne skal bekjende Tro paa Herrens Komme; men hvad der skal gjøre denne Bekjendelse til Sandhed og betinger, at den kan bryde ud med Glæde i Forventning, det er dette, at der virkelig *trænges til Forløsning*. Hvor denne *Trang* ikke er, der er Christendommen kun Ramser og Skin, og der er Forventningen heller ikke andet
 35 end en Talemaade. Selve Livsnerven i vor Christendom, det, som staar i vor Magt og som vi skal møde med, er *Trang til Forløsning*. Naar det nu i Lignelsen hedder, at de daarlige vil tigge eller laane hos de kloge, og at disse sige nej og henvise dem til at købe, om det endnu er muligt, da er det jo ogsaa saa, at der er mangfoldigt godt, som Mennesker kan meddele andre og Christne dele med hinanden, men hvad den ene umuligt kan meddele

den anden, det er Trangen til Frelse; den maa enhver selv møde med, eller købe, mens det er Tid, det vil sige: erhverve ved at fornegte sig selv, fornødne sig til Selverkjendelse og Syndserkjendelse.

Og vel raades i Lignelsen de 5 Daarer til at købe, men det siges jo ikke, at de fik købt, thi det var vel forsilde dengang, ved Midnatstide. Det skal rimeligt tænkes, at de forlangte at komme ind, skjøndt deres Lamper var og blev slukkede, at de altsaa er mellem dem, der ikke indgaa i Himmeriges Rige men sige: Herre, Herre! Hvor der derfor ikke er *Trang* til Forløsning, der vil Herrens Komme blive til Dom, thi han kommer jo netop med Forløsning til dem, der trænge til den, og derfor siger han til dem: løft nu Hoved, thi nu stunder den Forløsning til, som I har levet i Bøn om og Længsel efter: *Udfrielsen fra det onde*.

Og naar saa Herrens Formaning efter Lignelsen er: *vaag*, da er jo *Trang* til Frelse netop Følgen af at *vaage over sig selv*, holde Regning med sin egen Forfatning, nytte Lyset, som er kommet til Verden, til derved at se sin egen Tilstand, sit ene Fornødne. *Lampen* forstaaer jeg altsaa som *Bekjendelsen* af Troen paa Herrens Komme; *Olien* som *Trangen til Frelse fra det onde*; og Vejen til at vinde denne Olie: at *vaage*, saa den hele Lignelse siger det samme som Ordene Luk 21: ”vaag og bed, at I kan bestaa for Menneskens Søn”.

Jeg har i denne Tid læst afdøde Brammers Ungdomshistorie, og jeg maa sige med meget Anstød; det forundrer mig, at hans Sønner har ladet dette udgaa i den Skikkelse, mindre, at en Person som Prof. Kok har ladet det gaa glat gennem sit hullede Sold. Brammers Omtale af hans Moder finder jeg i højeste Grad anstødelig; atter og atter kommer han tilbage til, hvor daarlig og sølle en Moder hun har været for ham, og det meste deraf er vist Løgn. I hvert Fald er det da en aparte Maade at følge det fjerde Bud, og det var mens han og hun levede, at han ringeagtede hende, ja næsten skammede sig ved hende. Har han haft mindste virkelig Grund dertil, hvad han da uden Tvivl slet ikke har, han giver da intet Bevis derfor, saa burde han tie dermed, og ikke vise saadan Raahed, som han atter og atter giver udbrud.

Han gjør en lang Sladder ud af, hvordan det gik til, at han brød af med Grundtvig; det kom af, at Gr. havde sagt rent ud til ham, at han var en *rettroende Farisæer*. Dette betragter Br. som en Forløbelse af Gr., en taabelig Misforstaaelse, en uvornhed, og kan slet ikke komme i Tanker om, at det kan have været Gr^s velbegrundede Mening om ham; men denne Betegnelse af Br. er vist saa nær ved Sandheden, som det er muligt; thi indtil det allersidste, jeg saa ham, synes han mig meget godt at kunne karakteriseres som rettroende Farisæer, en lille opblæst Person, fuld af gudelig Salvelse. Derfor vil jeg ikke sige, at han ikke var en troende Christenmand,

hvad han visselig var; men det vilde Gr. vel heller ikke negte. Br. røber paa flere Maader, at han har været en hovmodig, dumklog Person.

Christof. Bruuns Blad, som du nævnede, holder jeg og har læst hele Tiden. Men det smager mig overmaade daarligt. Jeg kan ikke med alt dette
5 vamble, søde Omsvøb. Han er et fromt Udtryk for det samme Djævleri, som ”Tidens Strøm” er det bistre Udtryk for; de mene omtrent det samme, men den ene taler sødt, den anden grovt. Jeg holder lige lidt af nogen af dem, men kan dog vist bedst finde mig i det med den pøbelagtige Tone, thi der svarer Indhold og Form bedst til hinanden.

10 Det glæder mig at høre, hvad Hans melder, at Professor Madsen skal have klaret sig saa vel i en Forhandling med Fritænkerne i Studenterforeningen. Fr. Nielsen gik nok af Vejen; ære være saa Madsen, at han ikke stikker Halen mellem Benene.

15 Lev nu vel, og Gud give Eder en god og glædelig Juletid allesammen og Indgang i et godt nyt Aar i Jesu Navn.

Gylling 26/12 84.

Din gamle Ven
Otto Møller

20 **216. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[30/12-1884]

Min kære gamle Ven!

Jeg kan dog ikke lade Aaret gaa til Ende uden at sende Dig en Hilsen og dermed et Vidnesbyrd om, at Du er mit Hjærte ligesaa nær, d. v. s. mit
25 Hjærte er ligesaa nær knyttet til Dig, som det har været det i den sidste Mskealder og mere, og det uagtet det gaar smaat nok med den gensidige Meddelelse, mest fra min Side. Ti det føler jeg tidt og mange Gange, hver Gang Lejlighed gives dertil, at det Baand skal med Guds Hjælp nok holde
30 baade i Tiden her og herefter. – Hvad der denne Gang særlig har hindret mig i at skrive Dig til, er ej blot den sædvanlige knappe Tid, men især, at jeg gerne vilde tilskrive Dig et og andet fornuftigt Ord om Din Bog ”Genløsningen”, navnlig da saaledes at jeg kunde give en ordentlig grundet Gendrivelse af det, jeg ikke er – og ikke bliver – enig i. Men jeg har ikke haft Tid til at samle det hele saaledes, at jeg kan gøre det ordentlig, og jeg kan det heller
35 ikke endnu.

Jeg vil begynde med at sige, at der er meget deri, som jeg har læst med stor Glæde, navnlig vil jeg fremhæve Afsn. om ”det onde”, som jeg finder udmærket, og desuden en Mængde Enkeltheder. P. d. a. S. er jeg aldeles uenig med Dig i Din Opfattelse af Retfærdiggørelsen, som jeg er vis paa, at Du har fuldstændig misforstaaet (jeg tror heller ikke, at den stemmer helt

med hvad Du taler derom i Din Udvikling af Pavli Lære). Du vil gøre Retfgørelsen væsentlig = Helliggørelsen; men naar man ellers gaar ud fra den sunde og praktiske Fortolkningsgrundsætning, at Forklaringen af et Begreb fremfor alt skal søges paa de klare Steder, saa er denne Opfattelse
 5 umuliggjort ved saadanne Steder som Rom. 3, 26-8. 4, 5 ff. Fil. 3, 9. Grunden til at Du forstaar Retfgør. saaledes er jo at Du ikke vil indrømme, at der er ydet *Gud* noget ved Xi Død. Men derfor kan Du heller ikke faa noget ud af Ord som disse, at Gud beviser sin *Retfærdighed* ved at forlade Synder (og retfærdiggøre) Rom. 3, 1 Joh. 1. Men min Hovedindvending er den, at man
 10 ingensteds faar nogen klar Besked om, hvem der har faaet den *Løsepeng*, Xtus har givet.

Du negter bestemt, at Gud har faaet, eller skulde have, den, og af en hel Del lejlighedsvis Ytringer, ser man, at Du hellerikke mener at Djævelen har faaet den (hvilket jo ogsaa var meningsløst; ti en Løgner, som ved Svig og Bedrag har faaet et Mske i sin Magt, har aabenbart ingen *Ret* til at eje det
 15 Mske). Snarest antager jeg, Du maa mene, at Løsepengene er ydede til ”Syndens og Dødens Lov”, hvilket Du forstaar = den naturnødvendige Sammenhæng mellem Synd og Død. Men er det Din Mening, saa maa jo spørges: hvem har saa sat denne Sammenhæng? Ti en *upersonlig* Nødvendighed kan som saadan ingen *Ret* have. Du vil sikkert være tilbøjelig til at sige: det har Djævelen gjort. Men saa bliver det jo i Virklh ogsaa ham der faar Løsepengene. Er det derimod Gud der har sat den (hvad jeg mener, ligger i hans Ord, Gen. 2: du skal dø Døden, og hvad han godt kan have gjort uden at være Ophav enten til Død eller til Synd), – ja saa bliver det
 20 Gud der faar Løsepengene. Men i samme Øjeblik dette indrømmes, er vi inde i *Forsonings*begrebet, – ej nødvendig det anselmske eller gl. lutherske, men i dette Begrebs Grundvæsen: at Sønnen har ydet Gud(s *Retfærdh.*) en Fyldestgørelse. Og hvor meget Du end kæmper imod den Tanke, at der er ydet Gud noget, kan Du dog ikke selv undgaa den.

Jeg mindes saaledes bestemt ét Sted, nemlig at Du i Anledning af Ef. 5, 2 betegner Xi Selvopofrelse som et Lydighedsoffer til Gud (det er vist i Fremst. af Pavli Lære); og jeg skulde fejle meget, om der ej lejlighedsvis forekommer flere lignende Ytringer. Men selv om Du maaske har haft en anden Mening med slige Udtryk, end den nærmest liggende, saa maa Du
 35 indrømme dette, at der, naar alt kommer til alt, kun bliver Valget imellem, at Løsepengene bliver ydede enten Djævlen eller Gud; ti det er og bliver kun en Ordleg at tale om at de ydes til en upersonlig Natursammenhæng; men ydes Løsep. til Gud, saa er *Forsonings*begrebet i *Principet* indrømmet. Men er det indrømmet, saa bliver Spørgsmaalet om at finde en *bedre* *Forsonings*lære end den kirkelige, ikke om at bortkaste al Tale om Forso-

ning som Hedenskab (ti det gør Du i Virkeligheden). Jeg selv for min Del er ved Din Bog bleven noget tvivlende om den kirkl Forsoningslæres Rigtighed dvs. om Righ af den *Form*, den har faaet; dog er denne Tvivl mere end ved Dit Modbevis fremkaldt derved, at *Du*, om hvem jeg er saa vis som paa mig selv, at Du er en troende Kristen, er saa bestemt derimod. Ti Dine Modgrunde har sikkerlig alle været fremførte adskillige Gange før (senest af A. Ritschl i hans store Bog "Die Rechtfertigung u. Versöhnung", 3 tykke Bind, 1870 ff. Og han regnes ogsaa af Tyskerne for en troende, "positiv" Teolog; kun har han det lille aber, at han negter Kristi Præexistens); men alt hvad de udtale vejer for mig slet intet mod det unegtelige, at X. Guds Søn er bleven Mske og har baaret vore Synder og den Lidelse (Straf) som de uundgaaelig (dvs. efter Guds Orden og Vilje) medføre, for at *forløse* os derfra.

Dette er i mine Tanker uadskillelig forbundet med dvs. forudsætter nødv., at der er *ydet Gud* en Fyldestgørelse, hvordan denne end siden er at tænke. Naturligvis er denne Fyldestgørelse et *teologisk* Begreb (ligesom f. E. Treenigheden, Gudsmasket o.l.), som godt kan undværes af den enfoldige Tro, hvorfor f. E. Luther i sin Katekisme heller ikke nævner det. Men for den der vil *klare* sine kristl. Tanker, eller Begreber, er det efter min Mening uundværligt, ligesom det ogsaa er den nødvendige Forudsætning for den apostoliske (ikke Din) Retfærdiggørelseslære. Jeg aner Muligheden af, at dette Begreb kunde klares, bedre end ved Anselms Lære, ved Udviklingen af Begr. *καταλλαγή* (hvilket Du gaar til Forundring løst hen over); men jeg har ej haft Tid til at gennemtænke dette Punkt. –

Forresten vil jeg gøre Dig opmærksom paa, at det synes mig lidet forsvarligt af Dig, at gøre adskilligt Væsen af, at *Forsoning* 1 Joh. 2 og 4 først er kommet ind i vor Overs. ved Revisionen 1818. Sagen forholder sig saaledes, at medens Luther oversætter baade *καταλλαγή* og *ἰλασμός* "Versöhnung", gengiver vor ældre Overs. begge "Forligelse", hvilket Ord man aabenbar har forstaaet = Forsoning (jfr. Salmens "med Gud os at forlige"), altsaa det er ej noget nyt at finde Forsoningen udtalt dèr i 1 Joh.

Saa langt kom jeg i søndags; da bragte Posten Dit kærkomne Brev, som jeg takker Dig for; derefter kom her forskellige besøgende o. dl., saa jeg fik ikke sluttet; hele Dagen igaar gik med Forretninger o. dl. fra Morgen til Aften, og først nu Tirsdag Aften faar jeg Tid til at slutte. Og det maa endda gaa i en Fart. Tak for Dine Betragtninger om Jomfruerne m. m. Jeg maa have nogen Ro til at overveje dem; i Øjeblikket synes det mig lidet troligt, at Olien skulde være = Trangen, det stemmer ikke godt med det bibelske Billedsprog. –

Nu skal det til at være Alvor med N. T.s Revision. Scavenius har efter Bisperraadets Indstilling nedsat en Kommission bestaaende af Proff. P. Madsen og Sthyr og Filologen L. Ussing, Stiftspr. Rothe, og Bisp Fog som Præsident. Jeg fik ogsaa Opfordring af Ministeriet til at være med, men
 5 undslog mig af Hensyn til det Arbejde, jeg nu saa mange Aar har haft under Hænder. Men jeg har derved lagt en Byrde paa mig selv, idet jeg erklærede, eller udtalte det Haab, at kunne være færdig med en Overs ledsaget af Anmærkn. i Løbet af to Aar, og at jeg saa, om man ønskede det, var villig til at indtræde i Komiteen. Efter min Erfaring bliver en Revision det bare
 10 Kludder, og jeg var vis paa at det sværeste Læs vilde være bleven lagt paa mig, om jeg var kommen med i Komiteen, saa jeg mener, jeg havde intet andet at gøre end at undslaa mig derfor. –

Et andet Komite-Arbejde, som har taget mig megen Tid, er nu paa det nærmeste færdigt, det er vor ny Salmebog, som jeg sikkerlig har fortalt Dig
 15 om (Brandt, Fr. Nielsen, Schousboe, Schepelern, Holck, Volf og jeg har arbejdet paa den). Trykningen er begyndt og vil forhaabentlig være endt midt i Februar. Jeg haaber den skal findes at være en god Salmebog, skønt vi ikke har kunnet undgaa for Fredens Skyld at medtage nogle Salmer, som burde begraves i Lethe; men jeg tror nok, at alt hvad der duer af dansk
 20 Salmedigtning, er medtaget. Vi har arbejdet derpaa i over tre Aar.

De unge Grundtvigianere her i Byen (Hovedrepræsentanter Falkenstjerne og Harald Holm) arbejder i denne Tid paa at faa rejst en Bygning, som dels skal indeholde en stor Forsamlingssal, dels Lokaler for Højskoleforeningen her i Byen, dels et Gæstgiveri for tilrejsende. Man agter at udstede en
 25 Opfordring til at tegne Aktier til Beløb af 100.000 kr., og man har opfordret mig til at være med blandt Indbyderne; men da det hele neppe vil tjene til andet end til Fremme for den moderne politiske Grundtvigianisme, som i mine Øjne vil føre til Ødelæggelse af det, Grundtvig arbejdede og kæmpede for, saa agter jeg at sige Nej.

Forleden Dag (2den Juledag) havde jeg Monrad til at prædike for mig. Han havde selv bedet derom, og jeg havde tænkt, at han havde noget særligt paa Hjærte, som han skulde have sagt; men det var en temmelig middelmaa-
 30 dig Prædiken uden Traad og Orden, hvor han ogsaa kom ind paa den Tanke, han i den sidste Tid ogsaa i Ligtaler (f. E. over E. Fenger) har sværmet om: at der er et Slags Samkvem mellem de afdøde og de levende, hvilket han her endog drev til et Slags Forsvar for Bøn til Martyrerne, omtr. saaledes: ”dersom en vilde bede saaledes: du som har udgydt dit Blod for Jesu Navns Skyld, bed du for mig, – saa vilde jeg ikke sige noget derimod”. Og han optog ganske den katolske Distinktion mellem *δουλεία* og *λατρεία*, sigende: man skal vel mærke, at der er en stor Forskel paa at bede til og at

tilbede. Men der var slet ingen Tale om, at vi har en Talsmand i JX, og at han har givet os umiddelbar Adgang til Faderen. – Han er dog en sær Skrue; han kommer forresten hver Søndag i Helligaandskirken og bliver der trolig til det sidste, – ikke som Martensen, der kilede ud af Kirken, saasnt den

5 første Salme efter Prædiken var sunget.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Du skriver slet intet om, hvordan Dit Helbred er; jeg haaber at det betyder at det dog er nogenlunde. Gud gøre det lyst og godt for Dig i alle Maader, og give Dig og Dine et velsignet Nytaar i Jesu Navn. Hils Din Kone venligst.

10

Kbhvn. 30/12 84.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

15

217. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/3-1885]

Kjære, gamle Ven.

Det er en temmelig Tid, siden du var saa god at betænke mig med et Brev, og vil jeg vente at høre fra dig igjen, saa maa jeg nok til først at tage til

20 Pennen, hvad forresten falder noget besværligt for mig, da jeg har faaet noget Værkeri i min højre Haand, som gjør mig det ikke saa lidt vanskeligt at skrive. Om det er Skrivekrampe eller almindelig Gigt, ved jeg ikke, men af og til er det næsten umuligt for mig at bruge en Pen. Jeg kommer saa til at

25 holde op, naar det ikke vil gaa længere.

I dit sidste Brev anførte du en Del Indvendinger mod den Betragtning, jeg har udtalt i mit sidste Skrift. Du kan vel nok tænke dig til, at det er gaaet i dette Tilfælde som i de fleste lignende, at de har intet Indtryk kunnet gjøre paa mig, skjøndt jeg maa sige, at der er ingen, jeg hellere vilde lade mig tale

30 til Rette af end af dig. Jeg vil nu ikke udbrede mig i Gjendrivelser af, hvad du skrev, da jeg antager, at det fører ingen Ting til; en anden Sag var det, om Forholdene førte det med sig, at vi kunde komme til at tale sammen; thi da kunde uden Tvivl adskilligt redes op, men skriftligt, især da i et Brev, kan det ikke blive til noget.

35 Den ny Forsoningslære, som du mener, kunde udvikles, længes jeg derimod efter at faa at se; det er vel sagtens den, Fakultetet er ude at lede efter med sin Prisopgave og med sin Vejledning til Læsningen af Anselms "Cur deus homo", som Fr. Nielsen har anmeldt i Lectionscatalogen. Naar den en Gang er skaffet til Veje og fremsat for os udenfor, saa faar jeg jo at se, om den er mere tiltalende end den gamle, som unegteligt ikke smager

1 mig. Men jeg vil som sagt ikke fortsætte med denne Materie, da det ikke fører til nogen Ende. Desuden har jo Dalsgaard i Kktdn. reduceret mig aldeles in absurdum, saa hvis jeg turde stole paa, at samme Dalsgaard var et klart Hovede og forstod sig paa de Ting, han taler om, saa burde jeg jo
5 skamme mig over, som jeg er kommen af Sted. Jeg synes nu alligevel, at Dalsgaard er et Vrøvl, og har derfor ikke taget mig denne Afstraffelse saa videre nær.

Jeg gad derimod gjerne vide, hvad du siger til Professor Buhls Afhandling i Tidsskriftet om Mosebøgerne; ja den er jo ikke til Ende, men man ser da
10 nok omtrent, hvordan den skal ende. Det er jo en ganske mærkelig Udtalelse af et orthodoxs Fakultetsmedlem og i et orthodoxs theologisk Tidsskrift. Gamle Kalkars vrede Bjæf i Kktdn. siger nu ganske vist grumme lidt, og har han ikke andet at sige, saa kunde han gjerne tiet stille; men den gode Villie til at vride Halsen om paa Buhl er jo tydelig nok. Men hvad siger
15 Madsen og Summus theologus til det? Jeg kan forstaa, at den gode Fr. Nielsen ikke lader sig anfægte af sligt; han er vist ikke god at ramme noget Sted, da han nok forholder sig frit til det altsammen; ligesaa, at Sthyr anser det for sig uvedkommende, da han jo vel har nok at gjøre med at tage Vare paa det ny Testamente. Men de to store Orthodoxser maa jo være i en sær
20 Klemme, naar de har en saadan Ulv i Faareklæder imellem dem.

Jeg har forresten ladet mig sige, at Buhl skal være en god og brav Mand. Her var for kort siden en Candidat Gandil, som var kommen lidt simpelt fra sin Eksamen sidstleden, men som ellers vist er et godt og fromt Menne-
25 ske. Han syntes at have følt sig mest tiltrukken af Buhl blandt Professorerne, saa jeg deraf sluttede, at der er det gode ved ham, at han tager sig lidt af Staklerne og ikke sparker til en Tolder. Jeg maa nu dernæst sige, at hans Afhandling tiltaler mig med det Indtryk, den gjør af Ærlighed; jeg synes meget bedre om hans Ærlighed i dette Tilfælde end om Sthyr's høje Toner, naar han tager til Orde. Han gjør mig Indtryk af at være den simpleste,
30 skjøndt det jo er ham, der gjør Opsigt i Verdens Hovedstad med sin Lærdom og sit Skarpsind. Han er nok for Tiden rejst derhen at samle paa Blade til sin Krands.

Jeg har endnu ikke set noget til eders ny Psalmebog, og du mente dog, den vilde komme frem i Februar tror jeg; det vil interessere mig meget at se,
35 hvordan I er kommen fra det; thi skjøndt jeg slet ikke har nogen videre Forstand paa det, der angaar Psalmer, saa faa vi jo alle ved Søndagsbrugen af dem Lejlighed til at faa en Mening efterhaanden derom. Det er nu kedeligt, at det har varet saa længe, før I tog fat paa det, thi nu er det de allerfleste Steder for sent til, at man vil kunne faa Gavn deraf i det Mindste i en lang Fremtid. Hvor man nemlig er gaaet ind paa at tage mod Tillæget, der gjør

man ikke atter det at indføre en hel ny Bog. Men derfor er det lige godt, at det endelig bliver gjort, blot det saa maa tilfredsstille, thi vi faa vist ingen ny Psalmer nu i lange Tider og kan derfor antage, at for Tiden er der det Forraad at øse af, som der bliver til Raadighed for det første. Jeg længes især efter at se, hvorledes I har restitueret de Psalmer, som Conventsbogen har mishandlet, samt hvorledes I har taget paa de mindre heldige Udtryk i Grundtvigs Psalmer.

Hvad du skrev om en Revision af N. T, interesserede mig ogsaa meget, især, at det dog nærmer sig, at du vil lade se din egen Oversættelse. Det er let at tale om en ny Oversættelse, men det er meget vanskeligt at levere den. Det er sært nok, at det er saa; men det er lige afgjort, at det er Tilfældet. Det vilde være mig en Glæde, om jeg havde Lejlighed til at tale med dig om dit Arbejde, naar det endelig skal til at trykkes; thi om et og andet, især i Evangelierne, har jeg dog, synes jeg, efterhaanden faaet nogen Mening. Det vil sige, jeg tror at komme bedre efter, hvad Meningen er af Herrens Ord der, og det hører da ogsaa med baade til at give den rette Oversættelse og de fornødne Anmærkninger. Din Oversættelse bliver altsaa noget i Lighed med Guldbergs og Bastholms, medens Kalkars var et Pluksammen. Og du har vist Ret i, at det maa gøres af en Mand, der har Kald til det, ligesom ogsaa den reviderede Oversættelse til almindeligt Brug helst burde være et Værk af saa faa som muligt; mange Kokke øde Suppen.

Nu ser man da de første Virkninger af det ny Kirkeraad. Det er kun smaa Ting, der har kostet saa store Anstrængelser og saa mange Penge. Jeg synes, det er en Skam, at de Mennesker skulde opæde 12 Kr. om Dagen til det Arbejde. De burde under de nærværende Omstændigheder gjort det hele paa egen Regning og i en hel Del kortere Tid. De ny Prædiketekster gaar jeg vel ogsaa ind paa at bruge, men jeg maa ellers sige, at det vist er noget simpelt gjort med dette Valg af Tekster. Jeg har ikke før gjort mig ret bekendt med dem; det hele interesserede mig saa lidt. Nu har jeg set dem igjennem, men jeg har været i høj Grad utilfreds paa mange Steder. Den gamle Række har sine Mangler; men den ny har flere. Saadan er det med alt Fabriksarbejde, og det er jo egentlig udenlandsk Værk, der er sat over til Brug for os. Men for en Forandrings Skyld kan det jo gjerne gaa, især da, fordi det dog altid er Evangeliet, man har for sig, og det kan der jo altid prædikkes over, hvor underlig det saa end bliver skaaret i Stykker og delt ud.

Men en Vanskelighed bliver det, at vore Psalmer paa saa mangfoldige Maader forudsætte de gamle Evangelier; det vil blive værre nu at finde passende Psalmer til hver Søndag. Revisionen af Trosbekjendelsen er jo et Gode, men lidt Pletter skulde der jo naturligvis blive tilbage for at drille med. Jeg antager, at der i Sommerens Løb maa komme en ny Udgave af

Alterbogen, hvor ogsaa de ny Tekster er optagne, og at den bliver befalet indført i alle Kirker. Men maaske der ikke er tænkt paa det, saa det skal overlades til enhver at sørge for sig selv i det Strykke. Det var dog passende, at der kom en Udgave af Teksterne med stor Tryk, thi ellers er alle de
5 svagtseende Præster, til hvilke jeg hører, i Forlegenhed.

Jeg gaar da ellers i denne Tid i stor Sorg og Uro for vort arme Folk og Fædreland. Hvad skal dog Enden blive paa denne Nød. Jeg ser idag i Avisen den Adresse, som Folkethinget vil tilstille Kongen, og man kan næsten græde af Harme over en saadan Løgn; alt dette Hykleri, Skinhellighed, Selvretfærdighed, i det hele Løgn, som der dog er bunket sammen i
10 den. Det er, som naar Børn har sat Ild paa Huset af ren Kaadhed og saa storme til Forældrene og bønfalde dem om dog endelig at slukke den, mens de selv gotte sig ved at puste til den. At Holstein, eller hvem det nu er, kan formulere en saadan Løgnadresse, kan man endda forstaa; men at de alle
15 kan vedtage den, det er mig aldeles ufatteligt. Det arme, arme Folk, som er falden i Hænderne paa en saadan samvittighedsløs Bande. Hvad skal nu den stakkels Konge gjøre; thi Estrup og hans Makkere er visselig ikke nogen videre Støtte; han gjør intet, han *vover* intet; alt gaar ud paa dette at hytte sin egen Pels, ikke at træde Loven for nær. Det kan ikke føre til noget, hvor
20 Lovløshed staar lige for Døren. Den, der har Sværdet, maa ikke bære det forgjæves. Han burde ikke tage mod alt det, der er budt ham i Folkethinget; de behandle ham jo som en Skovisk. Ja det ser sort ud; og for mig viser sig ofte en truende Skygge af Preussere; jeg maa da ogsaa sige, naar ondt skal være, saa hellere under dem end ud i Anarki. Men Gud give, der maa
25 komme Raad, før det er for sent.

Jeg har i denne Tid læst en fornøjelig Bog: Otto Sperlings Levnet. Det er en Vederkvælgelse at kunne glemme lidt af Nutidens Elende ved at se ind i en Fortid, hvor der var gode Mennesker; og samme Sperling har været en god Mand, vistnok med sine Fejl, som jo alle har deres, men dog med
30 Kjærlighed og Troskab. Ligeledes har jeg læst en lille Bog af Bersier: Alle for en og en for alle, som der efter min Mening er en Del Sandhed i. Han er vist en af dem i den reformerte Kirkeafdeling, der staar os nærmest.

Har du lagt Mærke til, at Schrøder Askov har ophørt med sin Tilbage-trukkethed og kastet sig ind i Politikken. Han skriver nu ledende politiske
35 Artikler i Højskolebladet, sagtens for ikke at staa tilbage for den grimme "Tidens Strøm". Dette sidste er ret en giftig Brønd for al Ondskab. En lille Glæde var det mig, at en Talsmand for Riffelgalskaben, der grasserer her paa Egnen, blev peben ud af Byen her efter hans Forsøg paa at fiske i vore Vande. Men hvad siger det, naar Uvæsenet saa blomstrer rundt om en i de andre Sogne.

Lev nu vel gamle Ven, saavidt man med Guds Naade kan leve vel i onde Tider. Gud bevare eder alle. Hils din Hustru.

Din gml. Ven
Otto Møller

Gylling 18/3 85.

5

218. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Vebæk d. 26 Apr. 1885.

10 Min kære gamle Ven!

Efter en meget travl Tid er jeg omsider bleven halvvejs nødt til at løbe fra det hele, d. v. s. vende Hovedstaden Ryggen og tage herud i Stilhed og Ensomhed paa en Ugestid for at faa nogen Samling paa mig selv. Ti det gaar nogenlunde bogstavelig saaledes, naar man uafsladelig er i Tøjet og overløbes af Msker i allehaande Anliggender, at man tilsidst bliver ligesom borte for sig selv, eller ens Selv bliver borte, og der bliver ligesom noget maskineagtigt ved ens Tanke og Tale. Saa er det en mageløs Vederkvægelse at kunne holde sig ganske stille, spadsere om i Skovene og frydes ved det frempippende Liv, og overlade sig uforstyrret til sine egne Tanker, – eller og til slet intet at tænke, – kort sagt, at hvile. Saadan har jeg nu haft det nogle Dage og haaber at skulle have det nogle Dage til. Og jeg vil da bl. a. ogsaa nytte denne Hviletid til at lade Dig høre fra mig.

Du skrev i Dit sidste Brev om den politiske Nød, vi er stedte i, og klagede navnlig over, at Estrup intet vilde *vove*. Det kan man ikke mere klage over, siden vi har faaet den provisoriske Finanslov og de dertil senere føjede provisoriske Bevillinger af forskellig Art. Jeg er rigtignok stadig i Tvivl, om det var politisk klogt af Estrup (= Landstinget) at forkaste den sidste 14 Dages midlertidige; ti vel kan der ikke tvivles om eller dog: det er højst sandsynligt, at Resultatet vilde være blevet det samme, Folketinget vilde ikke have indrømmet noget af Betydning udover det engang forkastede (uagtet Berg og hans Parti vist gerne havde rakt sig meget længere, om de havde turdet for Evropæerne); men saa vilde der været gjort noget for at stoppe Munden paa den Løgn, der nu forkyndes som uryggelig Sandhed i alle Venstreblade, at Højre *vilde* have Provisoriet for enhver Pris. Og den gør megen Ulykke, sætter en Masse af ondt Blod i Bønderne, jeg frygter saa meget, at det ikke kan fortage sig uden gennem en gruelig Blodtapning. Og at en saadan forestaar, at en stor Folke-Ulykke nærmer sig med stærke Skridt, synes mig næsten øjensynligt, ej alene paa Grund af den Bitterhed, den polit. Strid har avlet i Folket, men navnlig fordi intet at de polit. Partier, som strides om Magten, har nogen sand Ret til den; det eneste der

giver Ret til at regere, er nemlig Fædrelandskærligheden; men naar det kommer til Stykket, er der vel omtrent lige lidt af den paa begge Sider.

Venstre og dets Førere har, saavidt jeg ved, aldrig talt et eneste Ord, som virkelig viste selvopofrende Kærlighed til Danmark, men har trolig bidraget
 5 alt deres til at kvæle den Fædrelandskærlighed, som var vaagnet i Folket, ved at sætte Kampen for Frihed – eller Lighed – i Stedet. Og de Ord, som skulde vidne om Fædrelandskærlh hos Højres Førere, blive nok ogsaa snart talte. Derfor kæmper jo ogsaa Højrepressen nu med akkurat ligesaa gemene Vaaben som Venstrebladene, med Løgne, Fordrejelser og Fortielser og alle
 10 saadanne Vaaben, som man først griber til, naar man har bortkastet Idealerne. For mine Øjne er Ulykken lige stor for Danmark og det danske Folk, hvad enten vi nu skulde faa en Venstreregierung, eller det skal vedblive i Aarevis med et provisorisk Regimente, som vi nu har det. Ti at dette er en Ulykke for vort *Folk*, er jeg ganske vis paa; det fremmer over al Maade den
 15 usalige Splidagtighed i Folket, saa det splittes i to eller flere Partier, hvorunder den sammenholdende Magt, Fædrelandskærligheden, kølnes og visner mere og mere.

Ganske vist er der noget opmuntrende og, jeg kunde næsten sige, trøsteligt i at se hvordan Ministeriet nu tager fat, med fast Haand, og dog saa
 20 grundhonnet; der er noget *mandigt* i deres Færd, og det er glædeligt og trøsteligt at se, at vi dog har *Mænd* endnu. Derfor har jeg heller aldrig haft saa megen Sympati for Ministrenes Personer, som nu; ti de sætte virkelig deres egen Person ind paa Kampen. Men dog tror jeg ikke at de er istand til at føre den til Danmarks Bedste; nej vi trænger til *ny* Mænd, eller en *ny*
 25 Mand, som kan tale et løsende Ord, der kan slaa igennem alle Partiløgnene og løfte de Rester, der endnu er tilbage i Folket af Danskhed og af godt. Men hvor findes en saadan Mand? –

Imidlertid har vi Kristne ikke andet at gøre end tidlig og silde bede Gud, at han dog endnu vil forbarme sig over vort arme og forvildede Folk og
 30 hjælpe det ud at dets Elendighed saaledes, at hans Navn maa faa Æren derfor. Og det er det eneste, som i mine Øjne giver os Ret til at haabe, at han dog ikke heller denne Gang vil hjemsøge vort Folk med sin Straf, som vi vel havde fortjent, at han har ladet sin Menighed saaledes vaagne og vokse, som den har gjort i den sidste Mskealder; jeg kan ikke forestille mig
 35 at han vilde have gjort det, om vort Folk nu stod paa Afgrundens Rand. Men desmere Aarsag har ogsaa alle *de* Danske, som véd sig at høre til vor Herres Menighed, til at bede for vort Folk.

Et saadant glædeligt Vidnesbyrd om Guds Naade imod os, er nylig fremkommet i en lille Bog ”Fra Forargelse til Tro” af Docent i Statsvidskbrne Harald Westergaard, Søn af den indiske Professor W., en ung

Mand paa nogle og 30 Aar, der begyndte med at være vantro, som hans Fader, men saa (nok især ved Præsten O. Bertelsen i London) kom til Troen. Især den første Del er tiltalende; den anden Del falder af og til over i Præketonen, men er aabenbart i høj Grad ærlig ment.

5 Hvad angaar Buhls Artikler om Pentatevken, da trækker der aabenbart her noget op, som vil volde adskillig Forvirring. Ti hvad enten han kommer til, at Jehovisten har levet paa Salomons Tid eller noget senere (Hiskias), og Præstekodexens Forf. paa Josias' Tid eller efter Exilet – eller hvordan han end siden bestemmer Tiden, hvad man ikke nu kan se, saameget er sikkert
10 at Pentatevkens mosaiske Avtenti forsvinder, og dermed i Virklh. Jødedommens guddl. Oprindelse. Han mener rigtignok, at dette ikke nødvendig bliver Resultatet, – og gode Mænd som Delitzsch o. a. mene det samme –, og det er jo nok muligt at en i sin Tanke kan rumme begge Dele, baade
15 Pentatevkens Sammenstykning af sildige Optegnelser, og at der dog er en guddl Sandhedskærne deri; men konsekvent gennemført bliver Jødedommen paa denne Vis ikke mere guddommelig mHt Udspring, end f. E. de Sandheder, en Sokrates, Plato o. a. fremførte; – og dette vil, saavidt jeg ser, nødvendig føre til samme Resultat for Kristendommens Vedkommende, ogsaa den bliver Mskeværk.

20 Imidlertid er der noget sandt i, hvad Buhl med mange nyere mener. 1) Moses har ikke skrevet Genesis udaf en guddl Aabenbaring, men har samlet og bearbejdet de forefundne Traditioner fra Fædrene. 2) Han har naturligvis hellerej skrevet de to sidste Kapp. af Deut. 3) Der findes i Pentatevken, ligesom i de andre hist. Bøger, hist og her Indskud og Tilføjelser, som ej er
25 fra Forfatteren selv, men komme ind i senere Tider, fra Marginalnoter e. desl. Saadanne Tilføjelser findes i N. Test., hvor langt mere maa man vente, at de ogsaa kan findes i G Test. Men den nyere Wellhausenske Kritik lukker med Flid Øjnene for de Vidnesbyrd, Pentatevken selv, navnlig ved sit Sprog, bærer om at være ældre end nogen anden Bog i G T., navnlig dette
30 at den har Ord og Former, som kan forekomme i den (f. E. כִּי וְעַתָּה som communis gen. for כִּי וְעַתָּה; og til Vidnesbyrd om, at dette, (som er Tilf. baade i de elohist. og de jehovist. Stykker) ikke er noget, man senere har lavet, tjener at der dog hist og her findes כִּי וְעַתָּה, formodentlig indbragt af en Afskriver, men man har været for punktlig til senere at ville rette det), –
35 ligeledes at saa at sige aldeles ingen af de Aramaismer, som findes i alle de senere (men efter Wellhausens Mening ældre) Skrifter, findes i Pentat. – o. m. dl.

Ja herom kunde være meget mere at sige, og jeg bliver kanske ogsaa nødt til at skrive derom, men jeg vil haabe at jeg kan blive fri, dvs. at en anden vil tage det paa sig, ti jeg har ingen Tid, da jeg maa sætte al Kraft paa min

Overs. af N. Test. Jeg er nu færdig med Evangelierne og er ved at tilføje forklarende Anmærkninger, hvad jeg er nær ved at fortryde, da det tager mig langt mere Tid, end jeg havde tænkt mig, navnlig da jeg bestandig maa kæmpe med mig selv for ikke at blive for vidtløftig. –

5 Ja der kunde være saare mange Ting deri, som jeg ogsaa meget gerne vilde tale med Dig om, hvis jeg havde Dig noget mere i Nærheden; at skrive derom, vilde blive endeløst. Men f. E. kan Du *kortelig* paapege Gangen i Jesu Ord Joh. 8, 14-18? – eller endnu hellere: i Mt. 5, 17-20? Naar jeg kunde skrive 2-3 Sider om det sidste Sted, kunde jeg sagtens klare det; men
10 at give en kort og grej Besked paa f. E. 8-10 Linier, det kniber. Kan Du give mig det, skal Du have Tak.

Med vor Salmebog trak det naturligvis længere ud, end jeg havde ventet; den blev først færdig trykt i Onsdags for 8 Dage siden. Jeg undrer mig over, at den ikke allerede er kommen i Handelen, da den dog sagtens maatte
15 kunne blive heftet i de næsten 14 Dage. Jeg er rigtig vel tilfreds med at være færdig med det Arbejde, ti det har taget mig grumme megen Tid, især siden Nytaar; men jeg haaber ogsaa til Gengæld, at det skal vise sig at være et rigtig godt Arbejde. Du maa selv købe Dig et Expl, naar det kommer ud; vi faar kun nogle faa Stykker hver, saa Du maa ikke vente et til Givendes fra
20 mig. Derimod sender jeg Dig en Prædiken fra sidste Paaskedag, som jeg er bleven saameget bedet om at udgive, at jeg har anset det for ret at gøre det.

Det er slemt med den Skrivekrampe, Du har faaet; min Broder Holger har ogsaa været plaget meget deraf. Du skulde prøve at skrive med Fjerpen, det har hjulpet somme. Hvad siger Du om Henning Jensens Afsked?
25 Jeg mener, det er fuldt berettiget at afskedige en Embedsmand, som ligefrem prædiker, – eller forsvarer Oprør. Og i det hele er hans Skriverier i "Politiken" aldeles skandaløse. Men beklageligt er det, at en Mand, som ganske bestemt har været en oprigtig Kristen, kan løbe saaledes avet om.

Nu, Gud holde sin Haand over Dig og alle Dine – og lade sin Sol skinne
30 varmt paa og i Eder alle. Hils Din Hustru fra

Din gamle Ven
Skat Rørdam

35

219. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[7/5-1885]

Kjære gamle Ven.

Tak for dit Brev, som du skrev fra din Enlighed, dit Patmos. Derfra er du vel nu kommen tilbage (til Efesus) igjen, og gid du saa maa have funden den

Samling til dig selv igjen, som du søgte. Jeg kjender saa godt det, du klager over, ligesom at blive borte for sig selv. Naar her en Dag er fremmede, saa er jeg ogsaa helt rodløs, det vil da sige, naar det ikke er saadanne, som man kan leve med i det, man netop lever i til daglig. Thi kan man det, dele alt
 5 med dem, som man selv daglig færdes i, saa gjør det ikke den fortreffelige Virkning. Men vil de selv holde Hus, slæbe en med sig ad alle deres egne Veje, fortælle op om deres Sager og Tanker, saa er det, jeg bliver saa forstyrret, at jeg først kommer ret til Samling igjen, naar de er borte, og jeg har sovet en Nat paa den Forstyrrelse. Der er Mennesker, som slet ikke lide
 10 noget af dette, som netop er i deres Element, jo mere der kan tumles omkring i alle Verdens Hjørner. Saaledes har Nørregaard det; han er som en Fisk i Vandet, jo mere uroligt det er om ham. Det er vist i det hele Tilfældet med Øjebliksmennesker; de kan ret muntre sig i det skiftende Øjeblik. Jeg er en Melankoliker og det er du vel sagtens ogsaa; vi leve i det
 15 hele i det, som er længere borte, enten bag os eller foran os, og det rives vi ud af, naar man kjører rundt med os i Øjeblikkets Uro. Vi skal have det rystet af os igjen, før vi kan faa vore Øjne afpassede efter det længer borte.

Saadan forklarer jeg mig det, at jeg bliver saa overanstrengt og forstyrret, naar jeg skal nødes til at høre paa og forhandle om Ting, som jeg ellers ikke
 20 under mit daglige Liv er vant til at omgaaes med. Kan man derimod træffe Omgang, der er istand til at færdes med en i det, man selv helst er i, da er det en Vederkvægelse og ingen Plage i nogen Maade; men dertil hører ikke blot, at man lever for det samme, men at man er nogenlunde enig om dette samme; thi skal man strides om det og kan ikke komme til gjensidig
 25 Forstaaen, saa er Lidelsen der igjen, man længes efter den *fredelige Vandring i de kjendte Egne*. Kan man derimod det med en ligestemt Ven, saa er det en Glæde uden lige; og saadan Glæde har jeg følt ikke lidt af, naar jeg har kunnet være nogle Dage sammen med dig. Lignende var ogsaa Tilfældet med min gamle Ven Kirkeby; men nu er han borte, og paa denne Vis bliver
 30 man tilsidst helt ene mellem Mennesker.

Grunden til, at jeg saa hastigt svarer dig paa dit Brev, er den, at jeg har prøvet paa at opsætte en kort Forklaring over de to Steder af Evangelierne, som du opgav. Forklaringen til Stedet hos Johannes kunde jo let gjøres meget kortere, naar man først har den rette Mening fat. Jeg anser Joh. 7 og
 35 8 for noget af det vanskeligste at forklare kort og tydeligt. Naar jeg derimod ser andre gjøre saa store Vanskeligheder ved Joh. 13-17, da kan jeg ikke se, der er Grund til det; i det hele synes dette Stykke mig at være af det, som er lettere at følge Traaden i. Men der er jo vanskelige Steder baade her og der; jeg kan f. Eks. ikke vide, hvordan du kommer over Matth. 11, 7-19, thi det er heller ikke saa let endda; og saaledes er der mange Steder, som jeg først

efterhaanden og efter megen Omgang dermed i Tankerne har faaet Rede paa.

Hos Lukas er der Steder, hvor jeg mener, det er umuligt at angive Sammenhængen, skjøndt det er meddelt saaledes, at man skulde tro, der var en indre Sammenhæng. Og jeg anser det ligefrem for *Uret* at udspekulere en
 5 Sammenhæng, naar man ved, i hvilken Sammenhæng Ordene staa hos Matthæus; man lægger paa denne Maade Herren noget til, som han ikke kan vedkjende sig; man ærer ham ikke ved at paadutte ham en saadan konstig Dybsindighed. At skrive om alle de Steder baade i Evangelierne og i Brevene, hvor man mener, der er Vanskeligheder, og mener at have fundet
 10 Lys over dem, vilde, som du skriver, blive uendeligt; men naar man var sammen en Ugestid og i Forvejen havde noteret, hvad der var værd at samtale om, saa kunde der ellers ikke gienemgaaes saa faa Steder, og fornøjeligt kunde det være for dem, der dog har nogenlunde ens Øjne at se med. Det tror jeg nu, vi har mer end de fleste, om der end for Tiden er os
 15 lidt imellem angaaende denne gamle Forsoningslære. Ved at sidde sammen vilde vi nok ogsaa i denne Sag komme til at opleve, at vi se ikke saa forskjelligt endda, som det paa Afstand kan se ud til.

Men enig med dig er jeg i, at det er et meget stort og vanskeligt Arbejde at give en *kort Forklaring* til hele det ny Testamente; det er næsten mere, end
 20 man maa forlange af ét Menneske. Ingen kan da heller gjøre det saaledes, at det blot nogenlunde tilfredsstillere alle. Gerlach har jo vel gjort det saa godt, som de fleste er istand til det; men hele Vejen er det dog utilfredsstillende; man savner Forklaring der, hvor den behøvedes, og finder den, hvor den kunde spares. At Forklaringen saa mange Steder ikke stemmer med det,
 25 man selv mener, er den rigtige Forstaaelse, er, hvad der ikke kan være anderledes. Det var at ønske, at du maa have Held med dig, og jeg vilde ønske Lejlighed til at hjælpe til den Smule, jeg maatte være istand til.

Jeg ser, at nu har Dahl begyndt paa i Theol. Tidsskr. at efterspore Tydskagtigheder i din Oversættelse. Jeg har kun ringe Smag for denne Jagt,
 30 og finder, at det er som oftest kun Naragtighed og Affectation, som kommer ud af det. Det allermeste af vort Sprog kan tilsidst blive vraget, naar man skal gaa frem paa den Vis. Denne Graven op af gamle, rustne Ord kan jeg ikke lide; Hovedsagen er, at vi forstaa hinanden; og de Ord, hvormed Danske kan gjøre sig bedst forstaaelige for hinanden, dem skal vi
 35 bruge uden Hensyn til, hvordan disse Ord fra først af er kommen til os. De ældre Ord ved man vel heller ikke med Vished om, hvorvidt de oprindelig er groet i vor egen Jord; længst tilbage maa vi dog have faaet meget fra Tydskere eller fra samme Kilde, som deres Sprog er fra.

Det kan blive til Sygelighed med denne Frygt for det, der ligner det tydske; paa samme Tid er man fra alle Sider forhippet paa at efterabe især

Norskeriet, hvad for mine Ører lyder værre end det, der klages over som tydsk. Hovedsagen bliver ganske simpelt, at vor Tale er klar og forstaaelig for danske Folk; saa blæser jeg ad, om det er efter Dahls Ordbog eller ikke. At faa Bibeloversættelsen befængt med gamle, forrustede, for de fleste
 5 uforstaaelige Ord eller med nymodens Norskerier det maa vi frabede os; thi den skal læses af jævne, danske Folk og ikke af Purister.

Jeg havde, inden jeg fik dit Brev, læst Westergaards lille Bog. Det er en glædelig Tildragelse, at han er saaledes bleven ført i Land. Det kan jo være tænkeligt, at en anden kan faa Gavn deraf; men det kan ikke nytte at vente,
 10 at det skal blive mange. Det, som er i Vejen med de mange Fritænkere, er ikke det, som Ws Bog kan hjælpe dem over, eller som nogensomhelst Bog kan hjælpe dem over; thi det stikker i Villien, i, at de "elske Mørket mere end Lyset". Her maa de rammes af Aanden selv, saa de lære disse store Hovedstykker: Synd, Retfærdighed og Dom, som Herren vil have dem
 15 forstaaet. Verden har jo sin Forstaaelse af disse Ord; men kun Herrens Udlæggelse fører til Lyset.

Almindelig Bededag kom jeg til at tale om dette, at al Adgang til Gud er gennem Omvendelse. Vil man søge Gud ad anden Vej end Omvendelsens, saa man bekjender sin Synd for ham og søger hans Naade, da finder man
 20 ham slet ikke. Den, der undslaa sig for Omvendelse og dog mener, at der er en Gud til, maa jo mene, at man kan gaa af Vejen for ham, skjule sig for ham, holde ham fra Livet, ganske som Adam, da han skjulte sig. Bliver man i dette, saa forsvinder Gud for os, thi en Gud, man kan skjule sig for, er ganske rigtigt ingen Gud. Derfor maa de Mennesker, der ikke vil omvende
 25 sig, nødvendigt ende med at negte Gud. For enhver er Adgangen til Gud kun gennem idelig ny Omvendelse; og derfor er der neppe noget, der er mig mere imod end Hostrups Vrøvl om, at Tolderbønnen ikke egner sig for Christne. Saadan noget Tøjeri æder om sig og forhærder Mennesker, og jeg kan ikke lukke Øje for, at der er en Mængde Mennesker, som der var
 30 begyndt noget godt med, men som er ødelagt af Hostrups eller af den Aand, som han er den mest begavede Talsmand for.

Vor folkelige og politiske Tilstand er i højeste Grad sørgelig; den er egentlig ikke til at tale om. Jeg er jo heller ikke tilfreds med Højres Færd, men tør dog ikke, som du gjør, negte, at der er Fædrelandskjærlighed paa
 35 den Side. Men elendigt og mørkt ser det ud, og hvad Enden skal blive, er ikke til at øjne. Her i vor lille Krog har vi hidtil kunnet holde Riffelrumlet fra os; her er tegnet Bidrag til Forsvaret for henved 2700 Kr; men det er jo ingen Trøst alligevel.

Nu har Monrad i Kirketidn. vrøvlet noget, som jo vel ikke er usandt, men som kun forvirrer; han er af de højttrende, som helst maa holde

deres Visdom ved dem selv. Henning Jensen fik ikke andet, end hvad han længe havde godt fortjent. Der blev af Brücker forsøgt at sætte noget i Gang, der skulde være en Protest mod hans Afsættelse; men jeg tænker, ingen har Lyst til at være med til det. Lærerne har da nu faaet et Brædt for
 5 Panden; Præsterne burde være taget med. Hvad der vel ikke er uden Medvirkning til vor Elendighed, er de mange Præsters *Stumhed*; de tør ikke tale om det Uvæsen, der finder Sted, tør ikke faa Udseende af at "prædike Politik". Jeg tror, det er galt; men det er galt i det hele, og umuligt at se, hvordan det skal blive bedre, hvordan vor Herre i det hele skal hjælpe os,
 10 som vi har redt under os.

Lev nu vel, min gamle Ven og tænk paa, om vi kunde ses – vi har det nogenlunde. Jeg har faaet givet et smukt Maleri, som Maler la Cour var her med i Søndags; det er nok værd at se. Gud være dig og dine naadig i stort og smaat.

15 Gylling 7/5 85.

Din gml. Ven
 Otto Møller

220. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/9-1885]

20

Kjære Ven.

Da jeg sidst hørte fra dig, var den ny Salmebog ved at udkomme. Jeg har jo for længere Tid siden gjort mig bekendt med den, og har ogsaa set, at den just ikke er bleven hilset med den ublandede Glæde, som Samlerne vel
 25 sagtens havde ventet eller dog haabet. Men det er langt fra let at gjøre alle tilmaade og allermindst alle Præster; er der nogen, der kan gjøre Vrøvl og blive ved med det i det uendelige, saa er det Præsterne. I det hele taget er jeg veltilfreds med Bogen og vilde anse det for en Vinding at have den; det naar jeg nu ikke, og vil end ikke gjøre Forsøg paa det, efter at vi uden Knur har
 30 faaet Tillæget.

I det hele er jeg vel tilfreds med den, men der er jo nok adskillige Ting i den, jeg kunde ønske lidt anderledes. Af Psalmer, jeg savner, er der egentlig kun en, som det gjør mig ondt ikke at finde, nemlig: "Nu fryde sig hver Christenmand". Jeg kan da ikke tro, at den skulde med Flid være vraget
 35 som mindre orthodox, thi saa maatte mange andre ogsaa vrages. Den er, efter hvad jeg har erfaret, yndet og skattet af mange, og har en særdeles smuk "egen Melodi" af Hartmann, om jeg husker ret.

Hvad der har voldt mig mere Utilfredshed, er, at de ældre Psalmer er optagne i forældede Former, hvor man har en nyere Form, der er mere tiltalende. Den gamle Morgensang: "Den mørke Nat forgangen er", kunde

jeg ikke godt forlige mig med at synge i denne gamle Form, naar man først er kjendt med den skjønnne Skikkelse, hvori den er i Tillæget. En Psalmebog skal ikke være en historisk Anthologi men skal give Psalmerne i den bedste Skikkelse, hvori de kan haves. Her er det bedste slet ikke for godt. Hensynet til den gamle Digtets Form bør ganske underordnes Hensynet til, hvad der er smukt, rent, fyldigt. De, der holde paa de gamle, forældede og ubehjælpssomme Udtryk, maa jo konsekvent misbillige, at Grundtvig har rørt ved de gamle Psalmer.

Billiger man, at han har gjort det, bør man ogsaa benytte hans Hjælp, hvor han har været heldig. I mine Tanker er det ganske ligegyldigt til Kirkebrug, om man har Psalmen i Forfatterens egen Form, kun man har den i den smukkeste og forstaaeligste. I dette Stykke tilfredsstiller Bogen mig mindst, og om end en hel Del Præster vil holde paa den brugte Fremgangsmaade, saa er jeg vis paa, at det store Tal af Lægfolk ikke vilde det, naar de havde Valget mellem den ældre og nyere Form. Ganske vist er ikke alle Grundtvigs Forandringer ogsaa Forbedringer, men her skulde Smagen vise sig i at vælge skjønsomt, og man gjør sig det for let, naar man gjør sig det til Regel at komme det oprindelige saa nær som muligt.

I selve de nyere Psalmer er der Enkeltheder, som jeg kunde ønske ordnede; jeg vil kun nævne et Par Eksempler: 209, 3 er "end" for "kun" ingen virkelig Forbedring. 248, 10 burde rettes som gjort er af Gr. 339, 3 burde hedde: "hvad vore Hjærter begjære" eller noget lignende. Ordet "sød" burde der spares paa s. f. Eks. 532, 8, hvor det kunde erstattes med "lyst", og saaledes mange fl. St.; det er vammelt. 429, 6 er Tillægets Form vist bedre. 532, 6 er uheldig forbedret. 237, 1 er "Hjærtesag" en Flovse af Gr., "Hovedsag" er det eneste rigtige. Der er jo mange flere Enkeltheder, som jeg er stødt an ved; men jeg vil ikke blive ved at tegne op af dem, da jo meget her kun er en ren Smagsag. I det hele synes jeg, det er et Arbejde, der vidner om Flid og god Sands; og jeg vil haabe, at Bogen snart maa blive tilladt, saa de, der kun har Conventsbogen, kan faa denne ny. Al den megen Snakken om Bønnerne osv, som Roskilde Convent nu stemmer op, kunde spares.

Det er mig og de allerfleste Kirkegængere ligegyldigt, hvad der staar der bag i Psbogen. Man skulde synes, at Prædikenteksterne var det vigtigste, og dog ser jeg helst, at Folk lade være at læse dem med i Bogen men høre efter. Jeg har ingen Tro til, at der kan laves noget bedre nu for Tiden end det gamle; det skulde da være, at man kunde enes om at tage Fengers Collecter; der var intet tabt ved at blive fri for de gamle. Men helst saa jeg, at man optog de gamle romerske, og man skulde slet ikke bryde sig om, at man ikke fik en ny til hver Søndag. Den gamle "om Ordet" kan bruges næsten

hver Søndag uden at blive forældet. Men Præsteskabet er her som overalt vrøvlevornt og fjottet.

Du har vel set Monrads lille Bog om Trosbekj. I Hovedsagen tænker jeg ikke, at jeg er saa meget uenig med ham, thi jeg tror ikke, at den nuværende
 5 Form i alle Enkeltheder er den oprindelige, og kan ikke heller indse, at det har nogensomhelst Interesse at paastaa det, eller at der er noget tabt ved at opgive den ærkegrundtvigianske Paastand i dette Stykke. Men man ser jo ikke, hvor vidt Monrad vil gaa i denne Henseende; det kan se ud, som om han mener, at der fra først af slet ikke har været nogen "tredie Artikkel",
 10 men at Bekjendelsen har endt med: "den Hellig Aand"; dette er der slet ingen Grund til at mene. Monrads Bog er forresten sammensat af en Del Skarpsindighed og en Del Pjat, og saadan er han selv vel ogsaa. Det er forresten sært nok, som det er gaaet de lærde med Caspari i Spidsen i denne Sag. Han vilde knuse Grundtvigs Paastand om, at Troens Ord var fra
 15 Herren selv. Nu har jo Caspari slaaet sig til Ro ved, at den oprindelige Bekjendelse, meget nær den saakaldte korte romerske, har været i Brug nær op til Apostelen Johannes' Dage. Og er det ikke alt, hvad man kan forlange bevist, eller kan vi saa ikke nok hjælpe os selv det sidste lille Stykke Vej, hvor vi kan se hjem, naar Videnskaben har været saa venlig at lyse for os det
 20 øvrige Stykke? Naar Børn kan se Hjemmet, behøve vi ingen til at følge dem længere; og saadan synes jeg, at vi er stedte i dette Stykke.

Jeg har i Sommer set, at din gamle Moder er kaldt hjem. Hun hvile i Fred hos dem, hun hørte til. Der er noget sært ved det, naar den sidste af vore Forældre rejser; saa er vi helt færdige med dette at være Børn her. For mig
 25 var det saa, da min Moder døde, at jeg savnede en Tilflugt, som jeg stedse før havde havt. Jeg mener, at have hørt, at din Moder led af en pinlig Sygdom; var det saa, saa er det jo godt, at det Saar er lægt.

Forleden Dag hørte jeg, at der for Tiden lyses til Ægteskab for en af dine Døtre, vel sagtens hende, der skal have din Medtjener. Jeg synes, der
 30 maatte være noget smerteligt ved at give sin Datter bort; men Forældre, som have prøvet det, sige nej, finde tværtimod, at det er ret glædeligt. Gud give dem Glæde og gode Kaar, som skal bygge sammen der.

Med Helbredet gaar det her nogenlunde, men heller ikke bedre, end at jeg er bunden til at holde mig hjemme, naar jeg da kan komme afsted med
 35 det. Biskop Clausen har jeg endnu intet set til, men længe kan det vel ikke vare.

Lev nu vel gamle Ven; hils din Hustru fra os, og Gud gjøre alt saa godt for eder, som I kan taale det.

Gylling 10/9 85.

Din gml. Ven
 Otto Møller

221. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[25/9-1885]

Min kære gamle Ven!

Der er gaaet lange Tider – sikkerlig saa lange, som aldrig tilforn – hvori jeg
 5 ikke har skrevet til Dig; men der har været mange Ting, som dels har
 optaget min Tid og saaledes hindret mig i at skrive, dels har gjort Tiden
 trang for mig og saaledes gjort mig uskikket, eller rettere maaske, utilbøjelig
 til at skrive. Herom vil jeg dog ikke nu videre udbrede mig, men kun sige,
 at jeg haaber at skulle vise mig mere efterrettelig med mine Breve herefter-
 10 dags. Ti Du maa ikke tænke, at jeg er ked af at skrive til Dig, end sige af at
 faa Breve fra Dig; det er tværtimod noget af det mest oplivende der times
 mig, at høre fra Dig, og jeg vilde saare nødig have, at det skulde nogensinde
 gaa istaa.

Sidste Fredag (d. 18de) viede jeg min yngste Datter Gerda til min Kateket
 15 Welding. Han er et rigtig rart og troende Mske, meget samvittighedsfuld og
 paalidelig i al sin Gerning, og de to unge Folk holder aabenbart hjærtelig af
 hinanden, saa alt dette giver jo Aarsag nok til at glæde sig og takke Gud.
 Men alligevel har Du ganske Ret i, at der er noget, ja jeg vil dog ikke sige
 smerteligt, ved at give sin Datter bort, ti det kunde det kun være, naar man
 20 havde Grund til at sørge over en saadan Forbindelse, men der er ganske vist
 noget vemodigt derved, baade naar man ser paa sin Datter, som nu skal til at
 prøve Livets Møje, som der i visse Maader altid findes mere af i Ægtestan-
 den end i den enlige Stand, og især naar man ser paa sig selv; ti saadan en
 Datter fylder en stor Plads i Hjemmet, og lader derfor en stor Tomhed efter
 25 sig. Og man bliver tillige ved den Lejlighed en hel Del ældre for sin egen
 Følelse; men der er jo altid noget vemodigt ved at ældes. –

Men alligevel tror jeg nok, at Hjærtets Glæde dog er den overvejende
 Følelse, man har ved at se en Datter godt (dvs. efter mskelig Sandsynlighed
 lykkeligt) gift; man siger til sig selv: hun er nu dog, mskelig at se, kommen
 30 vel i Havn for dette Jordeliv og har faaet den Livsopgave, som passer bedst
 af alle for en Kvinde.

Hvad der ogsaa i denne Sommer har bragt mig til at ældes – om jeg saa
 maa sige – mere end før, er min Moders Død. Hun laa i over et halvt Aar af
 Kræft Spiserøret, og døde altsaa i Virkeligheden af Sult. Men alligevel havde
 35 vi den allerstørste Aarsag til at takke Gud, fordi han mildnede hendes
 Sygdoms Lidelser saa meget for hende, saaledes at hun næsten helt var fri
 for de store Smerter, som mangen Gang ledsage denne Sygdom, ja ikke
 engang led saa meget af Sult, som man skulde have ventet. Og derhos havde
 hun slet ingen Feber, saa at hun var ved sin fulde Bevidsthed, med alle sine
 Aandsevner usvækkede, lige til det sidste; og Gud gjorde hendes Sygdoms-

tid til en velsignet Naadetid for hende, idet hun lærte saa helt og fuldt at sige Verden Farvel for at komme hjem til sin Herre og Frelser, noget som altid tidligere faldt hende vanskeligt, og som sagtens altid er vanskeligt for et Mske, der har saa stor Kraft og Lyst til at virke, som hun havde. – Men naar
 5 man saaledes ikke længer har nogen paa Jorden at sige Fader og Moder til, saa gør det en atter meget ældre.

Saa har jeg forresten i Sommer, saa vidt jeg har kunnet faa Tid og Lejlighed dertil, arbejdet fort paa min Oversættelse af N. Test. og især paa Anmærkningerne til Evangelierne. Jeg havde troet eller haabet, at det
 10 skulde gaæet for mig med dem omtrent ”som til en Dans”, men det har desværre ikke været Tilfældet; i det hele er Arbejdet skredet noget tungt fra Haanden for mig, saa jeg stundum har været lige ved at blive helt forknytt derved, men saa er der dog hidtil stedse mødt et og andet frem for mig, som har opmuntret mig til at rette de slappe Hænder og tage fat paany med de
 15 Kræfter, Gud vil unde mig; og jeg haaber om en 3-4 Uger at skulle kunne begynde paa Trykningen af det første Hefte, som jeg tænker skal omfatte Mattæus og Mrk.

Her gad jeg forøvrigt gerne høre Din Mening om Tankesammenhængen i Mt. 12, 6. 7. 8. Jeg kan, hvis jeg ikke skal tage det som 3 egentlig usammen-
 20 hængende Sentenser, ikke se rettere, end at V. 7 maa være en Parenthes, saa at ”*thi* Mskesønnen” (V. 8) gaar tilbage paa V. 6. Men jeg er utilfreds dermed. – Item om Mk. 9, 40: hvo som ej er imod eder (os), er for eder (os) (smlg. Lk. 9). Er det en almén Sandhed, eller kun en Udtalelse om dette specielle Tilfælde? – Item Lk. 11, 36. (Jeg bryder mig jo ikke om et Svar som
 25 saa: det er Lk, der har misforstaaet eller forvansket Jesu Mening; jeg gaar ud fra, at det virkelig er et Ord af Herren). Efter mit Skøn maa det betyde: Hvis Du har ladt Lyset, som Gud har tændt (i mig, Xtus) gennemstraale hele dit Legeme (= din hele *Personlighed*), saa ingen Del deraf er mørk (saa der ej er nogen Del deraf, som der holdes borte fra Lyset), saa vil det (= dit
 30 Legeme) være lyst helt og holdent (= saa bliver hele dit *Levned* en Vandring i Lyset), ret ligesom naar en Lampes Lys stadig skinner paa dig. – Men det synes mig tvungent at tage ”Legeme” saaledes forskelligt, og hele Tanken sært udtrykt. –

Item Mt. 17, fin. ”saa ere *Sønnerne* (Børnene) fri”. Er dette en pluralis
 35 kategoricus = Jesusalem, eller er det = jeg og de som ved mig har faaet Børneret, = jeg og du? – Saa er der ogsaa en Oversættelsesvanskelighed, som jeg, med Skam at melde, først for en Maanedstid siden er bleven opmærksom paa: man plejer at oversætte *παραδιῶμι* allevegne hvor der tales om Judas, og flere a. St. (f. E. Mt. 24, 10. 10, 21 o. lign) ved *forraade*, hvilket er aldeles urigtigt; forraade hedder *προδίδωμι*, hvoraf *προδοτής*

om Judas Lk. 6, medens παραδ. betyder: overantvorde = give i Fjendevold (f. E. Mt. 4, 12). Kan Du give mig et godt dansk Ord, som kan bruges, naar παραδ. bruges absolut (uden Tilføjelse af, *til* hvem der overgives), saa vil jeg være Dig megen Tak skyldig.

5 Det glæder mig at se, at Du i det hele er tilfreds med vor ny Salmebog. At det gaar Dig som andre, saaledes at Du siger: den hidtil drukne Vin er bedre end den ny, – det er jo egentlig ikke andet end hvad man maa vente af alle, som hidtil har sunget deres Salmer med Glæde; ti det tilvante Udtryk i en Salme har, naar det ikke er ligefrem stødende, som oftest en sær Evne til at
10 bide sig fast – jeg ved ikke ret, om i ens Hjærte, eller hvor det er – saa man strags synes mindre godt om den nye Skikkelse, det faar, selv om den er baade fyldigere og bedre.

Dette skal Du f. E. finde mHt. ”Den mørke Nat forgangen er”. Jeg har ikke Tid at slaa efter og paavise det; men vil Du nøje sammenligne vor (dvs.
15 noget nær Sthens egen) Redaktion med Grundtvigs i Konv.Tillægget, skal Du snart opdage, at den førstnævnte er ej alene langt mere trohjærtig, men i Virkeligheden mere fyldig. Af Ipsens Anmeldelse i Dansk KT. vil Du have set, at andre finder, at vi langt fra endnu er gaaet langt nok tilbage til den oprindelige Form af Salmerne, saa det vil ikke være let at gøre alle tilpas,
20 selv om de ere fornuftige Msker. Men hvis man skal have noget holdeligt Princip for Salmeredaktionen, saa mener jeg rigtignok, at det er umuligt at opstille andet end dette: saa nær det oprindelige, som det uden Anstød lader sig gøre.

En Salmebog skal selvfølgelig ej være en Salme-Anthologi; men man har
25 ej Lov til saavidt muligt at omskære alle de gamle Salmer efter en til vore Dages Moder passende Læst (saaledes som Konv.Salmebogens Forfattere have gjort); naar kristne Msker først faa Salmesang kær, kan de ej alene uden Anstød synge gammeldags Udtryk o. dl., men jeg skulde tro, at de mangengang vil finde dem mest opbygelige, fordi de faa en Fornemmelse af,
30 at de ere paa deres Sted netop i den Salme, – idetmindste vil de finde dette, saasnart slige Salmer blive noget indsungne i dem. –

”Nu fryde sig hver Kristenmand” var der saavidt jeg mindes ikke en eneste Røst der hævede sig for, og jeg maa for min Del sige, at naar jeg undtager de to første Linier, sætter jeg ikke stor Pris paa den Salme; den
35 vrimler saaledes af Særheder, som man vel finder sig i, ja endog kan finde noget kønt – eller snarere dybt – i, naar man holder af Grundtvigs Salmer, men som man dog ikke skal gøre noget for at forevige. –

Forresten vilde jeg være glad ved, om Du vilde enten offentlig eller privat til mig meddele, hvad Anker, Ændringsforslag o. l., Du har m. H. t. Salmebogen; vi vil rimelig komme til at revidere den, og da det jo i alle Maader

maa ønskes, at en slig Bog maa blive saa god, som blot muligt, kan Du vel forstaa, at alle Bemærkninger af fornuftige og kyndige Mænd vil blive modtagne med Paaskønnelse.

Monrads Bog om Trosbekendelsen har skuffet mig en Del. Jeg havde ventet mig noget mere af den, men ialfald dette Hefte indeholder kun gammelkendte Sager ved Siden af nogle med stor Suffisance fremførte Paastande, om at saadan Tale som Grundtvigs aldrig har været kendt, hvilket han godt kunde ladet blive borte, – og saa hans Kæphest om de hensovedes Forhold til de her levende.

Han holdt sidste 2den Juledag en Prædiken om samme Æmne i Helligaandskirken, hvor det hele væsentlig gik ud paa at vise, hvor naturligt det var, at de hensovede fulgte med i hvorledes det gik deres efterladte her paa Jorden, og bad for dem, samt at vi stadig maatte have denne deres Forbøn i Tanker. Og han sagde endog til Slutning: dersom nogen af de Kristne dengang, eller nogen Kristen [nu] vilde bede en Mand som Stefan efter hans Død saaledes: bed du for mig! saa vilde jeg ikke have noget at sige derimod. Og andet mere Galimatias af samme Tønde. Dette har han ogsaa faaet Lejlighed til at slaa paa i denne Bog, skønt han jo ikke gaar saa vidt i sine Udtalelser.

Hvad synes Du om P. Madsens Indledning til Apokalypsen? Det er i visse Maader et meget dygtigt (ej at tale om flittigt) Arbejde, og jeg tænker at det samme vil ogsaa komme til at gælde Fortolkningen, ti han er et dygtigt og klart Hoved og forstaaer i høj Grad at fremstille andres Meninger saaledes, at man faar nøjagtig og paalidelig Besked, saavelsom at samle og klart fremsætte det bedste der er sagt (kan siges) om Sagen fra hans Standpunkt. Men nogen skabende Aand er han ikke, hvilket jeg mener ogsaa klarlig fremgaar af hans Indledning. Imidlertid vil han vistnok meddele Folk en hel Del gavnlige Oplysning ved samme Bog.

Kirkeraadet er nu samlet for anden Gang. Det har bl. a. til Forhandling de Reformforslag, som fremkom paa Odensemødet ifjor Efteraar. Nu faar vi se, hvad der kommer ud af Raadets Forhandlinger; jeg har denne Gang slet intet hørt derom. –

Jeg hører at Du nu skal have en Valgmenighed i din Nærhed, i Odder, hvorom der vel ellers har været Tale i længere Tid; det forekommer mig at jeg allerede for et Par Aar siden har hørt noget om, at sligt paatænktes. Den Mallings, som skal være Præsten der, er vist igrunden et godt Mske og et troende Mske, men noget paa den lette Side af det kristelige; han har, som Du sagtens ved, i et Par Aar været Kapellan hos Hostrup, og dette har neppe haft nogen god Indflydelse i Retning af at frembringe Alvor hos ham i kristelig Henseende. Tilmed er han nok en rød Venstremand, men det er

vel netop dette, der har bragt Loddet til at falde paa ham; jeg forestiller mig nemlig, at i hvad der oprettes af Valgmenigheder i disse Aar, spiller det politiske en Hovedrolle, til liden Baade for Menighedslivet, om der ellers er saadant at begynde med i de Kredse.

- 5 Ja, nu er jeg nødt til at stoppe med Skrivning idag; jeg kan ikke faa Tid til at fylde Siden ud, hvad jeg ellers havde tænkt, da jeg har noget, som nødvendig skal besørges. Men jeg haaber at det ikke skal vare saa længe, inden Du atter skal høre fra mig. Gud ske Lov, at Din Helbred dog er nogenlunde; gid han maa gøre den bedre, men at Du dog i alle Fald stedse
10 maa kunne takke for hans Naade. Hils Din Hustru venligt fra min do. og

Kbhvn. 25/9 85.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

- 15 Tak ogsaa for Dit sidste Brev af 10/9, det faldt som gloende Kul paa mit Hoved, aldenstund jeg aldrig havde svaret paa det forrige meget kærkomne af 7/5.

20 **222. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[5/10-1885]

Kjære gamle Ven.

- Tak for dit gode Brev; Breve glæde naturligvis mig i min Enlighed mere, end de kan glæde dig i din Uro; og jeg lever overordentlig ensomt. Da jeg af
25 dit Brev ser, at Tiden nærmer sig, da Trykningen af din Oversættelse skal begynde, vil jeg ikke, nu da jeg har Confirmationen fra Haanden, sætte det ud med at svare dig paa de enkelte Ting, du ønskede at høre min Mening om.

- Matth. 12, 5-8 *kan* jo ikke tages anderledes end som du mener, at v. 8
30 hører til v. 6, og v. 7 er altsaa at tage som en Parantes, dog at v. 7 ikke indskyder nogen fremmed Tanke, idet Farisæerne jo tog Sabbatstjenesten som et *Offer*, de bragte Gud. Mark. 9, 40 anser jeg for at have almindelig Anvendelse; medens Herren siger Matth. 12, 30, at hver der ikke er *med ham*, er imod ham, saa gjælder det ikke ganske ligesaa overfor Menigheden i
35 sin skrøbelige Skikkelse her; der kan der vel være den, som der ikke skal dømmes rask om, fordi han ikke kan slutte sig til os. *Vi* bør slutte, at den, der ikke er imod os, nok kan være med os, mens *Herrens selv* ser, at hver, der ikke er med ham, er imod.

Luk. 11, 36 kan jeg ikke forstaa som du. Det var jo godt, om man altid kunde antage, at Herren har sagt ordret, hvad Lukas meddeler; men ofte

kan jeg ikke komme fra, at det er en Parafraze, han giver af Herrens Ord, som de finder hos Matthæus. Det har imidlertid ingen Anvendelse her, da der jo ikke findes noget lignende hos Matth. Du er vel sagtens villig til at vedgaa, at Luk har set 11,33. og 34 for tæt sammen, og at det er helt
 5 forskellige Tanker, der er indeholdt i disse Vers, som det ogsaa fremgaar af Fremstillingen hos Matth. Men Luk 11,34-36 hører sammen, og det sidste Vers er jo et Ord af Herren, som vi ikke kjende i nogen anden Form. Min Forstaaelse af Stedet er følgende. V. 34 handler om *Legemet* i ligefrem Forstand; er Øjet sundt saa er hele Legemet oplyst (for os), er Øjet sygt,
 10 ligger Legemet i Mørke; Lyset nytter os ikke, naar vi ikke har et Øje, der kan se med det; derfor er Øjet ligesom Lampen, *hvorfra* Lyset kommer os til gode. V. 35 Anvendelsen heraf er, at vi maa se aandeligt at have det sande Lys i os, thi det kan lidt nytte os, at Lyset er kommen til Verden, naar det ikke er i os.

15 V. 36. Atter om *selve Legemet*. Kun naar *hele Legemet* er belyst, fra alle Sider og paa alle Dele, kun da er det *fuld Belysning, sand og retledende* Belysning; f. Eks. kun naar der er Lys paa begge Sider af et Ansigt, ser man Ansigtet helt, ser om det er enøjet osv. Anvendelsen, som skal gøres heraf, er denne, at al *delvis* Belysning er ikke *sand*. Videnskaben kan kaste det skarpeste Lys over Enkeltheder, men dens Lys er ikke fuldt sandt, fordi det
 20 er ikke helt. Det christelige Lys er sandt, fordi det er helt; eller maaske rigtigere: det skal for os en Gang bevise sig som det sande, naar det har naaet at gennemlyse alt for os; og da vil vi ogsaa se, at det verslige Lys, der kunde synes at stride mod Aabenbaringsens, var ikke fuldt sandt, fordi det
 25 var kun over smaa Enkeltheder. At φωτεινον ὄλον ikke er det samme som ὀμα ὄλον φωτεινον, følger jo af, at da det hele kun blev en tom Tautologi; men at φ. ὄλον kan tages, som jeg har gjort, mener jeg fremgaar af Steder som Matth. 13, 33. Joh. 9, 34 og 13, 10 og maaske især Joh. 19,23. Meningen af det hele bliver altsaa, at vi maa have Lyset i os selv, for at det kan lyse for
 30 os; det er et Helhedslys fra allerførste Færd (Joh. 16, 13: *hele* Sandheden), men eftersom det klart gennemlyser alt for os, faa vi Erfaringen af, at det er det sande Lys. Vi kan altsaa her i Timeligheden nok opleve, at Lys staaer mod Lys; men det vil vise sig tilsidst, at det ene var partielt Lys, det andet totalt Lys, og kun det sidste er sandt.

35 Hvad du anfører om Oversættelsen af παραδίδωμι er jo sandt nok. Men alligevel ser jeg ikke, at man kan godt oversætte det anderledes end med forraade f. Eks. 1 Cor 11,23. At "overgive til Fjender" er jo heller ikke meget forskellig fra "at forraade". Jeg ved ikke, om det kunde gaa an at oversætte det med "hengive" som Rom 8,32; "hengive sine Brødre" er da vist bedre end "overgive". Meningen Matth. 24, 10 er jo omtrent: *svigte*,

lade i Stikken. Var *udlevere* ikke et tydsk Ord, kunde det maaske gaa an. Men i det hele er der ikke meget forgjort ved at oversætte: forraade, og 1 Cor 11,23 kan du vel ikke for Nadverordets Skyld godt forandre den overleverede Oversættelse. Men det var meget lettere at tale sammen om
 5 saadant end at skrive om det. Jeg antager, at du da ikke lader dig videre paavirke af ham, der i Kirketidenden gjorde saa meget Væsen af dine tydske Ord. En Oversættelse skal fremfor alt være *forstaaelig*, og forstod Folk i Danmark lettere tydsk end dansk, skulde den afgjort være tydsk. Hvis Hr. Dahl skulde staa for at oversætte, saa maatte vi have en Slags Oversættelse
 10 til hans igjen; thi almindelig danske Folk vilde da ikke forstaa den. Alting kan drives til Taabelighed, naar det overdrives og en Bisag gjøres til Hovedsag.

Hvad Psalmebogen angaar, er der, siden jeg sidst skrev til dig, faldet mig nogle Enkeltheder ind. I Høstpsalmen: Nu falmer Skoven osv. staar der:
 15 ham *fulgte* viltre Svaler. Det er snart en Maaned, siden vi havde Høstprædiken, og jeg ser Svalen her endnu. Saaledes gaar det de fleste Aar. Der bør derfor staa: *følge*. I vor gamle Sang: "Guds Menighed syng osv" har jeg tidt været ved at forarges over dette "*saa liflig lege vi*"; thi det er tilvisse ikke ret *lifligt*, vi synge, og der er sær grim Selvros i dette, som jo Grundtvig ganske
 20 simpelt er kommen ind paa ved Kæmpevisens: "saa liflig leged han for sin Jomfru". Kunde det gaa an at foretage en Rettelse i dette i mine Øjne stødende Udtryk, vilde jeg foreslaa: *Saa* (dvs. saaledes) lege vi liflig for vorHerre. Vi lege liflig, naar vi virkelig vil synge med det for Øje, som Psalmen anviser til: Guds store Gjerninger. I Ps. "Kjærlighed fra Gud" er
 25 det andet Vers saa uheldigt, saa ubibelsk som vel muligt; Kjærlighed er ikke en *Brud*, vi skal tage i Favn, men en *Brudgom*, der bejler. Det burde hedde: "som en Brudgom prud kommer naadig til os ned" eller noget lignende. Grundtvig vilde aldrig skrevet saadan noget Vrøvl som det, der staar nu, og den er jo dog af en Grundtvigianer.

Jeg vil endnu en Gang bede dig tænke paa "Nu fryde sig hver Christenmand". Det undrer mig, at Brandt ikke har villet tale lidt for den Sang. Det er næsten, som om du glemte, at den er af *Luther* og ikke af Gr. Naar du stødes over den og lader til slet ikke at kunne døje den, og man saa ser, hvad du dog ellers har kunnet døje af løst Gods og vanskabt Rimeri, (thi der er jo
 35 nok af sligt i Bogen) saa kunde jeg fristes til at minde dig om Gal. 2, 11. 13. Thi denne rene Smag, der skal holde hin smukke Sang ude, er ellers ikke fulgt. I No. 80 burde alle Vers fra Fastesalmerne optages.

Jeg synes godt om P. Madsens Bog om Aabenbaringen. Jeg er ganske vist uenig med ham i omtrent alt, og man kan jo af Indledningen saa temmelig slutte sig til, hvordan hans Fortolkning vil blive. Men jeg længes dog efter

Slutningen for at se, om der ikke skulde være Enkeltheder, som man kunde have Gavn og Oplysning af. Det bedste i Indledningen er de historiske Oplysninger om tidligere Fortolkere, men heller ikke heri tror jeg, at han er fuldt at stole paa. Det er jo imidlertid ikke ret meget, hvori jeg kan holde

5 Regning med ham, da han jo har Adgang til alle Skrifterne paa Bibliothekerne. En stor Fejl anser jeg det for at være, naar han udgiver sin egen Fortolkningsmaade (at henlægge alt til Tiden umiddelbart før Enden) for at være den oldkirkelige og oprindelige. Det er jo meget rart og trøsteligt at faa sig selv anbragt i saa godt Selskab; men Ulykken er, at der er intet at bygge

10 denne Paastand paa. Den eneste oldkirkelige Fortolkning, som haves bevarret, er hvad der findes hos Irenæus; men da nu Irenæus kun befatter sig med Aabenbaringen *fra det 13 Cap. af*, saa beviser det slet intet om, at han henlagde det hele til Enden, thi derom er jo alle enige, at med det 13 Cap. nærme vi os til de sidste Ting. Sandheden er uden Tvivl den, at den

15 Fortolkningsklasse, hvortil Madsen slutter sig, er den jesuitiske eller den, som de pavelige Theologer fandt paa lige efter Reformationen for at afvise al Tale om, at Paven var Antichrist og Rom den store Skjøge; thi naar alt i Aabenbaringen kun omhandler de 3½ sidste Aar før Antichrists Fald, har de jo Ret i, at det har ikke noget med Pavedømmet som saadant at gjøre.

20 Kofoed Hansens sidste lille Bog er da noget stivt Tøjeri. Det er ganske tilsvarende til det stokreaktionære i Politiken. Det er ret et Udtryk af Arrigskab, Gnaveri og Haabløshed, og hvor meget sandt der end kan være iblandet, gjør det et grimt Indtryk. Mon det orthodoxe Kirkeraad kan lade ham uanfægtet; han er jo selv Papist. Saa er vi andre jo, i Sammenligning

25 med ham, ganske rene.

Lev nu vel min gamle Ven. Hils de nygifte fra mig, jeg ønsker din Datter alt hvad godt er. Gud velsigne eder alle i timeligt og evigt i det gode Frelsernavn.

Din gml. Ven
Otto Møller

30 Gylling d.5 Oktbr. 1885.

Idag samles jo Rigsdagen. Jeg venter mig kun Skam og Elendighed deraf.

223. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[16/1-1886]

Min kære gamle Ven!

Først vil jeg ønske Dig et godt og velsignet Aar fra Gud, baade for Dig selv
 5 og for alle Dine, saa I kan "tjene ham uden Frygt i Retfærdighed og Renhed
 for hans Aasyn" (hvor er dette dog ikke et skønt Haab, og skønt Tiden er
 ond, saa kan det dog i nogen Maade opfyldes, idetmindste Til Tider). Hvad
 der særlig giver mig Anledning til at ønske Dig dette: *uden Frygt*, er at jeg
 for et Par Dage siden af Fru Feddersen, Nørregaards Svigermoder, hørte at
 10 I er hjem søgte af en Difteritis-Epidemi i Gylling, og det er vel ikke muligt
 andet end at denne slemme Sygdom maa vække Frygt hos Eder. Gud
 beskærme Eder for den, baade store og smaa. –

Der er jo ogsaa meget andet, som kan fylde en med Frygt i disse Tider;
 det har vist aldrig i vor Levetid set saa sort ud for vort arme Fædreland som
 15 nu. At Venstres Færd, eller Princip, er den slagne Vej til Anarki og
 Lovløshed, er for mig en utvivlsom Sag, og derfor kan jeg aldrig gaa med
 Venstre, hvordan det saa gaar (og det er mig en ufattelig Sag at Kristne, som
 skulde vide, at Grundsynden er Selvraadighed og Ulydighed, samt at vi skal
 tjene og lyde ogsaa paa alle de søgne Dage, kan forblindes saaledes, at de
 20 ikke kan se dette). Der er mig heller ingen Tvivl om, at det eneste Middel
 mod anarkiske Tilbøjeligheder (Bevægelser) er at tage paa dem, der have
 saadanne, med en rigtig fast Haand; og det kan jo ikke negtes, at det gør
 Estrup. Men det er min Frygt, at han tager paa en saadan Maade, at han
 nedbryder mere end han opretholder; ti at Lovlydighed skulde kunne
 25 fremmes og indskærpes ved at omgaa Loven, har vist aldrig været set.
 Ogsaa er det i mine Øjne en meget mislig Vej, man er slaaet ind paa, at ville
 tvinge Bladredaktører til at angive deres anonyme Medarbejdere. Det kan
 maaske være rigtigt at forbyde al Anonymitet (som i Frankrig); men vil man
 indrømme dens Berettigelse, saa skal man ogsaa respektere den, og naar en
 30 Redaktør tager den Straf der kan følge paa en usandfærdig Meddelelse, saa
 har man intet videre at sige. Kan gjerne være, at hele den paagældende
 Lejrkorrespondance er lavet – ellers var vedk. Forfatter nok kommen for
 Dagen –, men det forandrer ikke Sagen.

Jeg hørte forresten igaar, at der nu ogsaa er udstedt Arrestdekret mod
 35 Hørup, for falsk Ed; det kan dog først træde i Kraft, naar Rigsdagen er
 endt. Og det kunde jo være godt nok, om den Fyr kunde blive nappet
 derfor; saa var hans politiske Ufærd stoppet for den Gang; men kommer
 man først ind paa det at ville have Ret til at snage i politiske Modstanderes
 Papirer for at kunne komme dem og deres Venner til Livs, saa er man inde
 paa en Vej, hvis Nederdrægtighed man vil faa dobbelt at smage, om disse

Modstandere nogensinde komme til Magten. Og under den Fremgangsmaade vokser der saa meget slet og gement op i ens eget Parti, der fremkommer Folk, som kun er at ligne ved Snoge i en gl Mødding; det mærkes allerede. – Hvad der skal kunne redde os ud af vor nærværende Nød, ser jeg
 5 ikke, d. v. s. jeg ser, at om end Estrup kan holde det onde og det oprørske udvortes i Ave, kan han dog ingenlunde uddrive det, det vil kun æde sig dybere ind og undervejs opæde en hel Del af det (og de) bedste i vort Folk; og jeg ser, at der er ingen uden Gud, der her kan hjælpe. Og det er min Bøn, at han vil gøre det saa mildt og barmhjærtigt, som vort Folk kan taale
 10 det.

Jeg ser nu, at I har faaet en ny Valgmenighed i Nabolaget, – jeg tænker, væsentlig bestaaende af Dine fordums Venner. Det er blevet mig fortalt, at det politiske skal have haft en saare væsentlig Del i dens Tilblivelse, som rimeligt nok er i disse Dage, og som man vel ogsaa med nogen Sikkerhed
 15 kan slutte af, at de har faaet Malling til Præst, ti han er da en fuldtro Venstremand som nogen. Han er forresten vistnok i Grunden et fromt Mske, men er nok nu bleven radikal i de fleste Henseender, hvori min Svoger Hostrup jo har sin Del. Det er sørgeligt for mig at se, hvorledes Udviklingen gaar hos ham (Hostrup), – dog det gider jeg ikke sætte sort paa
 20 hvidt. Og han er jo ikke ene derom. Ogsaa Henning Jensen er fra først af et oprigtigt troende Mske; hvad han nu er, skal nok ikke let kunne siges. Imidlertid omgaas han nok dog med Tanker om at faa en Slags Frimenighed lavet herinde, og her findes jo ogsaa nogle røde ”Grundtvigianere”, som kunde finde sig vel tjente med ham, – saadanne som mene at Spørgsmaalet
 25 om den politiske Frihed ej alene er vigtigere end Spørgsmaalet om Danmarks Bestaaen, men ogsaa vigtigere end selve Kristendommen. –

Ja, jeg maa dog føje til, at det ikke er min Mening at ville sige det sidste om Hostrup; det er jeg vis paa, at han hverken gør eller nogensinde vilde gøre, skønt jeg godt kan være enig i, hvad Du engang slog paa i et tidligere
 30 Brev, at der er noget meget misligt ved hans Kristendomsforkyndelse: han gaar, eller drives, i Henseende til den mangegang til at sige, hvad han inderst i sit Hjærte bestemt ikke mener.

Tak for Dit sidste Brev (af 5 Oktbr) og for de Bemærkninger, Du deri gjorde om forskellige Steder i N. Test., hvilke jeg var glad ved; dog kan jeg
 35 ikke komme til Rette med Din Opfattelse af Lk. 11, 36. Nu er endelig Trykningen af mit N. Test. begyndt. Jeg leverede Manuskriptet i Trykken omtr. en Maaned før Jul; men paa Grund af Juletravlhed begyndte Trykningen først efter Nytaar, og endnu er der kun trykt to Ark. Gud give nu, at den Bog maa blive til nogen nyttig Oplysning for kristne Msker. Jeg ønsker tidt at jeg havde Dig i Nærheden for at tale med Dig om mange

Smaaspørgsmaal – ja ogsaa store Spørgsmaal, som komme frem, naar man skal levere en Forklaring og ikke kan nøjes med en udførlig Udvikling af, hvad ”nogle” og ”andre” sige.

Der er saaledes et, som jeg gerne vilde høre Din Mening om: hvad er
 5 ἐντολαί Joh. 14, 15. 21 etc. 1 Joh. 2, 3. 4. 3, 22 al. Apok. 12, 17. 14, 12. og
 ἐντολή 2 Ped. 2 fin? Jeg kan ikke komme fra, at det er umuligt at forstaa i
 den sædvanlige løse Betydning, som Exegeterne tillægge det: sædelige For-
 skrifter i Almh.; det maa (jfr. Mt. 28, 19) være = Xi' Indstiftelser = Ordet,
 saaledes som han har *befalet* sin Menighed at bruge det. Og ἐντολή
 10 2 Ped. 2. og 3 og Beg. kan jeg ikke faa Mening i uden at forstaa det =
 Daabspagten. Men p. d. a. S. synes ἐντολαί i Joh. 15 og 1 Joh. 3 og 4 ogsaa
 at indbefatte Kærlighedsbudet. Du forstaaer formodentlig mine Tanker og
 Tvivlsmaal, uden at jeg behøver udførligere at udvikle dem; lad mig saa
 høre Din Mening derom. –

15 Ogsaa kunde jeg have Lyst til at bede Dig, om jeg maa sende Dig en
 Korrektur af Arkene, alt som de udkomme, ikke for at Du skulde korrigere
 dem, men for at Du skulde tilføje Bemærkninger, som Du kunde finde
 tjenlige, maaske ogsaa rette et og andet som jeg har sagt, ti at det skulde
 være uden Fejl, tør jeg neppe tænke, skønt jeg ellers har betænkt ganske
 20 godt, hvad jeg har skrevet. Ogsaa var det vel muligt, at Du kunde give mig
 et eller andet godt Vink med Hs til Oversættelsen; det er utroligt, hvor
 længe man kan vedblive at pille med et saadant Arbejde og dog bestandig
 finde noget, som bør forbedres. Du kan forresten være ganske rolig for, at
 jeg ikke ”børjer” med Hans Dahl at *lave* de Ord, som bruger i Oversæt-
 25 telsen; den skal dog først og fremmest være læselig for vore Dages Danske.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Jeg har tilbragt al min Fritid
 siden Jul med at læse teol. Examensafhandlinger, et temmelig træls Ar-
 bejde, som jeg vilde opgive saa snart man kunde paapege mig et forstandigt
 Mske, der havde lært noget af Grundtvig, som jeg kunde faa i mit Sted. Men
 30 jeg kan ingen øjne. Ved Du nogen? – Jeg haaber at Du har haft mere
 oplivende Syssel at tage Dig for. Og fremfor alt haaber jeg og ønsker jeg, at
 dette Brev maa finde Dig selv og alle i Dit Hus sunde og raske. Gud velsigne
 og beskærme Eder. Hils Din Hustru.

35 Kbh. 16 Jan. 86.

Din gl. Ven
 Skat Rørdam

224. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[17/1-1886]

Kjære gamle Ven.

5 Det blev da ikke til noget med, at du snart vilde skrive igjen, som du bemærkede i dit sidste Brev. Jeg kan jo vide, at din Tid maa være optaget af andet og nødvendigere, og jeg tænker tidt med Beklagelse paa, at du skal være saa overlæsset af Ting, der alligevel sagtens ikke er megen Fornøjelse ved; men det følger jo vel med den Plads, du er sat paa og vistnok ogsaa staa paa med Rette.

10 Jeg har imidlertid ikke saa travlt, har snarere altfor megen Tid tilovers; og naar jeg nu som denne Søndag Eftermiddag, da det her er et grimt Snevejr, gaar i min Enlighed, saa gaa jo Tankerne langt omkring, og jeg synes saa, at jeg føler Trang til at udtale mig til en eller anden, og saa vælger jeg dig som den ude i Verden, jeg dog føler mig mest bunden til. Vi har i denne
15 Vintertid havt det noget trykket her i vor Afkrog, idet vi har den slemme Hals-syge til Gjæst i Byen. En Mængde Børn har været angreben af den, og mange af dem har været haardt syge; de er alle bleven sendt til Sygehuset i Odder, hvor der er en meget flink Læge ved navn Schrader, der har faaet Lykken med sig, saa ingen af dem er døde hidtil, skjøndt han har maattet
20 operere flere af dem for Strubehoste.

I Førstningen, da det Slag i Slag brød frem rundt om os, ja selv hos Forpagteren her i Gaarden, gik vi jo i stor Beklemmelse; thi hvor godt man end ved, at vi fortjene ikke at skaanes fremfor de andre, saa er man dog fristet til at bede derom, at man selv maa blive taget fri. Der er
25 noget snæverhjærtet i det, men jeg kan ikke komme over det anderledes, end at vi selv blive ved at staa forrest, naar der bedes om Beskærmelse. Efterhaanden sløves man jo ved en saadan Fare som vel ved alle Farer, men denne Ro er ikke god. I de sidste Par Uger har da vor lille Fyr ogsaa ligget af en lettere Halsbetændelse, som han dog nu omtrent er over igjen, saa
30 vi blive med Guds Hjælp vel skaanede for haardere Prøvelse den Gang. Dog ved man sig ikke sikker, og skal jo heller ikke vide det, da det kun fører til Søvn og Sløvhed, som vel er værre endnu end Angest og Lidet-trohed.

Det er da ellers en forunderlig trang Tid, vi lever i; det falder mer og mere
35 tungt paa mig, saa jeg snart taber Frimodigheden til at foretage nogetsomhelst. Det kommer mig for, at "alt skal visne", som vi timeligt har glædet os ved at se paa; det er, som om Folket selv har lyst Forbandelse over sit Liv, og det er "Grundtvigianerne", der er de værste allevegne. Det er hele dette løse Slæng, som har hængt paa til den Side, der nu udgjør den egentlige Kærne i Oppositionen. Men imidlertid falder alt fra hinanden; nogle sluges

helt af det politiske, andre sygne hen i Haabløshed. Det kommer mig for, at vi gaa en Vintertid imøde, hvor alt det løse Paahæng vil gaa tilgrunde, men hvor meget mere, der dog var noget ved, men som var svagt og skrøbeligt, vil fryse ihjel.

5 Det tegner til at blive ret onde Tider, hvor "Lovløshed vil blive mangfoldig og Kjærligheden blive kold". At der saa i Guds Time vil komme et Foraar igjen, det haaber jeg jo paa; men jeg tror ikke, at vi, som har set Foraar og Sommer og ikke brugt dem godt, komme til at opleve det. Blot vi endda kunde forholde os nogenlunde paa rette Maade i Vintertiden og sørge
10 for, at der er en Sæd lagt, som kan tage fat, naar "Vederkvægens Tider komme igjen fra Herrens Ansigt". Nu høste vi jo, hvad vi selv har været med til at saa eller dog at vande og skaffe Grøde; og der er saare meget, man har at bebrejde sig selv, meget, man nu kan se, skulde være gjort anderledes og bedre.

15 I det hele var der vist altfor lidt Alvor i os, der skulde tage Tjenes-
sten op som Grundtvigs Disciple; vi kom altfor let til det, og han var heller ikke uden Skyld i, at det gik, som det gjorde, thi han saa i den sidste Del af sit Liv altfor lyst paa alt. Fra den Tid, da det i fyrreerne begyndte at gaa opad for ham, maa vi vist sige, at meget af Alvoren gik i Løbet;
20 Tankerne om det nære Gyldenaar betog ham, som han sang: i al sin Glands nu straal Solen osv, en Sang, jeg har ondt ved at forlige mig med i vore Tider, og som vi da heller ikke har sunget nogen Tid her i Kirken. Men det er ikke ham, som Skylden skal lægges paa, men paa os, der saa mange Gange legede med det store og mente, at vi havde Aanden med os, fordi vi
25 havde hørt paa og lært noget af den aandrige Mand. Vi har alle mer eller mindre vor Part i Skylden og komme nu ogsaa til at bære den med hinanden.

Det bedrøver mig at se, som det gaar eder med eders ny Salmebog; der er nok kun ringe Udsigter til, at I faa nogen Glæde af det Arbejde. Naar man
30 læser, hvad der er kommen frem i Roskildeconvent, saa faar man det gamle stadfæstet, af Præsteskabets Flerhed altid holder paa det *slette*; man vil ikke det værste, men det middelmaadige, og saa i det uendelige gjøre Vrøvl, hver have sit efter sit tykke Hovede. Hvor taabeligt er det dog ikke at gjøre al den Ophævelse over f. Eks., hvordan Salmerne er ordnede; det er i mine
35 Tanker af det ganske uvæsentlige; dog ser jeg, at min gamle Ven Waage ogsaa er med til at lamentere i den Anledning. Og saa er det stadigt den gamle Historie om igjen med Æsops Hund i Høstakken, at man under ikke andre det, som man ikke selv vil have.

De fleste er nu tilfreds med Conventsbogen, i hvert Fald med Tillæget, og saa kan de ikke unde andre noget andet end det, de selv vil nøjes med. Ja

Præsteskabet er et uforbederligt Corps, som man kan vente sig alt af kun ikke det rette. Det er vel sagtens Martensens Skygge, der bliver ved at ride dem. Det falder mig ofte paa Sinde, at Biskopperne kan ikke gjøre ret meget andet end Fortræd. Det bedste, Mynster og Martensen kunde gjort hver for sig, var at skaffe den danske Menighed en god Psalmebog; det stod i deres 5 Magt, men vel heller ikke stort andet. Hvad de begge har gjort, er at forhindre det, saavidt de formaaede; det er i Virkeligheden det betydeligste, disse to store Mænd har udrettet *som Bisper*, at de har forhindret Fremkomsten af en Salmebog til at fortrænge den evangeliske, som endnu gaar igjen i 10 Conventsbogen. Nu kunde jo Fog vel gjøre noget for den ny Bog, hvis han vil; men de store Skygger knuge sagtens ogsaa ham; selv Madsen følger jo Trop med Cleresiet, skjøndt han dog ikke egentlig hører til det. Nej "Farisæerne og de skriftkloge" er altid sig selv lig med at opbygge Profet-arven og slaa de levende ihjel.

15 Jeg har læst den udkomne Samling af Laubs Breve, men hele Tiden med Anstød og Afsmag. Det er dog en ubegribelig Tilbedelse af Mynster, der lyser ud af alle Brevene, som den ene som den anden. Denne Mynster-Cultus er den egentlige Traad, der gaar igjennem det hele; og det er mig ubegribeligt, men maa jo alligevel have kunnet lade sig forene med at være 20 et christent Menneske. Baade fra Laub og hans Ven Chr. Mynster mærker man en bitter Følelse mod alt grundtvigsk; og jeg kunde bedre forstaa det, hvis man kunde antage, at de har anet, hvad vi nu se; men jeg kan ikke skjønne andet, end at det er Misundelse paa den uforligneliges Vegne. Forresten er det, synes mig, det at sige om alle disse Breve, at den blide, 25 kjærtegnende Form staar i Strid med den gjennemskinnende Tilfredshed med sig selv, og at de i det hele bære Præg af at være bestemte til en Slags Offentliggjørelse, hvad vel ligger i, at de var bestemte til at læses Familien rundt. Men hvor de dog er glade ved alt, hvad der er Ros, Beundring, "sød Kløe". Det hele smager mig ikke, og jeg har forresten altid anset den milde 30 Laub for at være en hvas Person indvendig, der ikke skaanede stort andet end sit eget.

Nu har vi da endelig faaet Præsten udnævnt til Valgmenigheden i Odder; blot der nu maatte komme en god Mand til Sognemenigheden efter den afgaaede Boesen. Thi kommer der en simpel, jævn en, saa vil det tjene til at 35 holde Valgmenigheden staaende og den hviler ellers vist paa saa løs en Grund, at den ikke kan staa længe uden saadan Støtte udenfra.

Jeg har læst en ganske fornøjelig Bog af Prof. Fr. Petersen i Christiania om Skabelsen osv. Det er i mine Tanker en Mand, som ikke er bange for at se gamle Sager efter i Sømmene, og det skal der nogen til i vore Dage, enten de saa derfor skal forkjættes eller ikke.

Lev nu vel min gamle Ven. Vor Herre være med dig og dine i alt, som I skal igjennem. Hils din Kone og Søn, som jo er de eneste, jeg kjender.

Gylling d. 17 Jan. 1886.

Din gamle Ven
Otto Møller

5

225. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/1-1886]

10 Kjære Ven.

Nu gik det jo saa uheldigt, at vore Breve kom til at krydse hinanden, og havde jeg ventet endnu en Dag med at skrive, var det ikke sket. Men jeg vil dog nu med det samme sende Svar paa et og andet, som du skriver om. Ja vist er Sakarias Ord Luk 1, 74. 75 udmærket smukke; jeg har i Grunden talt
15 over dem de sidste Adventssøndage og noget af Julen med. Gud lade os alle faa den Del i denne Velsignelse, som vi kan taale at bære. Jeg er jo enig med dig i, hvad du bemærker om vor folkelige Elendighed; men jeg kan dog ikke ret gaa ind paa, hvad du skriver om Bladenes Vidnepligt osv. Det kommer mig for, at naar Højesteret giver det Medhold, som nu i dette Stykke
20 kræves, saa maa vi sige, at det er Ret og i sin Orden. Hvad du frygter for som Gjengjældelse under en anden Regering, maa vi jo tage imod, og der mener jeg, at der er intet stort at frygte for dem, der vil tjene Sandhed og Ret; lad dem kun komme og rage i vore Papirer; de finde jo ikke andet, end hvad vi vel kan staa ved; her gjælder Rom. 13, 3. 4.

25 Hvad angaar det, du skriver om Ordet ”Befalinger”, Joh. 14 osv., da kan jeg ikke forstaa det anderledes end om *alle Herrens Befalinger*, som vi nu finde dem i Evangelierne. Jeg kan ikke se, at man har Ret til at indskrænke det til noget enkelt, særegent som Sakramenterne, skjøndt Befalingen om dem naturligvis er med deri. Herren bød jo Disc. (Matth. 28) at lære de
30 døbte at holde alt, hvad han havde befalet dem. At de huskede disse Befalinger, er jo en Følge af Forjættelsen Joh. 14, 26; deri maa, mener jeg, deres Undervisning (ApGj. 2, 42) have bestaaet; og nu finde vi disse Befalinger i de apostoliske Skrifter, Evangelier saavel som Breve. Jeg tror ikke, at vi maa gjøre Indskrænkning i dette Begreb og navnlig ikke med Grundtvigianerne indskrænke det til Daabspagten; det stemmer jo heller ikke med
35 Matth. 28, 20, hvor det er aabenbart, at der føjes noget til det, som er givet i Daaben, hvorvel det naturligvis vil vise sig, at alt i Grunden i sin Kærne er givet i det første Ord, men trænger dog ligefuldt til at foldes ud i al den Mangfoldighed, hvori Herren selv har givet det. 2 Pet. 2, 21 ligger det jo nær at tænke paa selve Daabspagten, fremfor alt Forsagelsen, og der er vist

heller intet forgjort ved at tage det saa, naar man endelig vil have det ”stadfæstet”; men 2 Pet. 3, 2 ”vore Bud” kan dog vist ikke indskrænkes paa den Maade men maa sige alle de apostoliske Formaninger, de som Herrens Sendebud havde at give og forlange respekterede. I Aab. 12 og 14 tror jeg
 5 ikke, at der er noget særligt Hensyn til Sakramenterne, dog at man jo altid maa indrømme, at blandt det allerførste for os alle af Herrens Bud er det, han først har henvendt til os, og at i Daabspagten *vel forstaaet* ligger jo alt; men vi behøve ikke ligesom at *sætte den ind i Stedet for andre mere omfattende Udtryk* i det ny Testamente.

10 Jeg glæder mig til, at du er i Gang med Udgivelsen af Oversættelsen og ønsker dig al Lykke dertil og Glæde deraf. Jeg vil naturligvis godt, hvis du vedbliver at ønske det, gjennemlæse Korrekturarkene, men du maa ikke vente dig nogen videre Nytte deraf; det bliver nærmest til Fornøjelse for mig, og tjener til, hvad jeg sætter Pris paa, at holde Græsset af Stien mellem
 15 os. Der kan jo ikke være Tale om at forandre, hvad du er enig med dig selv om enten i Tekstvalg, Oversættelse eller Forklaring. Det bliver jo nærmest kun et Eftersyn af mulige Smaafejl ved Uagtsomhed. Det vil jeg jo godt hjælpe med til, men naar ikke Trykningen skal sinkes altfor meget ved det, saa kan det jo kun blive en temmelig flygtig Gjennemlæsning, der kan blive
 20 Tid til. Nu maa du gjøre som du vil; jeg er langt fra uvillig til at hjælpe; men du maa ikke vente dig noget Udbytte deraf af anden Betydning, end at du vist kunde faa den hurtigere og bedre andensteds. Derimod vilde det have været mig en Glæde mundtligt at gennemgaa det hele med dig, naar vi havde boet saa nær sammen, at det kunde lade sig gjøre.

25 Malling, der skal til Odder, var her en Gang ifjor Jul for at præsentere sig. Jeg syntes, det var en god Mand i det hele, heller ikke uden Kundskaber og Forstand. Men han kommer ind i en slem Rede af letsindige Personer. De har egentlig aldrig hørt til vor Kreds; de samledes til at begynde med af Kirkeby men gik siden til Teilmann og har hidtil levet ved Smuler fra hans
 30 Bord.

Hostrup er mig ret en vidrig Person; men han er jo Venstres allerhelligste Profet, og hvad han har lyst Velsignelse over, gaa de til med god Samvittighed. Hvor han dog har gjort og gjør mangfoldig Fortræd! Men han ved vel ikke, hvad han gjør.

35 Ja nu maa det saa være nok; nu har jeg da Brev til gode. Guds Naade være med dig og din Tjeneste, hans Navn til Ære.

Gylling 18 Jan. 1886.

Din gaml. Ven
 Otto Møller

226. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[23/1-1886]

Min kære gamle Ven!

Tak for Dine to Breve. Da jeg afsendte mit Brev, faldt det mig ind: nu skal vi faa at se, at det bliver krydset af et Brev fra OM. – ti saaledes er det jo
 5 gaaet nogle Gange før, særlig naar det har trukket længe ud med mine Breve –, og saaledes gik det altsaa ogsaa denne Gang. Imidlertid, der skete jo ikke anden Skade derved, end at Du kom til at udgive 8 Øre extra, og at jeg fik to Breve istedenfor et; det sidste tager jeg imod med rigtig stor Fornøjelse, og
 10 det første tænker jeg at Du kan finde Dig i uden stort Afsavn, saa det gik jo altsammen som det skulde. Jeg medsender nu de tre første Ark. De to første sendes blot til Efterretning, for at Du kan se, hvorledes jeg begynder; Du skal ikke gøre Dig videre Ulejlighed med dem, ti de ere formodentlig allerede trykte, naar Du faar dette Brev. –

Du svarede noget forbeholdent paa min Anmodning om at gennemlæse
 15 Korrekturene. Jeg antager midlertid, dvs. jeg er vis paa, at det kommer af at Du mener, det kan ikke nytte, Du kommer med Rettelser. Men saadanne tager jeg imod med stor Glæde, stadig forbeholdende mig selv Afgørelsen af, om jeg kan bruge dem eller ej. Jeg tænker at Du har Dine Meninger om
 20 Fortolkningen saa temmelig paa rede Haand, saa det ikke skal volde Dig videre Ulejlighed at udtale dem, og jeg vil bede Dig rette og tilføje alt, hvad Du lyster. Da Bogtrykkeren har Typer nok, haster det slet ikke med Korrekturene; en 4-6 Dage kan Du godt beholde dem, saa haaber jeg ikke, det skal tage Dig andet end Dine ledige Timer. Endnu tilføjes, at Du kan
 25 skrive alle Dine eventuelle Rettelser paa selve Korrekturen; jeg tager nemlig 2 Expl. af 2 Korr. og sender Trykkeren det, som jeg selv beholder.

Det glædede mig meget af Dit Brev at se, at Gud hidtil har forskaanet Dit Hus for den slemme Halsssyge; han gøre det ogsaa fremdeles i sin Naade. Jeg for min Del kan ikke se noget egentlig ”snæverhjærtet” i at bede sig
 30 fritaget for en saadan ond Gæst, allermindst naar man har været saa hjem-søgt af den som I, og jeg er ganske vis paa at Gud heller ikke har Mishag i en saadan Bøn.

Angaaende Herrens *Befalinger*, da vilde jeg kunne billige Din Opfattelse, dersom der kunde paavises, hvilke ”alle” disse Befalinger ere. Man maatte
 35 paa den Maade først og fremmest tænke paa Bjergprædiken, og det kunde jo paa en Maade stemme godt nok med Mt. 7, 24: ”disse mine Ord”; men det vil ikke kunne historisk paavises, at Menigheden nogensinde har lært sine Lemmer at holde dem, og det maatte den jo dog gøre, om Holdelsen af disse Befalinger var det, det egentlig kom an paa for Kristne. Saavidt jeg ved, plejede man baade i Oldtid og Middelalder at meddele som ”Børnelær-

dom” (Katekumen-Undervisning og Undervisning efter Daaben): Kærlighedsbudet og Troen og Fadervor; – i den senere Middelalder de ti Bud istf. Kærlighedsbudet, – af og til med Tilføjelse af noget om Nadveren; m. a. O. man havde væsentlig det samme som Luther i sin Katekismus. Men dette
 5 stemmer jo godt med ApG. 2: Apostlernes Belærelse, Samfundet etc. (Forresten: hvad er κοινωνία der? Skulde det ej kunne forstaaes = Daabspagten? ti hvad enten man læser και τη κλασει, eller man udelader dette και, hvad man bestemt maa gøre, saa kan man efter Ordstillingen ikke tage κοινων. sammen med κλασις som betegnende ét Led). Og ligeledes stemmer det
 10 godt med Mt. 28, 19, efter min Opfattelse. Og dermed maatte saa ogsaa Forstaaelsen af εντολαι Joh. 14, 15 etc. være given.

Jeg talte igaar med en fornuftig Jurist om ”Pressens Vidnepligt”, og han gjorde mig opmærksom paa, at hvad der her giver Øvrigheden Berettigelse til at kræve Vidnesbyrd om, hvem der har indsendt de meget omtalte
 15 Artikler til Politiken og Socialdemokraten, det er at disse Blade have fortalt om en *Forbrydelse* (at Soldaterne have banket en officer), hvis Fakticitet man ellers ikke har kunnet faa godtgjort. Det glæder mig, at det forholder sig saa; det forandrer Sagen ganske betydelig.

Du kan vel tænke at jeg ogsaa har haft nogen Ærgrelse af Præsters og
 20 Bispers Stupiditet overfor vor Salmebog. Imidlertid haaber jeg at den ikke skal gøre anden Fortræd end at vi maa vente et Aarstid længere, inden vi faa den indført her i Kbhvn. og opnaa vi først det, tænker jeg nok at den efterhaanden skal bane sig Vej omkring i Landet. Men ved Bispens Hjælp sker det rigtignok ikke, ej heller ved Bisperaadets; fra den Kant vil man
 25 neppe kunne vente Bifald for noget, som er udgaaet fra ”privat Initiativ”. Samme Bisperaad er i det hele en bedrøvelig Institution; der vil næppe komme noget godt derfra.

Saa lev vel for den Gang. Gid alt maa staa vel i Dit Hus og for Dig selv.

30 Kbhvn. 23 Jan. 86.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

227. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/1-1886]

35

Kjære Ven.

Jeg har saa hurtigt, som jeg kunde, gennemlæst de tilsendte Ark og gjort de Bemærkninger, jeg fandt Grund til. Jeg haaber, du nok kan forstaa dem, selv om de kun er en halvkvædet Vise. Jeg vil beklage, om navnlig det andet Ark er trykt, uden at du kan faa Lejlighed til endnu en Gang at betænke det.

Og det havde dog været godt, om vi kunde have talt mundligt sammen om de forskjellige Ting, thi det ligger mig *svært meget* paa Sinde, at din Bog dog maatte blive saa god og retvisende som muligt. Det ligger mig paa Sinde, som om jeg selv stod til Ansvar for den.

5 I Almindelighed vil jeg sige, at jeg synes, der er for mange Anmærkninger; en Del er kun, hvad enhver forstandig Læser kan sige sig selv. Men derved sker jo kun det, at det tager Plads op; Skade sker der ikke ved det.

Derimod er der især tre Ting, som jeg ikke kan forlige mig med, og som jeg ikke kan forstaa andet, end er urigtige.

10

1. Din Mening om Johannes Forhold til Jesus før Daaben. Du mener, at Joh. har ikke vidst, at Jesus var Messias, men at han kjendte ham som syndefri og derfor ønskede at døbes af ham til Omvendelse. Men hvordan kunde Joh. vide, at Jesus var *syndefri*? Ikke, om han saa havde levet med
15 ham hver Dag, hvad han jo heller ikke havde. Det kunde kun Gud og Jesus selv vide. Og hvor faldt Johannes paa, at Jesus skulde døbe med den Daab, *kun han selv* var sendt med (Joh. 1, 33)? begge disse Antagelser synes mig grundløse.

Og dernæst, hvordan kan du tænke dig, at Joh. var uvidende om alt i
20 Luk 1, hvad hans Forældre havde oplevet. Det maa dog vel være *gjennem Joh.*, at alt dette er bevaret og ogsaa naaet til Lukas. Det er mig utroligt, at Sakarias og Elisabet skulde af Gud være underviste til at opdrage deres Søn til at være den, der skulde jævne Vej for Herren, og de saa ikke skulde meddelt samme Søn, hvad de vidste om, hvem denne Herre var fra Maria
25 selv. Jeg gaar ud fra som selvfølgelig, at Joh. vidste, at *Jesus skulde være Messias*. Af Gud blev det ham saa meddelt, at han skulde faa sikker Bekræftelse derpaa fra Himlen, idet han skulde se Aanden komme over ham og vide, at han skulde døbe i Aand og Ild. Da derfor Jesus kom til Johannes, havde han den fuldeste Grund til at tro, at han var Messias og
30 skulde døbe med Aand og Ild, og det er denne Daab, han mener at trænge til, mens han er overbevist om, at Jesus trænger ikke til hans Daab. At han saa siger, han ”kjendte ham ikke”, kan jo umuligt sige, at han ikke personligt kjendte ham, men rimeligst at han ikke kjendte ham som *Guds Søn*; der var der jo mange, der ikke vidste; om de end ansaa ham for Messias; det er
35 jo ogsaa det, han faar at vide med hans Daab; *det og netop det* (men egentlig ikke, at han er Messias), og det er da ogsaa netop det, han vidner som det, han har lært deraf (Joh. 1, 34). Din Forklaring, der gaar ud paa, at han ikke kjender ham som den kommende, synes mig aldeles utrolig. Alt, hvad der var talt til Sakarias og Elisabet, er saa spildt med dem.

2. Hvad du dernæst skriver S. 17 Anm. 4 er mig aldeles uforstaaeligt. At Jesus ved sin Daab af Joh. gik ind under alle Synderes Kaar og tog Verdens Synd og Død paa sig, det har du Ret i; og det er hovedsagen, hvorfor han blev døbt af Johannes i Vand. Men at Joh. egentlig havde Ret til at vægre sig derved, ser jeg ikke mindste Grund til, som da Herren ikke heller ytrer et Ord derom. At Johannes ”førte ham ind i Himmerige”, ved jeg aldeles ikke, hvad du mener med. Johannes, der ikke selv var i HR (Matth. 11, 11), kunde da hverken føre Herrens eller nogen anden derind. Og Jesus trængte da ikke til at føres ind i det, han selv kom med og ejede, *var i* for længe siden (Luk 2, 49). Jeg forstaaer slet ikke, hvor dette skal hen, der ingensomhelst Hjemmel har i Teksten; at Himlen aabnes *for Johannes* (Matth. 3, 16) har jo intet at gjøre med, at Jesus føres ind i Himmeriget. Det hele synes mig aldeles paa urette Sted; men jeg er bange for, at det er noget, der skal berede Vej for en uheldig Forklaring af Joh. 10.

15 At endelig det: ”at opfylde al Retfærdighed” omsættes til at ”fyldestgjøre Guds Retfh. for os” synes mig ogsaa uforsvarligt; hvad skal det til at lægge ind, hvad der slet ikke tales om; det kan jo gjengives ganske simpelt med: at gennemføre Guds Retfærdss Villie og Raad, dvs. det er hans Villie til vor Frelse og det ondes Afskaffelse.

20

3. Jeg ser, at du deler mellem Matth. og Lukas baade om Hovedsmanden og Jairis Datter saaledes, at Matth. har Uret. Det var snarere upartisk at give den ene Fortrin første Gang, den anden anden Gang. Jeg siger med Myster: hvorfor skal Matth. altid have Uret? Jeg vil dog bede dig endnu en Gang at betænke, om det er forsvarligt at dømme et Øjensvidne og en fjærnerestaaende imellem saaledes. Du mener vel, at det er ikke saa grave-
 25 rende for Matth. at have ”sammendraget osv” som for Lukas at have fejlet; men det er en Indbildning, at man paa den Maade skaaner Matthæus. Har Hovedsmanden ikke selv været med hos Herren, saa mener jeg, at hverken
 30 Matth. eller Luk. Gjengivelse kan forsvares. Hans Afsendinge kunde fremføre hans Bøn, men de kunde umuligt vide, hvad han vilde svare til Herrens Udtalelse. Hvad de lagde ham i Munden paa egen Regning, kunde Herren ikke slutte fra til *hans* store Tro, og Herren kunde umuligt sige som 8, 13: gaa bort osv. Det bliver kun Kludder; en af dem har det rette, og vil man
 35 dømme dem imellem (hvad man jo forresten kan lade være, hvis man ikke tør), saa kan jeg ikke forstaa, at Matth. skal skubbes til Side.

Hvad det andet Tilfælde angaar med Jair, da maa man sige, at har Lukas der Ret, saa har Matth. brugt sine Øren daarligt ligefra den første Time, han kom i Tjenesten. Han har hørt fejl, og Manden, der en Menneskealder efter gav sig til at spørge sig frem, har faaet det rette. Det ser sært ud. Lukas kan

jo gjerne have Ret i, at der kom Tjenere og meldte, at det var til ingen Nytte osv, og derfor Faderen selv sagt til Herren, at Pigen var lige død. Tænk dog over det endnu en Gang, thi der er nok dem, der vil lægge Mærke til, hvad du lader blive staaende.

5

De andre Ting, jeg har sat Mærke ved, er mere underordnede. Kun vil jeg gjentage, at 10, 17-20 er Forklaring af 10, 16; ligesom 7, 21 er Forklaring til 7, 16-20.

10 Dine Bemærkninger i Brevet om "Befalingerne" kan ikke bringe mig til at se Sagen anderledes end før. Hvad der har været fastsat som den mest fornødne Børnelærdom eller Katechumenlærdom foran Daab afgjør ikke noget om, hvad Christne *hele Livet igjennem* skal oplæres til at holde. Maaske faa ikke heller alle Befalinger lige Betydning for alle; men jeg tør ikke begrændse Hs. Befalinger til noget mindre end *alle de Befalinger, hans*
 15 *Apostle har meddelt os.*

Nu kjære Ven vil du jo optage alle mine Bemærkninger i bedste Mening; jeg skriver ikke for at docere eller hovmesterere men for at din Bog kunde blive saa god, som jeg ønsker, den maa være. Det ligger mig som sagt paa det alvorligste paa Hjærte, og det maa undskylde, hvad der ellers kunde
 20 støde. Jeg vilde gjerne vide, hvad du gjør med Forklaringerne til Aabenbaringen. Er det umuligt, at vi kan komme til at tale om den, var det vel ikke helt umuligt, at jeg kunde faa Manuskriptet dertil at se; thi du leverer det vel først fra dig efterhaanden.

Jeg fik i gaar Brev fra Lindbergs Kone om hans Død. Jeg anede ikke, at
 25 han var saa nær Udgangen. Jeg har ikke set ham i mange Aar; men han gik nok meget avet om i denne Tid. Han var et rart Menneske, og han har vel nok nu faaet Fred i fuld Forstand, saa han ogsaa er friet fra sin politiske Plageaand.

30 Lev saa vel kj. Ven, og Guds Velsignelse være over dig, alle dine og al din Gjerning. Vi har det ganske godt, Gud lade det vare, som vi til vor Frelse kan taale det.

Din gml. Ven
 Otto Møller

Gylling d. 26 Jan. 86

35

228. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[2/2-1886]

Kære gamle Ven!

Tak for Dit Arbejde med de forrige Ark og Dine Bemærkninger dertil. De fleste af dem kunde jeg godt bruge og var jeg enig med Dig i; dog ikke helt i

de tre, Du lagde mest Vægt paa. Imidlertid var jeg rigtig glad ved den første, om at Johs Døber ikke kendte Jesus som Messias. Jeg har godt følt Vanskeligheden derved, men alle mig bekendte Fortolkere, hvis Ord kan have nogen Vægt, ere af den Mening; og jeg har tænkt mig at Joh.s

5 Forældre kunde være døde, mens han var lille, og at han saaledes intet havde hørt af dem (Luk. kan jo haft alle sine Efterretn. fra Maria). At foreslaa det som du = jeg kendte ham ej som *Guds Søn*, synes mig plat umuligt at forene med Joh. 1, 33: den der ser Aanden k. over, han er *den der døber med HA.* = Messias. Og dette Ord lægger det i mine Øjne nærmest

10 at forstaa Døberens Ord, som jeg først gjorde. Ved at gennemlæse og overveje hele det Sted hos Joh. paany, med Dine Bemærkninger in mente (og der er ingen hvis Ord jeg hellere tager Hs. til end Dine) slog det mig imidlertid med ét: det, Johs ej *kendte*, var Messias *som Gudslammet*; først ved at han blev døbt med Syndedaaben, blev dette Johs klart, og

15 derved faar man en udmærket Sammenhæng i V. 29-31. – Heldigvis havde Bogtrykkeren endnu ikke trykt de første Ark, saa jeg fik en Rettelse derom indført.

Ang. Mt. 3, 14 ff indrømmer jeg at det var et uheldigt Udtryk, at Johs "førte Jesus ind i Himmeriget", skønt jeg tror = er vis paa, at Meningen er rigtig, og at der sigtes dertil Joh. 10 (Dørvogteren lukker op). Nu har jeg lempet Udtrykket. Derimod kan jeg ikke frafalde min Opfattelse af Mt's Fortælling om Hovedsmanden og Jair. Paa samme Maade fortæller han ogsaa f. E. om Figentræet 21. – Og Du vil neppe negte, at han overspringer Jesu Ord til Jairs Datter, hvilket Mk. (dvs. Peder) har fundet mærkl nok til

25 at meddele det som det lød p. Hebraisk. Det er slet ikke *falsk* Fortælling af Mt. Tværtimod er det Vidnedsbyrd om at han fortæller med en rigtig god Samvittighed, som den der ved at han meddeler Hovedsagen. Det falder mig ingenlunde ind at skubbe Mt til Side, end mindre at gøre det *altid*, men jeg mener, jeg tager ham som han er, uden at gøre de andre Evr. til Tyve og

30 Røvere, fordi de fortælle omstændeligere hvad Mt. ej har fortalt.

Ja det var nu i al Korthed og største Skynding hvad jeg derom har at sige. Men Du skal rigtig have Tak for det Arbejde Du har gjort, og for den Interesse Du viser min Bog; jeg modtager med Tak alt hvad Du har at sige, selvfølgelig – andet venter Du da ej heller – forbeholdende mig at tage hvad

35 jeg kan bruge. Et nyt Ark medfølger. Mine Noter til Apok. er jeg lovlig undskyldt for at sende, saasom de ej endnu er skrevne. Jeg kunde jo overlade Dig at skrive dem. Hvad siger Du dertil?

Det er dog underlig vemodigt, at N Lindberg nu er borte. Han var i sig selv et sjælden rart og godt Mske; men det havde været bedre for ham, om han aldrig havde lært at skrive. – Det har glædet mig – og os alle – meget at

Din Brodersøn er kommen saa godt over sin Examen; efter hvad mig fortælles, bestod han den jo med stor Glans. Gid han nu maa faa noget godt at bruge sine Kræfter til.

Saa lev vel for den Gang. Gud velsigne og bevare Dig og alle Dine.

5

2/2 86

Din
Skat Rørdam

Jeg faar ej Tid at gennemlæse dette Brev, saa Du maa maaske undskylde
10 Fejl.

229. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[4/2-1886]

15 Kjære Ven.

Hermed følger Arket tilbage. Jeg finder, at Oversættelsen i det hele er god og jævn (dog hvorfor er du bange for ordet *æde*? det lyder saa fint at sige *spise*); men i Forklaringerne er der jo en hel Del Ting, som jeg ikke kan komme til Rette med. Det er navnlig det 11 Cap, som jo Fortolkerne
20 almindelig vender op og ned paa, og som jeg synes, du heller ikke magter. Jeg vil forsøge at fremsætte Gangen deri, som jeg ser den. Joh. Døb. støder sig over Jesu *Gjerninger*, over de *skete* Gjerninger mer end over det, han savner, som du synes at mene. Og det maa vel være, at han synes, Herren spreder sin *Velsignelse som i Grams*, til uværdige og glemmer ham. Herren
25 viser ham til at *se om igjen* paa de *samme* Gjerninger, at de er *Tegn* paa det evige: Evangelium for fattige. Efter saa at have talt om, hvad Joh. var v. 7-11, siger han, at *siden hans Dage voldtages* HR, og dermed er vist ment den stadige Overhængen om Helbredelse og Hjælp, altsaa Gjerningerne (v. 2), saa Herren selv indrømmer, at der er noget anstødeligt ved dem, idet
30 det er som en Udplyndring af Rigets Velsignelser. Men det kan ikke formenes Folket, da Forjættelserne har lovet dem det (v. 13); han er sendt til Israels tabte Faar og skal give dem, hvad de forlange, om de ogsaa misbruge det. Men denne *Slægt af Røvere* ligner han saa med Børn osv. Lighedspunktet er ikke Barnagtighed, ikke heller Leg og Forlystelse, men det *kommanderende*. Legen maa have været en saadan, hvor det ene Hold bød (i en Sangremse) og det andet dandsede eller hylede; altsaa det ene Hold kommanderede afvekslende til Jubel eller Jammer, og det er disse *kommanderende*, Slægten ligner. De vil *herske* selv, ikke frelses.

I noget falder din Forklaring sammen hermed, men der er føjet andet ind, som synes mig ikke at komme Meningen ved. Hvis du nu da ellers kan

forstaa min korte Angivelse af Gangen i det. At du v.22. 24 ikke vil tænke paa Dommedag, er vist urigtigt. Det skulde hedde: det skal gaa Korasin taaleligere, end det *gik* Tyrus osv. Men saadan staar der jo ikke. Der staar det skal gaa *ἔσται* osv Tyrus, Sodoma, og det kan kun være en fremtidig
 5 Dom. At der staar "Land" siger jo intet, thi det var heller ikke Landet i og for sig, der blev straffet i Abrahams Dage, men *Folket*.

At forstaa Matth. 10. 28 om Gud "i Gehenna" synes jeg, er saare dristigt. Satte du ikke Forklaringen i Anm. med Henvisning til Jak. 4, faldt vist ingen paa det. Gud er ikke "i Gehenna" og han *ødelægger vist ikke selv*; at
 10 Jakob siger noget saadant, anfægter mig ikke, thi han siger adskillige andre sære Ting. Men det er jo en mindre Ting, og Meningen er dog den samme, enten man tager det saa eller saa.

Jeg anede nok, at du Matth. 3, 15 skjævede til Joh. 10. Men lad det være, kjære Ven, thi det kan ikke gaa. Der siger Herren, at Dørvogteren *lukker op*, og da var Joh. død og borte forlænge siden. Den, der *lukker op*, maa
 15 være en, der *gjør det*, naar Jesu store Udgang gaar for sig (Hebr. 13, 20), naar den store Frelse skal gennemføres. Men da var Johannes for længe siden færdig med sin Gjerning.

Jeg vil endnu engang prøve at tale for Matth. 8, 5-13, særligt for v. 13:
 20 *gik bort*. Det har efter din Mening Matth. selv lavet. Herren kan ikke tale til ham selv, naar han *ikke er der tilstede*; men det, som er for mig det afgjørende, er selve Fortællingen hos Lukas 7, 2-10, som jeg ikke kan forlige mig med, (naar man da har Matthæus' simple Fortælling at sammenligne den med). Han sender Jøderne til Herren og bad ham komme (v. 3). De bad
 25 ham flittigt gjøre dette, og han gaar strags og kommer nær til Huset (v. 6). Alt dette kan jo ikke tage lang Tid, højst 10 Minutter. Nu maa man jo saa tænke, at Hovedsmanden har set dem komme, og saa skifter han Sind og instruerer sine Venner til at gaa ham imøde og holde en Tale i hans Navn, *som slet ikke er saa let lært*. De tale saa ganske, som de har faaet Ordene
 30 indprentet.

Hvor forunderligt at tænke sig dette sat i Værk i et Minut eller to, og at de gjør det, naar han selv kunde gaa ud i Døren og sige det. Det hele synes mig saa kunstigt i Sammenligning med det simple ligefremme hos Matth. Det rimelige er for mig, at Jøderne har fulgt med ham og anbefalet ham, og at
 35 det andet har Lukas faaet fat paa ved Overdrivelse af, at han ikke vilde have Herren ind under sit Tag. Men det er jo vel tilsidst en Smagssag, hvad man her synes bedst om. Lukas har ikke urigtigt tillagt Herren Ord, som han ikke har talet; men det har Matth. gjort, hvis Lukas' Fortælling er den mest nøjagtige.

At du endnu ikke har tænkt paa Aabenbaringen, synes mig dumdristigt.

Det gaar vist ikke an at følge Madsen; men hvordan det skulde ordnes, at jeg skrev Anmærkninger til den, og om jeg kunde gjøre det tilfredsstillende paa den lille Plads samt saaledes, at du vilde have dem under din Oversættelse, – ja det ved jeg ikke noget om. Men det har vel saa lange Udsigter med, at du bliver færdig med det hele, at du maaske, – hvem ved det – kan 5
gjøre en Afstikker, saa vi kan komme til at tales mundtligt ved om den Bog, hvis den da ellers skulde blive til noget. Jeg har længe gaaet og ventet paa, at Slutningen skulde komme af Madsens Forklaring, men det er da ikke sket endnu.

10 Jeg saa igaar i en Avis, hvor vidt Commissionen, der skal revidere det N. T. er kommen. De forhaste dem da heller ikke, og de begynde saa at sige bag fra, idet der stod, at de er færdige med Aabenbaringen. Det er ikke vanskeligt at revidere den, da Oversættelsen der er meget let.

Saa rejste da gamle Kalkar. Han var vel ellers aandsfrisk til Enden; det er 15 da ikke saa længe, siden man saa en Udtalelse fra ham mod Prof. Buhl.

Vi er naturligvis glade ved, at Hans nu er færdig. Det kommer mig af og til for, at han skulde være Præst; og jeg kan ikke vide, om han ikke endnu kunde faa i Sinde at tage fat paa det. Men nu skal han jo maaske til at være Soldat, og saa gaar der jo en Tid væk for ham. Han var stærkt indtaget i Fr. 20
Niensens, mer næsten end jeg syntes om. Nu sukker han over, at de er rejst bort, og at han ikke faar dem at se det første halve Aar. Det undrer mig, at Fr. Nielsen kan være saa meget for en saa ung Person som Hans.

Naa, lev nu vel for denne Gang. Gud være os alle naadig i denne trange Tid, da alt er Vinter og Kulde som til Død for Folk og Kirke.

25

Gylling 4/2 86.

Din gml Ven
Otto Møller

30 **230. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[16/2-1886]

Kære gamle Ven!

Her har Du saa det 5te Ark, som den sendrægtige Bogtrykker endelig har faaet fra Haanden, og der har paahvilet mig saa meget andet Arbejde at jeg 35
ikke har fundet mig foranlediget til at skynde paa ham.

Tak for Dine sidste Bemærkninger. Angaaende Johs Tvivl Mt. 11, ser jeg ikke, at det gør nogen Forskel i *Realiteten*, enten man siger som du: han (Jesus) kastede sin Velsignelse i Grams og glemte Johs, – eller som jeg: han gjorde ikke saadanne Gerninger, hvorved han holdt Dom og rensede sin Lo. Ti i begge Tilfælde er det jo Joh's Anstød, at han *savner* en Optræden,

som han havde tænkt sig. – Og hvad 11, 12 ff. angaar, *kan* jeg ikke finde Din Opfattelse forsvarlig; den kan ikke forliges med *Men* (V. 12), hellerej kan jeg antage at Jesus vilde tage *Børn* der sidde paa Torvet og vil lege, som passende Betegnelse for det *kommanderende*; nej egensindige, og kede af alt
 5 o. dl., det kan slige *Børn* være. – Endelig kan jeg nok indrømme Dig, at det *kunde* have heddet: det *skal gaa* Korasin *værre*, end det *gik* Tyros etc. Men naar Herren vil betegne Tyros's Lod som *taaleligere* end K.s, saa skønner jeg ikke at det kunde udtrykkes anderledes end som sket er: det *skal være* taaleligere for Tyros end for dig. – Jeg skal villig indrømme, at Jesu Ord
 10 kunde forstaas om Dommen paa "Herrens Dag", maaske endog at dette efter Bogstaven ligger nærmest. Men det er mig en utænkelig Tanke, at et Folk eller et Mske skulde blive fordømt paa Dommens Dag, fordi *Gud ikke* havde gjort for dem, hvad der vilde have ført dem til Frelse fra Dommen.

15 Hvad Aabenbaringen angaar, er det maaske nok dristigt, dog forhaabentlig ikke *dumdristigt* af mig ikke endnu at have skrevet Anm. dertil. Aldeles fri for at have *tænkt paa* Anm. er jeg dog ikke. Men det kan gerne være, at jeg hellere burde have opsat Trykningen af mit Arbejde et Aarstid endnu; det vilde maaske have gavnet det adskilligt. Naar jeg dog nu har begyndt
 20 derpaa, saa er det i Virkeligheden fordi jeg er bleven nødt dertil ved Nedsættelsen af Revisions Komiteen til N. T. Jeg har vistnok engang fortalt Dig, at Ministeren (dvs. Bisperaadet, efter hvis Indstilling han her handlede) vilde have mig med til det Arbejde, og jeg blev umaadelig overhængt af de andre Medlemmer af Komiteen for at jeg skulde svare ja. Men da jeg dels
 25 ikke vilde trække det meste af Læsset, hvilket jo nok var den egentlige Mening, dels ansaa og anser en Revision for et Arbejde, der hverken er Fugl eller Fisk, saa svarede jeg Nej, men blev nødsaget til at motivere dette Nej ved at sige, at jeg nu snart vilde til at udgive min egen Oversættelse. Dette er Grunden til at jeg har maattet forcere arbejdet. Og saa har det vist
 30 sig at Noterne tage mig meget mere Tid og Arbejde, end jeg havde tænkt. –

Med Guds Hjælp bliver jeg vel en Gang rask nok til at gøre en Fart over til Dig, og vi kan da tale om disse Noter og om mange andre Ting. Men efter hvad jeg har hørt af Dig om Din Opfattelse af Aabenb., har jeg ingen Betænkelighed ved at have den under min Oversættelse, hvis Du ellers kan
 35 fatte Dig i Korthed.

Det er ganske vemodigt, at Kalkar er gaaet bort. Han var i mange Henseender en rigtig rar Mand, havde naturligvis sine Fejl, som ikke vare saa vanskelige at opdage for andre, – lettere end for ham selv; men han mente det ærlig med at fremme Guds Rige. Han gjorde endnu 8 Dage før sin Død Tjeneste som Censor ved theol. Examen. – Hver Gang saaledes en

af de gamle gaar bort, synes jeg man (= jeg) føler mig værende bleven en hel Del ældre, og føler Tyngden af at være en ringe og unyttig Tjener. Gud give os, at vi engang, trods alle Mangler og Elendigheder, maa kendes for at have været tro Tjenere, – som vi skal prædike om paa Søndag.

5 Nu maa jeg stoppe for denne Gang. Gud velsigne Dig og Dit Hus.

16/2 86

Din trofaste Ven
Skat R.

10

231. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[17/2-1886]

Kjære Ven.

Hermed Arket tilbage. I det hele er jeg vel fornøjet med det, og der findes
15 mange gode Anmærkninger. Det meste af Betydning, jeg har at udsætte, er Forklaringen om Skatten og Perlen. Men det er da ogsaa saa kjendelig, at du selv er i højeste Grad i Vinden med den og undselig ved at byde den. Jeg har i Fortiden ment noget lignende som du, og andet finder man jo heller ikke i Fortolkningerne, der gjerne ”tie, hvor de helst skulde tale”. Men i de senere
20 Aar har jeg ikke kunnet komme fra, at det er *den samme*, der saar i de fire første Lignelser (selv Kvinden (v. 33) er jo Herren i hans Aand); og det er atter ham, der drager Vod (ved sin Menighed); han selv er i Virkeligheden den *handlende*, som det da er klart ved Enden v. 49. jfr. v. 41. Men derfor mener jeg ogsaa, at det er ham, der skjuler sin Menighed i Verden og fører
25 den hjem som Perlen.

At det siges baade om ham der købte Skatten og Perlen, at han *solgte alt*, man jo saa betyde, at han forlod alt det han har i Himlen, hvad han gjør ved sit sidste som første komme, indtil den ny Himmel og Jord kommer med Nyjerusalem. Med de tre sidste Lignelser vil Herren altsaa skildre for
30 *Disciplene*: hans *første*, hans *andet* komme til Tusindaarsriget, og den *endelige Dom*. Men jeg er belavet paa, at du har ingen Brug for dette, selv om du er misfornøjet med det almindelige. Og disse Lignelser er ikke lette at forstaa, naar undtages de to eller tre, han selv har forklaret; Disciplenes Forstaaelse v. 51 har vist været saa som saa; dog kan jo Herrens *egen*
35 *Fortælling* have været istand til at gjøre meget forstaaeligt for dem, som nu kan se vanskeligt ud i den korte Opskrift.

Jeg glæder mig ved den Udsigt, du aabner til, at vi maaske hen ad Aaret kan komme til at ses Ansigt til Ansigt. Hold nu fast ved den Beslutning og se at gjøre din Kone og nogle af Børnene fortrolige dermed, saa de kan komme med. Det er saa sært for mig, at jeg af dine Børn egentlig kun har set

Erling. Man bør kjende sine Venners *hele Hus*; og kunde jeg, saa kom jeg; men da jeg nu ikke kan, saa maa jeg se at drage Huset til mig.

Der har i disse Dage været en stor Spektakel i Odder, hvor de nok har rigtig slaæet sig løs i Anledning af Valgmenighedens Stiftelse. Morten Pontoppidan førte an, og saa kan man jo nok tænke sig til, hvordan det har
5 gaaet. Han blev nok ligefrem feteret som Danmarks største Mand, som en anden Grundtvig. Ak ja! det er Vind det hele.

Lev saa vel, og lad ogsaa næste Gang en lille Seddel følge med.

10 17/2 86

Din gml. Ven
Otto Møller

232. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[24/2-1886]

15

Kære gamle Ven!

Tak for Arket og det medfølgende Brev. Men dersom det ikke er af sær Kærlighed til sal. Jak. Zeuner, at Du bruger Bagsiden af hans Rekommandations-Skrivelser, – jeg mener, for at skaffe ham Kunder blandt Dine
20 Præsteverner i Hovedstaden –, saa vil jeg bede Dig en anden Gang at bruge et ordentligt Papir, ”som ingen anden har skrevet paa”. Jeg har nemlig for Skik at opbevare Dine Skrivelser blandt mine rareste Sager, og saa maa Du indrømme, at Du ikke vel kan være bekendt at aflevere saadant Papir.

Dine Bemærkninger om Skatten og Perlen have været en Brand i min
25 Sjæl, ikke fordi de vare mig fremmede, men tværtimod fordi de vare gamle Kendinger, som jeg havde svær Nød med at slippe fra mig, da jeg skrev mine Anm. Noget ganske lignende har jeg nemlig i sin Tid fundet hos Thiersch i hans Gleichnisse Xi (en Bog som Du forresten skulde læse, om Du ikke kender den). Der er mange Træk, som faa en langt skønnere
30 Betydning, hvis Msket og Købmanden tages = Xtus. Men da der ogsaa er Træk, som passe mindre godt paa ham (”han søgte efter gode Perler”), og da end ikke Thiersch tør give denne Forklaring anderledes end som Lignelsens *profetiske* Betydning, – til Forsk. fra den nærmest liggende ”moral-
ske”, – saa bestemte jeg mig efter lang Overvejelse til at tage den sædvanlige
35 Fortolkning, som dog sikkerlig *ogsaa* ligger i Lignelserne efter Jesu Mening, saa der er intet forgjort ved at holde paa den, medens den anden (= Din) ikke godt kunde bringes frem uden en langt udførligere Begrundelse, end der ret vel kan gives i saa korte Anmærkninger. – Nu bliver jeg imidlertid nødt til at overveje Sagen endnu engang; men jeg kommer neppe til andet Resultat end tidligere.

Hvad er det der har gjort Morten Pontoppidan til den store Mand i den stad Odder? Han er et ret vel begavet Mske og mener det vist igrunden godt, men har den Ulykke, at han strags skal have enhver Tanke der opstiger i hans Hjerne, ført frem for Dagens Lys, ligesaa ufuldbaaren som den er. Ved denne Lejlighed er det dog sagtens hans Stykke om Ministeriets Mened i "Tidens Strøm", der har forhvervet ham hans Odder-Lavrbær. Det lader forresten til, at samme Stykke ogsaa har sat Blus i Halerne paa andre skikkelige Folk. Idetmindste har Fr. Jungersen og nogle andre ligesaa velmenende i Sinde paa det saakaldte "sællandske Broderkonvent", der saaledes i Roskilde et Par Gange om Aaret (det som for et Par Aar siden fremkom med et Manifest imod Bisperaadet), at forelægge til Underskrift en Erklæring, hvori "vi Præster" udtale os imod Ministeriets Edsbrud, i Forening med nogle Hib til Venstres Ufordragelighed. Birkedal (som nu bor i Gentofte) var hos mig forgangen Dag for at faa mig til at gaa med, og det gør jeg med Guds Hjælp ogsaa, men i den Hensigt paa det eventuelle Møde af al Magt at tale imod at fremkomme med saadanne Erklæringer, som, hvordan de end stiles, aldrig kan andet end være Vind til Venstres Mølle, og som slet ingen Gavn kan gøre, saa længe man ej kan paavise noget positivt, som er at gøre, ligesom det ogsaa efter min Mening er en Uretfærdighed at beskyldte Ministeriet for Edsbrud ell. Grundlovsbrud, naar man ikke tør sige rent ud, at Venstres Visnepolitik for den moralske Domstol er et ligesaa fuldkomment Grundlovsbrud (og Edsbrud for dem, der har gjort Ed paa Grundloven), og at det er den, hvorved Ministeriet har følt, eller ment, sig nødt til at gøre, hvad nu er sket.

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud beskærme Dig og Dine. Og Tak for al den Ulejlighed, Du gør Dig med min Bog; – et nyt Ark følger.

24/2 86.

Din
Skat RørdamLad mig vide Din Mening om, hvem *Fogeden* er i Lignelsen Mt.20.**233. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[26/2-1886]

Kjære Ven!

Hermed følger det sendte Ark. Det meste er jeg vel fornøjet med, og navnlig paaskjønner jeg, at du har udtrykt dig saa sandt og ædrueligt, som du har gjort det, til 20, 28, og ikke har indladt dig paa, at det er *Gud* som der er betalt Løsepenge til. Du er kommen saa heldig fra det som muligt,

naar du da ikke vil sige noget om, *hvem* der er givet Betaling til. At du har indført noget derhen pegende 18, 27, haaber jeg, du vil indse, er umotiveret; der staar intet derom i Lignelsen, skal altsaa heller intet staa i Forklaringen. Af mine Smaabemærkninger til Lign. om den gjældb. Træl, vil du se, at jeg mener, hans Grundskade er *Mangel paa Syndserkjendelse*, hvad du jo da vist ogsaa er enig i. Til syvende og sidst grunder al menskl. Ulykke deri: ikke at kende sig selv, ikke være af Sandheden. Dette har sit Udtryk i, at han bilder sig ind, han kan betale (18, 26) og gjør Anstalter til det (18, 28). At Kongen ynkes over ham, er altsaa ikke, fordi han følte sin Synd *tilbunds* eller *bad om Eftergivelse* (thi det gjorde han jo ikke); men fordi han var i *Nød og bad* i al almh. Og Kongen gav ham, hvad han ikke selv havde bedet om, fordi han vidste, at det alene kunde hjælpe. Saaledes giver Gud jo Syndsforladelse til *os alle*, ogsaa før vi har selv erkjendt vor Synds Storhed; thi der er intet andet, der kan frelse os, og han giver ikke paa Skrømt men efter vort inderste Tarv; ja han giver os jo i vor Daab, før vi *selv* har bedt ham om nogetsomhelst. Men det givne skal *modtages* og *bruges*, om det skal beholdes, og Modtagelsen er Tro og Brugen Barmhjærtighed.

Hvad jeg derimod slet ikke kan komme til Rette med, er din Udlæggelse af Lign. om Arbejderne i Vingaarden. Der synes jeg, at rigtigt og urigtigt er blandet, saa det ikke er til at rede op; derfor har jeg ingen Bemærkninger gjort dertil. Du gaar rigtigt ud fra, at Lign. staar i Forhold til det foregaaende 19, 23-30. Ved at se den rige, der ikke kunde *afse sit Gods*, blev Peter høj i Hatten og spurgte, hvad de skulde have, der havde *forladt alt*. Han mener aabenbart, at han og hans Lige her har en stor Fortjeneste. Herren siger ham saa, hvad han skal have (v. 28), men minder om, at *alle*, som forlade noget, skal faa hundredfold og arve evigt Liv, og at her kan det vel ske, at sidste blive første og omvendt. Thi i sig selv er det en Taabelighed at forlange Løn for at lade sig frelse til evigt Liv, da alt, hvad et Menske skal forlade, jo kun er det, som er til Hinder for hans Frelse. De, som derfor glemme at tale om Løn og Fortjeneste, er dem, der bedst paaskjønne det evige Livs Naadegave.

Nu viser Lignelsen, at der er første og sidste; det kan være Enkeltmennesker som Folkeslag, som ogsaa du bemærker. De med den lange Tjeneste er første, som har forladt alt; de med den korte er dem, der dog har forladt noget og som skal ogsaa arve evigt Liv (derfor v. 29). Alle maa jo i Grunden *forlade alt*, om de ellers skal flytte fra Torv til Vingaard; men Forskjellen er, om de gjorde det tidligt eller sent. Jo før, jo bedre er det for dem selv, med mindre de glemme det evige Livs Naade over den lange Tjenestes Besvær. Men det er, som sagt, en Taabelighed, og kan kun komme frem for dem, der gribes af *Misundelse* over, at andre kom til det samme med mindre

(kortere) Afkald. Dette er grim Misundelse, og af Misundelse over, at andre fik et stort Gode *let*, kan man jo glemme, at man selv har faaet det samme store Gode, og at Besværen vel laa i vor Gjenstridighed og Uvillighed til barnlig Tro.

5 Er nu de *første* Israel (særligt Apostlene) eller i det hele Mennesker, som har brugt Alvor ved deres Frelse fra Barndommen af, da er det Herrens Mening, at saadanne kan falde paa at misunde sildige Hedninger eller gamle Syndere, naar de ved ærlig Anvendelse faa den selvsamme Frelse som dem. De mene, at de maa ogsaa hisset have et Fortrin, fordi de her kom først
10 (hvad jo er dobbelt Naade). At Peter var inde i denne Regnemaade, viser 19, 27; og at Christne, der har tjent Herren i et langt Liv og stridt meget, kan falde paa det samme, er *vel tænkeligt*. I Lignelsen vise disse sig da som dem, der kræve Ekstraløn.

Nu kan jeg slet ikke tro, at $\acute{\upsilon}\pi\alpha\gamma\epsilon$ v. 13 skal sige: ud af Himmerige; det
15 siger kun: tag din Løn og gaa hjem, thi Herren kan dog ikke efter 19, 28 mene, at Apostlerne skal vises ud af Riget. Men ganske vist, blev de ved at tænke, som Peter her gjorde, og som Sebedæisøunnerne gjør 20, 21, saa er deres Øje *ondt* og saa blive de *sidste* i Glæde og Taknemmelighed. Og det kan vist godt være, at i Guds Rige hisset vil de glædeste og taknemligste,
20 altsaa de saligste, slet ikke blive dem, vi kaldte de store her paa Jorden, men de allermindste, som ikke har Gran af Tanke om Fortjeneste eller Gnist af Misundelse. Lignelsen er rimeligt en *Advarsel* til Apostlene, som vi maa haabe, de har taget Lære af; men der kan altid være Anledning til at komme den ihu for dem, der her i Verden anses for eller anse sig selv for at være
25 *fortjenstlige*. Men det at *komme sidst* er ikke = at forkastes, og de fra den første Time komme sidst, men de *faa deres Denar* og beholde den (v. 13), saa der er her ikke Tale om Forkastelse men om først og sidst i *Salighed*. At her de første (udvalgte) blive faa, de sidste (kaldte) mange, er hvad Lignelsen viser, og hvad hele Skriften viser om Jøder og Hedninger. Fogeden har
30 ingen Betydning uden som hørende til en Vingaard. Men skal det presses, saa *kan* det jo vel være Christus jfr. Matth. 24, 31.

Dette Hastværksarbejde tænker jeg nu, at du nok alligevel kan forstaa, om du saa forresten kan bruge det. Lignelserne om Skatten og Perlen synes jeg, du skulde give lidt med, der viste den rette Vej, selv om du ikke vil sige,
35 at det er den eneste Forklaring; og jeg vil ogsaa nok tro, at mange eller vel alle Lignelser kan tages paa mere end en Maade.

Pontoppidan gjorde naturligvis sin Lykke i Odder, fordi han var optraadt saa mægtigt mod Estrup. Man siger, at der blev udtalt, at han (Morten P.) var den eneste, der nu løftede Grundtvigs Arv eller kunde bære hans Rustning. Som Anerkjendelse af denne Hyldest meddelte Pontopp. dem saa

en Novelle af Aug. Strindberg og sagde, at hans Bøger var paa en Maade *det christeligste*, som udkom nu. Han er en løs Hund i alle Maader.

Ja nu skal jo Jungersen se at vinde sig nogen Berømmelse og Tak fra de vilde Demokrater. Det er ham vel undt, hvad han høster af Ære som
5 ”Anfører for den kommende Reserve”, men det er ham visselig ikke til Gavn, og han ved ikke, hvad han gjør.

Det er en ypperlig lille Bog, Brandt har skrevet om Psalmebøgerne siden Reform. Det er det bedste, Br. nogen Tid har gjort. Madsens Bog om Bornholmerne er der ikke noget ved; man kunde af og til *fristet til* at holde
10 med dem fremfor med ham.

Naa, lev saa vel gamle Ven. Jeg har lige endt Korrektoren paa en lille Bog, som jeg haaber, du vil optage i bedste Mening, naar jeg sender dig den med det første. Gud være os alle naadig her og hisset.

Din gml. Ven

15 Gylling 26/2 86

Otto Møller

Du skrev forrige Gang et lille Ønske om, at vi maatte findes *tro Tjenere*. Det er dog ogsaa en Naade, at vi skal sige: vi er *udygtige Tjenere*.

20

234. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/3-1886]

Kære gamle Ven!

Tak for Dit sidste Brev med tilhørende Korrektur. Dine Bemærkninger om
25 Arbejderne i Vingaarden var mig især meget velkomne, og jeg kunde føre det meste deraf ind i mit, idet jeg dog fastholdt Grundtanken i mit: at det nærmest er Forholdet mellem Jøde- og Hedningekristne Herren taler om (i hvilken Henseende det er at mærke, at Mattæus er ene om at meddele denne Lignelse). Naar Du engang faar Bogen trykt, vil Du se, hvorledes jeg har
30 ”taget dit og gaaet” dermed.

Derimod er jeg vis paa at Du tager Fejl mHt den gældbundne Tjener, navnlig deri at Du mener, hans Mangel bestod deri, at han *lovede at betale alt*. Havde det været Meningen, vilde der utvivlsomt være lagt mere Vægt derpaa i Udførelsen af det følgende, ligesom der ogsaa maatte ventes noget i
35 Anledningen til Lignelsen (Peders Spørgsmaal: hvor ofte skal jeg tilgive?), som motiverede dette Træk. Jeg er sikker paa, at Jesus dermed vil betegne det selv samme, som kommer til Orde, hver Gang et Barn med Straffen for Øje beder om Forladelse, naar det siger: jeg skal aldrig gøre det mere (= herefter gøre godt hvad jeg har gjort ilde), – og som kom til Orde da Sakkæus sagde: Herre, Halvdelen af mit Gods etc. Nej Tjenerens Synd er,

at skønt han havde faaet al den Gæld eftergivet, dog ikke vilde eftergive det langt mindre. Den psykologiske Aarsag hertil end ikke antyder Jesus, sagtens fordi den kan være forskellig hos de forskellige, men den grunder sig vel altid deri, at Tjeneren ej har modtaget Kongens *σπλάγγνα*, men kun
 5 det udvortes, at slippe for videre Tiltale dengang.

Hermed følger et nyt Ark. Tak for al den Ulejlighed Du gør Dig med mit; jeg ser at Du ej blot lægger Øjne men ogsaa Tanker til. – Din nye Bog skal være mig saare velkommen.

I Tirsdags havde man paatænkt en stor Aktion i Roskilde, idet "det frie
 10 Broderkonvent", som jeg tidligere har fortalt Dig, havde stævnet Folk sammen dertil, om ikke fra Ejderens Strøm, saa dog fra Kongeaa til Skagens hvide Banker, ej at tale om Sælland og Fyn, for at der skulde forhandles en Adresse til Kongen, gaende ud paa at faa Ministeriet Estrup bort. Jeg havde da ogsaa lovet at komme derud, skønt ingenlunde med Fornøjelse, da
 15 jeg jo maatte være beredt paa ej blot ingen Tak men al mulig Utak og Haan, naar jeg fraraadede et saadant Skridt. Og jeg tog da ogsaa derud; men vor Herre havde taget sig paa at hindre Foretagendet, idet Snefoget havde standset alle Baner saa nær som den fra Kbhvn til Roskilde, og Togene sad fast i Sneen paa forskellige Steder. Saa drog vi hjem med uforrettet Sag, og
 20 nu tænker jeg at hele denne Plan bliver til intet, hvad sikkerlig ogsaa er det tjenligste. Jeg mener – og det var bl. a. noget saadant jeg vilde have udtalt, om jeg var kommen til Orde paa et sligt Møde – at saa længe Folk, dvs. Grundtvigs Venner, ej gaar i sig selv til at se, at hele vor Ulykkes Rod er den
 25 Tanke, som er sat paa Folkelighedens Højsæde siden 1870 (det forenede Venstres Dannelse): at Flertallet som saadant har Ret (det er Lovløshedens Grundsætning = Magt er Ret) – saa længe de ej gaar i sig selv til at se dette, saa hjælper ikke noget Ministerskifte eller noget som helst andet; for hver slig Ulykke der skaffes bort, vil der vokse syv nye frem.

Forleden Dag (sidste Fredag) havde jeg en Højtid, som jeg ikke før har
 30 haft, idet jeg døbte en ung Jøde, en Handelskommis Elsass 25 Aar gl. Han er et rart og ganske fromt Mske; det er egentlig hans Kæreste, en Købmandsdatter i Ebeltoft, som har faaet ham til at blive Kristen, idet hun hver Dag, naar de har været sammen, har læst et Stykke af N. Test. med ham og forklaret ham det efter bedste Evne. Han har taget mig en Del Tid, idet jeg i
 35 omtr. 4 Maaneder har undervist ham et Par Aftener om Ugen, men han var et meget lærvilligt Mske, saa det var ganske fornøjeligt at undervise ham. Man vilde jo helst tænke sig et saadant Mske som rigtig levende og brændende i Aanden, men det var han ikke, og det er vel ogsaa urigtigt at vente saadant Liv i et Mske før hans Daab; det skulde være Frugten af Daabens Naade. Men iøvrigt er der noget langt mere højtideligt og hjærtegribende

ved saaledes at døbe et voksent Mske end ved at døbe et Barn, saa jeg vilde være rigtig glad, om jeg snart kunde gøre det igen.

Saa lev vel for den Gang. Gud være med Dig og Dine.

5 Kbh. 4/3 86.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

235. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[8/3-1886]

10

Kjære Ven.

Jeg fik først dit Brev idag d. 8. Igaar var jeg ikke i Kirken, det er mange Aar, siden det er overgaaet mig. Men jeg sad Lørdag og Søndag og hele Natten mellem dem paa en Stol i megen Asthma Nød. Nu er det lettet idag, efter
15 jeg har faaet en Søvn; og jeg har saa faaet Tiden til at skride lidt ved at læse dine Papirer i Sengen. Der er nu heldigt for mig ikke meget at bemærke til dette Ark. Det er godt altsammen med Undtagelse af disse Smaating. Dog beder jeg for, at du Matth. 22, 11 siger *syne*, *skue* lyder saa sært; *tavse* (v. 12) er vist norsk, sig hellere: *blev tavs* eller: forstummede. *Fælle* er jo rigtig
20 nok, men det er saa søgt, og derfor lyder det affekteret.

Du har nok ikke forstaaet, hvad jeg skrev om den gjældbundne, men det var vel ogsaa uklart.

Tak ellers for dit Brev; disse Smaabreve komme her som Vinterblomster, og vær saa nøjet med dette. Næste Gang er jeg vel bedre.

25

Gylling 8/3 86

Din gml.
Otto Møller

236. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[12/3-1886]

30

Min kære Ven!

Hermed et nyt Ark, og Tak for det forrige. Jeg har lige faaet set, hvad Dine Bemærkninger gaa ud paa, og jeg antager at jeg for stor Del vil være enig i dem; men jeg har været saa ophængt af allehaande Arbejde, at jeg ikke har
35 haft Tid til noget Extra i de sidste Dage.

Det er rigtig trangt for Dig, at Du er saa besværet af Asthma. Jeg vil dog i den Anledning lade Dig vide, hvad jeg forgangen Dag hørte af en Brodersøn (en af Holgers Sønner), som er Mediciner, at Asthma i *saare mange* Tilfælde har sin Grund i Polyper enten i Næsen eller et eller andet Sted i Halsen, hvilket hindrer en i at faa den indaandede Luft ud igen: der har man saa

Emphysema. Det skal være noget nylig opdaget, forstod jeg. Du skulde dog tale med Din Læge derom; det var dog muligt, at Gud vilde hjælpe Dig af med den Plage.

Jeg havde for et Par Dage siden Brev fra Fredrik Nielsen, som for Tiden er i Rom. Han er paa Kirkehistoriens Vegne kommen i med forskellige Kardinaler og deslige Storherrer (Hergenröther, de Rossi o. a.) og venter paa Frimureriets Vegne, dvs. som Frimurerbekæmper, at faa Avdiens hos Hans Hellighed Paven selv. Biskop Mermillod fra Genf, som han er bleven temmelig igaaet med, vilde skaffe ham den Avdiens. – Saaledes kan fælles Fjender føre Msker sammen.

Lad mig engang ved Lejlighed vide noget om Din Mening om de syv Breve i Aabenb. Der er mig meget i Grundtvigs Forklaring som er tiltalende, meget er grænseløst vilkaarligt og vildt, særlig synes mig Smyrnabrevet at passe slet paa Grækerne, – item saadan noget som Antipas = Luther.

Jeg kan ej faa Tid at skrive mere idag. Gid dette maa finde Dig bedre, end da Du skrev til mig. Gud handle mildelig med Dig i alle Maader.

12/3 86

Din trofaste Ven
Skat R.

20

237. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[14/3-1886]

Kjære Ven.

Hermed følger saa det tilsendte Ark, som jeg kun har et Par Ting af Betydning at bemærke noget ved. De tvende Spørgsmaal, som du selv understreger 24, 3, maa der findes Svar paa; efter dit er der intet Svar paa: *naar* Jerusalem skal falde; men Herrens Svar er givet v. 34; naar man forstaar ”denne Slægt” paa samme Maade, som det maa tages de andre Steder = den nulevende, vantro Slægt. Du vil finde den samme Opfattelse i Bengels Gnomon, om det ellers kan fornøje dig; og saaledes kommer Hs. fulde Svar samlet i v. 34-36.

Hvad angaar Lignelsen om Jomfruerne, da handler den jo, som du selv ser og siger, om *Beredtheden* til at tage mod Herren i hans Gjenkomst. Denne Beredthed er den rette Forventning, det sande *Haab*. Men Haabet er atter betinget af *Trangen* til det, som der skal haabes paa, og denne Trang grunder i alvorlig *Selvdom* (1 Cor. 11, 31). Dette at være *sand* mod sig selv og for Herrens Ansigt er vist Indholdet af hans Hovedformaning: vaag derfor! De øvrige mindre Bemærkninger vil du kunne se paa Arket. I det hele synes jeg, at du har opfattet det godt og set det i sin rette Sammenhæng

ogsaa til Aabenbaringen. Jeg har ladet det staa, at du lader Herren fortie Værtens Navn for Judas^s Skyld. Jeg mener rigtignok, at hans Grund var en anden, den nemlig, at han vidste, at hin Mand vilde nødig være kjendt og komme for Orde som hans Discipel. Jeg mener nemlig, at det er Nikodemus, som først Johannes nævne ved Navn, da han vel er død og borte. Men det ene er jo Gjættereri som det andet, og din Gjætning kan jo være saa god som en anden, har da det Fortrin, at den vist er original.

Ja nu er jeg jo i Bedring igjen; men det var en stræng Tur, mens den varede. Jeg er vis paa, at min Daarlighed har intet med Polyp at gjøre; den kommer med Bronchitis, som jeg saa let faar i denne skarpe Kulde. Nu maa jeg i flere Uger bag efter hoste voldsomt, til endelig at den besværende Slim er fjærnet. Naar Nøden er over mig, er jeg i en svær Angest, der altid ender i Angest for at gaa fortabt; jeg er som i et Helvede. Naar saa Forløsningen kommer, saa jeg kan ligge ned og falde i Søvn, saa vaagner jeg som i et Himmerig; og Gud give, at det maa være saaledes at vaagne op engang, naar den sidste Nød er gennemstridt her. Denne Gang klyngede jeg mig især til Ps. 130; thi naar Nøden er stor, saa er Davids Psalmer min Tilflugt, og nu for Tiden synes 130 mig den allerbedste; jeg har endog været ved at lære den paa Hebraisk, hvad jeg jo ellers ikke ulejliger mig meget ved til andre Tider. Men naar Hjælpen kommer, saa kan man ret føle det, som saa tidt gjentages i Psalmerne, "Herren er god og evig er hans Naade".

Blot Fr. Nielsen ikke skal gaa hen og blive Papist; jeg har ingen ret Tro til ham; han synes mig saa vaklende og tilbøjlig til at give efter det sidste, han har set eller hørt.

Det var da godt, det ikke blev til noget med den taabelige Plan om en Udtalelse mod Ministeriet af Præster. Du har fuld Ret i, hvad du skriver derom. Jeg ser, at i Højskolebladet raade de (Brücker, Lunddahl osv) ogsaa hinanden fra det. Den hele Venstrelejr er i Forvirring; en vil i Øst, en anden i Vest; og det vil sige, at det hele er Forvirring og Opløsning.

Hermed følger saa den anmeldte lille Bog, som vel sagtens vil faa samme Medfart som den forrige. Det er en rar Fyr denne Fich i theol. Tidsskr; han er et Sludder. Som jeg i dette lille Skrift har opfattet Retfærdighed, er det taget vist hundrede Gange i Psalmerne, især i dem af David selv. Hvor dog David har været en forunderlig Konge! Men det maatte han jo ogsaa være med Forjættelsen om den evige Søn.

Lev saa vel, og Guds Naade være med eder alle.

Din gaml. Ven
Otto M.

Gylling 14/3 86.

238. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[19/3-1886]

Kjære Ven.

Du skrev forleden, hvad jeg mener om Gr's Opfattelse af de 7 Breve først i
 5 Aabenbaringen. Det er ikke nogen let Sag at svare paa det i et Brev, thi der
 er overmaade meget, som jeg mener, Gr. har taget fejl i og hvor hans
 Opfattelse er rent vilkaarlig, men i det hele og store mener jeg alligevel, at
 han har Ret. Det gaar ham her som de fleste andre Steder, at han har set
 rigtigt i det store men set fejl i de allerfleste Smaating; og derfor kan de ikke
 10 følge ham eller lære af ham, som kun kan se Smaating eller er Pindehuggere.
 Du ved jo, at dette har sin Rigtighed i saa mangfoldige Retninger ham
 betræffende, og det forholder sig udentviveligesaa her.

Hvad alle fornuftige Fortolkere nu er enige om, er jo, at disse Breve paa
 en eller anden Maade ere typiske, at i dem maa den hele Christenhed spejle
 15 sig. Nu kan man vist trøstigt gaa ud fra, at Christendommens store Skue-
 plads er den samme som Historiens Skueplads i det hele; kun de Folk, der
 har haft historisk Betydning, faa ogsaa christelig Betydning. Dette er for
 mig en afgjort Sag, og nu foregaar Historien vitterlig i *Evropa, Jødeland*
medregnet som dens Vugge; hvad der er foregaaet udenfor dette Omraade,
 20 har i Virkeligheden ingen Betydning faaet for Menneskeslægten; Amerika
 er kun et Appendix til Evropa. Nu er jo Gr.s Grundbetragtning den, at
 Historiens Skueplads i Oldtiden er Landene *omkring Middelhavet*, og i den
 nyere Tid dem *omkring Nord og Østersøen*; Middelalderen er Forbindelsen
 mellem disse to; heri har han utvivlsom Ret. Og derfor maa de typiske
 25 Folkekirker, eller hvad man nu vil kalde dem, ogsaa være der at søge. At
 han saa har set rigtigt, naar han ser den gamle Christenhed i *Jerusalem,*
Antiochien eller videre med hele *Grækenland* og *Rom* med hele den roman-
 ske Folkekreds, er vist unegteligt. Al Kirkehistorie maa skjelne mellem
 1) den jødiske eller *Apostelmenigheden*, 2) den østerlandske eller *græske*,
 30 og 3) den vesterlandske eller *romerske*. Saavidt er Vejen sikker nok og
Brevene maa passe, kun vi kunde se paa det hele, som han saa, der tilsagde
 Brevene. Men vort Syn paa Kirkehistorien er langt fra at falde sammen med
 Herrens, som ikke saa sært er; vi mene i Almindelighed, at det gaar fremad;
 for ham gaar det hele Tiden ned ad Bakke, som Aabenbaringen i det hele
 35 viser.

At saa fremdeles *Anglerne* danner Overgangen fra den gamle til den ny
 Christenhed, mener jeg, det er Gr's store Fortjeneste at have vist, saa
England og *alt, hvad dertil hører*, er Skuepladsen for den fjerde Menighed.
 At den femte maa søges i Tydskland og hos Luther, kan vist heller ikke
 fejle; men der faa vi saa at stoppe. At lægge den sjette her til Norden, kan

være fristende nok, men har vist intet endnu at støtte sig til; vi høre i det hele til Luthers Menighed. Men der er jo endnu betydelige Agre af den historiske Jord, som ikke er taget med, hele Østevropa, der da vist ligesaa vel faar sin Betydning i Christenheden som det har havt det i Historien.

5 Men udenfor den *historiske* Menneskehed kan det ikke nytte at søge efter de *historiske Folkekirker*.

I Enkelthederne er Grundtvigs Udlæggelser i Indledningen til Syvstjernen en Masse kluntede Vilkaarligheder, som man skal gaa ganske roligt udenom og forstaa, at de er lavede i Stalden, efter at han længst har afsadlet
10 Odins Hest. Og saa god en Rytter han var, saa simpel en Fodgænger. Det bedste af ham om disse Breve er Digtet: Hyrdebrevene i Kierkegaards Tidsskrift for 1841. Om man kan forlige sig med at se den græske Kirke i den anden Menighed, afhænger ganske og aldeles af, om man kan opfatte de "falske Jøder" = Muhamedanerne. Jeg mener nu, at det er rigtigt set af
15 Grundtvig; men kan man ikke gaa ind paa det, saa er der ingen Mulighed for at stemme med ham. At tænke paa de Jødechristne, som Paulus havde at stride med, kan jeg aldeles ikke gaa ind paa; thi de var virkelig *Jøder* og var da vel heller ikke Satans Synagoge. Men Araberne, der vil nedstamme fra Abraham, de har været hele den østlige Christenhed den store Plage
20 hidtil og har skaffet den dens store "Trængsel i 10 Dage". Det kan imidlertid ikke nytte at gaa ind paa Enkeltheder, thi det bliver dog ikke til noget i et Brev.

Det idag modtagne Ark 9, som der ingen Seddel var med, har jeg ikke stort at sige til. Du forstaaer jo nok, at jeg helt tier om det, som jeg finder
25 godt og lærer noget af. Jeg gør heller ingen Bemærkning, om der er noget, jeg just ikke tager saaledes som du, naar jeg nemlig finder, at dit kan være lige saa forsvarligt og godt som noget andet. Jeg anfører kun det, som jeg ønsker, du vilde forandre; og det er her ikke store Ting. Matth. 27, 46 maa der staa: *forlod* og ikke har forladt. Man maa jo nemlig tænke, at nu svandt
30 Gudsforladtheden, hvad jo ogsaa stemmer med, at han nu kan bede og kort efter befale sig Gud i Vold. Maria Magdalene kan ikke have været med dem, der omfavnede Jesu Fødder, da det jo udtrykkelig blev hende forment (Joh 20x); hun maa have gaaet sin egen Gang fra det af, at hun løb efter Peter og Joh. Skaalen mener jeg, som bemærket, er *Angesten*, men den grunder jo
35 atter i Gudsforladthed for vor Skyld. Jeg kjender lidt til, hvad Angest er, den gruelige Angest for Helvede; David kjendte den i store Maader. Herren har kjendt den, som vi Gud ske Lov ikke skal det. "Blodsved" er nok et sikkert Tegn paa nær Død, saa jeg deraf slutter, at Herren vilde være Død af Angest og Syndebyrde, selv om onde Mennesker ikke havde forgrebet sig paa ham.

Forresten er jeg glad ved, som du har holdt dig fri for at komme ind paa den orthodoxe Tale om Guds Vrede og Straf osv. Der kan saa godt tales sandt, uden at man behøver at lægge noget til det, som er skrevet. Hvad du her har sagt, tager ingen Anstød af eller savner noget ved; men rører man

5 ved den "rene Lære", saa er 101 ude. Men det er nok ogsaa det rigtige at sige det, som sandt skal siges, og blot tie med det, der ikke skal siges; thi i Virkeligheden er der ingen, der lever af "Læren" eller har nogen sand Glæde eller Nytte af den. Du har i mine Tanker her skilt dig mesterligt fra det dvs. været tro mod det, som skrevet staar.

10 Det er da en græsselig Vinter, vi har. Jeg kan ikke taale denne kolde, skarpe Luft. Paa næste Søndag skal jeg til Odder i Vacance, om jeg da ikke kan faa en anden til at tage det i mit Sted. Jeg har derom skrevet til Rasmussen i Saxild, men man kan jo i dette Vejr og Føre ikke engang faa Svar fra ham. Vil han ikke tage Turen, og det ikke bliver Tø, saa jeg kan

15 kjøre i lukket Vogn, saa bliver jeg vist hjemme. De har jo nu ogsaa Malling, saa der sker da ingen Ulykke, om man ikke kommer; der er jo saa alligevel en Præst i Byen.

Jeg har i disse Dage siddet og læst Leonora Christines Jammersminde om igjen. Det er virkelig en god og opbyggelig Bog. Hun er et af de bedste og

20 bedst begavede Mennesker, der har levet i Danmark. Jeg har ogsaa læst Hans Egedes Dagbog: Relation osv. Han er den største af alle vore Bisper; han vejer mere end Mynster, Martensen og et helt Dusin af saadanne.

Lev saa nu vel i Guds Naades Varetægt.

Din gml. Ven
Otto M.

25 Gylling 19 Marts 1886.

239. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[22/3-1886]

30 Min kære gamle Ven!

Tak for det sidste Ark, og saa et nyt hermed. Jeg fik ikke skrevet med det forrige, fordi sidste Uge var saa umaadelig optagen for mig fra Morgen til Aften, saa jeg næppe kunde trække Vejret. Og denne Uge tegner ikke til at

blive bedre, saa jeg faar kun skrevet nogle faa Ord.

35 Dine Bemærkninger om det idag modtagne Ark har jeg ikke haft Tid at overveje, derimod havde jeg i det hele god Brug for dem til det forrige (som Du i det hele skal have rigtig Tak for den Ulejlighed Du gør Dig med mine Anliggender). Dog kan jeg ikke komme rigtig til Rette med Din Mening om Jomfruerne, navnlig ej med Din Olie, Du mener, den er = Selverkendelse og Trang til Frelse, d. v. s. at dette er, hvad man kunde kalde den subjektive

Side af Olien, medens Helligaandens Naade er den objektive. Det kan jeg ikke tro. Staar det fast at Olien i sig selv, objektiv taget, er den Naade som Hell. A. tager af Kristi og forkynder os, saa maa den subjektive Side deraf i alle Fald være vor Tro (= fides qua). Men Selverkendelse og Frelsestrang er
 5 atter de subjektive Betingelser for at jeg kan tro med Hjærtet; jeg skønner imidlertid ikke, at der er (eller kan være) noget videre Hensyn taget til disse i denne Lignelse; det bliver en Anvendelse, ej en Udlægning.

Saa Tak ogsaa for Din sidste Bog. Førrige Uges Travlhed har gjort, at jeg ikke har faaet læst mere end de to første Stykker i Retfærdighed og Retfærdiggørelse. Det er jo for en stor Del en Kamp imod hvad ”Dr. Rørdam siger i sin Lærebog”, saa jeg maa vel have nogen Anledning til at overveje den Sag nøje. Og i alle Fald vilde jeg, selv om jeg fandt det betimeligt at udtale en Mening om Sagen, inden jeg havde læst hele Bogen, dog ikke idag have Tid dertil, da jeg om en Timestid skal til et Møde, der tager mig hele Aftenen til
 15 Kl. 11 (Imorgen har jeg saa først omtr. et halvt hundrede Msker at tale med Kl. 9-11, saa to Begravelser, saa Fasteprediken om Aftenen; Du vil deraf nogenlunde slutte, hvorledes den Dag løber fra en).

Kun dette vil jeg sige, at jeg har fundet flere Enkeltheder, som har været mig til megen Fornøjelse, saaledes hvad Du skriver om de udvalgte *Ret*, i
 20 Anledn. af Lignelsen Luk 18, Beg. Men det ser næsten ud, som om Du havde udledet hele Dit Begreb om Retfærdh. udaf dette ene Sted (i liden Overensstemmelse med den Maade Du ellers plejer at handle med Lukas paa). Endvidere mener jeg, Du gør den sædvanlige (eller om Du vil: min) Anskuelse Uret ved at sige, at vi tager Guds Retfærdighed = Guds Vrede og
 25 Dom. Ja ganske vist *overfor Synden* er Guds Retfh = hans Vrede, og da alle Msker er Syndere, kan ingen *som Synder* fortrøste sig til Guds Retfh, uden han er bleven bestænket med Jesu Kristi Guds Søns blod. Men ellers er jo Guds Retfh = at han giver hver sit (”lønner hver efter hans Gerninger”), hvori da vel ogsaa kan ligge det, at han vil forhjælpe til sin Ret baade dem,
 30 og det, der vil som ham. Men dette faar rigtignok, mener jeg, ikke stor Evne til at trøste den, der vaagner til at se sin Synd i Guds Lys. – Dog mere derom en anden Gang. Der er en hel Del i hvad Du skriver, som har vakt adskillige Tanker hos mig, som jeg ikke før har haft. Men det er jo klart, at Din Betragtning kunde jeg kun tilegne mig ved at vende omtrent paa
 35 Hovedet alt, hvad jeg hidtil har tænkt dvs. hele mine hidtidige Tankegang; og jeg er nu temmelig gammel til en slig Volte.

Du synes at have et sært skævt Øje til Fredr. Nielsen. Det er med Urette. Han har jo sine Skrøbeligheder, som jeg ikke videre vil udtale mig om, mindst skriftlig, men er af Hjærte en brav Mand, som vil hvad ret er, og gærne vil gøre al den Gavn han kan.

Nu velsigne Gud Dig, min gamle Ven, og give Dig god Helsen, med Fred og Lys i Dit Hus.

Kbh. 22/3 86

Din
Skat Rørdam

5

Tak for Dine Bemærkn. om Aabenbaringsbrevene. Vil Du virkelig oversætte Mt. 28, 19: *døbe i?*

10 **240. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[23/3-1886]

Kjære Ven.

Hermed følger Arket, som jeg kun har fundet nogle enkelte Smaating at bemærke ved. Mrk. 4, 21-25 synes jeg jo nok, at dine Forklaringer ere
15 noget trukne ved Haarene, men jeg kan heller ikke se, at det kan tages anderledes, naar disse Ord skal være talte i denne Forbindelse. Jeg vilde hellere vist hen til de tilsvarende Steder hos Matth. og holdt mig til Papias' Oplysning om, at en Del ikke staar paa rette Sted. Men det ved jeg jo nu, at du ikke kan forsonse dig med. Matth. 28, 19 vilde jeg trøstigt oversætte *døbe*
20 *i*, egl. = ned i eller: ind i, thi der døbes *i* Navnet ligesom *i* Vandet.

Min lille Bog bad jeg dig forud om at læse "i bedste Mening", og jeg havde jo den særegne Grund dertil, at jeg et Sted havde taget Hensyn til dine Ord i Lærebogen. Jeg vil haabe, at du ikke har følt dig ilde berørt derved, ligesom jeg da i sin Tid kom vel over dette, at du satte mig i Spidsen
25 for alle de vilde Mennesker ved Askov Mødet. Jeg vilde meget hellere have undgaaet at nævne dit Navn; thi det er altid noget kildent noget. Men naar man ellers vil se, hvordan den orthodoxe Lære er, maa man jo enten gaa til Tydskland eller Norge, naar man ikke vil holde sig til dig. Martensen og hans Disciple er jo nogle blakkede personer, der sige *baade* det ene og det
30 andet, vil se ud som orthodoxe og er det slet ikke alligevel. Din Lærebog er jo i det hele orthodox, og hvad der staar i den, staar der jo, enten jeg citerer det eller ikke. At min lille Bog er "en Kamp mod, hvad Dr. R. siger i sin Lærebog", er derfor en Misopfattelse; det er rettet mod den gamle, orthodoxe Opfattelse i det hele, som f. Eks. ogsaa Dr. R. har i sin Lærebog; men
35 jeg kjender samme Dr. R. og ved, at han i sit Hjærte og sin "Bibelforklaring" ikke er nær saa stiv, som han var i sin Lærebog.

Jeg venter forresten slet ikke, at du skulde "tilegne dig min Betragtning", men jeg har da kun et meget lille Haab om, at vi ved at tale sammen vilde se, at vi er ikke saa særdeles langt fra hinanden. Men jeg kunde ikke engang ønske, at du skulde paatage dig i din Alder at "slaa Volter", aller mindst

naar du derved skulde nødes til at "vende din hidtilværende Tankegang paa Hovedet", thi dertil har samme Tankegang været altfor sund og christelig. Jeg synes da nu heller ikke, at jeg selv i Tidens Løb er kommen til at staa paa Hovedet, hvorvel jeg indrømmer, at jeg ikke længer staar saa godt paa

5 Benene som i forrige Tider. Men man maa jo se med de Øjne, man har; og hvad man mener at se, var det godt at tale sammen om, men tidt vanskelig at skrive om selv til sin bedste Ven, thi ingen Skrift kan forklare end sige forsvare sig selv.

Jeg haaber nu imidlertid, at du ikke skal sidde fast i dette, at det er myntet

10 paa dig, for det er det saa vist ikke. Nu skal jeg til at læse over paa Fasteprædiken til i morgen. Lev saa vel med Gud.

Din gml Ven.
Otto M.

Gylling 23/3 86.

15

241. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[31/3-1886]

Min kære gamle Ven!

Min Tid er svært optaget idag, saa Du faar kun et Par ord, nærmest for at

20 forvisse Dig, om at det ikke noget eneste Øjeblik med Gran af én Tanke er faldet mig ind at fortryde paa den Omtale, Du har givet mig i Din Bog. Er der noget mskeligt i Verden, som det er mig umuligt at tvivle om, saa er det Dit trofaste Hjærtelag imod mig, og ligesaa vis er jeg paa, at Du ikke med Din gode Vilje vilde gøre eller sige noget for at saare mig. Hvad jeg skrev

25 var nærmest et Udtryk for en vis Moro over, at Dit gode Hjærte havde drevet Dig til, kunde jeg næsten sige, at gøre mig saa ukendelig som muligt, ved at gøre mig saa ukendelig som muligt, ved at gøre mig til "Almenbegrebet" Dr. R. og min "kristl. Lære" til en "Lærebog"; Du havde derved efter bedste Evne søgt at gøre Omtalen af mig saa lidt personlig som muligt.

30 Vil Du virkelig endnu have Markus til en anden end Johs. Markus? Jeg mener at man ved at sammenholde Act. 15, 37 med 39 har det uomstødelige Bevis for deres Identitet. – Hvad Grund Du har haft til at udslette min Bemærkning til Mk. 3, 16, at Peder Joh. 1, 43 fik Navnet Peder, forstaar jeg ikke.

35 Ja nu nødes jeg til at stoppe for den Gang. Gid dette Brev maa træffe Dig og Dine i godt Velgaaende. Gud være hos Dig.

31/3 86

Din
Skat R.

242. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[1/4-1886]

Kjære Ven.

Tak for den lille Seddel, hvoraf jeg ser, at der ikke er "noget i Vejen". Jeg
 5 var bleven bange for det og gik i nogle Dage og var ilde ved det, thi det er
 ikke nok, at man ikke *vil* støde, det kommer snart mere an paa, at man ikke
 alligevel kommer til at gjøre det. Nu bag efter vilde jeg helst, at jeg slet ikke
 havde anført dit Navn; saa var aldrig en eneste kommen til at tænke paa dig
 eller, at der var os noget imellem. Og jeg saa jo meget gjerne, at du uhindret
 10 af alle andre Hensyn kunde have Lov til at give mig Ret i det, som jeg ikke
 kan tro andet, end at jeg har Ret i, og hvori du vist i Grunden ogsaa maa
 være enig med mig.

Du kjender Davids Psalmer saa vel, at du nok ved, han har en anden
 Opfattelse af Guds Retfærdighed end den, som den protestantiske Dog-
 15 matik hævder. Jeg fortryder næsten, at jeg ikke har draget Davids mang-
 foldige Udtalelser med ind i Undersøgelsen, thi af alle før vor Herre synes
 jeg, han er den, der kjender Gud bedst og da vel ogsaa var mest efter hans
 Hjærte. At jeg kan faa Medhold af en Mængde gode Mænd, som jeg da
 allerede har Beviser paa, har ikke ret meget for mig at sige, naar jeg skulde
 20 være virkelig uenig med dig, som jeg dog ved, at jeg er mest enig med i det,
 som er og bliver den evige Hovedsag. Men jeg ved jo nok, at du har ondt
 ved at fravige den orthodoxe Tankegang. Men her kommer jeg mer og
 mere til at se, at den er kun en halv Betragtning og maa, naar den skal blive
 hel, vende tilbage til Læren om Messeofferet og det hele Papisteri. Det
 25 hænger sammen langt dybere, end de fleste vil se, og er altsammen af en
 Støbning. Den romerske Dogmatik er noget *helt*, men den er ikke bi-
 belsk.

Din medfølgende Fortale har jeg ikke noget at bemærke til, uden at
 du af og til overskrider din egen Regel ikke at tangere det opbyggelige,
 30 som f. Eks. sidst i det medfølgende Ark. Men der er jo ikke heller noget
 forgjort derved, naar det holdes indenfor saa snævre Grændser. Hvad
 Fortalen angaar, havde det maaske dog været bedre at tie med dette om
 "den knappe Tid", thi det gjør dog ikke alligevel Bogen bedre, end
 den er.

35 Til det medfølgende Ark har jeg kun ubetydelige Bemærkninger at gjøre.
 Du gaar tavs forbi de Uoverensstemmelser ved Matth, hvor du dog vel nok
 maa mene, at Matth. er rigtigere underrettet s. f. Eks. Mark. 6, 8 om Staven
 og fl. lige. Det er maaske ogsaa det rigtigste at tie helt stille til det, men der
 er dog ligesom en Fortielse deri, naar det tidligere ved Matth. er bemærket,
 hvor han skal lade sig rette efter Mark. eller Lukas. Jeg holder nu for, at

Matth. altid har Ret, og jeg kan ikke læse Markus uden hvert Øjeblik at føle mig slaet af, hvor godt det dog alligevel er, at vi har faaet en mere redl. Besked end den, han giver. Havde vi kun Markus, saa var det jo ogsaa godt; men bedre er bedre, og Matth. er *meget bedre*. Det mener du jo da visselig ogsaa; men det kan jo godt være, at du gjør rigtigst i, at lade Læserne selv slutte det. Kun kan jeg ikke komme fra, at der saa tidligere er gjort Matth. lidt Uret; thi han er korrigeret, hvor det *kunde lade sig gjøre*; hos Markus var der idelig Lejlighed til det, men det forbigaaes skaansomst. Dog, det er du vel snart ked af at høre.

10 Kjender du noget til den ny Præst i Odder? Jeg tvivler vedblivende om, at Peters Tolk er ham i Acta 15. Der er ingen Grund til at antage det.

Jeg husker ikke, at jeg har tvivlet om, at Simon fik Navnet Peter Joh. 1. Det maa være en Misforstaaelse paa den ene eller anden Maade.

Lev nu vel og Tak for alt godt.

Din gml. Ven
Otto M.

15 1/4 86.

243. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[2/4-1886]

20

Min kære gamle Ven!

Hermed det 12te Ark. Naar Du har læst det, skal Du faa Fred for mig en lille Tid. Det første Hefte skal nemlig omfatte de nu satte 12 Ark, som min Forlægger gerne vil have ud saa snart som muligt, men derefter vil han helst vente 1 a 2 Maaneder inden noget mere trykkes, for at kunne bestemme Oplagets Størrelse. Og dermed er jeg ret godt tilfreds, da jeg er meget træt af at læse Korrektur, hvilket Arbejde har taget næsten al min Fritid i de sidste 2 Maaneder, og det er et lidet opmuntrende Arbejde, og saa slipper man endda ikke for Trykfejl; jeg har allerede opdaget et Par Smaaord, som ere oversprungne. Nu har jeg imidlertid for de sidste Arks Vedkommende faaet en flink ung teologisk Kandidat til at læse 3dje Korr. igennem med stadig Sammenholdelse af Grundtexten, og han har da – jeg ved ej ret, om til min Glæde, eller til min Ærgrelse – anholdt enkelte slige Marodører i hvert Ark.

35 Nu har jeg da læst Din Bog. Det Afsnit, jeg mindst kan forlige mig med, er det 2det om Retfærdiggørelsen; der er jeg saa vis, som paa nogen Ting i Verden, paa, at Du er rent forkert inde paa det. Dette fremgaar for den hell. Skrifs Vedkommende, for at nævne nogle Exempler, deraf at Du maa gøre Tolderens Retfærdiggørelse Lk. 18 til, at han fik Ret over Farisæeren, – medens der i Lignelsen ej forlyder saameget som en Stavelse om, at han har

nogen Retstrætte med ham. Item at Du i Virkeligheden overspringer Rom 4, Begynd. hvor Pavl klarere end noget andet Sted har forklaret, hvorledes *han* forstaaer Retfærdiggørelsen: 1) Troen regnes til Retfh. 2) (Slm. 32) at Gud forlader Synder og ikke tilregner Overtrædelser. Det vil sige, du
 5 nævner jo nok det Sted, men saa løselig som om det slet intet havde at betyde (hvad det jo hellerej kunde efter Din Opfattelse af Retfærdigg., eftersom det taler lige stik imod den), medens Pavlus selv har stillet det lige i Centrum af denne sin Hovedudvikling af Retfærgslæren, som den *Hængsel*, hvorom alt det andet, dvs. Forstaaelsen af alt det andet drejer sig. Item Din
 10 Forklaring af Act. 13, 3x, hvor ”Syndsforladelse” stilles lig med ”retfærdiggøres fra” (jfr. Hebr. 9, 11-14), hvor Du for at slippe fra at det er bestemt imod Din Opfattelse, lader det betyde: frelse. –

Disse Steder faa være nok, men der er flere lignende. Og saa kan jeg ikke forstaa, at Du i Rationalisternes Spor kan sige, at den lutherske Retfærdiggørelseslære betragter Troen som et *Vederlag* for Retfærdigheden. Baade de symbolske Bøger og alle de navnkundige Dogmatikere har paa det bestemteste afvist denne Tanke (som jo ogsaa Papisterne har paaduttet os); om en og andet kan have brugt et ubetænksomt Udtryk, hvori den kunde lægges, saa er intet vissere end at de aldrig selv har villet lægge den deri, men steds
 20 har holdt paa Troen som *ᾠρανὸν ληπτικόν*. Hvad den bibelske Retfærdiggørelseslære forholder det sig jo i Virkeligheden saaledes, at den hviler paa den *hebraiske* Sprogbrug (פְּרָצָה) og paa Gen. 15 og slet ej er noget for N. Test. ejendommeligt. Men Pavlus har gjort en ejendommeligt stærk Brug af dette Begreb i Rom. Galat (og 1 Kor. og Filip), aabenbart med særligt
 25 Hensyn til visse Forhold i Datidens Kirkeliv, som vi nu ej kan oplyse, men dog skønne har været at søge hos Jøder eller Jødekristne. I Modsætning til en falsk Opfattelse af Retfærdiggørelsen hos dem, opstiller han nu den sande *bibelske* Retfærdiggørelseslære (Du vil bemærke, hvor særlig omhyggelig han er for at bibelfæste denne Lære). Men det er kun i disse Breve han
 30 har fundet Anledning til denne Udvikling; i de andre taler han ligesom alle andre Forff. i N. T. om Syndsforladelsen.

Hvad Du skriver om Forligelsen, kan jeg maaske bedre komme til Rette med. Dog er det mig en helt uforstaaelig Ting, at der kan tales om, at det syndige Mske er fjendsk mod Gud (Rom. 11, 3x betyder *ἐχθρός* nu aabenbart *forhad*t, mods *ἀγαπητός* i det næste). Har Du *nogensinde* truffet, jeg vil ej engang sige hos Dig selv, men hos noget som helst Mske noget der kunde i egentlig Forstand kaldes at være fjendsk mod Gud? Jeg har *aldrig* truffet Spor deraf. Derimod har jeg ofte truffet, kender vel ogsaa af egen Erfaring noget til, at *frygte for Guds Vrede* (jfr. Rom. 5, 10?); men den Frygt er nok omtrent det modsatte af Fjendskab.

Ja her nødes jeg til at stoppe, da jeg gerne vil have Brevet afsted i Aften. Det skal ikke vare længe, inden Du hører nærmere fra mig. – Gud velsigne Dig min gamle Ven, og gøre det lyst for Dig i alle Maader, – og lade sit Lys opgaa for Dig ogsaa over den her omhandlede Sag.

5
2 April 86.

Din gamle Ven
Skat R.

244. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/4-1886]

10

Kjære Ven.

Tak for dit Brev; du siger deri, at nu skal jeg faa Fred en Tid for dig; saadan har jeg ikke følt denne lille Samkvemstid, at jeg trænger til, at den skal være forbi. Det er kedeligt, at du har funden Ord oversprungne i det forrige. Jeg har jo ikke saaledes eftersat hvert Ord i Gr.teksten, men mere holdt mig til Hukommelsen; det kan jo forresten oprettes ved at tilføje Rettelser til sidst, og er jo næsten ikke til at undgaa. Atter i dette Ark er der adskillige Ting, som jeg kan ikke sige andet om, end at du gjør dig Flid for at forsvare Markus Fremstilling, og mig synes det ud over Evne. Men det faar du nu at

15
20
gjøre, som du kan.

Jeg kunde godt have Lyst til at skrive noget om din Dom om min lille Bog, men det kan vist ikke føre til noget at skrive om det. Jeg har desuden i gaar havt saa mange Ærgrelser af anden Art, at jeg er halv forstyrret, saa jeg maa helst lade det være i hvert Fald til en anden Gang. Gud være med dig og

25
dine og bevare eder fra den onde.

5/4 86

Din gml. Ven
Otto M.

245. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[16/4-1886]

30

Kjære Ven.

Grunden til dette Brev, som jeg maa jage til at skrive, er, at et Menneske, som jeg kjender meget godt, har bedet mig om at anbefale sig til Pladsen som Graver ved Helligaandskirken. Han har bedet mig om at skrive det til dig, uden at jeg ved, om det er det rette. Han hedder Jakob Thomsen og er Søn af min mangeaarige Nabo i Ørting. Jeg ved ikke andet end godt at sige om ham; han har været Landmand, men det vil ikke gaa for ham. Han er 34 Aar og forlovet. Han er et rart og beskedent Menneske, et dannet Menneske og et alvorligt christeligt Menneske, en dansk Mand, i det hele en Mand

35

med en Mængde Dyder; og i mine Tanker egner han sig fortrinlig til denne Stilling, hvor det jo ikke kommer an paa store aandelige Gaver men paa Retsindighed, Værdighed, Forekommenhed osv; og i alle saadanne Henseender er han, synes mig, et Mønster.

5 Din Broder Holger maa kjende ham, da han har boet i Brændekilde Sogn. Beror det paa dig, hvem der skal have denne Plads, og ved du ingen helt fuldkommen, som du maa foretrække, saa er Jakob Thomsen Manden, som enhver kan være fuldt tjent med. Han er i Virkeligheden en overmaade rar Fyr, som derfor maa være paa det bedste anbefalet. Dette maa nu afsted, for
10 at jeg ikke skal forsømme noget for hans Velfærd, saafremt jeg da ellers med dette kan udrette noget. Jeg synes, han var værdig og skikket til en langt større Stilling; men det lader til, at han vil være meget glad ved denne. Faar han den, er der vist neppe saa pæn, alvorlig og værdig en Graver i hele Kjøbenhavn, ja i det ganske Evropa.

15 Gylling 16/4 86.

Din gaml. Ven
Otto Møller

246. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

20 Rungsted Kro, 9 Maj 86.

Min kære gamle Ven!

Jeg har i disse Dage taget mig en lille Ferie fra min Gerning i Hovedstaden og ligget herude i denne Kro, eller rettere, vandret omkring i dens Omegn, hvor der er udmærket skønt, allermest paa denne Tid da Skovene
25 hver Dag grønnes mere og mere og ere fulde af en Duft og en Fuglesang, som man ikke kan blive færdig med at frydes ved. Det er dog et mageløst dejligt Land Gud har givet os i Arv efter vore Fædre, – og saa gør vi, vor Tids Msker, saa at sige alt hvad der staar i deres Magt for at øde og forspilde det.

30 Og vi som tror paa den levende Gud, vor himmelske Fader, som ogsaa har vist sin faderlige Kærlighed mod os ved at give os en saadan Bolig her i vor Udlændighed, vi gør altfor lidt for at faa det onde fordrevet paa den rette Maade, idet vi altfor lidt og altfor søvni og dorsk beder Ham om at opvække Raad til at føre os ud af Elendigheden. – Det maa jeg i al Fald for
35 min egen Del sige om mine hidtidige Bønner for vort Fædreland, og desværre er jeg vel ikke ene om at maatte sige det.

Jeg har taget forskellig Læsning med herud, deriblandt Fr. Jungersens "Hvad er Sandhed". Bedre, dygtigere og mere glædelig Læsning har jeg ikke truffet i mange Aar. Den er skreven med ualmindelig Dygtighed og Omsigt og Omløb i Hovedet, og ikke alene med stor Styrke i Polemiken

mod Fritænkeriet, men ikke mindre klar og sikker i det positive, han giver. Det er, midt i Tidens Daarlighed og Livstræthed, et virkelig glædeligt Tidens Tegn, at den Bog har kunnet skrives, og ikke mindre, at den er kommen frem fra en af Grundtvigs Lærlinge. – Ja Du har naturligvis læst den; Du har langt bedre Tid til Læsning end jeg; saa jeg tænker ikke, jeg behøver videre at anbefale den. – Forresten bemærkes, at jeg endnu ikke har faaet læst mere end Halvdelen; jeg ventede mig ikke noget betydeligt af den, og begyndte derfor først igaar paa den. –

Ogsaa en fornøjelig Bog fra samme Side, skønt af adskillig lettere Kaliber, er Nørregaards Disputats. Jeg sad et Par Timer og hørte paa Disputationen, som gik ganske ualmindelig kønt og fornøjelig til. Man havde talt adskilligt om, at G. Brandes vilde have mødt, men i den Sted rejste han bort fra Byen. Derimod var jo Høffding, der vel i det egentlige Grundsyn staaer paa omtrent samme Stade som Brandes, en af de ordentlige Opponenten. Han lagde da heller ingen Dølgmaal paa sin Meningsforskel, men gjorde det paa en, baade hvad Form og Indhold angaar, saa tiltalende, anerkendende og elskværdig Maade, at jeg ikke kunde andet end synes rigtig godt om Manden.

Og Nørregaard klarede særdeles godt for sig, blev ham ikke paa noget Punkt Svar skyldig, – hvad der jo ogsaa er nogenlunde overkommeligt, naar Oppositionen føres i en afgjort velvillig Aand. Hertil har sagtens Nørregaards hele vindende og elskværdige Personlighed bidraget sit, – maaske ogsaa (vi er jo alle Msker), at de ordentlige Opponenten *forinden* Disputatsen vare budne til en pæn Middag hos Fru Feddersen. Dette har allenfals ingen Uvilje vakt hos de paagældende, som kendeligt var paa deres Taler over Borde. (Ja Du maa da forstaa: de fik først deres Mad *efter* Disputatsen, men allerede før den hørte de til de budne).

Jeg har i den sidste Tid været Genstand for adskilligt Pres fra de kbhvske Præsters Side for at jeg skulde søge Holmens Kirke (efter Warburgs Død). Deres Hovedgrund til dette Ønske var dog neppe saa meget Kærlighed til mig, som Frygt for, at ellers skulde Joh. Petersen (som er Kapellan ved Kirken og har et stort Tilløb, skønt han er en i alle Henseender meget løs Person, som vistnok aldrig burde være, eller vedblive at være Præst) faa Embedet. Der er bleven sat en Adresse til Anbefaling for ham i Gang i Sognet, og den skal have faaet 2100 Underskrifter, hvilket unegtelig tæller til, naar man véd at der kun er en 15.000 Mennesker i Sognet. Jeg har længe sagt Nej til at søge det, da jeg har al Grund til at være glad ved Helligaands-Kirken, ej alene fordi den nu sikkerlig er den smukkeste Kirke i Kbhvn (efter dens Restauration), men især fordi jeg har en udmærket Kirkesang, som jeg særlig skylder en fortræffelig og rar Organist, og fordi Gud har i

mange Maader velsignet mig i min Gerning ved denne Kirke over al Forventning.

Nu har jeg imidlertid dog bestemt mig dertil efter lang Overvejelse; man kan maaske dog paa den Plads udrette ét og andet, som nu ikke falder saa
 5 let, og jeg skal, naar jeg kommer hjem (jeg tænker paa Tirsdag) tale med Ministeren derom; ti jeg indgiver ingen Ansøgning, med mindre han lover at indstille mig. Saa haaber jeg, at Gud vil føre den Sag paa den Maade, som er bedst for hans Menighed og for mig selv. Jeg vil i visse Maader føle det som en Lettelse, hvis Ministeren ikke vil modtage min Ansøgning. Der skal
 10 for flere Uger siden i Aviser have staaet, at jeg søgte det. Dengang tænkte jeg slet ikke derpaa.

Jeg læste forleden Dag (dvs. for nogle Uger siden) i Højskolebl. et Stykke af Vilh. Mallings i Odder, hvor han bl.a. skriver, at Politiken ej har haft det mindste at gøre med Valgmenigheden dèr, ja at Odderne (om jeg saa maa
 15 sige) var endog overdrevent ængstelige for at optage nogen i Menigheden, hos hvem de vejrede nogen politisk Bevæggrund. – Er det sandt? Jeg havde tværtimod hørt, at et Par af dem, som havde introduceret Mallings hos Dig, for Dig havde vedgaaet, at Valgmenigheden var bleven stiftet paa omtr. bar politisk Grund. Men dette er maaske ikke sandt?

Nu kommer jeg snart igen til Dig med Korrektureer, om Du vil have flere, hvad jeg saare gjerne ser. Dog sker det neppe endnu i denne Maaned. – Mon Du ikke skulde kunne hjælpe mig at finde en Rønningsmand. Jeg har engang haft saadan en god Forklaring i mit Hoved af Joh. 3, 21: hans Gerninger er *gjorte i Gud*. Jeg husker, at den opstod hos mig, mens jeg var i Sønderup i Naadensaaret (dvs. i *Sommeren* 1869), hvor jeg i nogle Dage fornøjede mig over den; item har jeg i et Brev fra Dig i de samme Dage fundet, at Du har skrevet til mig om samme Sted, og jeg skulde sikkert tro, at jeg har skrevet Dig min Tanke til. Hvis Du nu skulde have gemt mine Breve fra den Tid, vil jeg bede Dig ved Lejlighed efterse, om jeg har skrevet noget
 25 derom, og lade mig vide, hvad det er; ti den Tanke jeg nu har, er hverken saa klar eller saa god, mener jeg (: de er *gjorte i Gud*, fordi al den naturlige Sandhed i Mskehjærtet = det at være af Sandheden, stammer fra Gud).

Du har sagtens set, at vi om 14 Dage skal have et stort kirkl Møde i Kbhvn, et dansk "Alliancemøde" har man kaldt det. Man har valgt mig til
 35 Formand derfor, hvilket har skaffet, og formodl vil skaffe, mig ikke lidt Arbejde. Naar der nu kun kunde komme noget godt ud deraf. Jeg er meget ked af, eller bedrøvet over, at flere grundtvigske Præster (Birkedal, Hoff, Jungersen) ikke har villet være med som Indbydere; jeg synes ellers nok de maatte finde, vi lever i Tider, da Kristne bør slutte sig sammen mod fælles Fjender.

Saa Gud velsigne Dig og Dit Hus, min gamle Ven, og lade Vaarens Kræfter milde te sig frydelig hos Eder.

Din
Skat Rørdam

5

247. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[11/5-1886]

Kjære Ven.

10 Tak for dit Brev med den megen Duft af Foraar og Skov. Det kribler ogsaa i mig, naar jeg hører saadant, men jeg maa slaa den Tand ud, da jeg ikke kan gaa og heller ikke kan taale den skarpe Luft. Jeg priser altsaa væsentlig bag mine dobbelte Ruder det lyse Foraar; men jeg misunder paa ingen Maade dem, der kan gaa og aande det ind.

15 Jeg har ledt dine gamle Breve igjennem (over 100) og fandt da ogsaa det, som det vel er, du mener; jeg stoler paa, at du sender mig det igjen, naar du har læst det, thi der kommer vel den Dag, da man faar Lyst til at læse om igjen. Hidtil gjør det et saa vemodigt Indtryk, at jeg sjældent gjør det. Hvad
20 ellers Joh. 3, 21 angaar, saa lader det til, at mine Meninger derom den Gang har været noget "uden om" Sagen. Nu forstaar jeg det bedre, tror jeg, og mener, at naar man jævnfører det med Joh. 6, 37; 10, 29, og især 17, 6. 9-10-12. 14. 16. 17. 19. 24, saa er det simpelt hen saa, at de *leve i Gud* og gjøre deres Gjerning i ham, som ere af *Sandheden* dvs. vedgaa *deres Synd* og søge *Frelse hos ham, han lovede og ogsaa gav*. Jeg finder derfor, at det, du nu
25 skriver, er nok saa rede som det i det gamle Brev. Men se nu paa dit eget igjen og vælg det bedste.

Tak saa ogsaa for 1 Hefte af N. T. Jeg har jo bladet det igjennem og set, at du har taget Hensyn til *noget* af, hvad jeg har bemærket. Jeg havde jo hellere set, at du havde kunnet gjøre det oftere; men jeg har vel ikke kunnet
30 i saadan Hast og snæver Vending gjøre mig ret forstaalig for dig, forstaar maaske heller ikke altid, *hvorfor* du holder paa det, jeg ønskede ændret. Naar vi talte sammen, blev vi vist nok enige, i det mindste om Evangelierne; det vil vel falde vanskeligere med Brevene, som jeg forresten heller ikke kjender saa godt. Men som dette første Hefte er, synes jeg alligevel, at det er
35 godt og maa kunne være til Gavn. Lad os saa haabe godt for det følgende.

Jeg er enig med dig i at finde Jungersens Bog god og værd at læse. Men jeg synes dog, at du stemmer Rosen vel højt. Der er dem, jeg har anbefalet den til, men som har ikke kunnet læse den til Ende, skjøndt de ellers nok kan læse og skjønne. Maaske det ogsaa gjør noget, at han bag efter har raget sig ind i alt dette sære Vrøvl med Politiken. Taber man Tilliden til ham i et,

saa virker det ind paa alt andet fra ham. Forresten synes det mig, at Bogen smager vel meget af R. Nielsen, samt søger mere, end jeg nu synes om, at gjøre den grundtvigske Doktrin til Almensandhed. Men jeg har læst den med Fornøjelse og Billigelse i det hele.

5 Derimod synes jeg helt igjennem godt om Nørregaards Disputats; det er en smuk Bog og netop saa let læselig, som man maatte ønske, at alle Bøger er. At han har forsvaret den saa vel, fornøjer mig særdeles at høre, skjøndt jeg er overbevist om, at det vilde han kunne, hvis han da ikke blev syg. Jeg er vis paa, at han vilde have klaret sig lige saa godt overfor G. Brandes; thi
10 han er meget vel vant til at have med saadanne at gjøre, som vende den laadne Side ud, og skal saa nok bide fra sig med lige for lige. Jeg tror i det hele ikke, han har sin Lige i Snarraadighed og i at bruge Munden. Han har lukket Munden paa mange, og han er ligesom gjort til det. ”Til Sejr og Lykke blev Volmer født”, som Schrøder en Gang sagde om ham.

15 Jeg har ogsaa nok læst Mallings skarpe Udtalelse i Højskolebladet, og jeg mener, at han formelt har Ret overfor Elmqvists næsvise Angreb. Han skulde kun udeladt det sidste om, at de er saa overmenneskelig rene for Politik; thi det forholder sig naturligvis ikke saa, hvad Malling imidlertid sagtens ikke kan se, i det mindste ikke endnu. Da han for 1½ Aar siden var
20 her en Dag, var der med ham to Mænd, som jeg kjendte begge. Jeg sagde ham, at efter min Mening var en Del af de ivrige derhenne væsentlig med, fordi det hørte til i hele deres Politik at skulle have Valgmenighed. Dertil sagde Mændene intet, før den ene af dem gik ud i et Ærende; da sagde den anden til mig: ”hvad De sagde om Politiken før, kunde maaske passe paa
25 ham (der nu var ude), men saadan er der ikke mange blandt os”. Dette er, hvad der er indrømmet; men der er naturligvis mere, end de vil indrømme. Siden Malling nu er kommen der, har jeg ikke set ham.

At du tænker paa at flytte hen til Holmens Kirke, kan jeg kun billige, forudsat, at du der faar mindre Slid og mere Løn. Hvad Kirke du taler i, kan
30 jo være det samme, da der vel ogsaa er god Plads der. I Avisen har jeg set Joh. Petersen svært berømmet, men det kan man jo ikke altid gaa efter. Imidlertid maa man dog sige, at kan han samle Folk om Evangeliet, saa er det godt. Hos os er de ved at blive kede af det; og det kan ogsaa være fattigt nok, hvad der bydes dem; men det har dog nærmest sin Grund i, at de er
35 paa en slem Vej, som de fordærvelige Aviser fører dem længer og længer frem ad.

Jeg har i disse Dage læst Buhls Bog om Prædikerer; den er ganske fornøjelig at læse, men jeg kan ikke se, hvorfor den skal lægges ned til Tiden efter Exilet, ja være den yngste Bog i det gamle Testament. Er Sproget ikke til Hinder derfor, kan den ligesaa godt tænkes fra Salomons Tid. Jeg har

den Tro, at samme Buhl ikke er saa slem, som man skulde mene efter hans Pentateuchstudier. Han kommer vel nok til Rigtighed, naar han har slaaet lidt om sig, og helt rigtigt er det vel ikke med alt det, der nu staar i Mosebøgerne, at det saaledes er fra Moses selv. Det andet lille Skrift, der fulgte med Buhls, af Englænderen Row synes jeg, der er altfor lidt ved til at det er værd at oversætte det. Du maa vel have det færdigt, som du vil give om Skriften i Oldtiden; det venter jeg efter at se.

Jeg har det ellers nogenlunde i denne Tid med Undtagelse af jævnlig Tandpine. En af Dagene venter jeg Hans hjem; han tager sig en Hvile her foreløbig til efter Sommerferien; han er nemlig overanstrengt. Jeg er ganske glad ved at have ham hjemme i den Tid. Lev nu vel min gamle Ven og Tak for alt godt. Husk saa, at du sender mig Brevet igjen, naar jeg om ikke altfor lang Tid hører fra dig. Gud styre det for dig til det bedste med den mulige Flytning.

15 Gylling 11 Maj 86.

Din gml. Ven
Otto Møller

Fik du min anbefaling for Thomsen til Graverpladsen?

20

248. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[14/6-1886]

Min kære gamle Ven!

25 Her sender jeg Dig saa et nyt Ark af mit N. Test., Begyndelsen af 2det Hefte, i det Haab at Du vil faa Stunder til ogsaa at gennemse det nu kommende. Det undrede mig at Du i Dit sidste Brev udtalte, at jeg kun havde benyttet lidt af Dine Bemærkninger; jeg selv finder lige det modsatte. Ganske vist har jeg ikke brugt dem alle, og ikke kunnet bringe dem, dels fordi jeg ikke kunde være enig med Dig (hvilket dog ikke var saa tidt), dels fordi de var mere Sidebemærkninger, som ej var absolut nødvendige og vilde have krævet store "Omkostninger", for at kunne indføres; men efter min Mening har jeg rigtignok optaget og brugt *alt* det bedste og alt det rigtige, Du har noteret.

35 Og derhos har jeg omhyggelig gemt Dine Bemærkninger (dvs. Arkene m.m. som de ere skrevne paa), haabende ved et nyt Oplag at kunne gøre yderligere Brug af dem. Og jeg vil bede Dig, ikke af Ærgrelse over at Din Visdom har fundet for ringe Paaskønnelse, at beholde samme for Dig selv for Eftertiden. Er den virkelig Visdom, skal den nok komme til Anvendelse, og god Anvendelse, haaber jeg, – saavidt da som jeg er istand dertil;

men det kan jo vel stundum have sine Vanskeligheder ret at forstaa en anden om slige isolerede Spørgsmaal, naar man ikke jævnlig ses.

Saa er jeg altsaa bleven Holmens Provst. Det havde jeg ikke drømt om, da jeg i sin Tid blev Præst, at jeg skulde først blive Præst i Kbh., og saa endog
5 blive Provst, en Værdighed som jeg aldrig har set hen til med noget Slags Begær. Men *denne* Provsteværdighed har den store Fordel kun at være en Værdighed, der kan give en noget større Indflydelse, naar man har noget godt at føre igennem, men saa at sige slet intet at have af de Provsteforretninger, der gøre Landprovsternes Liv saa plagefuldt. Det er ganske vemodigt for mig at tænke paa at forlade den smukke lyse Helligaands K.,
10 utvivlsomt den smukkeste Kirke i Kbh., medens Holmens K. altid har gjort et mørkt, noget skrummelagtigt Indtryk paa mig; men den har den Fordel, at den er langt lettere at tale og høres i, og saa rummer den dog henvend 1000 flere Msker, og jeg haaber det maa vise sig, at det er Gud som har ført mig
15 dertil, ti jeg selv har saa at sige ikke rørt en Finger derfor, uden forsaauidt jeg har skrevet min Ansøgning, og det er dog i sig selv ret mærkeligt, at baade Provstiets Præster og Stiftsprovst og Bisp (og maaske adskillige andre) har været saa ivrige for at faa mig, der dog anses for Grundtvigianer, paa den Plads. Hvordan det er gaaet til, ved jeg ikke ret; det er ikke fordi de
20 ellers er saa enige med mig, eller følger sig efter mig, ved Konventer og lign. Forhandlinger. Men det er min Bøn til Gud, at han vil styre mig i min Gerning saaledes, at den kan blive Ham til Ære og hans Menighed til Gavn.

Det kirkl Møde sidst i forrige Maaned gik i det hele rigtig glædelig, saa vi har al Grund til at takke Gud for at det blev holdt. Vist nok blev de
25 forskellige Emner langtfra udtømmende behandlede – ikke anderledes end at de alle kunde optages igen ved næste Møde ad Aare, uden at riskere overflødige Gentagelser. Men det vil vel overhoved ogsaa være urimeligt at vente positive, paaviselige Resultater af slige Møder; Maalet for dem maa være at give Indtryk og Impulser, aabne Udsigter til Maal, som er værd at
30 naa og kæmpe for, og saa fremfor alt at bringe Kristne nærmere til hinanden. Og i alle disse Henseender, ikke mindst den sidste tror jeg, at alle Deltagerne vil sige, at Mødet udrettede langt mere, end nogen havde turdet vente. Der var umiskendelig en hjærtelig god Vilje hos alle til at mødes som Medkristne, til at forstaa hinanden og optage alt i den bedste Mening, –
35 ingen Gaaen paa Jagt efter Kætterier og sligt.

Naturligvis kunde det ej undgaas, at et og andet hørtes, som man ikke var glad ved. Saaledes var der den sidste Aften en ung Præst Busch fra Horne i Vendsyssel, som skal være *meget* anset i indre missionske Kredse, der havde Ordet, ikke for at tale, men for at skrige eller hyle en hel Mængde ud om at knuse Slangens Hoved, – et lille og spinkelt Indhold, men med en umaade-

lig Ordstrøm, og som sagt i en Tone, som ikke kunde kaldes andet end Hyl eller Skrig, fremførte i en saa overexiteret Legems- og Sindsbevægelse, at jeg ikke kunde andet end tænke paa de hylende og drejende Dervisher, o. lign. asiatiske Rasere. Utroligt er det, at Jyder kan døje sli­g Kost. Men Vendelboerne maa være et aparte Folkefærd, siden de kan frembyde Jordbund for et Par Mænd som denne Busch og Profeten Henriksen, der ovenikøbet omtrent maa være hinandens Naboer.

Msker er i det hele nogle underlige Væsener. Se nu, hvor den gamle Viktor Bloch har faaet ind at skrive paa, og hvilke Drømme han afleverer. Han har jo ganske vist altid været noget af en sær Drømmer, – noget af en Kragballe, men det er dog noget af det – hvad skal jeg sige: vildeste, eller tammeste, naar han nu drømmer om at Menigheden saadan ganske blidelig skal sejle ind i en Guldalder, et Paradisliv, hvor al Strid paa Jorden skal ophøre. Den lille Const. Hansen svarede ham i mine Øjne sandt og godt. Jeg er derved kommen til at tænke over den Drøm, som han, og forresten ikke faa i Udlandet med ham, glæder sig ved: at den egentlige Pinsetid er forestaaende i Kraft af en ny Aandsudgydelse etc. Det er lige Modstykket til den Tale om Aanden, som sagtens gaar igennem de fleste Pinseprædikener, at Aandens Udgydelse og Naade egentlig kun hører Apostlerne og Aposteltiden til. Jeg mener, at skal vi tale sandt og kristelig forsvarligt om den Sag, maa vi holde fast, at Sandheds-Aanden, Talsmanden ”bliver hos Menigheden evindelig”, og *har* aldrig forladt Xi troende Menighed siden Pinsedagen, og *kan* ikke forlade den eller nogen Gren deraf, uden at den sygner hen i aandelig Død. Og er vore Gaver kun smaa, saa er dette dog hverken vor Herre eller Aandens, men vor egen Skyld, og det gælder kun om for os at være *tro* og *lydige* Husholdere over vore smaa Gaver, – saadanne Husholdere som ikke vil tjene sig selv, saa vil vi ogsaa blive satte over mere, og faa større Glæde af Tjenesten. – Dette at snakke om den fremtidige Aandsudgydelse og Pinsetid er i mine Øjne kun et af de mange (ofte maaske ubevidst) Forsøg paa at sove sig til Maalet.

Jeg har nu faaet min anden Svigersøn til Præst, idet Joh. Clausen, forlovet med min næstældste Datter, er bleven Kapellan hos Brandt. Han er et rigtig brødt Mske, meget stærkt inde paa det Grundtvigske. En Tidlang var jeg noget ængstelig for at han skulde blive daaret af den Hostrup-Bojsenske Oversættelse af Grundtvig, men jeg tror dog at han skal slippe godt ud deraf. Han prædiker ganske ualmindelig godt, klart og sikkert og uden Vrøvl, har let ved at finde de rette Ord og Tanker, – ja man kunde næsten være ængstelig ved at saa ungt et Mske (kun 1½ Aars Kandidat) prædiker saa godt. Men jeg haaber at Gud vil holde sin Haand over ham og ikke lade de dermed følgende Fristelser blive ham altfor stærke. –

Din Anbefaling for Thomsen har jeg modtaget, – item Anbefalinger fra Paludan-Müller o.a., som ogsaa roste ham meget. Men Du vil let forstaa, at naar et ungt Mske søger et Graverembede *for at* kunne gifte sig, kan han umulig konkurrere med hæderlige Mænd som har Kone og mange Børn, 5 men ved Tidernes Ugunst ere komne ud af deres Stilling. Det vilde da i mine Øjne være aldeles uforsvarligt at foretrække ham for saadanne. – Men kan Du ikke nu give mig Anslag paa en god Mand, som kunde søge HelligaandsKirken. Jeg har forgæves set mig om efter nogen. Tænk *alvorlig* derpaa. –

10 Gud give nu, dette Brev maa træffe Dig og Dine ved god Helsen, og at Du maa være kommen af med din Tandpine, Du sidst skrev om, – og han lyse op med sit Sommerlys og Varme i Dit Hjærte og Dit Hus.

Kbh. 14/6 86.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

15

249. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[16/6-1886]

20 Kjære Ven.

Tillykke med den ny Stilling, du er kommen i; gid det maa blive til virkelig Gavn og Glæde for dig og eder alle. I en Forstand har det jo ingen virkelig Betydning, da de, som vil høre dig og have dig til deres Præst, kan naa det ligesaa godt det ene Sted som det andet, maaske endog bedre nu end før. 25 Men det kan jo i andre Henseender have adskilligt at sige, og det styre nu vor Herre til eders Bedste. En mindre behagelig Omstændighed bliver det jo nu, at du faar denne Joh. Petersen ved Siden; han er jo Capellan ved samme Kirke; og han har jeg hørt om, at det skal være en temmelig mislig Person, som det kan være kedeligt at skulle have saa nær ind paa sig. Men 30 maaske det ikke fører stor Samvirken med sig, saa det kan være sig det samme, enten han er ved den Kirke eller ved en anden. Ja give Gud nu, at det maa være til eders Gavn, og at Tjenesten maa lykkes; thi det er dog Sagen, ikke om alt er til vort Behag, men om vi kan komme til at tjene i det, vi du til og som vor Herre er saa naadig at ville bruge os til. Tjene, som vi 35 skulde, gjør vel ingen af os; men at vort Pund dog ikke maatte ligge i Jorden, men bære en liden Rente, saa er det godt, hvordan saa forresten Omstændighederne beredes for os.

Det medfølgende Ark finder jeg ikke store Sager at bemærke ved. Jeg ser, at Sthyr har anmeldt første Hefte paa sin vamble Maner; den megen Ros fra ham har saa lidt Hold i sig. Jeg fristes til at sige, at han kunde holde sin

Mund, da ingen har spurgt ham om hans Mening. Men skruet og velvilligt skal det være, som om du søgte hans Bifald, og som om det var noget, der længselsfuldt blev ventet efter. Han er mig en ubehagelig Person, hvor jeg saa træffer ham, altid vigtig, altid from, altid overlegen og altid et ubetydeligt Fæ. Fra mine Naboer hører jeg, at de har Glæde af din Oversættelse, og naar den maa komme dem, Landsbypræster og Lærere til gode, saa tjener den jo til det, den skal. Nu venter jeg paa at se, hvordan det vil gaa med Lukas og Johannes; Markus har jeg slet ingen Interesse for, og vilde ønske, at der aldrig var taget Søndagstekster fra ham, da man finder dem bedre hos de andre, naar undtages de to tre Stykker, han er ene om at meddele. De smaa malende Træk hos ham kan jo være gode nok til at fylde de andre ud med, men selve Fortællingen er gjerne mangelfuld og ubehjælpelig.

Mødet, som der holdes i Kbhvn., har jeg ikke faaet stort ud af efter Beretningerne om det i Bladene. Det eneste Foredrag, jeg har læst omstændeligt, er Schrøders, og det er kun den gamle Lire. Du har vel nok Ret i, at det største Udbytte er dette, at Menneskene komme hinanden nærmere, for saavidt de har den Natur at kunne komme hinanden nær ved slige store Møder; det har jeg ikke, jeg vilde befinde mig ilde der i højeste Grad og ikke kunne holde ud at høre paa den megen Snakken, ja ikke en Gang faa Samling paa det. Men der er jo andre, og det er jo, som man ser, de fleste, der har Storkemaver og kan rumme alt det, der lægges for dem.

Du kan tro, jeg harmer mig over det gamle Vrøvl af V. Bloch med al hans Pinsesnak for ikke at sige: Pølsesnak. Nu har vi der i de mange Aar maattet høre paa al den Pinsesladder, og jo ældre han bliver, jo mere løber det af ham. Han har en Gang henvendt sig til mig og villet have mig til at være sin Medhjælper til en Henvendelse til hele Christenheden om at slutte sig til os to. Men jeg kæmmede ham ellers saadan af, at han ikke kom mere til mig. Han hører jo, ser man nu, til den store Skarer af Folk med "Lyst Syn", som vente Sejren for Herrens Sag ad den lige Vej, som du ogsaa er opmærksom paa det; det vil komme af sig selv, man vil glide ind i det, som man gjør i det at blive gammel. Der er mangfoldige, der leve i den Tro, saaledes ogsaa Hostrup og hele Slænget af de radikale med de lyse Forventninger.

Det svarer ganske til Apostlernes Forventninger før Herrens Død; de vente ogsaa, at der gik ingen Lidelse, intet udvortes Nederlag foran. Men det vil erfares nu som den Gang, at der vindes ingen Sejr i Aandens Verden uden gennem Død og Nederlag. Det onde i Verden vil naa at blomstre og sejre udvortes, før Herrens Rige kommer, og det gjælder Menigheden som den enkelte, at vi maa "gjennem mange Trængsler indgaa i Guds Rige" (Ap Gj. 14, 22). Dette, som Paulus regnede til det første, vil disse glade og rare Mennesker ikke vide noget af at sige, og vil vel derfor ogsaa skikke sig

vanskeligst i det, naar det viser sig, at alle andre Veje er alligevel ufremkommelige og kun Afveje. Jeg kan lugte det strags, naar jeg mødes med en af disse haabefulde Sjæle, som har saa "god en Tro til Mennesker". De kan som Bloch da heller ikke forlige sig med "Aabenbaringen".

5 Jeg har i denne Tid læst en Bog, som har givet mig meget at tænke paa. Det er: White: I Kristus er Livet. Der er mange Ting deri, som jeg ikke kan forlige mig med, hans Forsoningslære, Retfærdiggjørelseslære osv. Men der er atter meget, som tiltaler mig stærkt. Jeg har ikke længe læst en saa alvorlig Bog, der er skreven ud af virkelig Medfølelse med sine Medmennesker. Han er, synes mig, en sjælden ærlig og tænksom Mand, og kan du
10 overkomme det, vil jeg bede dig om at læse Bogen; den bør ikke ties ihjel, som saa mangfoldigt bliver, fordi det ikke smager dem, der sidde paa Moses Stol.

Forresten har jeg det i denne Tid, siden Foraaret brød igjennem, noget
15 tungt; ikke just Sygdom, men et tungt og mørkt Sind. Jeg fristes bestandigt til at gaa og tie; det vil jeg helst, men har det alligevel ikke godt i den Tilstand. Jeg synes, alt ser mørkt og vissent ud, jammerligt og haabløst; det, som andre glæde sig ved, synes mig tomt og indholdsløst. Men det er ikke godt at have det paa den Maade, at man egentlig kun er levende
20 de faa Timer om Ugen, da man er *nødt* til at lukke sin Mund op og tale om ham, der *er* god og hvis Naade *er* evig. Men med Guds Hjælp lyser det vel op igjen, thi ellers kunde det blive en trang Aftenstund, man gik imøde.

Lev du nu vel gamle Ven med dine og din Gjerning og lad mig af og til,
25 som nu Arkene komme, høre et lille Kvæk fra dig.

Din gml. Ven
Otto M.

Gylling 16/6 86.

30 **250. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[22/6-1886]

Min kære gamle Ven!

Hermed et nyt Ark, og Tak for det forrige. Jeg har meget knap Tid, da vi er stede midt i theol Examen, som tager mig 4 Timer hver Dag, et skammelig
35 stort Hul i en iforvejen godt besat Tid; og dertil kommer min forestaaende Flytning til Holmens Kirke (paa Søndag holder jeg, om Gud vil, Afskedsprædiken i Helligaands og næste Søndag Tiltrædelses i Holmens).

Men Slutningen af Dit Brev gør dog at jeg maa tilføje et Par Ord, ikke fordi jeg egentlig har noget godt at sige Dig, men fordi jeg desværre af egen Erfaring kun altfor godt kender til at gaa med et tungt og mørkt Sind, hvor

man kun attraar ét, nemlig at tie og lukke sig inde hos og med sig selv, uden at have nogen eneste frugtbar eller løftende Tanke, og uden at have Glæde, snarere kun Byrde af de Msker der ellers staar ens Hjærte nærmest. Du som har kendt mig fra Ungdommen af, véd vist nok, at jeg af Natur egentlig ikke
 5 er tavs og indesluttet. Og jeg for min Del har tidt nok følt, at denne ”Gideløshed (ἀκηδία) er ej alene en Ulykke, men virkelig en Synd, en Overvundethed af Synden, og den er fremdeles en Frugt af Synd, en af de saakaldte ”naturlige Straffe”, hvor Synden straffes med sig selv. Men ligesaa vist er det, at den hænger paa det nøjeste sammen med Legemets Svaghed,
 10 navnlig Nervøsitet. Jeg kan for min Del pege paa den bestemte Anledning til denne Elendighed: en stor Hjærtesorg, jeg havde, som gjorde at jeg i omtr. 14 Dage kun sov nogle faa Timer om Natten, mens jeg samtidig om Dagen havde meget stærkt Arbejde, som krævede Anspændelse af alle Kræfter, og saa endte med Slappelse og Mørkhed. –

15 Jeg drager heller ikke i Tvivl, at Din Legemssvaghed er den ydre Anledning til Din Nød. Men hvad Du mindst af alt maa gøre, er at *overgive* Dig til den; det var at give Dig i *Fjendens Vold* (i Middelalderen regnede man denne Acedia til en af de syv Dødssynder, og der er en gruelig Sandhed deri). Du skal stride imod den af al Magt ved at tvinge Dig til at tale og
 20 meddele Dig, og fremfor alt ved at bede og ved at bruge Herrens Nadver, item læse Skriften under Bøn, og med et Ord gøre alt for at hindre, at Guds Naade bliver vissen for Dig. – Jeg tænker at Du vil forstaa mig uden nøjere Forklaring; men fremfor alt: Du *maa ikke* overgive Dig.

Gud lade sit Ansigt lyse over Dig og være Dig naadig, min trofaste gamle
 25 Ven, saa Du maa erfare, at der er ikke den Nød, vor Herre og Frelser jo har Lægedom for, naar man vil lade sig læge af ham. Du vil desværre nok ogsaa erfare, selv om Mørket denne Gang forsvinder, at det vil (stadig) vende tilbage igen; men man kan ogsaa der igennem erfare vor Herres Trofasthed.

30

Kbh. 22/6 86

Din gamle Ven
Skat R.35 **251. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[23/6-1886]

Kjære gamle Ven.

Tak for dit lille Brev og de gode Formaninger, som det indeholder. Jeg er nu atter kommen nogenlunde ud af min Klemme, men ved meget vel, at det er ikke at stole paa, at det vil holde. Jeg ved saa saare vel, at det er Synd at

gaa saadan og trælle i det, og der er mangfoldige onde Fristelser om en i den Tilstand; og det er en Guds Naade, naar man atter bliver trukken i Land. Men det hænger paa en eller anden Maade sammen med Maven, saa at naar den begynder at rette sig, saa klares alt op. Dog hænger Maven jo atter
 5 sammen med vort hele Sjæleliv, saa der er heller ikke for mig nogen Tvivl om, at det er min egen Synd og slemme Natur, der er Skyld i det. Men medens det dog er saaledes med anden Lidelse, at man ønsker sig ud af den, saa er der noget hæsligt tillokkende ved at gaa i dette mørke Indelukke. Men du har vel nok Ret i, at man maa sætte noget mod det onde, naar man
 10 mærker, det "ligger for Døren" og endnu ikke er kommen helt ind og har taget Magten.

Ved det medfølgende Ark har jeg ikke fundet meget at bemærke men har glædet mig ved flere Ting deri. Jeg tror nok, man skal lægge Mærke til, at Maria tilsidst i sin Lovsang bunder i *Abrahams Velsignelse*, og at Sakarias,
 15 som har hørt paa det, gjør siden ligesaa. Der kan for mig ingen Tvivl være om, at Maria og Josef har strags vidst, at han, der skulde være deres Frelser, skulde være hele Verdens Frelser, som jo da ogsaa Englenes Ord: "Fred paa Jorden" pegede hen paa. Hvorfor du 1, 78 har oversat: vil besøge, ser jeg ikke; "har besøgt" eller "besøgte" giver jo god Mening nok. Jeg tror ikke,
 20 du skal skrive: "*en* Herrens Engel", thi det er aabenbart et nom. propr. en Betegnelse for den bestemte Engel Gabriel, som ganske særligt er Tjener for Frelseren og hans Sag. 2, 32 kan der jo oversættes: et Lys: *til* Aab. for Hedningene og *til* Herlighed for dit Folk Israel; og det giver den gode Mening, at saalænge Menigheden væsentlig er en Hedningemenighed, saa
 25 kan Herligheden ikke aabenbares paa den; først naar Hedninge [...] er indgaaet og hele Israel frelst, kan den komme.

Har du ingen Mening om, naar andet hefte af P. Madsens Udlægning af Aabenb. kommer. Det blev lovet om faa Maaneder, men nu er der gaaet
 30 baade Aar og Dag. Det er i det hele kedeligt med disse stykkevise Udgi-velser; han kunde jo ligesaa godt ventet og ladet det komme paa en Gang.

Hvad din Flytning angaar, synes jeg, at den kunde gaa af uden nogen Afsked- eller Tiltrædelsesprædiken; thi det bliver jo dog de samme Menne-
 35 sker, der høre begge; de flytte jo med, saa der er ingen at forlade eller hilse paa; det er kun Huset, der bliver et andet.

En Præst til Helligaandskirken, som du sidst skrev om, har jeg jo ikke fjærreste Raad for. Jeg kjender kun saa faa, og af dem er der neppe nogen, der egner sig til eller har Lyst til at komme til Kjøbenhavn. Der skal være en usædvanlig flink og dygtig Præst i Nykjøbing paa Mors, der hedder Vilh. Hansen, men jeg kjender intet til ham. Til Kjøbenh. burde ingen anden end

dem, der besad nogen videnskabelig Dygtighed. Og de findes maaske i Sthyr's Tidsskrift! som Fich, Glarbo, Schack osv.

Lev nu vel gamle Ven og Tak for alt godt. Gud være med dig og alt dit.

5 Gylling 23/6 86.

Din Ven
Otto Møller

252. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[27/6-1886]

10

Kære gamle Ven!

Hermed et nyt Ark. Den Trykker er mig temmelig kaad, fordi han har saa lidt at trykke i denne Tid, da der i Bogtrykkeriet som næsten i alle Forretninger er en uhyggelig Stilstand; holdt jeg ikke igen, tror jeg han kom med
15 et Ark hveranden Dag. Tak for det sidste Ark og Rettelserne. Der er især en af dem, som jeg er bange for at Du har Ret i – bange, dvs. fordi den vil nøde mig til at gøre en hel Del Rettelser i mit, jeg mener den Bemærkning Du gør om Abrahams Velsignelse, som baade Maria og Sakarias unegtelig sigte hen til. Jeg har ikke i disse travle Dage faaet Tid til at overveje den Sag ret
20 endnu.

Idag har jeg nu taget Afsked med Helligaandskirken, hvilket har været mig vemodigt nok. Man siger for et gammelt Ord: man véd, hvad man har, men ikke etc. Og skønt der strengt taget ikke her kan være nogen Tale om at
25 *have*, saa tør jeg dog sige, at jeg har haft rig Velsignelse fra vor trofaste Herre i min Gerning i Helligaandskirken, og har den end haft sine Byrder, saa dog ogsaa store Fordele, bl.a. at være en saa mærkværdig uafhængig Stilling, i den Forstand, at det var en væsentlig fri Menighed, jeg havde at gøre med, ej at tale om alle Indtægterne, naar de faste Udgifter fraegnes, ere frivillige, medens jeg nu gaar ind til at være Garnisonspræst for Mari-
30 nen, som i Grunden ikke kan løse Sognebaand fra en. Og saa vil jeg faa en meget stor Byrde: at faa Joh. Petersen til Kollega; ikke at han vil være hvad man kalder ubehagelig, tværtimod er han saa sød som Sirup, men han er saa usandfærdig i Tale og Færd, at han ikke kan tros over en Dørtærskel. Der er i mine Øjne ingen værre Msker til end Løgnere, ti med dem er der intet at
35 stille op, der er ingen Bund i dem. – Gud vende det til det gode og lade sin SandhedsAand styre mig i den ny Gerning.

Paa Søndag skal jeg med Guds Hjælp indsættes i Holmens K., og paa Onsdag 8 Dage "kreeres" til Provst i Roskilde Domkirke, hvor jeg bl.a. vil faa den lille Fornøjelse, at den stormægtige Domprovst Gude skal pænt gaa bag efter mig i Processionen. Holmens provst er nemlig, skal Du vide, en

højfornemme Mand; naar jeg faar officielle Skrivelser fra Avtoriteter, tituleres jeg: Højærværdig Højvelbaaren, medens en Smule Domprovst kun er ordinær Højærværdig. Jeg mener, det er ret artig.

Hvad mener Du om Jungersen? Har Du nogensinde hørt noget om, hvordan han er som Præst? Han holdt for et Aarstid siden et Par Foredrag i teologisk Samfund, som Studenterne var svært glade ved. Og han har aabenbart adskillige Egenskaber, som vel kunde kvalificere til Præst i Byen, paa den anden Side naturligvis den store Vanskelighed at have rodet sig ind i politisk Vrøvl i Vinter. Du forstaar vel, at jeg tænker mig ham som Præst ved Helligaands Kirken. – Vilh. Hansen ("Egregie Hansen") er temmelig ung og ukendt her i Byen, og han (som er Bondesøn fra Fyn) vil vist ej heller hertil. Tak for Anvisningen paa Sthyr's Tidsskrift; – Du er dog en gl Rad!

Saa lev vel for den Gang, og Tak for alt fra gamle og senere Dage. Jeg har sagt Tak til saa mange idag, men ingen kan jeg takke med større Glæde end Dig. Gud velsigne Dig med sit Naadens Lys i rigt Maal.

Din
Skat R.

27/6 86

20

253. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[28/6-1886]

Kjære Ven.

Tak for det lille Brev, som der dog var et og andet fornøjeligt i; det er der ofte i smaa Breve fremfor i store. Luk 4, 16-30 opfatter jeg noget anderledes, end du gjør; jeg mener, at Folkene i Nasaret strags har taget Oplæsningen om Naadeaaret som Tilsagn om, at det nu forestod dem. De fandt det meget tiltalende (v. 22), og mente da ogsaa, at de var selvskrevne til det. Dette er deres Ulykke som H. strags gennemskuer, at de vil høste Velsignelsen uden at føle Trangen eller blive fattige til den. Derf. viser han, at det er tidt nok set, at Velsignelsen ikke tilfaldt dem, der var udvortes nærmest til den, men kun dem, der trængte til den, om de saa end ellers i anden Henseende stod fjærnt.

Da rejser sig deres Vrede; hidtil har alt været godt, og det, at han er Josefs Søn, er i deres Øjne endog et Fortrin, da han saa maa læge sine egne først. Men Herren viser, at det er ikke en god Modtagelse for en Profet, thi han kræver sand Trang og ikke blot vilkaarligt Begjær. Ulykken her er den samme som allevegne, at der er nok Lyst til Herligheden men ikke Trang til Frelsen, nok Begjærlighed efter Frihed men ikke Sorg over Synd. Ellers har jeg ikke fundet noget af Betydning at bemærke, det vil sige: jeg har fundet

det godt. Der var maaske Grund til at bemærke, at Synderinden Luk 7. *ikke kan* være Magdalene, at der altsaa ikke blot *ingen Grund* er til at gjætte paa hende, men det er ganske *utilladeligt*.

Jeg har ikke hørt Jungersen prædike; men jeg ved ikke andet end godt om ham som Præst. Han vilde vist ogsaa passe godt nok i Kjøbenhavn, naar ikke det var, at han nu jo er gaaet ind i det liberale Vrøvlecompagni, og sagtens i Kbhvn. blev helt slugt af det, naar Hostrup, Falkenstjerne osv. omarme ham. Jeg er bange, han gaar i Hundene der mere end noget andet Sted. Men maaske han ogsaa kunde der faa Øjnene op for det hule deri; dog er det rimeligst, at han ikke kan staa sig overfor Omarmelserne.

Hvis det kan ærgre Gude, at han skal gaa bag ved dig, saa er denne Nydelse ham vel undt. Han hører til de Mennesker, jeg under alt, hvad der kan være dem til Gavn dvs. til Ydmygelse.

Jeg læser i disse Dage Lotzes Religionsfilosofi overs. af Lehmann, og har læst de to Trediedele. Det er jo noget tør Kost at faa ned, men jeg synes ellers, det er en god Bog, bedre end det meste andet af den Art, som jeg har kunnet holde ud at læse. Jeg er næsten bange for, at jeg faar Smag for hans andre Skrifter med det samme.

Jeg har det ellers med en stram Forkølelse, som i gaar næsten gjorde mig det umuligt at prædike. Men jeg haaber dog, at den ikke som saa tidt skal ende med et Asthma-Anfald. Hele Gaar Eftermiddag laa jeg og svedte for at faa det til at skride. Lev saa vel og god Lykke til at ydmyge Gude.

Gylling 28 Juni 1886.

Din gml. Ven
Otto M.

254. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/7-1886]

Min kære gamle Ven!

Idag er jeg nu bleven indsat i Holmens Kirke, eller rettere, har indsat mig selv; ti det gaar en Holmens Provst i saa Henseende paa lignende Vis, som Hørup mener om Folketinget, jeg mener: han har ingen over sig som er tjenlig til at indsætte ham, og heller ingen ved Siden, ti en sideordnet kan jo ikke sømmelig indsætte en anden do. Gud give nu sin Naade til at jeg maa tjene der til vor Herres og Frelzers Ære. Det er i visse Maader en langt sværere Gerning end ved Helligaands K.; thi dèr havde jeg i Virkeligheden en aldeles fri Menighed, og ingen søgte mig – eller saa at sige ingen – som ikke havde idetmindste en Villighed til at høre vor Herre til. Her derimod har jeg hele Marinen (Nyboder iberegnet) til mit faste Sogn; og disse kan

egentlig ikke løse Sognebaand dvs. ikke anderledes end at de er pligtige til alligevel at betale Præst og Betjente ved Holmens K., hvortil kommer at de efter Sigende betragter det som hørende med til god Sømandstone at holde sig til Holmens K. Her har man altsaa et fast Sogn; hvilket slet ikke er saa let her i Kbhvn. –

Dog kan dette ogsaa komme frem paa en ret tiltalende og skikkelig Maade, lignende som paa Landet. Saaledes var jeg forleden et Ærende oppe i Marineministeriet, og strags kom et af Buddene meget venskabelig spørrende: er det ikke vor ny Provst? Det var saa selvfølgelig at han ogsaa hørte til mine Sognefolk. – Men Gud styre nu mig i alt, og alt for mig, saa jeg ikke skal gøre vor Herres Navn nogen Skam. Der er forresten noget saa ydmygende ved at tale i en saadan Kirke, som rummer over 3000 Msker – og den var naturligvis idag overfyldt næsten til Kvælning –; man maa spørge sig selv: hvordan skal Du dog være noget for dette meget Folk? og man saa ikke andet at gøre end at give sig vor Herre i Vold og sige: Du maa gøre det Herre; jeg kan intet. – Hvor vilde jeg ønske, der kunde komme en god Mand til Helligaands K. Jeg savner tidt saa meget en virkelig ligesindet Præst. Brandt er vel en god Mand, men underlig utilgængelig, og har saa liden Interesse for de Tivlsmaal og Vanskeligheder, som møder en almindl Sognepræst.

Tak for det sidste Ark (et nyt følger). Jeg læste med store Glæde Dine Bemærkninger om Lk. 4, eller rettere: med stor Interesse, ti de var mig aldeles nye (hvad de sagtens ogsaa er). Men efter et Par Dages Overvejelse, er jeg dog kommen til det Resultat, at jeg ikke kan gaa ind derpaa. Du mener, at Jesus ej har sagt mere om Jes. 61 end de faa ord i V. 21. Men hvor skulde de saa alle kunne undre paa de Naadens Ord, der udgik af hans Mund? Den *Indledning* han der udtaler, var dog altfor lidt til at betegne som saadanne Naadens ord. Nej det er aabenbart, at dette kun er Themaet for hans Tale, som Lk. sagtens ikke har kendt i sin Helhed. At de skulde have betegnet den dem vel bekendte Spaadom Jes. 61, som Ord af *Jesu* Mund synes mig umuligt; nej Naadens-Ordene var, at *han* var Opfyldereren af Jes 61. Men staar dette fast, saa maa ogsaa Spørgsmaalet: er han ej Josefs Søn? betyde: hvor kan vort Bysbarn, som er opvokset iblandt os, være en saadan Stormand *fra Gud*? Og kun da faar Ordspr. en Profet er ikke agtet etc. den Betydning, som det maa have, og ellers altid har: I agte mig ej som Profet, fordi I er mine Bysbørn. Selv om I nok vil have Del i de udvortes Velgerninger, som I véd, at jeg kan bringe og har bragt Msker, vil I dog ej have den aandelige Velgerning, ej modtage det Guds-Budskab, jeg har at føre, og derfor gaa ogsaa hine Velgern. eder forbi, ligesom fordums i Eliæ og Elisæ Dage. – Resultatet bliver jo ad denne Vej paa en Maade det samme,

som ogsaa Du kommer til; item er det rigtigt nok, hvad Du skriver om at de ansaa sig som selvskrevne til Jubelaarets Naade; men jeg kan ej tro, at Du har Ret i at de grundede denne Selvskrevenhed paa at han var Josefs Søn, og at de udgjorde hans πατρία. Ja dersom man kunde slette V. 24, kunde det
5 gaa, men dette (og V. 21) forbyder det.

Gud give at dette Brev maa træffe Dig havende overvundet ej alene Din Forkølelse, men ogsaa det Asthma-Anfald, Du frygtede for. Med Guds Hjælp tager jeg sidst i denne Uge paa Landet (ud til Vebæk), hvor jeg har lejet en Bolig for Sommerferien. Men jeg maa nok mindst et Par Gange om
10 Ugen til Byen for Provstevæsenets Skyld, da Stiftsprovsten rejser bort, og jeg saa maa overtage hans Embede. – Gud være med Dig og alle Dine i alle Maader.

Din gl Ven
Skat Rørdam

Kbh. 4/7 86.

15

255. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[7/7-1886]

Kjære Ven.

20 Jeg kan ikke andet end tilønske dig Guds Velsignelse til din ny Stilling, som dog ikke synes mig saa ny, som du lader til at føle det; men det maa du nu selv bedst føle. At du har faaet Holmens faste Stok under dine Vinger, synes mig et Gode, naar de dog skal være fast hos en. Dem er der vist noget støt og godt ved. Det er slet ikke saa herligt med disse ”frivillige”, som Valgmennighederne jo ogsaa kan glæde sig ved. De frivillige er kritiske mer end
25 ønskeligt er. Men du beholder jo vel dem, der er noget ved, navnlig de unge studerende, som det vel gjælder allermest om at virke noget godt paa. Men som før gjælder det jo ogsaa nu om Velsignelsen ovenfra fremfor alt, og den formindskes jo ikke, fordi Kredsen bliver større.

30 I det medfølgende Ark har jeg saa at sige intet fundet at anmærke. Luk 10, 26-37 tror jeg, du skulde understrege Sammenhængen med v. 24; thi det er vist derover, den skriftkloge er bleven irriteret og vil føre Herren ud paa Glatiis, hvor han selv ender med at komme. v. 36 giver H. sit Spørgsmaal en egen Form. Man skulde ventet: hvem af de tre kjendte sin Næste i den
35 elendige? den særegne Form siger vist, at vigtigere end dette at søge en Næste, man kan hjælpe, er dette at finde en Næste, der vil hjælpe mig. Og Enden paa det hele bliver: *salige de Øjne, der se en Samaritan*, naar de er i Forfatning som den rejsende. Luk 11,7: Møde er for gammeldags, hellere sig: Møje.

Vi har det stadig med Beklemmelse over den slemme Halssyge. Den

bliver ved her efter Smaaophold. Vor Nabo havde den i Vinter i den alvorligste Skikkelse, to af deres 6 Børn var paa Sygehuset og den ene svævede længe mellem Liv og Død. Saa kom de da endelig over det; men nu tager den fat for fra. Nu er to Børn døde, som skal jordes idag, og Konen
 5 ligger med de andre 4 paa Sygehuset. Det er dog gruligt, som denne Plageaand kan mishandle et Stakkels lille Menneskehus. Man gaar i en stadig Angest for, om Herren vil drage sin Haand tilbage fra en, thi det [er] jo kun hans engles Varetægt alene, der kan skærme os mod det onde. Distriktslægen gjør aldeles intet for, om det dog kunde standses; han
 10 misbilligede endog, at vi ved Juletid lukkede Skolerne. Der er slet intet at henfly til for de arme Mennesker andet end Guds Barmhjærtighed, som jo ogsaa er mig nok, blot de forstaa at søge og modtage den. Men dertil er vi alle fattige, fulde af Frygt og ængstede af Tvivl.

Jeg har læst Lotze til Ende, og mener, at han i det hele vilde være endt i et
 15 taaleligt Resultat, naar han ikke havde forløftet sig paa det ondes Problem. Skal det udledes fra Gud, saa forvirrer det det hele, som ogsaa Tilfældet er hos ham. Han er i Vilderede med, hvad en Frelser egentlig skal frelse fra. Og latterligt er det, at han forsvarer dette, at han udleder det onde fra Gud, med: "Guds uransagelige Visdom". Skal man have det "uransagelige" med i
 20 Regningen, saa er det bedst at henlægge det til det onde, thi det er netop i sin Grund uransageligt. Men ellers er Lotzes lille Bog nok værd at læse, da man der ser, hvad der *nu* kan siges for og imod.

Jeg slap da nok for Asthma den Gang, og har nu mine Udflugter fra Haanden denne Gang. Du slog en Gang i Vinter paa, at det ikke var
 25 umuligt, at vi kunde faa dig at se i Aar. Tænker du endnu paa det? slaa det ikke af Tanker, om det kan lade sig gjøre. Vi har jo Plads til dig og Kamelerne, det er: Følget. Lev nu vel med Guds Naade i alle Ting. Har vi kun den, saa har vi nok.

Din gml. Ven
 Otto Møller

30 Gylling 7 Juli 86.

256. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

35 Tryggerød ved Vebæk 15/7 86.

Min kære gamle Ven!

Hermed to nye Ark. Du maa ikke ræddes over den store Mundfuld, Du saaledes faar paa én Gang; det skal nok gaa mere lempeligt herefter. – Tak for Noterne til sidste Ark; de vare fornuftige, saanærsom en til Lk. 10, 7 "flyt ej fra Hus til Hus"; den var nemlig saa ufornuftig skreven, at jeg slet

ikke kunde læse den. Det er ogsaa nogle slemme Svovlstikker, Du har lagt Dig til i den sidste Tid at skrive med.

Jeg bor nu herude ved Vebæk (naar Du skriver, maa Du helst af Hensyn til Postvæsenets Fatteevne skrive *Vedbæk*) paa en lille Bondegaard, bygget
5 til Sommergæster, hvor vi har en rigtig rar Lejlighed, mageløs fredelig og stille, saa Drengene kan rigtig gaa og tumle sig og søle sig til, uden alle Hensyn til Msker, som ikke vilde finde dem pæne. Det er en stor Vederkvælgelse for Drengene, som opvokse i Kbhvn, saaledes at komme ud paa Landet og færdes blandt Dyrene; det har en mærkelig god Indflydelse paa
10 deres Artighed, eller snarere paa deres Personligheds Udvikling, at have med de umælende at gøre. Derved kommer det mskelige ganske anderledes frem hos dem, end ved altid at omgaas med Msker, særlig med andre Skoledrengene. Jeg antager at dette maa ligge i, at de saaledes paa den rette og naturlige Maade indøves i at bruge det Herredømme, som Msket er skabt
15 til, og derved ogsaa i at herske over sig selv.

Tak for Din gentagne Indbydelse til at besøge Dig. Desværre naar jeg ikke at kunne efterkomme den, da jeg maa tage ind til Kbhvn et Par Gange om Ugen, dels for at varetage løbende Forretninger ved Embedet, dels for at besørge baade mine egne og Stiftsprovstens Provstesager; Rothe er nemlig rejst bort paa nogen Tid. Og da Bispen tillige er paa Visitats, maa jeg
20 tillige varetage de løbende Forretninger paa Bispekontoret, hvilket dog væsentlig kun bestaar i at underskrive mit Navn. Arbejdet med alt dette er ikke stort, ikke større end jeg er vant til og magelig kan overkomme; men det gør et kedeligt Skaar i den Hviletid, som Ferien skulde være, og den
25 Fritid til at arbejde paa mit N. Test., som den gerne skulde have givet mig.

Min ældste Søn Erling er nu bleven Student, med en god 1ste Karakter, og han er selvfølgelig yderst frydefuld over sin ny Studenterhue, samt sin Tilværelse i det hele. Han agter at studere Teologi, og jeg skal nu til at
30 begynde at lære ham Hebraisk, hvilket jeg tænker skal blive ganske morsomt, som et Minde om min Ungdoms Sysler, især da han har ganske gode Evner til Sprog. Gud holde sin Haand over ham, som han gjorde det over mig i min meget uforstandige Ungdomstid, saa at jeg dog gik omtrent uskadt ud af den megen Daarlighed, jeg var omgivet af og færdedes med,
35 næsten uden at vide hvad det var. Men det er aabenbart nu en langt farligere Tid for de unge, end det var i vor Ungdom.

Gud holde ogsaa sin Haand over Eder, saa I maa blive friede fra den slemme Halssyge. Der synes at maatte være en eller anden "focus" for samme Sygdom i eders By, og det burde være Distriktslægens Sag at opdage samme. Jeg mener at Du bør ikke lade ham have Ro, uden at han eftersøger

den, – skønt, hvis han ikke gør det med god Vilje, bliver det vel ikke til noget alligevel.

Lev saa vel for den Gang, og Gud give, jeg maa høre godt fra Dig næste Gang Du skriver til

5

Din gamle Ven
Skat R.

257. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/7-1886]

10

Kjære Ven.

Tillykke med Sønnen, som altsaa er vel over den første Forhindring paa Banen; og dobbelt godt er det, at han har Lyst til at være Præst, thi det er i mine Tanker alligevel det frugtbareste Studium. Jeg tror nok, at Hans nu
15 egentlig ønskede, at han havde valgt det. Med Guds Hjælp holder du vel nok Erling paa ret Kjøl, thi vel er det en ond Tid, vi leve i; men jeg synes dog at mærke, at Uvejret (Vantroens) denne Gang er ved at drive over. Brandes er aabenbart meget stærkt paa Retour. Men det er jo en Guds Naade, naar en ung kan faa Lov til at bevare sin Sti ren i vore Dage. Kunde
20 han ikke have godt af en lille Tour til Nørregaards Skole?

Til de medfølgende Ark har jeg ikke store Ting at bemærke, dog er der et Sted, som jeg er temmelig vis paa, du ser fejl paa neml. 17, 5ff. Disciplenes Bøn om mere Tro kan jeg ikke tvivle om, har Hensyn til deres Gridskhed efter Riget og Herligheden der. Denne Begjæring skinner jo ellers frem i alt,
25 hvad de sige i denne sidste Tid. De har nu ment, at naar de fik noget mere Tro, saa vilde det gaa fortere. Herren afviser det med, at har de kun levende Tro, saa har de Tro nok. Men dernæst indskærper han, at hvad det gjælder om, er ikke at *kræve* (heller ikke Tro) men at *tjene hans* Sag; saa kommer Riget og Lønnen i sin Tid. Dette falder sammen med alt det andet, Herren i
30 denne sidste Tid taler til dem.

Fortællingen om Lasarus er ingen Lignelse. Men Herren kan saa roligt nævne ham ved Navn, da ingen kjender den Stakkel af Tilhørerne. Den rige kunde han vel ikke godt nævne, om han havde villet det, da han maaske havde været kjendt af mange. Forresten danne de *tre rige Mænd* et rigtigt
35 Trekløver, først den *bekymrede*, der sultede sin Sjæl ihjel (12, 19, Sjælen har sultet hidtil); saa den *livslede*, der finder Adspredelse i at se Kjæltringefærden (16, 1ff) og endelig den *lystige*, der nyder sig ihjel. Den rige Yngling 18, 18ff. og Overtolderen 19, 2 vise saa, hvordan man *bliver rig*, og hvordan man atter *kommer ud af* det. Der er her et Galleri af alle Arter af Rige, ligefra Indgangen til Udgangen.

14, 21 ff. forstaar jeg lidt anderledes end du. Jeg anser de *budne* for Jøderne. De fattige osv fra Staden forstaar jeg om Hedningefolkene i Romerriget, der i det hele var dødssyge, og som blev ført ind i *stor Hast*. Dem *ved Vejene* osv. er saa Udflytterne udenfor den gamle Culturverden, 5 som det tager lang Tid med at faa *nødt ind*. Men din Opfattelse kan jo ogsaa gaa; hver synes vel bedst om sit. *Morbærtræ* er vildledende, da man kommer til at tænke paa det her i Landet voksende Træ af dette Navn; men det dyrkedes vel slet ikke i Jødeland, og i hvert Fald er det ikke det, der er ment men et helt andet Træ, et vildt Figentræ. Dette er et stort og skyggefuldt 10 Træ, mens vort Morbærtræ slet ikke er til at klatre op i. Af Fortællingen om Sakæus kan man jo se, at det er et stort, højt og stærkt Træ, og derfor giver Morbærtræ nødvendigt en falsk Forestilling.

Luk 14, 25 ff., hvor den strænge Tale om at *hade* findes, maa man lægge Mærke til, at det er talet til en stor paatrængende Skare, som Herren enten 15 maa vise fra sig eller have alvorlig vækket. Hans Tiltale til dem gaar egentlig ud paa, at de bære sig dumt ad ved at stille an med noget, de hverken vil eller derfor kan føre til Ende. Maaske er han lige kommen forbi et Taarn i Ruiner, og maaske hans Tale om den ukloge Konge ikke er uden Hensyn til Herodes dumme Rustninger i den samme Tid i Anledning af hans Udtaa- 20 ende med Aretas.

19, 4 har du sat "Byen" ind. Af v. 1 synes det jo, som om det med Sakæus er foregaaet efter at han er kommen gj. Byen; saa at altsaa "Toldinspecteu-rens" Bolig har ligget lidt udenfor Byen.

Med Sygdommen hos vor Nabo tegner det lidt bedre; det lader dog til, at 25 han beholder de øvrige Børn. Det er aldeles unyttigt at haabe paa, at Distriktslægen enten vil eller kan finde, hvad der er Sygdommens Ynglested her. Det ser ud, som han slet ikke ønsker, at den skal høre op; han har da sagt til vor Forpagter, at det var til hans og Collegers Fordel, at den ikke standsede. Og han har vist heller slet ingen Forstand til at efterspore noget. 30 Man er her paa Landet ganske prisgivet de næringssyge Læger; vi har jo nok noget, der hedder Sundhedscommission, men det er som saa meget andet kun noget, der er til paa Papiret.

Jeg har ikke noget imod, at det gaar rask med Trykningen af din Bog, idet jeg i Almindelighed slet ikke har noget at forsømme ved at se den igjennem.

35 Lev nu vel, kjære gamle Ven. Det er kedeligt, at du ikke kan komme løs i Ferien; og længer hen i Aaret kan du vel ligesaalidt. Gid I maa alle have det godt paa Eders Lyststed.

Gylling 18 Juli 86.

Din gml. Ven
Otto M.

258. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Tryggerød ved Vebæk 27/7 86

Min kære gamle Ven!

5 Hermed et nyt Ark, og Tak for de to sidste. – Jeg kan dog ikke være enig med Dig i tage "Lasaros og den rige Mand" som en virkelig Tildragelse; der er altfor mange Træk deri, som umulig kan andet end forklares billedlig dvs. saaledes at det nærværende Livs Vilkaar bruges lignelsevis om det hinsidiges. Du vilde dog aldrig sige, at den riges Tunge, eller Lasari Fingerspids
 10 vare at tage bogstavelig, ej heller den *Tørst*, den rige pintes af. Heller ikke at Abraham havde Lasaros liggende op til sit Bryst, sagtens hellerej det store Svælg. Men naar saa meget er Lignelse, saa maa det dog naturligtst alt tages saaledes, – dog selvfølgelig ej en Lignelse i samme Betydning som Sædemanden, Sennepskornet o. dl., men af den Slags, som kunde kaldes moralske Fortællinger. –

Heller ikke kan jeg ret faa i mit Hoved, at Du har Ret i Din Forstaaelse af Lk. 17, 5ff. At deres Bøn om mere Tro skulde have Hensyn (direkte) til Rigets Komme og deres Delagtighed i Herligheden, mener jeg maatte være bestemt sagt eller antydet, for at faas ud af Texten (og *ind* i den maa det jo
 20 dog ikke lægges). Vistnok se vi i det følgende Tanken om Rigets Komme stadig oppe for Disciplene; men Du skal mærke, at 17, 1-10 afslutter det forrige Afsnit, og med 17, 11 begynder Luk. aldeles kendelig et nyt Afsnit, og det er først i dette, at Tanken om Herlighedsriget træder i Forgrunden. Derfor synes jeg ikke, det gaar an at føre denne Tanke med ind i Forklaringen. Hellerej kan jeg se, at Jesus lægger dem paa Hjærte = formaner dem til at *tjene* hans Sag; nej det forudsættes ligefrem, at det vil dette, *vil* gøre, hvad de er skyldige at gøre (var Din Opfattelse rigtig, maatte der paa en eller anden Maade været sagt, at de kun vilde gøre en Part deraf). Jeg tror derfor, at min Opfattelse i Hovedsagen maa være rigtig, dvs. at deres Bøn om mere
 30 Tro er udsprungen af Følelsen af, at de var udygtige til at udføre deres store Hværv (sagtens nok med en Bagtanke om, da at kunne vente des rigere Løn) og til at overvinde den Modstand, de Hindringer, de saa for sig allevegne. Saa bliver Jesu Svar om (Figen)morbærtræet ganske samsvarende med det lignende Udsagn, Mt. 21 og Mk. 12.

35 Der er et andet Spørgsmaal, som er gaaet mig rundt i Hovedet i den sidste Tid. Alle Pavli ældre Breve (1-2 Tess, Gal. og Kor.) ere stiledede til *Menigheden* der og der, de to sidste dog med Tillægget: til de hellige (i Akaja). Derimod skriver han fra Romerbr. af: til *de hellige*, og nævner ikke Menigheden (saaledes ogsaa Ef. Fil. og Kol.; og det samme gælder Jak. og Peders Breve). Hvoraf kommer denne Forskel? Man kunde tænke, at Pavlus paa

sine ældre Dage var kommen til Indsigt om, at der var noget misligt ved at gøre Menighedstanken gældende, og at det særlig gjaldt at vende sig til de enkelte "hellige" og at faa de enkelte med. Men er det saa ikke underligt, at der er ingen Breve, hvor Tanken om Menigheden og Samfundet (Fællesskabet) 5 saa stærkt og dybt udvikles som i Ef. og Kol., heller ikke nogen Menighed, som Pavlus lægger saa stort Lov paa, netop som Menighed, som Filippenserne. Men hvoraf kommer saa denne Forandring i Brevenes Adresse? Er den tilfældig, saa er den alligevel af den Slags Tilfælde, der ser ud som en Tanke. Jeg har ikke herude de apost. Fædres Breve, og har derfor 10 ikke kunnet efterse, hvorledes deres Breve ere adresserede; men saavidt jeg husker, er Ignatii Breve til "Menigheden" (Romernes etc.). – Kan Du raade den Gaade?

I disse Dage har jeg græmmet mig over Hostrups Daarskab i Helsingør; der er noget bedrøveligt i, at han saaledes gør sig til Bergs Drabant, saa han 15 endog kan sige, at han (Berg) nu staar højere end nogensinde; jeg synes tværtimod, at Bergs hele Færd under Forhøret, hvor han vilde skubbe det hele over paa Noes og Nielsen, var temmelig lurvet; og hans Martyrium i Fængslet skal der nok ikke kunne gøres stort Væsen af, al den Stund hans tykke Korpus ikke har tabt et Pund i Vægt i de 6 Maaneder. Men mest 20 bedrøveligt er det, at Hostrup lader sig rive hen til at erklære Højesteretsdommen for partisk. Ej at tale om, at han uden al Tvivl vilde kunne blive dømt paa sin Mund for en slig Beskyldning, saa er det af den slags Udtalelser, som han maa vide, ikke kan gøre andet end Ulykke ved at kastes ud i Folket. – For Resten lader det jo til, at selve Festen har været temmelig 25 mislykket og slet ikke er bleven til et saadant Triumftog for Berg, som man havde ventet. Jeg kan ikke vide, om hans Rolle ikke snart er udspillet. – Men hvor er der saa noget virkelig bedre, eller godt, at sætte i Stedet?

Du skriver om at sende Erling en Tur til Nørregaards Højskole. Jeg har selv tænkt paa det samme, men er dog i nogen Tvivl om Hensigtsmæssigheden heraf, navnlig fordi jeg tænker mig Muligheden af, at han i sine egne 30 Tanker kunde blive vel tyk, ved at færdes som den vidende blandt de mange lidet eller intet vidende Bønderkarle, særlig da han ikke er fri for nogen Tilbøjelighed til at blære sig, – forresten er han en god Dreng, som vil hvad ret er i alle Maader, saa jeg vil ikke sige noget om ham dermed. Jeg har jo 35 imidlertid et Fjerdingaarstid endnu at overveje den Sag i.

Jeg medsender et Par Prædikener, i Anledning af min Forflyttelse. – Og saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud holde sin Haand i Naade over Dig og Dit Hus.

Din
Skat Rørdam

Dine Bemærkninger om de 5 rige Mænd hos Lukas vare mig meget tiltalende, men jeg kunde ikke faa dem ind i Anmærkningerne uden forskrækkelige "Ombrækninger", til Rædsel for Bogtrykkeren.

5

259. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/7-1886]

Kjære Ven.

I det medfølgende Ark har jeg kun fundet Smaating at sætte Mærke ved. Jeg er lidt ked af, at du ikke kan gaa ind paa, hvad jeg skrev om Luk 17, 5ff; thi jeg synes, jeg er vis paa, at det alligevel er rigtigt. Imidlertid vil jeg ikke tage fat paa det igjen, da det vel nu er for sent, og da du jo maa have dine Grunde for at holde paa dit. Kunde vi tale sammen, vilde jo saadant klare sig til den ene eller anden Side. Men at Disciplene hele Tiden var *opsatte* paa Rigets Komme, og at de kun var lidet villige til at *tjene* i Taalmodighed og Selvfornegtelse, er mig sikkert nok. Smaabemærkningerne til det sidste Ark vil du vist forstaa uden at jeg behøver at bemærke videre om dem.

Hvad du anfører om Pauli Tiltale til dem, han skriver til, at han i den første Tid kalder den "Menigheden", siden blot de "hellige", har jeg ikke før lagt Mærke til. Men skal der lægges nogen videre Vægt derpaa, saa maa det vel forholde sig saaledes, at han efterhaanden har faaet en Følelse af, at det er mindre passende at bruge Udtrykket *ἐκκλησία* om den enkelte Menighed, da det jo er Ordet, der bruges om den almindelige Kirke. Dette kan jo tænkes at have stillet sig saaledes for Apostlene ved Skrivelser til "Sognemenigheder", mens vi dog se (Aab. 1, 20. 2, 1ff) at andet bruges om flere Menigheder. Dog er det vel kun forbilledligt brugt om Byemenigheder, mens det i Virkeligheden betegner de syv store Menigheder, hvori den almindelige vil udfolde sig. Jeg maa derfor tænke, at Apostlene efterhaanden har indskrænket sig til at bruge Ordet *ecclesia* kun om den hele Kirke og ikke om de enkelte By- eller Sognemenigheder. Men jeg har som bemærket ikke før tænkt over eller nærmere undersøgt denne Sag.

Hvad du skriver om Hostrup, er jeg naturligvis fuldt enig i; han er mig i alle Henseender til Anstød, saa jeg kan ikke engang glæde mig ved hans uskyldige Digten. Jeg tror, han er en af dem, der gjør vort Folk mest Skade; han har faaet fat i det daarligste eller farligste hos Grundtvig, dette at lefle med det slette og tage det under sine Vinger som det forurettede. En Skjøge sker jo vist lidt Uret, bliver i hvert Fald skammelig behandlet; men derfor at forelske sig i hende og gjøre sig til hendes Ridder er lige galt. Men med Hostrups Færd bliver jo Berg støttet i sit Hovmod og sin Trods, og rundt i Landet se jo Grundtvigianerne op til Hostrup som den rette Grundtvigs

Arvetager. Skidt er det, og der er ikke Udsigt til noget bedre. Jeg hører jo nok, at der ventes paa, at noget vil ske til Efteraaret; men Klein, Nyholm, Octavius Hansen og alle disse Profeter venter jeg slet ingen Hjælp af; det er kun Galgenfrist. Og de har ikke den Magt, som Estrup har, til at holde
 5 Utøjet i Ave. Vi maa derfor hellere beholde ham eller Scavenius, som jeg snart har mest Tro til, indtil Venstre bliver saa afsvalet, at de er til at faa i Tale. Thi endnu er de ganske taabelige og vente paa Vidunderhjælp, ganske som Jøderne ved Jerusalems Undergang, stadig trodsende paa deres Ret og paa, hvad Gud har gjort ved Grundtvig osv; Sludder i det uendelige.

10 Jeg skrev nok sidst til dig, at jeg var midt i Lotzes Religionsfilosofi. I Enden gik det hele i Stykker, da han kom til det *onde*, og ikke vilde vide af nogen Djævel. Han lægger det ind i Gud selv og han skyder sig i den Anledning ind under Guds "uransagelige Visdom". Men vil man have det "uransagelige" med ind i Udviklingen, er det vist rettest at lade det komme
 15 til Anvendelse ved Djævelens og det ondes Fremkomst. Følgen bliver da ogsaa for Lotze, at han ikke kan finde ud af, hvad Forløsningen *er fra*. Han mener, det er rigtig nok at kalde Jesus Guds Søn og vor Frelser, men kan ikke faa Øje paa, hvad han ret skal frelse os fra. Dette er forstaaligt nok, thi naar det onde ikke er Djævelskab, saa er hele Grunden taget bort under
 20 Fødderne. Men ellers er der ikke saa lidt at lære af samme Lotze.

Det kan jeg derimod ikke sige om en Bog, jeg lige nu har læst: Kent: Det absolute Gudsbegreb. Det er det rene Humbug og Narrestreger, skjøndt det jo meget pænt løber ud i orthodox luthersk Kirkelære. Hvor Mennesker dog kan narre sig selv; og hvor dog saadan Tale om Gud i Grunden er
 25 uhøvisk og bespottelig. Jeg er imidlertid forberedt paa, at Hr. Kent (i Christiania, Præst) vil blive meget rost og anset og sit videnskabelige Værk, maaske endog naa at blive Dr., thi Verden vil bedrages. Den Gud, han fremstiller, har ikke den mindste Viden om det onde, ligesom dette da efter den hele Udvikling heller ikke er til, end ikke af Navn. Men det vil sige: det
 30 er en *tænkt* Gud (endda daarlig nok tænkt) men ikke den *levende* Gud, som vi Syndere kan ty til. Hvad saadanne Narrestreger skal til, fatter jeg ikke, og mindst, at en Præst har Tid til saadanne tomme Løjer.

For de sendte Prædikener takker jeg. Jeg skal nu læse dem og haaber at skulle have Glæde deraf. I Avisen saa jeg dem et Steds averterede som: "To
 35 Afskeds og Tiltrædelsesprædikener", og jeg tænkte lidt over, om du virkelig havde givet dem saa vildledende en Titel. Nu ser jeg, at det kommer ikke dig ved.

At jeg raadede til at sende Erling til Testrup, var for at skaffe ham en Hviletid. Jeg ser paa Hans, som har maattet ligge hjemme siden Pindse, at det er ikke godt med den forcerede Læsning nu tildags. Erling kunde jo der

godt læse sit Ny Testamente eller en Del af det og faa Hjælp hos Nørregaard, ligesom han ogsaa om Søndagen, naar han havde Lyst til det, kunde farte herved. Nu er der jo Bane det meste af Vejen.

Jeg har Asthma i denne Tid og sidder ofte oppe og ses ret staa op, hvad jo
5 er smukt nok, naar man kun ikke var saa klemmt. Lev nu vel gamle Ven og
Gud være med dig med sin Naade.

Gylling 29 Juli 86.

Din gml. Ven
Otto M.

10

260. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[18/8-1886]

Min kære gamle Ven!

Hermed har Du nu et nyt Ark; og Tak for det sidste. Jeg ville ønske, at jeg
15 kunde have benyttet, hvad Du havde bemærket mHt den blodige Sved, at
den er et Forbud paa Døden; men jeg har ikke kunnet finde dette bemærket
nogensteds i hvad jeg havde at læse om den Sag, og paa Dit Ansvar turde jeg
ikke fortælle sligt. Hvor har Du den Oplysning fra?

Det gjorde mig meget ondt af Dit Brev at se, at Din gamle Fjende
20 Asthmaen igen har indfundet sig. Og efter hvad jeg hører, har den ikke
forladt Dig endnu. Dette havde nemlig Din Brodersøn Hans fortalt min
Kone. Han var nemlig kommen til Prof. Nielsen, som var min Nabo ude
paa Landet, og gjorde derfra et Besøg hos os; men jeg var netop den Dag i
Kbhvn, saa jeg talte ikke med ham. Jeg kan naturligvis ikke indlade mig paa
25 at give Raad med Hs. til en slig Sygdom. Men tror Du dog ikke at det kunde
være Dig tjenligt, om Du færdedes, eller dog opholdt Dig noget i den frie
Luft? Jeg synes det maatte være et temmelig ufejlbart Middel til at tage
Vejret fra et Mske, altid at holde sig inden Døre. Men Asthmaen kommer
vel nærmest af en Svækkelse i Lungemusklerne, der sagtens kun højst
30 indirekte hænger sammen med den friske Luft. –

Jeg har tænkt paa Dig mange Gange, naar jeg i den forløbne Ferie
færdedes med Hustru og Børn i den friske Skov og frydede mig over den
dejlige oplivende Luft derude, – et Gode som man først rigtig lærer at
skønne paa, naar man bor i Kbhvn, og bor der nu om Dage (Nu til Dags
35 er nemlig Luften her langt mere uren, end den var i vor Ungdom, dels paa
Grund af Folkemængdens Tilvækst, dels og især fordi man i vor Ungdom
næsten kun brugte Brænde, men nu altid Kul som Brændsel, saa at man ofte
paa Dage med tyk og stillestaende Luft maa ligefrem gispe efter et Drag
frisk Luft). Men som sagt, naar jeg saaledes, kunde glæde mig ved ret
uhindret at fylde mine Lunger, maatte jeg tænke paa, hvor trangt det

maatte være for Dig, ikke at kunne dette. Gud hjælpe Dig, at det maa blive bedre.

Jeg er nu atter flyttet til Byen og skal nu strags (paa Fredag) begynde min Provstevirksomhed med at være "Retsvidne" ved et ekstraordinært Landemode, som skal holdes for at dømme to politiske skolelærere, Fogtmann og
5 Jensen (Kamstrup), der har skrevet og talt imod Ministeriet. Dommen har jeg ikke med at gøre; den fældes af Stiftsøvrigheden; og det er jeg forresten godt nok tilfreds med. Men bedrøveligt er det at skulle have med slige Sager at gøre. Det varer sagtens ikke længe, inden jeg skal paa lignende Maade
10 have med Henning Jensens Sag at gøre.

Det er sørgeligt hvor det gaar ned af Bakke med samme Henning Jensen. Jeg har i sin Tid manuduceret ham i omtrent 3 Aar og har senere mange Gange talt med ham, mens han var ung Præst; han var et særdeles rart og oprigtigt Mske, varm for alt hvad godt er. Men nu siden denne arge
15 politiske Djævel er faren i ham, er han bleven den værste prokuratoragtige Ordfordrejer, hvem alle Midler ere lige gode, naar han blot kan overtrumfe sin Modstander. Jeg læste forleden Dag et Stykke af ham i SocialDemokraten; det gik ud paa at ophidse Arbejderne særlig mod Præsterne, – noget af det væmmeligste, jeg har læst af den Art. Ufatteligt er det mig, at en Mand,
20 som dog sagtens endnu vil være en Kristen, kan ville skrive i et saadant Blad, – ikke paa Grund af de politiske og sociale Anskuelser, det er Talsmand for, men fordi det ligefrem gaar ud paa at nedbryde al Sædelighed, særlig m. H. t. det 6te Bud, hvilket H. Jensen dog sikkerlig vil holde i Hævd. Jeg kan kun tænke mig én Forklaringsgrund: Venstre (dvs. det
25 *forenede*) hviler fra første Færd paa den Grundsætning: Hensigten helliger Midlet; men naar man først har givet Fanden en Finger, tager han snart hele Haanden, og mere end det.

Din Mening om *ἐκκλησία*, at Apostlerne efterhaanden kun brugte dette Ord om *hele* Menigheden, slaar ikke til, ti i Kol. 4 og Filem. bruges det jo endog om *ἡ κατ' οἶκον ἐκκλ.* Men jeg er forresten ikke bleven klogere til at svare paa det Spørgsmaal, end dengang jeg sidst spurgte Dig derom.

Nu er jeg nødt til at stoppe idag, for at faa dette Brev afsted iaften; imorgen faar jeg ikke Tid at skrive. Gud styrke Dig legemlig og aandelig,
35 gamle Ven; og gid jeg maa høre godt fra Dig næste Gang.

Kbhvn. 18/8 86.

Din gl. Ven
Skat Rørdam

261. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[20/8-1886]

Kjære Ven.

Hoslagt følger det tilsendte Ark, hvortil jeg kun har meget lidt at bemærke.

5 Vistnok er der et og andet, som jeg vilde have noget anderledes først i Joh. Ev; men det er mere, at jeg vilde have noget andet og mere sagt, end just at jeg finder noget urigtigt i det, der staar. Men det kan ikke nytte at røre derved, da det vilde føre altfor vidt. Hvad du har anført, er jo i og for sig rigtigt nok; kun tvivler jeg om, at Udtrykkene 1, 13 gaa paa den
10 ”naturlige Avling”; dertil er der *for mange* Betegnelser, det kunde siges meget simplere. Men det er vanskeligt at forklare. Jeg tror, det vil sige: Offertjeneste, Mystik og Moral som de tre Midler, Mennesker mene selv at kunne skaffe sig Samfund med Gud ved; men det vil du vel sagtens ikke høre noget om.

15 At Blodsved er et Tegn paa nær Død, kan jeg huske, at jeg har fra N. Lindberg, som angav en Kilde derfor, hvilken jeg igjen har glemt. Jeg har set, at det fortælles om Rich. Baxter, at han i den sidste Tid af sit anstrængte Liv led af det i en mindre Grad.

Hvad du har hørt ved Hans om min Asthma, har sin Rigtighed. Jeg har
20 havt det lige siden St. Hansdag. Ganske vist er det godt at være i frisk Luft, og jeg er ogsaa ude hver Dag, saavidt jeg kan. Men blæser det eller er koldt, saa kan jeg ikke taale det, da jeg ikke kan bevæge mig mer end en Snegl omtrent, og saa bliver jeg forkølet, hvad strags gjør Ondet værre. Det er en ikke lille Plage at sidde saadan klemt om sit Hjærte; naar jeg ser andre tumle
25 sig i den friske Sommer, saa kommer der nok en Fornemmelse over mig, som var jeg Stebarn, jeg, der nu i hele Sommeren ikke har ret kunnet drage Vejret eller røre mig af mit trange Sted. Men det er jo alligevel kun en lille Byrde, blot jeg maatte have Gavn af den. Naar jeg sidder alene om Natten, har jeg rig Lejlighed til at betænke Guds store Naade mod mig; men altid
30 knuger det mig, om jeg skal findes uskikket til at beholde det evige Liv, ”have det evige Liv blivende”. Der kan komme over mig en saadan *Lede ved mig selv*, at jeg ikke kan fatte, at vor Herre kan lide at holde fast paa en saadan jammerlig Ting, og jeg maa ligefrem voldelig true mig til at tro, at han ikke vil slippe mig. Denne Pinsel er meget værre end den legemlige;
35 men jeg kan vel ikke taale at være den foruden; blot saa denne Tugt ikke maa være spildt paa mig; men selv kan jeg ikke se, hvad den frugter, og ønsker da heller ikke at se det, blot han maa se det, hvem det tilkommer.

Jeg læste idag et Stykke i Sthyr's Tidsskr. Biogenese kaldet, oversat fra Engelsk. Det er efter min Forstand det bedste, der har været deri i den hele Tid, det har bestaaet. Sandheden i dette Stykke kunde udføres endnu langt

videre og fyldigere med den Oplysning, vi har faaet om disse Ting. Det skal du derfor ikke springe over, hvad du vel ellers er tilbøjlig til baade paa Grund af din Smag og paa Gr. af din Knappe Tid. Jeg længes saa tidt efter noget godt at læse, og maa finde dette af det bedste, man faar nu til Dags.

5 En lille Historie kan jeg ikke lade være at meddele dig, skjøndt jeg maaske hellere skulde lade den ufortalt, da den ingen Gavn kan gjøre men maaske snarere Fortræd. Nørregaard fortalte mig den for et Par Uger siden. Pastor Krarup i Maarslet har i Sommer ligget ved et Bad i Norge, hvor han traf sammen med en norsk Præst, hvis Navn Nørregaard ikke kunde
10 komme paa. Det var 2 Navne føjet sammen til et; men han er ellers det samme i Norge, som Balslev er her i Landet, idet det er ham, der udgiver deres Catechismus og Bibelhistorie, saa man kunde vel nok komme efter, hvem det er, naar der ellers laa nogen Vægt derpaa. Blandt andet, de kom til at tale om, var da ogsaa dette, at Krarup spurgte ham, om han havde læst
15 det udkomne Hefte af Rørdams Ny Testamente. Hertil bemærkede Normanden, jo han havde; Forfatt. kalder sig Skat Rørd., men han skulde hedde Skit R., thi det er noget Skit. Krarup følte dette som en Slags Fornærmelse og krævede ham til at komme frem med Grunde for en saadan Bemærkning.

20 Han sagde da, at du var ubekjendt med hele det Arbejde, der i England i den nyere Tid var udført med Hensyn til N. T's Text. Dette tvivlede Krarup om og vilde have, han skulde bevise det; og han fremkom saa med to Smaating, som nok havde intet at sige, som Bevis for sin slette Paastand. Heraf ser man, hvor dog de orthodoxe er nogle slemme Knegte; thi dette
25 er rimeligt kun et Udslag af Hofmod og Misundelse! Jeg kan ikke lide disse pene orthodoxe Mennesker; men foretrækker langt en heterodoks Person, kun jeg kan mærke, at hans Hjærte sidder nogenledes paa det rette Sted. Det, som er i Vejen, er formodentlig her, at den rene Lære er ikke noksom fremholdt, og at det smager lidt af Grundtvig. Man kan saa let fristes til at
30 anvende Herrens Ord om Farisæer og Skriftkloge paa vore Dages fornemme "Gejstlige".

I Sthyr's Tidsskr. er der ogsaa nogle Breve til Brammer fra Mynster og Grundtvig. Mynsters ere ondskabsfulde og hovmodige i høj Grad; det er sært, at hans Velyndere kan bekvemme sig til at lade sligt komme frem.
35 Grundtvigs er smukke, men rigtignok, synes mig, meget uklare, især et om den Helligaand. Men hidtil har jeg ikke set noget Brev fra ham, der har skæmmet ham som alvorlig og opofrende Mand.

Halssygen bliver ved her. Nu hører jeg, at den har angrebet en Gaard ude i Skoven, hvor fem Børn ligger af den, og det ene af dem er dødt. Vor Forpagter kjørte for lidt siden til Odder med et af sine Børn; han var bange

for, der var noget saadant i Vejen ogsaa med det; det er, som om det aldrig kan faa Ende med den slemme Plage.

Jeg har i disse Dage forpagtet Marken hen igjen; men har maattet slaa 1200 Kr. af i Afgiften. Det er ikke saa lille en Indskrænkning i det, man
5 havde at rutte med.

Lev nu vel min gamle Ven, og vor Herres Naade være med dig og dine. Tak, fordi du tænker godt paa mig; jeg trænger af og til dertil.

Gylling 20 Avg 1886.

Din gml. Ven
Otto Møller

10

262. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[1/10-1886]

15 Min kære gamle Ven!

Her har Du nu et Ark igen efter en længere Afbrydelse. Det har været en temmelig trang Tid for mig efter Sommerferien; dels fik vi en saa smeltende Varme, som her i Byen virkede en overmaade trykkende Luft, der gjorde en (= mig) næsten uskikket til Arbejde, og hertil, – eller maaske rettere: heraf
20 kom, at jeg følte mig saa svag og afmægtig paa Sjæl og Legeme, at jeg var nær ved helt at tabe Modet. Og desuden er der kommet andre Ting til, som har ligget tungt paa mig, saa jeg ikke længe har oplevet en tungere Tid end den sidste Maaned. Og endnu er det da hverken lyst eller let for mig, og Gud alene véd, om det skal blive lettere for det første.

25 Jeg tænker, Du vil forstaa, at medens man, saa længe man er ung, er saa frimodig til at bede Gud tage Byrden bort, saa kan man som ældre være ængstelig ved at bede *derom*; i det mindste tør jeg ikke gøre det; jeg kan kun bede Gud styre det saaledes i sin Naade, at jeg en Gang maa faa at se, at det var hans Miskundhed og Trofasthed mod mig og mine, som ogsaa i denne
30 Tid har styret alt. I ét har jeg dog hele Tiden kunnet se Guds Naade, idet jeg uden Hinder og Besvær har kunnet varetage min Præstegerning, saaledes at jeg ogsaa selv har kunnet være glad derved. Men der er for mig altid noget dybt ydmygende at staa og tale til en saa stor Forsamling (i Holmens Kirke rummes der over 3000 Msker, og den har hidtil stedse været fuld), som
35 venter at høre af en, hvad der kan hjælpe, trøste og raade dem, naar man dog føler sig selv saa yderst fattig og som en, der snarere kunde trænge til Trøst af alle andre, end selv trøste dem.

Du har sagtens ogsaa harmet Dig over Brückers og Ullmanns letfærdige Snak paa Sagatunmødet. Hvad der næsten mest harmer mig derved, er deres Snak om deres Kærlighed til Bibelen, – jeg tør uden Betænkning kalde den

en løjet Kærlighed, allermest naar man, som Ullmann, kan tage i sin Mund en Sammenstilling mellem Biblen og H. Jægers Bog. Jeg læste for en Tid siden i Social-Demokraten nogle Scener af samme; det var noget af det væmmeligste uterlige Tøj, rigtig beregnet paa og skikket til at forgifte unge
 5 Msker. Og saa den letfærdige Maade, hvorpaa de slaar om sig, eller gør sig vigtige med de Stumper af den moderne Bibelkritiks Resultater, som naar Brücker fortæller, at man sætter Joh. Evang. som forfattet ved Aar 200, mens man neppe nu til Dags skal finde noget Mske, dvs. nogen Tydsker, som har nogen Slags Mening om de Ting, som vilde sige, at der var skrevet
 10 efter 120-30. Jeg havde en lille Tid tænkt paa at skrive et lille Stykke til Højskolebladet til Oplysning af disse Historier, men jeg kunde ej faa stunder dertil. –

I det hele er dette Lefleri med Fritænkerne, som aabenbart ligger til Grund for Sagatunmødet, et Tidens Tegn, som jo ikke er enestaaende, men
 15 som varsler meget ilde for ”Nygrundtvigianernes” Fremtid. – Og det varsler rigtignok ikke om noget saadant, som min Fætter Thomas sludrer i Berl. Tidende om, at Thor med sin Hammer skulde knuse Kristus, – jeg havde nær sagt: gid det var saa vel, at det var saadanne Tanker – Drømme – de omgikkes med, ti saa kunde dog en Omvendelse og Oprensning tænkes
 20 mulig; men saavidt jeg skønner, er Tor og hans Medynder helt satte i Skammekrogen af disse Folk, og det er ganske andre Guder (Bjørnson, Ibsen, ja Brandeserne), som man kan vente at de vil hylde. Det gaar endnu med dem, der har nogen Ballast af Kristentro fra deres Barndom, men det vil blive anderledes med dem, der har deres Vækkelse og Oplysning fra
 25 disse.

Brandts Stykke i det sidste Nr. af Kirketidenden var jeg glad ved baade for dets eget Indhold, og fordi Brandt havde Mands Mod nok til at tage Bladet fra Munden, – om det end kunde være gjort noget skrappere –; det havde været godt for ham, om han havde gjort noget saadant for længe
 30 siden, om han end neppe derved havde ført nogen af de røde til Omvendelse. Han har dog ikke ved sin Forbeholdenhed opnaaet andet end at staa i deres Øjne omtrent i et lige saa ringe Lys som f. E. jeg. –

Men vemodigt er det, at der blandt de yngre Grundtvigianere neppe vil findes en eneste, som ikke gaar til den radikale Side, hvilket sikkerlig er
 35 enstydigt med, at Grundtvigs kirkelige Betydning taber sig i Sandet. Mangen Gang staar det saaledes for mig, at vi gamle bærer Skylden derfor; dersom vi var mere levende og varme til at hjælpe de unge paa ret Vej, maatte vi vel udrette noget dermed; jeg havde haabet som Præst her i Kbhvn at skulle udrette noget i saa Henseende, men har ikke gjort eller kunnet det, og kommer vel heller ikke dertil.

Ja nu faar Du have dette Brev, som det er, min kære gamle Ven. Jeg er ked af at sende det bort, fordi det er ligesaa tungt og vingeslaaet, som jeg selv. Men jeg vil dog ikke sende dette Ark uden at lade Dig høre fra mig. Gud give, at det maa træffe Dig rask og vel tilmode, og han lyse op i sin Naade for Dig og Dine, saa I maa kunne takke ham med Glæde.

Kbh. 1/10 86.

Din gamle Ven
Skat Rørdam.

10

263. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[2/10-1886]

Min kjære gamle Ven.

Det er bedrøveligt at høre, at du har det saa trangt i denne Tid, som jeg af dit Brev kan se, at der er. Vel ved jeg jo ikke, hvori det er, at Byrden bestaar; men siden den gjør saa meget ondt, kan jeg dog fatte, at den maa vedrøre enten Hustru eller Børn, thi før bider det desværre ikke ret paa os, før det rører ved dem. Men Gud give dig dog i sin Naade den Trøst, at han styrer det saa godt, som det efter Omstændighederne kan blive. Vi kan jo ikke med nogen Ret vente, at vi skal have det godt og mildt; men blot vor Herre dog vil holde Øje med os og vore og gjøre en god Udgang paa alt, saa maa vi jo sige, at det er godt; og det gjør han visselig mod dem, der bede ham derom, da han jo endog gjør det saa godt som muligt for dem, der ikke bede ham derom. Men Tugtelsen er ikke til Behag, mens den varer, og det skal den jo heller ikke være. Men den skulde lære os, hvor bitter Sorg vi saa tidt forvolde ham, der jo er meget større end den, vi kan faa at bære, da vi dog altid tør stole paa, at han vil bære den med os og vende til det gode, hvad vor Fjende har paaført os til det onde. Ja, Gud hjælpe dig kjære Ven til Hvile i hans gode Haand, som er fuld af Naade og milde Raad og god Trøst, og den er saa mange Gange langt nærmere, end vi tro i vor Nød.

Jeg ønsker ret, at jeg var dig saa nær, at jeg kunde sidde lidt hos dig i saadan Tid og løfte med paa det tunge; men du har dog den hos dig, som er bedre end alle Venner paa Jorden, og han er visselig nærmest ved os, naar vi sidde mest klemmt. Han vil ogsaa nok berede sig en Lovsang af din Mund for sit Navns Skyld, og Erfaringer af hans store Naade kjøbes aldrig for dyrt. At du kan prædike vel under din Trængsel, skal da ogsaa være dig Vidnesbyrd om, at han har noget godt for, at han er med dig ogsaa i dette, og med ham er jo i Virkeligheden alt godt, "glædelig er hver en Dag, som leves til Guds Velbehag, om end vi maatte græde".

Ja, du har Ret i, at jeg har harmet mig over de letfærdige Mennesker ved

Sagatun Mødet, hvorvel jeg bliver ved at tro om Brücker, at han stiller sig værre an, end han er. Men kaad og opblæst er han, og Ris har han fortjent og faar dem vel ogsaa, om det ellers skal gaa ham vel. Men du har Ret i, at det ser ud til, at Grundtvigs Betydning er forbi, at det nu kun er Udvækster og Forvrængninger der skal frem. Andet vil den store Mængde jo heller ikke have, thi der bliver talt, som Folket vil høre det, og ingen er mere efterstræbt Landet over end denne gale Ullmann. Men vi ældre har visselig vort Ansvar herfor og vor store Skam deraf; thi, som du siger, havde vi talt og *levet* bedre, saa havde det forhaabentlig set bedre ud. Men det har været for løst og let, og som der saaes, saa maa jo Høsten blive. Og Gud ved, at det har været meget let med os alle sammen, med alle vore Møder, de mange Ord, og den megen Sang og Klang.

Men Gud hjælpe os i Naade, at dog ikke det hele skal ende i det bare Vind, og dette Aarhundrede ende elendigere end det forrige. Jeg venter ikke Vaar mere i mine Dage, men beder kun om, at Herren ikke vil slippe os i den Vinter, der er ligesom kommen bag paa os, men lade os tjene med til at vogte Knopperne, som der engang igjen kan komme Vaarbud til, naar vi er løst af Vagt.

Om alt det politiske Virvar gider jeg ikke skrive; jeg plages af det hver Dag, da det mer og mere æder sig ind ogsaa her. Vi undgaa ikke denne Farsot, hvad vi saa end gjør for at stænge den ude.

Jeg har gjort nogle Antegninger i det medfølgende Ark; de fleste er af mindre Betydning. Min Kone, som fortiden læser det første Hefte af Bogen, gjorde mig forleden Dag opmærksom paa, at du i en Anmærkning til Matth. 14 sagde, at først da udtalte Disciplene, at Jesus var Guds Søn; før var et kun Dæmonerne, der var visse paa det. Men hun nævnede da Natanael som Bevis derimod. Jeg er enig deri og beklager ikke at have antegnet det i sin Tid. Thi at du nu siger (Joh. 1) at Natanael kun derved mente, hvad Døberen havde ment (efter Faderens egen Røst), det forstaar jeg ikke. Johannes Døber og Natanael har visselig ment det ligesaa fuldt som Peter eller nogen af de andre Apostle.

Jeg kan ikke se, hvad det skal til at gjøre Natanael til den samme som Bartolomæus. Om denne ved man jo aldeles intet, og da det nu er Johannes, der alene omtaler Natanael og han vel vidste, at Apostelen Bartolomæus var kjendt af alle under dette Navn (i alle fire Apostelfortegnelser), saa har han jo villet lede Folk vild med nu at indføre ham under et helt nyt Navn, hvis det da ellers skal være ham. Men da dette er grebet ganske ud af Luften (fordi Bartolm. en eneste Gang er nærmest ved Siden af Filip), saa er det bedst at lade det fare. Der er aldeles intet vundet derved, da Natanael er den, han er, enten han saa blev Apostel eller ikke.

Der er slet intet i Vejen for, at Festen Joh. 5 er Løvsalsfest. Bag efter 6, 4 kommer Paasken. At det skulde være en Paaske har man antaget, fordi der 4, 35 blev henvist til det tidlige Foraar. Men det er ganske uden Grund, da Ordene der er en ordsproglig Taalemaade: "I sige". Mente Herren, at om 4
 5 Maaneder var det Høst, at de altsaa da befandt sig i Januar, saa var der jo ingen Grund til at sige: "I sige" – eller til at sige det i et Hexameter. Det siges kun: fra Sæd – til Høst er der fire Maaneder, eller: man høster ikke samme Dag, man saar.

Lev saa vel med Guds Naade, som man kan leve vel ogsaa i de trange
 10 Tider. Glem ikke alle hans Gjerninger forhen men stol paa, at han gjemmer den gode Vin til sidst.

Gylling d. 2 Oktbr 86.

Din gamle Ven
 Otto Møller

15

264. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[11/10-1886]

Min kære gamle Ven!

Tak for Dit trofaste, kærlige Brev, som var mig et nyt og godt Vidnesbyrd
 20 om, hvad jeg nu i over en Mskealder aldrig har tvivlet om, at Dit Venskab er saa sandt og saa oprigtigt, som Ven kan have det med Ven. Ja Gud give, vi kunde sidde fortrolig sammen i en rolig Stund; da kunde jeg fortælle Dig, hvad der tynger mig; skrive derom kan jeg ikke. Og skønt Du ikke kunde tage Byrden bort, – det kan Gud alene gøre ved sin *almægtige* Naade, og
 25 jeg beder ham stadig derom, og haaber at han en Gang vil gøre det – saa kunde Du dog maaske sige et eller andet godt Ord, som kunde styrke dette Haab.

Hvad der paa en Maade gør Byrden, om ikke tungere, saa dog pinligere, er at min ældste Datter Astrid i disse Dage (paa Fredag) skal have Bryllup;
 30 det er svært at have en Glædesfest, – og er det det svært for mig, saa end mere for min Kone, der skal have travlt med al denne Tillavning – i en Tid, da Hjærtet er fuldt af Vaande. Og dog er der netop ved dette Bryllup meget at være glad over, meget mere end jeg nogensinde havde tænkt. Du véd vel, at hun er forlovet med Holgers ældste Søn (Cand. mag. Kemiker), og denne
 35 Forbindelse var os fra først af til meget lidt Glæde. Han var saa underlig løs i alle sine Anskuelser. Men han har siden den Tid udviklet sig meget til det bedre, saa jeg haaber, at han skal naa til at blive et kristent Mske. Endnu er han kun afgjort vel sindet mod Kristendommen; men da de blev forlovede, var han snarere det modsatte. Gud styre det i sin Naade saaledes, at de en Gang maatte blive fælles om det bedste og evige.

Jeg kommer derved til at tænke paa det Stykke om Biogenesis (i Theol. Tidsskr.), som Du i sin Tid anbefalede mig til Læsning; og som jeg har læst og lært en hel Del af, med megen Fornøjelse. Og der er ingen Tvivl om, at Grundtanken deri er sand og uomstødelig, at ligesom Adgangen fra det uorganiske til det organiske er hermetisk lukket for det førstes Vedkommende, saaledes gælder dette ogsaa Forholdet mellem det sjælelige og det aandelige Liv (det himmelske); det første kan kun faa Del i det sidste ved en Livsmeddelelse fra oven. Men det er en yderst uheldig Analogi, Forf. drager mellem denne Livsmeddelelse og det at Planten sender sine Rødder ned i det uorganiske Stof og ved at optage det i sig forvandler det til organisk. Den Analogi maatte føre til, at Livsmeddelelsen fra oven (Kristus i os, Kristenlivet) førte til en Hensynken af Msket i Gud; medens den lige modsat fører til, at Msket bliver en evig Personlighed. Og til dette finder jeg ingen Analogi i den lavere (*under*-mskelige) Tilværelse. Derimod er der en Analogi, som Forf. ikke berører, men som har en gruelig Sandhed: at Adgangen *fra* den højere Livs- eller Tilværelses Sfære *til* den lavere ikke er lukket, i den Forstand, at den første kan synke ned til det sidste; dette sker med alt det organiske Liv ved Døden, som *strags* forvandler det til uorganisk (ogsaa her mødes dette øjeblikkelige, som genfindes ved Fødselen o. l.); og saaledes kan ogsaa et Mske synke ned i det dyriske – men det sker dog vel ikke *strags* dvs. paa én Gang. –

Jeg kom iøvrigt ogsaa ved det Stk. til at tænke paa den Betragtning af Genfødselen, som Du i sin Tid har fremsat (og som jeg af Dine Bemærkninger til Joh. 3 kan se, Du endnu fastholder), at den kun bestaar deri, at Msket bliver omplantet i en anden Jordbund. Hvis Du er enig med Forf. af "Biogenesis", maa Du forkaste denne Mening; ti at Msket ved en sliq Omplantning skulde blive et "aandeligt" Mske, medens det før havde været "af Kød", var jo ligesaa umuligt som f. E. at en Krystal ved at blive udsat for Solens oplivende Lys og Varme kunde blive en Plante. Nej, der bliver intet andet for end at forstaa Genfødselen, som det fra gl Tid er sket, = at Spiren (Sædekornet) til det evige Liv fra oven indplantes i os.

Tak for Dine Vedtegninger til det sidste Ark. Flere af dem var mig meget velkomne (særlig de til Bryll. i Kana). Men Din Betragtning af Nikodemus kan jeg ikke dele: var hans *vi* et Udtryk for at han kom som en spejdende Udsending fra sit Parti (Farisæerne), havde Jesus sikkerlig talt helt anderledes til ham. At han kom for at faa en Besked om "de himmelske Ting", som de Skriftekloge ej kunde give, mener jeg fremgaar af V. 12, som ellers vilde være helt umotiveret. Hans "*vi* vide", viser ham sikkerlig som en Repræsentant for dem der troede paa Jesus for hans Tegns Skyld (2, fin.). –

Du har Ret i, at det er en Fejl, naar jeg skriver, at det er første Gang

Disciplene kalde Jesus Guds Søn, Mt. 14. Men alligevel mener jeg, at der i denne deres Bekendelse er et Fremskridt udover Natanaels Bekendelse Joh. 1. Af det store Ord, Jesus taler om Peders Bekendelse Mt. 16, fremgaar utvivlsomt, at her var første Gang Bekendelsen kommen frem, at Jesus var
 5 *Guds Søn* i Ordets fulde (metafysiske) Betydning. Men deraf følger, at Disciplenes tidligere Bekendelse, Mt. 14, ikke endnu udtaler dette; jeg tænker, det har kun dæmret for eller i dem.

Og hvad Natanael angaar, som endnu stod i den allerførste Begyndelse, er det aldeles utænkeligt, at han med ”Guds Søn” skulde have forbundet
 10 nogen Tanke om et Væsensforhold til Faderen, – en for en ”ægte” Israelit aldeles fremmed og ukendt Tanke. Nej Sammenstillingen ”Guds Søn, Israels Konge” viser tydelig, at han bruger Guds Søn i den af Tyskerne saa kaldte – theokratiske Betydning, hvori det er brugt 2 Sam. 7 o. a., hvilket ingen Israelit kunde forstaa anderledes, end at det Sønneforhold, hvori Gud
 15 selv havde stillet Israel til sig (Exod. 4 o. a.), skulde være ligesom koncentreret i dets forjættede Konge. Det er vel troligt, at Johs. Døber har forstaaet ”Guds Søn” langt dybere, og er de sidste Vers af Joh. 3 *hans* Ord, saa er dette vist; men dog ligger heller ikke i disse Ord mere end en aldeles dæmrende Forestilling om *Væsensforholdet* til Faderen. Men fordi Johs har
 20 forstaaet ”Guds Søn” dybere, er der jo slet ikke givet, at Natanael, som vel har hørt dette Navn af Døberens Mund, men ingen Forklaring deraf, skulde have fattet det i samme Dybde; nej han har taget det i den ”theokratiske”, gltestlige Betydning, – jeg mener, i den Betydning, som en troende Israelit maatte forstaa det; thi at *vi* er fuldt berettigede til med Apostlerne baade at
 25 forstaa og forklare det gltestlige ”Guds Søn” dybere end Jøderne, er jo noget ganske andet.

Ja saa maa jeg slutte for den Gang. Gud lade sin Naade lyse over og i Dig og Dit Hus, – ja ogsaa over mig og mit. Jeg tvivler ikke om, – eller *vil* ikke
 30 tvivle om – at han har sit naadige Øjemed med den Sag, han har tilskikket mig, og at den ogsaa for mig er en vel fortjent Tugtelse, som jeg beder ham lære mig at tage paa den rette Maade, saa den kan blive mig til Gavn og ham til Ære. Ak, men det er ikke mig alene, det her gælder om, og det er dette, der gør det saa tungt. – Gud se i Naade til os alle.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

35 11/10 86.

265. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[14/10-1886]

Kjære Ven.

Hermed følger det tilsendte Ark. Til 8, 30 maa jeg bemærke, at disse, der siges at *tro*, er vist af samme Art som dem 2, 23, som dog intet mente dermed. Det er de samme som dem 9, 40; de sluttede sig paa en Maade til ham, men ere dog af dem, hvis Synd bliver. Deres Indvendinger mod ham 8, 33 ff. ser Herren til Bunds i, at det er Djævelskab, der raader i dem, men derfor er de sig ikke djævelsk Fjendskab mod ham bevidst endnu. Det var jo da heller ikke Tilfældet med Peter Matth. 16, 22. 23.

Din Forklaring af Hyrdelignelsen misbilliger jeg jo, som du kan vide; men jeg vil ikke gjøre vidtløftige Bemærkninger derom, da det jo vel ikke fører til noget. At Jesus skal frelse *ud af den gamle Pagt*, finder jeg, er en vanskelig tale. At Dørvogteren *lukker ham ud*, har du ingen ret Forklaring af; Johannes Døber kan ikke gjøre tjeneste her, da han er borte, og der tales kun om èn. Hvis det at føre ud er = at føre ud af den gamle Pagt, saa har Farisæerne aldrig pøndset *paa eller givet sig ud for at ville det*; de *gik ikke heller udenom* Forjættelsen, men holdt snarere altfor haandgribeligt paa den. Og hvordan kan Herren sige, at hans Disciple skal blive ved at *gaa ind og gaa ud* af den gml. Pagt? Det hele synes mig umuligt at gennemføre, og Vanskeligheden er ganske simpelt, at *Faarestien* med Vold og Magt skal være den gamle Pagt, og maa ikke være det onde, som Herren vil *frelse ud af*. Naar man imidlertid tænker paa Ord som dem Psalm. 49, 15. 16 og sammenligner det med Hebr. 13, 20, saa synes jeg, ingen Vanskeligheder der er. Men jeg skal ikke udbrede mig videre derom, da det jo rimeligt er til ingen Nytte.

Vi har det forresten ved det gamle; maaske det endog er lidt lettere med Aandedrættet, og det bliver paaskjønnet af mig. Men nu er det allerede saa sent paa Aaret og saa blæsende Vejr, at jeg dog ikke kan gaa ud, saa der er nogen videre Forfriskning ved det. Men det er da bedrøveligt, som det bliver ved at gaa her med den Halssyge. Den bryder ud atter og atter igjen paa de samme Steder. Vor Forpagter har nu tre ført til Sygehuset og en hjemme, som kun er daarlig helbredet; det er nu tredie Gang, de har det i dette Aar. Lægerne gjør ingen Ting, og vil maaske ingen Ting gjøre; i Grunden skulde vel Huset rives ned og alt deres Tøj brændes. Men det er trangt at have det lige op ad Siden paa sig hele Aaret rundt, og rundt i Sognet dukker det frem saa her saa hist. Ja Gud se i Naade til os og til alle, som lide ilde; der er forfærdelig megen Sorg og Elendighed til paa Jorden, naar man da kommer om ad den Gade, hvor det for Øjeblikket er. Men godt er det, at der dog er en, som sidder oven over det og har Tilsyn med det. –

Ønsk din Datter Guds Velsignelse fra mig; jeg har dog set hende for mange Aar siden og husker godt, at hun kom ind om Aftenen for at bede sin Aftenbøn for dig. Gud hjælpe hende til, at hun ikke herefter skal være ene med den. Idag for 18 Aar siden havde jeg Bryllup; og det er dog godt at have en ved sig, naar man træt og syg skal til at bede. Ellers er de henrundne Aar mørke nok at se tilbage paa, som gamle Jakob sagde. Gud give en god Udgang tilsidst for os alle.

Din gaml. Ven
Otto M.

Gylling 14 Oktbr 1886.

10

266. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[20/10-1886]

Min kære gamle Ven!

15 Tak for Dit sidste trofaste Brev, som der var adskilligt i, som har været mig til god Hjælp. Navnlig har det været mig til Trøst, hvad Du skrev om Lasarus, at vor Herre godt kunde have hindret denne Sorg, og vel ogsaa havde gjort det, om han ej havde set, at det kunde blive til langt større Gavn og Glæde, naar han ikke gjorde det. Gud lade det samme vise sig ogsaa her, selv om det skal vare mange Gange fire Dage, inden det kommer for Dagen. – At jeg skulde tage min *egen* Part af Trængselen, er mig ikke nogen fremmed Tanke; tværtimod har jeg hele Tiden set og sagt mig selv, at den uomgængelig nødvendige Betingelse for Oprejsning og Husværelse er, at man i Ærlighed gaar til Bunds i *sin* Sorg, og det er i *sin* Synd; men der er jo unegtelig en Forskel paa at se og sige dette, og at gøre det.

25 Tak for Rettelserne til det sidste Ark, saavel som det forrige. Jeg kan imidlertid aldeles ikke gaa ind paa Din Forstaaelse af Hyrdebilledet Joh. 10. Jeg mener at der ved min Forklaring kommer ej alene en god Mening ud af det hele, men ogsaa en god Sammenhæng med det foregaaende, medens Din Tanke, at Hyrden fører Faarene ud af Dødsriget, staar uden al Forbindelse med det foregaaende og følgende og i det hele ikke anvendes nogensteds i N. Test. Men det vilde blive altfor vidtløftigt at forhandle den Sag skriftlig, allermest i Aften, da jeg har meget knap Tid. –

35 Der var en anden Sag, jeg gad høre Din Mening om, det er om Oversættelsen af ἐγώ εἰμι Joh. 8, 24. 28. og i 13 Kp. Du vil se at jeg paa sidste Sted har oversat det: jeg er *det*, jeg er; ej dette er jo utvivlsomt Meningen; (navnlig mener jeg, at man ikke tør oversætte: jeg er *den*, jeg er, da dette vilde føre Tanken hen til הוּא הוּא Exod. 3, hvilket jeg slet ikke tror er Jesu Mening). Men Oversættelsen er unegtelig noget fri. Jeg havde først skrevet: jeg er det (hvilket skulde læses: jeg er'et); men jeg er bange, at intet Mske

kan forstaa det, ligesaa lidt som "det er mig", hvad jeg ser, at Du har i Din "evang. Historie".

Din Brodersøn Hans er jo nu bleven forlovet, hvilket nok ikke har været nogen sønderlig Overraskelse for nogen af de kyndige (hvad Forlovelser vel ogsaa sjældent er, – og nødvendig maa ønskes at være). Hun er en meget køn og vel begavet Pige (har taget Præliminærexamen o. desl.); og jeg er temmelig sikker paa at hun er en kristen Pige; jeg konfirmerede hende for en 4 Aar siden, og den Gang havde jeg rigtig megen Glæde af hende, hun havde i høj Grad baade Hjærte og Ører aabne for vor Herres Naade, og naar jeg maa slutte af det milde og glade Ansigt, hvormed hun altid har mødt mig, naar vi har mødtes paa Gaden, saa er hun ligedan til Sinds endnu. Hendes Forældre er ogsaa troende Msker, navnlig synes jeg godt om Moderen, som desværre er svagelig og meget nervøs, hvilket maaske ikke gør hende saa let at omgaas med i det daglige Liv; men hun mener det rigtig ærlig med sin Kristendom.

15 Det er med ét Ord en god Slægt, Hans er kommen ind i.

Nu havde min ældste Datter Bryllup i Fredags, og samme Dag blev min yngste Datters Mand udnævnt til Præst i Søllested paa Lolland. Jeg havde hellere ønsket ham til Jylland, et Sted hvor der var godt og sundt Kristenliv; ti de Lolliker har fra gammel Tid haft et daarligt Lov paa sig i kirkelig og kristelig Henseende. Han er et *ualmindelig* rart og kærligt og selvopofrende Mske, som har store Gaver til at være noget for den enkelte ved Samtale og ved at hjælpe dem paa alle tænkelige Maader. Og han er et Mske der har mange slaerende og geniale Tanker, men han mangler en hel Del Klarhed til at gennemføre sine Tanker i en Prædiken, ogsaa til Dels over sit kirkelige

25 Stade, idet han hverken kan gaa helt med Grundtvig eller med Indre Mission. Jeg haaber at det skal klare sig for ham, naar han kommer ud paa Landet under rolige og fredelige Forhold, hvor han kan gaa og vokse i Stilhed, hvilket han ikke har kunnet her, da han har haft en meget anstrende og for et Mske af hans Karakter opslidende Gerning som Præst ved

30 Johannes Stiftelsen, et nyoprettet "Almindl Hospital", hvor der bl.a. er nogle 100 Patienter, der sendes dertil fra andre Hospitaler som opgivne, paa Grund af Brystsyege, Kræft o. dl. Sygdomme.

Nu vil det maaske være en Stund, inden Du igen faar noget med mit N. Test. at gøre, jeg havde betænkt at dette Hefte, som der nu trykkes paa,

35 skulde naa Joh Evang. ud, og dermed vilde jeg saa slutte første Bind; Resten vilde kun tage omtr. 2 Ark til. Men min Forlægger vil saa nødvendig indlade sig derpaa, idet han siger, at saa køber Studenterne første Bind for sig, og tager ikke det 2det med. Saa jeg bliver sagtens nødt til at stoppe nu med 24de Ark, og jeg tænker saa først efter Jul at fortsætte Trykningen. Men nu skal Du rigtig have Tak for al god Bistand hidindtil.

Det er svært, at I bestandig skal gaa i Ængstelse for den onde Halssyge, som I har i Eders Nabolag, og saaledes gaa under et dagligt Tryk. Jeg har i denne Tid rigelig erfaret, hvad det vil sige at gaa med bøjet Hoved, og kan ret godt føle med dem, der er saaledes stedte; men Gud give Eder, at I dog
 5 altid maa kunne baade søge og se Lyset der, hvor det er kommet til os i vor Herres og Frelzers Jesu Navn. – Han se ogsaa i Naade til Dig, min trofaste gamle Ven, saa Du maa blive fri for Din Asthma, at Du ikke skal have den Byrde med at bære paa. – Og han lade sit Lys og Naade i Jesus Kristus lyse for os alle paa *Fredens Vej*. Tak for alt Dit trofaste Venskab.

10

Kbh. 20/10 86.

Din gamle Ven
Skat Rørdam15 **267. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[22/10-1886]

Kjære Ven.

Hermed Arket med nogle Bemærkninger, som jeg vil haabe, du kan læse; jeg er saa rysthaandet og har selv ondt ved bag efter at læse Kragetæerne.
 20 Jeg er fuldt enig med dig i, at ἔγω εἶμι har ikke noget at gjøre med ἡ ἰσῆ; men jeg husker nu ikke, hvordan du har gjengivet det i forrige Ark. Jeg opfatter det hele Tiden saa: ”jeg er det, jeg siger”; han er som ”Ordet” et med sit Ord, er i et og alt, hvad han taler og siger, er Sandheden og Naaden. Da Jøderne spurgte ham 8, 25: hvem er du, siger han: ”fra først til sidst
 25 hvad jeg siger”, og det vil jo sige, at al hans Tale er = det, han er, han er identisk med sit Ord. Det vil nu ogsaa Disc. (13, 19) komme til fuldt at se, at han indfrier alle sine Ord, er Sandhed, Liv og Vej, er Opstandelse og Liv, er med et Ord *Frelser*. Og i al denne hans Tale om, hvad eller hvem han er, ligger maaske ogsaa en Henviisning til *Jesusnavnet*: *jeg (Jesus) er (Jesus,*
 30 *Frelser*, hvad atter er indholdet af al hans Tale).

Tak for dine gode Oplysninger om Hans Kjæreste. Jeg har set hendes Billede og sluttede ogsaa deraf, at hun er en god Pige.

Jeg synes ikke om, at du nu vil standse med Trykningen. Det var bedst at blive ved til Enden og naa den jo før jo hellere. Folk holde ikke af disse
 35 lange Ophold. Jeg er ogsaa imod det af den Grund, at saa hører jeg vel ikke fra dig før efter Julen, og jeg er nu bleven vænnet til disse Smaabreve, som jeg ikke godt kan undvære. Men skal der gaa en Tid, før jeg atter hører fra dig, saa give Gud, at det maa have lyst noget op omkring dig; det kan, synes mig, ikke komme for tidligt, og kommer da med Guds Hjælp heller ikke for sildigt.

Jeg har havt Besøg i disse Dage af en Præst Hey og derfor er det gaaet lidt uordentligt med at faa Tingene fra Haanden. Denne Hey er en god Mand, som ser op til mig et Par Gange om Aaret, og det er jeg ham svært taknemlig for. Han sidder paa Siden af Brücker og har meget Bryderi af at drages med ham, ligesom han da heller ikke har det godt med Schrøder, der mer og mere sælger sin Sjæl til Ustyret og forlader det, han egentlig skulde være og tjene i.

Ja, nu være Guds Naade med dig og dine. Han slipper ikke sine.

10 Gylling 22/10 86

Din gml. Ven
Otto M.

268. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[7/12-1886]

15

Min kære gamle Ven!

Jeg har i lang Tid skullet skrive Dig til for at sende Dig medfølgende Hefte med Tak for den Ulejlighed, Du har haft dermed, og den Hjælp, Du har ydet dertil. Men hele den sidste Maaned har været umaadelig optagen af Forretninger for mig, og naar jeg saa endelig er kommen til Ro om Aftenen, har jeg sædvanlig været saa træt, at jeg følte mig aldeles uskikket til at skrive, eller ogsaa er der kommen en eller anden at tale med mig, saa min Tid er gaaet dermed. Og da Heftet jo ikke kan have Nyhedens Interesse for Dig, har jeg ikke sendt det, førend jeg kunde skrive med det samme. Nu skal det dog ikke vare længer; jeg vil ialfald begynde paa et Brev til Dig, skønt jeg vel ikke bliver færdig dermed idag, da jeg skal til et Møde (ang. Revisionen af vor Salmebog) Kl. 7, og Klokken er langt over 6. –

Anledningen til, at jeg iaften skriver, er forresten meget vemodig for mig, nemlig at Prokurator Vilh. Rode er død for nogle Timer siden; han var en rar Mand; i høj Grad hæderlig og retsindig, derhos en brav dansk Mand, og derhos endnu, hvad der er det bedste, en kristen Mand, som mente det oprigtig med at tjene vor Herre i sit Liv. Jeg var langt ude (gennem de Skat'er) i Slægt med ham, hvilket har ført os sammen fra Ungdommen af, og vi holdt begge af hinanden. Han kom stadig i Kirke hos mig, og jeg har viet ham m.m. Det er allerede vemodigt i vore trange Tider, naar de gode Mænd gaa bort; og det falder mig altid saa svært paa Sinde, naar et Mske, der saaledes i en Aarrække trolig har søgt, om ej sin aandelige Føde, saa dog sin Vejledning hos mig, bliver kaldt bort. Det er som en Regnskabsbog for en selv; og naar dette Regnskab falder paa en Tid, da man selv kun er lidet frimodig, saa er det dobbelt tungt at klare sig. –

Det har en Tid lang været min Tanke om Kristenlivet i Henhold til Profetier som Jes. 35 o. a. l. samt forskellige Ord af Herren og Apostlerne, at det her paa Jorden, naar det var sundt og sandt, maatte være at ligne ved en Foraarstid. Vi opnaar aldrig her paa Jorden Sommeren og Høsten; –
 5 høster vi noget, bliver det kun Frugten af andres Arbejde (Joh. 4), og hvad vort eget Arbejde angaar, maa vi stræbe at drive det saaledes, at andre kan gaa ind i vort Arbejde og høste, hvor vi har arbejdet, – men med Hs. til selve vort Liv som Kristne maa vi aldrig vente os Sommer og Høst, men det bedste, vi kan ønske og bede om, er en Foraarstid, hvor der er Spirer og
 10 Grøde, – en Tid, hvor der vel kan være mørke og sludfulde Dage, ogsaa Nattefrost, der kan kvæle mange gode Spirer (og begge Dele har deres sidste Grund i vore egne Synder), men hvor dog det spirende Liv, den haabefulde Udsigt til det kommende, bliver det grundbestemmende, ligesom Grundtonen, der klinger igennem, hvergang vi os ret besinder og tænker paa, hvad
 15 der er os givet, og at dette er Naade altsammen. Men det har i de senere Tider været mig, ja jeg kan godt sige: umuligt at faa dette Haab frem og se mit Liv i denne Belysning af Foraaret; det har været ubeskrivelig tungt og mørkt for mig, hvor jeg ser hen, allermest naar jeg ser hen paa mig selv. Og sandt at sige, ser jeg heller ikke meget af Foraarslivet hos nogen anden.
 20 Dette sidste vilde dog ikke anfegte mig sønderlig, da det egentlige Kristenliv jo altid er og maa være et skjult Liv, skjult med Xtus i Gud; men det skulde dog i nogen Maade være kendeligt for os selv, at vi leve. –

Saa langt kom jeg sidst; nu vil jeg ikke idag fortsætte med det samme, men ønske at dette Brev maa træffe Dig ved et bedre Mod, end jeg har for
 25 Tiden, maaske endog med Evne og Lyst til at skrive mig et godt Brev til. – Hvad angaar det tilsendte Hefte, da vil Du finde, at jeg ikke saa sjældent har gjort Brug af Dine Bemærkninger, men sagtens ogsaa, at jeg burde have brugt dem langt mere, end sket er. Det er imidlertid ikke altid saa lige en Sag at tilegne sig en andens Tanker; og det skal Du ialfald vide, at jeg stadig
 30 har været glad ved Dine og paaskønnet dem, selv om jeg ikke har kunnet antage dem.

Jeg har i disse Dage læst en lille Bog af Madvig, som i høj Grad har allarmeret de fuldtro Højremænd. Du har maaske i Blade stødt paa Allusioner til den, men den er udgivet som Manuskript og er nok især bleven
 35 omtalt af Venstrebladene. Den indeholder en Kritik af den sidste politiske Højesteretsdom, hvor de dømte Socialisten i Henhold til den provisoriske Straffelov. Madvig gør med stor Klarhed gældende, at medens provisoriske Love kan være fuldt berettigede, endog naar de komme frem paa den betænkelige Maade, at Rigsdagen hjemsendes for at kunne give dem, saa skal de ifølge Grundl. § 25 forelægges den følgende Rigsdag og maa betrag-

tes som bortfaldne, naar de dør enten ikke vedtages af det ene Ting, eller ikke føres til Ende, fordi de for sent forelægges Rigsdagen; og han paaviser, at det er ligefrem imod Forfatningen, naar der derefter endda regeres og dømmes efter disse Love, samt at dette i tidligere Dage ogsaa paa Prent er doceret ej blot af Holck, men ogsaa af Matzen. Og han ender med at opfordre Ministeriet til at give Plads for andre Mænd, der har Udsigt til at gennemføre de provisoriske Love, om end i en modificeret Skikkelse. –

Naar man kommer til det sidste Raad, kan man jo ikke godt andet end sige: ja var der bare nogen Udsigt dertil; men man maa være meget haabefuld for at tro dette. Men hvad det første angaar, synes Madvigs Argumentation mig uigendrivelig, og jeg hører ogsaa at Flertallet i det juridiske Fakultet er enig med ham. Men det viser, hvilken Elendighed, for ej at sige Lovløshedens Tilstand, vi er stedte i. Madvig paaviser ogsaa klart nok, hvor stor Skyld Venstre har i denne Elendighed; men det gør ikke Stillingen bedre. –

Jeg har i disse Dage maattet afgive en udførlig Betænkning ang. Ligbrændingen, i Anledning af at Justitsministeriet han anlagt Sag mod Ligbrændings-Selskabet, fordi det har brændt Liget af en svensk Tugthusfange (fordi de af Gross. Heymann havde faaet Løfte paa 5000 Kr., hvis de havde foretaget en Ligbrænding inden en vis Dag). Minist. har saa æsket Bispens, og denne atter sine kbhvske Provsters Erklæring derom. Jeg paaviste, at Ligbrænding er imod hele den kirkl. Tradition, og da denne har udviklet sig af, eller dog støttet sig til Troen paa Kødets Opstdlse og den deraf følgende Ærbødighed for Legemet, ogsaa det afsjælede, er det utænkeligt at Ligbr. kunde antages som kirkelig Skik, ligesom det ogsaa viser sig, at denne Sag her saavel som andensteds er sat i Bevægelse fra aldeles ukirkelig eller antikirkel. Side. Men da Erfaring fremdeles viser, at adskillige, som ej kan siges at være ukirkelige, har sluttet sig dertil væsentlig af hygiejniske Grunde, og da der, saa længe Kristendommen har nogen Magt i Folket, ingen Frygt kan være for at Ligbr. skal blive indført som obligatorisk, fandt jeg ikke der var Grund til at forbyde Brænding af de Mskers Lig, som selv maatte ønske dette, kun at Krematorier og Kolumbarier ej blev anbragte ved Kirker eller paa Kirkegaard. Det sidste har mine kirkl. Foresatte fundet forskrækkelig yderliggaaende. Hvad siger Du derom? –

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud velsigne og bevare Dig og Dit Hus, og give Eder og os her noget af sin Foraarsglæde.

Kbh. 7/12 86

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

269. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/12-1886]

Kjære gamle Ven.

Tak for det tilsendte Hefte, som jeg vel ikke faar Lejlighed til at gennemse
 5 til Nytte i de første Dage. Af mine Bemærkninger til det har du vel benyttet
 det, du *kunde*, og mere kan man jo aldrig forlange af nogen. Det er
 forresten for mig i mange eller de fleste Tilfælde umuligt at se, hvad du har
 taget Hensyn til af mine Vedtegninger, idet jeg ikke kan huske, hvad der
 stod forhen. Men det er jo ogsaa ligegyldigt; som det nu er, bliver det jo
 10 denne Gang.

Hvad der falder mig mest paa i dit Brev, er den meget trykkende Stem-
 ning, hvori du er. Jeg mener, du har Uret i at forlange, at dette Liv skal
 beholde Foraarets Charakter; det har alle Aarstiderne. Vi har haft baade
 Vaar og en kort Sommer; nu har vi Efteraar, og der vil utvivlsomt komme
 15 en Vinter, før der atter kommer Vaar. Al den megen Snak om "det frodige
 Menighedsliv" nu i Sammenligning med Tiden før 1830 er i mine Tanker løs
 Tale. Det er saa fattigt, som det være kan; selv i Begyndelsen af Aarhun-
 dredet var der vist mere alvorlig Religiositet, i hvert Fald mere Moralitet,
 end nu; vi nærme os stærkt til "død Ortodoksi" igjen. Over det hele hviler
 20 der en Afmægtighedens Aand, og det, som gjør Spræl og er paa Færde, er
 det daarlige og tomme. Men lad os *forlige os med*, at det er sildigt Efteraar,
 at vi skal lade os bruge til at lægge Vintersæd, som andre skal se gro; blot vi
 endda kan findes ikke helt utro i denne Tjeneste. Der er ikke mindste Tegn
 til, at *vi* leve Vinter over; men vi har levet en god Tid i vor Ungdom, som
 25 andre havde lagt Sæd til under trange Kaar. Lad os saa nu være taknemlige
 for det, vi har levet og deri se Varsel om, hvad der venter hisset. Her maa vi
 nu tage de bedste Vinterkaar med det Arbejde, der hører dertil, og saa
 vente, at Herren vil atter besøge vore Børn eller Efterkommere med lyse
 Dage. Jeg venter ikke at se Vaar mere i denne Verden og undres derfor ikke
 30 over, at alt ligner det saa lidt. Men der er Glæde og Velsignelse i at tjene i
 Herrens Ord, paa hvad Aarstid det saa end er.

Jeg vil ønske for dig, at du maa kunne forlige dig paa god Maade med de
 Kaar, vor Herre har givet os at tjene under; ikke kalde det lyst og godt,
 hvad det ikke er, men forstaa, at der skal nogle til det trange, og som Hjælp
 35 til at holde ud deri i Haab har Herren ladet os opleve, hvad vi var med til fra
 1848 til 1860. Fra den Tid synes jeg, det begyndte at vende sig til Nedgang
 og varsle om det, som nu er kommen. Grundtvigs sidste Gjerning blandt os
 var ikke udelukkende god; hans yngre Disciple kom altfor let over det, som
 dog er Hovedsagen for os, Omvendelse og Syndserkjendelse. Hvad der
 mangler os alle, er dyb Syndserkjendelse og sand Omvendelse, og jeg

mener, at de af den indre Mission har ikke her stort forud for dem, der fulgte Grundtvig; Mynsters og Martensens Disciple har det vist allerdaarlignest i saa Henseende. De mange gode Ord, der er saaet ud blandt os, har derfor truffet saadanne, som ingen virkelig Brug kunde gjøre af dem, thi
5 Evangeliet er kun en Livskraft til god Gjerning for dem, der trængte til det.

Min Fader sagde mange Gange til mig, at vi trængte endnu til en alvorlig Omvendelsesprædiken; jeg forstod det den Gang ikke, thi jeg syntes, at vi drev med Kraft paa det; det gjorde vi jo ogsaa med Munden, men det blev ved store Ord; *vi gik over det med en Harefod*, og vi føle nu Virkningerne
10 deraf. Og at vi tog det for let, vil sige, at vi tog det for let med os selv og derfor ogsaa med andre, som vi skulde vise Vej. Jeg føler dybt, at vi har været ”udygtige Tjenere” i højeste Grad, at vi derfor har intet at klage over, men maa takke Gud, at vi endda kan bevare Haabet om, at han vil frelse os for sin Naades Skyld. Men vi kan ikke selv lægge nogen Alen til vor Vækst
15 og faar derfor nøjes med vore fattige Kaar, haabende paa, at han vil sende bedre Arbejdere ud i sin Høst, naar det atter bliver Tid dertil.

Jeg har i denne Tid siddet og læst 2den Del af Laubs Breve, som alene omfatter hans og Martensens Brevveksling. Det er en meget interessant Læsning, thi de var jo begge to begavede Mænd. Men det er paa den anden
20 Side en meget sørgelig Læsning. Laub har været en meget begavet Mand, men han er aldeles gaaet op i dette at tilbede Martensen og smigre ham. Det gaar over alle Grændser, som han falder paa Knæ for ham og siger ham Behageligheder; man kan af og til være i Tvivl om, hvorvidt det er ment og ikke er et Forsøg paa at prøve, hvormeget han kan tage imod. Martensen
25 tager det altsammen som selvfølgeligt, ja forlanger mere, forlanger det mest velsmagende gjentaget, og roser kun Laub for, at han forstaar ham bedre end andre ja næsten bedre, end han selv gjør. Laub har gjort Martensen en meget slet Tjeneste ved saaledes at hjælpe ham op i Selvbeundring og Selvovertvurdering, og Martensen har misbrugt Laubs Evner til saaledes kun
30 at være Røgelse paa hans Alter. Det er fra begge Sider dreven til en saadan Højde, at jeg forstaar ikke, hvordan deres efterlevende Venner kan lade det udgive og ikke ser, at det er til at le og græde over paa en Gang.

Forresten handler jo hele Brevvekslingen nærmere eller fjærnere om ”Grundtvigianismen”, som de stedse om og om igjen holde Ligtale over.
35 Vistnok er ”Grundtvigianisme” noget saa taaget og uklart, noget, der i Grunden ingen virkelig Tilværelse har havt; der har været mange Præster, som har været paavirkede, – godt eller daarlignest – af Grundtvig; men ”Grundtvigianisme” kan ingen sige, hvad er. Hvad de derfor lyse Ban over, er noget meget forskjelligartet og broget, som man med megen Ro kan se sparket til og foragtet. Men Martensen selv har lært saa meget af Gr., som

han fortier, og det samme er vel Tilfældet med Laub; derfor lyder det ilde, at Grundtvig og hans Disciple skal have Skyld for alt ondt. Jeg indrømmer, at de har Skyld for adskilligt, men det skal de Mænd ikke holde Dom over, som selv for største Delen var Skyld i det derved, at de stillede sig i saa falskt
 5 og overmodigt Forhold til Grundtvig og saaledes drev ham videre, end han ellers vilde gaæet.

De, som *intet har gjort*, men holdt sig fornemt tilbage og solet sig i Magtens Glands, de har ingen Ret til at dømme dem, der tog fat og gjorde noget, men ogsaa gjorde en hel Del galt. Det er en Skam for Mænd som
 10 Mynster, Martensen og lignende, at det gik, som det gjorde, idet de kun nød Magten og Æren og saa lod Syndfloden komme over Eftertiden. Der er noget, der oprører sig inde i mig, naar man skal dømmes af disse Farisæere, der bandt tunge Byrder men ikke selv løftede paa dem. Der [er] en Del af deres Dom og Forudsigelser, der er sandt; men det er til deres Skam, at det
 15 blev sandt. De, som var sat til at lede, burde forstaaet at lede og ikke blot at skjænde og saa klappe hinanden. De var maaske nok store Aander, men efter min Forstand ringe Tjenere. Men det er vi jo alle, saa vi kan heller ikke holde strængt Hus med disse store Stympere.

Hvad du skriver om Madvigs Pjece, gjør ikke noget Indtryk paa mig. Jeg
 20 synes, at gamle Madvig har vigtigere Ting at tage sig for end at befatte sig med at skrifte Højesteret. Lad enhver passe sit, og man kan saa meget bedre lade Højesteret passe dens Sager, naar disse ikke angaa vigtigere Ting end vore usle, vanvittige politiske Forhold. Hvad der i disse Ting skal være *Ret*, er mig saa temmelig ligegyldigt, og aldrig kan det forundre mig, at det
 25 væmmelige Complot af Venstredemagoger komme til at høste det, de har saaet. Om de med deres samvittighedsløse Dumheder helt sprænge Forfatningen, skal ikke overraske mig; ikke heller skal jeg sørge over, om den gaar i Lyset. Alt dette er det mindre, hvormed det for mig kan gaa op og ned, og jeg er i Virkeligheden lige glad; kun "Lovløsheden" ikke bliver sat til
 30 Styret. Og det lader det til, at Højesteret dog vil sætte Pind for. Hvad forresten den paagjældende Dom angaar, da forekommer det mig, at er de provisoriske Love *virkelige gyldige Love*, saa maa de skaffes ud af Verden paa samme Maade som alle andre bestaaende Love. At det ikke har været deres Mening, der skaffede os Grloven, kan gjerne være; men som Forholdene har udviklet sig, *maa* det nu forstaaes saaledes. Det har vel været
 35 saaledes, at Højesteret har sluttet for at komme til sin Dom, og jeg kan heller ikke se, at der er andet at gjøre, naar man ikke ved Udvej for et andet Ministerium, der kan magte Tingene.

Din Erklæring om Ligbrænding har jeg ikke noget at indvende mod. Jeg vilde sparet mig alle gudelige Bemærkninger og kun udtalt, at der fra

Folkekirkeens Side intet kan være at indvende mod, at man begraver sine Døde, som man synes om det. "Lad de Døde begrave deres Døde". Der er jo forresten adskillige gode Mænd, der er bleven brændt, uden at det vil komme dem til nogen Men, naar de skal opstaa. Jeg anser det for aldeles
 5 ligegyldigt, enten de døde Legemer begravnes, ædes af Fisk eller brændes. Og i vore Dage, da saa stort et Tal af dem, der dø, er gennemtrukne af Spiritus, er det maaske ikke saa ilde, at de blive brændte. At "Kirken" blander sig i denne Sag og gjør Væsen og Ophævelser, er et nyt Forsøg i at afsi Møg eller gjøre Væsen over det, som intet er, og glemme over disse
 10 Konstanstrængelser det, som er noget. Forresten kan man jo berolige sig med, at det bliver saa dyr en Historie, at det kun kan stilles an med rige Folk og i de større Byer, umuligt paa Landet, hvor jo ogsaa alle Læger mene, at der slet ingen Grund er til det fra Hygiejnens Side.

Vi har det ellers her ved det sædvanlige, det vil sige, at vi passe os selv og
 15 se næsten aldrig et Menneske uden os selv. Jeg kommer ingen Steder, og derfor kommer der jo heller ingen her. Det har sine gode Sider saaledes at leve i Fred, men det har jo ogsaa sine Mangler, idet man bliver tør og ubevægelig. Men godt er det, at der dog af og til udkommer noget, som er værd at læse. –

Jeg har i denne Tid noget Vrøvl med Forpagteren her; jeg har maattet gaa ind paa at give ham 1200 kr. Afslag paa den ny Contrakt, der skal gjælde for næste Aar. Det er jo ikke saa lidt at drage fra den Ende af Lønnen, hvor man havde lidt at rutte med til et og andet. Det kan jo nu alligevel ikke blive
 25 anderledes i disse daarlige Aar. Men samme Forpagter har vist nogle flere aparte Planer i sit Hovede; han har ingen Afgift svaret mig endnu i det forløbne Aar, og han har mumlet noget om, at han vilde have mig til at eftergive sig 2200 Kr. af det, han skylder. Man bliver plukket, og ofte er det saa, at man bliver bedraget paa to Maader, saa man baade mister sine Penge og maa afgive dem til ganske andre end dem, der trængte mest til dem.

Nu faar det være nok denne Gang. Jeg hører vel sagtens ikke noget fra dig i dette Aar mere, og derfor vil jeg ønske dig og dine en glædelig Jul, som den dog, Gud ske Lov, endnu kan gives os midt i disse sære, fattige og onde
 30 Tider. Det gamle store Evangelium er dog det samme for alle dem, der trænge til det. Og vi trænge altid til Forvisningen om, at der er givet os en
 35 *Frelser*, at det er ikke et gammelt Sagn men en lige ny Virkelighed, som vi snart skal med Guds Hjælp erfare, naar vi med ham skal rejse hjem og finde alt det tabte gjemt hos ham, hvad vi ikke har fortjent men dog længes saa haardt efter, Gud være med dig og dine.

Gylling d. 10 Decbr. 1886.

Din gml. Ven
 Otto Møller

270. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[14/3 -1887]

Kjære gamle Ven.

Allerede mange Gange har jeg havt Lyst til at skrive til dig for at faa at høre
 5 lidt om, hvordan du har det, men jeg har atter tænkt, at det var vel ikke
 værd at ulejlige dig med saadant Forlangende, da du sagtens er saa over-
 hængt, at du sidder i det op over Øerne. Nu faar du imidlertid finde dig i
 det, da jeg skal have medfølgende lille Bog sendt til dig. Den kunde meget
 godt være uskreven og gjør vel sagtens heller ikke enten godt eller ondt;
 10 men man kan jo sommetider trænge til at faa Luft, især naar man har saa
 sjældnen Lejlighed, som jeg har til at give sig Luft med Munden. Og kan man
 end ikke virke ind paa de vildgale, kan man dog maaske støtte de vaklende
 eller da skaffe de faststaaende en lille Fornøjelse. Altsaa faar nu Bogen at
 gaa for det, den er.

15 Jeg har havt det nogenlunde i denne Vinter, der jo ogsaa har været usæd-
 vanlig mild hidtil. Men det Eftersmæk, der nu er kommen er rigtignok
 kommen mig svært paa tværs. Jeg haabede, at vi var omtrent over det denne
 Gang, og saa kommer der et saadant Rusk, som er nær ved at lægge en til
 Jorden. Naar man endda kunde blive inde, saa gik det nogenlunde; men jeg
 20 har nogen Sognebaandsløser, som af og til berede mig en slem Överras-
 skelse ved at forlange mig hele Mil bort til Jordpaakastelse og lignende.
 Saaledes skal jeg nu til Hundslund Kirke paa Torsdag, og er i en svær
 Forlegenhed, hvis dette Snelæg forhindrer mig i at kunne bruge lukket
 Vogn; thi saa faar jeg et Smæk, jeg er længe om at komme over igjen. Ofte
 25 har jeg derfor været besluttet paa at sige mig løs fra dem, men der er dog en
 Del, som holder igjen derimod, naar man i en Aarrække har delt noget med
 hinanden. Følgen vilde rimeligvis ogsaa blive, at de alle gik til Valgmenighe-
 den i Odder, og hvorvel de i mange Maader i Grunden høre derhen, idet de
 jo allesammen ere Venstrespektakelmagere, saa har jeg dog ikke Lyst til
 30 ligefrem at jage dem derhen. Men det er ogsaa kedsommeligt at være deres
 Præst og saa være gnaven og uvillig, hver Gang de komme og forlange, at
 man skal have Ulejlighed med dem. Enden bliver vel sagtens alligevel, at jeg
 maa tage Afsked med dem.

I denne Tid er man jo bleven ligefrem overdænget med Udgydelser om
 35 Scavenius' Sager. Sommetider har jeg kunnet ønske at vide, hvad du mener
 derom, men i Grunden kan det jo temmelig være mig det samme. Jeg saa jo
 helst, at det hele var Løgn, men det er det vel sagtens ikke; det slaar vel nok
 til her, at der ikke gaar saa stærkt Røg af den Brand, der ikke i det mindste
 har været Ild i. Hvad der imidlertid er for mig sikkert nok, er, at det hele er
 en gemen Venstrekomedie, og at den hele Tale om den offentlige Forargelse

kun er Hykleri. Det er jo ikke Scavenius, der har givet *offentlig* Forargelse, men det er andre, der har *opsnuset* noget og saa har gjort alt, hvad de har formaaet, for at udbrede Forargelsen. Grunden til denne Spioneren og hele Maaden at udbasune det opsnusede viser noksom, at det er Politik, der har sat det hele i Gang. Dette kunde nu være, hvad det var, kommer i hvert Fald ikke mig ved; men saa kommer disse Præster anstigende, hver fra sin Krog, Nyegaard (ved Brandt), Th. Rørdam, Ussing, og en lang Række af hæsblysende Medanklagere, som man jo kan se, har meldt sig hos Brandt. De ved naturligvis ingen Ting andet, end hvad ogsaa jeg ved: Hr. Ingemann Petersens Afsløringer og Venstrebladernes Udgydelser; paa dette Grundlag at fare i Gevær som Zionsvogtere synes jeg er noget af det løseste, der kan tænkes. Præsterne i Kjøbenhavn kan jo vide meget bedre Besked om alt dette og vide, om det er det rigtige at give Allarm i den Anledning.

Der er i mine Tanker noget saa indbildsk og udisciplineret i at disse intet-vidende Personer skringe op og korse sig. De har jo slet ingen Ret til at tale i Menighedens Navn (som især Th. R. er stærk i); og det Mod, de mene derved at vise, er kun lidt bevendt; thi hvad Mod hører der til at gjentage, hvad alle Aviser er fyldt med; men der hører ganske vist stor Selvtillid til at mene, at man er kaldet til at gjøre det, som Bisperne og Kjøbenhavns Præster ikke har følt sig kaldede til. Nyegaard og Ussing er jo et Par Vildbasser; men jeg havde troet, at Brandt og Th. Rørdam ikke var saa lette at lede i Fælden. Præsternes Optræden ved denne Lejlighed synes mig nærmest en Prostitution, og saa skal det naturligvis se ud, som det er pur Nidkjærhed. De gode Venner gjør da bedre i at feje ved deres egen Dør, og der er langt mere forargelige Ting, der gaar for sig end det, man her er falden over. Man har kunnet rejse Snese af Billeder for Frederik den 7. og holde Lovtaler over ham, og han var vel meget værre Svin end Scavenius. Det hele er gemen Politik, og saa har nogle iltre og opblæste Præster ladet sig friste til at bære Vand til den Mølle. Brandt vinkede da af og til alle de langhalsede, der skulde have været med til den Svir; men det skulde han have gjort fra først af, og ladet dem om at handle, som er nærmest til det, og jo hverken er blinde eller døve, vel sagtens heller ikke bange for at gjøre deres Pligt. Saadan Adfærd kommer af at bilde sig ind, at man er Værge for Kirken, at Menigheden sidder og venter paa, hvad disse Piller vil sige; men det er Selvovervurdering.

Hvad bliver det dog til med Fortsættelsen af dit ny Testamente? Jeg synes, det maa være kedeligt for dig selv, at det saadan trækker i Langdrag, og det er ogsaa Uret mod Subskribenterne, der tabe Interessen for det, som der synes at være saa lidt Interesse for hos Udgiver og Forlægger. Saaledes har jeg nu i Aar og Dag gaaet og ærgret mig over Professor Madsen, der

udgav første Hefte af Forkl. over Aabenbaringen og lovede Slutningen kort efter, og nu er der gaaet flere Aar. Det er en Hensynsløshed og Løshed, der derved vises; er han ikke færdig med Bogen, kan han jo vente med at begynde; der paahviler ham jo ingen Forpligtelse til at begynde og udstede
 5 Løfter, men nok til at holde dem, han selv har gjort. Det er i høj Grad ærgerligt, og ikke et Ord bliver der sagt til Forklaring eller Undskyldning; men det er jo forresten almindeligt nok, at man bliver snydt paa den Vis, at der begyndes paa Bøger, som ikke føres til Ende; jeg ser da i det mindste
 10 fire saadanne Begyndelser og sagtens mange flere, naar jeg gad eftertænke det. Alt dette kan du nu efter Behag anvende paa dig selv og se, om det passer der eller ikke. Jeg venter forresten ogsaa paa, hvad det bliver til med den ny Salmebog, skjøndt det angaar mig mindre, da jeg ikke har i Sinde at gjøre noget for at faa den i Brug her, selv om den blev tilladt.

Jeg har tænkt paa dig mange Gange i den forløbne Tid og paa den Modgang, du havde i Efteraaret. Jeg har ogsaa bedet for dig i al Fattigdom og haaber, at vor Herre har tænkt naadigt paa dig. Vor Herre være nu med dig og dine og føre eder ad de bedste Veje; de er jo altid trange men kan dog være fulde af Fred og Glæde, naar vi kun maa mærke, at hans Haand er os nær.

20

Gylling 14 Marts 87.

Din gamle Ven

Otto Møller

271. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[24/3-1887]

25

Min kære gamle Ven! –

Tak for den tilsendte Bog, som jeg har læst med stor Tilfredsstillelse, eller rettere: Bifald, ti egentlig Tilfredsstillelse eller Fornøjelse er det vel umuligt at have ved at læse om saadanne Emner, som man i sit Hjærte sørger og græmmer sig over, ere komne op i en Kreds, som man havde ventet sig bedre af. Navnlig kan jeg være aldeles enig med den første, om det lyse Syn; jeg tror at den vil kunne gøre adskillig Gavn hos dem, der vil se hvad der er kristelig Sandhed. Om den anden Betragtning vil bære saadan Frugt, har jeg mere Tvivl om, dels fordi den er saa aldeles overvejende polemisk, og der er
 30 jo kun det positive, ej det negative der kan bringe de slingrende paa ret Køl, dels fordi jeg tror, at Du er gaaet for vidt, ved at tillægge "Bibelstormerne" den Mening, at man helt skal lægge Skriften til Side, Jeg véd ikke, at jeg har stødt paa den Fordring; men jeg læser rigtignok ogsaa kun lidt af den Art; bl.a. aldrig hverken "Tidens Strøm" eller "Hver Sit", hvori slige gode Raad vel nok kunde komme til Orde. Hertil kommer endnu, at det neppe er hi-

storisk forsvarligt, saadan som Du skildrer Brugen af *N. Test.s* Skrifter i Apostlernes og den nærmeste efterapostoliske Tid. At de har brugt de apostoliske Skrifter, er vistnok ifølge selve N. T. utvivlsomt (Kol. 4. 2 Ped. 3 v. 2), men de apostol. Fædres Breve gøre det efter min Mening lige saa utvivlsomt, at *Skriften* og *Skrifterne* for de Dages Bevidsthed kun betegnede Gl. Test. (som det jo ogsaa er Tilfældet i N. Test.). Og i alle Fald er det en Mangel, at Du aldeles ikke omtaler den store Betydning, *GT.s Skrift* havde for hele Oldkirken, hvilket saavidt jeg kan se, ej alene har sin Grund deri, at denne Skrift forelaa afsluttet fra Israels Dage, men ogsaa deri, at man endnu dengang havde rige Minder om, hvordan Herren selv og senere HA. havde opladt Apostlernes Forstand til at forstaa Skrifterne, saa man dengang, trods mange Vilkaarligheder, dog i det hele forstod dem en hel Del bedre end vi. –

Hvad selve Bibelspørgsmaalet angaar, da tror jeg, at Du har fuldkommen Ret i at føre dets første Udspring tilbage til Rs. Nielsen (som sagtens ogsaa er Bedstefader til adskillige andre Udskejelser); men jeg vilde have udført det paa en noget anden Maade. Det er ham, der først har lært Folk at stille sig med Trosordet i Haanden (neppe i Hjærtet) saa at sige midt imellem Himmel og Jord, udenfor Menigheden og *Menighedsbevidstheden*, for saa udaf det, men ved Hjælp af alskens af plumrede verdslige Kilder øste Visdomme, at konstruere frit hele det kristelige Bevidstheds-Indhold. Han har glemt, eller ikke vidst og fattet, hvad Grundtvig altid har holdt paa, at vi modtage Troens Ord af og i Menigheden; og medens f. E. Martensen har ubetinget Ret overfor R. Nielsen og hans Følgesvende, naar han siger, at Trosordet i sig selv er uforstaaeligt; spørger man: hvad betyder ”undfangen ved HA.”? svarer Trosordet kun: undf. ved HA. etc. –, saa rammer dette slet ikke Grundtvig, som ej mente (ialfald ikke i sin Velmagts Dage), at man skulde spørge Trosordet herom. Det skal overhovedet ikke spørges om Læren, men man skulde gaa med sit Spørgsmaal til den levende og bekendende Menighed. Og fra den nuværende Menighed vil man da med Nødvendighed føres tilbage til den apostoliske og Apostelskriften. Naar man saa blot fastholder, at den apost. Menighed er den *af Gud* satte Begyndelse, – ej at tale om Inspirationen, som jo ikke er saa helt let at klare – saa vil dette for Kristne, der søge Visdom til *Frelse* og vil *frelses* ved samme Naade som hine første, være Grund nok til at slaa alle saadanne kaadmundede Udtalelser ned, som Brücker, Ullmann og lignende har disket op med.

Derhos mener jeg, at hvor hæslige Resultater end den Brückeriske Tale om Skriften er løbet ud i, saa er der alligevel en *vis* Sandhed i, hvad han siger, at den kristelige Bevidsthed maa afgøre, om en Skriftudtalelse har Gyldighed for os. Blot ét Exempel: hvem betænker sig paa at sige, at *Me-*

nighedens Ord, Act. 12: det er Peders *Engel*, er en Folke(over)tro? Du vil let selv kunne forøge det Exempel med flere. Spørgsmaalet bliver altsaa om at drage Grænsen, som skiller imellem, hvor den kristl Bevidsthed skal bøje sig, og hvor den tør tale med. Og det er altid en saare vanskelig Sag, paa det
 5 aandelige Omraade at drage bestemte Grænser; de kan vel igrunden slet ikke drages. Men saavidt jeg ser, er Betingelsen for, at man ikke uafadelig skal gaa over Stregen, den, at ens kristelige Bevidsthed har den rette Ballast, dvs. at den falder sammen med, eller er opfostret ved Menighedens Bevidsthed, hvilket atter er = at den ej, som ovenfor paapeget, har udviklet sig i R.
 10 Nielsens luftige Skole.

Jeg tror, at hvis Du ved Siden af Din Polemik, eller istedenfor noget af den, havde paapeget den Gnist af Sandhed, som det store Vilderede er begyndt med og gaaet ud fra, vilde Din Bog have udrettet mere. Men hvad jeg særlig har glædet mig ved i sidste Part, er Din Paavisning af Bibelstormernes letfærdige Leflen med Fritænkerne, – item i første Part det lyse Syns Sammenhæng med Beundringen for Flertalsregimentet; det sidste var mig en helt ny, men i høj Grad slaaende Sandhed.

Der er gaaet lang Tid, uden at Du har hørt fra mig. Grunden har ikke været hverken Magelighed eller Ligegyldighed; jeg har mange, mange
 20 Gange tænkt derpaa, men min Tid har været saa umaadelig optagen, hvad Du allerede deraf vil kunne slutte, at jeg hver Søndag har omtrent 3000 Msker, eller flere i Kirke, naar jeg prædiker. Ikke fordi disse give mig saa mange Ministerialia at tage vare – disse har jeg ikke flere af, end jeg med Lethed kan overkomme uden mindste Fare for at synke ned i det mekaniske –, men det volder et stort Overløb, en Mængde Msker at se til og tale
 25 med; og dertil kommer saa Provsteforretninger, som vel paa en Maade ere meget mageligere her end paa Landet, efterdi jeg intet har med Skolevæsenet at gøre, men saa har jeg til Gengæld den Fornøjelse, hver Gang Ministeren begærer en Erklæring af Bispen, at denne sender Sagen til mig (og Stiftsprovsten), for at vi skal erklære os derover, og dette kan mangan Gang
 30 tage megen Tid og Arbejde.

Og naar man saa i Gennemsnit ikke kan regne mere end et Par Timers Fritid om Dagen, vil Du let kunne skønne, hvad Tid der bliver til overs til Brevskrivning og til Læsning, – og til mit arme N. Test. Jeg har mangan
 35 Gang grebet mig i den Tanke: gid jeg aldrig havde begyndt at udgive det, ialfald ikke førend jeg havde det færdigt til Trykken. Jeg har kun det at berolige min Samvittighed med i den Henseende, at jeg blev omtrent tvungen til at lade det komme ud, for at slippe for at komme med i Bibelrevisions-Komiteen. –

Hvad det næste Hefte angaar, da er jeg ikke videre med Anmærkningerne

end i Act. 17, og da det Hefte sandsynlig vil naa til Rom. 13 eller saa, kan Du selv tænke dig til Resten. Foruden den megen Travlhed har det jo heller ikke fremmet mit Bibelarbejde, at hele dette Aar har været tungt og trykket for mig; jeg kan give mig i Guds Haand, men hans Haand ligger tungt paa mig, og saa gaar Arbejdet tungt fra Haanden. Men jeg maa dog takke Gud for, at jeg i denne Vinter har været raskere end tidligere, saa at mit Helbred ikke har lagt mig væsentlige Hindringer ivejen, og Gud har i mange Maader vel-signet min Præstegerning over al Forventning, saa jeg bedre end nogensinde før har lært at forstaa, hvorledes vor Herres Kraft kan fuldkommes i Skrøbelighed; og mere kan jeg jo dog ikke bede om, endsige kræve eller vente.

Nu paa Tirsdag skal min sidste Datter Herdis have Bryllup; hun skal giftes med Clausen, som er Kapellan ved Vartov. Han er ualmindelig vel udrustet med alle ydre Gaver til at prædike, og Folk ynder meget at høre ham; jeg kunde unegtelig nok ønske noget større Dybde, og at han lidt mindre let kom til Maalet; men noget lignende kunde ogsaa med nogen Ret siges om os, dengang vi var i hans Alder; idetmindste mindes jeg for mit Vedkommende, at alt for mig gik ganske anderledes en-to-tre, end nu, og hvad det ikke gik, det ventede jeg, at det vilde gaa. Saa med Guds Hjælp lærer han vel nok at gaa noget mere "nedenom" (for at citere Din sidste Bog); og i den Henseende vil min Datter blive ham en god Støtte. – Men det er ellers vemodigt nok saaledes at sende alle sine Døtre ud af Hjemmet i Løbet af 1½ Aar; man bliver selv ved den Lejlighed meget ældre.

Jeg fik igaar et lille Brev fra Monrad (Bispen), hvori han skriver, at hans Læge havde sagt ham, at han ikke havde ret mange Dage at leve i (han har efter Sigende været skrøbelig hele Vinteren); derfor sender han mig en hel Kasse med Manuskripter med Anmodning om at jeg, hvis jeg finder dem tjenlige dertil, vil udgive dem og ellers brænde dem. Hværvet er næppe videre morsomt; ti saavidt jeg ved flygtigt Gennemsyn har kunnet se, er det Masser af Citatsamlinger angaaende forskellige Spørgsmaal (Trosbekendelsen – Døbeordenen, Nedfarten o.m.d.), hvoraf der vel aldrig kan bringes andet ud end lignende monstrøse Bøger som hans Bog om den 5te Bøn (og tildels ogsaa den om Trosbekendelsen). Men forresten var det mig meget vemodigt at høre, at hans Endeligt er saa nær forestaaende. Vel yndede jeg ham slet ikke som Politiker, og det er nogle underlige Krumspring han paa det Felt har gjort for at komme til at spille en Rolle; men alligevel er jeg ganske vis paa, at han er en virkelig troende Mand, hvem det er en Hjærtesag at tjene og tilhøre vor Herre og Frelser. Jeg talte af og til med ham, mens han var i Rigsdagen, (han kom stadig i Kirke hos mig), og jeg var næsten altid glad derved. Og det rørte mig meget, da han i sit Brev skrev om, at han var saa glad ved nu snart at skulle komme til Kristus.

Den Scaveniusske Sag angaaende, er jeg helt enig med Dig i, at den *offentlige* Skandale ikke er gjort af ham, men af Ingemann P. (en temmelig løs Herre, der har nok for sin egen Dør at feje bort), og at præsterne har gjort deres til at forstørre den. Dog kan jeg ikke betragte dette som en Vigtighed og Selvoervurdering af dem; Drivfjedren hos dem har vel først og fremmest været den rigtige Følelse af, at en saadan offentlig fremsat Beskyldning mod en af Landets første Mænd, og især mod en Kultusminister, vilde, naar den stod uimodsagt, gøre den største Fortræd, nedbryde den offentlige Sædelighed. At Scavenius er en liderlig Fugl, er der vist ingen Tvivl om; men det er jo klart, at saalænge dette blot siges rygtevis, kan det ikke anfegte hans offentlige Stilling, men Sagen bliver en ganske anden naar Beskyldningen derfor fremføres offentlig. Nu maa man jo foreløbig se, hvad Udfaldet vil blive af den anlagte Sag, og saa længe bør der absolut ties. Men hvad som helst end dette bliver, er jeg temmelig vis paa, at Ministeriet Estrup tidligere eller senere vil vælte derover. Og det vil gøre stor Ulykke, om Ministeriet vælter over den Sten, medens det vilde have styrket det og adskilligt godt i vort Folk, om Scavenius var gaaet.

Saa maa jeg slutte for den Gang. Gud velsigne Dig, min gamle Ven, og alt hvad Du har kært, og gøre det lyst i Hjærte og Hjem for Dig.– Gid Du maa være kommen godt gennem det sidste Vinterpust, som Du ængstedes for.

Kbh. 24 Marts 87

Din gamle Ven
Skat Rørdam

25

272. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[24/5 -1887]

Min kære gamle Ven!

Hermed sender jeg Dig nu to Ark af mit N. Test., hvilke jeg vil bede Dig om at gennemse ligesom de tidligere. Med Guds Hjælp bliver de Forløbere for en halv Snas Ark til, som skal udgøre næste Hefte, der ventelig vil tage det meste af Romerbrevet med.

Jeg har ellers haft Anledning til nogle forundrede Tanker i Anledning af Dig i den senere Tid. Du plejer altid at være saa overvættes hæderlig og trofast med Brevskrivning, saa at jeg neppe kan faa et Brev skrevet til Dig, førend jeg med omgaaende Post har svaret derpaa, – noget der mange Gange har bragt mig til at sige i mit Hjærte: Du er retfærdigere end jeg. Men denne Gang er der gaaet, jeg tror næsten to Maaneder, siden jeg skrev sidste Gang til Dig, uden at Du har svaret. Dette er noget hidtil uset. Mit Brev indeholdt bl.a. en Tak for Dit sidste Skrift om det lyse Syn etc. Og jeg

kan da ikke tro, at de Bemærkninger, jeg deri gjorde om samme Skrift, har forekommet Dig for nærgaaende; det vilde ikke ligne Dig at optage dem saaledes, og derfor tror jeg heller ikke, at det har været Tilfældet. Nu tænker og haaber jeg i alle Fald at høre fra Dig, naar Du sender de hoslagte Ark tilbage; saa faar jeg vel den Gaade opklaret.

Hvad siger Du om Bisperaadets Forslag til Udvidelse af Højmesse-Liturgien? Det er i mine Øjne et nyt bedrøveligt Vidnesbyrd om den besønderlige aandelige Vanmagt eller kirkelige Uforstand og Smagløshed, som findes hos vore Bisper. Den viser sig allerede i den Mangel på liturgisk Ordenssans, som lægger sig for Dagen i, at Præsten tre Gange skal vende sig *mod Altret* og sige: *lader os* alle bede – bekende vor Tro, ret som om disse Ord skulde siges til Gud, og saa at Menigheden efter Evangeliets Oplæsning skal svare Amen. Begge Dele gør Indtryk af at være den pure Tankeløshed. Ti havde det virkelig været Meningen, at Menigheden skulde svare Amen efter Oplæsningen af ”Guds Ord”, hvori der jo vel kunde ligge, eller lægges, en rigtig Tanke, skønt sligt, saavidt jeg ved aldrig nogensinde har været Brug, – saa burde der jo ogsaa foreskrives et Amen efter Epistelen, og fremfor alt naturligvis efter Trosbekendelsen, i hvis Bekendelse Menigheden kun vil komme til at deltage, ved at føje sit Amen til, eftersom det her er Præsten, der fremsiger den alene. [I marginen:] Maaske jeg dog husker fejl, og der alligevel er tilføjet Amen efter Trosbek. (I den engelske Kirke fremsiger hele Menigheden den, alle i Munden paa hinanden; men dog endes der med Amen). Og det første: ”lader os”, til Altret, er jo aabenbar Tankeløshed. – Saa har dernæst Monrad i det hele Ret i sine Indvendinger mod Syndsbe-

kendelsens Form, som kun daarlig passer til stadig Brug i en Menigheds-Forsamling, men tjener til at vænne Folk til at tage dybt alvorlige Ord i deres Mund uden at tænke noget (som helst) dybt eller alvorligt ved dem. – Ja der kunde være adskillige flere Ting at indvendes mod Enkeltheder. Men det egentlige Klodseri, som Bisperne slet ikke synes at have haft Tanker for, er dog dette, at man ved saaledes at forlægge Syndsbekendelse og ”Naadestilsigelse” ind i Gudstjenesten, i Virkeligheden lægger ”Skriftemaallet” ind i den, og dette maa nødvendig føre til vort nuværende Skriftemaals Afskaffelse, idetmindste i alle Landsbykirker og andre, hvor Skriftemaallet finder Sted i Menighedens Overværelse inde i selve Kirken, men af Hensyn til Nadvergæsterne i Virkeligheden ligesaa fuldt i de Kirker, hvor det holdes i ”Skriftestolen”. Jeg for min Del vilde nu ikke anse Skriftemalets Bortfalden for noget sønderligt Tab, d.v.s. slet ikke for noget Tab. Men der er vist en hel Del fromme Kristne, som vilde gøre det; og til dem der vilde dette, hører sikkerlig alle Bisperne; men – de vide ikke hvad de gøre. – Jeg vilde gerne ved Lejlighed høre Din Mening om denne Sag i det hele; den skal jo

for paa Landemoderne, hvor jeg i Embeds Medfør skal være med.

Nu har Bisperaadet faaet sig et Par nye Kræfter, eller rettere: Medlemmer; ti at enten Sthyr eller Buhl skulde tilføre nyt Blod i de gamle Aarer, tror jeg ikke. Ja, hvad siger Du til Sthyr som Bisp? Jeg kan dog igrunden
 5 nok tænke mig det uden at Du siger det. Grundtvig skrev i sin Tid: Det har endnu slet ingen Fare, han revner af den Ros, han fik. For Sthyr har dette paa en Maade heller ingen Fare; men des mere Fare turde det have for, at han revnede af den Ros, han tager sig selv, som den der nu herefter, lig en anden Atlas eller lignende gammel Hedning, skal bære baade Stat og Kirke,
 10 Landsting og Bisperaad, og derhos være Gaardmand i Alslev, ej at tale om teol. Tidsskrift for den danske Folkekirke. Den Slags Forestillinger om sig selv vil jo altid være en væsentlig Hindring for at udrette noget til Gavn; og hvad han udretter som Bisp og Lem af Raadet, vil derfor neppe blive andet, end de andre kunde gjort uden ham. –

15 Og hvad Buhl angaar, er det jo saare kuriøst at det teol. Fakultet har valgt ham ind, som ej alene er den yngste i Fakultetet, men ogsaa staar helt udenfor alle kirkelige Bevægelser, for ej at sige udenfor al kirkelig Bevidsthed, om han end maaske er et personlig fromt Mske. Det skete ogsaa kun som Resultat af en hel Kæde af Intriger, hvor baade den ene og den anden,
 20 som kunde have haft en Slags Berettigelse, søgte at skaffe sig selv ind ved at anbringe sin Stemme paa et Punkt, hvor det skulde synes absolut Umulighed, at Stemmerne kunde samles. Og saa har samme Intriganter kun opnaaet derved klarlig at udtale: Kirkeraadet duer dog ikke til noget: derfor har vi nu indvalgt et Medlem, som hverken kan gøre ondt eller godt.

25 Forresten har Sthyr's udnævnelse til Biskop skaffet mig en Slags Krænkelser, eller Forbigaaelse. Han var nemlig Medlem af Pastorseminariet, hvor han ledede de homiletiske Øvelser og holdt Foredrag over praktisk Teologi. Jeg meldte mig da til den Tjeneste, som fra gl Tid har tilhørt Holmens Provst; men jeg mærkede nok paa Fog, som har den afgørende
 30 Stemme i den Sag, at han ikke ønskede det; og nu er Paulli bleven det. Det vilde have været mig en Glæde at have paa den Maade med de unge Kandidater at gøre, hvorved der vel nok kunde udrettes noget godt. Men det blev nu ikke saaledes, hvilket jo ogsaa for saa vidt kan være godt nok, som jeg har min Tid saa fuldt besat, som jeg vel kan overkomme. –

35 Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud give, at dette Brev maa træffe Dig og Dine ved godt Mod og ved god Helsen; og han lade sin Naades Lys skinne paa Eder, til Vækst for alt godt.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

Kbhvn. 24 Maj 1887

273. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/5-1887]

Kjære gamle Ven

Tak for dit Brev, som jeg først fik igaar, og lad mig allerførst bemærke, at
 5 hvad du har valgt at undre dig over, nemlig at du ikke har hørt fra mig en
 Stund, aldeles ikke har sin Grund i, at der skulde være noget i dit sidste
 Brev, som jeg havde stødt mig over; jeg ved ikke, hvad det skulde være, og
 havde der været noget, havde jeg formodentlig strags givet ondt af mig. Nej
 Sagen er, at jeg havde skrevet til dig faa Dage, før du svarede, og derfor
 10 havde jeg intet at skrive om strags; og naar det først skydes ud, saa trækker
 det gjerne i Langdrag, som det nu da ogsaa er gaaet. Forresten har jeg sag-
 tens et og andet til Gode paa denne Konto, saa du maa helst i dette Stykke
 forbedre dig selv.

Hvad saa angaar de tilsendte to Ark, vil du finde en Del Smaaabemærk-
 15 ninger, hvoraf den S. 397 nederst har mest at sige; men den kan der vel intet
 Hensyn tages til. Jeg er vis paa, at Herren hele Tiden søger at forlige dem
 med sin Død, og ligesaa vis paa, at Disc. hele Tiden gaa uden om dette med
 Døden, saa de i Virkeligheden *intet lære den Aften*; hvad jeg derimod
 tænker, du kunde rette lidt ved, er 21, 15 ff. Jeg kan ikke se, hvorledes du i
 20 det hele forstaar denne Ordveksel; læste du "Vægteren", saa vilde du vide,
 hvorledes jeg har søgt at forklare den. De to Ord, der veksles med: *ἀγαπᾶν*
 og *φιλεῖν* vil jeg helst oversætte: *elske* og *holde af ἀγαπ.* betegner den
 Kjærlighed, der ofrer sig, altsaa en *Moders*, og derfor bruges det altid
 om Gud (Joh. 3, 16 osv); om ham kan det ikke siges, at han holder af eller
 25 *har Behag i* Verden eller os Syndere. *φιλ* derimod bruges om at holde af,
 finde Behag i, som et Barn overfor dets Moder, jfr saal. Matth 23, 6. Peter
 tør ikke sige, at han *elsker* Herren efter det, han hin Aften har gjort; men
 han kan ikke negte, at han holder af ham. Da nu Herren tilsidst vender det
 om og netop spørger, om han virkelig holder af ham, saa brister Peter i
 30 Graad, thi det troede han ikke, han vilde tvivle om (mens han har Ret til at
 tvivle om, at han elsker), og det kan han ikke heller vige fra. At opgive
 Ordet *elske* om den første, den dybe og største Kjærlighed, kan ikke gaa an
 og strider jo ogsaa med, som du ellers oversætter det. Jeg maa derfor
 bestemt holde paa, at du oversætter: *ἀγαπᾶς* med elsker du mig, enten du
 35 saa vil give *φιλεῶ* ved jeg har kjær eller endnu: jeg holder af. Jeg vil haabe,
 at du heri "gaar til Knælen", og saa helst, at du sørgede for at faa mit
 Stykke i "Vægteren" at læse derom.

Hvad angaar Forslaget fra Bisperaadet, da er jeg enig med dig i, at det er
 uheldigt og det i høj Grad. Om jeg end ikke er helt enig med Monrad, er
 der dog en Del sandt i, hvad han siger. Det er, som du skriver, det er *smag-*

løst, det er et kejtet, aandløst Forsøg paa at gjøre noget, hvor man kun naaar at vise, hvor uformuende man er. Det er, som naaar en Landsbyhaandværker har set et eller andet Møbel i et fint Hus og saa vil gjøre det efter; det bliver til at le og græde over paa en Gang. Det er Jaskværk og Smagløshed i alle
 5 Henseender. Jeg gad dog vide, hvem der er den egentlige Mester for det, om det skulde være Clausen. Det er jo kjendeligt nok, at det er en Efterbelse af noget i det romerske Missale. Men medens det hele der er henlagt til Messen, og er efterhaanden vokset frem i denne Jordbund, har man her rykket noget op og plantet det hen foran Prædiken. Skulde man have noget
 10 saadant, vilde jeg foretrække at faa en ligefrem Oversættelse af Missalet (med Udeladelse af Helgenpaakaldelsen) og henlægge det foran Nadveren. I den romerske Ordføjning er der i det hele god Mening, og der er *meget smukt deri*, men der er ogsaa noget theatralsk, som jeg ikke tror, kan blive hjemligt hos os.

15 Dette, som vore Bisper har føjet til af egen god Villie, er, hvad Præsten skal sige vendt mod Menigheden om Naaden efter "Guds Ord". Men hvor kejtet lyder det dog ikke at kjede de poetiske Billedord fra det g. Test. sammen med et Skriftsted af Joh. 3? Det hele er kejtet, smagløst, aandsforladt *lavet*; det er saa kjendeligt, at det er *lavet*, er rent Kludderværk. Der
 20 burde sættes en Pind for dette Fuskeri, man burde være fri for flere Anfald fra disse ukaldede Kirkeforbedrere; og *du bør* tage Bladet fra Munden ved Landemodet. Jeg kunde jo nok give ondt af mig et eller andet Sted, men jeg har ingen Lyst til det, da der ingen er, der bryder sig noget om, hvad jeg siger. En sølle Landsbypræst maa helst tie; men I, der har Anseelsen og hvis
 25 Ord har Vægt, I har ogsaa Ansvar for, hvad der sker og som I tie til. *Nedad* har mine Ord maaske noget at sige, *opad* aldeles intet, saa jeg er sagesløs.

Jeg kan se, at du er kun saare lidt tilfreds med Sthyr's Ophøjelse til Bisp. Jeg kjender ikke noget til ham, og vil gjerne tro, at han ikke vejer ret meget. Men jeg maa dog sige, at der skal jo en til det, og af de *lysthavende* er han
 30 maaske ikke den ringeste. Han er da vel sagtens ligesaa god som Resten af Bisperne, den eneste, der var noget aparte ved, var jo Monrad, og det, der var ved ham, gjorde ham dog ikke særlig skikket til Bisp. Men Sthyr vil ikke falde igjennem i det Selskab, han er kommen i, han er netop ligesaa god som alle de andre. Det værste er, om dette hans første Trin skulde blive
 35 Vejen til Sjællands Bispestol en Gang, thi der kommer det mig for, at han passede endnu mindre end paa de flade Øer i Østers-søen.

At Buhl er optaget i Kirkeraadet er jo pudsigt nok, men naaar det ikke var Fr. Nielsen, der blev valgt, saa kommer det mig ud paa et; Scharling og Madsen veje ligesaalidt. Men Fr. Nielsen burde være der, han har dog Smag og vilde forhindre adskillige Dumheder. Forresten synes jeg, at Buhl er en

ganske god Mand; det var en meget god Bog, han udgav om Jerusalem; det er sjældnen, at man faar saa god en Bog.

At du ikke fik Pastorseminariets Plads kan jo være krænkende nok; denne Paulli er en sær Fyr, sagtens en Fløjelspræst. Hans Skriverier: bibelske Studier er noget meget tyndt Stads. Men det er jo Verdens Gang, at
5 saadanne skal i Vejret. For os udenbys kan det være det samme, mens det kan være kedeligt nok for eder, der skal staa og se paa det, hvad jeg saa, du blev betroet til ved Kronprindsedaaben. Ak, ja.

Det er da mærkværdigt saaden en Afmagt der med et er kommen over
10 Venstre; det hele ramler sammen, Flugt og gjensidig Forraaden over hele Linien. Jeg har ligefrem ondt af Berg og hans Kanutter, thi der var dog en vis brutal, fortvivlet Alvor i ham og dem; de bilde sig dog ind, at de stred for Folkets Ret, og saa sidde de nu paa den bare Ende. Ja, nu ligge de, som de har redt, og nu kan Estrup le i Skjæget, thi det er dog ham, der gaar af
15 med Profitten. Han lærer dem alligevel at gaa til Tømmen og til Efteraaret glide vi vel i Havn, hvis da ellers Venstre ikke endnu en Gang løber sammen og prøver ny Dumheder. Men det er en Lyst at tale med Venstremænd nu, de er saa myge og saa ømme paa Ryggen, som de var mørbankede, og det er dem vel undt. Sagen med Scavenius synes da ogsaa at dø stille hen,
20 men gjør maaske dog det Gavn, at der bliver gjort lidt ved Svineriet inde i Kjøbenhavn.

Din Svigersøn Clausen har slugt den Pille, som er vakt fra Askov; han maa "se mildt" til det hele der. Ganske vist er Begtrup et rart Menneske, og ganske vist er det trykte Foredrag uskyldigt som da ogsaa højst ubetydeligt,
25 men *saadan har han ikke* holdt det. Schrøder bliver mig mer og mere en bedrøvelig Skikkelse, en Mand, der sidder og drømmer om, at han vil "ikke dø Kandestøber".

Jeg læser i denne Tid Høffdings Etik. Det er ingen kedelig Bog og der er ogsaa et og andet at lære af den. Jeg vil just ikke rent ud sige, at jeg billiger
30 hans Forsvar for Determinismen, men der er dog noget deri, som Christne vel ogsaa nok kan tage sig til. Derom er det imidlertid vel ikke raadeligt at skrive, mens man nok kunde tale om det, naar der var Lejlighed dertil. (Skal du ikke ud at have frisk Luft i Sommer?).

Jeg har i dette Foraar havt Besøg af mange Præster baade her og der fra,
35 saa jeg holdes ganske godt i Forbindelse med Tidens Tanker. Men der er noget for mig trættende ved at skulle tale med saamange ny og fremmede Folk, thi det koster en Del Møje at sætte sig ind i deres Stade, at accomodere sine Øjne efter deres, og det er man nødt til, naar man skal samtale med dem.

Lev nu vel gamle Ven, og lad ikke for længe vente paa Fortsættelsen. Vi

vente paa Sommer og paa en glædelig Pinse, som ogsaa tilønskes dig og alle dine.

Din gl. heng. Ven
Otto M.

Gylling d. 26 Maj 87.

5

274. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[1/6-1887]

Min kære gamle Ven!

- 10 Hermed et nyt Ark til Gennemsyn; og Tak for de to forrige. Dine Bemærkninger kunde jeg i det hele godt bruge, kun ikke hvad du skriver om Joh. 14-16 Kap., at Disciplene ikke *vil* forstaa, at Jesus gaar i Døden, men tænkte sig en Bortgang, hvorved han skulde gaa udenom Døden – og dette maa da sagtens suppleres saaledes, at Jesus tilsidst opgiver dem som uforbederlige
- 15 eller ubelærlige – jfr. 16, 32. Det vil sige, i en vis Forstand har det sin fulde Rigtighed, at Disciplene vil gaa udenom Jesu Død; men det er at mærke, at Jesus ikke en eneste Gang i 14-16 K. med rene Ord nævner sin Død. Han taler stadig om sin Bortgang til Faderen, og, til Trøst over den deraf for Disciplene flydende Bedrøvelse, om hvilken Vinding denne hans Bortgang
- 20 skulde blive for dem; d.v.s. han taler om *Maalet* – Endemaalet –, men nævner ej nogen eneste Gang *Gennemgangspunktet* til dette Maal, nemlig Døden. Derfor er der heller ingen Bebrejdelser til Disc. fordi de ikke *vil* se, hvad de burde (Irettesættelserne i Beg af Kap 14 gælde noget andet); men saadanne vilde Herren vist ikke have holdt tilbage, hvis de havde været saa
- 25 forstokkede i deres eget, som Du vil gøre dem til. Grundtonen i hans Tale vilde sagtens ogsaa være bleven en anden end nu, hvor den helt igennem er denne: eders Hjærter forfærdes ej og forsage ej! (14, 1) = Trøst og Opmuntring fra først til sidst. Og denne Trøst bestaar her, som allevegne hvor sand Trøst gives, i at føre Blikket (fra Gennemgangspunktet) hen paa Ende-
- 30 maalet.

- Jeg tror heller ikke, at Du har Ret i, at Blodet og Vandet (Joh. 19) omtales som Vidnesbyrd om Jesu virkelige Død. Saavidt jeg ved, ere alle, som har nogen Forstand paa sligt, enige om, at der vel kan komme Vand af et Lig, navnlig fE. naar vedkommende er død af Vandsot, men at Blod og Vand er
- 35 ligesaa uset som Blod alene. Er et Legeme dødt, saa plejer Blodet altid at blive i Legemet, selv om det fE. aarelades. – Men jeg tør iøvrigt ikke have nogen *bestemt* Mening derom; jeg gaar kun efter Avtoriteter i det Stykke.

Forstaa Du Tankegangen i Rom. 3, 5-8 (eller egentlig V. 3-8)? Jeg kan ikke faa nogen virkelig klar Tanke deri, og derfor heller ikke give en klar og "bündig" Indholdsangivelse. – Ja, der var i det hele mange Steder i Ro-

- merbr., jeg gerne vilde høre Din Mening om, da jeg ikke er aldeles sikker i min Sag, saaledes om den Dom, der omtales i Rom. 2, 7-14 (hvilken jeg er mest tilbøjelig til at sammenstille med Dommen over "alle Hedningerne" Mt. 25. – om Rom 7, 7-fin, hvor jeg ikke kan tro, at Pavlus taler om sig selv som uigenfødt i egentlig Forstand, men dog om hvorledes det staar sig med ham, naar han vil arbejde med egne Kræfter. Men dette er dog en underlig Abstraktion. Item, har Du nogen bestemt Mening om Kronologien i Slutningen af Pavli Liv? jeg mener, om han blev fængslet i Jerusalem i Foraaret 58, eller 59, og som Følge deraf kom til Rom Foraaret 61 eller 62?
- 10 Vi har nu taget vor Sommerresidens i et lille Hus mellem Strandvejen og Ordrup, et yndigt Sted, hvor vi – og ikke mindst Drengene – fryder os over det skønne Sommergejr. Vil du derfor herefter adressere Dine Breve: Bona ved Charlottenlund. Jeg maa rigtignok ind til Byen omtrent hver Dag, ind om Morgenen Kl. 8, saa jeg er først tilbage kl. 4-5, men det er dog
- 15 en ikke ringe Opfriskelse at komme ud i det grønne.
- Det forekommer mig, at der var noget i Dit sidste Brev, som krævede Svar. Men det ligger i Kbhvn, og jeg vil ikke opsætte Afsendelsen af dette Brev, til jeg kommer til Byen imorgen; derfor maa det bie dermed til næste Gang, eftersom jeg i Øjeblikket ikke kan huske, hvad det skulde være.
- 20 Gud være med Dig og Dine.

Bona v. Charlottenlund
1 Jun. 87.

Din gamle Ven
Skat R.

25

275. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[3/6-1887]

Kjære Ven.

- Hvad du skriver om Joh. 14-16 er altsammen sandt nok men forandrer ikke Sagen. Han havde tidt nok (jfr. Matth. 1 talt til Disc. om sin Død, men de vilde ikke høre derom. Derfor forskaaner han dem nu for dette haarde Ord og siger Bortgang; men han siger atter og atter, at det vil blive dem til Sorg, og det skyde de fra sig, fordi de vil ikke ind paa en Bortgang, der ligner Død. De forstaa ham hele Tiden slet ikke, og naar han ender med at sige: nu
- 35 tro I, saa er det enten ironisk eller skal oversættes: *tro I nu?* men om dette forstaa vi nok ikke hinanden.

Hvad angaar det sidste Ark, vil jeg meget bede dig at gaa ud fra, at Pindseunderet er foregaaet *udenfor* Templet (rimeligt paa Sion *ved Davids Grav*). Var Alt i Ap. Gj. 2 foregaaet og hørt i Templet uden Indsigelse fra Præsterne, er det ubegribeligt, hvorfor de skifte Holdning i Cap. 3. Men

det er selvindlysende, naar man gaar ud fra, at nu høres for første Gang det forargelige Ord i Templet; og det er ikke Peters eget Paafund, men Herrens Villie, som førte det frem ved at føre Peter til at helbrede den halte, hvoraf det saa alt fulgte. Jeg vilde ogsaa, at du skulde oplyse lidt om Pindseunderets Form. Dette Tegn, der først ses af *alle ude* som et ødelæggende Vejr, saa modtages af *dem inde* som Himlens Ild, og endelig virker *ud ad* igjen i de ny Tunger; thi saaledes er Aandens Virken til alle Tider baade i Folk og i Familier: et Uvejr for dem udenfor, en liflig lysende og varmende Ild for dem, der modtage dem i Menigheden, og fra dem et Vidne udad. Men det bliver vel vanskeligt at faa Plads til dette, som dog ikke helt burde savnes.

Hvad angaar det, du spørger om, da mener jeg, at Paulus kom til Rom 62, men hvorledes jeg er kommen til den Overbevisning staa nu ikke rede for mig. Han er omvendt i Aaret 35! jeg følger Guldberg i hans "Tidsbestemmelser"; det er en god Bog, men det hele er nok der et Aar forrykket. Om Rom 2, 7-13 mener jeg som du; om 7, 7ff. antager jeg, at Paulus taler om sig selv, som han *da er*, altsaa *ikke* om hans ugjenfødte Tilstand. Og hvilken Christen kan ikke godt sige Ja til det, at saadan er *vi*; alt ud derover er ikke vort, og det se vi ikke heller. Vi *se vor Afmagt*, og maa altid sige, Gud hjælp os.

Rom 3, 5ff. er jo ikke let at forklare løsrevet, men uforstaaeligt synes jeg ikke, det er. Vor Uretfærdighed (Synd) vil komme til at vise og forherlige Guds Retfærdighed (hans Magt og Naade) hans *Retfærdsliv* (og ikke i og for sig hans δικαιοκρισία); men naar nu Synden vil ende med at forherlige Gud, saa kunde man falde paa at sige, at han var uretfærdig ved at vilde føre Vreden over dem, der vil blive i det onde, thi de tjene jo med til at forlige ham. Men det vil Paulus vise, at dette er *noget Sludder*, og at om Gud kan vende ondt til godt, er det ikke vor Skyld, men hans store Naades Skyld, saa at vil vi ikke lade os frelse, saa er vor Fordømmelse fuldt fortjent, ja fortjent to Gange. Jeg vil i det hele raade dig til at passe vel paa, at du ikke gjør Guds Retfh. = hans Dom.

Jeg har i disse Dage havt meget Jav her. Pastor Hey fra Alminde har været her et Par Dage med Familie, og et saadan rørigt Menneske bringer mit Blod i et Løb, som der gaar nogle Dage, før det atter forvindes.

I Sthyr's Tidsskrift fik jeg da en Slags biskoppelig Velsignelse i sidste Hefte tilligemed en lille Tilrettevisning, som jeg næsten kunde tro, at havde laant hos dig, da du før har sendt den. Jeg tror ikke, at den gamle Menighed, naar man undtager enkelte af de jødechristne, kunde gjøre nogen videre Brug af det G. T. Der gik vist et Par hundred Aar, før den kom til at staa til almindelig Raadighed selv for de mere oplærte Præster og Bisper.

Den maatte da oversættes paa Latin, før Vesten kunde bruge den. Lev saa vel og Gud være med dig.

Gylling 3/6 87.

Din Ven
Otto M.

5

276. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[6/6 -1887]

Min kære gamle Ven!

10 Hermed et nyt Ark. Og Tak for Dine Bemærkninger ved det sidste, hvilke jeg dog hidtil knap har faaet Stunder at kigge paa, endsige at læse og overveje. Min Tid var nemlig igaar optagen af Bispevielse m.m., og idag af Mængder af Forretninger, Konfirmander o.desl. –

Jeg ser dog at Du stadig fastholder den Hansenske Opdagelse – et Ord,
15 som jeg her er stærkt tilbøjelig til at tage i samme Betydning, som Martensen naar han taler om Grundtvigs Opdagelse –, at de var forsamlede i Nikodemi Hus. Men selv om samme Opdagelse skulde have sin Rigtighed, mener jeg dog, de umulig kan have været der ved Bedetimen paa Pinsedagen. Hvad er nemlig Meningen af Lk. 24, fin: ”de var *stadig* i Helligd.”,
20 naar det ej betyder: stadig *ved Gudstjenesten* der (cfr. vort: gaa *stadig* i Kirke)? Og hvor *kunde* de saa forsømme dette paa en høj Helligdag? Og hvad Beviskraft havde Peders Ord: ”det er jo den 3die Time” haft? Alt i Salomons Dage (Ordspr. 23 tror jeg) kendte man Folk, der sad længe oppe ved Punsen og stak paa Mosten, og som følgelig ikke havde sovet Rusen ud
25 Kl. 9. Men at slige søgte til Kirke Kl. 9, var vel ikke set; derimod kunde det godt tænkes i et Privathus. (At Jøder i det *daglige Liv* ikke spiste før Kl. 9, er sikkert en Fabel). Naar vi se, med hvilken Frihed Jesus lærte i Helligd., hvad skulde der saa være ivejen for, at Apostlerne gjorde det? saa meget mere som det er aabenbart at Jesus ”lader disse gøre”! – eller om Du vil,
30 hans himmelske beskærmelse har vidunderlig vaaget over Menigheden i dens Barndomsliv, saa Jesu Fjender, der sandsynlig har slaaet sig til Ro ved Fablen om at hans Legeme var bleven stjaalet, en Tidlang ikke har agtet paa Menigheden, og *hele* Folket yndede dem. Det er ogsaa at mærke, at det slet ej gøres dem til Brøde, at de lærte *i Helligd.* (i 4 Kap.), men blot at de lærte,
35 og det paa den opstandne Jesu Navn.

MHt Pinsetegnet tvivler jeg om, at det hørtes af dem udenfor som et *ødelæggende Vejr* (en ”Storm der knuser Klipper”, kunde Du vel udtrykke det); dette kunde vist ej betegnes ved det milde Ord $\pi\nu\omicron\eta$. Men om Ilden har Du vist Ret. Dog, det skal nøjere overvejes.

Med Bispevielsen gik det da saa som saa. Fogs Tale var mat; Texten var

god nok (om det begærede Tegn Mt. 16), og jeg lovede mig noget, da jeg hørte den men den blev ej til noget; Sthyr's Prædiken idel loci communes, forkyndte som værende nye Sandheder. Men selve Handlingen er højtidelig og smuk.

- 5 Nu kommer der ventelig en af Dagene i de kirkl Blade en Indbydelse til et nyt "Bethesda"-Møde i Septbr. Dvs. det bliver rimeligvis ikke i Bethesda, da der neppe bliver Plads til Deltagerne. Hvis der tegner sig et vist Antal (1500) inden August, skal Mødet holdes i den ny Cirkus, hvor der er Plads til over 3000, som alle skal kunne høre. Der skal forhandles: 1) Religions-
- 10 undervisningen i Skolerne; 2) om Eden (med særligt Hensyn til den Fritænkere afkrævede Ed); 3) om Søndagssagen; 4) om Menighedens Betragtning af Israels Fremtid (1) af Nørregaard og H. P. Holst, 2) Prof. Jul. Lassen og Stiftsprovst Koch, 3) jeg og Ipsen i Assens, 4) P. Madsen). – Det var fornøjeligt, om Du kunde komme med dertil. Men det er vel forgæves
- 15 at opfordre Dig dertil.

Jeg skriver dette i det skønneste Sommervej. Gud give ogsaa Dig Sommer baade indvortes og udvortes.

Din gamle Ven
Skat R.

6/6 87.

20

277. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[8/6 - 1887]

Kjære Ven.

- 25 Hoslagt følger Arket, som jeg ikke har funden videre at bemærke til. Dog kommer jeg i tanker om, at der 6,9 "dem fra Kilikien" vel burde bemærkes, at altsaa har den unge Saul vel havt sit Tilhold der og kan ofte være bleven ilde medhandlet af Stefan. Forresten vilde jeg ogsaa i Anledning af Gama-
- 30 liels Optræden bemærke, at det er ikke ædel Tolerance, der driver ham, men den Uvillie at tage Parti, som er Gud mest imod. Han vilde se Tiden an og høste med dem, der sejrede. Det er Fejhed, Uvillie til at bære et Selv-
- ansvar.

- Kan du ikke gaa ind paa, at Pinseunderet er sket udenfor Templet, saa faar du jo blive ved det; men det fører jo saa ganske rigtigt med sig, at du
- 35 ingen Grund kan give til Præsternes forundrede Holdning, men gaar det tavs forbi. At alt i Cap. 2 er foregaaet udenfor Templet, har jeg ment, før Hansen i sin Tid skrev derom vist i Kalkars Tidsskrift. Men en Sandhed hører jo ikke op at være sandsynlig, fordi Th. Hansen ogsaa antager den. Det sandsynlige er sandsynligt, hvem der saa end fører det frem. Luk. 24, 53 kan da vel forliges med ApGj. 1,13, og det viser da, at de ikke *uafbrudt* har

været i Templet. Om de Pinsedagen skulde nødvendigt være i Templet Kl. 9, ved jeg ikke; men Underet kan jo gjerne være begyndt 8½ eller 8, og de kan ved dette og alt det, som deraf fulgte, være forhindret i at komme i Templet. Dog, det kan vel ikke nytte at spille mere Blæk paa dette, som det
5 da heller ikke for mig er nogen videre vigtig Sag, men jeg saa jo helst, at din Forklaring blev saa fyldestgørende som mulig.

Jeg har i denne Tid læst Madvigs Livserindringer, og er kommen til at synes meget bedre om ham, end jeg forhen gjorde, vel især paavirket i sin Tid af Ploug. M. har været en *dygtig* Mand i ganske særegen Forstand, som
10 der kun er meget faa; og han har været en god *dansk* Mand, og tillige vist en elskværdig Mand, uden Hovmod og Opblæsthed, som jo da i det hele de virkelig dygtige Mænd gjerne ere besindne og ydmyge. Om han har været nogen rigtig christelig Mand, kan jeg ikke skjønne; men der har vist været betydelige Misligheder hos ham i den Henseende. Jeg har lige idag læst en
15 Piece om Bispestillingen af r.; mon det ikke er Joh. Clausen i Slagelse? Der er adskillige ganske sunde Bemærkninger deri. En anden Piece om Monrad af Th. Graae er noget løst og overfladisk Tøj; det er sært, at Monrad ogsaa kan finde Beundrere, da han synes mig den leddeløseste Person, der omtrent kan tænkes. Har han faaet de store Evner, har han kun daarligt brugt
20 dem.

Jeg ynker dig, at du skal spille din Tid og Ro paa saadanne Ting som Bispevielse og lignende; kun at være med der som Statist og daarlig Tilhører, er en ringe Fornøjelse. Og det kan godt være, at man er en daarlig Tilhører, skjøndt man for Sandheds Skyld ikke kan høre bedre. Fejlen er
25 vist mest, at der skal være saa megen Ostentation over saa lidt. Det burde jo gjøres i al Stilhed, uden Pomp, naar der ikke er noget at blæse i Trompet for. Men det er jo med dette som med Bryllupper; der skal gjøres al den Stads, der kan overkommes, om det skal være godt, og Bruden er ikke lykkelig, naar det ikke er med fuld Musik.

30 Lev nu vel gamle Ven. Vi skal i Morgen til Alters, og saa haabe vi at faa vort ene fornødne.

Gylling 8/6 87.

Din heng.
Otto M.

35

278. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[23/6-1887]

Min gamle Ven!

Hermed sendes to nye Ark til. Jeg ser af de forrige, at Du stadig er af den Mening, at πῶς Act 3 og 4 er = Barn. Det er jeg aldeles vis paa, er galt.

Vistnok kan $\pi\alpha\iota\varsigma$ betyde dette i saadanne Forbindelser, hvor Sammenhængen medfører det, men det betegner da det rent kønsløse Begreb "Barn" og bruges derfor sikkerlig mest i Flertal = "Børnene", hvor Hebr. bruger בָּנִים . Men ligesaa lidt som dette nogensinde i LXX oversættes $\pi\alpha\iota\delta\epsilon\varsigma$, ligesaa lidt vil man sikkerlig i hellenistisk Græsk finde $\pi\alpha\iota\varsigma$ brugt saaledes (en eller 2 Gange findes hos LXX $\pi\alpha\iota\delta\epsilon\varsigma$ = børn, liberi). Og ligesom Guds *Barn* vilde være et upassende Navn for Sønnen, saaledes maa $\pi\alpha\iota\varsigma$ $\tau.$ $\theta\epsilon\omicron\upsilon$, hvor det øjensynligt er brugt som Efterklang af Jes. 40-53. = בְּנֵי יִשְׂרָאֵל nødvendig tages i det sædvanlige og *allerhyppigste* Betydning af Ordet, svarende til vort
10 *Dreng* = Tjener.

Hvad mener Du om $\kappa\tau\iota\sigma\iota\varsigma$ Rom. 8,19? Jeg kan ikke faa mig til at antage, at Pavlus vilde føre saa underlig løs og taaget Tale, som det vilde være at tale om den ufornuftige, umælende Skabnings Længsel efter at forløses til *Guds Børns* herlige Frihed. Ti at tage disse Ord i den Forstand, at de umælende paa den nye Jord, naar Guds Børn naa den herlige Frihed, vi er kaldede til, skal faa bedre Kaar, end de nu har, er dog noget helt andet end at de forløses *til* Frihed, hvilket, som Ordene lyde, aldrig kan forstaas anderledes end = at faa Del i samme herlige Frihed, som Guds Børn da skal opnaa. Ej at tale om, at man da maatte sige, at den Skabning, som sukker nu
15 (= de Skabninger, som sukke), engang skulde forløses, hvilket ogsaa vilde medføre Dyrenes, Træernes m.v. Opstandelse. – Jeg bliver bestandig mere bestyrket i den Opfattelse, at $\kappa\tau\iota\sigma\iota\varsigma$ her ligesom i Mark. 16. Kol. 1 er at forstaa om den ikke-kristne Verden, vel særlig den hedenske. Om den kan Pavlus med god Samvittighed og uden alle Taagetheder sige: *vi vide* at den
20 sukker, = det er en alle bekendt og vitterlig Sag; navnlig var det den Gang under det datidige Hedenskabs dybe Forfald en for alle tænkende, alvorlige Msker vitterlig Sag, at der var et dybt Suk efter bedre Tider i hele Hedningeverdenen. – Kun ét volder mig Bryderi: $\text{o}\acute{\upsilon}\chi\ \acute{\epsilon}\kappa\omicron\upsilon\sigma\alpha, \acute{\alpha}\lambda\lambda\acute{\alpha}\ \delta\iota\acute{\alpha}\ \tau\omicron\nu\ \acute{\upsilon}\pi\tau\acute{\omicron}\xi\alpha\nu\tau\alpha$. Hvem er denne Underlægger? Gud? eller Adam? Ti Djævelen
30 kan det da ikke være.

Item, hvorledes vil Du oversætte $\acute{\epsilon}\rho\iota\theta\epsilon\acute{\iota}\alpha$, Rom 2 o.a.? Jeg giver det ved Selvsyge, stridslysten, ævlevorn Kjævl, men er utilfreds dermed. Det svarer nærmest til det moderne "Interesserthed", men er stærkere. Maaske kunde man sige: Lønsyge; saaledes sagde jeg i gl Dage som Manuduktør; men det
35 er ogsaa daarligt. Skade, at vi ikke har et godt dansk Ord derfor; ti samme $\acute{\epsilon}\rho\iota\theta\epsilon\acute{\iota}\alpha$ er vor Tidsalders store Brøst.

Madvigs Levned har jeg ikke endnu faaet Tid at læse. Derimod har jeg læst en ypperlig lille Bog af Uhlhorn Katholicismus u Protestantismus gegenüber der sozialen Frage. Den vil jeg i høj Grad anbefale Dig til Læsning; den vil fornøje Dig. – Hvad siger Du om H. Scharlings fløsede

Artikel i Dagbl. om det nye Ritualforslag? noget mere fladt og løst skal man vanskelig finde. Jeg vil nødigt skrive imod ham. Kunde Du ikke føle Dig kaldet dertil? Han har jo nu udgivet den som særskilt Pjæs.

Gud være med Dig og Dine.

5

Bona 23/6 87.

Din
Skat R.

279. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/6-1887]

10

Kjære gamle Ven.

Hermed følger de to Ark, som jeg kun har gjort nogle ganske smaa Antegninger ved. Jeg stødes stadigt ved Formen *Peder*, hvortil der intet tilsvarende er i de andre Navne: Povel, Steffen osv. Jeg kan ikke se, at det er andet end Inkonsekvents, og ved i det hele ikke, hvad denne Særhed, for ikke at sige Plathed, skal gjøre godt for. Jeg kan ikke heller finde noget Princip i din Maade at sætte Commaer; der er vel sagtens nok et Princip deri, men jeg kan ikke finde det ud, hvad jo forresten ogsaa kan være det samme; men der er dog vist en hel Del flere, end der behøvedes, ligesom der ogsaa er en Del Smaaanmærkninger, som vist ikke behøvedes, hvorvel de jo ikke gjør anden Skade end den at tage Plads op, som kunde været anvendt til andet, dog, alt saadant er jo Smagssager, som man aldrig bliver istand til at se paa paa samme Maade.

Hvad angaar κτίσις Rom 8, da er jeg overbevist om, at det betyder den hele *levende Skabning*, ikke mindst af den Grund, du selv anfører: "ikke med sin Villie osv". At der er *Lidelse*, Angest, Smerte og Død over hele denne Skabning, er da unegteligt, og er denne Lidelse ikke *Suk* nok? At dette ikke er som det skulde være, kan vort eget Hjærte sige os, som da ogsaa de gamle Profeter; men er det ikke, som det *skal være*, saa vil det jo sige, at det skal alt blive oprettet, hvad jo kun kan ske med alle Tings Oprettelse, altsaa med Guds Børns Frihed. Og hvad er der at sige imod, at paa den ny Jord Naturen skal forløses af sin nuværende Nød!

Hvem det er, der har lagt Skabningen i det hele i denne Nød, – er vel nærmest Mennesket ved dets Fald; men da det er afgjort, at der har været Død (altsaa ogsaa Angest og Lidelse) i Verden, før der var Mennesker, saa antager jeg ganske roligt, at det er Djævelen, der er ment. Han er Dødens Ophav, han og ingen anden, og Forkrænkelighedens Trældom er netop Død. Hvad du skriver om Hedningenes Trældom, kan altsammen være sandt nok, men det er ikke det, som Paulus har tænkt paa; herpaa er jeg saa

vis som paa noget, saa jeg godt tør bede dig om endelig ikke at forplumre dette skjønne Sted, som man saa godt kan *føle* Sandheden i, om man end ikke helt kan oprede den. Ethvert Menneske med Øjne i Hovedet kan mærke Naturens Nød og Smerte, og at dette er *ondt*; men er det ondt, saa er det ogsaa af *den onde*.

5 οὐ ἐξ ἐπιθυμίας vil jeg helst give: de gjenstridige. Det maa jo sige dem, der holde paa deres eget, er tilfredse med dem selv og med, som de har det, og derfor sidde fast i Synden og vil ikke lade sig frelse; men det er de gjenstridige, Selvsyge siger for lidt om det end peger i den rigtige Retning. Lønsyge er et daarligt Ord. (Du bruger Ordet *ventelig* temmelig tidt; det er ellers et Ord, som L. Schrøder har forpagtet, saa alle kjendte ham paa det og smile ad det. Det var ikke værd at gaa ham i Næringen, da Ordet ikke er saa godt eller vellydende i det hele).

Jeg er ganske enig med dig i, at Scharlings lille Skrift er noget Sludder, 15 men det er ingen Grund for mig til at skrive mod ham. Da fik man noget at gjøre, om man skulde tage sig af alt Sludder. Det er vist ganske ufornuødent at modsige ham, thi hvem agter paa saadan noget dumt Tøj? Jeg kunde da ikke faa det i Sinde, dels fordi jeg er enig med ham i, at vi maa helst være fri for det ny Forslag af Kirkeraadet, dels fordi hans Paafund om, at det er 20 Grundtvigianerne, der her er paa Spil, er saa løs og pjanket, at der ikke engang kan siges noget ufornuøtigt derimod. Jeg regner mig nu ikke for Grundtvigianer, saa det anfægter ikke mig; men forresten vil det vist vise sig, at Grundtvigianerne synes allermindst om det hele. Han er et sært Fæ denne Scharling, et genialt Fæ, thi noget Geni er der dog vist ved ham. Jeg 25 tænker mig, at Clausen er Fader til Forslaget, thi jeg hører, at han er ivrig for at faa Præsterne til at synes om det. Men det bliver der "ventelig" ikke noget af; vor Provst er da saa led ad det som Kat ad Sennep.

Vi havde i Fredags vort aarlige Møde i Odder Skov, hvor jeg saa dem fra Testrup og hele Egnens Præster. Jeg saa ogsaa der dem fra Rønnebæk, som 30 var paa Besøg hos Borch i Randlev. Jeg talte om Forskjellen mellem at *leve* og at *være til* i Henhold til 1 Joh. 5, 11-12. Er Livet kun i Guds Søn, i Tro paa ham, saa er alle de, der bryde med ham, ikke i Sandhed *levende* men de *er kun til*; og derimellem er der saa en lignende Forskjel som mellem *Liv* og *Tilværelse* i det hele, det organiske og det uorganiske, og der er noget frugt- 35 bart i denne Sammenstilling. Nørregaard fortsatte saa med, at de *ikke levende* vil tilsidst *fortæres*, komme i "Støbeskeen", som Ibsen siger i Per Gynt. Baagø søgte at holde paa, at det naturlige Menneskeliv var ogsaa Liv; og det er vel ogsaa Liv (men ikke Livet), indtil det afgjort bryder med Christus. Malling talte ogsaa, og det hele gik i det hele temmelig fredeligt

paa Overfladen; men paa Bunden var der nok betydelige Divergenser. De mangfoldige Tilhørere sluge imidlertid alt med lige god Villie.

Med det allerførste kommer Deichmann Branth herhen til mig, og jeg har ikke saa lidt Fornøjelse af at se ham; han er en aparte Person, men han er
5 ikke ilde. Han mener dog noget med at tro paa Gud, om det end løber ud i en sær Kanal med hans Sabbatsdyrkelse.

Lev saa vel gamle Ven. Gud give, du maa have godt af den lyse Sommer. Vi længes her ikke saalidt efter Regn og faar den vel i rette Tid.

10 Gylling 26 Juni 87.

Din gamle Ven
Otto M.

280. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[16/7-1887]

15

Min kære gamle Ven!

Saa sender jeg Dig igen to Ark til Gennemsyn. Jeg har nu i tre Uger eller mere ikke kunnet tage mig det mindste ad nogen Korrektur, fordi jeg har været saa optagen af Landemode og forskellige Møder, at al min Tid er
20 gaaet dermed. Det var falden i min Lod at holde Landemodes-Prædiken, og jeg holdt en efter min Mening fornuftig Prædiken over de sidste 4 Vers af Act. 2, hvor jeg talte om Forholdet mellem Folkekirken og Frimenighed (ell. Frimenigheder). Jeg gik udfra, at den israelitiske Kristenmenighed vedblev at holde sammen med Israels Folk baade med Hs. til Gudstjenesten og
25 Loven i det hele, og at Menigheden blev ført af Guds Aand til dette Forhold, trods al den Ligeegyldighed for og aabenbare Fjendtlighed med Evang., som fandtes hos Jøderne, fordi disses Besøgelsestid endnu varede ved til Jerusalems Ødelæggelse, – altsaa for at alle de af Israel, som kunde frelses, skulde blive frelste.

30 Og saaledes mener jeg ogsaa, at den troende Kristenmenighed er stillet i Folkekirkenes Kristenhed, midt iblandt mange verdslige, ligeegyldige, ja blandt Xi Korsens Fjender. Men vi skal dog blive der, indtil Herren selv giver Tegnet (= Ødelægg. Vederstyggelighed paa det hellige Sted), dels af Hensyn til vort Folk, fordi under den folkekirkel. Ordning har endog de
35 fattigste (baade de timelig fattige og de, der er saaledes aandelig forkomne, at de maa "nødes" til at gaa ind) et Sted, hvor de kan vende sig hen med Vished om, at de har Ret til at vente et aabent Øre; dels af Hensyn til Menighedens Vækst, efterdi der i Folkekirken, der rummer alle mulige Afskygninger af det kristelige, lige fra den levende bevidste Kristentro og Bekendelse til den allersvageste Paavirkethed af Kristendommens Sandhed, – der

maa, eller bør ogsaa være Rum til Rørelse for de forskjelligste Aander, naar de kun ej stiller sig ligefrem fjendsk mod Jesu Xi Navn, og derfor ogsaa Lejlighed til aandelig Udvikling og Fremskridt. Derimod vil en Frimenighed altid have en stor Fristelse til Snæverhjørthed, idet den kun aabner sig for saadanne, som kan yde deres Bidrag til Menighedens Fornødenheder, og dem, der skal "nødes" ind, lader den skøtte sig selv. Og den fristes til at indsnævres aandelig, i Msketanker og Meninger, hvad enten disse fremtræde som en vis Læreform, eller det bliver til Sværmeri og Kætteri. –

Det morede mig at se Provsterne med Bispen i Spidsen, hvor forlegne og tvivlraadige de var om, hvad de skulde sige om samme Prædiken; navnlig var man betænkelig ved hvad jeg sagde om aandelig Frihed, og kunde ikke fatte, at den skulde være et Gode. Ved Lejlighed tænker jeg forresten, naar jeg faar Tid at udarbejde den til Trykken, at jeg lader den trykke.

Saa forhandlede vi da Ritualforslaget. Der var i Virkeligheden kun en eneste, der talte afgjort for det; alle de andre havde større eller mindre Betænkeligheder derved, og Resultatet blev da ogsaa, som Du sagtens har set i Bladene, at man mente at det ikke burde fremmes for det første. Og dette vil jo neppe være anderledes at forstaa, end at det hele Forslag bliver at anse som bortfaldet. Det samme Resultat er jo ogsaa alle de andre Landemoder, saa nær som Viborgs (og Lollands) komne til. Og dette er vel ogsaa det rigtigste, naar man ikke vil give det rituelle et langt større Omfang, omtrent som i den engelske Kirke.

Vi har haft en Sorg i Huset i denne Tid, idet min ældste Datter Astrid, som bor herude hos os i Sommer med sin Mand, for en 14 Dages Tid siden har faaet en dødfødt Søn. Han kom en Maanedstid for tidlig, men var forøvrigt død inden Fødselen. Det er et forunderlig vemodigt Syn at se et saadant Barn, som aldrig har set Dagens Lys; og naar man spørges: var det et Mske, eller var det ikke? saa kan man i Virkeligheden ikke svare derpaa, – i det mindste kan jeg ikke. Ganske vist, dersom et saadant Barn var kommet levende til Verden, var der jo slet intet til Hinder for, at det kunde have levet, og vokset frem til at leve, et helt Mskeliv. Men nu, da det ikke var kommet levende til Verden, hvad saa? Naar et spædt Barn dør strags efter Fødselen, tvivler jeg for min Del ikke om, at det vil faa Lejlighed til at udvikle sig hisset under Vilkaar, som Gud saa, var tjenligere for dets Udvikling, end det kunde have faaet dem her paa denne syndefulde Jord. Men kan man ogsaa tænke sig en saadan Udvikling for et sligt dødfødt Barn? – Jeg gad nok høre, om Du har noget fornuftigt at sige derom.

Du finder min Behandling af Navnene i N. Test. temmelig ufornuftig. Det er den vel egentlig ogsaa, forsaavidt der til fornuftig Behandling af Navnene hører et fast, eller pedantisk, gennemført Princip, hvilket da vel

kun kunde blive at gengive den græske Form saa nøjagtig som muligt. Men hvor sær Navnene da vilde blive, kan man bl.a. se i Fredr. Nielsens Kirkehistorie. Min Regel er at tage Navne i den Form, som nu om Dage er almindelig blandt Danske; derfor skriver jeg *Peder*, ti dette er vist den almindelige Form for hans Navn; i det mindste siger jeg altid saaledes; jeg kunde ikke faa det i min Mund at sige *Peter*, langt mindre Petrus. Povl og Hans har i gamle Dage været gængse, men er det ikke mere. Men jeg vil indrømme, at den Regel, jeg saaledes har fulgt, godt kan kaldes temmelig principløs, og jeg skal slet ikke have noget imod, dersom nogen kan undervise mig om et fornuftigt Princip, at optage det i en eventuel senere Udgave af min Oversættelse. Nu bliver forresten første Bind sluttet med ApGj. Hvis Du tilfældig skulde have truffet paa Trykfejl i det hidtil udkomne, vil jeg være Dig Takskyldig for at faa disse opgivne.

Saa lev vel for den Gang. Gud være med Dig og Dine.

15

Bona v. Charlottenlund
16/7 87.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

20 **281. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[19/7-1887]

Kjære Ven.

Hermed følge de to Ark, som jeg ikke har videre at bemærke ved. Det gjør mig ondt at høre om den Sorg med dit første Barnebarn. Ja vist er det vemodigt at se paa en saadan lille Stakkel, som Døden ramte alt i Modersliv; men jeg forstaar ikke, hvordan du kan tvivle om, at det er "et Menneske". Jeg kaster altid Jord paa de dødfødte Børn dvs. dem, der er født efter 6te Maanedes Svangerskab, og der lyder det jo, at de skal *opstaa af Jorden*. Saadan har vi altid gjort her, og jeg skulde da ikke tro, at det er noget, vi er ene om. Ganske vist kan man komme ind i et sært Vilderede, naar man gaar tilbage ad lige til Undfangelsen; man kan jo saa spørge, om et Foster, der dør en af de første Dage, er et Menneske; men hvor kommer man ikke i Vilderede, naar man nærmer sig Begyndelserne? Er et levende Foster, som jo endog kan fyldes med den Helligaand, et Menneske, saa dør det ogsaa som Menneske. Og alle Conseqventser, der følge deraf, lader jeg trøstigt Gud om, er slet ikke bange for de største, saa det maatte kunne times Forældre, at de træffe Børn hist, som de ikke har vidst af her, at de havde. Dette er, som det er, enten det saa synes lidt eller meget underligt for os.

Din Prædiken ved Landemodet lader jo til at have været en meget

”fornuftig” Prædiken, og det kan vel ogsaa være rigtigt nok, at andre faa Lejlighed til at lære den at kjende. Af Referatet i Dag i Kktdn af Forhandlingerne der ser jeg, at du ikke blot er en ”fornuftig” men ogsaa en meget klog og forsigtig Mand; thi efter den Uvillie, du i forrige Brev udtalte mod
 5 det lithurgiske Forslag, hører der noget til at ”deltage i Stiftsprovstens Tak” for det. Men det er jo nok den rette Vej at gaa istedenfor at vende det laadne ud. Resultatet lader jo da til at blive, at det hele gaar i sin Moder igjen, som vist ogsaa bedst er. Blandt dem, der fik Forslaget vel modtaget; var da den ny Bisp paa Laaland, og jeg saa ved den Lejlighed en Bemærkning i et Blad
 10 om, at Hr Sthyr havde introduceret sig paa den allermest heldige og lovende Maade, saa at Præsterne vel følte, at de havde faaet den rette Mand. Denne Udgydelse maa jo nok stamme fra en eller anden Provst derovre, og kan da vel ikke tænkes formuleret af Bispen selv; men saa viser den jo, at Ministeriets Valg ved denne Lejlighed ikke savner Paaskjønnelse, og at der
 15 er et Savn, der her er bleven tilfredsstillet.

Gid nu Ministeren maa have været ligesaa heldig med den ny Professor, han har skaffet til Veje: Jeg kjender ikke noget til ham, og ved ikke, om han har skrevet andet end hans Disputats, som jeg ikke læste og ikke engang husker, hvad handlede om. Men jeg har alligevel den Forestilling, at han var
 20 nærmere til det end Povlsen, som jeg saa af en Avis, ogsaa søgte det. Han har præsteret et og andet som Sthyr ”Redaktionssekretær”, der ikke forekom mig at lave store Ting. Men der er vel i det hele ikke videre betydelige Personer at vælge imellem, naar de da skal hentes herhjemme fra.

Jeg har da læst Uhlhorns lille Bog og finder den jo ganske læselig. Men
 25 det synes mig dog, at han kommer for let fra det med egentlig kun at laste Papisterne og paastaa, at det, som de gjør, er ikke det, som skal gøres. Naar man ikke selv ved noget rigtigt Raad, saa var det vel rigtigst at tie og lade dem, der menes at kunne gjøre noget, arbejde i Fred. Det Raad, han ved, ved nu jo forresten alle: at prædike Evangeliet ikke blot med Mund
 30 men i Liv. Vistnok er det smaat, som vi praktisere det, men jeg synes ikke ret, at der er Stød i hans Bog til at gjøre det bedre. Bogen er jo god nok, men den efterlader et Savn af praktisk Raad ovenpaa den megen haarde Kritik af Katholikernes Færd. Og jeg kan da heller ikke være enig med ham i, at Christendommen ikke er Askese ret forstaaet, saalidt som i, at vi ikke
 35 nødes til at lægge Maalet højt over.

Som jeg i Aftes var ved at slutte dette, kom Deichmann Branth for at se til mig i min Enlighed, og han har nu prøvet at ryste mig i Ulave med sine krasse og uformelige Paastande. Han er en sær Fætter, men jeg holder dog ikke lidt af ham. Mens han nu er ved at staa op, maa jeg se at faa dette færdigt til at gaa af Sted. Jeg havde tænkt at skrive et Par Ord til dig om en

Bog af en Hr. Lund og Portrætter af Jesus, som jeg har læst, men jeg faar nu ikke Lejlighed til det.

Lev nu vel, og Gud give dig og eder alle Gavn af den lyse Sommer.

5 Gylling 19/7 87

Din gl. Ven
Otto Møller

282. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/8-1887]

10

Min kære gamle Ven!

Hermed sender jeg Dig endelig det sidste Ark af ApGj., hvormed saa 1ste Bind skulde sluttes. Jeg antager iøvrigt, at Du ikke vil have store Sager derved at bemærke. – Jeg vilde ønske, at jeg ogsaa var vel færdig med 2det Bind; men det gaar kun langsomt for mig med Arbejdet; der er saa meget andet at tage vare, og saa mange Forstyrrelser, saa Tiden trækker stadig længere ud end jeg ønsker og haaber, ti jeg vil jo dog helst have det nogen-

15

lunde anstændigt fuldført. Siden sidst Du hørte fra mig, har jeg været til en stor Stads, noget af det mest, – eller rettere: det mest glimrende, jeg har set endnu, nemlig ved de to unge Prinsers Konfirmation. En saadan Mangfoldighed af skinnende gløder Kammerherre-Uniformer, og andre dito, alle bedækkede med Baand og Stjerner og Kors – hele Slotskirkens Gulv var fuldt af saadanne – har jeg neppe tænkt mig Muligheden af, at vort lille Land kunde præstere. Skal

25

man dømme Dygtigheden efter denne δόξα – jeg antager at Salomon skulde vanskelig kunne hamle op dermed –, saa maa vort Land eje en Masse af Dygtighed, som er til at forbavses over. – Men hvad der dog forundredes, og i Virkeligheden glædede mig end mere, var den sømmelige og værdige Maade, hvorpaa Paulli udførte Konfirmationen, navnlig hans Taler. Ikke just Indholdet; ti det var der ikke stort ved, og navnlig intet fremragende i nogen Henseende, der var endog en hel Del Indvendinger at gøre fra kristelig Side; derhos er der en vis forloren Alvor ved Paullis Maade at tale paa, som er mig meget lidt tiltalende. Men der var ikke Spor af Virakderi til den høje Familie, ingen store og svulmende Udtalelser om deres Kristelighed; han talte naturligvis efter almindelig Skik mod Slutningen ogsaa til Konfirmandernes Forældre, men da var det som til et Par gudfrygtige Forældre, hvem det ligger alvorlig paa Hjærte, at deres Børn skal vandre den rette Vej; og dette kan vist med Sandhed siges om dem begge, navnlig da om Kronprinsessen. Den eneste Gang, han egentlig berørte Storheden, var da han sagde til de unge Prinsere, at de skulde huske, at de stod paa en

35

ophøjet Plads, hvor de vilde faa megen Smiger at høre, men saa skulde de vogte sig for at dømme sig selv efter slige smigrende Røster; de skulde dømme sig selv efter Guds Ord. Og det var jo en baade sund og sand Tale. Rørende var det at se, med hvilken Opmærksomhed og Deltagelse Kongen fulgte Overhøringen og Bekendelsen (de svarede som et Par lærvillige og flinke Konfirmander), han sad og tørrede sine Øjne den ene Gang efter den anden.

Referatet i Dansk Kirket. af Landemodes-Forhandlingerne i Roskilde er noget af det maadeligste, jeg har læst, ikke blot for mit, men ogsaa for de øvrige Taleres Vedkommende. Jeg undrer mig over, at det har kunnet blive saa ringe, da Brandt dog selv var til Stede. Men Resultatet af Forhandlingerne blev vel endda det rette. Du syntes at undre Dig over, at jeg takkede for Forslaget. Det gjorde jeg da egentlig heller ikke, men istemmede Stiftsprovstens Tak, forsaavidt jeg kunde glæde mig over, at man havde taget fat paa det liturgiske, hvilket vistnok er en god Sag i sig selv, som fortjener at fremmes, men rigtignok ikke i den forelagte Skikkelse. Det er vel iøvrigt troligt, at det Nederlag, Forslaget har lidt over hele Linjen, mærkelig nok alene med Undtagelse af Viborg Stift, hvor dog Ungdommen skulde ventes særlig repræsenteret, – er et Vidnesbyrd om, at Tiden endnu ikke er kommen til at røre ved det liturgiske, hvilket i mine Øjne er lig med at Menighedslivet, Gudstjenesten endnu en Stund skal vedblive væsentlig at gaa i Retning af Opvækkelse, hvad det nødvendig maa, naar Prædiken bliver Hovedsagen, som alt det andet ved Gudstjenesten kun bliver en Slags Stafage for. (Dette bringer mig til at tænke paa en af de meningsforstyrrende Fejl i Kirket.s Referat af mine Udtalelser, nemlig at jeg skulde have sagt, at Gudstjenesten enten vil være til Opvækkelse eller til *Oplysning*, medens jeg sagde: til *Opbyggelse*; det vilde jo have været en temmelig meningsløs Tanke, at det liturgiske skulde kunne fremme Oplysningen).

Den Bog af Lund om Jesu Portrætter, som Du nævner, har jeg ikke læst, men hørt en Del om af Fredrik Nielsen, som siger, at det er noget af det urimeligste Galimatias, som tænkes kan, men den skal have den Vanskelighed (og Gendrivelsen af den har den Vansklh.), at den vilde kræve en ligesaa stor Bog, om alt det gale skulde nogenlunde oplyses.

Hvad Du skriver om dødfødte Børn, har glædet mig, særlig det, Du gør opmærksom paa, at et ufødt Foster ogsaa kan fyldes med den HelligAand, hvilket jeg ikke før har tænkt paa i den Sammenhæng. Men jeg tror iøvrigt ikke, at det har kirkelig Hjemmel at kaste Jord paa slige Børn. Jeg har gjort det én Gang som Præst i Sønderup, hvor Moderen saa indstændig ønskede det. Ellers er jeg aldrig bleven opfordret dertil; i Kbhvn sker det aldrig. Men dette kan selvfølgelig ikke modbevise, at den almægtige Gud,

som har dannet dem i Moders Liv, kan føre deres Vækst til Maalet og oprejse dem.

Gud være med Dig og alle Dine i alle Ting.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

5 Bona 4/8 87

283. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/8-1887]

10 Kjære Ven.

Hermed tilbagesendes det tilsendte Ark, hvortil jeg intet har at bemærke uden et Ord paa næstsidste Side, som vel er en Trykfejl, da jeg ingen Mening kan finde i det der staaende "i". Vi har ellers haft det noget beklemt, siden jeg sidst skrev til dig; vi har nemlig haft et Besøg af Differitis; 15 først blev vor lille Dreng syg, saa min Kone og endelig en af Pigerne. Ganske vist var det i en mildere Grad; min Kone var dog temmelig syg en Uges Tid; men det er jo en saa lunefuld Sygdom, at man altid er bange for, hvad den vil blive til; og saa havde vi min Kones Søster fra Kjøbenhavn og hendes Datter i Besøg paa samme Tid, og ogsaa dem nærede vi Frygt for, især 20 den unge, hvem Sygdommen gjerne er værst ved. Vi har set saa mange Elendigheder af denne Sygdom i de to sidste Aar her, at vi ikke noksom kan takke Gud, at vi slap saa naadigt fra det. Vi har nu røget og vadsket os, haabende, at vi saa har faaet Smitten ud, saa at Sygdommen ikke skal bryde ud igjen i en værre Skikkelse siden; thi det har vi ogsaa haft sørgelige 25 Exempler paa her i Sognet. Jeg var ovenpaa ikke lidt medtaget af Angest og Bekymring, men trækker nu dog Vejret igjen og er glad ved det gode Sommervej.

For Øjeblikket er hele Husstanden kjørt til Havet, hvilket gjentager sig hver Dag; der er nemlig opført et Badehus ved en lang Bro, og denne Baden 30 er til alles Fornøjelse. Men det er ikke noget, som jeg kan være med til med al min Trangbrystighed. Saa sidder jeg og kukelurer herhjemme alene, hvad jeg da for det meste gjør.

Den store Festivitet, du har været med ved i Slotskirken, har jeg jo læst om i Avisen. Jeg misunder dig ikke den Fornøjelse, hvad jeg ellers saa ofte 35 er fristet til at gjøre overfor andre Mennesker ved andre Lejligheder. Jeg er nærmest ved at beklage dig, at du skal være med til den Slags Ting; men man skal jo tage det sure med det søde, skjøndt det sidste er vel noget sparsomt tilmaalt dig i den Virksomhed. En stor Plage maa det da være ikke at kunne faa Tid til det, du *skulde* have gjort; dertil regner jeg dette at faa denne Bog færdig; det er et nyttigt og paaskjønnat Arbejde, hvad jeg hører

fra flere Sider. Men det, som optager din Tid, er sagtens ikke nær saa nyttigt, og dog kan du jo ikke skyde det fra dig.

Hvad du skriver om Paulli's Maade at forholde sig paa ved den store Fest var mere, end jeg havde ventet af ham. Jeg kjender ganske vist ikke andet til
 5 ham end noget, han vist har kaldt "bibelske Skitser", men det er ogsaa noget tyndt noget i alle Maader. At han ved denne Lejlighed har kunnet holde Tungen lige i Munden, er imidlertid ingen ringe Ting. Hvad du skriver om Kongens Rørelse, er ganske rørende, og viser, hvad saa meget andet viser, at han vist er en god og retsindig Mand.

Du har vel ikke Lejlighed til at se en Levnetsbeskrivelse af N. Lindberg i de sidste to No af Højskolebladet. Du skulde alligevel se at faa fat i dem, thi det er ganske morsomt at se, hvordan Myther danne sig ved højlys Dag. Jeg mente dog at kjende lidt til Lindbergs Liv og Evner, men jeg kan ikke tro andet, end at dette er det pure Digt. Jeg har forresten set et lignende
 15 Digt om ham i Ugebladet Danmark for et Par Aar siden. Paa den Tid, da jeg kjendte ham og saa ham omtrent hver Dag, skal de allermærkeligste Ting været gaaet for sig. Han var færdig til at tage Embedseksamen, da han 1853 kom paa Regentsen, men udsatte det dels for at nyde lidt godt af Regentsen, dels paa Grund af det kierkegaardske Røre osv. Det hele er den
 20 rene Opdigtelse, hvem den saa forresten stammer fra. Maaske han ikke selv har været fri for at hjælpe med til at stille sig i dette Lys som Stormand og "Kæmpe", som Lærd og Forsker i allehaande Retninger. Men hvem gider nu sige alt dette Løgn imod? Han hviler jo nu ved sine Fædre og er stor som dem.

Jeg har først fornylig læst et lille Skrift af Stuart Mill: Theisme. Det er noget forunderligt Tøjeri; der er ikke faa Sandheder deri, som jeg godt kan vedkjende mig, men de er sat paa Hovedet og fremsatte i saa styg en Form. Han antager en Gud, men det er en sær Gud; thi han formaar ikke ret meget. Verden har han ikke skabt men ordnet som en Demiurg, og det er
 30 gjort meget ubehjælpsomt og kludderagtigt, hvad Videnskaben nu kan indse. Mill har ogsaa en Slags Tro paa "Kristus" eller *Haab* til ham, og mener, at det er meget løftende sammen med ham at *hjælpe Gud* med at rette paa den skjæve Verden. Ja det er da det særeste Tøjeri, som der vel nok er noget sandt i; men det er, som naar en blind raver rundt og griber snart i
 35 det ene, snart det andet uden dog ret at kunne blive klog paa det eller magte det. Eftersmagen af en saadan Bog er ubehagelig, thi der er visse Ting, man har ondt ved at blive af med igjen; de hænge fast netop paa Grund af deres Barokhed.

Jeg faar dig vel ikke at se i Aar, thi jeg ser, at Stiftsprovst Rothe er ude. Det var ellers rart at tale sammen en Gang igjen. Men det gjælder jo i Al-

mindelighed: ”nøjes med det, I har”. Lev saa vel gamle Ven, og Gud være naadig med eder alle.

Gylling d. 5 Avg 87.

Din gml. Ven
Otto Møller

5

284. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[4/11-1887]

Kjære gamle Ven.

10 Skjøndt jeg ikke har nogen særdeles Grund til at skrive til dig, kommer det mig dog for, at det kan være passende Tid, der nu er gaaet, siden vi hørte noget fra hinanden, og at det derfor er rettest at minde om det med et Brev. Jeg har en Aften nu, som jeg ikke antager, at nogen vil komme og lægge Beslag paa, og saa føler jeg Trang til at vende Tankerne hen til dig; det fører
15 saa vel til, at du ogsaa finder Lejlighed til at lade høre fra dig.

Jeg undrer mig meget over, hvad det bliver til med 3 Hefte af dit N. T., thi nu er det vel over et Fjerdingsaar gammelt og lader sig dog ikke til Syne. Jeg forklarer mig denne Underlighed deraf, at du helst vil trække det ud, for at der ikke skal gaa altfor afskrækkende lang Tid, før du kan komme
20 med Fortsættelsen; men det er vel egentlig kun at lege Skjul med sig selv og de taalmodige Subskribenter. Egentlig længes jeg mest efter Fortsættelsen, fordi den tilfører mig de mange Smaaskrivelse; men det synes du vel ikke om, da det lød kjønnere, naar jeg længtes efter selve Bogens Fortsættelse.

Men det er nu alligevel som det er, og derfor er jeg med blandt dem, der
25 meget længes efter, at du maa faa Tid og Ro til at kunne fortsætte Værket, der aabenbart er ved at gaa istaa. Det bedste er jo tilbage, og du maa ikke lade det ligge halvfuldendt. Martensen skriver et Sted, at ”det er uesthisk ikke at have Tid”, og der er vel noget i det, især da Tid at fuldføre det, man har lovet og har vel begyndt. Saa lad nu dette være en Paamindelse om at
30 tage fat igjen, at skaffe Tid, om det saa skal være ved at arbejde om Natten og sove om Dagen. Det har mange maattet gjøre, som blev overhængt.

Jeg læste jo om Sammenstødet, du havde ved Betesdamødet med Beck og fl. Jeg har kun ringe Tro til, at der kommer noget virkeligt ud af disse
35 Møder mellem dem, der dog i Grunden har en forskjellig Aand, i samme Forstand, som Luther sagde det. Vi forstaa i Virkeligheden ikke hinanden, og maatte vist hellere gaa hver sin Vej i al Stilhed. Det er jo godt, at Vejen er saa bred, at vi saa meget vel kan hver passe sit uden at komme hinanden i Vejen eller kige i hinandens Gryder; lige Børn lege bedst.

Jeg ser paa dette om Søndagen paa samme Maade som du; men jeg nærer dog Tvivl om, at dette, at Gud velsignede og helligede den syvende Dag,

ikke skulde have Anvendelse paa andet end hin første syvende Dag, ligesom jeg ogsaa mener, at du lægger for megen Vægt paa dette, at der før Moses ikke tales om, at der holdtes Sabbat. Men i Hovedsagen er jeg enig med dig i, at det er en fri Sag med dette at holde Hviledag; og jeg mener end mere, at kan den ikke bruges menneskeligt, hvad de allerfleste ikke gjør, saa maa man hellere undvære den. Jeg er derfor ikke med til at drive paa tvungen Hviledag men nok med til at virke for dens rette Brug. At det, som anført, er bedst, at hver Retning gaar sin Vej og ikke rager sig i hinandens Sager, synes jeg ogsaa fremgaar af det, som kom ud af, at du tog dig af Brücker. Jeg synes, du tog *altfor* pent paa ham, men hvad kommer der ud af det andet, end at han bliver mere vigtig og opblæst. Jeg tror, man skal lade ham gaa og ikke lægge videre Mærke til hans Krumspring, thi han er det ikke værd, og hans hele Rumsteren er noget hult noget. Men du kan jo sige, at jeg jo selv har talt med i samme Vrøvl; og jeg indrømmer, at det vel heller ikke havde været værd.

Jeg har læst et lille Skrift af Buhl om Jobs Bog. Jeg synes godt om samme Buhl, og han kommer mig for at være den flinkeste af Professorerne; men hans Forstaaelse af Job kan jeg dog ikke samstemme med, skjøndt jeg maa bekjende, at samme Jobs Bog har jeg saare lidt Forstand paa, ligesom jeg da ogsaa neppe har læst den ordentlig nogensinde. Alligevel kan jeg se, at hans Forstaaelse er urigtig, at Job fejler meget mere, end han vil indrømme; thi han mener jo, at Job i Grunden beholder Ret. Men Bogen er friskt og livlig skrevet, og Buhl selv synes at være en alvorlig christelig Mand, som beskæftiger sig med de Spørgsmaal, ogsaa Jobs Bog rører ved uden dog at kunne give en tilfredsstillende Løsning af.

Jeg har ligeledes for nylig læst en grim lille Bog af A.C. Larsen: Fremtidens Religion. Hvor modbydeligt det Stade, han staar paa, end er mig, saa er der alligevel for mig noget fristende i det. Jeg gjorde bedst i at lade være at læse saadan noget Tøj; thi jeg læser det dog ikke saa grundigt, at jeg kunde sætte mig til at gjendrive det Stykke for Stykke. Og Angreb paa Christendommen lider man altid ved at være Vidne til, naar man ikke kan komme ad med at slaa igjen. Det er som i Krigen at sidde i Kugleregn uden at løftes ved selv at skyde. Men at inklade sig med en saadan Person som A. C. L., er næsten umuligt, da der saa at sige slet intet er, som man er enig om.

Jeg læser nu anden Del af Gudes Nadverlære. Det er som det første, vigtigt og opblæst, savlet og, som det synes mig, vrøvlet. Det meste er jo historisk og kan som saadant have sit Værd; men jeg har ingen Tro til ham, heller ikke til hans Lærdom og alt det Praleri, han dermed driver. Jeg ser, at han i Noterne bag i Bogen giver sig Luft overfor det, som du i Kktidn. skrev om 1 Del. Saadan en hellig Mand kan da altsaa ogsaa gaa i mange Aar

og gjemme paa *smaalig* Vrede. Han er mig i det hele ret en klam og kold Frø, der blæser sig op. Og nu kunde han jo vist spare sig det, da han dog rimeligt aldrig naar at komme paa Sjællands Bispestol. Imidlertid bebuder han en 3 Del, naar det besværlige Embede vil unde ham Tid til det. Der er
 5 vist ikke ret mange, der gaar i nogen Spænding efter at se det, som det da i det hele ikke er ham, Nutiden venter sit Løsen hos. Han er et Stykke løseven Hale af Martensen.

Der var en Gang i Sommer en Mand her: Præst Hey fra Alminde. Han talte om, at han havde en god Svigerinde i Kjøbenhavn, hun maa vist hedde
 10 Seidelin, som gjerne vilde have Adgang til nogle snævrere Møder, du holder. Han ønskede i den Anledning en Gang at tale med dig; men hvis du kjender vedkommende Kvinde, kunde det jo vel afstedkommes ogsaa uden det. Hey er en særdeles flink Mand, og han gav Svigerinden det bedste Skudsmaal.

15 Vi har det nogenlunde. Jeg er nu bunden ind for dette Aar; det er godt, saalænge man kan gaa lidt ud; men nu kan jeg ikke gjøre det længer, thi jeg kan ikke gaa til Varmen, og kan heller ikke slæbe saa mange Klæder, at de kan beskytte; og endelig kan jeg ikke taale den kolde, raa Luft for Luftrøret. Jeg har en Del Ærgrelser af de uvorne Venstremennesker, som ogsaa
 20 skyde frem her i Sognet og drive forskjellige Skarnstreger. Jeg kan ikke vide, om det ikke er mod Enden med det, da det nu ret naar ud til vor Krog; thi her kommer saadan noget sidst; Gud hjælpe os nu alle i alt, hvad vi har at drages med. Hans Naade være med dig og dine til Frelse.

25 Gylling 4 Novbr 87.

Din gml. Ven
 Otto M.

285. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[22/11-1887]

30

Kjære Ven.

Hoslagt følger Arket tilbage. Jeg tror ikke, at Paulus har været gift; det synes, at han slet intet Kjendskab har til de Ting, som høre derhen. Jeg mener dernæst, at hans Ophold i Tarsus efter hans Omvendelse ikke har
 35 været ret langt, og mener derfor, at hans Kommen til Antiokien er faldet noget tidligere end af dig antaget. Jeg ser endelig ikke, hvad der taler for, at Paulus har været i Spanien. Hvad angaar Indledningen til Romerbrevet, da tvivler jeg om, at du [har] Ret i helt at afvise Tanken om, at Peter har været i Rom. Visselig er den papistiske Tradition udsmykket, men at det hele skulde være Digt, er heller ikke rimeligt. Det er jo dog gammel Overleve-

ring fra Kirkefædrene, at Peter og Paulus grundede Kirken i Rom, som da ogsaa, at Peter døde der, og han maa saa ogsaa nok havt noget med Tingene der at gjøre, om det end er rimeligt nok, at han ikke var der, da Paulus skrev til dem. Jeg tænker mig, at han har været der efter Sammenstødet med
 5 Paulus i Antiokien c. 53, men er atter draget Øster paa, selv til Babylon, indtil han kom der tilbage under Forfølgelsen og led Døden med Paulus. Men du har jo nok Ret i, at Peter er ikke Grunder af den romerske Menighed (den kan være stiftet, som du mener, af Pinsegjæster, eller ogsaa af Cornelius, eller af ukjendte); og dog kan det siges, at den rette Orden der
 10 er indført af Peter og Paulus under deres Besøg. Man bør ikke anse den gamle Overlevering for lutter Opspind, og det synes mig altfor vidt drevet, hvad der fra protestantisk Side her paastaaes overfor Papisterne. Man kan paa den Maade negte næsten al Historie. Jeg vilde derfor sige, at Peter rimeligt har været i Rom, hvor der før hans komme maa have været en Menighed, men at han atter er draget bort, før Paulus skrev til dem og selv kom der. At Paulus ikke var bange for at komme et Sted, fordi en anden ogsaa havde været der, kan man jo slutte af, at Peter formodentlig ogsaa havde været i Korinth, siden der var nogle der, der kaldte sig efter ham.

Hvad saa Noterne til Romerbr. angaar, da er jeg bange for, at der bliver altfor mange Enkeltheder, hvorom vi blive uenige, til at det kan nytte at
 20 gjøre Bemærkninger derom. Jeg kan ikke tro, at du har Ret i, at det er Pauli Mening, at *alle* Hedninger er under Guds Vrede; det maatte de jo saa være, ligefra Hedenskabets Begyndelse, og saa kunde der ikke staa, at Guds Vrede *aabenbares*, men: er kommen over dem. Jeg tror end ikke, at dette, at
 25 han "giver dem hen" er det samme som, at hans Vrede kommer. Rom 1, 18 handler om den Vrede, som *vil komme*, naar nu Evangeliets Frelse forskydes. Naar man siger, at Hedningene, og alle Mennesker jo forresten, er under Guds Vrede, før de frelses i Christus, saa mener jeg, at man har altfor ringe Forestillinger om, hvad Guds Vrede er. Man kan med større Ret sige,
 30 at de er under Guds Naade, hvorvel der jo nok i Syndens egne gruelige Følger (Rom. 1, 24) er noget, der er et Glimt af den kommende Vrede. Men væsentlig er det dog Naade, beregnet paa at gjøre dem modtagelige for den kommende Frelse. Men jeg er bange for, at det er ikke muligt for os her at forstaa hinanden, naar vi ikke har andre Hjælpemidler end Skrift.

Men forresten gjør da dit Brev et forunderlig kummerligt Indtryk; jeg
 35 kan ikke lade være at minde dig om, "ikke at være forsagt, naar han tugter". Din Stemning synes at være en overvættets *Forsagthed*; og vi er jo fristede til begge Sider, enten til at agte Herrens Revselse ringe eller til at blive forsagt under hans Tugtelse, og ingen af Delene er jo hans Mening. Hvad det egentligt er, du gaar så dybt bøjet under, kan jeg jo ikke forstaa; men jeg er

dog vis paa, at det er ikke Herrens Mening dermed, at du skulde, som du skriver, "synke i til Knæerne" deri. Jeg vilde ønske, du kunde med din Hustru komme herover og være en lille Tid, at vi ret sammen kunde løfte paa dette Læs, om det saa dog ikke kunde bedre sig. Men du maa jo selv
 5 vide, om det kan lade sig gjøre, og om der var nogen Rimelighed for, at det kunde nytte noget. Undværes derovre kunde du vel nok en Uges Tid, og kunde det hjælpe lidt paa Tingene, var det da nok værd at prøve det. Men det kan jo ogsaa være, at det er kun Indbildning hos mig, at jeg kan være dig til nogen Hjælp udover dette, som jeg i lange Tider har gjort hver Af-
 10 ten, at befale dig Guds Naade i Vold.

Hvad nu Bogen angaar, som det er dig saa svært at arbejde med, saa synes jeg, du maatte hellere sluttet 3 Hefte med Ap. Gj., og saa meddelt, at du tog en Ferie paa ubestemt Tid, før 2den Del kunde udkomme; saa var du fri og kunde vente med Udgivelsen til alt var gjort færdig. Der er altid noget pin-
 15 ligt ved et saadant Arbejde, der hænger over en og som man skal drive sig til, naar man slet ingen Drift føler til det. Men har du først begyndt paa Brevene, saa er det jo lige nær, at du har det som et Aag over Nakken; og saadant Hoveriarbejde gjøres jo aldrig godt, da ikke saaledes, som naar det gaar med Lyst i de belejlige Tider. Jeg tror, du skulde vælge denne Udvej,
 20 som vist ogsaa i Sommer var dine Tanker, at lade 3die Hefte ende med Ap. Gjærn. og saa se Tiden an med Resten. Det, som er udkommen, er jo alligevel den vigtigste Part, efter mine Tanker da.

Jeg har i disse Dage læst en god lille Bog, som hedder "Indad, opad og fremad" af Frommel. Der er meget fornøjeligt i den, hvorvel der ogsaa er
 25 noget, som er temmelig tyndt og godt kunde været udeladt. Adressen, som du skriver om, angaaende Kultusministeren har ganske rigtigt været her paa Omgang; jeg skrev ikke paa den, og det gjorde heller ingen af de andre Præster her paa Egnen, som jeg har noget med at gjøre. Det var jo kun nogle Knips i Lommen og tillige noget, jeg mener, ikke kom os ved. Vi har
 30 ikke noget med løse Rygter at gjøre, og det er altid flovt at slaa paa Hamlerne, naar man mener Hestene.

Vejret er ikke godt for mig. Jeg har nogle Sognebaandsløbere 1 a 1½ Mil borte, som jeg besværes meget af. Igaar kjørte jeg omtrent 3 Mile paa en Tour til en syg Kone; i forrige Uge en Fart af samme Slags. Paa Fredag skal
 35 jeg atter afsted. Jeg kan ikke overkomme det længere, og hælder dog saa tidt at sige Nej, da man kun er til saa lidt Nytte, om ellers til nogen. Ja, Gud fri os allesammen fra det onde, – det er vort fælles ene fornødne; blot vi maatte forstaa at lade ham gjøre det, som han vil.

Din gamle Ven
 Otto M.

Gylling 22 Novbr. 87.

286. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[30/11-1887]

Min kære gamle Ven!

Skønt jeg egentlig ikke kan skønne, hvad "kummerfuldt" Du kunde finde i
 5 mit sidste Brev, saa meget mindre, som jeg, saavidt jeg mindes, slet ikke var
 særlig tung i Sindet dengang jeg skrev det, saa forstaaer jeg dog rigtig godt,
 hvad det er, der har sat Dig i Stand til at faa et saadant Indtryk, det er Din
 gamle trofaste Vennekærlighed; ti Kærligheden er mere grandsynet end no-
 get andet i Verden. Og derfor vil – eller kan – jeg heller ikke fragaa, at Du
 10 i Hovedsagen har set rigtig. Det har længe været en meget tung Tid for mig,
 og der er ikke nogen Udsigt til, at det tyngende skal tages bort for det
 første. Og hvad der her sagtens tynger haardest er, at mit Livsmod, eller
 rettere, min Levekraft og min Glæde over vor Herres Naade, og dermed
 selvfølgelig ogsaa min Evne til at hente Kræfter af den, tørres hen derunder.
 15 "Min Kraft er hentørret som et Potteskaar", hedder det i Slm. 22, og det
 kan jeg sige om mig selv for det meste. – Dog maa jeg føje til, at i den al-
 lersidste Tid har Gud ladet det lysne lidt af og til; og jeg tvivler ikke om, at
 han vil gøre sit Mørke lyst, naar han i Naade ser, at jeg er skikket til at have
 det saaledes. – Var Du blot noget nærmere, tog jeg med Glæde mod Din
 20 kærlige Indbydelse til at gæste Dig, d.v.s. til ret af Hjærtet at tale ud med
 Dig; men dels tør jeg ikke uden tvingende Nødvendighed gøre en Vinter-
 rejse, dels kan jeg ikke godt som Forholdene staa for mig, komme ud af at
 være borte fra mit Hjem; saa en saadan Rejse maa opsættes til bedre Tider.
 Men Du skal rigtig have mit Hjærtes Tak for den trofaste Kærlighed, som
 25 lyser ud af Dit Brev.

I mit forrige Brev glemte jeg at sige Tak for Dit næstforrige, som jeg
 skønnede meget paa, ikke mindst fordi det var ufortjent. Jeg sender nu de
 to sidste Ark af det 3dje Hefte; Du vil sagtens ogsaa deri finde et og andet,
 som Du ikke er enig i, navnlig i Slutningen af 3dje og første Halvdel af 5te
 30 Kap.; men jeg kan ikke forstaa det anderledes. For nogle Aar siden vilde jeg
 uden Betænkning have sagt: jeg er *vis* paa, at det er den eneste rigtige
 Forstaaelse; men nu er jeg bleven noget mere betænkelig ved at tale om Vis-
 hed; imidlertid er jeg dog temmelig vis paa i Hovedsagen at have truffet
 Pavli Tanke. Det er jo et vidunderligt dybt Brev, som det ikke er let at
 35 komme til Bunds i.

Vi, dvs. Præsterne her i Byen, har haft en hel Del Forhandlinger i Løbet
 af Sommeren og Efteraaret i Anledning af, at det i de sidste Aar er blevet
 meget almindeligt, at især Haandværkere og Arbejdere, naar de vil gifte sig,
 erklære sig for ej at høre til noget her til Lands anerkendt Trossamfund og
 saa i Henhold hertil indgaa borgerligt Ægteskab. Det er langt fra at være

Kbhvnere alene der gør dette; Flertallet er bondefødte Folk, fødte i alle Landets Egne (saaledes fik jeg for en Timestid siden Melding om et saadant Par, Brudgommen paa 28, Bruden paa 24 Aar, fødte i Aarhus og Randers Amt). Naar de saa faa Børn, komme de jævnlig og begære dem døbte. For-
 5 saavidt de saa ere villige til at erklære sig for traadte tilbage til Folkekirken og lade deres Ægteskab kirkelig indvie, sker dette naturligvis; men af og til har de ogsaa sagt Nej hertil, og nogle have saa ført Klage over vedkom-
 mende Præster, som negtede dette.

Efter gentagne Forhandlinger i Kbhvns Præstekonvent har vi sendt et
 10 Andragende til Ministeriet om at slaa dette fast, at de kun kan faa deres Børn døbte, naar de træde tilbage. Men Biskoppen er mest tilbøjelig til at kræve, at naar slige Forældre begære deres Børn døbte, *skal* det ske; og end mere er Ministeren stemt derfor, men han har nu sendt Sagen ind til Justits-
 15 ministeriet, for at det skal give en autentisk Forklaring af Lov 13/4 51, hvori han mener skal ligge (navnlig i § 9 ff), at Forældrene har en saadan Ret. – Efter min Mening vil der ikke være andet for Præsterne at gøre, dersom det skulde blive os paalagt at døbe slige Børn, end at sige bestemt Nej, og saa at tage hvad der følger paa, og jeg antager ogsaa at de fleste af
 20 Kbhvns Præster er enige deri; idetmindste har de da omsider alle, forsaavidt de har udtalt sig, indrømmet Rigtigheden heraf; men det er naturligvis et Spørgsmaal, om de overfor et Paabud fra oven vil fastholde dette.

Jeg mener, at der igrunden med større Ret kunde befales, at man *skulde* døbe Børn af jødiske Forældre, som maatte komme og begære deres Børn døbte, (hvad i fordums Dage oftere har været Tilfældet, f.E. med Nathan-
 25 sons og Delbancos Børn, – item Trierne); ti her har man med Forældre at gøre, som stiller sig i en bestemt Opposition mod Folkekirken og derhos ved ikke at indtræde i noget ”Trossamfund” vise en ligesaa bestemt Opposi-
 tion mod Kristendommen overhovedet, og altsaa derved vise, at de anse Daaben for en aldeles betydningsløs Formalitet. –

Ved saadan en Lejlighed faar man imidlertid en stærk Fornemmelse af,
 30 hvilke store Vanskeligheder der i kristelig Forstand er ved en Institution som Folkekirken; ti naar der overfor en Paavisning af det urigtige i at døbe saadanne Forældres Børn svares: ja men kan du da negte, at der er mange Forældre, som i Virkeligheden ikke staar Kristendommen nærmere end
 35 hine udtraadte? saa har man jo, naar man skal sige Sandheden, ikke andet at svare end, at disse have dog ikke *formelt* brudt med Kristendommen ved at træde ud af Folkekirken; og dette er jo unegtelig en meget ringe Forskel, som nærmest falder Folkekirken til Last. –

Og hvad der egentlig er mig det mest trykkende ved Sagen, er den Ufor-
 stand, som man møder hos de allerfleste Lægfolk, jeg mener virkelig be-

vidst troende, ej alene Kvinder, men ogsaa Mænd, at de stadig sige: det er dog Synd mod de stakkels Børn, at man ikke vil døbe dem. Det er den gamle papistiske Surdej, som vedbliver at gaa igen. Sagen har, som Du vil skønne af mine Udtalelser, sat Sindene i adskillig Bevægelse her i Byen. –

5 Jeg gad nok høre Din Mening derom.

Tanken om at stoppe mit Arbejde med N. Test. med Ap.Gj. er mig unegtelig ikke fremmed; men jeg har da hver Gang jeg vendte tilbage til den, haft den bestemte Følelse, at jeg ikke *maatte* gøre det, og derfor bliver jeg nu ved med saa megen Kraft paa, som Gud vil give mig dertil.

10 Og saa maa jeg standse for idag. Gud være med Dig og Dine i Kirkeaaet, vi nu har begyndt, saa det maa blive Eder et Herrens Naadeaar. Tak for alt trofast Venskab.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Kbh. 30/11 87

15

287. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[22/12-1887]

Kjære Ven.

20 Du skrev, at du sendte to Ark, men der kom kun et, som nu hermed følger. Jeg synes meget vel om Oversættelsen, som er overmaade vanskelig. Ofte fristes jeg til at sige, at Paulus kunde dog gjerne skrevet lidt forstaaeligere, i det hele talt paa en enfoldigere Maade og undladt noget af sin Rabbinsisme; thi det er virkelig noget knudret af og til, og der er i hans Fremstilling og

25 Bevisførelse noget, som vi aldrig helt kan forlige os med, noget, vi hos andre vilde kalde Haarkløveri. Men det er jo ikke passende at sige saa uden bag lukkede Dørre. Men du har dog faaet Oversættelsen til at se ganske medgjørlig ud. Kun kan jeg ikke forlige mig med Ordet "Soningsdække", men vilde foretrække det gamle Naadestol eller "Naadedække", thi jeg maa

30 blive ved, at "Naade" er Hovedsagen deri, som du ogsaa rører ved det S. 23 i Anmærkn. Den Tanke skulde du holde ved og udføre videre.

Forklaringen er der hele Vejen noget i, som jeg ikke kan billige. Det ligger i dette, du hele Tiden gaar ud fra, at Mennesket før Forsoningen (eller hvad man nu vil kalde den) er under Guds *Vrede* og Fordømmelse. Jeg synes, det

35 er en Urimelighed, som ingen Hjemmel har i det, som skrevet staa; og naar man lader det falde, saa faar det hele et andet Udseende. Og dog er det sært nok, at det i Realiteten gør saa lidt, om man gaar ud fra den ene eller den anden Antagelse og Forstaaelse. Man ender dog altid i det samme, at *alt er af Naade*.

Jeg er nær ved at tro, at vore Fortolkninger her ligne Regnestykker, hvor

man ved Facit forud, saa at der regnes maaske urigtigt baade af den ene og anden. Og det er ikke noget let Regnestykke, Paulus sætter os for; thi vel har han gjort det op paa sin Vis for os; men det er dog ikke anderledes, end at vi er alle nødt til at regne det om, som vi bedst kan, = lægge vor For-
 5 tolkning ind i hans Ord; og kun vi komme til det rette Resultat, at alt er af Naade, saa gaar det vel an; thi det er dog det, han vil have sagt os. Jeg vil nu derfor heller ikke længer gjøre Anmærkninger ved din Opfattelse, men finder det dog ganske morsomt, at du ikke længer er *ganske vis* paa dens Rigtighed. Der er lidt Inkonsekvents i din Brug af *Lov* og *Loven*, men jeg
 10 kan heller ikke se, at den kan undgaaes.

Hvad du skriver om Daab og de borgerlige viedes Børn, er jeg slet ikke enig med dig i. Jeg vilde ikke undslaa mig for at døbe deres Børn eller tage dem selv til Alters, naar de forlangte det. Det sidste kunde de jo ikke gjøre uden faktisk at melde sig ind i Folkekirken igjen. Men Sagen er, at jeg slet
 15 ikke tillægger denne Udmeldelse nogen Betydning, naar den kun er gjort for at blive fri for at vies i Kirken. Det er jo nemlig alene gjort for at slippe for Omstændigheder og Bekostninger, og det er en Skam, at det skal være dyrere at faa et Ægteskabs Indgaaelse constateret i en Kirke end paa Raadstuen.

Gjør det *lige let* og *lige billigt* (og dertil hører ikke saa lidt endda), saa falde disse Narrestreger med Udtrædelse i den Anledning bort. I Grunden er det mig aldeles lige fedt, enten Ægteskabet indgaaes for en Præst eller for en Politimester; jeg mener, at det ene som det andet er "borgerligt" og slet ikke andet. Naar vi vi Folk i Kirken, er det som Statens Embedsmænd, thi
 25 der er ikke noget til, der har Ret til at hedde *kirkelig* Ægtevielse.

Jeg har tænkt meget over dette Spørgsmaal og kan ikke komme til andet Resultat. Det er derfor en Urimelighed, at man skal melde sig ud af Folkekirken for at blive "borgerlig viet", thi det bliver man ogsaa derinde. Men naar nu Folk gjør det, for at slippe lettere over alle disse Omstændigheder,
 30 som høre dertil, saa bør man lade som ingen Ting, og lade dette, at de vil have deres Børn døbt eller selv til Alters, betyde, at de ikke mente noget med deres Udtrædelse uden dette, at de vilde have det *billigt* og *nemt*.

Jeg vier Folk ganske gratis, naar det kan synes passende efter deres Kaar; men her paa Landet, især naar man har temmelig langt til Herredsfogeden,
 35 vil de jo altid foretrække Præsten, og her kan de vel i Almindelighed ogsaa faa det hele udført billigere end paa Thinghuset, thi hele Udgiften til Præst og Degn kan somme Tider være 3-4 Kr, og dem kan de endda slippe for, hvis det trykker dem. Gjør det billigt, helst gratis, saa komme de nok; og man bør visselig holde paa dem det længste, man kan, thi der er ikke meget,

der holder det hele sammen længer. Ligesaa bør man holde paa at faa Børnene døbt, saavidt det paa *skikkelig* Maade kan ske, thi de udøbte Børn er efter min Erfaring ikke gode at komme til.

Jeg har lige læst en Samling Foredrag, som den gamle Christiani har udgivet. Han er da ret en Flab og Vindbeutel, som fortjente at faa Ris paa sine gamle Dage. Og saa siger han hele Tiden: »vi Grundtvigianere»; jeg skal da ikke have noget af at høre til det raadne Compagni.

Dit sidste Brev er jo forresten lige kummerfuldt, og jeg har stor Medlidenhed med dig. At vor naadige Fader dog snart maatte kunne lette det for dig; han alene ved jo Raad og kan "give blinde deres Syn"! og det er saa ofte det, vi egentlig trænge til: at se lidt af, hvad det er, han vil med os, hvor det er, han vil have os hen, se en Vej i det mørke Uføre. Gud lyse for dig, saa faar du nok hans Raad og Hjælp at se; thi han ved Raad for det altsammen, og hans Naade med os er uden alt Maal. Vi har det meget, meget bedre, end vi har fortjent, og skal ogsaa nok komme til at se, at vi har det *godt*, naar hans Haand tynger paa os. Det er ikke for det onde, at den hviler over os, thi de beskærmer mod meget, som vi ikke se.

Ja, Gud hjælpe dig, gamle Ven, som han bedst ved og ene kan; vi skal engang prise ham for, at han gav og tog og gjemte til evig Glæde.

20

Gylling 22 Decbr. 87.

Din gml Ven
Otto M.

25 **288. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[22/12-1887]

Min kære gamle Ven!

I dit sidste lille Brev udtalte Du, at Du ikke ventede at høre fra mig inden Julen. Men da jeg nu skal sende Dig den Bog, som ogsaa Du har haft en hel Del Ulejlighed med, maa jeg dog ledsage den med nogle i Skynding nedskrevne Ord, blandt andet ogsaa for at sige Dig Tak for trofast bevaret Ven-
30 skab i det nu snart forgangne Aar; ti inden det er til Ende, hører Du neppe fra mig igen. –

Jeg har i Aften læst M. Pontoppidans Artikler i "Tidens Strøm" om den
35 kirkl. Anskuelses Holdbarhed og Levedygtighed. Jeg ved ikke, om Du ser det Blad; jeg ser det kun engang imellem, naar en bringer mig nogle Numere deraf til Læsning, og dette er nu sket med disse (3) Numere, som har vakt en Del Uro i Sindene hos adskillige. Han mener, at det siden Grundtvigs Død har vist sig, at Trosordet ikke har været istand til at holde

Gr.s Disciple sammen, altsaa er det "Livets Bevis", som Gr. oftere henviser til, er borte; og saa er han af Monrads Bog om Trosbekendelsen bleven belært om, at det er historisk umuligt at antage, at den (Trosbekendls) endnu haves i den oprindl Skikkelse, eller at den stammer fra Herren selv.

5 Og derved er saa godtgjort, at den kirkl. Anskuelse er urigtig.

Der er adskilligt sandt i hvad han skriver, navnlig naar han udtaler sig imod at ville gøre Trosbekendelsen til en *Grundlov* for Kristendommen, saadan som navnlig Birkedal plejer at tale derom. Og der er – efter min Mening – heller ingen Tvivl om, at hvad Gr. i den kristl. Børnelærdom og i
10 det hele i sine senere Aar lagde saa stærk Vægt paa, næsten som en Salighedssag, at Herren selv "Ord for Ord" i de 40 Dage eller tidligere havde lært og foresagt Apostlene Trosordet, det er en uforsvarlig Tale, som egentlig kun tjener til at føre bort fra Hoved- eller Livssagen: at Herren selv med sin Naade møder os i Ordet ved Daaben, – og til at sætte Oplysningen
15 = Læren om Troen, i Troens Sted.

Men forresten er Pont.s Artikler et mærkeligt Vidnesbyrd – og sørgeligt tillige – om, hvorledes Ny-Grundtvigianismen er i Færd med at løbe ud i den rene Subjektivisme = Rationalisme. Men at den gør dette, er en nødvendig Følge af, at den vil tage "Troen" uafhængig af Menighedens Tros-
20 *Bevidsthed*, og navnlig uafhængig af den apost. Menigheds Bevidsthed, som vi har den i Skriften. – Du skulde se at faa de Artikler at læse; de høre med til Tidernes Tegn.

En anden Læsning, som er ulige mere fornøjelig, er Organist Laubs Bog om Kirkesangen. Det er en af de fornøjeligste Bøger, jeg længe har læst,
25 derhos særdeles lærerig; man faar sit Øje opladt for mange Ting med Hs til Salmesangen, som man ej har vidst før, men har rigtig godt af at vide, saafremt man da ellers vil have nogen Mening om, hvad der hører til en god Salmemelodi. Du har formodentlig ikke tænkt paa at læse en slig Bog; men Du bør gøre det.

30 Forf. er forresten en god Ven af Huset her; jeg lærte ham at kende i Rom og fik ham senere ansat som Organist ved Helligaands-Kirken; han er en rigtig flink ung Mand, noget sær, som de fleste Musikere, men rigtig brav i alle Maader, desuden et troende Mske. Jeg haaber, at det skal lykkes ham at reformere vor Kirkesang i det hele, baade Koralerne og de mange Ro-
35 mancemelodier, som vore Dage har frembragt. Naar vi saa snart kunde faa vor ny Salmebog, hvis 2den Udg. der nu sættes jævnt rask paa, indført i Kirkerne, kunde det blive en Fornøjelse at synge i vore Kirker, – jeg mener i de kbhvske.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven, Gud give Dig og Dit Hus en velsignet Julefest baade i Hjem og Kirke, og Dig derhos en god Helsen.

Han gøre det saa lyst for – eller i – os alle, som vi er i Stand til at takke ham derfor i Hjærtet.

Hils Din Hustru fra min do. og

Din gl. Ven
Skat R.

5 Kbh. 22/12 87.

289. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[28/12-1887]

10 Min kære gamle Ven!

Det var mig en ikke lidet glædelig Overraskelse Juleaften at finde paa Bordet en Skrivelse og en lille Pakke fra Dig. Og havde jeg nu været Barn nok, var sagtens min Overraskelse stegen endnu højere, ti da havde jeg upaatvivlelig aabnet Pakken først, og mit Sind vilde være bleven overfyldt med
15 en Blanding af Beundring af den smukke Kniv og Undren over, hvad Din Mening monne være med samme.

Nu var jeg imidlertid saa gammel, at jeg tog efter Brevet først som det, jeg ventede mig mest Glæde af, og derved blev jeg jo forberedt paa, hvad jeg kunde vente ved at aabne Pakken; saaledes blev vel Overraskelsen noget
20 mindre, men ikke Glæden; ti det er virkelig et sjælden smukt Stykke Værktøj, og hvad ikke jeg kunde beundre den, det kunde mine Dreng; Hemming var strags parat med Tilbud om trods Juleaften at gaa ud for at købe mig en Bukserem, i hvilken jeg kunde bære Kniven, saa kunde jeg lægge mine Seler af; men jeg kunde dog ikke bekvemme mig til at modtage
25 noget af disse lokkende Tilbud, men nøjedes med at love ham, at naar han vilde være en God Dreng, skulde han en Gang faa Kniven som et Arvegods efter mig og som et Vidnesbyrd om, at det er godt at have en god og trofast Ven. –

Da saa Juleaften var omme, og mine Øjne mættede af Knivens Beskuelse,
30 vil Du nok forstaa, at den Tanke laa mig nær: det kunde dog være ganske opmuntrende at gøre den gamle Svend i Gylling en lille Fornøjelse til Nytaarsaften. Og da jeg nu er saa temmelig raadløs i saa Henseende, hvad Dig selv anbelanger, betænkte jeg, at ligesom man kan se Børnenes Nød og Sorg være Forældrenes, saaledes er det en gammel Erfaring, at det samme
35 end mere gælder Børnenes Glæde.

Jeg tog mig altsaa for i disse Aftener, naar jeg sad inde hos mine Kone og Børnene, at indvie Din Kniv til sit Brug ved at skære det medfølgende Skrabnæsespil til Din lille Søn. Men Æsken er ikke mit Værk. Jeg har nogen Erfaring fra mine Børn om, at et saadant kan være dem til adskillig Moro, ikke mindst naar de kan spille det med Fader og faa Held til at give ham

nogle Skrab paa Næsen. Desværre gjorde jeg ved den Lejlighed den Opdagelse, at mine Øjne er blevne noget "dumme" af Alderdom, saa at jeg trods Brillen havde svært ved at se grant nok til det Snitteri; men jeg tænker ikke, han endnu er bleven saa kritisk at han opdage Skrøbelighederne, men at han vil blive glad derover, saa hans Fader og Moder faa noget af Glæden med. – Naa, over alt dette har jeg rent glemt at sige Dig Tak for Kniven – og Din Kone ikke mindre; det er da egentlig hende, som er mest Skyld i, at jeg fik den; det er mig hver Dag en Øjenslyst at se paa den, og en Glæde at tænke paa ham, den kom fra.

10 Saa skal Du ogsaa have Tak for Din Anvisning paa Laubs Brevveksling med Kr. Sørensen. De ere virkelig opbyggelige at læse, i Ordets bedste Betydning; efter min Mening er Kr. Sørensens Breve de bedste; han har været et af disse dybe og ædle, hjærtensdannede Msker, som man neppe finder andensteds end blandt Bønder, men rigtignok som store Sjældenheder, og som jeg mener at Guds Engle se sig særlig glade paa.

Jeg har i denne Tid været Vidne til en mærkelig Helbredelse. En Kvinde her i Byen, som har ligget i en halv Snæs Aar, lam i Underkroppen, lidende af Krampehikke og stadige Opkastelser, saa man maatte undre paa, at hun ikke døde af Sult, var i Sommer kommen ud paa Landet, hvor hun kom i Berøring med en Læge Hytten fra Næstved, som havde begyndt at helbrede Folk for Lamheder o.l. ved Hypnotisme. Han tog hende i Kur midt i Oktbr. (ell. Novbr.?), og nu er hun et Par Dage før Jul kommen tilbage hertil næsten helbredt. Hikken og Opkastelserne ere borte. Hendes Ben, som vare helt lamme, og hendes Fødder, som ligeledes af det lange Leje var ej alene lamme, men sammenkrampede, efter Sigende næsten som en knyttet Haand, havde rettet sig og faaet Kræfter, saa hun kan gaa ved en Krykke med et Mske ved den anden Arm. Og alt dette er opnaaet alene ved at hypnotisere hende til at sove (hvilket hun ellers ikke har kunnet naa ved Morfin o.l.) og ved at stryge hendes Ben (det som man fordem kaldte: at magnetisere). Jeg kender hende godt, da jeg har besøgt hende i alle de Aar, jeg har været Præst her i Byen, og givet hende Nadveren. Hun er et meget sandfærdigt Mske og mener det oprigtig med at ville være en Kristen.

Det er noget helt forunderligt noget med denne Hypnotisme; min Broder Holgers næstældste Søn (som i denne Tid er ifærd med at tage medicinsk Examen, – ham, som Din Brodersøn var Mentor for i Brændekilde) har fortalt allehaande mærkelige Ting derom, som han dels har været Vidne til, dels selv praktiseret; men dette er det første Exempel, jeg har set med egne Øjne. Der er jo tillige noget meget uhyggeligt ved dette, at det ene Mske kan saaledes gøre sig til Herre over det andet, at dette bliver som en Automat i hans Haand, og der er ingen Tvivl om, at dette kan og vil blive

forfærdelig misbrugt i mange Tilfælde. Men at denne underlige Kraft ogsaa kan blive godt brugt, det synes mig, man har et Vidnesbyrd om i det Exempel, jeg her har fortalt om. Ogsaa den Læge Hytten, som her har været virksom, er et kristelig sindet Mske; han gik til Alters hos mig, mens jeg var i Rønnebæk, hvilket Læger ellers ikke plejer at gøre; og jeg har den Tro om ham, at han ikke vilde kunne gøre noget, som han ansaa for Humbug og Øjensforblindelse.

Jeg har græmmet mig, ved at læse Brückers Stykker i Højskbl. om hans negtede Anerkendelse, over hvor ubetænksomt Bisperaadet har baaret sig ad ved at fraraade hans Anerkendelse. Jeg troede dog, at han havde faaet adskillige Advarsler eller Irettesættelser af Balslev; men det lader jo til – saafremt han, Br., ellers fortæller sandt –, at der aldrig har været Tale om sligt. Det er i det hele forunderligt og vemodigt, hvor ringe, hvor aandsforladt dette Bisperaads hele Færd har været. Af alt, hvad de har foretaget sig, har der mig vitterligt kun været en eneste Ting som duede, det var, at de tilvejebragte en dansk Oversættelse af Provsteløftet, hvortil der ganske vist ikke udkrævedes noget Overmaal af Aand eller Dygtighed; alt det andet har været den bare Jammerlighed. – Dengang Scavenius oprettede Bisperaadet, hilsede jeg dette Skridt med Glæde, som et første Skridt til at bringe Kirken i en mere kirkelig Stilling; men hvor ynkelig er det dog ikke faldet ud!

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven; Tak for alt trofast Venskab hidintil. Gud velsigne Dig og alt, hvad Du har kært, i det Aar, vi gaa imøde.

Kbh. 28/12 87

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

Hils Din Hustru venligst. Min Kone sender sine gode Ønsker for det kommende Aar.

290. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/1-1888]

Kjære Ven.

Det er nok paa Tide, at jeg sender dig Tak baade paa Eriks Vegne for Skrabnæsespillet og paa egne Vegne for Landemodesprædikenen. Vi har spillet Skrabnæse, men endnu har jeg dog havt Held til at redde min Næse, hvad maaske ogsaa ligger i, at Isen med dens Glæder hidtil har lagt mere Beslag paa min Modspillers Interesse end Indøvelse i den finere Konst, som dette Spil kræver. Nu har imidlertid Glæderne paa Isen medført en Forkølelse, som vil holde os inde i nogen Tid, og nu ser jeg nok, at der af og til

øves Hærværk mod andre mindre behændige Medspillere. Jeg maa forresten undre mig over, hvordan du med dine gamle Fingre har kunnet haandtere saa smaa Ting. Det kan jeg ikke mere.

Din Prædiken har jeg læst med megen Tilfredshed; det er en god og berettiget Anvendelse, du gjør af den Tekst. Det har da ogsaa fornøjet mig at se, at du i det ny Testamente har taget Hensyn til en enkelt af mine Henstillinger som Joh. 21, 15 ff. Jeg mener da endelig ogsaa, at du har været vel tjent med at gjøre det. Ogsaa har jeg nu læst dit Foredrag ved Bethesda Mødet og er meget vel tilfreds med det, mest forresten med den afsluttende
10 Henvendelse til Modstanderne. Der ser man, at du har været i Humør, og det er dog godt engang imellem at mærke midt i den megen Broderlighed og Samdrægtighed, at der tales rent ud fra Leveren uden de sædvanlige Dik-kedarier.

Du anbefalede mig i dit sidste Brev at læse Laubs Bog om Kirkesangen.
15 Jeg sad just og læste den, da dit Brev kom, og jeg er med dig enig i, at den Mand vist har ret fat paa den Ting. Jeg vilde ønske, at han lige strags vilde give os en énstemmig Udgave af alle vore gamle Melodier til Psalmer i deres oprindelige Form. En saadan lille Bog kunde jo ikke blive ret kostbar eller besværlig at faa trykt; og naar saa dertil føjedes blot en Fortegnelse
20 over de ny Toner, som maa anses for gode, saa var vi hjulpne et godt Stykke frem. Men saalænge vi ikke har noget saadan bestemt at vise hen til, saa komme vi ingen Vegne.

De Prøver, han leverer bag i Bogen, er jo gode nok; men dels er det jo kun en Snes Psalmer, der findes, og dels er de i en ubekvem Form. Det
25 maa være *de blotte Melodier*, vi skal have; saa skal de nok trænge igjennem og føre til en Koralbog. Og jeg maa sige, som Faraos om Josef, at han er den *rette Mand* til strags at tage fat paa det. Der bør handles og ikke blot forhandles om det, og de gamle Melodier i deres oprindelige Skikkelse kan ingen tage Anstød af; de vil af sig selv gaa ind i Brug. Det er vanskeligere med
30 paa Barnekov, men ser jo nu, at det er helt galt; og jeg er saa langt fra her at ville stole paa mig selv, at jeg kun ønsker en paalidelig Autoritet, hvad jeg tror og føler, at Laub er skikket til at være. Vi Præster komme ikke videre end til at følge en paalidelig Autoritet.

Jeg har i den sidste Ugestid siddet og læst Madsens Aabenbaring; men underlig er det jo at maatte sige, at jeg har intet lært af den, jeg tror bogstavelig talt intet. Der er jo ganske vist de Ting deri, hvad han ikke er saa
35 galt vendt som adskillige andre (Hengstenberg, Ebrard og Auberlen); men der er intet nyt, som ikke er sagt ligesaa godt før, og det allermeste, synes jeg, er urigtigt. Det er nu allerede en ulidelig Besvær at blive plaget med alle

de ravgale Meninger, som Folk har havt. Bogen kaldes en Fortolkning; men den største Del handler om, hvordan Forfatt. mener, at Bogen *ikke* skal fortolkes. At han dog ikke har kunnet gjøre sig fri fra denne tydske Uvane og forklare Bogen uden alt dette unyttige Paahæng. Vil man virkelig vide, hvad de andre har ment, maa man jo alligevel læse deres egne Bøger. Men dette ser jo lærd ud, og det er ogsaa det eneste, der er naaet med denne pinende Maade at fortolke paa. Han mener at imødegaa alle andre mulige Opfattelser, og jeg maa jo saa slutte, at min Opfattelse f.Eks. hører til de helt umulige, thi jeg kan se, at den har han ingen Anelse om. Han synes i det hele kun at kjende meget lidt til, hvad der paa dansk er skrevet om Aabenbaringen; det er for ringe for saa stor en Mand at kjende. Og ganske vist er det vel heller ikke saa meget værd, naar undtages hvad Grundtvig og gamle Guldberg har meddelt; men det er alle Dage ligesaa godt som alt det tydske Kram, han holder nøje Mønstring over. Det bedste i hans Bog er ganske afgjort nogle enkelte Smaanoter, som er hentede fra Bengel.

I det hele mener jeg, at samme Madsen skulde holdt sig fra den Bog og vist sin Lærdom og Flid paa noget andet. Det kommer mig for, at han mangler *al poetisk Sands*, og uden den tror jeg ikke, at nogen skal prøve paa at vejlede andre til Forstaaelse af et Digtværk. Ganske vist kan jo en alvorlig christelig Mand altid faa noget *praktisk lærerigt* ud af den Bog, og det er jo ogsaa i mange Maader Tilfældet med Madsen; men Aabenbaringen i *det hele* forstaar han ikke mere af end f.Eks. gamle Guldberg eller i den nyere Tid Ipsen. Dennes Forklaring, som kom for nogle Aar siden, anser jeg for saa vidt for bedre end Madsens, som den er fri for alt det lærde Paahæng og saa forresten kommer til selvsamme Resultat som Madsen i det hele taget. *Forstaaelsen* er lige stor hos dem begge, eller lige ringe. Men Madsen er jo ganske anderledes dominerende; alt, hvad der ikke falder i hans Smag, er "Utanke" og "vilkaarligt". Jeg vilde forresten gjerne ved Lejlighed høre din Mening om, hvad der er den rette Læsemaade Aab. 12, 18: $\epsilon\sigma\tau\alpha\theta\eta$ ell. $\epsilon\sigma\tau\alpha\theta\eta\nu$. Efter min Forstand er det den eneste Variant i Aab., der har nogen videre Betydning. Jeg mener, der skal staa $\epsilon\sigma\tau\alpha\theta\eta\nu$, og det mener da nok de fleste Fortolkere, saavidt jeg kan se.

Din Klage over Bisperaadet, synes jeg, er overdreven. Har det ingen stor Nytte gjort, har det da heller ikke gjort videre Skade. Og hvad skal man vente sig af det, som de nuværende Bisper nu er. Overfor Brücker, finder jeg, at de meget vel kan forsvare, hvad der er gjort. At Balslev ikke har advaret ham skriftligt (vel sagtens tidt mundtligt), kan jo sagtens forstaaes; hvor skulde den gamle Mand kunne læse alt det Sludder i Højskolebladet? Desuden har Br. jo slet ikke fungeret som Capellan i de sidste Aar, saa Bispen har vel ment at kunne lade ham ture, som han lystede. Men af andre

er han saamænd advaret tidt nok, saa det er Hykleri, naar han nu stiller sig an, som om han ikke ved, hvad der er i Vejen. Han ligger, som han selv har redt; og vel vilde jeg ikke have negtet ham Anerkjendelse, om det havde staaet til mig; men det er min Tro, at han meget snart vilde være gaaet ud
5 alligevel. Enten det sker lidt før eller senere, har ikke stort at sige.

Lev saa nu vel og vær hilset paa det bedste fra os. Nørregaards var her i Søndags, og paa næste Onsdag skal vi have et Præstemøde her, om alt gaar vel. Vi har det nogenlunde, og maa være glade ved det.

Din gamle Ven

10 Gylling 18 Jan. 1888.

Otto Møller

291. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[8/4-1888]

15 Kjære Ven.

Hermed sender jeg dig en lille Bog, som jeg vel ikke venter, at du vil have nogen videre Glæde af at læse, men som jeg da vil haabe, at du heller ikke skal have Bedrøvelse af. Den er vel nærmest foranlediget af nogle spanske Artikler, som J. H. Monrad i Efteraaret skrev i Dansk Kirketidende, men
20 har dog ved Siden deraf ogsaa andet Ærende. Jeg skulde maaske helst have tiet med alt dette, hvis jeg ønskede "at blive anset paa højere Steder"; men det faar nu at gaa for denne Gang, idet jeg haaber nu at have sagt det sidste, jeg kan sige om de Ting. Det forbyder sig forresten af sig selv at skrive Bøger om theologiske Materier, thi der er nok kun saare faa, der gide købe
25 saadanne, og betale Penge for at faa dem ud gjør man da ikke, især naar man har saa ondt ved at styre en Pen, som jeg nu har.

Forresten er det et daarligt Vidne om, hvad Hold der er i vor Retning, naar den ikke engang kan bære en Smule Litteratur. Præsterne gide intet læse og da endnu mindre købe; og gaar det saa med Hyrderne, gaar det jo
30 endnu ringere med Faarene. Man lever mer og mere af Bladene og de omrejsende Foredragsholdere, især den store Stab fra Askov, hvor de jo har hele fem om ikke flere at byde paa. De rejse ligefrem som andre Probenreutere og fægte for Smaahonorarer, og de er vel nok nødt til det, da de sagtens er nær ved at æde hinanden af Hunger. Men det skal jo holdes gaaende
35 med dette "udvidede" Væsen.

Saa er der da mere Hold i den indre Missionsretning, thi man ser, at de kan dog virke for noget. De egentlige Grundtvigianere kan kun tjene i Visnepolitik, og det er naturligvis hos dem, at den sidste dumme Modstand mod Forlig i Rigsdagen havde sin Støtte. I dette Stykke var Bojsen da tro nok mod Ideen.

Jeg har hørt lidt om dig i Anledning af Hans' Bryllup, hvor du jo var med, som jeg da i det hele mener at høre, at du er jævnt paa Støvlerne til saadant, som vi kalder Gilder. Ja det er jo godt, at du har Helbred og Humeur til det; jeg er lovlig undskyldt i begge Retninger. Men jeg undrer mig
 5 over, at du kan faa Tid til det, thi jeg med min lille Bedrift synes, at jeg har knap Tid til Tidsfordriv. Hvad samme Hans angaar, saa er jeg ellers lidt bange ved, som Verden staar med ham i alle Maader, thi nu har han jo atter timelig talt havt Lykken med sig ved at faa denne Handelsskole eller hvad det er. Der skal en bred Ryg til saadanne gode Dage, og jeg havde da ikke i
 10 min Ungdom Ryg nok til det.

Jeg saa, at I kjøbenhavnske Præster kom ingen Vegne med dette at negte Daab til de borgerlig viedes Børn. Jeg mener jo, at det var godt, at det ikke fik Fremgang. Men hvad der har undret mig meget, er at se, at det er Hr. Joh. Petersen, der har været i Spidsen og ledet den Bevægelse. Jeg troede
 15 ikke, at han var saa øm af sig, og alene det, at han var med, syntes mig at give Sagen en egen Smag. I dette Stykke syntes jeg ogsaa, at Scavenius bar sig godt nok ad og tog saa lempeligt paa Tingene, som det lod sig gjøre.

Jeg har idag faaet Besøg af Baagø, som kom lige fra Kjøbenhavn igaar. Han var inderlig bedrøvet over, at der ikke kom noget Forlig istand i
 20 Rigsdagen; men Venstre skal vel piskes endnu mere, før de krybe til Korset. Han fortalte forresten mange sære Ting, som han mente at have faaet at vide. Bl. andet mente han ogsaa, at det var muligt, at Rigsdagen meget snart kunde blive kaldt sammen igjen for at fortsætte Forhandlingerne om Forlig. Det skulde jeg da ikke tro, at Estrup var saa forhippet paa det; og saa vil
 25 Venstre rimeligt sætte sig paa Bagbenene, dersom de mærke, at man længes efter dem. Kan de vente, saa kan vi bedre; lad dem dog lære at gaa til Canossa; thi hvad Mennesker saa, skal de høste; det gaar ikke an at lette dem for den Besværlighed.

Nu faar du nøjes med dette. Det er altid kedeligt, naar man skal skrive et
 30 Brev blot for at ledsage en Bog. Ellers havde jeg i dette Øjeblik ikke gjort det, da jeg er meget kuet af den ukuelige Kulde og Blæst. Det kniber haardt med at bie Foraaret op denne Gang.

Lev saa vel, som Gud kan give dig det; han under os jo alt det gode, vi kan tage imod.

35

Gylling 8/4 88.

Din gml. Ven
Otto Møller

292. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[13/7-1888]

Kjære gamle ven.

Det bliver mig mer og mere paafaldende, at jeg slet ikke hører noget fra dig. 5
Somme Tider kommer jeg til at tænke: mon jeg sidst skulde have skrevet
noget, der har stødt dig; men saa siger jeg strags til mig selv, at det ligner jo
ikke dig at blive stødt over Smaating, og jeg maa saa nøjes med den For-
klaring, at du vel har saa meget andet at tage Vare paa, at du ikke kan over-
komme mere, og saa kan jeg ikke andet end have ondt af dig, at du skal
10 være spændt saa stærkt for. Og dog gaar den Tid bedst, da man har nok at
bestille, thi Lediggang fører til mange daarlige Ting, ogsaa til mange daar-
lige Tanker, og jeg har altfor megen Tid til at gaa og tygge paa mine egne
Tanker.

Naar jeg kunde færdes om mellem Folk, navnlig gaa ud i Sognet, særlig
15 til dem, der fejle noget, saa gik jo Tiden bedre for mig; men naar jeg blot
skal udenfor Byen, saa skal jeg kjøre, da jeg ikke kan faa Vejret gaaende, og
deraf bliver Følgen saa let, at jeg bliver hjemme, til der ligefrem kommer
Bud efter mig. Det var jo haardt i Aar at vinde ud af Vinteren, og den Som-
mer, jeg saa stærkt har ventet paa, den er jo ikke rigtigt kommen endnu; thi
20 det er saa koldt og vaadt og blæsevornt; men bedre er det dog, og det kan
jo ogsaa blive ordentlig Sommervej endnu.

I denne Tid ligger vor lille Dreng i Sengen og er ikke saa lidt medtaget af
Forkølelsesfeber, som Lægen kalder det. Jeg antog, at det vilde blive Mæs-
linger, som er her rundt om; men hidtil vil det dog ikke bryde ud og vise
25 sig, at det er den Sygdom. Men kedeligt er det, saalænge det staar paa, fordi
man gaar i den stadige Uro. Først i denne Uge var der et Par Præster fra
Bjerre Herred i Besøg her, P. og F. Ingerslev, men jeg havde ingen rigtig Ro
til at tale med dem, fordi mine Tanker altid løb hen til Drengen. Disse
Mæslinger er slemme her paa Egnen i Aar, saa jeg er jo noget urolig for, om
30 det dog ikke ender med at blive dem.

I denne Tid er Biskop Clausen paa Visitats her i Herredet, men han kom-
mer dog ikke hertil, hvad der mer og mere undrer mig, da det nu er 20 Aar,
siden her var nogen Bisp. Jeg har ikke været med, hvor han har været, og
har i det hele ikke set ham eller talt med ham, siden han blev vor Biskop.
35 Man burde maaske tage ud og hilse paa ham, men dels har jeg ikke noget at
tale med ham om, dels falder det mig saa besværligt at komme over, at det
ikke bliver til noget.

Af hvad der fortælles om ham, faar man det Indtryk, at han tidt kommer
mindre heldigt afsted, idet han vil bispe og dominere ud over det, som der
er Mening i. Det er en Fare for Mænd som han, der ikke har stort at sige, at

de fristes til at kaste sig over Smaating og Narrestreger. Han forlangte i en Skole, at de skulde vide, hvor Kongens Børn var giftet hen. I Kirkerne taler han stadigt ud af Lærebogen og er meget omhyggelig for at afværge, hvad der kunne stamme fra Grundtvig. Men ellers synes jo de fleste Præster godt om ham, da han er saa "rar og yndig". Han skal anbefale at læse hans Faders Skrift: Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfn. osv. Det er noget langt at vise tilbage nu tildags efter Oplysning. Men det kan jo forresten være, at han er bedre, end man skulde slutte efter saadanne Smaahistorier, som colportereres.

10 Det overraskede mig, at Schousbo blev Bisp i Aalborg; jeg havde ikke drømt om det og kjendte da i det hele slet ikke noget til ham. Men det er dog vist ikke rigtigt, at saadanne helt ubekjendte Mænd sættes til den Bestilling, med mindre det skulde forholde sig saa, at der ingen anden er at opdrive; og som Samlingen nu er, er der jo vel ikke mange, der lystes ved at indlemmes i den. Men det kan vi dog nok takke Martensen for i hans Grav, at vi har saadanne Bisper, som vi har. Som en, der var skikket til at være Bisp, er for mig af flere nævnet: Gøtsche i Frederits, og det er jo ikke umuligt, at det har sin Rigtighed. Men Scavenius er vel ikke videre skikket til at opspore de rette, og Biskop Fog er vel endnu mindre istand til det.

20 Ham tale alle om som den, der intet er og intet kan; og det er da utvivlsomt Martensen, der bærer Ansvar for baade, at han kom til Aarhus og sidst til Sjælland.

Det kan jo vel ikke blive ved at gaa med Balslev og Engelstoft længere, eller det er ikke anstændigt, at det bliver ved at gaa. Skjøndt jeg ikke kan se, at der er sket Brücker nogen Uret af Balslev, saa er det jo vel dog sandt, at han har ikke talt rent nok ud til ham i rette Tid. Og det ligger vel atter i, at han er for gammel og kan ikke overkomme det, han skulde passe. Han burde dog kunne holde nogenlunde Øje med, hvad der siges og skrives i hans Stift; men han har vist havt sine Oplysninger fra andre alene. Det maa jeg da antage, er Tilfældet, hvad hans Kjendskab angaar til mig, thi han finder jo Anledning til at sparke værre til mig end til Brücker.

Har du set en lang Historie af F. Helveg i theol. Tidsskrift sidste Hefte? det har vel egentlig Sigte paa min Ringhed men handler ellers om mange Ting. Han stiller mig sammen med tre Tydkere: Hoffmann, Ritschl og Franck; jeg kjender ingen af dem videre, thi siden 1864 har jeg afholdt mig fra at købe nogen tydsk Bog. Man skal ikke blive klog paa dem af, hvad Helveg meddeler, thi han har da en mærkværdig Evne til at indhulle alt i Støvsky; han sammenstiller Mennesker efter: enten Ligheder mellem dem eller Uligheder. Det er en Methode, han i al sin Skriven gjør Brug af, og paa den Maade kan man faa alle stillet i Forhold til hinanden. Jeg kan ikke vide,

hvordan han som Stiftsprovst kan virke sammen med Sthyr; thi er han ligesaa taaget i sin Tale som i sin Skrift, saa passer han kun daarligt sammen med den vandklare Biskop.

Af Læsning ser jeg ellers intet, der er værd at omtale. Nogle Prædikener af Pontoppidan ere ganske mærkelige som Vidne om, at han nok er midt inde i Nyrationalismen. Ja, det er sagtens der, at de unge Grundtvigianere vil lande, og jo før det kan ske, jo bedre for alle Parter. Samme Pontoppidan er ellers et Menneske med gode Evner, men hvad kan det nytte, naar han ikke vil lyde. Det er godt, at hans Fader ikke skal have den Sorg at se ham ende saaledes; thi Faderen var vist en god gammel Mand. Jeg antager, at Pontoppidan kan tage Brücker og flere andre med sig.

Lev nu vel, gamle Ven. Jeg tænker, at du har det ganske taaleligt, naar der intet høres fra dig. Det gaar jo langsomt med det ny Test., men du lader det da vel ikke gaa helt istaa. Gud velsigne dig og dine i sin Naade.

15

Gylling 13 Juli 1888.

Din gml. Ven
Otto Møller

20 **293. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[24/7-1888]

Min kære gamle Ven!

Du har Ret i at der er gaet en utrolig lang Tid, siden jeg sidst skrev Dig til. Jeg har faaet tre Breve fra Dig uden at svare derpaa. Og Du har fremdeles fuldkommen Ret i Din Formodning, at jeg *ikke* er bleven *stødt* over noget, enten smaat eller stort; havde det været Tilfældet, havde jeg ikke tiet saa længe. Forklaringen til min haardnakkede Tavshed ligger først i at den forgangne Vinter lige indtil Paasken har været overvættets optagen for mig, saa jeg bogstavelig kun har haft Minuter tilovers; – ikke optagen af Selskabelighed og Bryllupsgilder, som Du ytrede Formodning om i et Brev kort efter Din Brodersøn Hans's Bryllup; ti hans Bryllupsgilde er, om just ej det eneste Selskab, saa dog det eneste Bryllup, jeg har været med til i Vinter, og i det hele gaar jeg aldrig ud i Selskaber, naar jeg paa nogen Maade kan undrage mig derfor.

35 Men det har dels været Forretninger, dels Møder og Forhandlinger om mangehaande Ting, som følge med Præste- og Provstegerningen her i Byen, dels meget Overløb af inden- og udensogns Msker. Og jeg har ikke længer den Hurtighed i Vendingerne, dvs. i Arbejdet, at jeg i Hast kan afgøre slige Sager, eller tage fat paa andet i samme Øjeblik, jeg har sluppet det ene. Hvor lidt Tid jeg har haft tilovers, vil Du kunne slutte deraf, at jeg fra Jul

til Paaske ikke fik gjort stort mere ved mit N. Test. end at skrive Anmærkninger til to Kapitler af Galaterbr. –

Og saa kom Din sidste Bog, den har siden den Tid forhalet mit Brev. Du vil sagtens finde Grunden noget sær, men den er dog mskelig. Grunden var
 5 nemlig, at jeg, for at sige det kort, var saa særdeles utilfreds med den, og jeg vidste ikke ret, hvorledes jeg skulde skrive det uden at støde eller saare Dig. Havde det været som i gamle Dage, da jeg kunde sat mig paa min gode sorte Hest og luftet mig i Mark og Skov, saa havde jeg nok fundet paa Raad til at skrive, hvad jeg vilde, uden Frygt for at Du skulde blive fortrydelig
 10 derover; men det kan jeg ikke mere, og derfor har jeg savnet den Kvikhed i Tanke og Tale, som jeg mente skulde til, – og saa udsatte jeg Skrivelsen fra Uge til Uge. Saadan er det gaaet.

Men siden jeg nu har nævnet Din Bog, maa jeg dog ogsaa sige hvad jeg især har imod den. Det er ikke just det, at jeg er aldeles uenig i Din Be-
 15 stridelse af Forsonings-Læren; men det er at jeg har ærgret mig over, eller snarere sørget over den store Uklarhed i Begreberne, der hersker i den, og som da ogsaa stadig har voldet, at Du her, ligesom for en Del i Bogen om Genløsningen, maa klage over at Folk tillægger Dig Meninger, som Du ikke har.

Det var dette, det faldt mig svært at skrive om; ti jeg ved af Erfaring, at
 20 der er intet, der falder Msker i Almindelighed sværere at høre, end at deres Begreber ere uklare. Man kan sige til dem: dine Meninger ere splittergale, kætterske o.m.dl., og det kan taales med temmelig Sindsro; men sig til dem: du fører uklar Tale! saa optages det gerne som en blodig Fornærmelse,
 25 en Personlighed. Og vistnok er jeg nu vis paa, at Du, gamle Ven, ikke er tilbøjelig til at blive fornærmet eller stødt paa mig, ligesom jeg véd med mig selv, at det vilde være mig, jeg tror at kunne sige umuligt, at blive fornærmet paa Dig; men alligevel er det vanskeligt, naar man saa sjældent ses, at sige sin Mening saaledes, at det strags kan føles, at det der kunde synes saa-
 30 rende, ikke er sagt for at saare. – Men saaledes vil jeg nu bede Dig at optage de følgende Bemærkninger, som jeg forresten nedskriver uden at de gør noget Krav paa Fuldstændighed.

Du vil indrømme mig, at skal jeg klare et Mskes Begreber, som mulig ere vrang, maa jeg først og fremmest stille mine egne Begreber klart frem, saa
 35 man er fuldt paa det rene med, hvad derved forstaas. Men det gør Du ikke; Du nøjes med det langt lettere, at polemisere mod andres formentlig falske Begreber. Saaledes allerede i den Grund-Sætning, der saa at sige bærer den første Halvdel af Bogen: det *onde* er det, der gør *ondt*, – har *onde* Følger. Det er jo en ligefrem Legen med Ord at tale saaledes, idet Ordet *ond*, som i disse to Sætninger har forskellig Betydning, er brugt som enstydigt i

begge. I første Sætning er nemlig det onde = Synden; i den anden = det smertelige.

Det er ligesaa uforsvarligt at tale saaledes, som om en vilde sige: det Mske har ondt i Maven, følgelig er han et ondt Mske, ti der er ondt i ham. Det danske Sprogs Fattigdom (at vi ej i Ord kan skelne mellem πονηρός og κακός bös og übel) er her bleven Anledning til en Begrebs-Blanding, som gaar igen allevegne. Saaledes deri, at Du sætter Syndens *Følger* i *Straffens* Sted, – ti naar det, som *gør* ondt (smerter), *er* ondt (= Synd), saa er jo Straffen noget ondt; og deraf følger da videre, at Du med Hænder og Fødder maa kæmpe imod den Tanke, at det er *Gud* som straffer, det skal være Djævelen; – en Tale som vist aldrig før er hørt i Kristenheden, og som jo da ogsaa er stik imod al sund mskelig Tankegang (hvor skulde den Onde *straffe* en, fordi han har ladet sig lokke af ham til at gøre hans Vilje?), saavel som mod den *h.* Skrift, lige fra det første Ord om Synden: naar du æder, skal du dø – og til det sidste: gaar bort fra mig, I forbandede! Og dette vil ikke sige: Djævelen skal hente eder; nej: Englene (Mt. 13) skal kaste eder derhen, hvor Djævelen er til at straffes *med* (ej: *af*) ham. Den Tale, at ikke Gud straffer, men han lader Djævelen gøre det, er ligesaa uforsvarlig og urimelig, som om en vilde paastaa, at ingen virkelig Fader straffede sin ulydige Søn, men overgav ham til Riset eller til Politiet til Afstraffelse. Jeg mener, at *kun* det at Faderen *selv* straffer, kan forenes med hans Faderlighed (= Kærlighed); overgav han Straffen til andre, havde han med det samme *opgivet* sin Søn og sin Kærlh.

Nu er der ganske vist Antydninger af, at Du alligevel ikke mener det saadan som Du ellers med stort Eftertryk siger, at kun Djævelen straffer, idet Du et Steds siger, at Straffen er til Opdragelse, og ligefrem oversætter Ordet παιδεία ved Straf eller Revselse (mens Du oversætter κόλασις og ἀπόλεια ved *Fordømmelse*, hvad *intet* af disse Ord betyder); ti det er jo dog utænkeligt, at Djævelen skulde tilsigte Mskets Opdragelse ved den Smerte, han paafører Msket. Du vil maaske sige, ja det har jeg ment, at Gud gør, og at Straffen fra en anden Side set er fra Gud – eller noget lign. Men saa skulde den Side været paapeget og udviklet; ellers bliver det hele vildledende.

Med Din Tale om Straffen hænger atter nøje sammen hvad Du taler om *Døden* som det store og største Onde. Du kan dog ikke i Alvor mene, at den legemlige Død skulde være ”det store”, end sige ”det største Onde”. Vistnok har alle de legemlige Trængsler, Tornene og Tidslerne, her paa Jorden deres Samlings- og Toppunkt i den legemlige Død; men endog Hedninger har vidst, at der var Lidelser, som var langt værre, saa Døden var langt at foretrække for dem; og Kristne ved det endnu bedre; – tænk blot

paa Samvittighedens Pine. Rimeligvis mener Du ogsaa her med Ordet Død den aandelige Død i Synder og Overtrædelser, som baade Herren og Ap. taler om, og den evige Død; men Du klarer ingensteds, hvad Du forstaaer ved den Død, Du taler om, taler derimod stadig, som om Du blot mente den legemlige.

Endnu blot mHt Straffen, som jeg ovenfor skrev om: Du vil sagtens nok indrømme, at Kvindens Fødselssmerte er en *Straf*, der er lagt hende paa for hendes Synds Skyld. At den Smerte *gør* ondt, kan der ej tvivles om, følgelig maa den efter din Teori ogsaa *være* noget ondt, komme fra Djævelen, den Onde. – Men vilde, kunde, turde Du sige sligt til en Kvinde i Barnsnød, jeg vil ej engang sige til en Kvinde, som Du elskede, f.E. Din Kone, men til en Dig ganske ligegyldig, maaske modbydelig Kvinde: nu er det Djævelen, Du er givet i Vold, for at han skal pine (opdrage?) dig? Er det ikke alle ialfald kristne Kvinders Trøst, at de kan og tør sige: det er Gud, min Fader, Kærligheden selv, som har skikket mig denne Smerte, det er i hans Haand jeg er falden (ligesom David 2 Sam. 24), derfor kan jeg ogsaa give min Sag i hans Haand.

Men Grunden til, at Du saa stærkt maa værge Dig imod at sige, at Gud straffer, det er, at Du – lige mod Skriften – ikke vil indrømme, at Gud vredes og er *vred* paa Synderen, som ej omvender sig, men henlægger al Vreden til Dommedag. Jeg vil nu ej indlade mig paa at vise, at Skriften lærer, at Guds Vrede ej blot er kommende, men nærværende; tænk blot paa Rom. 1,18. Men jeg paastaar, at det véd Du godt af egen Erfaring, at Gud kan *være* vred paa os – og har været vred baade paa Dig og mig.

Du mener at det er uforeneligt med, at Gud elsker Verden. Hvor kan Du dog sige sligt? Den gamle Hedning Seneca vidste bedre, hvad Kærlighed er, idet han sagde, at hvor der ikke kan være Vrede, er der ingen Kærlighed. Det vil ogsaa al ægte msklig Faderkærlighed vise: den Fader, der ej kan blive *vred* paa sin ulydige Søn og *tugte* ham, hans Kærlighed giver jeg ikke en sur Sild for, ti den er kun egenkærlig Ligegyldighed. Man kan gerne raillere over den Distinktion, at Gud elsker Synderen, men hader hans Synd, – som en blot teoretisk Distinktion; den er og bliver dog det mest praktiske og enfoldige Udtryk for den, vistnok vanskelig definerlige, men lige uomstødelige Livssandhed, at man rigtig godt – siden Synden er kommen – kan være vred paa den, man elsker, ja *kun* kan være vred paa den, man kan elske.

Men fordi Du ikke vil vide af Guds Vrede at sige uden som kommende, derfor kan Du heller ikke erkende, at Xi Gerning foruden den mod Msker vendte *genløsende* Betydning ogsaa har en mod Gud vendt forsonende. Nu lader det rigtignok til, at Du er kommen saa vidt, at Du dog tænker Dig

Muligheden af en Forsoning, kun at det bliver en Sag, der ej kommer os ved; d.v.s. derhen tyde et Par Udtalelser i Begyndelsen, mens det sidste Afsnit bestemt taler derimod. – Men naar vi foreløbig lade Forsoningsbegrebet hvile, mener jeg, at Xi *Midler*-Gerning μεσίτης viser, at hans Værk ogsaa angaar Gud.

5 Det samme ligger efter min Mening end klarere i Udtr. (ἀπο) λυτρωσις – ἀγοράζεσθαι o.l. Ja, Du siger jo, at det er *Døden*, der faar Løsepengene, en i mine Øjne aldeles utænkkelig Tanke; ti man kan ikke købe noget af en *Sag*, men kun af en Person. Saa var der da lidt bedre Mening i Gregors meningsløse Tale, at Djævelen (den store Manddræber og Løgner, som havde løjet Msket i sin Vold!) fik Betalingen. Men jeg synes det maa være klart, at Løsepengene og Købesummen maa gives til den, overfor hvem Xtus staar som Mskets *Mægler*, altsaa til Gud. Og saa snart dette staar fast, saa er vi ved Tanken om noget der af Xtus er ydet Gud = Forsoningen. –

10 Ligeledes mener jeg, at Forsoningslæren ligger bagved al Tale om, at Xtus har forhærværet os *Adgang* til Gud (hvilken vi alts. ej før ham havde, fordi vor Synd gjorde Skilsmisse mellem os og Gud) og *Fred* med Gud (= Frihed fra Guds Vrede). Synden skiller os nemlig fra Gud, ej alene paa den Maade, at den røver Msket Frimodigheden overfor Gud (hvilket begyndte strags efter Syndefaldet), men ogsaa saaledes, at den hindrer *ham* (Gud) i at udgyde sin Naade over os, og lede Livets Strøm ind i os.

Derfor er det først *efter* at Jesus er gaaet bort = har lidt for vor Synd (*Straffen* laa paa ham), at han kan sende den HelligAand. Alt dette – som Du dog vist ikke vil negte – viser mig uimodsigeligt, at Xtus ved sin Gerning, sin Lydighed, baade den aktive og passive, har ydet Gud noget i vort Sted. Og hvad dette noget er, læser jeg især Rom. 3, 24. 1 Joh. 2 og 4: det er en ἰλασμός Forsoning; derfor er han os ἰλαστήριον. – Vist nok, til praktisk Behov kan jeg godt undvære at vide noget herom, blot jeg ved og tror, at Xtus virkelig har "*genløst mig fortabte og fordømte Mske*" (= som ellers var gaaet fortabt og var falden under Dommen (Joh. 5)*, saa ved jeg nok til Frelse; andet har den kristl. Børnelærdom heller ikke plejet at meddele (ligesom det, naar jeg mættes og styrkes af min Mad, til praktisk Behov er

35 * Hvor kan Du dog være saa ubetænksom (mildt sagt) at give overfladiske Friskolelærere noget saadant at løbe med, som Du S. 48 øverst skriver om Luthers Katekisme? Hvad Luther dér skriver, er jo kun en Genklang af Jesu egne Ord Mt. 18. og Luk. 19, at M. Søn er kommen at frelse det fortabte, "das verlorene".

mig temmelig ligeegyldigt, hvilke Bestanddele af samme Mad der er de nærende, hvilke der gaa bort εἰς τὸν ἀφεδρῶνα).

Ti da ved jeg, at Gud ikke er *vred* paa mig, som tror paa Sønnen, men har tilgivet mig mine Synder; og jeg ved at jeg ikke skal bære *Straffen*, som blev
 5 baaret af min Frelser, men hvad *Følger* mine Synder kan bære for mig, er ikke mere Straf, men Revselse, ja Kærligheds Snorer, hvormed Gud vil drage mig Synder fra Verden til sig. Ti det er Tilgivelse, Syndsforladelse, baade Guds og al sand Syndsforladelse, som Msker give, ikke, som Du etsteds siger, at Gud *vil være* naadig, nej at han *ikke er vred* mere. Og hvad
 10 ufornuftigt der end i populær og overfladisk Tale kan være sagt om, at Tilgivelse er = Fritagelse for Straf, ret som om det blot gjaldt om at slippe for Syndens Følger (hvilke Gud dog *ogsaa* kan fritage for, som vi se f.E. paa den værkrudne Mt. 9, og af det i GT. stadige Udtryk: Gud angrede det onde), saa ved jeg aldrig, at jeg i nogen dogmatisk Fremstilling fra Fortid
 15 eller Nutid har fundet Tilgivelse forklaret = Fritagelse for uadvortes Lidelse, ialfald ej forklaret saaledes af nogen som troede paa Syndernes Forladelse. Men har jeg mine Synders Forladelse, = er jeg vis paa at han ej mere er vred paa mig, saa kan jeg baade bære Lidelsen, selv om jeg maa sige, den er selvforskyldt, og faa Kraft til et nyt Levned i Lydighed, og Frimodighed til i
 20 alle Dele at træde frem for Naadens Trone. –

Men naar jeg nu spørger: hvor kan det være, at jeg ved Xi Genløsnings Gerning kan blive vis paa at Gud ej er vred? saa ser jeg ej noget andet Svar muligt end dette: fordi han (Xtus) er en Forsoning for vore og *Alverdens* Synder. Og jeg ser ikke rettere, end at den Tale, at Xi Døds genløsende
 25 Betydning er, at han derved viste, at Gud aldrig *har været* vred, i lige Grad viser en Miskendelse af hans Lidelses Storhed, og en Uforstand paa Mskets syndige Tankegang, for hvilken det aabenbart ligger nok saa nær at tænke Gud som en skikkelig gl Mand, der ej har andet at gøre end at lave det godt for sine uartige Børn, – som at tænke sig ham som virkelig vred, en *nidkær*
 30 Gud.

Ja, der kunde være meget mere herom at skrive; men Du har nu sagtens faaet nok deraf. Men jeg vil nu bede Dig, gamle Ven, at optage det i Kærlighed og som et Vidnesbyrd om min Kærlighed og min gode Tillid til Dig, at jeg skriver saaledes. Du vil forstaa, at *til* en mig ligeegyldig skrev jeg ikke
 35 saaledes. – Kunde jeg overkomme at rejse, tog jeg over og forhandlede Sagen mundtlig med Dig, og da kan Du vel tænke Dig fra gamle Dage, at mine Ord vilde falde nok saa hvasse. Men jeg maa blive i Byen, da baade Bispen og Stiftsprovsten er borte til 8 Avg., saa jeg maa besørge de løbende Sager paa Bispekontoret; desuden trænger jeg til i Ferien at være lidt sam-

men med Kone og Børn, – især da jeg har faaet mig et Gods, siger jeg gerne, d.v.s. købt et lille Hus i Ordrup, hvor vi bor i Sommer.

Det kom halvt tilfældigt, var efter Omstændighederne meget billigt, og da en skikkelig Prokurator, hvis Børn jeg har konfirmeret, til Dels viet, 5
tilbød at købe det til mig omtr. uden Udbetaling, saa slog jeg til. Jeg gav 8500 Kr. derfor; men har kun udbetalt 500, Resten staar til Fremtiden, Renter m.m. bliver endda mindre, end jeg ellers maatte give i Leje. Jeg er især glad derover for mine Sønners Skyld, som saaledes faar en Have at øve deres Idrætter i, et gavnligt opdragende Element, – ej at tale om anden 10
Nytte, de kan øve, som at de i de sidste Dage har malet Huset udvendig (det er beklædt med Brædder).

Du undrer Dig over, at Schousboe blev Bisp. Det har mange flere gjort, og det er nok ogsaa kun sket derved, at han er god Ven af P. Madsen, som har en Del at sige hos Jonquières. Men forresten er Valget slet ikke saa 15
ringe, som Du synes at mene; Schousboe har en hel Del praktisk Dygtighed, megen Lethed til at tale og til at besørge Forretninger, og gode Kundskaber. Han er da ubetinget dygtigere end Sthyr. – Fog siges for vist at have gjort en Del for at faa den lille Slotspræst Poulsen, Gudes Svigersøn og i alt en Miniatur-Gude, ligesom denne en Miniatur-Martensen, – til 20
Bisp; men det gik dog ikke. Som noget der vidner for Schousboe, kan da ogsaa nævnes, at hans Indtægter ved Garnisons K. vist nok har været en 14-15000, mens han i Aalborg kun har 7000.

Gud give nu, at dette Brev maa træffe Dig selv og alt i Dit Hjem i god Stand. Da Du skrev, havde Du adskillig Bekymring for Erik; gid den maa 25
være vel overstaaet, og han være rask igen. Det er tungt at have Bekymring for sine Børn; men hvor tung en Bekymring Sygdom, og hvor tung en Sorg end Døden kan være, saa kan Du være vis paa, at der er Kummer som er tungere endda, og at Døden er ikke ”det største Onde”, som kan times, hverken for Børnene eller for Forældrene.

Om en 3 Ugers Tid haaber jeg at kunne give det næste Hefte af mit N. 30
Test. i Trykken; saa hører Du atter fra mig, om ikke før. Jeg tænker, det skal naa til Efeserbr. incl.

Saa Gud være med Dig, min gamle Ven, og lade Sommersolen og fremfor alt sin Naades Sol skinne klart og varmt ind hos Dig og alle, som Du har 35
kær.

Ordrup 24/7 88

Din
Skat Rørdam

294. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/9-1888]

Kjære gamle Ven.

Der er gaaet nogen Tid, siden jeg hørte fra dig, og skjønt jeg mere end en
 5 Gang har følt Tilskyndelse til at skrive til dig, saa er det dog dreven over,
 dels fordi det lod paa dit Brev, at jeg snart vilde høre fra dig igjen, naar du
 nemlig begyndte med Trykningen af det ny Testamente igjen, dels fordi dit
 sidste Brev jo ikke var videre velsmagende. Det kan jo ikke undre dig, da
 du selv belavede mig paa, at det vilde smage ilde; og naar man først er gjort
 10 opmærksom paa, at Vellingen er sveden, saa smager man det mere, end man
 maaske ellers vilde. Jeg ser jo mer og mere, at du kan ikke forstaa mig, og
 det er du jo ikke ene om; men det kan dog ikke hjælpe mig at se ander-
 ledes, end jeg nu engang er kommen til at se paa disse Ting. Og jeg antager,
 at det ikke blot er til Unytte, men til Plage for dig, om jeg vilde koge alt
 15 dette op igjen og imødegaa, hvad du skrev. Men da vi dog begge komme til
 det samme Resultat, at Gud af sin Naade har gjort Anstalt til vor Frelse ved
 sin Søns Lidelse og Død og hele Liv, og at vi, som vil tro paa ham, blive
 frelste til noget, der er langt bedre, end vi her kan forstaa, da vor forskjel-
 lige Maade at regne paa dog fører netop til samme Facit, saa slutter jeg, at
 20 det et Facit, der er os aabenbaret, og at vor egen Regning er mer og mindre
 mangelfuld og ensidig, og at det ene kan omtrent være saa godt som det an-
 det, thi det er Endemaalet, alt kommer an paa. Naar Enden er god, er alting
 godt, og om Endemaalet synes jeg, at vi er helt enige. Saa har det mindre at
 sige, at vi mene at naa til det ad forskjellig Vej; det er vel mest kun *Mening*,
 25 som er omskiftelig.

Jeg vilde gjerne spørge dig, om du kjender noget til den svenske Præst
 Waldenström og hans Meninger og Virksomhed. Jeg har hidtil kun kjendt
 lidet af ham, en lille Bog til Forsvar for Barnedaaben, og den var meget god.
 Men jeg har i Sommer havt et Besøg af en svensk Højskolelærer Holmberg
 30 med Kone fra Tärna. Det var en brav Mand, og han mente, man burde
 kjende noget mere til Waldenström, hans særegne Anskuelse, hans store
 Indflydelse rundt om i Sverrig, hans udbredte Missionsvirksomhed baade
 blandt Christne og Hedninger. Alt dette var mig hidtil omtrent ubekjendt;
 men for en uges Tid siden fik jeg et Brev fra en Bogbinder Moe i Kjøben-
 35 havn, som har noget med samme Waldenström at gjøre, og han sendte mig
 nogle Piecer af ham, som jeg synes meget godt om. Jeg ser, at han har
 udgivet bl.a. en Oversættelse af Ny Testamente med Anmærkninger, og
 den maa du da vel kjende noget til. Ligesaa et større dogmatisk Værk: "Om
 Guds evige frälsningsråd", og i det hele en stor Mængde Skrifter.

Jeg har i Sinde at faa nogle af disse fat; men jeg gad dog nok vide, hvad

der ellers kan være at sige om ham af dem, som maatte kjende ham og hans Virksomhed nærmere. Jeg hører, at han holder paa, at Christne skal selv holde Nadver i deres Huse, naar de trænge dertil; og principielt har jeg ikke noget derimod, forudsat, at det ikke er en konstig fremdrevet Trang. Men
 5 du vil tjene mig ved at sige mig din Mening om ham, hvis du da har havt Lejlighed til at se eller høre noget paalideligt fra og om ham. Jeg har en Formodning om, at det er en alvorlig christelig Mand, ogsaa en dygtig Mand, og jeg synes godt om saadanne, hvad Klæder de saa end gaa i. Ogsaa føler jeg mig tiltrukken af ham, da han er vor Stammefrænde.

10 Jeg har i denne Tid læst en Bog, der hedder: "firti kommende Undere af M. Baxter". Jeg kan ikke vide, om den skulde være kommen indenfor din Synskreds. Det er en Slags Forklaring over Daniel og Aabenbaringen af en engelsk Præst. Hovedsagen deri er, at Christi Gjenkomst vil indtræffe c. 1900, og Antichrist, som skal være en Napoleon, vil fremtræde 1889-92.
 15 Han ved Rede paa alt til de mindste Enkeltheder og Dag og Maaned næsten. Det er en stor Bog paa c 500 Sider. Jeg er nu ganske vist af den Mening, at det allermeste, der deri føres frem, er Fantasteri og Galskab. Men Forfatteren beraaber sig paa en Mængde andre engelske Skrifter, henmod 100 i Tal, de fleste fra den nyere og nyeste Tid, som skal være omtrent enige
 20 med ham. Det er egentlig deres Meninger, han har samlet og sammenarbejdet til et helt System, som ingenlunde er uden betydelig Konstfærdighed.

Bogen er oversat i Norge af en, der kalder sig Dr. E. Hansen, og den maa jo finde Afsætning her og der; jeg har i Sommer havt et Besøg af en Stationsforvalterfamilie fra Vestjylland, som var helt betaget af den og for-
 25 anledigede mig til at købe den. Han holdt derude Møder og Forsamlinger for at henlede Opmærksomheden paa disse Varsler. Der er en mærkelig Uro i Forventningen, og det er vist ikke rigtigt, om man helt undlader at agte paa disse "Anskrig", selv om de lyde noget forvirrede. Det synes, som om der navnlig i England, hvis da ellers denne Baxters Angivelser er sande,
 30 er en almindelig Forventning om, at vi gaa store Afgjørelser imøde, som der jo hos Dyr kan være en uvilkaarlig Forudfølelse af et Uvejr. Jeg vilde ønske, at alvorlige Mænd holdt Øje med disse mange Udbrud af Angest og Forventning, thi det er vel ikke helt blind Allarm.

Jeg antager, at du i Sommer fik en Hilsen med den norske Præst Poulsen,
 35 som tog herfra over til Fru Forchhammers Jordefærd; han mente der at træffe dig. Han var her for nogle Aar siden med sin Kone, og blev da kaldt hjem med den Jobspost, at et af deres Børn var død. Som han nu kom her i Aar, fik han denne Tidende, at Fru Forchh., hans Svigerinde, var død. Jeg har kjendt denne Poulsen i mange Aar, og det er en livlig og begavet Mand, men vel yderliggaaende Grundtvigianer. Jeg synes bedre om hans Kone, en

dygtig og alvorlig Kvinde. Poulsen er nu Præst, hvor Ullmann har sin Skole, men han kan dog ikke holde Skridt med ham. De drog sammen for at støtte hinanden, men nu er de i Krig, og U. skikker sig meget ilde mod Poulsen. Jeg har ogsaa i Sommer faaet Besøg af en skolebestyrer Thyssen
 5 fra Lyngby, der har været her før. Jeg kan ikke vide, om du ikke skulde kjende ham, bl.a. gennem din Broder; han er en god og dygtig Mand, som jeg vilde ønske, var noget nærmere herved.

Vi har det ellers ved det gamle, jævnt og stille, som vi maa takke Gud for. Det er trangt især i denne Tid med at faa Vejret, men det gaar dog, især naar
 10 jeg er nødt til at tale meget som igaar, da jeg talte baade om Formiddagen i Kirken og om Eftermiddagen ved Forsamling. Jo mere jeg taler, jo lettere bliver det; men bag efter og om Natten saa kommer jo Veeerne.

Det var jo rart, om vi kunde træffe hinanden engang igjen, men det lader sig vel vanskeligt gjøre. Ikke heller vilde vi da bruge Tiden til at kjævles om
 15 Forsoningen, thi om den bliver vi nok ikke enige. Lev nu vel gamle Ven, og Gud være i sin Naade med dig og dine. Hos ham er altid godt at være.

Gylling 10/9 88.

Din gamle Ven
 Otto Møller

20

295. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[8/11-1888]

Kjære gamle Ven.

25 Det kommer mig for, at det kunde være paa Tiden at skrive til dig, for at Stien mellem os ikke skal blive altfor grøn. Jeg har jo i Grunden god Tid dertil i den store Enlighed, hvori jeg lever. Mit eneste daglige Arbejde er at læse nogle Timer med min lille Dreng, og naar det er besørget, har jeg mest Tiden for mig selv og kan da lade Tankerne gaa viden om til dem, jeg ikke
 30 kan komme til og dog føler mig paa saa mange Maader knyttet til. Jeg er nu i disse Dage særligt kommen til at tænke paa dig, idet jeg har læst et lille Skrift af Gude om Søndagen, hvor han stadig stikler til dig. Det er dog svært, som Theologerne har ondt ved at unde hinanden Fred og Frihed til at se med egne Øjne. Der var vist mange Ting, som Gude hellere skulde tage
 35 sig af end holde dogmatiske Forelæsninger; men jeg ved det af egen Erfaring, hvor ilde man bliver set til, når man vil se med sine egne Øjne og endeligt udtale det, man mener at se.

Der er en Bemærkning, som Gude gjør, og som forekommer mig at være sund og god; jeg kan ikke vide, hvor han har den fra, thi den er neppe groet i hans egen Ager. Det er denne, at naar Gud hviler paa den syvende Dag,

- saa hviler han i *Mennesket* skabt efter hans Billede, og at hans store tilkommende Hvile vil være i dette Menneske, indsamlet under èt Hovede i Christus og fuldkommet i ham. Dette synes jeg er sandt og smukt, fordi Maalet med Guds Gjerning er det sande Menneske. Men dermed synes det
- 5 mig, at Provsten ogsaa er færdig med hvad han har at sige. Det er latterligt, naar han udenvidere gjør "Paakaldelsen i Jehovas Navn" til en *fælles* Gudsdyrkelse, paa en *bestemt* Ugedag og det tilmed paa *Sabbaten*. Om alt dette ved han jo slet intet men har grebet det lige ud af Luften; men det er at tage Sagen dogmatisk.
- 10 Saa gjør han dernæst et Konststykke, som vist ogsaa maa være lært af andre; thi jeg har tidligere set Johannes Clausen i Slagelse gjøre de samme Løjer i et lille Skrift af ham om Søndagen. Han siger, at da Herren døde lige op til Hviledagen, saa tog han den med sig i Graven; og da han stod op om Søndagen, stod Hviledagen op med ham. Derfor betyder Ordene Mark
- 15 16, 1: "da Sabb. var forgangen", at nu var den jødiske Sabbat forgangen og afskaffet; nu er dens Velsignelse og Hvile gaaet over til Søndagen. Er dette ikke Løjer? hvor kan en Højærværdighed dog nedlade sig til saadan Legen Tagfat. Men det er jo ogsaa at tage Sagen dogmatisk. Mon dette er gaaet glat ned i de kjære Roskildbrødre? det, der hjælper paa det, er jo, at Enden er
- 20 god, eller det gamle Dogme om Hviledagen er hævdet og ikke som Lov men endogsaa som Evangelium. Du har vel læst Skriftet og følt dig ligesaa opbygget deraf som jeg.

Har du læst den udgivne Brevveksling mellem Molbech og Grundtvig; det er en god Bog og til Grundtvigs Ære som da i det hele alt hans Efter-

25 ladenskab i Modsætning til de fleste andres efterladte Sager. Det, som har forundret mig allermost at lægge Mærke til, er Overgangen i Grundtvigs *Stil* ved Nyaar 1811. Før den Tid er hans Breve, som alle andre fra den Tid, følsomme, sentimentale, opstyltede. Men fra Rystelsen i Slutningen af 1810 er alt forandret, han er rystet i lave christeligt talt; "hans Tungebaand løstes

30 og han *talede ret*". Han har i disse faa Uger helt tilegnet sig de bibelske Udtryk og bruger dem som indfødt. Ja han var en Mand af ægte Tømmer fremfor de fleste og fremfor alle i hans Samtid. Saadan et Omslag med èt skete ikke med Mynster.

Jeg har idag læst et Par Smaapjecer: Henry George: Den moderne Civilisations Undergang og Schopenhauer: Døden. Der er meget, som er værd at

35 agte i den første, og der er ogsaa mange Glimt af Sandhed i den sidste. Men forunderligt er det dog at læse denne Schopenh., at Mennesker kan finde Hvile i saadan noget, naar den Sandhed, de famle efter at faa fat i, er givet og lagt saa lavt, at de mindste kan vække den. Men som S. selv hævder der, det er ikke Erkjendelsen men Villien, der er det første og inderste i Mennesket;

og de, der ikke *vil* Frelse, for dem kan Frelsessandheden heller ikke aabenbare sig. Men Bevidsthed om Synd og Trang til en levende Frelser, det er hvad man savner hos alle Fritænkere. A propos: Fritænkere; jeg kan da ikke andet end undres over at se den Produktivitet, som G. Brandes bliver ved at udfolde. Og der er dog vist altid noget ved det, han udgiver. De Jøder er nogle stærke Naturer.

Jeg har i den senere Tid læst en hel Del af Waldenström bl.a. det meste af hans store Bog: Guds evige frälsningsråd. Det er en alvorlig og meget forstandig Mand, som man ikke har gjort Ret i at skyde til Side som en Slags Kjætter. Han bøjer sig for hvert eneste Ord i Biblen, i det gamle som i det ny Testamente, og han er ingen daarlig Skriftfortolker, om der end er ikke saa lidt, han trækker ved Haarene. Men Formen i al hans Skrift er som hos en meget overstilt Methodist, og denne Form kan ikke undlade at støde en Mængde statskirkelige Mennesker fra ham.

Vi gaa her hos os rimeligvis noget strængt noget imøde i denne Tid. Min stakkels Broder Theodor har faaet en Svulst i Svælget eller i Strubehovedet, som Lægerne erklære for Kræft. Den vokser og vil vel blive meget pinefuld, før Enden kommer. Han er hidtil meget taalmodig, og er i det hele i de sidste Aar bleven meget stille, alvorlig og fordringsløs. Nu lakker det jo ad Enden til med ham, blot han ikke skal lide altfor meget, og at hans Sjæl af Naade maa blive frelst. Men vi gaa alle i Fare, hvor vi gaa, og det bryder frem, naar vi mindst vente det. Har vi det nogenlunde godt og fredeligt, er vi saa fristede til at falde i Søvn, saa Prøvedagene "komme pludselig" over os.

Gud være med dig og dine i alle Ting. Det er af hans rene Naade, vi alle maa vente vor Frelse i alle Maader; Gud lade den være ny over eder som over os.

Din gml. Ven

Gylling 8/11 88.

Otto Møller

Er det sandt, at Biskop Fog har taget sig paa at moralisere for Scavenius, og er afvist af ham? Ja saadan er det at *lege* med Tingen; satte han Embedet ind paa det, saa betød det noget.

296. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller [20/12-1888]

Min kære gamle Ven!

Du tror vist, og har maaske i nogen Tid troet, at Du aldrig mere skulde høre fra mig, siden jeg saa haardnakket vedbliver at undlade at skrive. De Tanker

vil jeg dog ikke lade Dig tage med ind i den kommende Jul, og derfor vil jeg nu i Aften ialfald begynde at skrive til Dig. Den hele forgangne Sommer har været i høj Grad besværlig, eller besværet, for mig. Ikke fordi jeg har haft mere at tage vare, end jeg plejer van; men der har været saa lidt Forslag i min
 5 Tid og Skred i mit Arbejde, som aldrig før. Den eneste Gerning der er gaaet med nogen Glæde, har været det at prædike, – ikke at skrive mine Prædikener, ti det har som oftest været mig temmelig møjsommeligt, saaledes at jeg, naar jeg gik hen til Kirken, syntes, det maatte blive idel Vissenhed og Tørhed, jeg havde at bringe. Men naar jeg først kom til at prædike, har det (næsten)
 10 altid været saa, at alt det tunge faldt af saa længe, og det lader til at Folk har været meget glade ved hvad jeg kunde bringe dem. Dette har været mig til ikke saa lidt Trøst, da jeg ellers har været fristet nok til at mene, at vor Herre ikke havde nogen Brug mere for min Tjeneste, ti jeg kan dog ikke forestille mig, at han vilde hjælpe saaledes, om han ikke vilde bruge mig.

15 Derimod har det gaaet over al Maade tungt og trist for mig med mit N. Test. som jeg dog tør sige, jeg har lagt mit Hjærtes bedste Kraft til. Jeg har naturligvis kun haft lidt Tid til det Arbejde; men naar jeg saa skulde til at bruge denne, har det mangan Gang været, som om alle Tanker blev borte for mig, saa jeg kunde være Timer om at skrive nogle faa Linjer, og det
 20 endda saaledes, at jeg den næste Dag kunde gøre det hele om igen, fordi det var saa tungt og kluntet føjet, at det knap kunde forstaaes. Jeg havde haabet at skulle kunne gøre Noterne til Korinterbrevene færdige i en Maanedstid, men er fra Juni til nu kun naaet til 2 Kor. 5. Og dog vidste jeg godt, hvad jeg vilde have sagt. Du vil let forstaa, at dette hat ligget som en Blyvægt paa
 25 mig. Mine Forpligtelser baade overfor Forlæggeren og Læseverdenen tvang mig til at blive ved, og dog lærte hver Time, jeg arbejdede derpaa, mig: du kan ikke. Og alligevel har Gud paa saa mange Maader netop i det sidste Halvaar mildnet Luften for det klippede Lam, idet den Byrde, som i de sidste Par Aar har tyngtet svært paa mig, er bleven lettet saa vidt, at jeg dog
 30 tør haabe, at den en Gang helt skal blive tagen af.

Men saa er der rigtignok siden Begyndelsen af Novbr. kommet en anden Sag, som har været mig saare tung. Du skriver om den Sorg, Du har for Din stakkels Broder Theodor, og Du kan være vis paa, at jeg i det Stykke kan føle med Dig. Jeg har selv set min Moder dø af Kræft, skønt Gud gjorde
 35 denne haabløse Sygdom saa mild for hende, at al den Gru, som ellers plejer at ledsage den, var borte. Men det Sted, som Theodors Sygdom har, vil sagtens gøre den meget tungere for ham og for eder. Og dog; David bad: lad mig falde i Guds, ikke i Mskers Haand, ti Guds Barmhjærtighed er stor. D.v.s. det er dog langt mildere, naar Gud sender en saadan Ulykke, end naar Msker selv bereder sig den. Og den Sorg har jeg nu med min yngste

Broder Georg. Du véd vel nok, at han har prøvet sig i mange Ting i Livet, indtil han for en halv Snes Aar siden blev ansat som Fuldmægtig paa Landbohøjskolen, vel en beskeden, men i mange Henseender meget fornøjelig og for ham særdeles passende Virksomhed. Han lod til at varetage
 5 den med egen Interesse, og jeg har glædet mig meget over, at der var kommen saa megen Alvor og Orden hos ham, ligesom jeg ogsaa har troet, at han var et alvorligt kristent Mske. Og saa viser det sig nu, at han har taget af Kassen, som han havde under Hænder; Holger og jeg har naturligvis maattet dække det, for at han ikke skulde blive borgerlig vanæret; en saa-
 10 dan Udgift er jo altid en ringe Fornøjelse; men det kommer man med Guds Hjælp over; men han selv har naturligvis maattet forlade sin Stilling, uden at have en Øre at leve af med Kone og 4 Børn, den ældste en Dreng på 12 Aar. De maa nu spredes om til fremmede. Georg er 53 Aar og temmelig gigtsvag, og hans Kone er skrøbelig, saa det ser saare trangt ud altsam-
 15 men. –

Ja, jeg har nu skrevet dette ligefrem; men Du maa dog forstaa, at det er en Sag, som jeg nødig vil have omtalt; man vil jo nødig besudle sin egen Rede mere end fornødent; men skønt Direktionen for Landbohøjskolen har taget Sagen saa mildt som muligt og dækket over Brøden efter bedste Evne, lader
 20 det dog til, at den er bleven almindl bekendt her i Byen. –

Samtidig med denne Sorg har jeg i den sidste Maanedstid maattet drages med et haardnakket, til Tider meget pinefuldt Hæmorthoidal-Anfald, stren-
 gere end nogensinde før. – Dog vil jeg ikke skrive mere om min Nød, at Du dog ikke skal anse mig for, eller tro jeg selv anser mig for, en hel Job.
 25 Jeg maa dog hver Dag sige: jeg er langt ringere en al den Miskundhed, Gud hver Dag udøser over mig, og jeg har slet ingen Grund eller Ret til at sige, at han tager for haardt paa mig. Men Du vil af alt dette sagtens dog i nogen Maade kunne forstaa og forklare min Tavshed.

Vi har i den sidste Tid haft et Par Møder af Kbhvns Præster, hvor det er
 30 gaaet meget varmt til, angaaende Indførelsen af vor ny Salmebog, eller rettere, angaaende Indgivelse af et Andragende til Ministeriet om, at Bogen maa blive avtoriseret til Kirkebrug. Biskoppen er meget haardt imod den, hvortil han mener at have mange Grunde, der dog alle er omtrent intetsigende, navnlig da han er i høj Grad villig til at anbefale Tillæggets Indførelse
 35 i Kbh., hvilket Martensen paa Livet stred imod. Men hans (og en stor Del af Bispernes) Hovedgrund til Modstand imod denne Bog er, at den er fremgaaet af privat Initiativ. "Naar Bisperne komme frem med deres kirkeforbedrende Forslag, saa vrage de selvraadige Præster det; men hvad Præsterne selv gøre, det vil de have anerkendt, som en kirkelig Nødvendighed". Han havde da faaet nogle af Præsterne fyldt med sin Modstand, og de kæmpede

med alle tænkelige Midler imod Salmebogen; men Resultatet blev dog tilsidst, at Andragendet gik ind, underskrevet af 15 Sognepræster (8) og resid. Kapellaner (7), hvorimod 3 Sognepr. og 5 resid. Kap. ikke har villet underskrive (de sidste ere Rothe, Stein og Schmidt + Kapellanerne Mohr, Svendsen, K. Petersen, Prior og Paulli; og af dem har i Virkeligheden kun Steins og Paullis og maaske Rothes Navne noget at sige, saa vi mener endda at have vundet en anstændig Sejer). Jeg har talt med Scavenius, som er meget velvillig stemt for Sagen, og han udtalte, at naar et Flertal af Kbhs Præster androg derom, maatte "Avtoriteterne" bøje sig derfor. Jeg antager nu, at vort Andragende i en ikke fjærn Fremtid vil blive offentliggjort; saa vilde jeg ønske, at Røster omkring fra Landet vilde udtale sig i samme Retning.

Det har sin Rigtighed, at Fog har talt med Scavenius om hans Levned, men det er længe siden, lige dengang Sagen kom op; det førte naturligvis ikke til noget. Nu tales der atter stærkt om, at hans (Scav.s) Sag med Ingemann Petersen med det allerførste skal afgøres, dvs. at der skal falde Dom i den. Den vil nok ende med (at Scavenius bliver frikendt, dvs.) at Ingem. Petersen bliver dømt, fordi de to Hovedvidner i Sagen ere rejste ud af Landet, hvilket efter almindelig Mening vil sige, at Scavenius har købt dem til at rejse. Det er en skiden Sag. Og det er grumme sørgeligt, at en Mand som Sc. er inde i sligt Svineri, ti han er baade en god dansk Mand og en usædvanlig dygtig Mand. Embedsmændene i Kultusministeriet ere fulde af Lovtaler baade over hans Dygtighed og hans Flid og Samvittighedsfulhed.

Saadan som mine Kaar ere, kan Du nok skønne, at jeg ikke faar noget læst, af hvad der ikke nødvendig skal læses. Men naar Skrifter ikke er større end Gudes Søndagen, kan jeg dog nok overkomme dem. Og jeg har faaet samme Indtryk af denne som Du, af en utrolig højærværdig Vigtighed som (ligesom i hans Bog om Nadveren) med en hel Del Behændighed ved at tilsløre eller borteskamotere Vanskelighederne, og ved klingende Ord og Vendinger give sig Skin af at sige noget, sigende intet. Min første Følelse ved Bogen var Lyst til at skrive imod den; men min knappe Tid, eller ringe Arbejdskraft, i Forening med Følelsen af uopfyldte Forpligtelsers Tynge fortrængte snart hin første Følelse, og nu har jeg næsten glemt Bogen.

Den Grundtvig-Molbechske Brevveksling har jeg kun faaet læst lidt i, men det jeg har læst af Grundtvig, har jeg glædet mig over, især naturligvis efter 1810: han var aabenbart ej alene en stor Aand, men en sjældent ren = for Selviskhed fri, Personlighed. Men forresten er jeg ogsaa kommen til at synes en hel Del bedre om Molbech ved de Breve af ham jeg har læst, end ved hvad jeg ellers har læst af ham, saa det er mig nu nogenlunde forstaa-

- ligt, at Grundtvig kunde holde saa meget af ham og vedblive dermed, som han vist gjorde til det sidste. Jeg kan huske engang jeg besøgte min Farbroder Peter, som boede hos Gr., og jeg kom da til at tale med Gr. om Rask og udtalte mig temmelig skarpt imod Molbech, som havde forbitret Rasks
- 5 sidste Leveaar ved sin hadefulde Bekæmpelse af hans Retskrivningslære. Men Grundtvig tog med en for mig højst forbavsende Varme Molbech i Forsvar. Jeg vidste dengang (det var vel i 55 eller 56) slet intet om deres tidligere Venskab og kendte mest Molbech kun som den utaalelig gnavne Biblioteksmand. Men nu kan jeg bedre forstaa den Varme.
- 10 Saa maa jeg sige Stop for idag. Gud velsigne Dig og Dine, min gamle Ven, og lade sit Lys skinne ind hos Eder i Julen og derefter. Og gid Du maa være rask, saa Legems Svaghed ej skal tynges for meget paa Dig. Hils Din Kone.

Kbh. 20 Decbr. 1888

Din

15

Skat Rørdam

297. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[3/2-1889]

- 20 Kjære gamle Ven.
- Det var ved Juletid, jeg sidst hørte fra dig, og det var jo ikke meget lyst, det var hos det. Jeg kjender nok til det, som du har maattet friste med din Broder, og jeg ved, at det er paa mange Maader en pinlig Historie; men noget godt kan der da ogsaa komme ud deraf som af alt. Det gjorde mig
- 25 mere ondt, hvad du skrev om din vedvarende aandelige Uformuenhed og Træthed; thi om det endog for en Del er en sygelig Indbildning, hvad det jo lader til, at Gud lader dig erfare, naar du prædiker om Søndagen, saa er det jo lige sandt, at "Indbildning er værre end Pestilents". Det er sært nok for mig at høre, at du er saa ilde ved det, naar du skriver Prædiken eller har andet
- 30 Arbejde af den Art; thi jeg har det i Almindelighed allerbedst, naar jeg skriver Prædiken, og der derunder vælder noget op i mig til Lys og Trøst. Saa kan det jo nok træffe, at naar Søndag kommer, og jeg gaar til Kirken med det, saa synes det mig baade fattigt og ikke paa sit rette Sted. Men mens jeg skriver det, eller mens det kommer til mig, da er jeg næsten altid
- 35 veltilpas og kan glemme mange andre Besværligheder i de Timer.
- Som Regel maa jeg vist sige, at mine glædeligste Timer i Livet har været dem, naar jeg sad i min Enlighed og skrev Prædiken. Og det tager ikke af endnu da, saa jeg har vanskeligt ved at fatte, at du skal have det lige modsat. Og hvad du oplever om Søndagen, synes mig ogsaa at vise, at du behøvede ikke at have det saa. Men hver skal jo bære sin egen Byrde, hvori jo ogsaa

ligger, at enhver har sin egen Byrde, som andre vanskeligt kan forstaa eller dele.

Det er kedsommeligt med de Vanskeligheder, som rejses mod Brugen af den ny Salmebog. Det er dog besynderligt, som det gaar med alle vore
 5 Biskopper, at de ved at komme i den Stilling ogsaa dermed ere gjorte unyttige, saa de kun ere istand til at være Hindring for det, der skulde frem. Jeg er tilbøjlig til at tro, at de komme under Indvirkning af en Tradition, hvis Begreb er Stædighed. Der var dog vist engang noget ved Fog, men nu er hans Sjæl i Mynsters og Martensens Skyggers Vold. Man kan ikke andet
 10 end ynke de sølle Mænd, der skal den vej. Nu skal der jo en til ind i det i Odense, hvem det saa skal ramme. Fog har for nylig udgivet nogle kirkelige Taler, som jeg forresten ikke kjender noget til; men i Nationaltidenden var der for en Uges Tid siden en Anmeldelse af dem i den rette Savlestil af Joh. Petersen. Som de Mennesker dog kan bekvemme sig til at slikke hinandens
 15 Spyt. Man skulde tro, at denne Anmelder spidsede Næse efter selv at blive Biskop, siden han klemme saa stærkt paa; han gjør det da aabenbart ikke for ingen Ting.

Jeg har forresten endnu ikke set den ny Salmebog, hvad Forandringer der er foretaget ved den. Jeg har ventet paa at se, om den bliver tilladt, hvad
 20 alligevel ingen Betydning har for mig, da jeg ikke venter at kunne faa den indført her. Men beklageligt var det, om dette Arbejde skulde være gjort til ingen Nytte, og det kan desværre gjerne være, at det ender dermed, naar vi har en saadan Bisp og en saadan Kultusminister, thi denne sidste er, hvad du saa end kan sige til hans Anbefaling, en afgjort Mislighed. Nu har han
 25 skaffet os en ny Plage paa Halsen med et stort Apparat i Anledning af Skoleforsømmelser. Alle de uskyldige faa nu Straf sammen med de enkelte forsømmelige. Det gjør ikke andet end sætte ondt Blod. Af selvsamme Art er en ny Instruks om Sangundervisningen, en Afsien af Myg, mens Kameler sluges.

Men vore Bisper er de kedeligste. Nu har vi faaet en Anvisning til noget, der kaldes Menighedspleje, og Hr Schepelern er udvalgt til at manuducere os i dette Skinvæsen, som det de allerfleste Steder maa blive. Vi skal dele Sognet i to Dele, en lille, der agerer Menighed, og den større, der er Verden, og saa skal Menigheden til at tage sig af Verden. Ja, saadan bar vi os jo ogsaa
 35 ad for 30 Aar siden og lærte, at det var noget galt noget, gjorde kun ondt til alle Sider. Men nu anvises vi til at begynde forfra. Inden næste Bisperaadmøde skal vi melde Bispen, hvad vi har foretaget af dette paalagte. Ak, ak! de Bisper, der kan sidde inde i Stuen og sætte alt dette i Værk, kalde hele "den gamle Kirkes Arbejde" tillive blot ved at dekretere. Og saa at komme med dette paa denne Tid, da vi sidde midt i dette væmmelige politiske

Uvæsen, som gjør det til en Umulighed at sætte nogetsomhelst i Gang. Jo, de forstaa rigtigt nok Tiden; man kunde fristes til at ønske dem derhen, hvor Peberet gror. Ja jeg tager mig det i Virkeligheden ikke saa nær, men søger at passe det, der *kan* gøres, og saa lade det blive ved det. Jeg anser det for
 5 en sildig Efteraarstid, vi er i, hvor det slet ikke kan nytte at stille an til Foraarsarbejde eller endnu mindre prise Sommer.

Jeg ser, at Lund i Frimenigheden paa Mors er død; nu gjorde de fornøftigt i deroppe at lade det hele være endt og vende hjem hver til sit; men det gjør de vel neppe. Jeg hører, at en af dem, der holdt Ligtale over ham,
 10 havde den Tekst: en Høvding er falden i Israel! aa ja, saamænd! mon de ikke gaa i Barndom de Mennesker.

Jeg er saa temmelig enig med V. Beck i hans Dom om Bjørnson og hans Beundrere. Men har du set, hvordan Brücker i den Anledning sparker ud i Højskolebladet? det er ham, som gamle Brandt bliver ved at klynke over,
 15 at der er handlet saa skammeligt imod. Jeg fatter ikke, at Brandt lader sig saadan rende med. Det er jo sagtens Rønning, der drejer ham Knapper.

Min stakkels Broder Theodor gaar det tilbage ad med; dog er hans Lidelser taalelige, saa han kan sidde og læse lidt og faa Tiden til at skride. Men han har meget ondt ved at faa lidt Føde i sig.

20 Vi har det saa nogenlunde. Vinteren er jo meget mild hidtil og det er godt for mig. Det kan jo sagtens være fattigt nok, men vi har dog saa meget at takke Gud for, at vi maa ikke klage. Hans Naade være over os og eder, til han faar os vel i Havn. Hils din Hustru og lev vel.

25 Gylling 3/2 89. Din gml. Ven
Otto Møller

298. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[19/2-1889]

30 Min kære gamle Ven!

Hermed sender jeg Dig nu atter et Ark af mit N. Test. med Anmodning om at Du ligesom tidligere vil gennemse det og rette i det, hvad Du synes. Jeg haaber, at Ulejligheden ikke skal være Dig for stor ved dette Arbejde. –

Saa gad jeg ogsaa kende Din Mening om, hvad *Beseglingen* er 2 Kor.
 35 1, 22. Jeg er mest tilbøjelig til at forstaa det saaledes: "Salvelsen" i V. 21 er = Dygtiggørelsen til den særegne Gerning som Ordets Tjener (alts. anderledes end 1 Joh. 2). "Beseglingen", V. 22 er den objektive (og udvortes kendelige) Sikkerhed for = Forsikring om, at vi er Kristne, – og jeg ser intet andet Sted at søge og finde den, end i Daaben. Og "Aandens Pant" er den indvortes Forvisning eller Vished om at vi som Kristne og Guds Børn skal

blive frelste. – Men saa kommer Ef. 1, 13. 14, hvor det hedder: da I blev troende, blev I *besegelede* med H.A., som er *Pant* etc. Om man end her kan (og maa?) sige, at ”da I blev troende” falder sammen med: da I blev døbte, saa synes mig dog den Sammenstilling af Seglet og Pantet nærmest at tyde
 5 paa, at Pavlus her forstaar begge Dele om den indvortes Vished, men med den Forskel, at Beseglingen nærmest har Nutidsbrugen, Pantet Fremtiden for Øje. Og ligeledes synes Beseglingen Ef. 4, 30 kun at kunne forstaas om den indvortes Forvisning (P.d.a.S. er jo Beseglingen Joh. 3 og 6 (Rom. 15) at forstaa om en udvortes Stadfæstelse = en Stadfæstelse, som gives ved noget
 10 ydre). Som sagt, herom ville jeg gjerne høre Din Mening.

Jeg medsender et Expl af vor Salmebog i den ny Udg. for at Du kan faa den at se. Vi nødes her i Kbh. til at ruste os med Taalmodighed, ti Ministeriet har svaret paa det Andragende, vi kbhske Præster har indgivet om at faa Bogen tilladt til Brug, at Sagen var overgivet til det kirkelige Raad, og
 15 der vilde ikke komme Svar, førend dette havde afgivet sit Votum. Dette vil jo efter al kirkeaadlig Sandsynlighed sige, at der ikke i dette Aar bliver nogen Tale derom. Jeg vilde kun ønske, at der fra forskellige Sider kunde komme Udtalelser om Salmebogen, selvfølgelig helst saa rosende og saa mange som muligt, for at der ikke med Sandhed skulde siges, som man maa
 20 høre af dens Modstandere her i Byen: der er jo ingen, der ænser den Bog.

For nogen Tid siden var Esmann, den Vigtigper, ude i Dagbladet efter Salmebogen. Han har den Ulykke at sidde inde med nogle gudelige Rimerier lavede til de ny Prædiketexter – siger man –, og dem vilde han have frem, hvad vor Salmebog af gode Grunde ikke har kunnet hjælpe ham med.
 25 Imidlertid har jeg skrevet et sømmeligt Svar til ham, som jeg haaber, skal komme i Dagbl. imorgen og stoppe Munden paa ham for det første. Saa haaber jeg ogsaa, at den ny Bisp i Fyn maa blive en Støtte i Kirkeaadet for Salmebogen – og da tillige for andet godt og priseligt. Hvem det skal være er der ingen der ved endnu, ialfald undtagen de mest indviede, og til dem
 30 hører jeg ikke. Jeg tror imidlertid ikke, at Ministeren endnu har henvendt sig til nogen, fordi der først skal kommes til Klarhed over, hvorledes man skal forholde sig med Bispegaarden i Odense, der skal være saa forfalden, at den er omtrent ubeboelig, og derfor skal rives ned og erstattes af en ny.

Det sidste Bispeemne, jeg har hørt nævne, var forresten – Gude, sikkerlig
 35 den uheldigste, som kunde vælges. Men det er utvivlsomt ikke andet end Fabel. Ellers har der været nævnt mange, saasom P. Madsen, P. Scharling, Stein, ligeledes er det sagt, at Sthyr gerne vilde flytte sin Residens til Odense, hvilket sidste for hans Vedkommende vistnok har fuldkommen Rigtighed, men neppe har fundet Genklang hos dem, der skulde flytte ham dertil.

Du skriver om det besynderlige i, at naar en Mand bliver Biskop, bliver

han kun i Stand til at hindre det, der skulde frem. Ja, desværre, det synes saa. Der er ingen, dette kan træde stærkere frem hos, end hos Fog. Han er i sig selv en god Mand og en from Mand, derhos i mange Maader en Aandens Mand; men alt hvad han siger, ender med Klager over Præsternes Umedgørlighed og Selvraadighed: hvad Bisperne og Bisperaadet foreslaar, vrager de; hvad de selv finder paa, skal kendes for udmærket, – al Respekt for Avtoriteterne er borte, Tiden er en ussel og jammerlig Tid, hvor intet godt kan udrettes. Og saa skulde Du høre, hvordan der tales ved en Bisperaads-Middag (jeg kommer, siden jeg er bleven Provst, gerne med til 1 a 2 saadanne, mens Raadet er samlet): saa fryder man sig ved at lovtale sig selv indbyrdes som Kirkens Støtter.

At Brücker er en Flab, kan jeg godt være enig med Dig i; det viser han jo ogsaa ved sin Tale i Højskolebladet. Men jeg for min Del kan alligevel ikke andet end være enig med Brandt i, at han er ”dømt uhørt”, ligesom jeg ogsaa mener at Avtoriteterne har baaret sig overmaade letsindig ad ved at lade den Kreds, som vilde have Br. til Valgmenighedspræst, bygge Kirke og Præstegaard i den Tanke, at han vilde blive anerkendt, og saa negte ham Anerkendelsen i det sidste Øjeblik, hvorved man jo ligefrem nødte samme Kreds til at træde ud af Folkekirken. Og hertil kommer endnu dette, at skønt Brückers Udtalelser om Skriften er i høj Grad raa og kaade, saa sige de dog i *Realiteten* ikke andet, end hvad der i mange Tider har været agtet som rigtig god Teologi; ti Clausen og hans Meningsfæller har sagt det selv samme. Havde Br. skrevet i en sømmelig – eller maaske blot mere sømmelig Tone, istedenfor den flotte agitatoriske Maade, hvorpaa hans Ord faldt, vilde der aldrig af Bisperaadet være gjort noget derved.

Saa lev vel for den Gang. Min Kone hilser. Hun var idag ude hos Din Brodersøn Hans og tog hans lille Søn i Øjesyn: hun fandt ham at være en meget stor og dygtig Dreng for sin Alder. Jeg glæder mig paa Dine Vegne over, at vi nu har faaet saa mildt Vejr, næsten Foraar idag. Gud give, at dette Brev maa træffe Dig og alt Dit i god Stand, og han holde Eder og os under sin Naades Vinger.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Kbh. 19/2 89.

35

299. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[21/2-1889]

Kjære Ven.

Tak for Brev og Bog. Det var ikke min Mening, at du skulde købe den og sende mig den; det var jo min egen Skyldighed, naar jeg blev færdig dertil.

Ja nu skal jeg jo saa have den set igjennem, naar jeg faar Tid. Noget Hensyn kan jeg da se, at du har taget til mine Bemærkninger, men alle har de vel ikke kunnet tages til Følge. Vi faa jo at se; men jeg bliver ikke den, der anmelder og roser Bogen; dertil har jeg ikke Ret efter det Smule
 5 Kjendskab, jeg har til Salmer. Den kan vel forresten tale for sig selv, og om alle Aviser rose den, gjør det vel intet Indtryk paa Bisp og Provst, de ulykkeligt forhærdede.

Forresten havde jeg troet, at jeg ikke skulde høre fra dig, før jeg om nogen Tid skrev igjen. Jeg antog nemlig, at Trykningen af din Bog var i
 10 Gang for en Tid siden, men at du ikke sendte mig det, da du har Ret i, at mine Bemærkninger bliver færre og færre og vist ogsaa kun af ringe Værd. Du kunde vist godt spare at sende mig noget, indtil du kommer til Aabenbaringen; først da har jeg vel igjen noget ret at sige. Der vil jo nok komme meget i Brevene, som ikke ret staar mig an, men det kan ikke nytte at ville
 15 rokke ved din Grundanskuelse der, og derfor søger jeg at se med dine Øjne.

Hvad angaar Beseglingen 2 Cor. 1. og de andre Steder, da forstaar jeg det allevegne om noget, der staar i Sammenhæng med Confirmation; Oprindelig blev Daaben med dens Salvelse, (Christnelse) jo efterfulgt af et Segl, en Besegling ved Haandspaalæggelse som Haandsrækningen hen til Nadveren.
 20 Ved Beseglingen tænker jeg derfor stedse paa dette Objective, hvorved Aanden gives som Pant og ved den voksende indre Forvisning. Jeg opfatter baade Salvelsen og Beseglingen som ydre Handlinger, Menigheden udførte paa den enkelte, der lod sig christne eller døbe, og deri meddeltes saa Aanden lidt efter lidt, som der voksedes til at rumme den og tjene i den. Jeg
 25 tror, det kan gennemføres overalt, at Salvelse og Besegling er noget ydre objectivt og først derigennem ogsaa den indre Forvisning. Beseglingen bliver altsaa, hvad Kirkefædrene kalde Daabens $\sigma\phi\rho\rho\gamma\iota\varsigma$.

I det medfølgende Ark synes jeg, du er nær ved at sige, at Gud har skabt (oprejst, ladet fremkomme) Faraos for at forhærde ham. Det er jo dog vel
 30 ikke din Mening. Jeg vilde foretrække, at du gjorde det klart, at Faraos selv valgt sin Stilling til Guds Kald til ham, og at saa har Gud gjort ham haard til at holde ud i den for at vise sin Magt paa ham. Jeg skrev engang for nogle Aar siden et Stykke derom i Kirketidenden, som du dengang biligede, men nu synes ikke ret at have i Minde længere.

Jeg har i denne Vinter faaet et Arbejde, som jeg nu i en Række af Aar har været fri for. Det er min Kone, der har funden paa det, at vi skulde se at samle de unge her en Aften om Ugen. Jeg vred mig ved det, thi jeg kan ikke ret meget mere; men jeg maatte alligevel til det. Her kommer c. 60, og de fylde jo meget i en Stue; jeg fortæller saa for dem en god Timestid. Hidtil har det været Valdemar Atterdag, jeg har holdt mig ved. Man har en ud-

mærket Bog om ham af Reinhardt, meget vel skikket til at fortælle efter. Men en Del Arbejde koster det jo, og trangt er det at tale saa længe i saadan en Luft, som de skaffe til Veje, maaske endda mere tilsidst at synge, og synges skal der jo gjerne, hvor det er de unge, man skal have med at gjøre.

5 Men paa den hele Besvær mærker jeg ret, at jeg bliver gammel. Jeg skal nu i Aften ned og i Lag med det. Hvad der ogsaa gjør det besværligt, er dette, at jeg mer og mere taber Troen til, at vi kan holde paa denne Slægt. Den drages fra os, males ind i den usalige Hvirvel, i alt dette tomme Galskab, som Venstre tumler om i. Der gaar en socialistisk Smitte ud ogsaa her paa
10 Landet, og jeg tror ikke, vi faa Folk til at holde sig fra det, før de har prøvet alvorligt at brænde sig paa den Ild. Men det bliver en frygtelig Prøve, de skal gjenneengaa, hvis det da ellers skal vinde Skikkelse ogsaa i Danmark.

Jeg ser, at Professor Buhl begynder en Forklaring over Jesaja. Det er et Særsyn paa Dansk at se sligt, og det er underligt, at han kan faa det udgivet.

15 Hvad dette kan blive til, faar jo Tiden vise, men jeg synes ellers ganske godt om samme Buhl; han er ikke den ringeste af Professorerne. Nu er han jo rejst til Palæstina, og gid han maa faa Udbytte af det; hans Bog om Jerusalem var meget tiltalende.

Ja, jeg ønsker ogsaa, at de maa faa en god Biskop i Fyn. Mon der ikke er
20 tænkt paa din Broder Holger? Han er jo vel kjendt og kyndig der i Stiftet, og han var vel ikke saa ueffen til en saadan Stilling. Men meget tiltalende er Selskabet, han kommer i, ikke. Scharling er jo ogsaa en brav Mand efter hvad de sige, der kjende ham. Ligeledes tales der om Gøtzsche i Fredericia som et muligt Bispeemne. Hvad Stein er og vil blive, har jeg ingen Mening
25 om; min Nabo her har hørt ham prædike og siger, at det er saadan efter almindelige kjøbenhavnske Noder og heller ikke mere.

Ja, nu skal jeg ned til mit Avditorium. Min Broder Theodor gaar det nedad med. Han var herovre hos mig igaar; jeg er bange for, at det maaske bliver sidste Gang. Lev saa nu vel, gamle Ven. Nej det er ikke foraarsagtigt
30 her, som du skriver om Vejret hos eder.

Gylling 21/2 89.

Din gml. Ven
Otto Møller

35 300. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[22/3-1889]

Kjære Ven.

Jeg har en Tid gaaet i nogen Frygt for, at du har misforstaaet min Bemærkning i sidste Brev, idet der nemlig ikke kom mere af din udkommende Bog til Gjennemsyn. Af Hans, der var hjemme nu, hørte jeg, at det virkelig er

saa, idet han af Professor Nielsen har hørt, at jeg havde undslaaet mig for at tjene dig med denne Gjennemlæsning. Det hele beror paa Misforstaaelse; jeg har ikke havt noget imod at gjøre det; men jeg har kun villet forberede dig paa, at der vel sagtens ikke kom synderlig mange Bemærkninger ud af
5 det, navnlig saalænge det handlede om Pauli større Brev.

Har du nu faaet Prof. N. til det, saa vil jeg jo godt tro, at han kan gjøre det meget bedre, end jeg kan, saafremt han da ellers kan faa Tid til det. Men paa Hans lod det, at samme Prof. N. var ikke lidet besværet deraf (det maa du jo nu ikke sige til ham, at Hans har sagt); og hvis saa er, vilde du vel faa
10 min Smule Hjælp paa meget billigere Vilkaar; thi det er altid kedeligt at skulde falde Mennesker, selv sine gode Venner, til Besvær. Derfor vil jeg ikke opsætte at lade dig vide, at jeg er ligesaa villig som altid til at gennemse Arkene, og haaber, at jeg nok skal faa Tid til at besørge det i rette Tid. Jeg stoler nu paa, at du stoler paa dette, og saa indretter dig efter, hvad
15 du mener at kunne være bedst tjent med. Naturligvis kan Fr. N. gjøre det bedre end jeg, naar han ellers har Tid til det, og det kan jo komme meget hurtigere til og fra ham, ligesom han jo ogsaa kan forhandle mundtligt med dig, saa det er i alle Maader meget bedre. Men i Mangel af det bedste maa man jo saa ofte nøjes med det næstbedste. Hans mente, at du i Sommer
20 vilde tage dig et halvt Aars Ferie til at faa Bogen færdig, og det er jo fornuftigt nok, naar det ikke kan ske paa anden Maade. Det kan jo ellers være meget behageligt saadan at lanke sig i fri Luft en Sommer igjennem.

Min stakkels Broder Theodor blev da løst ud langt før og langt lettere, end vi havde ventet. Hans Tilstand var taalelig for os at se til, naar undtages
25 et Par Dage i den sidste Uge, og det var endda ikke de sidste Dage. Først to Dage, før han døde, talte han til mig og sine Søstre om, at han ikke ventede at komme over det. Han var forberedt paa at rejse og sagde, at han kom, som Røveren paa Korset kom. Han var i sin Sygdom i det hele overordentlig taalmodig, uden Fordringer og fuld af Taknemlighed for, hvad godt der
30 blev vist ham. Han hørte aldrig Navnet paa sin Sygdom.

Han var i det hele i de sidste Aar et andet Menneske, skjøndt der jo vel altid bliver det tilbage, som først fældes med Legemet i Jorden. Min Moder sagde altid om ham, at han som Barn havde været den bedste af os; og jeg synes, at det samme kom frem i ham nu i de sidste Par Aar. Din Moder
35 havde baaret ham til Daaben, saa han paa den Maade jo var i Slægt med dig. Han blev den anden af os 11 Sødskende, der drog bort; i 32 Aar levede vi 11, uden at nogen af os døde; men nu staa vi vel for Tur den ene efter den anden, thi vi er ikke af de stærke. Gud forunde os alle at fare i Fred i hans behagelige Time.

Du ved, at jeg en Del Aar har syslet med en lille Forklaring til Aabenba-

ringen. Nu er Trykningen deraf begyndt; der er trykt 7 Ark. Det har havt nogen Vanskelighed at faa dette til at gaa, thi Tiderne er jo meget onde for theologisk Litteratur. Schönberg skrev en Gang, at der egentlig ikke kan udgives andet end Bøger af Bisper og Bispeemner, og der er nok noget om
 5 det, efter hvad jeg fra forskjellig Kant har ladet mig sige. Der er jo nu vel heller ikke noget at klage over det, thi hvad der ikke kan udkomme, *skal* jo vel saa heller ikke ud; og det er sandsynligt nok, at det meste kunde godt spares. Vi kunde godt holde igjen paa Mund og Pen, naar vi kun *gjorde* noget mere. Navnlig anser jeg den grundtvigske Retning for at være færdig;
 10 den har ikke mere, den skal have sagt; den har *snakket* længe nok. Men denne lille Bog om Aabenbaringen vilde jeg dog gjerne have ud, og er saa ikke uvillig til herefter at tie stille.

Der er jo ogsaa adskilligt af det, jeg har skrevet, som jeg ønskede ugjort, hvad jo imidlertid er ørkesløst. Dertil hører dog ikke det, som jeg har
 15 skrevet om Gjenløsningen. I dette Capitel havde jeg en gammel trofast Meningsfælle i A. Listov, der nu er død. Jeg havde aldrig set ham; men vi kom Brevveksling for en Del Aar siden, og jeg hørte ikke saa sjældent fra ham. Han var efter min Forstand en dygtig Mand og ogsaa en alvorlig og god Mand. Men nu er han altsaa ogsaa rejst.

Der er jo for Tiden Allarm mellem Grundtvigianerne, idet nogle begynde at drages mod indre Mission, andre udtale sig paa det haanligste derom. Jeg kan ingen af dem lide; de rigtig orthodoxe Gr. af Askov Retningen synes jeg i det hele ligesaa ilde om, som om den hvæsende indre Mission. Godt er det, at man har Lov til at gaa sin egen skjæve Gang og være det, man er.
 25 Der skal nok i Foraaret være stort Møde igjen til at nærme de uforligelige til hinanden. Jeg ser, det skal være i Aarhus iaar, saa de vel nærmest har tænkt paa os sølle Jyder. Jeg har aldeles ingen Smag for det, mener, der kommer ingen Ting ud af det, uden en Del Ord. Det bedste er, at enhver passer sin Gjerning, hvor han er sat, og sparer paa Jav og store Ord. Men
 30 paa den anden Side er det jo Uret at misunde dem, der har Glæde af det, naar man selv har Lov til at være udenfor det.

Det trækker ud med det Foraar denne Gang. Stadigt staar Termometret ved Frost. Vi har alle her været forkølede og har vanskeligt ved at komme over det. Jo ældre jeg bliver, jo mere længes jeg efter Foraar, thi Vinteren er
 35 stræng for mig. Jeg har nu ikke kunnet være ude siden først i Oktober, undtagen naar jeg er nødt til det og sidder indelukket i en Pels og lukket Vogn. Men ellers har vi det med Guds Naade taaleligt. Hans Velsignelse være ogsaa med dig og dine.

Gylling 22/3 89.

Din gml. Ven
 Otto Møller

301. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/4-1889]

Min kære gamle Ven!

Ja jeg havde unegtelig forstaaet Din Bemærkning i Dit forrige Brev, at jeg
 5 kunde spare mig at sende Dig flere Ark af mit N. Test. indtil jeg har naaet
 Apokalypsen, saaledes at den egentlig betød, at Du var træt af at læse Kor-
 rektur derpaa. Men jeg *misforstod* den ikke et Øjeblik paa den Maade, at
 jeg tog den som Udtryk for, at Du var uvillig til at være mig til saa god
 Hjælp som Du kunde, langt mindre som Udtryk for nogen Uvenlighed
 10 mod mig personlig; jeg antog det for Din Mening, at det vilde være Dig
 lidet lysteligt, for ej at sige pinligt, at læse mine Anmærkninger, som neg-
 telig netop for Brevenes Vedkommende jævnlig komme aldeles i Strid med,
 hvad Du har udtalt, og at Du derfor helst var fri for det Arbejde.

Derfor vilde jeg ogsaa skaane Dig derfor. Og det var fremdeles min Agt
 15 saa snart som muligt at forklare Dig, hvorfor jeg ikke sendte mere; men den
 sædvanlige Knaphed paa Tid har indtil nu hindret mig deri. Nu har jeg
 imidlertid selv faaet en Følelse af det samme, som Du har faaet bestemtere
 Underretning om, at det falder Fr. N. besværligt at faa Tid til at gennemlæse
 mine Korrekturark, og derhos er hans Kundskab, eller rettere: Indsigt i,
 20 N.T.s Fortolkning temmelig mangelfuld, hvorfor jeg i Virkeligheden, trods
 mulig Uoverensstemmelse sætter langt mere Pris paa Dine Bemærkninger;
 derfor sender jeg Dig nu atter et Ark til Gennemlæsning. Du behøver ikke
 at forhaste Dig med Arbejdet, da det gaar temmelig langsomt med Tryknin-
 gen, eftersom jeg ikke kan faa Tid til at korrigere mere end 1 Ark om ugen.

Jeg agter ganske rigtig i Sommer at tage Permission fra mit Embede, dog
 25 ikke paa et halvt, men kun et 1/4 Aar, fra Pinse til midt i Septbr., og jeg vil
 da med Guds Hjælp bo ganske stille ude i Ordrup paa mit El Recreo =
 Hvilested, arbejdende paa og haabende i den Tid at fuldende mit N. Test.
 Om jeg egentlig faar Tid til at "lanke mig", turde maaske være tvivlsomt
 30 nok; men jeg antager, at det vil blive mig en stor Vederkvægelse, at kunne
 give mig udelt af med dette Arbejde, istedenfor at maatte saa at sige stjæle
 Tiden til det, hvad jeg hidtil stadig har maattet gøre. –

Det glæder mig meget, at Din Forklaring over Aabenbaringen nu kom-
 mer ud, baade for at jeg kan læse den og lære noget af den, og fordi jeg
 35 haaber, at vi der mulig skulle kunne finde et Mødested, hvormed det i de
 senere Aar har knebet meget, skønt jeg er vis nok paa, at vi altid skal kunne
 mødes i Troen paa vor korsfæstede og opstandne Herre og i at ville tilhøre
 og tjene ham.

At Theodor var sovet hen, hørte jeg Dagen efter at det var sket, af Din
 Brodersøn Hans, da han var hos mig for at tale om sin lille Søns Daab. Jeg

ser af Dit Brev, hvad jeg ogsaa hørte af Nørregaard, som besøgte mig for et Par Dage siden, at der er al Grund til at tro om ham, at han er gaaet hjem i Troen paa vor Frelser; naar et Mske har naaet dertil, har han naaet nok.

Vi er saa tilbøjelige til at ønske os, for ej at sige kræve, en hel Del mere
 5 Udbytte af dette Liv og vort Jordarbejde her, end han fik; men naar alt er hørt, er dette dog det eneste, som kan give Frimodighed til at dø og give os Trøst over vore kares og nærmestes Død, at vi tør tro at de har fundet Vej til Jesu Xi Naade. Det haaber jeg at Theodor maa have fundet. Han var bestemt i sig selv et rigtig *godt* Mske, saa Din Moder har sikkerlig i den
 10 Henseende sét rigtig paa ham. Er han nu faret herfra som et kristent Mske, saa har han naaet vidt nok.

Jeg hørte igaar et for mig aldeles utroligt Rygte: at Du søger Birkerød, ej alene utroligt, fordi jeg neppe kan forestille mig at Du skulde ville tænke paa at flytte fra Gylling – jeg mener, at dette daarlig vilde stemme med Din
 15 mangeaarig tilvante Indsidder-Natur – men det forekom mig mest utroligt, fordi Du ikke i Dit sidste Brev havde meldt et eneste Ord derom. Jeg kunde kun tænke mig én Grund til en saadan Flytning, nemlig at Du paa den Maade kunde faa Din Søn i en forholdsvis god Skole og dog beholde ham hjemme. – Men hvor utroligt Rygtet end synes mig, maa jeg dog
 20 spørge: er det sandt? Det vilde være mig en *overmaade* stor Glæde, om Du kom dertil, saa vi kunde ende vore Dage, som vi begyndte dem, med at være i hinandens Nærhed. Og saa tænker jeg at vi, om fornødent skulde være, kunde *slaa* os sammen til fuld Enighed igen.

Jeg ser, at Du ser temmelig skævt, eller mistvivlende til det i Maj forestaaende Møde i Aarhus. Det mener jeg er urigtigt. Der er tre Retninger, der ser absolut uvillig paa disse Møder: 1) de røde Grundtvigianere 2) de røde (= hvæsende) Indre Missionærer, og 3) de saakaldte højkirkelige, = de der vil have en sublimeret pæn Kristendom for smukke Folks Børn. De to første Hold ringeagte disse Møder, det sidste frygter for dem og afskyer
 30 dem, fordi de tjene til at umuliggøre deres Taktik: divide et impera.

Men jeg mener, man bør ikke unde dem den Fornøjelse at se denne lykkes, ligesom jeg ogsaa mener, at der i vore Dage er nok, der skiller Kristne ad, og da saadan Skilsmisse altid er af og til det onde (eller: den Onde), er vi Kristne skyldige at gøre hvad vi kan, for at fremme Enighed paa den
 35 Maade som ubetinget er den bedste: at mødes og lære hinanden at kende, saa man kan føle, at man dog vil tjene samme Herre.

Saa lev vel for den Gang. Gud lade det staa godt til for Dig og Dine, saa I maa *smage* hans Fred.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

Kbh. 4/4 89.

302. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[7/4 -1889]

Kjære gamle Ven.

Det var da godt, at du sandsede at sende dine Papirer her om ad igjen. Jeg
 5 kan ikke andet end smile ad, at du mente, det var mig en "Lidelse" at læse
 dine Forklaringer. Jeg kan føle Lidelse ved at læse noget Vrøvl, især naar
 det fremsættes med Vigtighed, som af Brücker og i det hele de nymodens
 Grundtvigianere. Men jeg føler aldrig den fjærneste Lidelse ved at se, at an-
 dre har anden Mening, end jeg har. Man maatte saa af den Grund omtrent
 10 leve i stadig Lidelse. Jeg har saa meget mindre Grund til at ærgres over dine
 Meninger, som jeg anser Forskjellen mellem os for meget mere i Ord og
 Udtryk end i Sagen selv.

Jeg kan læse dine Forklaringer med største Sindsro, kan godt sætte mig
 paa dit Stade og se med dine Øjne; men rette ved det kan jeg ikke, skjøndt
 15 det tidt kun er enkelte Vendinger om at gjøre; men jeg ved jo, at du vil ikke
 forandre det, da der ligger noget bag ved, som du vil have sagt paa den
 Maade. Naa, det gjør heller ikke noget, thi du er jo saa langt som nogen fra
 at negte, at Jesus har forløst os fra Djævelskabet og alt det onde og vil gjøre
 det fremdeles; og det er for mig Hovedsagen.

I dette sidste Ark er der jo forresten intet, hvor der er videre Controver-
 ser mellem os, og der er en Del, jeg synes særdeles godt om. Men det er
 sært saa meget der er, som du forklarer omstændeligt, og som jeg synes,
 man kunde omtrent forbigaa, medens der er andet, som du forbigaar, og
 som jeg vilde skrive en hel Del om. Der er nu saaledes denne Gang 1 Cor
 25 10, 7-10; hvad det var i Corinth, som man skal tænke, der mindede om
 disse gamle Anstalter, og hvilke *typiske Udskejelser* der i det hele skal tæn-
 kes paa derved. Hele fjor Vinter holdt jeg Foredrag i Kirken her om disse
 4 Vers. Jeg finder, der er overmaade meget lærerigt deri, at her er virkelig
 angivet Forbilleder for de almindelige sædelige Forvildelser ogsaa blandt
 30 den ny Pagts Tjenere. At gaa nærmere ind derpaa vilde jo imidlertid ikke
 nu føre til noget, da du jo ikke kan faa plads til det. Jeg saa jo gjerne, at
 du gav en ordentlig Forklaring af 1 Cor. 12,3; men det kan ikke gaa an at
 blive ved dette, at P. formaner dem til ikke at tale om Jesus, som Præsterne
 og Raadet i Jerusalem gjorde; thi det kan der dog ingen *Christne* i Korinth
 35 have faldet paa at gjøre. Hvad han vil afvise, maa dog være noget, som
Christne mente at kunne sige.

Jeg kommer i Tanker om, om ikke det med Oksens bundne Mund hæn-
 ger sammen med, at de maa ikke kjøre den i en saadan Tømme, med saadan
 Snøren om Munden, at den ikke kan tygge Drøv, thi det ser man jo tidt, at
 Stude gjør under Kjørselen.

Du havde god Grund til at finde det utroligt med Birkerød. Jeg vidste indtil nu ikke engang af, at Birkerød er ledigt. Nej jeg er *sat* her, det mener jeg da, og jeg falder vist ikke paa at drage herfra, før jeg paa tydelig Maade bliver *sat* til det. I det hele turde jeg ikke søge om at komme til andet end
 5 det, jeg er i; det er maadeligt nok, jeg kan røgte det. Og selv om jeg var der, vilde jeg vist ikke sætte Erik i Skolen der, men hellere selv slide med ham en Stund endnu, saa godt jeg kunde.

Men ellers er jeg fuldt enig med dig i, at det var herligt, om vi kunde ende vore Dage i Nærheden af hinanden; thi jeg har alligevel, trods det, der kan
 10 synes at være os imellem, ingen truffen, som jeg kan saa godt med, saa trygt stole paa og da ogsaa vente Forstaaelse hos. Naar det sommetider har knebet dermed, saa tvivler jeg aldrig om, det ligger i, at vi ikke kan naa at *tale* sammen om Tingene. Men dette med at komme paa Siden af hinanden komme vi dog til at give Afkald paa her; thi nu kommer du jo aldrig fra
 15 Kjøbenhavn; og til Kbhvn. kommer jeg aldrig. Altsaa er denne Sag rede nok.

Hvad angaar Mødet i Aarhus, da kan det jo vel nok bestyrke Sammenholdet mellem dem, der kjende hinanden og tidligere har søgt Støtte hos hinanden. Men til i det hele at fremme Forstaaelse og Fordragelighed ven-
 20 ter jeg ikke, at det vil tjene. Det kommer mig for, at det forrige kun bag efter brugte Gnav og Ævl, ”om Vejen gaar om ad Bethesda” osv, Stik til den Betragtning af Søndagen, som du hævdede osv. Jeg maa altid ende ved dette, at det bedste er, at enhver passer sit og afholder sig fra at fortrædige andre, selv om de ogsaa har deres egne Manerer.

Med Frimodigheden har det sig i denne Tid smaat nok med mig. Min Kone har i et Par Uger været stærkt forkølet, og det vil ikke fortage sig. Hun har en voldsom Hoste og ingen Madlyst, og det skal nok tage paa et Menneske. Hun er i det hele ikke stærk; men det er mig umuligt at faa hende til at anvende den Forsigtighed, som jeg anser for nødvendig. Jeg
 30 maa give mig Guds Barmhjærtighed i Vold og haabe paa, at han vil bøde paa, hvad der mangler os. Det bliver jo ogsaa ved med Kulden; Vind fra Øst og Nordøst til Nord er vort stadige Vejr, og det kan gaa ind til Marv og Ben, som vi ligge her mod Havet med den megen Is i.

Ja, nu faar det saa være derved. Gud være eder og os alle naadig og styre
 35 alt for os til det bedste.

Gylling 7/4 89.

Din gamle Ven
 Otto Møller

303. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[23/4-1889]

Min kære gamle Ven!

Hermed et nyt Ark, og Tak for Dine Bemærkninger til det forrige, navnlig
 5 med Hensyn til 1 Kor. 10, 7-10. Jeg maa med Skam at sige tilstaa, at jeg aldrig tidligere har fundet noget egentlig frugtbart i hvad Pavlus dør skriver, og det er jo kun en fattig Trøst, – kun et Slags commune naufragium, at det samme gælder alle de mig bekendte Kommentarer over 1 Kor. Det er et af
 10 de mange Vidnesbyrd om, hvor meget der skal til at komme til Bunds i den hell. Skrift, og at man stadig kan vedblive at gøre nye Opdagelser ved ret at fordybe sig i Enkelthederne. Ved at tænke videre i det Spor, som Du antyder – jeg vilde kun ønske, at Du ikke havde nøjedes med de flygtige Antydninger, jeg kunde egentlig sige: med blot at knurre over, at jeg intet havde at sige –, har jeg dog set, at de der nævnte Exempler har særligt
 15 Hensyn til Korinternes Udskejelser, og har faaet lidt puttet ind derom. Og jeg kan da ogsaa se, at et og andet i dem ogsaa peger paa altid nærliggende Udskejelser.

Derimod bliver vi neppe enige om ἀνάθεμα Ἰησοῦς 12, 3, medmindre Du skulde gaa over til min Mening. Saa fjærntliggende som ved det første
 20 Øjekast og med vor Tids og den efterapostoliske Tids Forhold for Øje kunde synes at maatte ligge, at paaminde Korinterne om, at de ikke maatte tage en Prædikant for god, som erklærede Jesus for bandlyst, saa laa det dog sikkerlig slet ikke fjærnt i en netop i religiøs Henseende saa urolig Gæringstid som de apostoliske, hvor netop Hedninger og Hedningekristne
 25 let maatte kunne fristes til at tage enhver Fornylse for god Vare, naar den kun prædikede den ene usynlige Gud, der har aabenbaret eller vil aabenbare sig ved Kristus. Hvor stor Uklarhed der i saa Henseende kunde være, fremgaar af den Modtagelse som baade Apollos og de 12 Johannesdisciple
 30 (hvem Pavlus maatte vidne for, at "Jesus er Kristus") fandt i Efesos. Det lader jo til at disse i den første Tid er bleven anerkendte som kristne Brødre, om end havende nogle Smaamangler. At Jøderne betegnede Jesus som ἀνάθεμα = hjemfalden til at miste sit Liv som en Fjende af Guds Folk, kan der fornuftigvis ikke tvivles om; det er jo netop den = βλασφημία gudsbespottelig Tale om ham, som de stadig kom til, naar de
 35 en lille Tid havde hørt Evangeliet (Act. 13. 18. 26 jfr. Mt. 27). Og at jødiske Proselytmagere have søgt at fiske i rørt Vande, netop hvor Evangeliet begyndte at finde Indgang hos Hedningerne, kan der da neppe tvivles om.

Men det er dog sikkerlig snarere den opdukkende Gnosticisme, Pavlus har for Øje; og den er meget tidlig kommen frem. Ej at tale om Kol. 2, hvor Ap. maa advare mod saadanne "Kristne", som ej holdt fast ved Hovedet, saa

ser vi jo 1 Tim. 1, ult. at Hymenæos og Alexander havde ”bespottet” (ganske ligesom Jøderne), og 1 Joh. 2, at andre – atter som Jøderne – negtede at Jesus er Kristus. Det første er skrevet vel en 7-8 Aar efter 1 Kor., og den Gang *havde* Pavlus allerede overgivet disse Folk til Satan (mens han sidste Gang var i Efesos, eller tidligere); og hvem kan paastaa, at denne Retning ikke allerede tidligere er kommen op? Det var jo netop Datidens Maade, at ville skumme Fløden af alle Religioner og lave en ny deraf, og den har sikkerlig gjort sig gældende mHt Kristendommen overalt, saa snart den beviste sig som en Aandsmagt. Gnostikernes Adskillelse mellem Jesus og Kristus (ὁ ἄνω og κάτω Χρῆς), som særlig træder frem hos de ældste Gnostikere, førte jo til den selvsamme Tale om *Jesus*, som Jøderne førte. Og om Ofiterne, der begyndte i 1 Aarh. skal Origines fortælle (i *Contra Celsius*), at de der optoges i deres Samfund, maatte ἀναθεματίζειν Ἰησοῦν, ligesom det ogsaa er betegnende, at Epifanius fortæller, at 1 Kor. er skrevet imod *Korint*. (Jeg har ikke selv læst noget af disse Steder, men kun set dem anførte). – Derimod er Grundtvigs Opfattelse, som jeg antager, at Du billiger: erklære Jesus for en hellig Ting, sproglig umulig; det betyder ἀνάθ. ej engang Lk. 21.

Naa, det maa være nok herom. – Dit Brev var mig forresten til nogen Skuffelse, skønt det kun stadfæstede, hvad jeg havde tænkt, at Du ikke vilde søge Birkerød. Da jeg havde afsendt mit Brev, forekom det mig dog at kunne være muligt; og det vilde have været mig en inderlig Hjærteglæde, om Du var kommen mig saa nær, at vi kunde ses ved Hjælp af 1/2 Times Kørsel. Nu sker dette altsaa ikke; vi faar nøjes med at glædes til, om vi engang af Guds Barmhjærtighed og for den korsfæstede og opstandne Jesu Kristi Skyld kunde samles og komme frelste hjem til vort Fædreland og dør tales frydelig ved til evig Tid i Lyset, hvor der skal være fuld Forstaaelse gensidig, fordi der er fuld Forstaaelse af Guds her uransagelige Kærligheds-Raad og Veje. – Ja jeg skrev: *nøjes*, ikke som om jeg mente, at det var lidt, nej det er jo det allerstørste. Men Gud bøjer vore Hjærter saaledes at alle hans Tilskikkelser maa gøre os mere tro, saa vi maa komme vel hjem, naar vor Tjeneste her er omme.

Imidlertid haaber jeg dog, at vi skal ses forinden, i Anledning af Aarhusmødet. Dersom Du vil hente mig i Aarhus – jeg mener ikke med Vogn, ti der gaar jo Jernbane til Odder, men at Du vil mødes med mig der, saa agter jeg med Guds Hjælp, – om jeg ellers maa være nogenlunde rask – at tage et Par Dage til Gylling. Saa vil jeg haabe, at baade Du og Dine ogsaa maa være saaledes ved Helbred, at vi kan være sammen med Glæde. Du skriver om Din Hustrus Hoste; den er slem, naar den varer for længe, gid hun snart maa komme over den. Min Kone har lidt meget af det samme, og gør det

ikke sjældnen endnu, men bruger nu at kurere den med Emservand: 1/2 Flaske (dvs. af de smaa, ligesom Sodavandsflasker) i c. en Pæl kogende Mælk drikkes med omtr. 1/4 Times Mellemrum 2 Gange om Morgen, og er Hosten slem ligeledes 1-2 Gange om Aftenen. Dette plejer at hjælpe efter en Ugestids Forløb, eller lidt længere (Hun plejer saa i det hele at bruge 20 Flasker).

Jeg vilde ønske, Du kunde nævne mig en flink Præst, dygtig og nidkær, som kunde formaas til at søge Mattæuskirken efter Stein. Jeg har forgæves brudt mit Hoved med at finde en saadan.

Saa lev vel for den Gang. Gud gøre det nu frembrydende Foraar godt og lyst for Dig og Dine, og give os alle at kunne leve i hans Naades Lys som Lysets Børn.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Kbh. 23/4 89

15

304. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[24/4-1889]

Kjære Ven.

Hermed sender jeg dig Arket igjen, som jeg ikke har fundet videre at bemærke ved. Det er vist i det hele godt nok. Det var kedeligt, at jeg ikke skrev noget til dig om mine Tanker om 1 Cor. 10, 7-10; men jeg troede ikke, at der kunde gjøres Brug af det nu, da det er saa nær ved Rentrykket. Min Mening om ἀναθημα ser jeg, at du ikke kjender; jeg har ellers fremsat den i den lille Bog: "nogle Bibelord".

Jeg har haft en meget trang Paaske og har det da endnu. Min Kone er stadig sengeliggende, og det bliver ikke bedre. Vi har to Læger; den af dem, der skal være den klogeste, kalder det Lungehindebetændelse og behandler det derefter; men den anden er ikke rigtig enig i denne Diagnose. Jeg maa stole paa, at han i Himlen ved, hvad det er, og gjør, hvad der skal gjøres. Men sent er det, mens det staar paa. Jeg har idag siddet ved Skoleeksamen, hvad der altid og især under disse Forhold er mig en Pine. Jeg skal til det igjen hele Dagen imorgen lige til Aften i to Skoler. Og saa er der Confirmander og den forestaaende Confirmation.

Tak fordi du tænker paa at se ud til mig i næste Maaned; jeg kan vist ikke hente dig længere borte end i Odder, hvortil der er Bane. Gud give, at det da maa se lidt lysere ud hos os, eller jeg da være lidt lettere til Mode. Tænk paa os til det bedste.

Din gml Ven
Otto Møller

24/4 89.

305. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[26/4-1889]

Kære gamle Ven!

De faa Ord, hvormed Du idag ledsagede det tilsendte Korrekturark, gjorde
 5 et meget vemodigt Indtryk, og jeg ser, at I har det trangt hos Eder; ti hvad
 enten det nu er Lungehindebetændelse eller noget andet, Din Kone lider af,
 saa er det klart at det er en alvorlig Sygdom, og jeg kan ikke andet end bede
 Gud om at se i Naade til Eder og handle med Dig og Dine i al sin Mildhed
 og Barmhjærtighed. Du tvivler vist ikke om, eller *vil* dog ikke tvivle om, at
 10 hvad der end skulde ske, saa kommer det fra Guds Faders Kærlighed, som
 derved vil føre Eder nærmere til den fuldkomne Frelse, hvor alle Taarer skal
 evig aftørres; men det er svært, naar dette Maal skal naas ad de trangeste
 Veje. Og jeg vil dog minde Dig om Davids Bøn, 2 Sam. 24: lad mig falde i
 Herrens Haand, ti hans Barmhjærtighed er stor. Det er denne barmhjærtige
 15 Haand, som nu hviler tungt paa Eder.

Under disse Omstændigheder er jeg egentlig mest tilbøjelig til at holde de
 følgende Korrekturark tilbage, for ikke at lægge mere Byrde paa Dig, end
 Du allerede har. Og naar jeg alligevel nu sender et nyt Ark, sker det med
 den oprigtig mente Begæring, at Du ganske rolig skal lade det ligge urørt,
 20 hvis Du ikke har *god* Tid til at læse det. Det samme gælder ogsaa det Ark,
 som jeg formoder, Du gik igaar. Og i alle Tilfælde har det aldeles ingen
 Hast med det.

Gud være med Dig og Eder alle, min gamle Ven, og styrke Dig baade
 aandelig og legemlig til at bære, hvad der nu tynger paa Dig, og bære det
 25 Haab, – og give Dig snart en god Udgang af Trængselen.

Din gamle Ven

26/4 89.

Skat R.

30 306. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/4-1889]

Kjære Ven.

Hermed følger Arket, hvor jeg kun har rettet lidt af Betydning i Slutnin-
 gen; slet det udstregede om Paradis ud; det har ingen Steder hjemme, hvad
 35 du derom har skrevet. Du kan godt blive ved at sende mig Arkene; jeg faar
 nok Tid til at læse dem. Hvis ikke, kan jeg jo lade være.

Med min Kone er det omtrent ligedan. Lægen mener, at det godt kan
 trække længe ud, før det helt hæves. Hun lider ikke, men er alligevel ikke
 godt tilpas, hoster en Del, kan kun ligge paa Ryggen og har ikke meget
 Appetit. Men man vænner sig jo ogsaa til et onde, det vil sige man sløves

paa ond Maade. Gud hjælpe os til at lære af hans Besøgelse, hvad der er hans gode Villie med os. Vi ved det jo saa godt, at han sender os til gode, men – som Hebr. 12, 11. Paa Onsdag kommer Provsten (Gudme) her til Skolerne; det er mig ikke bekvemt; men vi maa jo tage det ene med det andet.

29/4 89

Din gamle Ven
Otto M.

10 307. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[2/5-1889]

Min gamle Ven!

Hermed sender jeg Dig saa et nyt Ark, samt tak for det sidste. Det bliver nu det sidste Ark, Du faar den Gang, ti nu er dette hefte færdigt, og Trykningen af det følgende vil først blive begyndt til Efteraaret – i September, haaber jeg – naar jeg med Guds Hjælp er bleven færdig med det hele. Der vil antagelig blive 2 Hefter til, hvert på 10 Ark.

Jeg længes svært efter den Sommer og efter at kunne arbejde derpaa i Ro, og jeg vil føle det som en Frigørelse fra en tung Byrde, naar jeg en Gang bliver færdig; ti ligesaa glædeligt som et saadant Arbejde i sig selv kunde være, ligesaa byrdefuldt bliver det, naar det ikke gaar fra Haanden, som det skulde.

Gud give, at det maa staa bedre til hos Dig, jeg mener navnlig med Din Hustrus Sygdom, naar Du faar dette Brev. Dersom hun endnu skulde være sengeliggende til den Tid, da Aarhusmødet er endt, mener jeg at gøre rettest i at udsætte mit Komme til Gylling til bedre Dage, – ikke fordi jeg tænker, at det vil falde Dig til Byrde, men fordi jeg ved af Erfaring, at det føles som en Byrde af en Husmoder at have liggende Gæster, naar hun selv ligger syg. Dog Fremtiden staar jo i denne, som i alle Henseender, i Guds Haand, og der er tre Uger til Mødet, saa meget kan se anderledes ud, naar de ere gaaede. Gud gøre det lyst hos Eder, saa vi maatte kunne ses med Glæde.

Jeg er aldeles overvældet af Arbejde, saa jeg kan ikke skrive mere i Aften. – Gud være med os alle.

2/5 89.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

308. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/5-1889]

Kjære Ven.

Jeg synes, at jeg nu betimeligt skal melde dig, at Tilstanden hos os er meget
 5 bedre. Min Kone har siden i Søndags været oppe det meste af Dagen, og
 Befindendet bedrer sig jævnt om end lidt langsomt. Jeg haaber imidlertid, at
 alt skal være saa nogenlunde i Orden om en anden otte Dage. Fra denne
 Side vil der altsaa, saavidt vi kan se, intet være til noget Hinder for, at du
 10 gjør Alvor af din gode og smukke Hensigt at se ind til os nogle Dage ef-
 ter Kirkemødet. Jeg skriver nu ogsaa til dig for at lade dig vide, at hvis du
 vil gjøre det saa godt at blive her Søndag over, saa vilde du glæde os meget
 ved at prædike og tage os til Alters. Dog er det saaledes at forstaa, at om du
 helst vil være fri for det, saa maa du ogsaa det; og hvis du nok vil forrette
 15 Altergangen men helst være fri for at prædike, saa skal jeg ogsaa nok selv
 besørge det. Det er jo ikke min Mening i nogen Henseende at lægge en
 Byrde paa dig, men hvis du er her Søndag over, vilde jeg dog meget gjerne,
 at du tjente os i det mindste med at betjene os ved Nadveren.

Jeg skriver nu dette saa betimeligt, fordi jeg saa haaber, at du med et Par
 Ord kan lade mig vide, hvordan din Lejlighed er. Gjør i hvert Fald Besøget
 20 saa langt, som du kan; thi vi har jo meget at tale om, og du ved jo, at Tiden
 gaar hurtigt for os. Jeg haaber da ogsaa, at Stilheden i denne Krog skal være
 en Hvile for dig endnu større, end naar du kom paa dit Landsted. Endelig
 vil du jo nok angive mig, naar du kan være at annamme *i Odder d. 23de*.
 Der plejer at komme et Tog fra Aarhus midt paa Eftermiddagen Kl. 2-3 og
 25 et andet omtrent Kl. 8 Aften. Om alt gaar vel, skal jeg hente dig der,
 medens det er lidet sandsynligt, at jeg naar ud til Aarhus. Vel vilde jeg jo
 gjerne høre, hvad du der skal tale; men dels er jeg saa lidet skikket til at
 færdes, hvad der er Jav og Trængsel med mit vanskelige Aandedræt, dels
 har jeg saa liden Lyst til at træffe sammen med de mange Mennesker. Jeg er
 30 saa tung i Vendingen, at det er mig en Lidelse at have med mange at gjøre.
 Jeg ved jo ogsaa forud, at jeg der faar ingen Gavn af dig, da der er nok til at
 lægge Beslag paa dig. Men som sagt, ved Odder Banegaard haaber jeg at
 skulle være at træffe i rette Tid. Gud lægge saa sin Velsignelse til, at det maa
 være i hans Fred og Glæde, at vi mødes og tales ved.

35 Der var jo ellers meget at skrive om, og jeg har ogsaa god Tid og Sjælen
 til det, nu da min Kone igjen storker om her i sin gamle Skik; men der er
 alligevel ingen ret Drift til det, da jeg nu har Smag paa det, som bedre er, at
 samtale med dig og se dit Ansigt.

Jeg ser idag i Avisen, at du har talt ude paa Holmens Kirkegaard i An-
 ledning af Helgolandsdagen. Det var en god Lejlighed at tale ved; jeg har

frydet mig ved i disse Dage at kalde det tilbage i Erindringen, hvad Trøst og Haab i mørke Dage Gud dengang gav os.

Lev nu vel, min gamle Ven, og Gud styre i Naade din Vej hertil, saa du maa kunne være her med et glad Sind, ogsaa fordi alt staar godt til i dit
5 Hjem.

Gylling 10 Maj 1889.

Din gml Ven
Otto Møller

10 **309. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[18/5-1889]

Min kære gamle Ven!

Desværre kan mit Besøg hos Eder kun blive meget kort. Jeg havde haabet at kunne blive Søndag over og tage hjem Mandag, og saa Fald skulde jeg med
15 Glæde ialfald have tjent Eder med Herrens Nadver, om ikke prædiket. Men nu er jeg bleven nødt til at rejse tidligere, jeg tænker Fredag Aften, saa jeg kan være hjemme Løverdag Morgen. Naar jeg kommer til Dig, med Guds Hjælp Torsdag Aften med det Tog der gaar til Odder Kl. c. 7, skal jeg forklare Dig Grundene til mit Hastværk, og Du vil da finde dem gyldige.
20 Gud lade os nu mødes og være sammen saaledes, at hans Naade maa være over os til gensidig Velsignelse. Og gid alt maa staa vel i Dit Hus. Hils Din Hustru venlig.

Det sidste Hefte af mit N.T. følger.

25 18/5.

Din
Skat R.

310. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/7-1889]

30 Kjære gamle Ven.

Nu kan det vel være paa Tide, at jeg takker dig, fordi du besøgte mig sidst, skjøndt det var for kort Tid, du havde at raade over. Men godt var det, godt havde jeg deraf og har det da endnu, naar jeg mindes det. Og jeg har god Tid og Ro til at koge Minder op, naar jeg gaar og trækker frisk Luft i denne
35 udmærkede Sommertid. Den er rigtig god for mig, om den end er vel tør og varm for vore Marker; og det er da nok endnu mere Tilfældet andensteds end her, at den gode Grøde staar og visner paa Marken. Der er for Tiden i Sandhed et tørstigt Land her, men det er vist ikke altid fromme Ønsker, der lyde om Regn. Dog, den kommer vel fra ham, der lader regne over retfærdige og uretfærdige, naar hans Tid er.

En Afveksling i min Enlighed havde jeg da forleden, da Biskoppen med et kort Varsel kom paa Visitats her d. 23 og 24 Juni. Der er Uorden i vort Maskineri, saa jeg fik det først at vide d. 19 og kunde ikke faa det bekendtgjort paa rette Maade. Men saa har jeg da nu oplevet dette at blive synet af
 5 en Biskop efter 21 Aars Vanken paa egen Haand, og da han intet havde at anke over uden, at der var mødt vel faa "Katekumener", omtr. 30-40, vel sagtens begrundet i, at jeg ikke kunde indkalde dem fra Kirken af, – saa vil det sige for mig, at det kunde været sparet ogsaa nu, og vi været skaanet for denne Forskrækkelse.

10 Det kan jo nemlig ikke være andet, end at man er noget ilde tilpas, naar man skal have en "overordnet" i Visit; jeg havde bestemt mig til, at her skulde ikke indbydes et eneste fremmed Menneske og i det hele ikke anstilles nogen Glædesfest, og det overholdt vi da ogsaa; men ham selv maatte vi jo have, og naar man saaledes *skal* tage imod ham, saa smager det noget
 15 af en fjendtlig Indkvartering, som jeg desværre har prøvet før. Dette formaar vor Biskop heller ikke at fritage dem for, som han gjæster; men det kan jo være, at denne Levevis fører det med sig, at han puster lidt af det biskoppelige.

Men ellers maa jeg sige, at han er en brav Mand og ogsaa en dygtig Mand, 20 saa han ikke gjør sin Stilling nogen Skam i saa Henseende. Især i Skolerne er han en meget dygtig Mand til at efterse alt og give Lærerne gode Formaninger; han optræder her med stor men gavnlig og god Myndighed. I det hele syntes jeg godt om ham, og havde betydelig Glæde af at gaa og tale med ham disse to Dage. Han var meget uforbeholden, og om der end var et og
 25 andet, vi ikke saa ens paa, – han er jo paavirket baade af sin Fader og af det indremissionske – saa er han alligevel billig og medgjørlig, og jeg fik det Indtryk, at man kan komme langt med ham, naar man taler godt med ham.

Om Forsoningen kom vi meget godt til Rette, og jeg fik Fornemmelse af, at han ser paa den omtrent som jeg, – dog at han ikke ret tør tale om en
 30 objektiv Grund til Jesu Død, nemlig det onde. Dog forekom det mig, at han neppe turde udtale sig offentligt om hele denne Lære, og det kan jo ogsaa gjerne være, at en Biskop gjør bedst i at afholde sig fra dette at røre ved det bestaaende. Vi kom endda til at tale om den ny Psalmebog, og jeg søgte at lægge et godt Ord ind hos ham for den. Her var han ikke saa lidt
 35 ængstelig og tilbageholden, talte om, at der var for mange Ps. af Grundtvig, nævnede ogsaa de "7 Præster"(!); men lidt efter lidt blev han dog medgjørligere, og jeg mindede ham om, at de sibyllinske Bøger altid steg i Pris, man burde helst tage dem, mens de var at faa. Han var da heller ikke sikker paa, hvordan det vilde stille sig, naar nu Kirkeraadet fik det for. I det hele kom vi vel ud af det og skiltes ad "i al Venskab", men det er dog ikke Meningen, at

jeg længes efter at faa ham igjen. Kom han derimod i ligefremt Besøg, vilde jeg altid være glad ved ham; thi han er godt vendt i det største og er en Mand, der baade kan høre og svare.

Jeg har nu læst Korrektur paa Slutningen af Aabenbaringen, saa du kan
 5 vente den om ikke lang Tid, forudsat, at Schönberg nu ikke finder paa at udsætte Udgivelsen, til Høsten er forbi. Jeg vilde ønske, at du og din Kone kunde være her i nogle Dage, mens vi læste denne Bog højt sammen; jeg kunne saa strags hjælpe ind i, som jeg ønsker den forstaaet; og sine Steder vil det vist falde vanskeligt nok, naar den skal læses uden al Bistand. Men
 10 det lader sig jo vel ikke gjøre, saa jeg maa sætte mit Haab til, at du vil læse med god Villie. Det er mig meget om at gjøre, at du faar *noget* ud af den.

Jeg har nu læst Fr. Niensens Bog om Grundtvig og læst den med megen Interesse. Der er ikke saa lidt nyt, han har faaet fat i. Men, som du bemærkede, er Titelen uheldig; han maatte jo meget hellere kaldt den: Gr^s Liv
 15 indtil 1839 med nærmest Sigte paa det kirkelige, thi andet er det jo ikke. Vilde han virkelig fremstille hans religiøse Udvikling, saa har den sidste Del af hans Liv fuldt saa megen Ret til at tages med. Men enten har han altsaa ikke havt Øje derfor eller ikke magtet det; eller vel rettere ikke havt Tid til at naa længere den Gang.

Jeg mener forresten, at han havde gjort Ret i at erkjende, at der blev gjort
 20 nogen Uret mod Professor Clausen 1825 og derefter; jeg tror, det havde været Rudelbacks Pligt, da han jo den Gang var Gr^s dogmatiske Adjudant, at gjøre opmærksom paa, at Clausen ikke var Rationalist i almindelig Forstand, men dannede Overgang til noget bedre. Men Nielsen har "intet lært
 25 og intet glemt".

Vi har det taaleligt, og venter jo nu vore Feriebesøg. Jeg haaber, at du ogsaa har det godt og kan faa noget bestilt i den gode Ferie, der er dig forundt. Jeg forestiller mig, at du vel af og til tager ind og prædiker, for ellers vilde det vel blive et Savn for dig selv. Nu Tak for alt godt, og Gud
 30 velsigne dig, dit Hus og dit Arbejde.

Gylling 5 Juli 89.

Din gml Ven
 Otto Møller

35 311. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/10-1889]

Min kære gamle Ven! –

Skønt Du ikke med noget Ord har antydet nogen Forundring, er jeg dog vis paa, at Du mange Gange har undret Dig over, at jeg ikke har ladet høre fra mig i de mere end 4 Maaneder der er gaaede, siden jeg fandt en saa kær-

lig Modtagelse hos Dig. I et Brev, som Du havde skrevet 5 Juli, var Du rigtignok saa spydig at takke *mig*, fordi jeg havde besøgt Dig; ialfald følte jeg det som en berettiget Spydighed; ti det var jo øjensynlig mig, der burde have takket *Dig*. Men alligevel kunde jeg ikke overkomme at skrive, fordi
5 det vilde være blevet et helt bedrøveligt Brev.

Du véd jo, at jeg havde faaet Orlov for mit N.Test.s Skyld, og jeg havde glædet mig saadan til denne Sommer, baade til selve Arbejdet og til at blive omtrent færdig dermed. Og saa er det i den Sted gaaet saa tungt og trøgt, som jeg neppe kan beskrive, saaledes at Resultatet er bleven, at jeg ikke er
10 kommen længer med mine Noter end til sidst i 1 Timot. altsaa ikke engang har faaet et Hefte færdigt; ti det næste Hefte vil naa omtr. midt ind i Hebr.brevet.

Adskillige Forstyrrelser havde jeg jo, som man kunde vente, naar man boede saa nær Kbhvn, hvorfra Folk godt kunde finde en. Men disse var
15 ikke det værste; men jeg sov saa daarligt om Nætterne og var som Følge deraf sløv og træt om Dagen, kunde daarlig tænke og huske, og ingenting vilde skride for mig. Det var mig en stor Bedrøvelse og Ydmygelse; ti det var til Tider, som om Aanden rent havde forladt mig. Og saa det stadige Spørgsmaal, hvorfor det dog skulde gaa saaledes, med mange tvivlende og
20 daarlige Tanker.

Nu begynder det Gud ske Lov at lysne lidt. Men saa længe jeg saaledes i det, kunde jeg ikke skrive andet end om Jammer, hvis jeg skulde udtale hvad der laa mig paa Hjærte; og et eller flere slige Breve kunde ikke
25 være Dig til nogen Glæde. Derfor tav jeg tænkende, at Du ialfald hellere maatte tænke om mig, at jeg var en ligegyldig Støder, indtil jeg engang blev istand til at forklare Dig mine Omstændigheder. Det har jeg nu gjort i al Korthed; og saa maa Du ikke tænke ondt om mig for min Tavshed.

Tak for Din Fortolkning af Aabenbaringen. Jeg har hidtil rigtignok kun læst Indledningen, samt kigget omkring i Bogen hist og her; ti jeg bruger al
30 den Tid, jeg kan faa tilovers til at blive færdig med det næste Hefte af N. Test. Men det lidet, jeg har læst, har jeg været meget glad ved, og jeg haaber at vi skal mødes i en god Enighed om den Bog, ialfald i dens positive Indhold; derimod synes jeg nok, at Du i Indledningen kunde have været noget mindre haard mod dem, der ikke har forstaaet Aabenb. Jeg glæder mig til at
35 læse den sammen med min Kone og haaber, den skal blive til god Opbygelse for os begge i Fællesskab.

Jeg har haft den Ærgrelse i disse Dage, at Bisperaadet, som nys har været samlet, har forkastet, d.v.s. fraraadet Avtorisationen af vor ny Salmebog. De har alle været enige derom paa 1, Schousboe, nær; han kunde da heller ikke godt være andet bekendt end at holde paa den, siden han selv har været

med til at udarbejde den. Det er egentlig Fog som har faaet sat det hele i Værk, idet han saa at sige har sat sin bispelige Existens ind paa at hindre den. Der er noget saare bedrøveligt i dette Resultat, mest dog for Bispernes egen Skyld, ti jeg for min Del anser endnu ikke Slaget som tabt; jeg vil
5 ialfald gøre mit muligste for gennem Ministeren at faa Lov til at faa den indført i Holmens Kirke. Og kan man først faa den ind i én Kirke, saa skal den sikkerlig snart gaa igennem i dem alle.

Der er imidlertid én Ting, som har gjort mig noget betænkelig ved denne Fremgangsmaade. Jeg havde nemlig en anden Sag, som jeg skulde tale med
10 Scavenius om, og jeg agtede da at benytte den Lejlighed til tillige at tale med ham om Salmebogen. I den Anledning har jeg i den sidste Uge 4 Gange søgt ham i Ministeriet, men hver Gang var han gaaet, naar jeg kom der. Dette har aldrig hændet mig før, og skønt jeg ellers ikke er overtroisk, har dog den Tanke faldet mig paa Sinde, om dette mærkelige Uheld skulde
15 være et Vink om, at jeg ikke skulde gaa frem ad den Vej. Du kunde dog sige mig Din Mening herom.

Saa vilde jeg ogsaa gerne høre, hvad Du siger til det hoslagte Forslag, som er blevet sendt mig for et Par Dage siden, men med Anmodning om ikke for det første at tale videre om det. Derfor beder jeg ogsaa Dig indtil
20 dere at lade det være en Sag mellem os. Det er blevet udarbejdet af en Del indre Miss. Folk (væsentlig Indre Miss.s. Bestyrelse), samt Thomas Rørdam. Grundtanken kan jo være god nok, at man istedenfor – eller ved Siden af – de forskellige Stiftskonventer, som hver Gang bestaa af en tilfældig sammenkommen Kreds, stor eller lille, som det kan træffe sig, skulde have et
25 saadant Konvent, hvorigennem hele den danske Menighed i nogen Maade kunde komme til Orde.

Og jo mere vanmægtigt og ufrugtbart Bisperaadet viser sig at være, des mere kunde et sligt Konvent faa virkelig Betydning. Men der er i mine Øjne to Hovedfarer derved: først denne, at et sligt Konvent altid vil fristes til at
30 opfinde nye Ting, som bør gøres for at hjælpe på Livet, istedenfor at hjælpe Folk til trolig at passe deres Gerning hver paa sin Plads; maO. det vil fristes til at holde til med, og give Næring til Tidens Syge: at gøre Rabalder hellere end at være en tro Tjener. Og dernæst, at en saadan Ordning af Konventet i de 3 Grupper gaar jo ligefrem ud paa at slaa Partimodsætningerne fast.
35 Hermed hænger jo saa ogsaa sammen den rent praktiske Vanskelighed, at faa Folk indrangerede i de 3 Grupper, hvilket for de to sidstnævnte Klassers Vedkommende vil være omtrent umuligt. Disse Vanskeligheder kunde man imidlertid vel med god Vilje komme over, om Sagen ellers var god nok til at sætte Kraft ind paa. Herom er jeg i Tvivl, og jeg vilde derfor gerne høre Din Mening.

Du maa ikke gøre gældende mod Sagen, hvad der igrunden ligger allernærmest, at hele denne Dannelse og Virksomhed af Konventer, Foreninger o.dl. er noget forkert noget (en Nutidssygdom), som man ikke skal befatte sig med. Jeg kan godt være enig med Dig i, at de ere Udslag af en af Tidens
 5 aandelige Sygeligheder; men jeg mener, man er nødt til at tage Tiden, arbejde i den og med den, som den er; derfor bør man ikke af den Grund støde et saadant Forslag fra sig. – Apropos af Nutidssygdomme: igaar Aftes fik jeg en lille Bog ”Moderne Kristendom af en bekymret Mand” (Prof. Kübel i Tübingen; Stykker af den har tidligere staaet i Kirket.). Jeg læste
 10 den første Halvdel igennem; det er en forstandig og i mange Henseender meget lærerig Bog, skønt der kan gøres Indvendinger nok mod Mandens Enkeltmandsstandpunkt. Forf er en alvorlig kristelig og dygtig Mand; jeg har haft megen Gavn af forskellige exegetiske Arbejder af ham. – Men Du vil have Glæde af at læse hs Bog.

Brücker har nu søgt Anerkendelse i Folkekirken, d.v.s. han har gjort det for længere Tid siden, men hans Sag har nu atter været for i Bispeaaedet; hvad det har besluttet derom, ved jeg ikke, jeg antager, det har fraraadet hans Anerkendelse. Han har skrevet og sendt til Bispeaaedet en Redegørelse for sine anstødelige Udtalelser, og han havde tillige sendt en Afskrift
 20 af denne til Brandt med Anmodning om, at han og jeg(!) vilde gennemlæse den og sige ham, ”om vi fandt, at den indeholdt noget, som absolut hindrede at han kunde bliver anerkendt som Præst i Folkekirken”. Dette kunde jeg uden Vanskelighed svare Nej til; men havde Spørgsmaalet været, om den indeholdt noget der kunde ventes at omstemme Bispeaaedet, maatte
 25 jeg rigtignok ligesaa bestemt svare Nej; ti det var egentlig kun en Hævdelse af alle hans tidligere Paastande, kun i en mere sømmelig Form, hvorved der fremkom adskillige Selvmodsigelser. Han er en umanerlig selvklog og selvglad Person.

Hils Din Kone venlig fra mig. Gid det maa være blevet noget bedre med
 30 hendes Gigt og Sygelighed. Og Gud gøre det godt for Eder i alle Maader.

Kbhvn. 4/10 89.

Din trofaste Ven
 Skat Rørdam

35

312. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/10-1889]

Kjære Ven.

Da jeg forleden sendte dig min Forkl. til Aabenb., havde jeg ikke Tid til, hvad min Hensigt dog var, at sende et lille Brev med. Med en saadan lille

Slags Udgivelse følger jo det kedelige Arbejde at skulle sende den om til adskillige Venner, og man er ikke oplagt til at skrive til saa mange paa en Gang. Nu sidder jeg atter i min venlige Stilhed, og saa kommer jeg ogsaa til at tænke paa dig, tilmed, da Nørregaard i Søndags var her og fortalte, at han
 5 havde for nylig hørt fra dig, og hørt det glædelige, at du oplevede at se din Søn Hemming tage fat paa en god Maade paa sit Arbejde som Student. Ja det maa være meget fornøjeligt at være Vidne til det og paa en Maade leve sin egen Ungdom om. Du kan give ham mange gode Raad, hvis han vil følge dem; og det maa jeg jo slutte, efter hvad jeg hørte, at han vil. Gud give, at I
 10 fremdeles maa have Glæde af ham, thi det er jo en mangefold Naade af Gud, at han ikke blot giver os Børn men lader os beholde dem, se dem vokse til og faa Glæde af dem. At vi dog alle tilsidst maatte naa det, hver med sine, og vi tør jo vente det, eftersom Guds Naade er over al Skøn og Forstand.

15 Jeg ser af Avisen, at Kirkeraadet har endt sit Arbejde, og det interesserer mig meget, hvad det saa har gjort ved Salmebogen; jeg kan jo vide, at det ligger dig meget paa Sinde. Da Biskop Clausen var her i Sommer, lagde jeg ham det paa Sinde at stemme for den. Han var ikke meget villig dertil, men det lød dog, som han heller ikke var helt uvillig, og det kunde han da heller
 20 ikke godt være med den Forstand og Skjønsomhed han har. Hans særlige Form er just ikke det at være Præst, snarere Skolemand, Latinskolelærer eller saadan noget; men han er dog en alvorlig christelig Mand og kan godt se, at Salmebogen er bedre end den, vi har, om den end ikke er i alle Maader, som han ønsker den. Sætter han (og de andre) sig imod den, er det ikke
 25 af gode Grunde (end ikke subjektivt) men af Gnavenhed især.

Jeg fik ellers i Sommer Lejlighed til at se en anden af vore Biskopper nemlig Swane i Viborg. Han laa en kort Tid og badede i Hou, og kom saa med sin hele Familie her i Kirke en Søndag. Han er anderledes Præst i alt end Clausen, og paa mig gjorde han i det hele et godt Indtryk. Han blev
 30 her ikke ret længe, men hans Kone og Døtre var da nogle særdeles elskværdige Mennesker, og en Mand, der har saadan Kone og Børn, maa være en god Mand. Jeg kunde jo da ogsaa mærke, at han havde Forstand og Oplysning nok til at kunne være Biskop. Jeg fik dog ikke Lejlighed til at spørge ham, hvordan han vilde stille sig til Salmebogen.

35 Men man maa jo da vente, at Schousbo vil stemme for den, og Stein er vel heller ikke rent ud imod den. Og jeg tænker mig, at naar kun nogle af Biskopperne er for den, saa er vel Scavenius ikke bange for at faa den approberet. Mig kan det jo være det samme, da vi ikke her kan tænke paa at faa den i Brug; men for eder i Kbhvn. er det jo en Sag af allerstørste Betydning, da Tilstanden der jo er utaaelig, hvad Biskop Clausen var mer

end villig til at indrømme. Det var at ønske, at Spørgsmaalet der maatte løses paa bedste Maade, thi Sandheden er dog den, at af alt, hvad der kan gøres af Mennesker for at forbedre den kirkelige Tilstand, er det vigtigste dette at aabne fri Adgang til vor Salmeskat. Naar Biskopperne gjorde det, 5 saa kunde de spare sig alle deres andre utidige Konster og kejtede Forsøg paa at læge Skaden. Jeg ser, de denne Gang har behandlet 23 Forslag; det er vist noget raat noget, der kommer ud af det; det hele Raad er et utidigt Foster. Og Grunden er jo til syvende og sidst den, at vore Bisper staa udenfor Menighedslivet. De kan være i og for sig skikkelige Mænd, men de 10 leve paa Mynster og Martensen, og deres Tid er i Virkeligheden for længe siden forbi.

Jeg længes dernæst efter at høre, hvad du saa har faaet ud af din Sommerferie, at den ikke er løben fra dig, uden at du er kommen omtrent til Ende med dit Arbejde. En Del maa du jo da have faaet udrettet, hvis I da ellers 15 har været forskaanet for Sygdom. Jeg ved af egen Erfaring, at man kommer ingen Steds, naar den Gjæst holder sig til. Før du var hos os, var det, min Kone havde Betændelse i Brystet. Noget efter, hen i Juli fik hun en Gigtfeber med en tyk, smærtefuld Arm, og det holdt saa ud til ind i Septbr. og er forresten ikke helt hævet endnu. Det er noget slemt noget dette Gigtvæsen, og det har nok Tilbøjelighed til atter at holde sig til ved enhver 20 Lejlighed. Men det er som sagt ligesaa forstyrrende som et helt Hus fuldt af Gjæster, og saa endda ganske blottet for al Fornøjelighed.

Schönberg har ønsket, at der til næste Aar kunde komme en ny Udgave af min Bog "Den evangeliske Historie", der en Stund har været udsolgt og 25 af og til efterspørges. Jeg skal saa nu i Efteraaret til at drages med det, og krymper mig ikke saa lidt ved det. Helst vilde jeg, at kun den første Del, Fortællingen, blev trykt igjen, men han vil have begge Dele samlede til ét. Jeg finder mig saa nødt til at forandre meget, som jeg nu ikke kan synes om; men det er et Arbejde, jeg nødigt gaar til, at omdanne og rette paa saadanne gamle Sager. Desuden er disse Efteraars og Vinterdage saa daarlige at arbejde i for mine medtagne Øjne, saa jeg af flere Grunde skyder det fra mig det længste, jeg kan. Men helt sige nej, kan jeg heller ikke godt, da Bogen, som jeg ved, bruges paa adskillige Seminarier. 30

Jeg mærker endnu ikke til, at der er nogen, der lægger Mærke til min 35 "Forkl. over Aabenb."; og det kan jo gjerne være, at den vil gaa temmelig sporløst forbi. Jeg beklager, at den er bleven saa urimelig dyr; Schönberg maatte vist hellere sætte den til det halve; saa fik han vist ligesaa meget om ikke mere ind. Nørregaard vilde, jeg skulde sende P. Madsen den; men dels kjender jeg ham ikke, dels var jeg bange, han vilde anse det for Drilleri.

Lev nu vel min gamle Ven, og atter Tak for dit Besøg i Sommer. Lad høre

fra dig, naar du faar Tid, og give Gud, der ikke maa høres andet end godt fra dig.

Din gml Ven
Otto Møller

Gylling d. 5 Oktbr. 1889.

5

Med Nørregaard var her en Frøken Guldberg, som du nok kjender. Det var en god og forstandig Pige, saavidt jeg kunde skjønne.

10 **313. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[7/10-1889]

Kjære Ven.

Ja jeg fik dit Brev paa samme Tid, som mit afgik; men der er jo ingen Ulykke deri. Derimod er det bedrøveligt at høre, saa sølle vor som du dog
15 har det; der er noget sært og gaadefuldt ved det, thi da du var her, forekom det mig, at du var saa sund og normal paa Legeme og Sjæl, som du kunde være, og saa skal Elendigheden begynde, saasnart du kommer hjem. Hvad det dog er for en $\sigma\kappa\omicron\lambda\omega\psi$, der saaledes skal have Magt over dig!

Var du, som jeg foreslog dig, bleven her eller rettere kommet igjen og
20 opholdt dig her to, tre Uger i al Stilhed, saa havde du nok faaet udrettet langt mere. Men som sagt, jeg forstaar det ikke; thi vel er jeg ogsaa en gammel skrøbelig Person; men hvad jeg gjerne vil, det kan jeg i Almindelighed. Min Kone siger saa tit, at jeg har saa lidt Energi undtagen til det, jeg har Lyst til, og nogen Ret har hun i det.

25 Men da jeg nu ikke kan tvivle om, at du havde Lyst til dit Arbejde, og jo ogsaa havde faaet givet Tid til det, saa kommer det sære, at du saa ikke kan, da jo denne Afmagt kun er en Indbildning. Der er rigtignok nogen, der i Sommer har talt om, at I havde Sygdom i Huset, men det lader det jo ikke til efter dit Brev har været dig en sær Hindring. Jeg tror, du skulde slaa dig
30 ned herovre; vi skulde nok faa Tingene til at skride, men det tror du jo ikke, og det kan vel for mange Aarsagers Skyld heller ikke lade sig gjøre, i hvert Fald ikke mere i dette Aar.

Biskop Fog fik altsaa sin daarlige Villie frem, og du er bange for at gaa udenom ham til Maalet: at faa Bogen i Brug. Ja der er jo den Vanskelighed,
35 at det er en hel ny Bog; var det kun et Tillæg, hvordan det saa end var, til den alm. Salmebog, saa kunde han vist ikke hindre dig i at faa det. Men dette med en hel ny Bog er jo en anden Sag. Da imidlertid den nærværende Tilstand i eders Kirker er hel urimelig, og da jeg mener, at det burde være en fuldstændig fri Sag, hvad Salmer Præst og Menighed kan enes om; da jeg er vis paa, at det er lutter slette Grunde, der har ledet Bisperne i denne Sag,

da de i det hele er nogle dumme Stødere, der paa Grund af Tidernes Vanart er sat til, hvad de slet ikke du til, saa mener jeg ogsaa, at der slet intet er at betænke sig paa at gjøre det mulige og tilladelige for at faa Tilladelsen.

Vistnok er Scavenius ikke den behageligste at søge dette hos; jeg gik langt
5 hellere til Kongen selv, hvis det var Vejen; men selv Scavenius gik jeg ikke af Vejen for, thi han er jo dog Regering, og har han sine Skavanker, saa har de dumme Bisper ogsaa deres. Og dette dumme Nid, at man ikke under andre, hvad man ikke selv trænger til, ønsker jeg altid følelig straffet.

Var jeg i dit Sted, prøvede jeg alle sømmelige Veje, thi det er baade Synd
10 og Skam, at saadan Bornethed og Skarnagtighed skal have Fremgang. Var det kun dig, det gik ud over, kunde du fornegte dig selv; men der er mange andre gode Mennesker, det gaar ud over, og de bør ikke saaledes ofres for Dummerhovedernes Vilkaarlighed. Der skal nogen til at jævne Vej, hvor der ligger saadanne Klodser. Og der er da ogsaa Grændser for det Hensyn, man
15 skal tage til en kongelig Biskop, naar han er saa stædig og urimelig som dette Fjog. Der tales forresten om ham af Præster i Sjælland som et uanstændigt Udgangssøg; og under slet Kjørsel bør man ikke være bange for selv at tage en Haand med i Tømmerne.

Det medfølgende Forslag til et Landskonvent, som det vel hellere maatte
20 hedde, finder jeg ingen Smag i. Jeg kan aldeles ikke forestille mig, hvordan *Sondringen* i de tre Grupper skal iværksættes, eller hvordan der skal stemmes om, hvem hver Gruppe skal sende. Jeg tvivler paa, at vedkommende selv har nogen Forestilling om det. Indre Miss. er maaske saaledes organiseret, at den kan skaffe sig repræsenteret, jeg ved det ikke. Men de andre er
25 det ikke og kan ikke blive det. Hvor skal man regne sig selv hen? Jeg vil ikke høre til Grundtvigianerne (Askov), og heller ikke gjerne til "de andre", Avnerne. Jeg tror, det er aldeles upraktikabelt.

Og hvad skal saa et saadant Konvent tage sig for? Vi kan dog ikke have
30 ret mange Regenter over os; det skulde været et Delegeretmøde som det, der nu er inde sammen med Rigsdagen, altsammen kun unyttigt Ordgyderi. Jeg har som sagt slet ingen Sympathi for det eller Tro til det; det kunde gaa et saadant selvdannet Konvent som i sin Tid Askovmødet, at det blev dømt som noget revolutionært, og vel ikke helt med Urette. Det ligner saa meget den "moderne Christendom", som du anbefalede at læse den bekymrede
35 Mands Ord om.

Hvad jeg kunde ønske, var en almindelig ærbødig Adresse til Bisperne, om de ikke vil holde inde med deres reformatoriske Anstrængelser. Vi trænge ikke dertil, og de du ikke dertil. Lad enhver passe sit, hvor han er sat, og afholde sig fra "unyttig Handel". Jeg anser Kirkeaadets Arbejde for unyttig Handel, og de fleste Conventers ligesaa. Blot Folk dog kunde tie,

naar de intet har, de skal have sagt, og lade det ligge, de ikke kan magte, men bruge deres smaa Kræfter paa det, de er sat til, og kan vente Hjælp og Velsignelse til. Og fordi den utidige Travlhed er Tidens Skødesynd, derfor skal man ikke gaa med dertil.

- 5 I Kktidn. bliver du tiltalt for Oversætt. af "Hades". Du skulde have oversat det overalt med "Helvede", thi det betyder det; og ladet de moderne beholde deres hjemmelavede Dødsrige. Der er ikke i N.T. Tale om noget *almindeligt* Dødsrige; der er Tale om *Helvede* og *Paradis*, om *Ge-*
 10 *henna*, *Tartaros* og *Ildsøen*; lad hvert af dem være det, de er. Før Dommen er Sjælene enten i *Helvede* eller *Paradis*, og Herren er virkelig nedfaret til *Helvede*.

- Jeg ønsker, at du nu snart maa faa Lejlighed til med din Kone at læse Aabenbaringen. Det kan jo ikke tage uden en halv Snes Dage, og jeg længes efter at høre, at du i det hele kan forstaa Bogen, som jeg gjør. Der er god
 15 Christendom i den Bog.

Jeg har det noget trangt med Asthma i denne Tid og kan ikke gaa ud; og det er alligevel noget tidligt at skulle forlige sig med Vintersædet. Lev nu vel gamle kjære Ven. Guds Naade være med dig.

Din gml. Ven
 Otto Møller

- 20 Gylling 7/10 89.

314. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[23/12-1889]

- 25 Kjære Ven.

- Jeg er bange for, at din lange Tavshed betyder, at du ikke har det godt, og
 skjøndt jeg jo ikke ved noget nyt Raad for dig, synes jeg dog ikke, at jeg vil
 ligne Jobs Venner i, at de stod og saa paa ham uden at sige noget, men
 minde dig om, at jeg tænker paa dig. Det er jo kun meget lidt dette at tænke
 30 paa dem, der er i Trængsel, og mere kan vi dog i Almindelighed ikke gjøre
 end at tænke paa dem til det bedste, naar vi selv søge Naade hos Gud. Vi
 vente jo paa, at Gud for Jesu Skyld vil give os en fredelig og stille Jul, og
 det er saa det samme, jeg beder om for dig, at han vil løfte lidt paa Byrden,
 hvor den for Tiden trykker mest. Helt uden Tryk kan vi vel ikke leve, men
 35 ogsaa under Korset kan der være Fred; ogsaa i Fattigdom kan Herren lægge
 Velsignelse.

Jeg har gaaet og tænkt paa Evangeliet til næste Søndag om dette, at Jesus er et Lys til Oplysning for Hedninger men til Herlighed for Israel. Jeg slutter deraf, at han ikke kan lægge Herlighed over os; det er alene Israel, der kan bære den og dele den med os. Vi er ikke skikkede til Herlighed men

kun til Oplysning. Vort naturlige Kaar er jo Mørke og Dødsskygge, og i denne Henseende var Israel langt forud for Hedninger. For dem skinnede der i saa mange Maader Lys, at David endnu kan lyse rigtigt for os baade over Synd og Naade. Hvad Israel trængte til, var Herlighed, som saa ogsaa
 5 vilde hvilet over dem, naar de vilde tjent Gud efter hans Kald til dem. Herligheden var beredt for dem i den ny Pagt, kun de gik ind i den, som Paulus siger det 2 Cor. 3.

Hvad vi Hedninger trænge til, er ikke Herlighed, men Lys til at finde ud af Mørket med Trældommen og Angesten der. Og Gud har med Jesus givet
 10 os rigeligt Lys; men Herligheden er ikke givet os, saa vor idelige Følelse er af Fattigdom, Armod. Vistnok er der jo mange, der ikke føle det, tværtimod er ovenpaa, som om vi var saa overvættes rige; men saaledes kan jeg ikke se det og kan ikke skjønne andet, end at det er Skin og Skuffelse. Jo ældre jeg bliver, jo mere faar jeg Følelse af Fattigdom, Mangelen af al sand
 15 Herlighed. Al den megen Jav, som der christeligt stilles an i vor Tid, forekommer mig kun at gjøre Armoden mere kjendelig. I saa Henseende synes jeg, at S. Kierkegaard saa sandt, at det er den sorte Armod, hvori vi leve. Vi har stor Rigdom paa Oplysning men slet ingen Herlighed, Rigdom paa Erkjendelse, Fattigdom paa Livskraft eller Bekjendelse; og Grundtvigs
 20 Disciple er i det Stykke ikke forskellige fra alle andre, tværtimod.

Der var en, der et Sted gjorde opmærksom paa at Forf. til "moderne Christendom" ikke altid ramte hos os som i Tydskland, navnlig fordi han kjendte slet ikke til, hvad Grundtvig har været for os. Jeg mener, det er et
 25 Held for os, at han ikke kjender til det, thi han vilde saa kun ramme os desto haardere. Men det er vist ogsaa det, der gjør det saa trangt for os, selv efter at Gud har undt os saa naadigt Lys, at vi har intet af Herligheden, og det ogsaa af den Grund, at denne kan ikke gives, før Israel igjen vil være med til at tage mod den. Vore Kaar maa her i Livet være, mere Lys end Kraft.

30 Her var forleden i Besøg en Præst Hey, som i Sommer havde gjæstet en Pastor Winther nede i nærheden af Vordingborg, tror jeg. Hos denne Winther havde Biskop Fog i Sommer været paa Visitats og opført sig, saa jeg synes, det maa kaldes en ligefrem Skandale. Han havde forlangt en Flaske Konjak op med om Aftenen for at have at drikke af om Natten; og
 35 han havde ført den tommeste, uanstændige Snak. Der blev saa ved samme Lejlighed fortalt, at han i det hele overfor Kvinder er aldeles uberegnelig med sin løse, nærgaende, usømmelige Tale. Jeg har en Svoger i Bogense, som har fortalt mig om Provst Fog der, at han er slem til at drikke, kort sagt fuld ved alle Gjæstebud, hvor han er med, og saa ligeledes meget løs og uanstændig i sin Tale overfor Kvinder. Men jeg troede ikke, at Biskoppen

var ligesaa langt ude i det. Det er stivt, at vi skal have en saadan Person paa Sjællands Bispestol; og det lader til, at det er saa vidt bekjendt, at der snakkes om det rundt om paa Sjælland, hvor han har været. Han burde tilholdes at søge sin Afsked, og Præsterne derovre blive jo medskyldige i denne
 5 Forargelse, naar de ikke gjør andet end se det og le ad det samt snakke om det.

Vi har i denne Tid havt det en hel Del med Forkølelse, og jeg tænker, om det maaske hænger sammen med den Landfarsot, der jo for Tiden hjem søger hele Evropa. Det skal jo være en meget ubehagelig Sygdom, om den
 10 end ikke i Reglen er farlig. Gid du og dine maa forskaanes for at hjem søges af den, skjøndt det vel er rimeligt, at I ikke gaa helt fri, da den jo nok tager alle med, hvor den kommer.

Jeg hørte fra min Nabo Borch (han igjen fra Biskop Swane), at Bisperne er meget indignerede over det "selvbestaltede" Landskonvent, der tænkes
 15 indrettet. Ja, det kan man jo nok vide, at det staa dem ikke an, men de faa vel at finde sig i det, da det ikke er godt tænkeligt, hvordan de kunde komme ad med at faa det forbudt. Det kommer mig for, at der er ikke videre at vente af dette konstige, udtænkte Maskineri; sandsynligt bliver det et Redskab for Vilh. Beck; men det er jo vist nødvendigt, at der maa gøres
 20 noget for at tøjre de tummelumske Bisper, der tro sig kaldede til at reformere, og kan kun forkludre. Jeg længes efter at høre, hvad du har taget dig for med Psalmebogen. Der stod i Sthyr's Tidsskrift en Kritik over den af Stiftsprovst Damgaard; det var noget af det ferskeste, jeg længe har set. De Mennesker er mere uvidende, end jævne Confirmander bør være.

Gid nu denne lille Hilsen maa træffe dig med godt Helbred til Julen og med den nødtørftige Frimodighed. Vi kan hjælpe os med lidt, men ikke med slet intet. Gud trøste og glæde eder med det gode gamle Evangelium om en Frelser født.
 25

30 Gylling 23/12 89. Din gml Ven
Otto Møller

315. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[6/1-1890]

35 Min kære gamle Ven!

Da jeg lidt før Jul fik Dit sidste Brev, sagde jeg til mig selv; det Brev kom fra et godt Mske og en trofast Ven. Og Du skal have af Hjærtet Tak for den trofaste Kærlighed, som gaar igennem det fra først til sidst. Grunden til min Tavshed var dog ikke den, som Du tænkte, at jeg ikke havde det godt; jeg maa tværtimod med Tak til Gud sige, at jeg i de sidste Maaneder har

haft det rigtig godt efter mine Omstændigheder, d.v.s. vel været noget plaget af Søvnløshed, hvilket uundgaaelig gør en noget tung i Vendingen om Dagen, men ellers har jeg haft det godt baade paa Legem og Sjæl, og mit Arbejde har faldet mig ubyrdefuldt.

5 Men jeg har været saa urimelig overlæsset med Arbejde i de sidste Maaneder, Forretninger om Dagen og allehaande Møder om Aftenen, til hvilke der til Dels krævedes en Del Forarbejder (hertil hører navnlig en Del Forhandlinger om at faa mange flere Kirker i Kbhvn, hvor de udenbys Sogne paa 30-40-70,000 Msker skulde deles i mindre Sogne paa c. 10,000 Msker
10 med ganske tarvelige, dog rummelige Kirker; det har kostet mig megen Tid, men bliver formodentlig dog ikke til noget paa Grund af Avtoriteternes Træghed). Følgen deraf blev, at jeg ialfald i hele Decbr. ikke har haft et Øjeblik tilovers til noget ἀλλότριον; jeg kunde naturligvis nok have ofret en Timestid til et lille Brev til Dig, men jeg undsaa mig ved at gøre,
15 hvad jeg dog nu gør, skrive uden at have faaet Din "Aabenb." ordentlig læst; dette kunde jeg nemlig aldeles ikke naa. Saadan er Tiden gaaet lige til idag, da jeg har unddraget mig en Mindefest, som Vartov Menighed holder i Anledning af Brandts Død, for at kunne skrive til Dig og faa nogle andre presserende Ting fra Haanden.

20 Ja, Brandt gik nu bort. Han havde stadig ligget til Sengs siden sidst i Novbr., og hans Kræfter svandt bort lidt efter lidt, men forresten var han ved sin klare Bevidsthed lige til det sidste og fuldt klar over, at hans Tid var omme. Det var meget opbyggende og styrkende at tale med ham: alt det bedste i ham kom frem, han var saa mild og saa fuld af Tro til vor Herres
25 Jesu Kristi Naade. Jeg vil savne ham meget, skønt jeg navnlig i den sidste Tid, siden han flyttede ud paa Vodrofsvej, kun sjældnere har set ham; ti han var en god og forstandig Mand at tale med og raadføre sig med. –

Nu var det ønskeligt at faa en god Eftermand til ham; der er ingen Tvivl om, at hvis en god Mand kunde faas, vil man være ganske villig til at ansætte
30 en Grundtvigianer ved Vartov. En Kreds af Menigheden har henvendt sig til Hoff, men han har efter nogen Overvejelse svaret bestemt Nej. For Øjeblikket véd man ingen, som man er enig om at ønske. Nogle ønske Monrad i Køge; enkelte: Jungersen. Men foreløbig gør man intet.–

Men hvad siger Du, gamle Ven, om Du søgte det Embede? Jeg tror at
35 kunne indestaa Dig for, at om Du gjorde det, vilde Du faa det. Tænk alvorlig derpaa, og tal *alvorlig* med Din Kone derom, og bed hende fra mig at – ja jeg ved ikke bedre at sige end at tilskynde Dig dertil. Helt uegenkærlig er jo denne Opfordring ikke, ti nogen større Glæde kunde jeg ikke tænke mig paa mine gamle Dage end at faa Dig saa nær. Og sandt at sige tror jeg ikke, at Du vilde være helt ufølsom for Delagtighed i samme Glæde.

Ja, Gud styre og raade Dig nu i denne Sag, som det er bedst for Dig og for hans Menighed.

Hvad Du skriver om Fog, maa aldeles bestemt være i høj Grad overdrevet. Han har ganske vist den store Skrøbelighed, at han let faar for meget ved et Middagsbord, især hvor han føler sig vel til Mode. Formodentlig taaler han kun lidt Vin; jeg for min Del har ialfald aldrig set ham drikke meget. Og saa efter Bordet bliver han vrøvlevorn, kan sige de mærkeligste, ja utroligste Ting, særlig naar han taler med unge Damer, kan han møde frem med de floveste Komplimenter; men at han skulde føre *uanstændig* Snak, tror jeg bestemt ikke; det er den Slags Komplimenter, som for et Par Mskealdre siden fandtes at være i god Orden. Og at han har faaet en Fl. Kognak til at drikke om Natten, er jeg vis paa, *ikke* er sandt. Det kan jo tænkes, at han har faaet noget Kognak at skylle sine Tænder med mod Tandpine o.lign. men at han skulde kræve den til noget andet Brug, anser jeg for umuligt. –

Men at han er en yderst bedrøvelig Biskop, er kun altfor vist, – fuldstændig udenfor al Forstaaelse af noget kirkeligt og noget som falder ind under Begrebet Menighed, og fuldstændig ude af Stand til at tage imod Ræson. Det har han i den sidste Tid bl.a. vist paa den mest slaaende Maade ved de Forhandlinger som ere førte af forskellige med ham om den ny Salmebog (jeg har ikke gidet tale med ham derom, da det kun er Pine og Tidsspilde). Han har jo Masser af Indvendinger imod den, og mod enkelte Salmer i den, men ved et snurrigt Træf angaa de alle saadanne Salmer som findes enten i selve Konv. Slbg eller i dens Tillæg (f.E. Gudernes Gud, i ”Hyggelig rolig” – det er Hedenskab; ”Helgen her og Helgen hisset” – det er Papisme o.m.l.); naar man saa gør ham opmærksom herpaa og paa, at dette Tillæg er autoriseret og nu anbefalet af Bisperne til Brug i Kbhvn, saa er det ham tilsyneladende umuligt at fatte dette, men han begynder lige forfra: jo men hvor kan vi anbefale en Bog til Avtoration, hvor sligt findes? o.s.fr. Det er en Elendighed at have med en saadan Mand at forhandle. –

Nu har vi imidlertid udaf den ny Salmebog samlet et Tillæg paa henved 200 Salmer, Halvdelen nye, Halvdelen gamle Salmer, som findes forkvalede i Konv. Slbg, men nu ere optagne i den oprindelige Skikkelse; det vil vi se at faa indført ved Siden af Konv. Tillægget, haabende at det ogsaa skal finde Indgang omkring i Landet, og at der saa skal rejse sig en Stemning over hele Landet for at faa en ny Salmebog, naar man bliver ked af at have de mange Tillæg.

En 14 Dages Tid før Jul havde jeg Brev fra Fr. Nygaard, som opfordrede mig til at være Medindbyder eller Medopfordrer til en Indsamling til Søren Olesen fra Mors, for at han kunde drage om som grundtv. Indre Missionær.

Det er betegnende for Skrøbeligheden hos de fuldtro Grundtvigianere i vore Dage, at de nu slaa sig paa Lægprædikanter. Jeg svarede naturligvis Nej til denne Anmodning, ti jeg er vis paa, at disse vilde (ialfald kunne) afstedkomme endnu større Fortræd end de indremissionske, som dog endnu holdes under en vis Tugt, men en saadan vilde jo være utænkkelig overfor grundtvigske Lægpr., hvor sagtens hver enkelt Præst vilde anse sig berettiget til at beskikke saadanne, ej at tale om dem, der vilde løbe om paa egen Haand. Hvad selve S. Olesen angaar, er han forresten vist en alvorlig troende og sund Kristen; jeg talte noget med ham paa Aarhusmødet og syntes

5
10 meget godt om ham.

Men naar man læser hans Udtalelser paa Odensemødet, hvor han fortalte om, hvorledes han hidtil havde arbejdet, saa maa man rigtignok sige, at han er uden al Forestilling om de Vanskeligheder, en saadan Gerning vilde have. Han fortæller der et Par Exempler paa, hvorledes han havde talt til et Par

15 Personer, som havde ført kaad Tale; meget fornuftige og gode Svar, ganske vist, men saa mener han, at fordi han har sagt dette, kan han ogsaa være vis paa en Gang at møde dem i Guds Rige! Og saa kommer endnu dertil, at samme S. O. hører til Frimenigheden paa Mors, altsaa staa udenfor Folkekirken; det vil unegtelig tage sig noget ejendommeligt ud at sende en udenfor Folkekirken staaende Mand ud som Miss. indenfor samme.

20

Nu haaber jeg, at Du snart skal faa et Ark Korrektur af mit N. Test. – forudsat da, at Du fremdeles vil tjene mig med at læse den. Jeg har ikke kunnet gøre det mindste ved det i den sidste Tid og er derfor ikke bleven færdig med Noterne til Hebr. Men nu haaber jeg at skulle faa lidt fat igen. –

25 Det har ogsaa taget mig nogen Tid, at min Prædikensamling kommer i et nyt Oplag, skønt jeg selv kun har læst én Korr. derpaa; Resten har mine Sønner besørget. Dette er imidlertid blevet Anledning til, at jeg kan sende Dig hoslagte Portræt som en Nytaarsgave; jeg har nemlig maattet lade mig afskildre, da Boghandleren vilde have mit Portræt foran i Bogen. Nu kommer vel ogsaa snart 2 Udg. af Dine Evangelier; jeg vilde meget ønske, at der var kommet en hel Del Ændringer i den; ti den første Udg. indeholder trods mine Udsættelser i fordums Dage ikke saa lidt, som jeg mener hellere burde været usagt.

30

Vi har haft nogen Influenza i Huset i den senere Tid; min Kone var temmelig haardt angreben deraf og har noget svært ved at komme til Kræfter derefter; de unge slap lettere. Jeg har heldigvis hidtil gaet helt fri, hvis det ikke er en Gren deraf, der har vist sig i en haardnakket Snue og Hoste, som har holdt mig en 3-4 Uger, dog uden større Ulemper. Forresten synes samme Syge nu at blive alvorligere; navnlig dør der ikke faa gamle af den, d.v.s. den gaar over til Lunge- eller Mavebetændelser, som i faa Dage

35

ende med Døden. Idag er der til mig meldt 3 Dødsfald, alle af Infl., den ene var 80, de to andre 50 og 53 Aar. Bispinde Grundtvig ligger meget syg deraf, man venter ikke at hun kan leve.

Saa lev vel, min trofaste gamle Ven. Tak for alt trofast Venskab i det og de
 5 henrundne Aar. Gud velsigne Dig og Dine og give Eder og os et godt
 Nytaar, rigt paa Taksigelse. – Og Gud styre og raade Dig mHt Vartov, i
 hvilken Henseende Du gerne maa lade mig snart høre fra Dig.

Kbh. 6/1 90.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

10

Venlige Hilsener til Din Kone fra mig og min do.

15 **316. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[12/1-1890]

Kjære Ven.

Tak for dit Brev og det smukke Billede, der ganske vilde have tilfredsstillet
 mig, naar du havde iført dig en mere menneskelig Dragt. Jeg lader mig vel
 20 ikke mere "tage af", men jeg gjør det da afgjort ikke i "Ornat", som jeg
 altid finder, er en uklædelig Dragt. Men Ansigtet er jo lige godt, og det er
 jeg meget glad ved at se paa.

Vi har ellers havt en temmelig trang Jul. Anden Juledag fik Erik Difteri-
 tis, der sammen med Skarlagensfeber atter gaar rundt heri Byen. Han fik
 25 det stærkere end før, og vi gik i nogle Dage i ikke liden Bekymring. Nu er
 han oppe igjen, men Eftervirkningerne har ingenlunde fortaget sig. Lige op
 til Nyaar fik vi saa Influenza, der med et overfor hele Byen, saa der næsten
 ikke er et Hus, uden at de har havt eller har den. Jeg blev syg d. 31. Decbr
 og havde det temmelig trangt om Natten; men det var vel bleven derved,
 30 naar jeg ikke var staaet op og gaaet i Kirken næste Dag. Der havde jeg det
 ilde, og da jeg kom hjem, blev jeg for Alvor syg. Saa kunde det endda have
 gaaet, men d. 3 og 4 Jan. maatte jeg saa atter op og til Begravelse, og d. 5 i
 Kirken. Jeg har derfor en hel Del Efterveer endnu, men anser mig dog all-
 gevel for at være over det. Nu da jeg har skreven dette lille Brev, sidder jeg
 35 i jævnt Sved!

Min Søster Karoline blev syg nogle Dage før mig, men hun ligger endnu
 og er meget daarlig, saa jeg af og til er bange for, om hun kan komme over
 det. Hun har et skrøbeligt Hjærte, og det lider jo ogsaa under dette.
 Theodors Enke blev ogsaa syg, og hos hende gik det over til Lungebetæn-
 delse, som dog nu er ved at fortage sig. De andre er hidtil gaaet fri, men

Sygdommen tumler sig rundt om os, og de fleste af de angrebne er helt forvildede og rasende. Der er saa mange syge, at de somme Steder ikke kan pleje hinanden. Men det gaar jo da vel over igjen.

Hvad angaar det, du skriver om Vartov, da bragte det mig virkelig lidt
 5 Uro. Dels var det jo meget tillokkende at tænke paa, at jeg kunde komme til at leve i Nærheden af dig, skjøndt det jo er usikkert, hvorlænge det gode vilde vare; dels er jeg for en Del mæt af det her, siden dette Venstrevæsen ogsaa her har faaet Indpas og fortrædiger al aandelig Gjerning og Udvikling; og dog – hvor er det Utøj ikke? Men snart kom jeg dog til Eftertanke
 10 og indsaa, at skulde jeg have været til Kjøbenhavn, saa havde Gud vel sørget for, at det var sket, før jeg blev saa gammel og aflægs, som jeg nu er. Det var usømmeligt af mig, om jeg nu vilde til at indtræde i Tranedandsen. Nej det passer sig bedst for mig at blive i min Krog, hvor jeg tilnøds kan gjøre Fyldest og det endda daarligt nok.

Dertil kommer jo saa, at der i denne Kreds, som samles om Vartov Kirke, sagtens ikke er en eneste, der har tænkt paa eller ønsker mig til deres Præst. Og jeg vilde da vist ogsaa passe yderst daarligt for dem, thi jeg kan slet ikke synge den gamle glædelige Melodi. Men hvad Mening var der for mig i at søge et Sted hen, hvor ingen ønsker mig? Endelig kommer nu hertil, at naar
 20 jeg tog herfra, kunde jeg vel ikke længer sørge for de mange Sødskende og Slægtninger, der nu engang høre mig til og er mine Næster. Alt dette gjør, at jeg ikke kan føle nogen Dragelse bort herfra, ikke at tale om, at jeg vilde være ubehjælpelig i en By, hvor jeg skulde op ad Trapper. Jeg maa derfor sidde ganske stille, naar der ikke kommer et Bud ovenfra om at rejse, og
 25 hvordan det skulde komme overbevisende for mig, ved jeg forresten ikke. Det gøs ogsaa i mig ved at tænke paa, at jeg skulde til at være Broder til de fine kjøbenhavnske Præster istedenfor at blive blandt de Bønder, jeg hører til. Saaledes duftede altsaa den Uro bort igjen.

At du vil tro det bedre om Biskop Fog, kan jeg jo i og for sig ikke
 30 fortænke dig i. Men det er dog vist lige fuldt sandt, hvad jeg skrev, hvis da ikke min Hjemmelsmand ligefrem har løjet om det, han selv har hørt og set. Det er vist meget værre, end nogen tror; og hvordan skulde en Mand ogsaa være saa aandsforladt i sin Gjerning, som han er, naar der ikke var andet i Vejen med ham, end at han er noget distrait? Han ligner nok sin
 35 Broder i Bogense, og det er et Bæst.

Jeg er enig med dig i, at det er noget Jammer med denne grundtvigske Indre Mission. Meningen er jo foreløbig ikke anden, end at Søren Olesen skal have et Levebrød; og det faa de at skaffe ham, der har Brug for ham og finde Smag i ham.

Hvad I nu har grebet til med Psalmebogen, er vel nok den eneste rette

Vej; det var vel fornuftigst at have begyndt med den Ende. Men paa den anden Side er det ikke spildt, hvad der er arbejdet med den Bog; dens Tid kommer nok om ikke før saa i næste Aarhundrede. Men harmeligt er det, at disse Dosmere skal kunne stænge for det gode og fornødne. Det er Mynsters grimme Aand, der her bliver ved at gaa igjen, og jeg kan ikke se andet, end at Mynster var en uhyre Hindring for det gode. Alle disse hans Efterkommere er i sig selv ingen Ting, men hans Skygge er over dem; og de blive ved at rekruttere sig selv, saa vi endnu i lange Tider skal regeres af dette Misregimente. Men vi i Afkrogene lide mindst af dette grimme Gjengangeri; over Kjøbenhavn vil det længe svæve som en Sky.

Naa, lev nu vel gamle Ven. Det var da godt at høre, at du er nogenlunde tilmode. At du har mer at bestille end du kan overkomme, er du jo vant til. Gud hjælpe dig igjennem det, saa du dog maa have det godt hjemme i din lille Rede. Naar hans Fred og Varetægt er der, saa er alt taaleligt.

15

Gylling d. 12/1 90

Din gamle Ven
Otto Møller20 **317. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[19/2 -1890]

Min kære gamle Ven!

Endelig, langt om længe, er jeg da kommen saa vidt, at jeg kan sende Dig det første Ark af det kommende Hefte af mit N. T. Det har trukket noget længere ud, end det i sig selv var nødvendigt, fordi jeg i den sidste halve Sned Dage har dels ligget, dels maattet holde mig i Ro uden større Beskæftigelse paa Grund af et Anfald af Influenza, som jeg nu dog haaber at have helt overstaet og som jeg kan sige mig at være sluppen let fra i Sammenligning med mange andre. – Jeg haaber, at I nu alle ere komne vel ud over Eders Daarlighed af samme Udspring, og navnlig at Eders lille Erik maa være bleven helt rask igen.

Det kom mig egentlig ikke overraskende, at Du sagde Nej til at søge Vartov, og jeg kan godt se, at der kan være adskilligt, som med Grund kan holde Dig derfra. Men det gør mig alligevel stadig ondt, – eller rettere, det er mig en vemodig Tanke, at det ikke kunde ske, ti det kunde have været ej alene glædeligt, men ogsaa godt for os begge, og sagtens ogsaa for adskillige andre, om Du kunde være kommen hertil. Nu bliver det formodentlig Jungersen, som kommer her. Vartovkredsen har efter næsten endeløs Snakken frem og tilbage endelig besluttet at opfordre ham til at søge Embedet, og efter hvad Scavenius siges – rigtignok paa 2den eller 3dje Haand – at have

udtalt, vil han vælge til Præst den, som Vartovkredsen er enig om at ønske.

Jungersen kan vist have adskillige Betingelser for at gøre Gavn herinde; han har holdt adskillige Foredrag herinde (paa Borcks Koll.), som mange Studenter var glade ved. Men det kommer an paa, om hans Forraad, som
 5 han har at tage af, ikke temmelig snart slipper op. Og saa er der, hvad jeg er mest bange for, [fare for], at han af de røde Grundtvigianere skal lade sig trække med til adskilligt, som han bagefter vil komme til at fortryde. Der er for adskillige Msker noget særlig tillokkende ved af dem, der staa udenfor eller alleryderst i Forgrunden og paa Grændsen, at betegnes som en for-
 10 domsfri Aand, der forstaar hvad der er oppe i Tiden etc. Og jeg frygter for, at Jungersen er særlig tilgængelig for Fristeren, naar han møder frem i den Skikkelse. –

I Grunden tror jeg at Brandts Svigerson Monrad i Køge havde været bedre paa den Plads. Han er et kvikt Hoved og taler godt. Men Vartovs-
 15 folkene var bange for, at han var noget fornem (vist ikke helt uden Grund), og især havde det gjort dem bange, at han er saa nervøs, at han ikke kan tale fra en Prædikestol, men maa have som et lille Katheder staaende paa Gulvet at tale fra. Man kan jo ikke godt andet end spørge: naar en saa ung Mand (han er vel kun et Par og 40 Aar) allerede er saa aflægs, hvad skal det saa
 20 ende med?

Nu har vi da faaet lavet vort Tillæg, og alle kbhvske Sognepræster og Kapellaner paa 4 nær have indsendt et Andragende til Ministeriet om at faa det avtoriseret og tilladt til Brug i Forening med Konventstillægget. Det skal formodentlig først gennemgaa Bispeaadets Skærsild; men jeg kan dog
 25 ikke godt tænke mig, at denne ogsaa denne Gang skulde hindre Tillæggets Brug. Skønt, noget mere stupidt og ukyndigt paa Salmesangens Omraade, end Bispeaadet er, skal man vist vanskelig kunne finde, saa man vil ligesaa vanskelig kunne beregne, hvad et saadant Raad kan finde paa. Vi har forresten begaaet en ærgerlig Fejl, jeg ved ikke ret, hvorledes det er gaaet til,
 30 at vi har optaget en Salme, som findes uforandret i Konventstillægget. Der udkommer nu et Par omtrykte Blade, hvorpaa Fejlen er bleven rettet.

Nu vilde jeg imidlertid meget ønske, at Præster omkring i Landet vilde slutte sig til vort Andragende om Tillægget. Ti jo flere Røster der hæver sig for det, des vanskeligere vil det blive for Bispeaadet at sætte sig imod det; –
 35 og saa, har vi først faaet Tillægget ind, saa anser jeg det kun for et Tidsspørgsmaal, naar Menigheden bliver saa ked af at have en Salmebog med to Tillæg og tre Registre, at den med uimodstaaelig Kraft vil kræve en ny samarbejdet Salmebog.

Nu haaber jeg i Eftermiddag at skulle begynde paa en ordentlig Læsning af Din Aabenb., som jeg hidindtil kun har haft Stunder til at kigge i hist og

her, hvorved det er (= har været mig) umuligt at faa noget Udbytte, andet end Indsigelser, som vækkes. Saa meget er jeg dog vis paa, af hvad jeg har set, at jeg vil faa Opbyggelse af den, og det er jo dog det vigtigste. Jeg læste forleden Dag i Dine sidste Nadvertaler det Stykke "Til Bords med Abraham, I. og J.", og havde megen Glæde deraf. Jeg har ogsaa læst det tidligere, men den Gang ikke faaet saa meget ud af det. Denne Gang sank det imidlertid ret ned i mig, saa jeg kunde føle det styrkende i at turde tro, at den Naade, vor Herre J X giver os her paa Jorden, den har vi tilfælles med, og den knytter os sammen i evigt Fællesskab med hele hans Menighed

10 her og hisset, og ikke mindst styrkende, at vi knyttes sammen med den hinsidige Menighed, som ved hans Kraft er kommen ud over Striden. Jeg tænker – og haaber – at jo ældre man bliver, og jo mere ens Arbejdstid her lakker mod Enden, desmere vil man føres til at føle sig hjemme i det hinsidige, som vi alene af Jesu Kristi Naade faa Borgerskab i, og derved

15 blive istand til at se "med Smil paa Verdens Usselhed, paa Jordens Strid og Møje", – og fremfor alt da, at han ved sin Aand des mere vil hjælpe os til at være hans tro Tjenere, der kan lade Verden snakke hen, naar vi kun véd med os selv, at vi lever – eller *vil* leve – vort Liv for hans Ansigt.

Gud give nu, at dette Brev maa træffe Dig og alle Dine i god Stand, og

20 istand til at være glade i Herren. Jeg er imidlertid bange for, at den skarpe Østenvind, vi har haft i de sidste Dage, ikke er god for Dig. Lige modsat er det for mig. Jeg befinder mig sjældnen bedre, end i den dermed følgende klare og lette Luft.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

25 19/2 90.

318. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[21/2 -1890]

30 Kjære Ven.

Hermed følger Arket, som jeg ikke har noget af Betydning at bemærke til. Meget deri finder jeg særdeles godt. Jeg synes naturligvis ikke om Ordet "Forsoningsoffer", som forekom et Sted, og som meget godt kunde undværes der; men i og for sig lægger jeg ingen Vægt paa det. Oversættelsen er

35 tydelig og Forklaringen i det hele god.

Det er da godt, at du er kommen dig igjen; Marie skrev just idag, at du sagdes ikke at være rask. Er du glad ved det kolde Vejr, saa er jeg det ikke. Jeg skal nemlig paa Søndag hen og prædike i to kolde Kirker for Borck i Randlev, som er syg. Det er en stor Ængstelse for mig med ham; han er min bedste Ven her paa Egnen, og har nu faaet en Daarlighed, der ser ud som

begyndende Tæring. At han dog maatte komme sig. Det er ogsaa galt med min anden gode Ven Rasmussen i Saxild; han ligger af en Slags Apopleksi, han kan ikke huske noget uden et Øjeblik; det er sørgeligt i alle Maader, men ogsaa paa den Maade, at jeg er saa daarlig istand til at hjælpe andre.

5 Nu skal jeg imidlertid afsted til Randlev paa Søndag, og atter paa Tirsdag til en Brudevielse der. Om jeg kommer vel fra det, vil det undre mig, men man skal jo det, man skal.

Jeg er enig med dig i, at Monrad vist var heldigere end Jungersen i Kjøbenhavn; thi jeg er ogsaa bange for, at han fristes altfor meget af det
10 fremskredne. Men gid, det maa gaa bedre.

Jeg har ellers i den senere Tid været stærkt optaget af de ny Hypotheser om det gamle Test. Hidtil har jeg holdt mig i Afstand fra alt det, da jeg dog ikke er istand til ret at dømme med. Men jeg var flov ved denne Holdning, thi man bør jo dog kunne taale at høre, hvad det er, der siges hele Udlandet
15 over. Nu er det jo imidlertid nødt os lige ind paa Livet, idet der i Norge er udgivet en Oversætt. af et af Wellhausens Skrifter, og denne Bog anbefales baade i Nationaltidn. og i Højskolebladet som sund Læsning. Man kan jo ikke andet, end at man skal gjøre sig bekendt med det, og det var Synd at sige, at det ikke er interessant nok. Det er i høj Grad fængslende og be-
20 daarende, og jeg er bange for, at vi fra den Kant har noget meget slemt forestaaende. Det lader sig visselig ikke tie ihjel, dertil er det altfor tiltalende.

Men gaar det ind i Folk, saa gaar Christendom ud, om ikke lige i Øjeblikket, saa i kort Tid. Turen vil med Nødvendighed komme til det ny Testamente ligesaa, og den, der kan tumle saadan med det gamle, kan visse-
25 lig ligesaa let med det ny. Det er jo forresten det, som Renan, Rydberg, A.C. Larsen og lign. gjør, kun ikke med den Dygtighed og Konsekvens som Wellh. Det bliver absolut nødvendigt, at der er nogen, der kan vise Vej i dette Virvar, og hvem er der, som har *Evne* og *Mod* til det? Nu rejser jo Buhl bort, og han var vel ogsaa for langt inde i det, til at han kunde hjælpe
30 nogen imod det. Mon hans Bortrejse skulde staa i Forbindelse med hans Standpunkt i denne Sag, saa han af den Grund ikke skulde kunne være blandt de andre Professorer? Jeg mener, at man maa beklage hans Bortgang, thi han er i mange Henseender en flittig og dygtig Mand.

Men selve Sagen navnlig angaaende Mosebøger har voldt mig meget Bryderi; og det er vist ikke helt Snak, at det er ikke alt fra Moses, men at Præsteskabet har havt en betydelig Finger med i det. Jeg er alligevel her meget vanskeligt stillet; jeg har ingen at samtale med om det, ingen da, som forstaar sig noget paa det. Man kan jo lade det staa ved sit Værd altsammen, saalænge det er paa Afstand. Men naar det nøder sig ind paa en, er man jo dog tvungen til ikke blot at hitte paa Forsvar og Udflugter men ogsaa at

give Sandheden Ret. For Øjeblikket er jeg ikke istand til at sige med fuld Overbevisning, hvad jeg tror, der er fra Moses selv; thi vel kan jeg ikke tvivle om, at han "har skrevet", som Herren siger; men jeg kan heller ikke se rettere, end at der er noget i Mosebøger, som han ikke selv har skrevet.

5 Ligesaa uimodsigeligt synes det mig, at Genesis er efter flere Kilder; men det har jo mindre at sige, da Moses jo meget vel kan have benyttet saadanne med fuld Ret. Jeg vilde meget ønske, at jeg havde Lejlighed til at tale med dig om disse Sager. Og jeg mener, at der maa gjøres noget ved den Sag, om det ikke, før vi ved af det, skal vise sig, at en Mængde Præster og Lærere
10 saavel som andre er paa Hovedet midt inde i det.

Psalmebogstillæget har jeg endnu ikke set men haaber snart at faa fat i det. Kommer der en Adresse, man kan underskrive paa, eller hvordan skal man give tilkjende, at man billiger det? Jeg nærer ingen Forventning om at kunne faa det indført her, og saa synes det mig underligt at være med til at
15 ønske det. Men rimeligt vil Bisperne blive træt af at gjøre Modstand længere. Men nogle tvære Karle er de, og det ikke blot i denne Sag men kort sagt i alt.

Jeg har i den senere Tid ogsaa læst, Drummond: Naturens Love i Aandens Verden. I sin Tid var jeg glad ved det første Afsnit, som stod i
20 Sthyr's Tidsskr. Men Resten svarer slet ikke dertil; det er i det hele en daarlig Bog, ren Darwinisme, hvad da forresten Wellhausens Anskuelse af G.T. ogsaa er. Det lader til, at det er Evolutionslæren, der skal blive vor mest besværlige Nabo herefter. Jordbunden er ligesom beredt for den; den fænger overalt som Ild i tørt Straa. Vi gaa vist i det hele vanskelige Tider
25 imøde; der er Uvejr i Luften, Jorden bæver.

Gud bevare os i Naade i den Ark, der ikke forgaar, paa Klippen, der staar ind i Evigheden.

Gylling 21/2 90.

Din gml Ven

Otto Møller

30

319. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[24/2-1890]

Min kære gamle Ven!

35 Tak for det tilsendte Ark. Hermed har Du to Ark, som Bogtrykkeren har sendt mig paa én Gang. Det har den Fordel, at Du her kan læse hele Efeserbrevet ud i ét; men ellers er jeg halvvejs bange for, at Du skal blive ked af at faa saa meget paa én Gang. Du behøver imidlertid ikke at forhaste Dig med Læsningen, men kan tage den i al Magelighed efter Din Lejlighed. Blot denne Sendelse nu maa træffe Dig nogenlunde rask. Jeg har paa Dine

Vegne glædet mig over at det baade igaar og idag trods Kulden har været kønt stille Vejr, som jeg tænker gør den mindre besværlig for Dig.

Naar Du skriver igen, lad mig saa vide Din Mening om, hvorledes jeg bør oversætte ἐπίσκοπος og διάκονος Fil. 1, 1. 1 Tim. 3. Tit 1. Jeg har alle-
 5 vegne oversat det: Tilsynsmand og: Menighedstjener. Men da jeg nu fik 1ste Korr. af Filipp. faldt det mig paa Sinde, at det i Grunden er Pedanteri at oversætte saaledes, eftersom vi jo har optaget begge græske Ord i vort danske Kirkemaal, – det sidste rigtignok som ”Degn”, hvilket jo umulig
 10 gaar an. Jeg har ogsaa tidligere tænkt adskilligt over den Sag; men det, der den Gang holdt mig fra at bruge ”Biskop og Diakon”, var, at jeg ikke mente (og heller ikke endnu mener) at kunne oversætte Presbyteros: Præst. Imidlertid er dog Konsekvensen i saadant tilfælde mindre vigtig end Tydelighe-
 15 den; og den mener jeg fremmes ved ”Biskop og Diakon”. – Som sagt, lad mig høre, hvad Du mener derom, for at jeg kan rette det i Manusk. til Pastoralbrevene, inden jeg sender det i Trykkeriet.

Hvad Du skriver om Wellhausens Kritik, eller kritiske Hypoteser, har ogsaa voldet mig – og volder mig endnu ikke saa lidt Kvide, navnlig fordi det hidtil har været mig umuligt at faa Tid til at sætte mig saaledes ind deri, at jeg tør have nogen bestemt Mening derom. Mit N. Test. tager mig al den
 20 meget sparsomme Fritid, jeg har, saa at jeg i det højeste kan faa Tid til et aldeles overfladisk Bekendtskab med hvad andet der kommer frem. – At Wellhausens Hypotese maa aldeles frarøve Menigheden det Gl. Test., er jo utvivlsomt, ligesom ogsaa at det saa kun vil være et Tidsspørgsmaal, naar det vil gaa ligesaadan med N. Test. – forsaavidt det ikke allerede er sket ved
 25 den nyere Kritik over de synopt. Evangelier. –

Imidlertid er det jo de allerfærreste, som gaar saa vidt som Wellh., der jo gør Loven til et Makværk lavet henimod, under og efter Exilet. Men selv om man, som f. E. Delitzsch (og efter Sigende ogsaa Buhl), lader Loven være lavet paa Salomons Tid, bliver det i Virkeligheden ikke stort bedre, ti
 30 Skriften bliver herved jo under alle Omstændigheder voldgiven de Skriftkloges, d.v.s. Kritikernes Paafund. Klare Sagen kan jeg imidlertid ikke, end ikke for mig selv, langt mindre for andre, – d.v.s. ligesaa lidt for mig selv som for andre. Saa meget er mig tydeligt nok, at Genesis er sammenarbejdet af mindst to forskellige Kilder – en lignende Sammenarbejdning som
 35 f. E. Lidelseshistorien i vore Salmebøger, – men dette anfægter mig slet ikke, da det overmaade godt lader sig forene med Moses’ Forfatterskab og Bogens fuldkomne Troværdighed i det hele. Men naar man saa kommer til de andre Mosebøger, saa bliver det mig langt sværere at komme til rette dermed, og dog kan jeg ikke negte, at der er noget, ja meget om det. Og jeg kan ikke her hjælpe med, hvad jeg i tidligere Dage tænkte, at der hist og her

er sket Interpolationer og Tilføjelser, hvilket heller ikke vilde videre anfegte mig (ligesaa lidt som den utvivlsomme Interpolation Joh. Ev. 8, 1ff.).

Det som imidlertid hidtil har været min Trøst og Tilflugt i dette Virvar – og deri har intet kunnet rokke mig –, er den mærkværdige, dvs. vidunderlige og i Grunden overmskelige Sanddruhed og Troværdighed, som udmærker ikke mindst Mosebøgerne. Naar deres Beretninger havde været Sagn, som gennem Aarhundreder (tusinder) havde gaaet fra Mund til Mund, saa er det aldeles psykologisk uforklarligt, at f. E. Patriarkerne og Moses ikke er bleven udpyntede til Halvguder, – om ikke just med overmskelige Legemskræfter, som de hedenske babiloniske Sagn, saa med overmskelig sædelig Fuldkommenhed, medens de nu staa som Msker med Kød og Blod og samme Fristelser som alle andre. Dette har Kritikerne intet Øje for, som det jo i det hele er alle Kritikers Ulykke, at de ikke kan se Skoven for de enkelte Træer. – Og hertil kommer saa hele det gl. Testaments sædelige Alvor og Inderlighed, som er saa aldeles stik modsat den for alle Msker fælles Syndenatur, og ligesaa modsat selve Israelfolkets Syndenatur, der lægger sig for Dagen i dets idelige Frafald til Hedenskabet og dets Synder, – og som gør at Gl. Test. staa ligesaa højt næsten over *alle* religiøse Oldtidsskrifter som Himlen over Jordan. – Gl. Test. saavel som Israels Religion bliver paa denne Maade en Gaade, som bliver langt mere uforklarlig end noget af de Tvivlsspørgsmaal, som Kritiken opkaster.

Men Du har Ret i, at det er en Sag, som bør og maa klares, hvis den ikke skal gøre store Ulykker. Naar jeg kun var færdig med mit N. Test., skulde det være det første jeg tog fat paa; men inden den Tid tør jeg ikke give mig dybere ind derpaa, ti det vilde sikkert blive det samme som at jeg aldrig blev færdig med N. T. At Buhl kommer bort, beklager jeg i Grunden ikke; ti han er en Tydsker i hele sin theologiske Tankegang; og det er *alle* tydske Theologers Ulykke, at de mener sig berettigede, for ej at sige forpligtede til aus dem Tiefen ihres Bewusstseins at konstruere Kristendommen og Alting fra nyt af.

Efter at have læst Monrads sidste Stk. i sidste Numer af Kirket. beklager jeg heller ikke, at Jungersen blev foretrukken for ham til Vartov; det som har stødt Vartovsfolkene fra ham, var hans ”Fornemhed”; og ganske afset fra hint Stykkes Indhold gør det paa mig et frastødende Indtryk ved den overlegne Fornemhed, hvormed han i Grunden raillerer over det hele. Der er i Forvejen nok af denne Overlegenhed (Aandsaristokratisme) hos en hel Del Vartovsfolk, at de mener at kunne se ned paa alle Rørelser af levende Kristenliv; den vilde sikkerlig ved Monrad være hjulpen til altfor megen Grøde. Der er i mine Øjne intet fordærligere Stade end dette at have alt sit paa det tørre.

Saa lev vel for den Gang. Gud give os – Dig saavel som mig – sin Naade til, at det ikke skal blive tørt for os, men at hans Naades Dag maatte falde paa os.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

5 24/2 90.

320. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[28/2-1890]

10 Kjære Ven.

Tak for dit Brev, som traf mig i taalelige Kaar. Jeg slap nogenlunde vel fra mine Farter til Randlev; og da dit Brev kom, sad Valgmenighedspræst Hansen fra Balle her i et Besøg, saa jeg kunde ikke strags tage fat paa dine Papirer. Lad mig nu først svare paa dette om Biskop og Diakon. Jeg vilde uden Betænkning oversætte: Tilsynsmand og Tjener, og saa nok tilføje den fornødne Forklaring. Biskop vilde, synes mig, være meget vildledende, da det, *vi nu* kalde Biskop, slet ikke ligner hint. Vel Biskop er en høj Statsstilling og slet ikke andet, knap nok Præst. Diakon er jo ganske vist Menighedstjener, men i Ordet selv ligger jo ikke noget om *Menighed*; derfor bør det kun hedde Tjener. Heri er jeg for mit vedkommende sikker, at disse to Ord bør oversættes saa. (Paa Sindssygeanstalten hedder en Opsynsmand "et Opsyn"; kunde man ligesaa sige "et Tilsyn", var det allerbedst).

Ovennævnte Hansen var kommen heromad for at tale med mig om forskellige Ting og deriblandt ogsaa om den hele Historie om det gamle Testamente, hvoraf han jo da ogsaa var bleven berørt. Man nødes under saadanne Omstændigheder til at sige mere, end man næsten ved, eller man nødes til, at danne sig en Mening, som man maaske ellers vilde have været længere om at naa til. Jeg kunde nemlig ikke godt lade ham rejse lige klog, men maatte hjælpe ham til Rette, saavidt jeg formaaede. Jeg er nu glad ved at se, at du omtrent staar i det som jeg, eller at du jo heller ikke vil negte, hvad jeg synes ikke kan negtes. Jeg er enig med dig i, at i 1 Mb. er der flere Kilder samlet sammen; men jeg stoler ligefuldt paa, at det med ganske smaa mulige Tilføjelser er samlet af Moses, og at der gjerne heri kan være noget, der er farvet af ægyptisk Theologi; saaledes især det 1ste Capitel. Men i det hele taler det for sig selv som paalidelig Historie; og jeg ser ikke, at der kan anføres Grunde af Vægt mod, at Samlingen her er foretaget af Moses. (Hvad der paastaaes at være sluttet fra Sprogets Karakter, anser jeg for mest Løgn).

Dernæst kan jeg føle, at det er Moses, der fortsætter med at fortælle om Udgangen og Lovgivningen paa Sinai – samt atter ender med de store Taler osv i 5 Mb. Men 3 og 4 Mb. tror jeg, er Traditioner fra Moses, der er vokset

ned gennem Tiden og samlede ikke just paa en Gang men lidt efter lidt maaske lige ned til efter Eksilet. Der er god Mening i at ende med en *saa-dan* Lov men ikke i at begynde med den. Jeg mindes ved den om hele den "kanoniske Ret" i Pavekirken. Det er opsamlet voksende Tradition, som man virkelig har troet, var oprindelig. Her er ikke et Bedrag af Enkeltmand, men en Omsætning, der er foregaaet gennem lang Brug i Aarhundreder. Man har hele Tiden troet, at det var Traditioner fra Moses, man lærte og forplantede og forklarede nærmere, Men hvor der udtrykkeligt staar, at Moses *skrev* (2 Mb. 17, 14; 24, 4.7; 34, 27; 4 Mb. 35,2; 5 Mb. 1,5; 5,2; 10 17,18; 27, 3. 8; 31, 9-25) eller at Josva *skrev* (Josva 24, 26), der tror jeg, vi har deres Skrift; Jøderne var virkelig et *ærligt* Folk.

Jeg er kommen til at antage, at den gamle Jødiske Forestilling var den, at מלאך var en Engel (1 Mb. 22, 11.12; 48, 16; 2 Mb. 3,2; 14, 19; 23, 20; 24, 16 osv. Dom. 2,1; 6, 11.12; 13); og det er vist ikke urigtigt (jfr. Matth. 23, 31, 15 Ap. Gj. 7,35). Men at de altsaa ligesom søgte Gud bag ved ham, der aabenbarede sig, forekommer mig at være noget theologisk (om af ægyptisk Visdom, som man ogsaa deraf kunde hidlede den underlige Flertalsform מלאכים , thi den smager dog noget af Flertalsguder).

Samuelsbøger og Kongebøgerne anser jeg for god Historie (ligesom Esra 20 og Nehemia), af hvem de saa end er i deres nærværende Form. Profeterne er det jo saa med, at de i det store ikke angribes. At der er mange Psalmer af David, anser jeg for uomstødeligt; det er Sange af en saa enestaaende religiøs Genius, at hans Navn ikke kunde være glemmt; og naar Traditionen tillagde David dem, er det vist rigtigt nok, kan de i Virkeligheden ikke 25 modbevises med Grunde, der har det mindste at sige. At de nyere ikke anerkjende Daniel, kan man sagtens forstaa; men deres Grunde veje vist ikke noget. Dom. Præd. og Højsang, Job, Krønnik. Bøger, Esther bryder jeg mig i det hele ikke videre om.

Hvad er det for "høje Personer", der skal være indviklede i den hemmelige Skandalehistorie i Kbhvn? Det er da vel ikke Ministeren eller endnu 30 nogen højere oppe? Her i Nabsognet er der passeret en Forbrydelse mod en Pige af en saa hæslig Natur, at der vist aldrig er hørt Mage til det. Der gaar forfærdelig meget Skidt i Svang.

Lev nu vel gamle Ven; og god Lykke med Arbejdet fremdeles. Jeg har jo 35 bemærket et og andet ved Arkene. Gud være med eder.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 28/2 90.

Monrads Stykke i Kktidn. forekom mig morsomt og i det hele sandt.

321. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[7/3-1890]

Min kære gamle Ven!

Nu har jeg haft det medfølgende Ark liggende næsten hele Ugen, ventende
 5 paa at faa Tid til at skrive samtidig med dets Sendelse; men det har ikke
 været mig muligt at faa et Øjeblik en eneste Dag, om Formiddagen Forret-
 ninger, og om Eftermiddagen dels Møder, dels Overløb, dels Skriverier.
 Nu sender jeg det uden at kunne mere end at takke for det sidste Ark og
 medfølgende Brev. Du skrev deri til min Forundring at Du havde Besøg af
 10 Valgmenighedspræst Hansen fra Balle. Jeg har ladet mig fortælle, at han var
 en fuldblods Brückerianer, dvs. Beunder af Br.; derfor undrede det mig at
 han vilde søge Dig. – For nogen Tid siden blev mig forresten fortalt, at
 samme Brücker i den senere Tid prædiker, at Gud ikke saadan véd alle
 mulige Smaating, som et Mske gør, heller ikke hører han alt, hvad vi bede
 15 om; det er kun det store almindelige, han tager sig af.

Men nu må jeg stoppe. Jeg skal i Aften skrive Betænkning om en meget
 vidtløftig og vanskelig Sag, et Andragende om at faa de store Forstadssogne
 delte i mange mindre paa c. 10,000 Mske (mens de nu er i Gennemsnit paa
 40,000 og derover), hvilket vilde kræve 16-18 ny Kirker med tilsvarende
 20 Forøgelse af Præstetallet. Begge Dele er saare nødvendige, men det ulykke-
 lige er, at der skal saa grumme mange Penge til, – alene Kirkerne vilde, naar
 de byggedes ganske tarvelige, løbe op til et Par Millioner. Det er grumme
 trist at skulle afvise en saadan Begæring af Hensyn til Pengene, d.v.s. at sige:
 vi er nødte til at lade Mske i 100,000 vis vokse op næsten i Hedenskab;
 25 og det er ikke muligt at *paavise*, hvor Pengene skal tages fra, og kan man
 ikke gøre dette, vil en Anbefaling for Sagen betragtes som talt hen i Vejret.

Med Guds Hjælp skal Du snart høre mere fra mig. Gud være med Dig og
 Dine.

Din gamle Ven

Skat R.

30 7/3 90.

322. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/3-1890]

35 Kjære Ven.

Hoslagt følger Arket, som jeg ikke har havt noget af videre Betydning at
 bemærke ved. Dog billiger jeg ikke din Anmærkning til 2,6.7; men det
 nytter vist ikke noget at prøve paa at røkke ved din Mening paa dette Punkt.
 Jeg kan ikke fatte, hvordan du kan sige, at Herren nogensinde fra sin Fød-
 sel til sin Død ”var i Guds Skikkelse”, jeg mener, det er den simple Sand-

hed, at han afførte sig den, da han blev Menneske; thi før han blev Menne-
ske, var han i Guds Skikkelse. Med hans Menneskeblivelse udtømte han *sig*
selv for sin evige Skikkelse. Du vil jo vel sige, at var dette Meningen, saa
maatte der staa "Ordet" og ikke "Chr. Jesus". Jeg husker, at du for mange
5 Aar siden sagde det samme her i Huset, og at min Fader da svarede dig, at
saa kunde Apostelen Johannes (1 Joh. 4, 3) jo heller ikke hævde, at "Jesus
Christus *kom* i Kjødet". Du rystede dengang dit orthodoxe Hoved af
Harme og gjør vel det samme endnu, saa jeg vil ikke anvende flere Ord
derpaa; men det giver den bedste Mening at tage det som jeg gjør. Jeg ser
10 heller ikke, hvordan der ellers kan blive Tale om en virkelig "Kenosis", som
du jo dog rigtigt nok hævder, idet du siger, at han modtog al sin Magt ved
Bøn fra Faderen. Dette er rigtigt, for han afgav den, da han blev et *sandt*
Menneske.

Hansen fra Balle er ganske rigtig en god Ven af Brücker; men han optager
15 alt fra denne i den bedste Mening, som jo da ogsaa er kjønt nok. Hvad Br.
kan falde paa, er ikke let at sige; men jeg synes dog, at det, du skriver, lyder
noget vidtgaende selv for saa dristig en Fyr. Hansen var i Vinden med det
gamle Testamente, og det var vist det, der førte ham hertil.

Mange Kirker i Kbhvn kan nok ikke rejses; men jeg synes heller ikke, det
20 er saa nødvendigt, kun de, der er der, blev brugt hele Søndagen, af den ene
efter den anden, og de saa havde det at sige, som skulde siges. Det, der
behøves, er flere og bedre Præster, hvis der da i det hele skal sættes Dæm-
ning mod den kommende Vandflod.

Jeg venter hver Dag paa Foraar; men endnu kommer det ikke; nu sner det
25 igjen.

Jeg fik idag et Brev fra en Enke i Kjøbenhavn, J.L. Knudsens Enke. Hun
mente at ikke Jungersen men Monrad kom til Vartou. Jeg tror vedblivende,
at Monrad var bedst.

Lev nu vel gamle Ven. Det er paa en Maade godt som du at have nok at
30 bestille; Lediggang er ond. Guds Naade være med eder.

Gylling 10/3 90.

Din gamle Ven
Otto Møller

35 **323. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[21/3-1890]

Min kære gamle Ven!

Her har Du et nyt Ark, og Tak for det forrige. – Desværre er det en saa
vidtløftig Sag at forhandle skriftlig om Fil. 2,6-8, at jeg ikke kan faa Tid
dertil; men kunde jeg gøre det mundtlig, saa tænker jeg endda, at jeg, trods

mit "ortodokse Hoved" som sagtens vilde bringe Dig til at indhulle Dit uortodokse dito i en Sky af Røg til Smittes Forebyggelse, dog skulde bi-bringe Dig adskillige Grundskud, som sagtens skulde gøre Din Position ialfald noget vaklende.

- 5 Men jeg vil dog hos Dig betænke, at hvis Du ellers er enig med mig i, at Xtus *havde* Guddoms*magten* ogsaa i sin Fornedrelse (dette gør Du ialfald ingen Indsigelse imod, og Du vil da heller ikke godt kunne negte, at en afmægtig eller magtesløs *Tjener* ikke duer til stort andet end at gøre tom Stads, allermindst duede til at *bære* en Byrde som Verdens Synd, eller til at
- 10 *udføre* et saadant Stortværk som at genløse os fra den), saa har Du dermed, enten Du vil eller ej indrømmet, at Xtus i sig selv (per se) var i *Besiddelse* af Guddoms Herligheden (= $\mu\omicron\rho\phi\eta\ \theta\epsilon\omicron\upsilon$) og at det var en frivillig Kærligheds og Lydigheds-Akt, at han afførte sig den, og det ej alene én Gang for alle, men han vedblev hele sit Jordeliv igennem at afføre sig den (eller:
- 15 udtømme sig for den), idet han aldrig vilde give efter for hverken Djævlen eller Farisæernes "*Fristelse*" til at give dem et Tegn fra Himlen. Et saadant gav han kun Peder, Jak. og Joh. paa Forklarelsens Bjærg, og det endda kun som halvt i Drømme for dem. Og skønt jeg slet ikke giver mig ud for at kunne forstaa, eller rettere: forestille mig (dvs. gøre mig en klar Forestilling
- 20 om) hvorledes Jesus kunde have udtømt sig for sin Guddoms Skikkelse (som dog i sig selv var den naturnødvendige Aabenbarelse, eller Fremtræden af Guddoms Magten), saa kan jeg dog endnu langt mindre tænke mig den monstrøse og horrible Tanke, som i vore Dage er mest paa Moden, at han ogsaa havde udtømt sig for Guddoms *Væsenet*, en Tanke som dog synes
- 25 mig at være den aldeles nødvendige Konsekvens af, at han havde udtømt for Skikkelsen, forsaavidt dette tages i anden Forstand, end jeg har gjort det (= frivillig givet Afkald paa Brugen), da jo Skikkelsen er den nødvendige Aabenbarelse af *Væsenet*.

- Dog nok herom. – Jeg har nu faaet læst de første 12 Kapp. af Din Joh
- 30 Aabenb. og i det hele været rigtig glad ved Fortolkningen, mindre derimod ved Indledningen, som forekommer mig at være unødigt bidsk, ligesom jeg ogsaa anser det for en altfor stor Dristighed at sige: alle som ere komne før mig, have været, om ikke "Tyve og Røvere", Joh. 10, saa dog kolossale, og i bedste Fald temmelig store Dosmere. Hvad Fortolkningen angaar, har det
- 35 slaaet mig ved sin øjensynlige Rigtighed, hvad Du siger om de to Steder for Synet: Himmelporten og Havstokken. Dette anser jeg for en vigtig Post (vistnok hidtil ubemærket), og jeg vilde ønske, at Fortolkningen af Enkelthederne i det følgende vil vise sig ved nøjere Prøvelse at slaa til, d.v.s. jeg haaber det og tror *i det hele* at den gør det; men den nøjagtige Gaaen-efter af Dine Meninger har jeg ikke endnu kunnet foretage og kommer vel ikke

dertil førend jeg skal til selv at skrive Noter til Aabenb. – Det som iøvrigt efter min Mening giver Din Bog sin Betydning er, at den – for at tale Tydsk – mere synes en Frugt af Intuition end af Reflexion, og det er vel netop den Maade, hvorpaa Aabenb. skal læses, for at man skal kunne hente Opbyg-
5 gelse af den.

Nu kan det rimeligvis betragtes som afgjort, at Monrad bliver Præst ved Vartov, idetmindste har Ministeren indstillet ham dertil. Men en hel Del af Vartovkredsen, navnlig alle som slutte sig til Venstre, er nu i Færd med at faa lavet en Valgmenighed herinde, hvortil de vil have Jungersen til Præst,
10 og han siges at skulle være villig dertil. Det skulde gøre mig meget ondt, om dette skulde ske, ti en saadan Kreds vilde upaatvivlelig give Anledning til megen ond Omtale, den indeholder nemlig mange urolige Hoveder, som brænder af Lyset efter at trænge sig frem og gøre kirkelig Allarm. Og en Valgmenighed, hvis Oprettelse for en væsentlig Del skyldes Begæret der-
15 efter, vil neppe føre andet end Ulykke og Elendighed med sig.

Du spørger i et tidligere Brev, hvad det er for ”høje Personer”, der er indviklede i den vederstyggelige Uterlighedssag, som i et Par Maaneder har sat Sladdertungerne her i Byen i Bevægelse. Det har jeg ikke hørt noget om, og der er i hvert Tilfælde neppe Tale om Ministre eller nogen endnu
20 højere Person. Men der nævnes mange Mænd, som hidtil gennem mange Aar har været almindelig ansete og meget betroede Mænd, dog saavidt jeg ved, kun i den højere Borger- eller Middelstand. Et stort Gode ved denne Sag er at den er kommen i Hænderne paa en meget dygtig og bestemt ung Kriminalretsassessor, som siges at gøre sit yderste for at man ikke her som
25 saa ofte skal hænge de smaa Tyve og lade de store løbe. Naar han saa ogsaa blot kan hindre, at højere Indflydelser trænge sig ind imellem Retten og Forbryderne; det er i den Henseende ikke godt, at adskillige af de groveste af disse ere fremragende Størrelser blandt Frimurerne; ti disse Folk har ved mange Lejligheder vist sig at have et særegent Greb paa at hjælpe deres
30 Kumpaner ud af ”Forlegenheder”. Men grueligt er det, hvor meget af den Art der gaar i Svang. Du har maaske i Bladene set omtalt et Børnehjem ”Talhitha kumi”; det optager kun Pigebørn *under 12 Aar*, som ere blevne misbrugte til Uterlighed, og der er altid flere, der begæres Plads til, end der kan optages (for Tiden er der, saavidt jeg ved, 18 Børn). – I Sammenhæng her-
35 med vil jeg sige Dig Tak for Dit Stykke om ”Tidernes Tegn”; det er et godt Stykke. – Fortsættelsen kommer vel snart.

Lev saa vel for den Gang, min gamle Ven. Gud være med Dig og Dine.

21/3 90.

Din
Skat Rørdam

324. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[24/3 -1890]

Kjære Ven.

Hoslagt følger Arket uden Bemærkninger af videre Betydning. Du kunde
 5 nok rette lidt paa Stilen i Indledningen, thi den er uklar paa flere Steder.
 Oversættelsen falder jo flere Steder tung; men jeg ved ikke at sætte noget
 bedre i steden.

Hvad du skriver om Fil. 2, vil jeg ikke svare noget paa; du lader til, at
 der ligger dig megen Vægt paa det; jeg ser paa dine forsigtige Bemærkninger
 10 som snurrige, at du nemlig vil gjøre saa mange Omveje for ikke at støde an
 mod Systemet. Men det har for mig intet at sige; og selv om vi havde Lej-
 lighed til at forhandle mundtligt derom som i gamle Dage, vilde jeg vist
 ikke spille ret mange Ord paa denne Finesse, *hvem det var*, der afførte
 sig Guds Skikkelse.

Hvad du melder om Monrads Ansættelse kunde jeg nok slutte mig til af
 sidste Kirketidende, hvor det anmeldes, at han skal være Bladudgiver af den
 fra 1 April. Det er nu vist heldigt nok, at det er ham, der er kaldet; er Me-
 nigheden ikke tilfreds med ham, saa er det sagtens af sære Grunde; i hvert
 Fald er der jo nok i Byen, som de kan gaa til, om han ikke kan tilfredsstille
 20 dem. Selve Vartov Sogn vender sig vel ikke fra ham. Men det er meget be-
 tænkeligt, hvad du slaar paa om en Valgmenighed om Jungersen. Ikke at
 det har mer at sige med en Valgmenighed i Kjøbenhavn end andensteds;
 og allevegne er det noget meget løst og foreløbigt, der neppe vil staa ret
 mange Aar. For den Sags Skyld er det ligegyldigt, om der bliver en Valgme-
 25 nighed mere. Men det er meget betænkeligt for Jungersens vedkommende;
 det er de vildgale, Hr. Plenge, Hostrup o.l. der vil have ham fat, og han er
 vel desværre nem at lokke. Jeg har kjendt ham godt engang og været hans
 Ven, men jeg føler slet ingen Drift til at advare ham mod dette, thi jeg har
 ingen Tro til, at han hører efter andet end det fra den gale Side. Det er for-
 30 underligt, saa forkoglede det røde dog er for visse Mennesker; og Jungersen
 er desværre ikke upaavirkelig fra den Kant. Han kan endnu ende et sært
 Sted.

Jeg har i denne Tid læst nogle Ting af den amerikanske Profet og Re-
 formator Henry George. Han er jo af mange Grundtvigianere anset for en
 35 slags Messias, og det forundrer mig ikke, thi man vil vanskeligt træffe
 nogen fra et andet Land, der er mere aandsbeslægtet med de følsomme
 Grundtvigianere (Hostrup, Schrøder), end denne George er. Det er den
 selvsamme Lire, det samme lyse Syn paa Livet, det samme vildgale Haab
 om Fremgang mod et lykkeligt Verdensrige. Efter Georges Mening bestaar
 Guds Rige i rigelig Mad og Drikke; han mener at kunne paavise en (let!)

Vej til, at alle kan faa nok deraf, og dermed er Vejen banet for, at Guds Rige kan komme. Det er længe, siden jeg har læst noget, der har gjort saa vammelt et Indtryk paa mig; og det vamlers altid for mig, naar de fattige paa denne Maade skal indsættes som Himmerigs Arvinger. Jeg tror hellere, man
 5 maa have rene Socialister end disse halvgudelige Personer, der fantasere om med Lethed(!) at kunne skaffe alt det onde bort, blot de maa komme til at kvaksalve. Jeg tænkte nok i Forvejen, at det var en gal Person denne George, siden han smagte Grundtvigianerne saa godt, og det slaar godt nok til. At Grundtvigianerne anbefale noget er for mig det samme som, at det er
 10 noget Juks og Galskab.

For Øjeblikket sidder jeg, næst at tænke paa Paaskeprædikener, med Pontus Wikner. Det er ogsaa en rost Bog, men den smager ikke mig; det er Affektation og Skaberi, og skal saa se ud som noget langt bedre end enfoldig Christendom. Dog er det kun Begyndelsen, jeg har havt med at gjøre af
 15 hans Bog "tanker och frågor".

Med min Ven Borch lader det til at gaa lidt frem; dog skal jeg derover 2 Paaskedag; men saa har vi vel Foraar. Lev saa nu vel, og Gud være med dig ogsaa i Arbejdet til Paasken.

Din gml Ven
 Otto Møller

20 Gylling 24/3 90.

325. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/4 -1890]

25 Min kære gamle Ven! –

Hermed to ny Ark; det første har jeg haft liggende i nogle Dage ventende paa at faa Stunder til at lade nogle Ord følge med; men jeg har ikke kunnet faa et Øjebliks Tid før i Aften. Du skrev i Dit sidste Brev om, hvorledes Du havde læst en Slump af Henry George og var i Færd med Pontus Wikner.
 30 Det var med en Slags Misundelse jeg læste derom, ikke dog som om jeg ikke undte Dig at være ene om Læsningen af disse to Forfattere, – kunde jeg faa Tid til at læse, blev de sagtens iblandt dem, der kom sidst paa Listen, idetmindste George, skønt ogsaa det jeg har set den sidste omtalt og forrost for, har gjort et temmelig vamlende Indtryk paa mig; jeg har faaet den
 35 Forestilling om ham, at han er en selvforelsket og selvbeskuende Person, der behager sig selv i sin egen Ædelhed, der bl.a. ogsaa skal vise sig i at kunne forædle Kristendommen paa en saadan Maade, at den kan blive smagelig for "ædle Fritænkere" –; men det jeg kunde misunde Dig, var dette overhovedet at kunne læse.

For nogen Tid siden fik jeg et Par Aftener tilovers til at læse Halvparten

af din "Aabenb."; men jeg er ikke kommen videre siden, rimelig ikke af Mangel paa Lyst, men simpelthen fordi min Tid har været saa helt optagen fra Morgen til Aften, saa jeg kun har kunnet besøge de nødvendige Korrekturet, samt gennemløbe de nødtørftigste Aviser og Ugeblade. Lidt Extraarbejde har jeg unegtelig haft ved en Gang om Ugen at holde Salmeforedrag, d.v.s. i al Korthed og Enfold at paapege Indholdet m.m. i de nye Salmer, som er komne frem i vort ny Tillæg. Det har ganske vist ikke taget mig lang Tid at forberede mig dertil; men den Eftermiddag er dog gaet dermed. Imidlertid har jeg haft den Glæde deraf, at adskillige brave kristne

5 Mske derved er bleven hjulpne til at kunne læse, og dermed ogsaa synge deres Salmer med noget mere Forstand end ellers. Ti det er næsten utroligt, hvor lidt endog alvorlige Kristne her i Byen forstaa sig paa Salmer; de opvakte paa Landet vidste at faa langt mere ud af dem, formodentlig fordi de har og giver sig bedre Tid til at fordybe sig i dem.

15 Jeg har idag prædiket om Røveren og vor Herres Naade mod ham, navnlig om det mærkelige i, at han (Røveren) kunde se, hvad ingen andre, Venner saa lidt som Fjender, kunde blot saa meget som skimte, at den korsfæstede Jesus var *Herre* og havde, eller stod i Begreb med at overtage, et Rige, hvor der var Plads til frelste Syndere. Jeg ser ingen anden Forklaringgrund hertil end hans oprigtige Synds-Erkendelse og Bekendelse:

20 denne Sanddrøhed mod sig selv aabner Hjærtet for Naaden og Sandheden i Kristus, hvor usanselig den Skikkelse end er, som han fremtræder i. Og det skal da ogsaa nok vise sig, at hvor denne Synderkendelse mangler hos voksne Mske, og hvor Synderkendels. – som hos mange Nutids Grundtvigianere – gaar paa den gammel-verdslige Melodi: naturligvis er vi Syndere saavel som alle andre, der vil man vanskelig undgaa at slippe ind i Forsøg paa at lave en Kristus efter sit eget Hoved.

Det er i det hele denne Mangel paa alvorlig og samvittighedsfuld Synderkendelse, som er Ny-Grundtvigianismens Grundskade, saavidt jeg kender til den; derfor er der ingen virkelig Tro paa Syndernes Forladelse, men denne staaer som noget omtrent selvfølgeligt; og deraf udspringer atter den mangfoldige *μεμψιμοιρία*, som kommer frem hos de Folk: naar kun de udvortes Levevilkaar blev lavede anderledes, saa havde man Paradiset paa Jorden; ti at de selv skulde behøve indvortes at blive anderledes, end de er,

35 det kan der ikke være Tale om.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Gud give Dig og Dine en velsignedt Paaskefest i Jesu Navn. Hils Din Hustru.

4/4 90.

Din
Skat Rørdam

326. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Aalborg 23 Apr. 1890.

Min kære Ven!

Hermed sender jeg Dig et nyt Ark med Tak for de to sidste. Som Du ser af
 5 Overskriften, er jeg i disse Dage i Aalborg, hvor jeg siden sidst i forrige
 Uge har været i Besøg hos min Datter Herdis og min Svigersøn Clausen,
 res. Kap. ved Budolfi Kirke. Det gaar kun smaat med Trykningen af mit N.
 Test., eller rettere sagt, den staar helt stille nu, fordi Papirfabrikanterne her
 i Landet har dannet en "Ring", for at skruue Papirpriserne op, og førend den
 10 Sag er klaret, kan der ikke faas Papir til Trykning; 6 Ark staar i Formerne
 færdige til Trykning, og nu har Bogtrykkeren ikke flere Typer.

Det er en mærkelig By at se, Aalborg. Der er neppe nogen By her til
 Lands, som har bevaret saa meget af Fortidens Præg, ikke at tale om en
 Mængde gamle Huse, af disse Bindingsværks Bygninger med 4-5 Etages
 15 Gavle, den øvre Etage stadig ragende ud over den nedre, men saa er der
 ogsaa en Mangfoldighed af Stræder og Gyder, nogle som netop kan passe-
 res af en Vogn, andre kun af Fodgængere, idet de er saa smalle at man uden
 Vanskelighed kan spænde fra den ene Side af Gyden til den anden. Og end
 mere paafaldende er den Mængde Sekter, eller Religioner, der har slaet sig
 20 ned her. I Avisen i Søndags averteredes Gudstjenester, foruden i Byens to
 Kirker, ogsaa af Methodister, Baptister, Irvingianere, Kvækere, Den fri
 Mission, Frelsens Hær; desuden holdes Forsamlinger af Mormoner, "Doms
 Basunen" (en svensk Sekt, som dog endnu kun skal omfatte 3 Familier) og
 maaske flere endnu.

Ved at se og høre alt dette, dvs. at det gaar saaledes ikke alene i Kbhvn,
 hvor det jo er forklarligt nok, at mange forskellige Retninger kan trives,
 men ogsaa i en Provinsby, kommer man uvilkaarlig til at spørge: mon
 Folkekirken kan blive ved at holde sammen ret længe? Men man ser da
 tillige, at der er en stærk Trang i Msket til at have med det aandelige og
 30 øvrige at gøre, og at det gælder om, at vi som særlig er blevne Ordets
 Tjenere, bruge vor bedste Kraft for at hjælpe Folk til at finde de rette
 Livskilder. Hvad der dog slog mig endnu mere end de mange Sekter, var at
 jeg ved et Besøg hos en ung Præst i Gjerding et Par Mil Syd for Aalborg
 hørte, at ved den nys afholdte Folketælling havde to Gaardmænd i Sognet
 35 angivet sig som værende "uden positiv Tro", altsaa religionsløse, eller
 Fritænkere. Der er jo rimeligvis ikke faa, baade Bønder og andre, hele
 Landet over, hvis religiøse Stade med god Ret *kunde* betegnes paa samme
 Maade; men det er dog et mærkeligt Tidens Tegn, at man nu ude paa Lan-
 det er kommen saa vidt, at man aabenlyst udtaler dette, og det vil ventelig

vide sig, at det her gælder om at Begyndelsen bliver gjort, for at mange flere skal faa Mod – eller Frækhed – nok til at følge efter.

Ligeledes hører jeg her, at navnlig langs med Limfjorden, baade Nord og Syd for Fjorden, har den "fri Mission" næsten Overtaget over Becks indre
5 Mission, tildels saaledes at den opluger dem, der har været med i den sidste. Det er en svensk (eller norsk) Frøken Juel, som er Hovedlederen deraf heroppe, – en baptistisk-methodistisk Retning, som tilpligter alle sine Medlemmer at gaa ud paa at omvende andre.

I de Dage, da jeg har været her, har jeg da endelig faaet læst Din
10 Forklaring af Aabenb. til Ende. Jeg kan imidlertid ikke endnu sige andet derom, end at jeg har læst mange Dele deraf med megen Glæde, eller rettere: Opbyggelse; og navnlig mener jeg, at Du maa have Ret i den Forklaring at Babylon er = Syndens *Lyst*; derved faar man en langt mere træffende Tanke ud end ved at forklare det om den verdslige Kristenhed e.lign.
15 Men forresten ligger mine Tanker om Bogen – baade selve Aabenb. og Din Forklaring – endnu i et saadant Kaos, at jeg ikke vil sige noget nærmere derom. – Dog, da jeg først læste i den, forekom det mig slaaende det Skel, Du gør mellem Synet fra Himmelporten og det fra Havstokken. Men jo længere jeg har læst og tænkt derover, des mere tvivlsomt forekommer det
20 mig, om dette Skel har Grund i Bogen selv. Hvor der ellers siges, at Johs. kom til at indtage et bestemt Stade, fremhæves der altid, at han bliver ført dertil, eller faar Befaling derom (4,1. 17,3. 21,10); men noget sligt end ikke antydes i ἐστῶθην, 12, ult. Ti selv om denne Læsemaade er den rette, saa vilde det dog være underligt, om dette Verbum her skulde tages i passiv
25 Betydning, mens det ellers næsten altid bruges medialt = stander, tager Stade (Lk. 18,11.40. 19,8, Mt. 2,9 o.m.fl.); jeg husker i Øjeblikket ingen Steder hvor det er brugt passivisk uden i Talemaaden σταθήσεται πᾶν ῥῆμα Mt. 18 o.a. Og det stemmer ikke godt med Fremstillingen ellers i Apok., at Johs her siges at *blive stillet* uden nogen Antydning af, *hvem* der
30 stillede ham. –

Derimod har Læsem. ἐστῶθι (som er ligesaa godt bevidnet) den Fordel, at der ved den forklares, hvortil Dragen kunde give Havdyret sin Magt. Og i det hele giver det en god Sammenhæng, at Dragen, efter forgæves at have efterstræbt Kvinden og hendes Barn, nu siger at udrydde de øvrige af
35 hendes Slægt ved Hjælp af Folkehavet = Masserne. – Jeg synes, at vil man holde sig til Bogens egne Ord, saa indtager Joh. som skuende de 3 Steder: Himmelporten (4,1), Ørken (17), hvilken sagtens maa være den samme som den, hvor Kvinden i Kap. 12 havde fundet Ly, og endelig det høje Bjærg (21 K.) formodentlig det samme som det, hvorpaa Fristeren stillede Jesus,

Mt. 4 = det Stade, hvorpaa hele Verdensudviklingen, og dermed ogsaa Mskelivets Maal, kan overskues.

Dette er imidlertid indtil videre kun løse Antydninger. Naar jeg faar det nuværende Hefte af mit N.T. trykt, skal jeg have fat paa Noterne til Aab.,
 5 saa vil Du høre mere derom. – Lev saa vel for den Gang. Gud være med Dig og Dine.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

10 I Morgen rejser jeg hjem igen til Kbhvn.

327. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[25/4 -1890]

15 Kjære Ven!

Hoslagt Arket, hvortil jeg kun har Smaating at bemærke. Det har jo været morsomt for dig med den Rejse til Aalborg; og da du slet intet nævner om Svigersøn og Datter, antager jeg, at de vel maa have havt det godt, maaske endogsaa havt et lidet Barn i Kirke. Det maa være godt at se sine sidde godt
 20 i det baade i det store og det smaa og saa være hos dem som en god Støtte. Jeg haaber derfor, du har havt Glæde af denne Rejse, og at din Kone har været med og delt den.

Hvad angaar Aab. 12, 18, da er der jo ganske vist to Læsemaader, og den ene er vel ligesaa godt bevidnet som den anden, men Tischendorf har dog foretrukket εστᾶθην. Og i hvert Fald er det unegteligt, synes mig, at det, at det, som saaes ej. Himmelporten er ført til en relativ Ende i Cap. 12, samt at det følgende, nemlig Dyreustyret, kan ikke være set i Himlen men netop ved en brusende Havbred. Det første er afgjort en *Naadesudvikling*, det andet *Ondskabens* Udvikling; det første er *Hvedens* Historie, det andet
 30 *Klintens*; og det er afgjørende nok.

Forresten er der jo vel heller intet til Hinder for at tage εστᾶθην som Medium: jeg stillede mig, vendte mig mod. Aab. 4,1 hedder det jo ἄναβα, saa han altsaa stiger selv op. Og i ethvert Fald maa man jo ligesaa godt kunne sige det om Joh. som om Dragen. Men det er mig klart, at det vilde
 35 være til stort Gavn, om du kunde være her i den Tid, en Uge eller to, da du skal skrive Noter til Aabenbaringen. Du kunde her i to Uger faa ligesaameget bestilt, som i et halvt Aar i Kjøbenhavn. Dette er min alvorlige Mening, som du skal tage under Overvejelse sammen med din Kone. Vi har Plads til dig og til dine Kameler, og nogen Ferie skal du jo da vel have i Sommeren.

Jeg har saa læst Wikners Bog men uden Udbytte. Det er et nyt Forsøg paa at lave en Forsoningslære. Han mener, at Jesus paa det sidste har troet, at hans hele Frelserværk var forfejlet, mislykket, og at han havde skadet Menneskene fremfor at gavne dem. At han under denne Fristelse til Fortvivlelse alligevel holde fast ved Gud, der havde sluppet ham, som han mente, det er hans Fortjeneste. Dette finder jeg, er noget rent Snak og Vrøvl. Derimod har han noget om Retfærdiggjørelse, som jeg finder, der er mere ved, men som sagtens vilde tiltale dig ligesaa lidt. Han har utvivlsomt været et underligt skabagtigt Menneske, som det vel ligger for Svenskere at være det; men Alvor har der alligevel været i ham, og jeg turde ikke kalde ham en Uchristen, skjøndt han vist ikke troede, at Jesus er opstanden. Han har dog søgt sin Frelse ved den korsfæstede Jesus alene om end paa en meget sær Maade. Han har ment ved sin Udtalelse at jævne Vejen for videnskabelig dannede; men det er ogsaa en Indbildning, at det er lettere at tro Dele af Sandheden end den hele Sandhed.

Der er udkommen en god lille Bog af gml. Paludan Müller, men han er saa bred og selvbehagelig i sin Breden. Han synes at have naaet et noget lysere Syn paa Forholdene, end han før har havt, og slaar noget haanligt til dem, der lide af "apokalyptiske Bekymringer". Han skulde da ikke dermed bl.a. mene min Ringhed. Det faar saa være; men det er lige fuldt en meget ængstelig Tid.

Lad mig dog huske at gjøre dig opmærksom paa, at Bjerget, Johannes tilsidst saa det ny Jerusalem fra, intet andet har at gjøre med det, hvorfra Djævelen viste Herren Verdensherligheden, end at de begge var Bjerge. Min Kone stod just og læste dit Brev og hun brast i Latter over denne Aåndrigthed af dig; hun mente med Rette, at Joh.s Bjerg da snarere maatte lignedes med Forklarelsens Bjerg. Men ogsaa det laa jo noget afsides fra Patmos. Dog nok om de Løjer.

Det ny Tidsskrift "Israel og vore Dage" er da godt begyndt med en skraldende Rabalderartikkel om det gamle Testamente. Hr. Plenge ved mere end selv de videstgaaende Tydskere. Han kjender en lang *Historie foran 1 Mb. 1,1!* Han ligger rigtigt godt i den anden Grøft ved Vejen, druknet til Næsen i de ny Herligheder. Og han er saa lykkelig i dette sit Uføre, at han ikke kan sige det. Hvor dog Menneskene er nogle løjerlige Skabninger!

Lev saa vel min gamle Ven. Gid jeg snart maa høre fra dig igjen, og at du maa have det godt i alt.

Gylling 25/4 90.

Din gml Ven
Otto Møller

328. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 22 Maj 90.

Min kære gamle Ven!

Her har Du igen et Ark. Det var næsten helt gaaet i Staa hos Bogtrykkeren
 5 paa Grund af manglende Papir; jeg har ikke kunnet blive ret klog paa, hvem
 Skylden derfor egentlig laa paa. Men denne Opsættelse kom mig forresten
 ganske bekvem, eftersom jeg i denne Mellemtid har haft – og nu Gud ske
 Lov overstaaet, den forskrækkelige Besvær at flytte; jeg mener ikke her ud
 til Ordrup, hvorhen jeg igaar flyttede ud i mit lille Hus, men den langt
 10 besværligere fra Nørrevoldg. ned i Havnegade 55,2, hvor jeg herefter skal
 have min Bolig, jeg haaber den maa befindes saadan at jeg ikke saa snart
 skal flytte fra den igen.

Naar man saaledes skal flytte, er alt det meget forskellige Gods, man
 efterhaanden har samlet sig, kun en Byrde og Plage, ikke mindst ens Bøger,
 15 først at faa dem afstøvede, saa nedpakkede og saa stillede op igen. De to
 første Dele kan man bruge fremmed Hjælp til, og til det sidste har jeg haft
 en Del Hjælp af mine to Sønner, men det er dog kun det grovere Arbejde,
 de kan besørge, det finere, eller om jeg skulde sige, den aandelige Del deraf,
 som er at stille hver Bog paa sin Plads, den maa jeg jo selv tage mig af, om
 20 jeg ellers skal haabe nogensinde at kunne finde den igen. Men dette er en
 stor Besværlighed; jeg har aldrig før været fristet til at ønske dette Ross, –
 jeg mener mine Bøger, – derhen hvor Peberet gror, for ej at sige værre
 Steder; men denne Gang har jeg ikke kunnet undgaa det. Og dette har jeg
 bl.a. lært deraf, at det er besværligt at slæbe paa meget Gods, naar man skal
 25 flytte *paa* Jorden, saa vil det være en langt tungere Byrde, naar man skal
 flytte *fra* den. – Tænk Dig selv skullende flytte Dit Hus og Dine Bøger fra
 Gylling, saa vil Du sikkerlig kunne forstaa mine Følelser.

Nu har jeg imidlertid faaet Bøgerne stillet i de Reoler, hvor de skal staa;
 den indre Ordning vil vel tage en Del af Sommeren; og saa har jeg forresten
 30 faaet en god Bolig, med en især for Ungdommen saare fornøjelig Udsigt
 over Havnen, mens dens uafadelige Færrel af store og smaa Skibe, et Myl-
 ler af smaa Bugserdampere, som kile frem og tilbage for at slæbe uhyre Ko-
 lossler af Skibe med og uden Damp, bringende alskens Varer, lignende som i
 Babylon, Apok. 17, hen til deres Bestemmelsessteder, hvor de lossere ved
 35 Damp baade Dag og Nat, indtil de kan fare afsted igen. Hvor dog den
 Handelsfærd er travl. Det giver Anledning til alskens Betænkninger; men
 ganske morsomt eller livligt er det forresten at se til. –

Derved føres jeg til Dine Artikler i Kirketidenden. Den sidste om Øde-
 læggelsens Vederstyggelighed er i mine Øjne noget af det bedste, jeg længe
 har læst, navnlig mener jeg at Du baade har Ret i og slaende klart paaviser,

at der er en stor Fare ved dette at ville forlade det gamle Hus, Folkekirken, for at lave sig nye Huse, indrettede ”med alle Nutidens Bekvemmeligheder”, som det hedder i Avertissementerne, ret som om disse Bekvemmeligheder kunde reformere Hjærterne. Jeg synes det kunde være tjenligt om disse Artikler blev særskilt udgivne, navnlig for den sidstes Skyld, eller vel endnu bedre, om den sidste blev udvidet og forøget med positive Anvisninger om, hvad der er at gøre. Men tænk dog paa, om Du ikke vil udgive dem, som de er, selv om Du ikke kan inlade Dig paa det sidste.

Her i Byen er der jo adskillige, som kunde have besynderlig godt af at lægge Dine Ord paa Hjærte; men de er vel altfor fremskredne dertil, saavel som til at læse Kirket. Jeg mener Vartovskredsen. Det er endnu usikkert, hvad det bliver til med Jungersen som Valgmenighedspræst, i det mindste har jeg ikke erfaret noget sikkert derom; nogle – de som ønske Valgmenighed – sige, at det er saa godt som afgjort, andre sige at der endnu er længe til. Imidlertid spekulerer man paa at laane eller leje Frederiks tyske Kirke til Brug for Valgmenigheden. Der var forleden Dag hos mig en Deputation fra Kredsen for at spørge, om jeg vilde give mit Minde dertil (jeg er nemlig i Forening med Borgmester Hansen ”Bestyrelseskommission” for Kirken, saa længe den staar hen uden at bruges, og desuden ligger den i Holmens Provsti.

Jeg svarede naturligvis, at i Egenskab af Medlem af Bestyrelseskomm. havde jeg slet intet derimod, men saa’ gerne, at den kom i Brug, da dette i alle Fald var bedre, end at den stod ubrugt; men det vilde aldeles bero paa de kirkelige Avtoriteter, om *Valgmenigheden* fik Tilladelse til at bruge den, d.v.s. det er Ministeriet som maa give Tilladelse dertil. Og det vilde jo være sært nok, om det gav denne; naar Ministeren først har svaret: I kan faa hvem I vil til Vartov, kun ikke Jungersen, og de saa bagefter kommer og siger: nu har vi selv taget Jungersen alligevel, giv os nu en Kirke til ham! saa maatte han (Minist.) dog være underlig skabt, om han svarede: ja, værsgo. – Og faa de ikke en Kirke tilleje, vil det neppe blive dem muligt at bygge en; det vilde koste mange Penge. –

Imidlertid er de stærkt opsatte paa Sagen, de siges at sige: vil Jungersen ikke, skal vi have Valgmenighed alligevel! – Det bliver vist til Prostitution i alle Tilfælde; men andet kan da heller ikke ventes, naar en Loke som Harald Holm er Sjælen i et kirkeligt Foretagende.

Saa lev vel for den Gang. Gud være med Dig og Dine, og give eder en velsignet Pinsefest.

Din gamle Ven
Skat R.

329. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[24/5 -1890]

Kjære Ven.

Hermed det tilsendte Ark, som du vil se, at jeg kun har lidt at bemærke
 5 ved. Paulus er mat mod, hvad han før var, og det er ikke sært, som han nu
 sidder i det, gammel og bunden.

Jeg kan saa godt forstaa, hvad Møje du har udstaaet ved at flytte; jeg kan
 ikke engang tænke mig Muligheden af, hvordan jeg skulde komme over en
 saadan Flytning. Men det forekommer mig lidt pudsigt, at dine Tanker der-
 10 ved ledes til Besværligheden ved at forlade denne Verden, thi jeg venter dog
 ikke, at vore mange Bøger da skal ulejlige os; det skulde da snarest være
 dem, vi selv har skrevet og har noget at angre ved. Af de andre tage vi jo
 ingen med os; men de, der skal leve efter os, kan faa Mas nok med dem.

Det glæder mig, at du var tilfreds med det om ἐρημωσις. Men jeg tæn-
 15 ker ikke paa at lade noget deraf udgaa særskilt; der er vist heller ingen, der
 vilde paatage sig Omkostningerne derved. Schönberg er nok i det hele paa
 Knæerne, og naar man er kommen i med ham, saa maa man ogsaa i den
 Henseende lide ondt med ham, at hvad han ikke kan udgive, vil endnu
 mindre nogen anden have med at skaffe. Jeg hører derfor op med at udgive
 20 mere, jeg er færdig i den Retning, som vel er.

Jeg har nu læst og nogenledes betænkt A. C. Larsens Mosebøgerne. Det
 er ikke nogen daarlig Bog, men behagelig at læse for en Christen er den jo
 ikke. Ganske trøstigt er det dog at se, at selv om man gik lige saa vidt som
 han i opløsende Kritik, saa ender man dog med den samme virkelige
 25 Historie som den, vi hidtil har havt. Lad kun Mosebøgerne være *sat sam-*
men som Lidelseshistorien i Psalmebogen, bag ved ligger der jævnsides
 løbende *Kildeskrifter*, og de iøjnefaldende Modsigelser vise, hvor redeligt
 den har handlet, der har sat det sammen. Det kedeligste er, at man ikke kan
 sige, hvad der maatte være fra Moses selv. Det, som egentlig ærgrer mig
 30 mest er, at Jøderne har skaffet de Kildeskrifter bort, som de har øst af; thi
 det er aabenbart, at der har staaet mere i hvert af dem, end der er taget med,
 eller meget har været fælles for dem, som nu kun haves efter én Kilde.

Jøderne ligne paafaldende Papisterne eller rettere disse hine. Jeg har mo-
 ret og ærgret mig ved at læse om Scharlings 54 Misforstaaelser. Hvor den
 35 Papist dog er en uforbederlig Kunstner til at fortolke! især Matth. 19.25!
 Men det er jo ved Pindse, og derfor: lev vel og Gud være naadig ved dig og
 dine.

Gylling 24/5 90.

Din gml. Ven
 Otto M.

330. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[30/5-1890]

Min gamle Ven!

Hermed et nyt Ark; de to næste ere satte og besørgede i 1ste Korr. saa jeg
 5 haaber, at Du skal faa dem en af de første Dage, og saa er dermed det Hefte
 endelig færdigt. Det har ogsaa taget en lang Tid. –

I de første Dage af næste Uge tænker jeg at komme i Din Nærhed, idet
 jeg skal til et stort Møde af Repræsentanter for Kredsforeningerne i Dansk
 Missionsselskab, som skal finde Sted i Aarhus 3 og 4 Juni. Det vil rimelig-
 10 vis komme til at gaa noget varmt til, da Indre Mission har – eller ialfald har
 haft – stærke Planer om at erobre Selskabet for at gøre det til en Filial af In-
 dre Mission. Dertil kan Indre Miss. i visse Maader have en Slags Ret, efter-
 som den unegtelig i den senere Tid har været den for Missionen mest virk-
 somme Retning, ligesom den jo overhovedet for Tiden har den største
 15 Indflydelse i Folket, om ikke just i kirkelig, saa dog i kristelig Henseende,
 og de Grundtvigianere, som overhovedet bryde sig om Mission, er jo saa
 indtagne – eller forgabede – i Santalmissionen, at den gør dem blinde for alt
 andet – blot den Mission ikke en skønne Dag ender med Bedrøvelse! –
 men det vilde sikkerlig blive stor Skade for vor danske Mission, om den
 20 skulde sluges af den Indre, og jeg vil da gøre mit bedste for at hindre det. –

Jeg vilde ønske, at jeg ved den Lejlighed kunde gøre en Afstikker til
 Gylling, men det lader sig desværre ikke gøre, da jeg har maattet love at
 prædike i Aarhus Onsdag Eftermiddag og skal være hjemme senest Torsdag
 Aften, helst Torsdag Morgen, hvilket kan lade sig gøre, naar jeg tager med
 25 Dampskibet til Kbhvn Onsdag Aften.

Jeg har i disse Dage læst, eller rettere gennemløbet, en lille Bog af Præ-
 sten Ussing i Vejlbj: Menighedsliv og Kirkeliv, indeholdende en Række
 Foredrag, som han i denne Vinter holdt her i Byen, og som vakte megen
 Begejstring hos mange, især i indre-missionske Kredse. Jeg tænker ogsaa, at
 30 Du har læst den; Du faar jo Alting læst; har Du det ikke, bør Du gøre det,
 ti den Bog, eller de Tanker, han udtaler i den, vil sikkerlig i Fremtiden faa
 adskillig Indflydelse iblandt os, ti han er meget anset blandt Indre Miss.
 Folket. Hans Grundtanke er, at man skal samle indenfor Folkekirken den
 bevidst troende og *bekendende* Menighed. Det er jo paa en Maade, hvad vi
 35 vel alle har stræbt efter; men han vil have denne Menighed (som han
 paralleliserer med det Hellige i Templet) fast organiseret – uden at jeg dog
 fik ud af Bogen, hvorledes dette skulde ske – og denne Kreds skulde saa i
 Forening med Præsten optage Arbejdet i ”Forgaarden” = Folkekirken
 døbte Medlemmer. Der er meget tankevækkende i Bogen, og meget som er
 rigtigt og godt, navnlig hvad han atter og atter fremhæver, at det ikke er

Kristenlivets Ideal, at den enkelte nøjes med at arbejde paa sin egen Sjæls Frelse; han skal som Lem af Menigheden arbejde for Menigheden. Paa den anden Side er der ogsaa Tanker, som kan føre lige ud i Sværmeri; men Bogen er værd at læse, og jeg gad nok høre Din Mening om den, – ja netop høre, tale med Dig derom, men i Mangel deraf gad jeg ogsaa nok se og læse den.

Jeg har maattet paatage mig et Hverv, som vist vil tage mig en hel Del Tid, nemlig at udarbejde en "Andagtsbog for Flaaden". Det er Skik paa Flaadens Skibe, at hver Søndag Formiddag samles hele Mandskabet paa Dækket, og efter at der er sunget en Salme, læser Chefen eller en af Officererne et Stykke op af en saadan Bog, hvorpaa der atter sluttes med en Salme. For Tiden bruges en, som med adskillige Søofficerers Hjælp er forfattet af den gl. Provst Balthasar Münter, indeholdende temmelig vandede Betragtninger mest om Forsyn o.lgn. Og det vilde aabenbart være en god Ting, om man kunde skaffe Flaadens Folk en bedre Bog. Derfor har jeg ikke troet at burde undslaa mig for dette Arbejde, skønt jeg har nok at gøre iforvejen og slet ikke behøver mere for at faa Tiden til at gaa.

Jeg har foreløbig tænkt mig den saaledes, at den skulde bestaa af en ganske kort Prædiken (3, højst 4 Sider) eller Betragtning over hver Søndags Evangelium, og saa nogle Bønner i særlige Anledninger; og de Søofficerer, jeg har talt med derom, have syntes godt om den Plan. Men Vanskeligheden er jo at faa saa korte Prædikener, som dog kan give noget, der er værd at høre. Ligeledes er jeg i Tvivl, om jeg her skulde holde mig til mit eget, d.v.s. til mine egne Prædikener, hvilket jo sagtens vil lette Arbejdet noget, eftersom jeg har Lov til at skalte og valte med dem efter eget Tykke, – eller om jeg skulde tillige søge til andres Prædikener, hvor jeg saa maatte have den ikke meget fornøjelige eller lønnende Møje at gennemlæse en hel Del saadanne. Dette har jeg slet ingen Lyst til; men da en hel Del af Søofficererne – maaske den største – aldrig hører mig, men har løst Sognebaand til andre Præster, navnlig til Paulli, og noget lignende gælder det øvrige faste Mandskab (Underofficerer o.l.), synes der mig at være noget ubilligt i at jeg skulde være ene om at give dem deres aandelige Forsyning. – Den Sag kan Du ogsaa sige mig Din Mening om.

Saa lev vel for den Gang. Gud beskerme Dig og alle Dine.

35

Ordrup 30/5 90.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

331. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[2/6-1890]

Kjære Ven.

Hermed følger Arket tilbage, som jeg ikke har videre at anmærke ved. Dog
 5 kunde du vist uden Ulempe tage "Fornyelse" i Tit 3 som andensteds, kun
 at dette Ord saa ikke hører til Bad. Det er jo dog den HA., der baade be-
 gynder og fortsætter det gode Værk. Altsaa: den Helligaands Gjenfødel-
 sesbad og Fornyelse. Ordet paa sidste Side [...] er vel kun en Trykfej,
 men jeg bemærker det dog, da saadant kan overses til stor Ærgrelse bag ef-
 10 ter.

Det er jo kedsommeligt, at du ikke kan komme herom ad fra Aarhus,
 men et Besøg paa nogle faa Timer er af saa lidet Værd, at det slet ikke vejer
 op mod Rejsens Besvær. Paa Onsdag skal vi til Alters; Borch kommer her
 og prædiker, saa jeg kan ikke komme til Aarhus, selv om jeg vilde, hvad jeg
 15 vist ikke vilde. Paa Fredag skal jeg prædike og holde Altergang i Saxild, og
 paa Lørdag kommer Hey og Kone her for at blive i et Par Dage, saa du ser,
 at jeg har nok at tage Vare paa. Det kan jo derfor være, at det vil vare lidt,
 naar de to næste Ark komme, før jeg faar dem læst igjennem. Der kan jo
 ogsaa komme Travlhed i saadan en lille Krog, som min ellers er.

20 Jeg har for længere Tid siden læst Ussings Bog og fandt ogsaa mange
 fornuftige Tanker i den. Men det praktiske Forslag, han ender med, finder
 jeg aldeles utilraadeligt. Jeg vil ikke være med til nogensomhelst Slags ny
 Confirmation ud over den, vi allerede har og har mer end nok i. Den
 snævrere Menighed, han vil have dannet, bliver som enhver Kreds af egent-
 25 lig vakte noget misligt noget. De ubeskedne og ublufærdige vil give Møde
 og stille sig selv frem; det bliver ingen Prøve i Ydmyghed. Man vil være
 yderst ilde faren med det "Udvalg", man saaledes faar dannet, man vil
 ende med at ønske det til Bloksbjerg. De bedste blive vist udenfor. Udval-
 get vil skade sig selv med at bilde sig ind, at de er "de hellige", og de vil i
 30 deres Hovmod og Gjennemsigtighed frastøde dem udenfor, thi udenfra kan
 man bedst se Usandheden heri. Vi har jo i vor egen Praksis erfaret alt dette
 mislige ved "den lille Flok". Det er det gamle: at luge Klinten af; det fører
 ikke til noget godt. Lad Ordet og Aanden skille ad, som de kan, og tag
 mod Hjælp, hvor den er at faa. Det er forvirrende Forhold, vi er under, og
 35 de klares ikke med noget somhelst Konststykke. Det sigtede er værre end
 det usigtede.

Dit Forehavende med Marinebogen er noget vanskeligt noget. Jeg er enig
 med dig i, at det vel var bedst, at Indholdet ikke just var af en Støbning.
 Det kan f.Eks. let blive altfor christeligt, og de, der skal høre paa det og læse
 det op, vil vel være saadanne, der bedst kan bruge noget blandet noget. Det

er en vanskelig Sag, thi man skulde jo ikke give dem noget skidt, men da heller ikke kaste Perler for Svin. Det "om et Forsyn" er slet ikke saa galt; vi trænge virkelig alle til at befæstes i Tro derpaa, sært naar vi er paa Søen. Et christeligt Vidnesbyrd kan det ikke blive, naar det skal oplæses efter Befaling af enhver Søofficer. Kunde der ikke gjøres noget ud af gamle Lützens smukke Bog? Han var jo selv Søofficer. Jeg synes heller ikke der behøvedes noget til hver Søndag, da det kun er faa Togt, der vare Aaret rundt. En 11-12 gode Betragtninger, som vedkommende Oplæser kunde vælge mellem, kunde vist være nok. Til lange Rejser en Postil. Men det er en vanskelig Sag, som jeg vist ikke forstaar mig paa. Lützens Bog har for mange Aar siden tiltalt mig saare meget.

Prof. Buhls Hjælp, der bydes os i Kktidn. er ikke meget værd. Det synes, han tør kun holde paa, at de 10 Ord er fra Moses. Det er noget lidt. Vel kan der vokse et stort Træ af et lille Frø, men med saa lidt har dog Jødefolket neppe begyndt. Det maa nødvendigvis have haft en *Historie* om Fortiden med sig, som jo ogsaa ligger bag ved alle de antagne Kildeskrifter. Uden Indholdet af første Mosebog i en eller anden Form er Israels Historie utænkelig. Abraham er akkurat ligesaa uundværlig som Moses. 1. Mosebog var for Jøderne (naar Lovgivningen efter Udgangen regnes med, altsaa 20 Begyndelsen af 2 Mb) det samme, som Evangelierne er for os. Vi har de 4 Ev. og ingen Harmoni af dem; Jøderne har en Harmoni. 3-5 Mb svarer nærmest til den kanoniske Ret hos os eller i Kirken. Det er hverken det ene eller andet Sted let at blive klar over, hvad der er oprindeligt; thi det er Frugten af en lang Grøde, vi begge Steder har for os. Men det var godt at 25 kunne samtale noget om disse Ting.

Lev saa vel med Guds Naade og Varetægt i alt.

Din gml Ven
Otto M.

Gylling 2/6 90.

30

332. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[8/6 -1890]

Min kære gamle Ven!

Hermed har Du saa de to sidste Ark af det Hefte; saa skal Du være fri for mere Ulejlighed den Gang, men ad Aare haaber jeg at komme igen. Iøvrigt vil jeg bede Dig, hvis Du lejlighedsvis skulde støde paa noget i min Oversættelse af det tidligere, da at notere det; det er nemlig mig Agt, naar jeg en Gang bliver færdig med hele N Test., at underkaste Oversættelsen et omhyggeligt Gennemsyn og derefter at udgive den særskilt, uden Noter.

Angaaende Tit. 3, da har jeg meget overvejet frem og tilbage den Over-

sættelse: et Genfødelsens og Fornyelsens Bad. Der er vel ikke Tvivl om, at man *kunde* ogsaa oversætte: ”ved et Genfødl. Bad og den Hellig Aands Fornyse”; men i saa Fald kunde Pavlus ikke have skrevet: Gud *frelste* os; denne Fortid (ἔσωσεν) kan, synes mig, umulig bruges, naar Talen er om

5 Helliggørelsen (i dette Ords nu almindelige Betydning = Fornyse Rom. 12,2), dvs. om en stadig sig fortsættende Naadevirkning, men kun om en én Gang for alle fuldbragt. Havde Fornyse været brugt i den Betydning, som Du vil have, maatte Pavlus have skrevet σωζει eller noget lignende.

Jeg var da i Aarhus Tirsdag og Onsdag i forrige Uge. Det er mig en Slags

10 Trøst af Dit sidste Brev at se, at Du har haft saa fuldt op af Gæster omtrent hele Ugen, at der vel knap var blevet Rum for mig, selv om jeg kunde have skaffet mig en Dagstid mere at være borte i. Mødet i Aarhus gik saa nogenlunde, men fik navnlig den første Dag et temmeligt uhyggeligt Præg derved, at en Pastor Tørsleff fra Ugilt søgte at føre det store Ord.

15 Han var Ordfører for Vendelboerne, og egentlig i det hele for den mest yderliggaaende indremissionske Side; dog, det fik jo være hvad det var; men saa havde han det mest frastødende Udtryk i sit Ansigt, som jeg næsten nogentid har set, den uhyggeligste Blanding af paataget Væsen (for

20 ej at sige Skinhellighed) og Fanatisme, og derhos en vederstyggelig, gennemtrængende arg, skrattende Røst, som man næsten ikke skulde vente fra et Mske. Naar saa dertil kom, at han stadig følte og udtalte sig som Repræsentant for ”alle de hellige”, saa kunde man, dvs. jeg – ikke værge mig mod den stadig tilbagevendende Tanke: nej, den Slags Folk er det umuligt at holde Samfund med. Det vil sagtens heller ikke vare saa længe, at de Folk

25 bliver i Folkekirken; der kan neppe tvivles om, at ialfald saa snart Vilh. Beck har lukket sine Øjne, vil de træde ud og danne en ”Menighed af hellige”, forsaavidt de da ikke forinden er bleven opløst af Fri-Missionen og lignende Retninger.

Det falder mig i det hele noget svært at have med Missionen at gøre, og

30 dersom det ikke saa var, at jeg føler mig i min Samvittighed bunden til at gøre derfor det lidet, jeg kan – bl.a. ogsaa paa den Maade, at ikke alt, hvad der har med Grundtvig at gøre, skal være udelagtig deri –, saa trak jeg mig helt tilbage derfra. Da jeg i sin Tid fik med Missionsskolen at gøre, var det min Pine, at saa at sige alle, der gjorde sig gældende paa Missi-

35 onsmøder, stod udenfor Livet; nu er det blevet ”de hellige” κατ' ἐξοχήν, som vil sluge den helt, og det er et utiltalende sneversynet Selskab at være i. Men alligevel er det ”danske Missionsselskab” efter mit Skøn det eneste Missionsarbejde herhjemme, som man kan tage Del i. Løventhals Mission er ingenting, Karenmissionen endnu mindre; og Santalmissionen, – ja hvad den er, skal vel først vise sig; men den Grund, som har gjort saa mange

Grundtvigianere begejstrede for den, nemlig at "Vorherre selv har *givet* den danske Menighed denne Mission", dvs. at man priser den, fordi den er falden ned i Skødet paa os, uden noget Arbejde fra vor Side, – denne Grund er i mine Øjne altfor nær i Slægt med den løse Tankegang, at man
 5 mere beundrer den, der kommer sovende til sin Formue, f.E. ved Arv eller ved Lotteri, end den der fortjener den ved ærligt Arbejde, til at den skulde have nogen Vægt. Tamulerne har et ypperligt Ordsprog, som lyder: kun det er Lærdom, som lærer os at undfly Døden, og kun det er Føde, som er fortjent ved eget Arbejde. Dette har ogsaa god Anvendelse paa Missionen og
 10 paa Kristenlivet i det hele, d.v.s. paa dets Vækst og Fremgang.

Ja Buhls Resultater mHt den Wellhausenske Kritik er unegtelig grumme fattige. Og naar med dem – eller det – sammenholdes, hvad den nyere Kritik nok ogsaa er omtrent enig med sig selv om, at de ti Bud har Moses hentet hos Ægypterne, ialfald i deres Grundbestanddele, saa bliver det
 15 endnu fattigere. Det vil imidlertid forhaabentlig ogsaa for denne Kritikstorms Vedkommende ende paa lignende Maade som ved Tybingerskolens Kritik af N. Test., at den viser sig at være et kun til sin Tid regerende Djævelskab. Der kan nok i de første Nummere af Kirket. ventes mere om samme Sag, dels af Vald. Schmidt, dels af en Kand. Obel, som er et flinkt og
 20 dygtigt Mske, der har tænkt paa at indstille sig til Konkurrencen om Buhls Plads, men skal have opgivet det for at blive Præst. – Til denne Konkurrence vil ogsaa Præsten Jensen i Skjolde indstille sig. Han besøgte mig for et Par Uger siden, for at spørge mig til Raads derom; jeg fik ikke Indtryk af, at han var sønderlig kvalificeret hvad Evner angaar, og slet ikke hvad
 25 Kundskaber angaar. Kender Du noget til ham?

Saa lev vel for den Gang. Gud være i sin Naade med Dig og Dine.

8/6 90.

Din gamle Ven

Skat Rørdam

30

333. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/6-1890]

Kjære Ven.

35 Hermed følger saa Arkene, hvortil jeg kun har Smaabemærkninger, som du vil se. Det er godt gjort, baade Oversættelse og Noter; men det gjør jo ikke Skriftet bedre eller til et Apostolisk, hvad du jo da heller ikke mener, at det er. Jeg er med dig enig i, at Barnabas nok er Forf; men samme B. var en kunstig Fyr i mange Maader, hvad Paulus da ogsaa havde Lej-

lighed til at erfare. Paa en vis Maade er Hebræerbr. det genialeste Skrift i N.T. og derhos fuldt af mange skjøne Ting, der vanskeligt kan siges bedre, end de der er sagte. Men alligevel kan jeg ikke forlige mig med hele denne aparte, uapostolske Synsmaade. Det er noget Kunstleri, hvor
 5 smukt man saa end udlægger det, og Grundfejlen ligger i, at Forf. forlader Melkisedek og glider over i Aron.

Efter de nye Synsmaader over G. T. er jeg mindre end nogensinde istand til at følge med i denne Allegoriseren over disse mangfoldige jødiske Præstepaafund; thi det har jeg faaet ud som noget, jeg nok aldrig kommer
 10 bort fra, at den minutøse Tempelkultur er ikke ligefrem fra Gud, og hvad der ses i det Spejl, er ikke af videre Værd. Hvad der fremdeles længe har givet mig Afsmag for Hebr.br., er den Brug, som Papisterne gjør af det; det er deres allerhelligste Skrift; og det er onde Frugter, det hos dem har virket. Det gavnede ikke dem, det blev skrevet til, og det har
 15 skadet den christne Kirke meget. Det kan jo gives en taalelig Udlæggelse, altsaa det kan forstaas med god Villie, men det kan visselig ogsaa misforstaaes, og det synes at ligge nærmest. Men dette er vel i dine Øjne kjætersk Tale, saa jeg vil holde inde med unyttige Ord derom.

Hvad du skriver om indre Miss. Adfærd, anfægter ikke mig stort; vil
 20 de og kan de drive Missionssagen, saa lad dem det. Vi kan jo hidtil ikke. At de er ubehagelige, er jeg enig med dig i, og jeg kunde vist ikke være mellem dem uden at slaa til disse "hellige", men jeg ser dem aldrig her paa Egnen. Og gid, vi ikke maa komme til at trænge til dem. Jeg ser, at du har bange Anelser angaaende Santalmissionen, og jeg har heller ikke
 25 meget at bygge godt Haab paa. Men jeg vilde dog gjerne vide, hvad det er, der gjør dig saa meget betænkelig. At det hidtil der er gaaet let uden stor Møje, er jo da ingen Grund til at mistænke det hele. Men Børresens reklameagtige Beskrivelse af sin Rundrejse her i Landet i Fjor er noget af det harskeste, jeg har set. Hans var sammen med ham hos Tietgens, og
 30 sagde, at han fik Indtryk af Reklame og noget, der smagte af Højhedsvanvid. Jeg ved slet ikke, hvad man skal tænke om det hele. Jeg har for min Person mest tiltro til Herman Jensen; men det hele ligger *langt fra os* i flere Maader. Vore Smule Penge give vi i Blinde, og bede for det, man ikke kjender, er ogsaa kun Talemaader.

Ole Jensen i Skjolde er vist en simpel Fyr. Han er da en arm Præst i alle
 35 Maader, og dernæst er han en sølle Træl under sine mange Penge. At han skulde være Professor i Hebraisk, synes mig en Latterlighed, helst da han vel ikke kan mere end enhver theologisk Kandidat = kan ingen Ting. Jeg hørte forleden Dag af en af mine mange Gjæster, at du skulde eksaminere i

Hebr indtil videre; men om ogsaa saa var, maa der jo dog sørges for en Do-cent, selv om vi skulde være nødt til at hente ham fra et andet Land.

Ja nu er jeg belavet paa, at jeg nok ikke hører fra dig en rum Tid. Du skriver "ad Aare"; det tør dog vel ventes, før dette Aar gaar ud. Gid det un-
 5 der alle Omstændigheder maa ske igjen i en god Stund, og at Guds Naade maa bevare os indtil da fra alt, hvad ondt er. Vi har det nogenledes men al-
 drig overstadigt godt, som ogsaa vel er.

Din gml Ven
 Otto Møller

Gylling 10/6 90

10

Gid det havde været sandt, at Biskop Fog vilde skruppe af!

334. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[17/9-1890]

15

Kære gamle Ven!

Jeg er helt skamfuld ved at sende Dig det sidste Hefte af mit N. Test., som har staaet hele Sommeren og ventet paa Afsendelse; ti det var dog ikke mere end billigt, at jeg for længe siden havde sendt det – hvad jeg dog
 20 egentlig ikke tænker at Du har længtes efter, siden Du saa grundigt har læst det iforvejen –, og navnlig at jeg havde takket Dig for den Ulejlighed, Du havde haft dermed. Dette vil jeg nu gøre: Tak for Dit Arbejde hermed og for al Trofasthed og Venskab i den Tid, som er gaaet. Grunden til, at
 25 denne Tak har ladet vente saa længe paa sig, er fornemmelig at den nu forløbne Sommer har været noget trang for mig, ikke paa Grund af ydre Omstændigheder, ti i den Henseende har jeg al Aarsag til at takke Gud, fordi han, saavidt jeg kan skønne, har taget Byrder fra mig, som forhen laa saa tungt paa mig, at jeg neppe kunde bære dem. Men jeg har omtrent hele
 30 Sommeren været saa udtræt, at jeg kun duede til meget lidt, og derhos – eller som Følge deraf – lidt saa meget af Søvnløshed, hvilket ikke gjorde Sagerne bedre.

Og dertil kom saa, at min Kateket blev forflyttet, saa at jeg ikke kunde tage mig nogen Ferie, hvilket er omtrent en Nødvendighed under det forjagede kbhvske Liv, hvis man ellers skal holde sig nogenledes frisk. Man
 35 kommer derved let ind i en Tilstand af "Gidesløshed" (som Folk siger i Sjælland), saa man skyder alt unødvendigt Arbejde, d.v.s. alt hvad der paa nogen Maade kan opsættes, til Side, for blot at kunne være i Stilhed. Den Stilhed, jeg har haft, har jeg imidlertid brugt saa godt jeg kunde til at arbejde med og tænke over Joh. Aabenb. Og deraf har jeg haft ikke saa lidt Glæde, eller rettere, Opmuntring og Oplivelse til ikke at lade Hænderne

synke, hvorvel det af og til har været mig noget svært, at mine Tanker bevægede sig saa langsomt og trøgt. Lidt efter lidt har det dog klaret sig saaledes for mig, at jeg er bleven nogenlunde sikker i min Mening.

Jeg har mange, mange Gange ønsket mig i Din Nærhed for at kunne drøfte mine Tanker med Dig, og flere Gange har jeg været nær ved at skrive til Dig derom; men saa længe mine Tanker endnu var i saa megen Gæring, kunde jeg ikke gøre det uden stor Vidtløftighed, og saa endda ikke klare hvad jeg mente. Og dette har egentlig været den fornemste Grund til at jeg ikke har skrevet hele Sommeren.

Jeg kan ikke forstaa Bogen anderledes, end at dens Hovedindhold og -øjemed er at fremstille for Menigheden, eller "betegne" for den, det Led af vor Tro: derfra han kommer at dømmes. Dermed begynder den 1,7: Se han kommer med Skyerne etc., og dermed ender den 22,12.20: se jeg kommer snart. Jeg kan derfor godt være enig med Dig i at sige, at den handler om Menighedens Fremtidsskæbne, forsaavidt som den helt igennem skal forvise Menigheden om, at denne (Fremtidsskæbne) er i gode Hænder og sikkert forvaret: Gud vil ved Jesus Kristus føre den til Maalet langt over vor Forstand. Men naar Du siger, at den skal tegne Menighedens *Levnedsløb*, saa kan jeg ikke give Dig Ret, og jeg synes heller ikke, at Du egentlig har paavist dette undtagen for de 4 første Segls Vedkommende.

Og allerede dette, som baade først og sidst fremhæves, at Herren kommer *snart* o.lign., viser efter mit Skøn tydelig, at Johs ikke har skuet Menhs Fremtidsskæbne som et *Levnedsløb*, men han har – ligesom Spaadommen i det hele, og ikke mindst N.T.s Spaadomme og profetiske Fremblik – skuet *tværs igennem* Levnedsløbet lige til Enden. M.a.O. jeg kan ikke se rettere end at den eskatologiske Opfattelse (som Du kalder den jesuitiske) i *Hovedsagen* maa være den rigtige, og at den kirkehistoriske kun er berettiget som en Anvendelse, ikke som Udlæggelse. Kun i de 4 første Segl synes det mig naturligt at se Hestene som Betegnelse for et *Levnedsløb*, dog ikke saaledes, at det nødvendig skulde betegne 4 paa hinanden følgende Epoker i Kirkens Liv (som Du mener); ti den hvide Hest gaar jo frem sejrende hele Kirkehistorien igennem, men det maatte snarere være 4 Skikkelser, hvori Livet eller Tilstanden i Kirken fremtræder, uden Hensyn til det successive.

Jeg vilde ønske, man *kunde* forklare disse Ryttere saaledes; men det volder mig stadig Betænkelighed, at de varsler Krig, Hunger og Pest ligesom Mt. 24, og at forstaa Herrens Spaadom der (i Mt. 24) billedlig, synes mig aldeles uforsvarligt. Men det var maaske muligt, at blot 1-3 Hest betegnede Menighedens Tilstande, og at den 4de Hest sammenfattede hele, = Mt. 24,5-13, "Veernes Begyndelse", (saa at "Jordens vilde Dyr" var = Lovløshe-

dens Mangfoldighed). – Jeg gad nok vide, hvorledes Du klarer disse Segls Forhold til Mt. 24.

Jeg havde stor Lyst til ogsaa at forhandle nærmere med Dig om 11 og 12 Kap., hvor jeg heller ikke kan være enig med Dig. Men det blev altfor vidt-
 5 løftigt. Kun vil jeg sige, at Du absolut har Uret i at oversætte 11,1: *rejs* og
 maal Templet. Imper. ἔγειρε bruges saavidt jeg ved *aldrig* i N.T. transitivt,
 men altid intrans. staa op! Skulde det været transit. saaledes at forstaa,
 maatte Joh. for ej at misforstaaes, nødvendig have skrevet: ἔγειρε τὸν ναὸν
 10 καὶ μέτρησον αὐτόν. Og desuden vilde det stride mod hele Tankegangen
 i Aab. (og i N.T. i det hele), at et *Mske* skulde rejse Guds Tempel. Er det at
 overs: staa op, saa kan Maalingen ej betegne: Genopbyggelse, men (ligesom
 Sak 2,6 og *rimeligvis* Esek. 40) er Udtryk for, at Gud beskermer (bevarer)
 sit Tempel. ("Herren kender sine", altsaa sandsynlig = de 144000's Beseg-
 ling).

15 Du vil se, at dette vil medføre en hel anden Opfattelse af dette Syn
 saavelsom af Tiden for de to Vidners Prædiken. Men hvad mener Du egent-
 lig om denne Tid? Du skriver, saavidt jeg husker, *kun* at de 1260 Dage er =
 en *sørgelig* Tid; = men dette er saa ubestemt, at det passer daarlig sammen
 med den Bestemthed, hvormed Du ellers udtaler Dig. Jeg formoder, at det
 20 maa være Tiden indtil Antikristens Komme = de 1260 Dage i 12,5. Men saa
 kan "Dregebarnet" umulig være = de 144000, hvilket ogsaa synes mig al-
 deles uforeneligt med Udtr. *ἰδίῳ ἀρχῆν*, der saa stærkt som muligt beteg-
 ner en Enkeltperson; det kan kun betegne Mskens Søn.

MHt Menighedsbrevene kan jeg ikke se, hvorledes Smyrnabrevet paa
 25 nogen Maade kan betegne den græske Menighed. Naar man skal være
 ærlig, er der da kun [et] eneste Træk, og det endda et meget tvivlsomt Træk,
 som kunde passe paa den, nemlig det om den Menigheds Trængsel fra de
 falskelige saakaldte Jøders Side. Kunde man derimod forklare den om den
 efterapostoliske Frimenighed, d.v.s. Hedningemenigheden indtil Konstan-
 30 tin = N.Test.s Ἑλληνας (men dette bliver ikke den græske Folkemenig-
 hed, eftersom Folkeligheden i denne Tid traadte aldeles i Baggrunden hos
 de Hedningekristne i Romerriget, og Græsk var vel ialfald i 1ste og 2det
 Aarh. omtrent ligesaa almindeligt blandt de "latinske" Kristne som Latin,
 hvilket bl.a. ses af Gravskrifterne fra de to første og tildels 3dje Aarh. i de
 35 romerske Katakomber, som mindst ligesaa hyppig ere paa Græsk som paa
 Latin) –: saa vilde Forstaaelsen af dette Brev falde saare let. Den vilde da
 falde sammen med den almindelige Forklaring hos dem, der forstaa Bre-
 vene kirkehistorisk, = "Martyrkirken".

Men det kan jo ikke negtes, at denne Forklaring ikke falder godt i Traad
 med, at de andre Menigheder forstaaes som *Folkemenigheder*, – medmin-

- dre det skulde være, at de to sidste (Filad. og Laodikea) hellerikke betegnede Folkekirker, men aandelige Tilstande eller Retninger, som (formodentlig samtidig) fremtræde i Menigheden i de sidste Dage. At forklare Filadelfia-Menh. som den nordiske (m.a.O. grundtvigske) tør jeg ikke, – ligesaa lidt som Du har gjort det – allermindst saadan som Udviklingen har gaaet i den sidste Snæs Aar. Man kunde vel nok sige, at denne Menighed *har haft* Betingelserne for at Brevet kunde passe paa den, men den har udviklet sig saaledes, at Ordet til Laod.-Menh. om dens indbildte Rigdom og Overflod passer bedre paa den.
- 10 Ja, nu faar det være nok denne Gang med den Bog. Mulig faar Du mere en anden Gang. Dog endnu et: hvorfor oversætter Du stadig ἔθνη (men ikke Sing ἔθνος) ved Hedninger, istf: Folkelag?

- For en Maanedstid siden, da jeg døbte Din Brodersøns anden Søn, hørte jeg, at Du har haft det godt i Sommer, og jeg haaber at det sjældent skønne Septembervejr har bekommet Dig vel, saa at Du fremdeles er rask og maa vedblive at være det. – Jeg har i Sommer haft den Glæde at have alle mine Børn og Svigersønner paa en nær, samt 3 Børnebørn samlede her paa mit El Recreo. Det er forunderligt nok naar ens Slægt saaledes begynder at vokse i 2den Generation, – en Mindelse om, at ens egen Tid lakker mod
- 20 Enden. – Vi bo endnu herude, men flytte med Guds Hjælp til Byen paa Mandag, hvad jeg er godt tilfreds med, ti naar man hver Dag Kl. 8 skal til Byen og kommer hjem sent på Eftermiddagen, er Fornøjelsen ved et Landophold noget blandet.

- Saa lev nu vel, gamle Ven. Gud være naadig mod Dig og Dine, og gøre det lyst for Eder i alle Maader. Hils Din Hustru.
- 25

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Ordrup 17/9 90.

- 30 **335. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam** [19/9-1890]

Kjære Ven.

- Tak for dit Brev og Bogen. Jeg har ikke været i Tvivl om, at Du jo har havt tilstrækkelig Grund til din Tavshed i Sommer, og godt er det nu at erfare,
- 35 at Du har faaet Tiden til at gaa med andet end rent Slid i Overrend. Naar Du har opholdt dig i Joh. Aab., saa ved jeg ogsaa, at jeg adskillige Gange ikke har været langt fra dig, og det er jo ogsaa et Slags Samfund. Men det kommer mig for, at det er ikke ret godt, Du sidder i det, om jeg da ellers forstaar din Situation rigtigt. Du mener, at den eskatologiske Opfattelse af Aab. er det rigtige; men Du vil have et og andet af det kirkehistoriske føjet

sammen dermed. Det er vist ugjærligt, og derfor vil jeg raade dig, at Du holder dig *helt* enten til den ene eller den anden. Den saakaldte eskatologiske er forsvarlig fra Cap. 13 til Enden; af alt det foran forstaar og bruger den intet. Saaledes allerede Irenæus. Vil Du gaa den Vej, saa gjør det resolut og helt; følg saa Madsen eller endnu hellere v. Burger, hos hvem der er meget mere Aand end hos Madsen, om end han har samme Grundbetragtning. Men erkjend saa, at alt er uforstaaelig fra 5-12 Cap; thi at dette staar foran Cap 13, betyder dog vel, at det gaar foran det egentlig eskatologiske, Enden, den sidste Katastrofe. Vi er jo alle enige om, at med Cap. 13 er vi ved

10 Enden; vi er kun uenige om, om det forrige, *det foran Enden*, er til at forstaa eller ikke.

Det er jo forresten rimeligt, at Du ikke saadan i en Hast naar til en selvstændig, ny Opfattelse af denne Sag. Den er ikke til at springe ind i, hvad jeg ved af mange Aars Erfaring. Der er jo heller ingen Nødvendighed derfor. Du kan jo, om saa skal være, give Oversættelsen uden Forsøg paa nogen Udlæggelse; og det er jo kanske det naturligeste. Du kan jo ogsaa føje en kort Ledetraad til efter v. Burger eller Madsen eller hvem anden, Du maatte synes bedst om, og anføre, at det er efter den eller den. Men noget sammenstykket synes jeg ikke, Du skal give. Brevene maa alle tages paa samme

20 Maade, ligesaa Seglene, Basunerne, Skaalerne, Dyrehovederne osv. Der maa være *Princip* i det og ikke allehaande Indfald, som Du selv efter kortere Tid vil finde uden Grund. At der nu er adskillige Ting i min Bog, som Du misbilliger, er slet ikke andet, end hvad naturligt er. Der er meget, som jeg selv er utilfreds med; men der er en Sammenhæng, en ensartet Forstaaelse, et

25 Princip. Om jeg har oversat urigtigt 11,1 ἔγεται, er aldeles ligegyldigt; jeg var ved Udgivelsen meget tilbøjlig til, for at undgaa unødigt Anstød paa saa ubetydelig et Punkt at sætte "dig" til. Men ellers tror jeg ikke, der kommer noget ud af at *skrive* om denne Sag.

Jeg kan ikke forstaa, hvordan Du i det hele forstaar Bogen, og det ene hænger uopløselig sammen med det andet. Det er i fuldeste Forstand *èt Syn*; forstaar man ikke det ene, saa i Grunden heller ikke det andet. Dine Bemærkninger om 11-12 kan jeg ikke faa noget ud af. Det samme gjælder om, hvad Du skriver om det andet Brev. Alle Brevene maa tages paa samme Maade. Men Du skulde alvorligt betænke, at naar Du mener, det kunde

35 være dig til nogen Nytte, at vi kom til at tale sammen i Ro om denne Sag, om det saa ikke var værd, at Du gjorde Udvej for, at vi kunde være sammen her mindst 3 Dage. Der kunde gøres noget i den Tid, naar vi vilde berede os dertil, og det var dog vist ikke uoverkommeligt. Men er Du *vis paa*, at min Opfattelse er uholdbar, saa kan det vel ikke føre til videre at forhandle enten skriftligt eller mundtligt, thi jeg tror ikke, jeg *kan* skifte Syn i den

Sag. Det skal nu paa ingen Maade sige, at jeg ikke gjerne vil høre om, hvad Du mener at komme til; men jeg kan vist ikke give dig nogen Haandsrækning. Alt, hvad jeg kan sige, har jeg jo sagt, og i Hovedsagen *hviler* jeg nu deri. I Enkeltheder kan jeg lære hvert Aar endnu, har saaledes lært ikke

5 saa lidt af v. Burger.

Vi har ganske rigtigt havt det ganske godt i denne Sommer. Jeg har vedblivende travlt med G.T., men kommer mer og mere til den Overbevisning, at det nok ikke er nær saa galt her, som det fra først saa ud til. Det G.T. staar sig nok endnu en Gang.

10 Jeg har lige læst en lille væmmelig Bog af Henning Jensen. Der er noget gruligt ved at høre en Mand i godt Humør fornegte Daabens Pagt; er dette ikke at "træde Guds Søn med Fødder"? Saa er det en stymperagtig Bog, fuld af Vidnesbyrd om hans tykke Uvidenhed, hvis han da ikke gjør sig dummere, end han er, altsaa lyver, hvad adskilligt tyder paa. Det er en meget bedrøvelig Historie, thi den grimme Bog er vist kjær Føde for en

15 Mængde af Højskolefolket. Glæde har jeg havt af at læse gamle Birkedals Bog, men hans Domme om alle Tidens Stormænd er han dog vist for lille til at fælde. Der er noget barnagtigt *krø* ved ham. Megen Glæde har jeg havt af Døllingers Breve, som jeg fik idag. Sammen med fulgte Fr. Petersens Jesu

20 Billede, som synes mig noget sært højtravende noget.

Jeg ser, at Du ved Betesdamødet vil tale om Betydningen af Sognekirker-nes og Sognepræsternes Bevarelse. Det var ganske rart at tale sammen om det. Jeg anser det for en ligefrem Livsfornødenhed, at det holdes oppe. Rives det over Ende, hvad det jo til sidst vil, saa er Folket givet Fritænkeriet i

25 Vold. Vore Sognemenigheder er det sidste Værn, vi har mod den truende Syndflod. Valgmenigheder skal saa vist ikke rejse stor Modstand, da de i det hele kun berede Vej for Affaldet. Nørregaard kom ved et Møde, vi i Sommer havde henne i Valgmenighedskirken i Odder til at ytre, at man ved Sognebaandsløsning maatte vogte sig for at svække sin Sognemenighed,

30 forsaavidt der da fandtes en saadan. Dette blev meget ilde optaget strags af Malling, og det førte til en Avisfejde med ikke saa lidt Bitterhed. At man dog ikke kan eller vil se dette, at naar først Sognemenigheden er udhulet og udtæret ved at det ikke er fint nok længer at høre til den, saa er hele den opvoksende Slægt, alle de *smaa* i enhver Forstand prisgiven. Thi hvor først

35 en Kirke er tømt, saa Kirkegang er hørt op og Søndagen bleven en verdslig Dag, der er det kun ved et Mirakkel muligt at vinde det tabte igjen. Gaa vi Fremtiden imøde med mange tømte Sognekirker, saa gaa vi i Sandhed en ond Tid imøde. Sognekirken kunde de nødlidende dog i Almindelighed naa; en Valgmenighed kan kun de færreste naa og mange af dem, der høre til Berring Valgmenighed og vel tildels ogsaa Odder, komme der kun yderst

sjældent, men undvære Kirken og nøjes med Forsamlingshuset af og til især om Vinteren. Ja hvor, der dog er meget, der tegner ilde!

- Lad mig nu se, Du ikke optager det urigtigt, hvad jeg foran skrev om Aabenbaringen. Min Mening er jo unegtelig kun, at *hvis* Du vil give en
- 5 Forklaring af Oversættelsen til den, saa burde vi have *nogle Dage* at tale sammen i Ro derom. Jeg har den Tro, at jeg er saaledes hjemme deri, at det kan være dig til Nytte, saa Rejsens Møje nok blev erstattet derved. Ja, det kunde jo se ud som Indbildskhed og Vigtighed; men Du vil nok tro mig, at jeg siger saa af Interesse for dig og din Bog. Jeg er bange for, at du
- 10 bagefter vil fortryde det, om du ikke gør det. Dine Betænkeligheder ved den kirkehist. Udlægning af 5-12 *Cap* (thi kun derom er det jo, det gjælder) mener jeg nok at kunne hæve, naar vi kom til at tale sammen, vel at mærke, naar du da ikke altfor længe har havt Lov til uhindret at æde dig fast i dem. Men gør nu, som Sandheds Aand vil tilsige dig.
- 15 Og lev saa vel, gamle Ven. Tak for din trofaste Kjærlighed. Ja Dagene løbe hen for os, som du skriver, og det visse er, at vi nærme os den sidste. Gud lade den blive god og lede ind til den evige Dag hos ham, vi ikke er værd, men som dog har lovet at være med os til Enden.

Din gml Ven
Otto Møller

20 19/9 90.

336. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[6/1-1891]

- 25 Kjære gamle Ven.
- Der er, synes mig, nu gaaet passende Tid, siden der sidst gik Bud mellem os, saa jeg finder, det er rigtigst at sende en Isbryder ud, saa Farvandet ikke skal fryse helt til. Jeg havde egentlig tænkt, som jeg vist plejer, at sende Dig en Julehilsen; men dertil fik jeg ikke Lejlighed. Min Søster Grethe laa nemlig
- 30 syg i hele Adventstiden, og denne Sygdom blev mer og mere alvorlig, saa hun døde lige op til Jul. Hun led meget, og hele Huset var stærkt optaget deraf, idet der stadigt maatte vaages af flere. Hun fik ellers en fredelig og god Udgang, da endelig den sidste Prøvedag kom, saa vi maa takke ham, der ser til os i vor Elendighed. Men heraf var jeg som sagt saa optaget, at
- 35 jeg først nu kan begynde igjen at tænke paa det, som er længere borte; og saa gaar mine Tanker da ogsaa deres vante Gang hen til Dig.

Da jeg i Efteraaret saa, at Du tog Dig Ferie til en Rejse i en Maaned, da gik jeg saa smaat og ventede paa, om ikke den Rejse skulde ende her, thi jeg forestillede mig, at den var indenlandsk, – jeg der jo slet ikke ved, hvad udenlandsk er; – men Maaneden gik jo, og jeg maatte saa lade den Fugl

flyve. Nu i Julen var Hans en Vending herhjemme, og af ham hørte jeg, at Du var bleven saa meget forfrisket og opmuntret af Rejsen. Det er jo godt, om det kan vare en Tid; jeg mente ellers, at hvad der hentedes saa langt borte, fordunstede igjen tildels, inden man naaede hjem; men jeg har som

5 sagt ingen Erfaring i sligt, mit gode maa jeg se at finde her paa Stedet.

Det har glædet mig at se, at der endelig er givet Tilladelse til at bruge det ny Psalmebogstillæg, saa jeg forestiller mig, at nu er det vel allerede indført i Holmens Kirke. Det er jo ubekvem, at det skal tilkæmpes saaledes stykkevis; men i Realiteten er dog saa den nye Psalmebog anerkjendt, idet Kirkegængerne nu vel kan nøjes med den alene. Saa har Du jo tillige havt den Lykke at faa Laub til Organist, hvad jo maa være en særdeles Behagelighed, eftersom dit Forhold var til Gade. Men det forundrer mig, at det kunde ordnes i saa stor en Hast, saa Gade vel knap var begravet, før Laub var udnævnt. Jeg forestillede mig, at der til en saadan Plads var mange Ansøgere,

15 der skulde vejes først. Men hvis Du selv har Afgjørelsen i din Haand, har Du vel ikke behøvet nogen Betænknings Tid. Nu sidder Du jo imidlertid i saa Henseende i det, som Du selv har ønsket det. Den, der har Korset, signer jo sig selv først; vi andre kan ikke paa den Maade indrette os efter Ønske.

Jeg har da havt en ny Grund til at ærgres over det tossede Kirkeraad. Nu har de jo funden paa, at vi ikke maa confirmere det store Flertal af Børn, før de er 15 Aar. Det maa jo nemlig blive Følgen, naar man vil handle lojalt efter Bestemmelsen. Det er jo Skolen, man vil støtte, og saa slaar man paa Adgangen til Nadveren. Det er det gamle at slaa paa Hamlen, naar man

25 mener Hestene. Men det gjør et hæsligt Indtryk, at Adgangen skal spærres til Nadveren for at bøde på Udbyttet i Skolen.

Det er vel nok kun meget sjældne Tilfælde, hvor der er dem, der længes efter at komme til Alters, og for saavidt sker der vel ingen stor Skade; men det ser lige afskyeligt ud og tjener som saa meget andet slet Regimente til at lægge Folkekirken for Had. Men forresten mener jeg, at det Barn, der ikke

30 til sit 14de Aar har naaet, hvad Almueskolen skal give, naaer det heller ikke i et Aar til; der naaes ingen Ting ved alt dette, uden at Fattigfolk forbitres ved, at de skal holde deres Børn endnu et Aar i Skolen. Nej, det Kirkeraad har vi faaet for vore Synders Skyld.

Læser Du Birkedals "Selvoplevelser"? Det er ikke ganske behageligt at have hørt til Birkedals Venner, selv om man kun har mødt ham som jeg 5-6 Gange i hele Livet. Det er mig uforklarligt, at Birkedal kan tro sig kaldet til saaledes at afholde en Dommedag før sin Død eller da i hvert Fald give alle, han er kommen i Berøring med, Charakter. Han savner aldeles baade Evner og Berettigelse dertil, og hans Domme er da i det hele ogsaa meget

umodne og drengagtige. Jeg beklager meget dette sidste Udslag af den Kaadhed, Fripostighed og Selvoervurdering, som han altid har lidt af, men dog bedre kunde undskyldes i hans yngre Aar end nu, da man skulde synes, han maatte have noget bedre at bruge sin Tid til. Det er kedeligt at se
 5 *store* Mænd holde Dom over deres Samtidige, men det er endnu kedeligere at se *smaa* Mænd gjøre det, og Birkedal er og bliver dog en af de *smaa*, der kun kan se alt gjennem sine simple Brillen.

Du har da vel læst den lille Bog af Obel om den gammeltest. Kritik. Den behager mig ikke, hvor velment den saa end er. Han er gaaet ind paa alle
 10 Kritikkens Forudsætninger uden Forbehold, og der er dog flere af disse, der er ubevislige Paastande. Han er i det hele slugt med Hud og Haar af Wellhausen; han er ikke Sagen voksen, og hvem er det her tillands? Imidlertid faar Hr. Plenge Lov til at tumle sig, som han lyster, og banke alt det ny ind i Lægfolks Hoveder. Sommetider klø mine Fingre efter at tage Part med
 15 i alt dette; men dels er jeg jo ikke synderlig hjemme i gammeltestamentlige Sager, og Skomageren skal jo helst blive ved sin Læst –; dels har jeg set saa lidt glædeligt Udbytte af mine Skriverier, at jeg er glad nok ved at kunne holde mig udenfor og undgaa Forargelse og Utak ogsaa her.

Min Kone fik mig i Efteraaret engang draget hen til Odder til en Fotograf, og det, der kom ud deraf, skulde Du da vel ogsaa se. Nørregaard siger, at Skilderiet ser netop ligesaa pessimistisk ud som mine Bøger, men saadan er jeg jo nu engang.

Jeg venter paa, om Du ikke snart skulde tænke paa at fortsætte og afslutte dit Skrift. Men det er jo nu engang kommen i Langdrag. Skjøndt det ellers
 25 ikke behager Subskribenterne, og det er nok heller ikke ganske rigtigt.

Naa, lev nu vel du gamle Ven. Gud give Dig og os alle det bedste ogsaa i dette Aar, vi opleve af hans store Naade.

Din gml. Ven

Otto Møller

Gylling 6 Jan. 1891.

30

337. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[24/1-1891]

Min kære gamle Ven! –

35 Tak for Dit Brev og end mere for Dit Portræt. Rigtignok synes jeg, at det ser en hel Del ældre ud, end Du gjorde, da jeg sidst saa Dig, og navnlig at Udtrykket er meget mindre frimodigt, end Du plejer at se ud; men det var mig alligevel saare kærkomment. Dog vil jeg sige: naar det atter engang bliver smukt og mildt Vejr, saa lad spænde for, og køør til Horsens for der at søge ind til en duelig Fotograf; han maa nok kunne gøre det noget bedre

end hin Fotograf inde i Odder – det var ogsaa et Sted at lade sig fotografere! – og saa sender Du et Expl. til mig. Du skal nok blive hæderlig begejret, dvs. Dit Billede skal blive det. Foreløbig har jeg nu anbragt det tilsendte i en pæn Ramme og er glad ved det; men det venter paa Afløsning.

- 5 Ja, jeg var en lang Tid borte i Efteraaret, fra 20 Okt. til 20 Nov. Jeg var saa overtræt af det meget, der havde været læsset paa mig i Løbet af Sommeren, og tilsidst af det kirkl. Møde, at jeg følte det som en Nødvendighed at tage mig en fuldkommen Ferie, saa jeg kunde gaa og drive om en Tid i Mark og Skov i uforstyrret Ro med mine egne Tanker. Da dertil krævedes
10 godt Vejr, som ikke paa den Aarstid var at vente her til Lands, besluttede jeg at drage ud af Landet, og jeg drog da afsted nærmest tænkende at ville se mig om i Thüringen, hvor jeg aldrig har været, og hvor jeg gerne vilde se de minderige Steder fra Reformationstiden og forresten spadsere om i de skønne Skovegne. Men jo længer jeg kom mod Syd, des mere vinterligt
15 blev det, raat og ubehageligt Vejr, Markerne tildels bedækkede med Sne. Til sidst kom jeg til Innsbruck, hvor jeg maatte vade i Sne i Gaderne. Grunden var, at jeg stedse kom højere til Vejrs.

- Saa besluttede jeg at tage til Sydtyrol, hvor jeg saa tilbragte omtr. 3 Uger i Bozen og Meran i det skønneste Efteraarsvejr, næsten stadigt Solskin med
20 høj blaa Himmel, og i en overordentlig skøn Egn. Det er den saakaldte Over-Etschdal, der her er temmelig bred, gennemsnitlig $\frac{1}{2}$ Mil (medens ellers de fleste slige Dale ere meget snævrere), omgiven af smukke, til Dels skovbegrøede Bjerge, der give Læ for Nordenvinden, og derhos overfyldt af Minder fra Fortiden baade fra Romernes Tid og fra Middelalderen, navn-
25 lig af en Mangfoldighed af gamle Borge, som for største Delen ligge i Ruiner. Denne Dal har nemlig fra de ældste Tider været Stedet for Romernes og senere Italiens Forposter mod Germanernes Indfald Nord fra. Alene omkring Bozen i en Afstand af under $1\frac{1}{2}$ Mil ligger der over 100 saadanne Borge, dvs. de opførtes i min Rejsebog, og den medtog endda kun dem, der
30 var betydeligere Levninger af. Alle var de naturligvis anbragte paa Klippe-
toppe, og det var altid et møjsommeligt Arbejde for en Sletteboer at vinde op til dem; men alene de smukke Udsigter derfra lønnede Møjen. –

- Her gik jeg som sagt og drev om, og det var mig en mageløs Vederkvælgelse at kunne gaa halve Dage uden at behøve at tage min Hat af en
35 eneste Gang, mens man her i Byen uafsladelig maa hilse, – og uden at være udsat for noget Slags Overløb. Der kunde jeg da ogsaa have Tid til ret at gennemtænke Joh. Aabenb., som jeg den meste Tid havde i Hovedet, og jeg tror at være kommen saaledes til Ende dermed, at de ialfald tilfredsstiller mig selv. Desværre har jeg ikke siden min Hjemkomst haft et eneste Øjeblik tilovers til at arbejde videre derpaa. Da jeg kom hjem, var nemlig Præ-

sten Joh. Petersen ved Holmens K. kommen paa Hospitalet for at undergaa en farlig Operation, og først nu er han bleven saa rask, at han kan begynde lidt igen; men dette har ganske betydelig forøget mit Arbejde, hvortil kommer den Kommission, som er nedsat til Ordning af de kbhvske Kirkeforhold. – Du har vel set den omtalt i Bladene – den har givet og vil give mig 5 *meget* Arbejde.

Det er let nok for Dig og andre at sige, at jeg skal gøre mit N. Test. færdigt, jeg kan kun svare dertil: ingen kan, hvad han ikke kan. Naar man er saaledes spændt i Selen fra Morgen til Aften, som jeg har været det i de sidste 10 Maaneder, saa skal man nok lade være at gøre noget som helst ud over det aldeles nødvendige. Jeg anser det for en stor Lykke, at jeg fik den Hvi-letid i Okt. og Novbr., ti ellers kunde jeg ikke have holdt det ud.

Foruden det naturlige Ønske om at blive færdig med et for saa længe siden begyndt Arbejde som mit N.T., har jeg ogsaa den særlige Grund til at 15 ønske det, at jeg saa mulig kunde blive i Stand til at tage ordentlig fat paa Gl. Test. Der tror jeg nemlig, at jeg *kunde* klare adskilligt af al den Forvirring, som breder sig mere og mere. Og det er mig, jeg kan godt sige en stadig Lidelse at lade dette Spørgsmaal gaa upaataalt hen. Og denne Lidelse bliver ikke mindre ved at læse en Bog som Obels, som følger den moderne 20 Kritik saa at sige gennem tykt og tyndt, og saa endda vil hævde at GT. er Guds Ord og ufejlbart. Et mere utroligt Sammensurium af Selvmodsigelser end hans Slutningsbetragtning véd jeg aldrig at have læst. – Men indtil videre er jeg nødt til at lade hele denne Sag urørt, trods dens indgribende Betydning; vilde jeg give mig i Lag med den, blev jeg vist aldrig færdig med 25 N. Test.

Jeg fik da Laub til Organist, hvilket gik overmaade nemt, da Marineministeren helst vilde undgaa Pression fra visse højere Steder mHt Postens Besættelse og derfor spurgte mig, om jeg kunde give Anslag paa en dygtig 30 Mand, der vilde søge den. Jeg betænkte mig naturligvis ikke et Øjeblik paa at nævne Laub, ingenlunde fordi jeg personlig kan godt lide ham, men fordi jeg ubetinget anser ham for den dygtigste Organist i Byen (sagtens ogsaa i Landet) og tillige for den, der bedst ved, hvad der er en Organists Gerning ved Gudstjenesten. Naar jeg siger dygtigste Organist, mener jeg ikke, at andre ikke godt kan være dygtigere *Orgelspillere*, men ingen overgaa ham i 35 Evne til at støtte og fremme Kirkesagen.

For saa vidt gik Sagen jo meget let og fornøjelig; men bagefter kom Tornene, som Du vel ogsaa har set noget til i Bladene, og i adskillige Smudsblade her i Byen – især et ved Navn "København" – er jeg af vrede Organister bleven overdænget med Ukvemsord. Dette faar nu at gaa, ti jeg kan ikke bekvemme mig til Injuriesøgmaal. Hvad der derimod har været mig

sværere at taale, er alle de utrolige Løgne, som disse Personer har udspreedt om Forholdet mellem mig og Gade, medens Sandheden er, at vi personlig stod rigtig venligt til hinanden, efter at vi i det første Aarstid havde haft et Par Sammenstød, hvilket bl.a. fremgaar ogsaa deraf, at Gade, som tidligere
 5 havde gaaet til Alters hos en anden Præst, i de sidste Aar gik til Alters hos mig. Dette vidste alle, som kendte Gade, rigtig godt, og det er derfor ligefrem Slyngelagtighed og Ondskab, som bringer disse Fortællinger frem. Item har de samme Herrer sagt allehaande Ting om min Ligtale over ham, hvorfor jeg nu har ladet den komme i Trykken. Jeg medsender et Expl. til
 10 Dig. –

Dog, alt dette kommer man med Guds Hjælp ud over, og det er mit Haab, at vi nu snart skal faa en Kirkesang i Holmens K. som skal give Genlyd i hele Landet, – navnlig nu da vi en af de første Søndage skal tage de to Salmebogstillæg i Brug. –

15 Birkedals Oplevelser betragter jeg med Dig som en bedrøvelig Bog – et Vidnesbyrd om en mærkelig Aands-Kvikhed hos en 81aarig Mand, men ogsaa om hans Lyst til at slaa sig til Ridder paa andre er ligesaa stærk som altid. –

20 Det var vemodigt for mig at høre, at Din Søster Grethe er død; jeg havde ikke set det i Bladene, men erfarede det først af Dit Brev. Men med Aarene lærer vi dog, at naar et Mske skilles herfra i Jesu Kristi Tro, er virkelig al Dødens Bitterhed forsvundet, og det skønner jeg, at ogsaa I har erfaret ved hendes Død.

25 Ellers staar alt vel til hos os; jeg maa hver Dag erkende at Guds Mis-kundhed mod os, og ikke mindst mig, er større end al Fortjeneste.

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud velsigne Dig og alt Dit. Hils Din Kone fra

Din trofaste Ven

Skat Rørdam

Kbh. 24/1 91.

30

338. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[21/2-1891]

Min kære gamle Ven!

35 Jeg skriver til Dig i Aften i stor Skynding for at bede Dig give mig et godt Raad, om Du kan. En ung Pige, c. 20 Aar gl. som jeg i sin Tid har konfirmeret, ønsker at jeg skal vie hende til en erklæret Fritænker. Saaledes stillet, er jeg vis paa at Du strags vilde svare Nej til den Begæring. Men hør nu nærmere: hun er en rar, from *barnlig* Pige, der, som hendes Kæreste udtrykker det, ”tror paa alt hvad der er blevet sagt hende”. Hendes Forældre

sværere at taale, er alle de utrolige Løgne, som disse Personer har udspreedt om Forholdet mellem mig og Gade, medens Sandheden er, at vi personlig stod rigtig venligt til hinanden, efter at vi i det første Aarstid havde haft et Par Sammenstød, hvilket bl.a. fremgaar ogsaa deraf, at Gade, som tidligere
 5 havde gaaet til Alters hos en anden Præst, i de sidste Aar gik til Alters hos mig. Dette vidste alle, som kendte Gade, rigtig godt, og det er derfor ligefrem Slyngelagtighed og Ondskab, som bringer disse Fortællinger frem. Item har de samme Herrer sagt allehaande Ting om min Ligtale over ham, hvorfor jeg nu har ladet den komme i Trykken. Jeg medsender et Expl. til
 10 Dig. –

Dog, alt dette kommer man med Guds Hjælp ud over, og det er mit Haab, at vi nu snart skal faa en Kirkesang i Holmens K. som skal give Genlyd i hele Landet, – navnlig nu da vi en af de første Søndage skal tage de to Salmebogstillæg i Brug. –

15 Birkedals Oplevelser betragter jeg med Dig som en bedrøvelig Bog – et Vidnesbyrd om en mærkelig Aands-Kvikhed hos en 81aarig Mand, men ogsaa om hans Lyst til at slaa sig til Ridder paa andre er ligesaa stærk som altid. –

20 Det var vemodigt for mig at høre, at Din Søster Grethe er død; jeg havde ikke set det i Bladene, men erfarede det først af Dit Brev. Men med Aarene lærer vi dog, at naar et Mske skilles herfra i Jesu Kristi Tro, er virkelig al Dødens Bitterhed forsvundet, og det skønner jeg, at ogsaa I har erfaret ved hendes Død.

25 Ellers staar alt vel til hos os; jeg maa hver Dag erkende at Guds Mis-kundhed mod os, og ikke mindst mig, er større end al Fortjeneste.

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud velsigne Dig og alt Dit. Hils Din Kone fra

Din trofaste Ven

Skat Rørdam

Kbh. 24/1 91.

30

338. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[21/2-1891]

Min kære gamle Ven!

35 Jeg skriver til Dig i Aften i stor Skynding for at bede Dig give mig et godt Raad, om Du kan. En ung Pige, c. 20 Aar gl. som jeg i sin Tid har konfirmeret, ønsker at jeg skal vie hende til en erklæret Fritænker. Saaledes stillet, er jeg vis paa at Du strags vilde svare Nej til den Begæring. Men hør nu nærmere: hun er en rar, from *barnlig* Pige, der, som hendes Kæreste udtrykker det, ”tror paa alt hvad der er blevet sagt hende”. Hendes Forældre

er brave og hæderlige, men uden nogen levende Kristendom, – rette Folkekirkemsker. Brudgommen er en dygtig og vel begavet jurid. Kand., et overmaade hæderligt og retskaffent Mske, men stiller sig med klar Bevidsthed udenfor al Tro. Da han var 15 Aar, sagde hans Fader til ham: Du er jo kun
 5 et Barn, og det er meningsløst, om Du nu blev konfirmeret; bi til Du bliver 20 Aar, saa kan Du lade Dig konfirmere, om Du selv vil.

Den Opposition hvori en stakkels Dreng paa den Maade stilles overfor det bestaaende, er jo den visse Vej til at gøre ham til Fritænker, og saaledes er det ogsaa gaaet: jeg har nu talt med ham en Timestid, – eller en halv –, og
 10 han erklærer, at han vel maa antage at der er en styrende Magt, men ikke nogen personlig Gud, og ”de kristl. Dogmer” kan han naturligvis slet ikke have noget at gøre med. Da jeg spurgte ham, hvorledes han saa vilde kunne svare Ja paa det Spørgsm.: har du beraadt dig med Gud i Himlen? mente han, at det kunde han vel, da han tog det = har du alvorlig overvejet den
 15 Sag med dig selv? Og da jeg saa gjorde ham opmærksom paa de næste Ord: og med dit eget Hjærtelag, mente han dog nok at kunne klare sig, navnlig henseende til, hvordan saa mange andre svarede, om hvilke Præsten dog kunde have grundet Formodning, at de ej svarede sandt Ja paa det første Spørgsmaal.

20 Paa Folketællingslisterne opgiver han sig: ”som ukonfirmeret, sandsynligvis udenfor Folkekirken”. – Iøvrigt gør han, som før sagt, et særdeles hæderligt og retskaffent Indtryk, og hans hele Færd udviser, efter hvad jeg har hørt om ham, det samme; og han siger, hvad jeg er vis paa han mener, at han ej vil lægge sin Kone mindste Hindring ivejen for at være og leve som
 25 Kristen.

Dersom jeg nu negter at vie disse Folk, vil jeg gøre Pigen en stor Sorg, – men det fik gaa, som det kunde; men jeg vilde *rimeligvis* ogsaa gøre mit til at støde hende bort fra Kristendommen, ialfald vilde jeg afskære mig fra al kristl. Indflydelse paa hende. Ellers var det dog *muligt*, at hun kunde holde
 30 fast ved den, skønt jeg efter de Exempler, jeg har set paa slige blandede Ægteskaber (dvs. hvor Konen har været Kristen, Manden Fritænker, om end indenfor Folkekirken), næsten altid har set at Manden lidt efter lidt drager Konen ind i sit Fritænkeri. Paa den anden Side kan der jo ikke tvivles om, at et saadent blandet Ægteskab er noget nær kristelig uforvarligt, ialfald
 35 saare lidet ønskeligt, og paa en Tid som vor maa man være dobbelt varsom eller betænkelig ved at udsætte den kristne Kirkes Velsignelse for Spot af de udenforstaaende, in casu af Brudgommen og hele hans Familie, der er lige sindet med ham, blot en hel Del mere raa i sit Fritænkeri.

Og det kunde vel ogsaa være muligt, at et saadant Afslag kunde give disse noget at tænke paa, naar de saa, at der blev gjort en bestemt Forskel mellem

er brave og hæderlige, men uden nogen levende Kristendom, – rette Folkekirkemsker. Brudgommen er en dygtig og vel begavet jurid. Kand., et overmaade hæderligt og retskaffent Mske, men stiller sig med klar Bevidsthed udenfor al Tro. Da han var 15 Aar, sagde hans Fader til ham: Du er jo kun
 5 et Barn, og det er meningsløst, om Du nu blev konfirmeret; bi til Du bliver 20 Aar, saa kan Du lade Dig konfirmere, om Du selv vil.

Den Opposition hvori en stakkels Dreng paa den Maade stilles overfor det bestaaende, er jo den visse Vej til at gøre ham til Fritænker, og saaledes er det ogsaa gaaet: jeg har nu talt med ham en Timestid, – eller en halv –, og
 10 han erklærer, at han vel maa antage at der er en styrende Magt, men ikke nogen personlig Gud, og ”de kristl. Dogmer” kan han naturligvis slet ikke have noget at gøre med. Da jeg spurgte ham, hvorledes han saa vilde kunne svare Ja paa det Spørgsm.: har du beraadt dig med Gud i Himlen? mente han, at det kunde han vel, da han tog det = har du alvorlig overvejet den
 15 Sag med dig selv? Og da jeg saa gjorde ham opmærksom paa de næste Ord: og med dit eget Hjærtelag, mente han dog nok at kunne klare sig, navnlig henseende til, hvordan saa mange andre svarede, om hvilke Præsten dog kunde have grundet Formodning, at de ej svarede sandt Ja paa det første Spørgsmaal.

20 Paa Folketællingslisterne opgiver han sig: ”som ukonfirmeret, sandsynligvis udenfor Folkekirken”. – Iøvrigt gør han, som før sagt, et særdeles hæderligt og retskaffent Indtryk, og hans hele Færd udviser, efter hvad jeg har hørt om ham, det samme; og han siger, hvad jeg er vis paa han mener, at han ej vil lægge sin Kone mindste Hindring ivejen for at være og leve som
 25 Kristen.

Dersom jeg nu negter at vie disse Folk, vil jeg gøre Pigen en stor Sorg, – men det fik gaa, som det kunde; men jeg vilde *rimeligvis* ogsaa gøre mit til at støde hende bort fra Kristendommen, ialfald vilde jeg afskære mig fra al kristl. Indflydelse paa hende. Ellers var det dog *muligt*, at hun kunde holde
 30 fast ved den, skønt jeg efter de Exempler, jeg har set paa slige blandede Ægteskaber (dvs. hvor Konen har været Kristen, Manden Fritænker, om end indenfor Folkekirken), næsten altid har set at Manden lidt efter lidt drager Konen ind i sit Fritænkeri. Paa den anden Side kan der jo ikke tvivles om, at et saadent blandet Ægteskab er noget nær kristelig uforvarligt, ialfald
 35 saare lidet ønskeligt, og paa en Tid som vor maa man være dobbelt varsom eller betænkelig ved at udsætte den kristne Kirkes Velsignelse for Spot af de udenforstaaende, in casu af Brudgommen og hele hans Familie, der er lige sindet med ham, blot en hel Del mere raa i sit Fritænkeri.

Og det kunde vel ogsaa være muligt, at et saadant Afslag kunde give disse noget at tænke paa, naar de saa, at der blev gjort en bestemt Forskel mellem

dem og andre, som høre til Folkekirken. Men fremfor alt er der noget for min Samvittighed saare pinligt i dette at gøre Brudg. et Spørgsmaal, som han i Virklh har sagt (og ved sin Stilling udenfor Folkekirken indirekte erklæret), at han ej kan svare sandt Ja paa, og at betegne et igrunden ikke-kristeligt Ægteskab som kristeligt.

Hvad vilde Du nu her gøre i mit Sted? og hvad vil Du raade mig til at gøre? Naar Du har overvejet Sagen, maa Du svare mig, *saa snart Du paa nogen Maade kan.*

Jeg saa igaar i en Avis, at Du fyldte Dit 60de Aar. Gud gøre det ny Aar og det ny Tiaar, Du saaledes er gaet ind i, godt og velsignet for Dig, saa at det, alt som det gaar mere ned ad Bakke med Dit udvortes Mske, maa gaa des mere opad og fremad og hjemad med det indvortes. Jeg selv fyldte for nogle Dage siden 59 Aar, saa vi er jo omtrent lige i det Stykke; og skønt jeg egentlig ikke føler at det gaar bestemt nedad med mine Kræfter, saa maa jeg daglig føle at de er saare smaa, altfor smaa til at udføre det meget, jeg har at gøre, tilgavns. Men Gud gøre mig – og Dig med, til fuldt tro Husholdere den Tid vi har igen at tjene i.

Nu er jeg nødt til at stoppe. Jeg havde ellers nok Lyst til at skrive om det nye Brückerske Dogme om Guds Forhold til det onde, hvilket vel ogsaa har givet Dig Anledning til adskillige Tanker, da Du ikke er uden al Del deri. Men jeg har nu ikke mere Tid.

Gud velsigne Dig og Dine i alle Maader.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Kbh. 21/2 91.

25

339. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[23/2-1891]

Kjære Ven.

Jeg skal strags sende Dig mit Svar paa det, Du spørger om; jeg er ikke i Tvivl, saa jeg behøver Betænkningstid. Jeg vilde *uden mindste Betænkning* vi det omtalte Par, naar de ønske det (thi man er jo ikke pligtig til det, naar Fyren ikke er confirmeret), og de vil betale ordentlig for det (thi det er jo ganske simpelt ogsaa en Ulejlighed). De kunde, om de saa vilde, efter min Mening ogsaa uden Skade lade sig vi hos Politimesteren; men jeg anser det for bekvemmere, at det sker hos en Præst, da der saa ingen Vanskelighed bliver for, at de muligt kommende Børn kan døbes. Der vil jo aldeles intet *godt* være naaet ved at sige nej til at vi dem, og selv om Brudgommen var Jøde, men ønskede Vielse, vilde jeg ikke betænke mig paa at tjene dem med denne. I det Tilfælde, Du har for dig, synes jeg, at det mislige findes hos Pi-

gen. Mente hun noget alvorligt med sin Christendom, giftede hun sig ikke med en saadan Person; men hvad kan man vente af en 20 aars kjøbenhavnsk en? Hun vil jo vel have ham, og lad hende saa faa ham paa bedste Maade dvs. med de bedste Ønsker og Formaninger.

5 Jeg har forresten den modsatte Overbevisning af din; jeg tror, at en christelig Kone godt kan begaa sig overfor en vantro Mand, men en Mand ikke overfor en ugudelig Kone, og jeg mener at have læst mig til det i Bibelen. Jeg har da ogsaa set mange Eksempler paa det, at en god Pige kan holde meget paa Fode sammen med en ringe Mand; men jeg har set mangan en
10 "vakt" Karl forsvinde, naar han fik en ringe Kone.

Vi vi jo aarligt mange Par, som der ikke er en Smule mere Christendom hos end dem, der her er Tale om; det kan ikke nytte at holde sig for god, naar vi i de mangfoldige Tilfælde ikke gjør det og jo da heller ikke kan det, fordi vi kjende dem ikke. Naar nu Tilfældet er som her, at det er vitterligt,
15 at vedkommende ligefrem negter Gud, saa vil jeg raade dig slet ikke at spørge ham, om han har beraadt sig med Gud. Hvem skulde klage over det, hvis der da i det hele bliver lagt Mærke til det? Han da ikke, og hun da ikke heller. Det er ikke værd at spørge om det, der ingen Mening er i, og deres Ægtevielse er akkurat lige god for det. Fyren vil vel ogsaa allerbedst deraf
20 se, at man ikke anser denne Sag for blot en Formsag, hvad han jo utvivlsomt anser den for. Skulde det gaa saa galt, at Du fik en Næse for selvtagen Frihed, saa kan Du jo tage den med Ro. Du er jo vel forresten din egen Provst, saa Du kan jo omtrent gjøre, hvad Du vil. Dette er nu min Mening om denne Sag, at Du kan vi dem uden mindste Betænkelighed og rimeligvis
25 endda gjøre dermed en god Gjerning mod samme Mand, naar han, som Du mener, er en retskaffen og redelig Person.

Din Tale, som Du sendte mig, over Gade, finder jeg, var en meget god Tale, som der ikke er det allermindste at anke over, naar der da i det hele skal tales om den afdøde, hvad jeg saa at sige aldrig gjør. Det morede mig at
30 læse om al den Spektakel, som Organisterne stillede an med min gamle Ven G. Mathison Hansen i Spidsen. Disse Musikere er nogle Asener i en Kirke, og havde jeg en af dem at drages med, saa tror jeg, jeg lod Orgelet helt tie. Det er en Skam med denne Ordning, at Kunstnere skal lønnes ved at plage den christne Menighedsforsamling.

35 Jeg har jo ogsaa set de Brückerske Paafund og synes jo mindre godt om dem. Jeg kan alligevel ikke antage, at jeg er medskyldig deri; han havde nok hittet paa det uden Hjælp af andre. Den, der først har begyndt med denne Lære i Højskolebladet, er en Højskolelærer Østergaard, der nok er bleven til det, han er, i Amerika. Galskaber kan Mennesker nok selv finde paa. Jeg har forresten sendt et lille Stykke til Højskoleledenden angaaende denne

gen. Mente hun noget alvorligt med sin Christendom, giftede hun sig ikke med en saadan Person; men hvad kan man vente af en 20 aars kjøbenhavnsk en? Hun vil jo vel have ham, og lad hende saa faa ham paa bedste Maade dvs. med de bedste Ønsker og Formaninger.

5 Jeg har forresten den modsatte Overbevisning af din; jeg tror, at en christelig Kone godt kan begaa sig overfor en vantro Mand, men en Mand ikke overfor en ugudelig Kone, og jeg mener at have læst mig til det i Bibelen. Jeg har da ogsaa set mange Eksempler paa det, at en god Pige kan holde meget paa Fode sammen med en ringe Mand; men jeg har set mangan en
10 "vakt" Karl forsvinde, naar han fik en ringe Kone.

Vi vi jo aarligt mange Par, som der ikke er en Smule mere Christendom hos end dem, der her er Tale om; det kan ikke nytte at holde sig for god, naar vi i de mangfoldige Tilfælde ikke gjør det og jo da heller ikke kan det, fordi vi kjende dem ikke. Naar nu Tilfældet er som her, at det er vitterligt,
15 at vedkommende ligefrem negter Gud, saa vil jeg raade dig slet ikke at spørge ham, om han har beraadt sig med Gud. Hvem skulde klage over det, hvis der da i det hele bliver lagt Mærke til det? Han da ikke, og hun da ikke heller. Det er ikke værd at spørge om det, der ingen Mening er i, og deres Ægtevielse er akkurat lige god for det. Fyren vil vel ogsaa allerbedst deraf
20 se, at man ikke anser denne Sag for blot en Formsag, hvad han jo utvivlsomt anser den for. Skulde det gaa saa galt, at Du fik en Næse for selvtagen Frihed, saa kan Du jo tage den med Ro. Du er jo vel forresten din egen Provst, saa Du kan jo omtrent gjøre, hvad Du vil. Dette er nu min Mening om denne Sag, at Du kan vi dem uden mindste Betænkelighed og rimeligvis
25 endda gjøre dermed en god Gjerning mod samme Mand, naar han, som Du mener, er en retskaffen og redelig Person.

Din Tale, som Du sendte mig, over Gade, finder jeg, var en meget god Tale, som der ikke er det allermindste at anke over, naar der da i det hele skal tales om den afdøde, hvad jeg saa at sige aldrig gjør. Det morede mig at
30 læse om al den Spektakel, som Organisterne stillede an med min gamle Ven G. Mathison Hansen i Spidsen. Disse Musikere er nogle Asener i en Kirke, og havde jeg en af dem at drages med, saa tror jeg, jeg lod Orgelet helt tie. Det er en Skam med denne Ordning, at Kunstnere skal lønnes ved at plage den christne Menighedsforsamling.

35 Jeg har jo ogsaa set de Brückerske Paafund og synes jo mindre godt om dem. Jeg kan alligevel ikke antage, at jeg er medskyldig deri; han havde nok hittet paa det uden Hjælp af andre. Den, der først har begyndt med denne Lære i Højskolebladet, er en Højskolelærer Østergaard, der nok er bleven til det, han er, i Amerika. Galskaber kan Mennesker nok selv finde paa. Jeg har forresten sendt et lille Stykke til Højskoletidenden angaaende denne

Sag, da jeg ikke vil have, at nogen skal tro, jeg deler Anskuelse med Brücker. Nu, da det er gjort, er jeg næsten ked af det, thi jeg skulde vist enten skrevet udførligere eller tiet helt stille. I sidste Højskoleblad er der nemlig et helt Regiment i Gevær.

- 5 Ja vist er jeg nu over de 60, og det gaar, som Du skriver, ned ad Bakke. Men sært er det, at jeg i Grunden føler mig lige ung. I Ungdommen synes man, at 60 er en høj Alder, og at de, der er kommen dertil, maa føle sig meget gamle. Jeg har jo nok adskillige Besværligheder at drages med, men de er vist omtrent de samme, som de var for 30 Aar siden. Dine gode Ønsker
- 10 for de kommende Aar takker jeg oprigtigt for; men naar Du udtaler Ønske om, at vi nu i vort Livs Aften maa blive ”tro Husholdere”, saa er jeg bange for, det bliver ikke bedre, end det hidtil har været, snarere ringere. Men Guds Naade maa jo række ogsaa dertil.

- Jeg har i den sidste Tid læst en Bog: Brændende Spørgsmaal af Bugge
- 15 Asperheim. Jeg er ikke enig med den i ret meget, snart i intet, men det er alligevel en frisk og morsom Bog. Jeg vil raade Dig at læse den, thi løses der end ikke Spørgsmaal, saa stilles der nogle at løse.

- Vi har det nogenlunde. Det omskiftelige Vejr volder en Del Sygdom, og vi har vor Part af det; men hidtil lader det dog til at forløbe taaleligt.
- 20 Lev vel, Gud være hos Dig i Naade. Vent ikke for længe, før Du lader høre fra Dig.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 23 Febr. 1891.

25

340. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[23/4-1891]

Kjære Ven.

- Lærer Balling har presset mig saa haardt for, at jeg skal lægge et Ord ind
- 30 for ham hos Dig, og skjøndt jeg kun nødigt giver mig af med, hvad jeg anser for at være spildt Ulejlighed, mener jeg dog ikke helt at kunne skyde det fra mig. Sagen er jo denne, at han sidder i et lille Lærereembede og kommer vel aldrig i andet, og jeg vil nok tro, at hans Virksomhed som Modstander af Venstretaabelighederne er væsentlig skyld deri. Nu er der nogle,
- 35 der har sat ham i Hovedet, at han kan faa en lille Statsunderstøttelse som Skribent, – og han kan sagtens være lige saa fortjent dertil som en Mængde andre –; og endelig har han faaet den Formening, at en Udtalelse fra Dig om hans Skribentvirksomhed vilde være af den største Betydning for ham. Hvad nu disse hans Formeninger i det hele har paa sig, har jeg ingen Mening om.

Sag, da jeg ikke vil have, at nogen skal tro, jeg deler Anskuelse med Brücker. Nu, da det er gjort, er jeg næsten ked af det, thi jeg skulde vist enten skrevet udførligere eller tiet helt stille. I sidste Højskoleblad er der nemlig et helt Regiment i Gevær.

- 5 Ja vist er jeg nu over de 60, og det gaar, som Du skriver, ned ad Bakke. Men sært er det, at jeg i Grunden føler mig lige ung. I Ungdommen synes man, at 60 er en høj Alder, og at de, der er kommen dertil, maa føle sig meget gamle. Jeg har jo nok adskillige Besværligheder at drages med, men de er vist omtrent de samme, som de var for 30 Aar siden. Dine gode Ønsker
10 for de kommende Aar takker jeg oprigtigt for; men naar Du udtaler Ønske om, at vi nu i vort Livs Aften maa blive ”tro Husholdere”, saa er jeg bange for, det bliver ikke bedre, end det hidtil har været, snarere ringere. Men Guds Naade maa jo række ogsaa dertil.

- Jeg har i den sidste Tid læst en Bog: Brændende Spørgsmaal af Bugge
15 Asperheim. Jeg er ikke enig med den i ret meget, snart i intet, men det er alligevel en frisk og morsom Bog. Jeg vil raade Dig at læse den, thi løses der end ikke Spørgsmaal, saa stilles der nogle at løse.

- Vi har det nogenlunde. Det omskiftelige Vejr volder en Del Sygdom, og vi har vor Part af det; men hidtil lader det dog til at forløbe taaleligt.
20 Lev vel, Gud være hos Dig i Naade. Vent ikke for længe, før Du lader høre fra Dig.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 23 Febr. 1891.

25

340. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[23/4-1891]

Kjære Ven.

- Lærer Balling har presset mig saa haardt for, at jeg skal lægge et Ord ind
30 for ham hos Dig, og skjøndt jeg kun nødigt giver mig af med, hvad jeg anser for at være spildt Ulejlighed, mener jeg dog ikke helt at kunne skyde det fra mig. Sagen er jo denne, at han sidder i et lille Lærereembede og kommer vel aldrig i andet, og jeg vil nok tro, at hans Virksomhed som Modstander af Venstretaabelighederne er væsentlig skyld deri. Nu er der nogle,
35 der har sat ham i Hovedet, at han kan faa en lille Statsunderstøttelse som Skribent, – og han kan sagtens være lige saa fortjent dertil som en Mængde andre –; og endelig har han faaet den Formening, at en Udtalelse fra Dig om hans Skribentvirksomhed vilde være af den største Betydning for ham. Hvad nu disse hans Formeninger i det hele har paa sig, har jeg ingen Mening om.

Men nu i denne Paaske vil han en lille Tour til Kjøbenhavn, og saa er det nu hans Forlangende til mig, – ikke at jeg skal anbefale ham til det, han ønsker, hvad jeg med god Samvittighed kunde, men hvad han med god Grund mener, er uden al Betydning, – men at jeg skal anbefale ham til Dig. Dermed mener han imidlertid ikke, at Du efter min Anbefaling atter skulde anbefale ham; men – nu kommer Sagen – jeg skulde bede Dig om, at *Du vilde læse noget af det, han har skrevet, naar han selv overrækker Dig det*; for saa at kunne udtale en Mening om dets Betydning i Almindelighed og ikke om dets Fortjeneste til Understøttelse.

10 Det er nu min Mening, at naar Du kunde ofre *nogle Timer* derpaa, kunde Du nok forhverve Dig en begrundet Mening derom; hans Skrift om Paulus er jo nemt at gjenneblade. Jeg antager forresten, at hans Fortjeneste, om han har nogen, mere bestaar i, at han udgiver det sunde og christelige Blad: Vægteren, hvorved han har Indflydelse paa en Kreds af Mennesker i god Regning, end ved hans Bøger. Disse kunde vel andre skrive ligesaa gode, men neppe disse stadige Smaaudtalelser i Vægteren. Nu faar Du 15 saa at gjøre eller ikke gjøre, som Du bedst kan, men tal godt med ham, thi han er et godt og dygtigt Menneske.

Vi har det saa nogenlunde. Vinteren vil jo endnu ikke give sig, men vi 20 nærme os jo til Enden af den. Jeg har jo noget nu at tage Vare til Paaske, og der skal være Ligtaler baade Paaskelørdag og 3 Paaskedag – altsaa i Kjolen 6 Dage i Træk.

Jeg haaber, Du har det vel, og ønsker Dig i alle Maader en god og glædelig Paaske.

25 Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 24 Marts 1891.

341. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[13/8-1891]

30

Kjære gamle Ven.

Det kommer mig for, at der nu kan være gaet en passende Tid, siden der er vekslet Brev mellem os, og at skal det ikke gaa helt ud, saa maa der gøres lidt for det. Jeg kunde vel nok have Grund til at frygte for, at naar din Tid 35 er saa optaget, som den jo er, Du saa ogsaa har ondt ved at faa Tid til at modtage Breve; men et saadant kan jo dog ligge til et ledigt Øjeblik, og endelig er der jo heller ikke noget forgjort ved, at det slet ikke bliver læst; det bringer dog altid en Hilsen, og melder, at man lever endnu.

Vor Sommer er hidtil gaet i en jævn Tummel med fremmede, somme Tider to Hold om Dagen. Det er ikke saa let, naar man bliver gammel, at sno

Men nu i denne Paaske vil han en lille Tour til Kjøbenhavn, og saa er det nu hans Forlangende til mig, – ikke at jeg skal anbefale ham til det, han ønsker, hvad jeg med god Samvittighed kunde, men hvad han med god Grund mener, er uden al Betydning, – men at jeg skal anbefale ham til Dig. Dermed mener han imidlertid ikke, at Du efter min Anbefaling atter skulde anbefale ham; men – nu kommer Sagen – jeg skulde bede Dig om, at *Du vilde læse noget af det, han har skrevet, naar han selv overrækker Dig det*; for saa at kunne udtale en Mening om dets Betydning i Almindelighed og ikke om dets Fortjeneste til Understøttelse.

10 Det er nu min Mening, at naar Du kunde ofre *nogle Timer* derpaa, kunde Du nok forhverve Dig en begrundet Mening derom; hans Skrift om Paulus er jo nemt at gjenneblade. Jeg antager forresten, at hans Fortjeneste, om han har nogen, mere bestaar i, at han udgiver det sunde og christelige Blad: Vægteren, hvorved han har Indflydelse paa en Kreds af Mennesker i god Regning, end ved hans Bøger. Disse kunde vel andre skrive ligesaa gode, men neppe disse stadige Smaaudtalelser i Vægteren. Nu faar Du 15 saa at gjøre eller ikke gjøre, som Du bedst kan, men tal godt med ham, thi han er et godt og dygtigt Menneske.

Vi har det saa nogenlunde. Vinteren vil jo endnu ikke give sig, men vi 20 nærme os jo til Enden af den. Jeg har jo noget nu at tage Vare til Paaske, og der skal være Ligtaler baade Paaskelørdag og 3 Paaskedag – altsaa i Kjolen 6 Dage i Træk.

Jeg haaber, Du har det vel, og ønsker Dig i alle Maader en god og glædelig Paaske.

25 Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 24 Marts 1891.

341. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[13/8-1891]

30

Kjære gamle Ven.

Det kommer mig for, at der nu kan være gaet en passende Tid, siden der er vekslet Brev mellem os, og at skal det ikke gaa helt ud, saa maa der gøres lidt for det. Jeg kunde vel nok have Grund til at frygte for, at naar din Tid 35 er saa optaget, som den jo er, Du saa ogsaa har ondt ved at faa Tid til at modtage Breve; men et saadant kan jo dog ligge til et ledigt Øjeblik, og endelig er der jo heller ikke noget forgjort ved, at det slet ikke bliver læst; det bringer dog altid en Hilsen, og melder, at man lever endnu.

Vor Sommer er hidtil gaet i en jævn Tummel med fremmede, somme Tider to Hold om Dagen. Det er ikke saa let, naar man bliver gammel, at sno

sig saa hurtigt, som det er nødvendigt. Ligesom gamle Øjne har ondt ved at afpasse sig i Hast efter forskjellige Afstande, saaledes erfarer jeg, at et gammelt Menneske har vanskeligt ved at afpasse sin Sjæl efter mange fremmedes Stade. Men skal læmpe sig til efter enhver ny, der kommer; og man maa dertil være mere hurtig i Vendingen, end jeg nu er, eller man bliver hastigt træt deraf. Nu har vi et lille Pusterum i disse Dage, men der kommer flere længere hen i Høsten; jeg benytter saa Fritiden til at sende Dig en Hilsen og ønske Dig nogen Glæde og Gavn af Sommertiden, at Du maa kunne hvile lidt ud et eller andet Sted og drage Aande i Fred fra Verdens Uro.

10 Saa slap vi da Scavenius, og han var i den senere Tid lovlig virksom med sine Bestemmelser om Skolevæsen især. Alt dette med Forsømmelser, Udskrivning, Retskrivning var kun til Plage; der var for megen Drift i ham. Maaske den ny kan tage Tingene med lidt mere Ro; men ellers er det vel kun det samme paa en anden Maade. Hr. Goos er vel Fritænker og uden

15 virkelig Interesse for eller Forstand paa vore Kirkesager. Vi trænge heller ikke til nye Paabud, men snarest til lidt mere frit Spillerum. Men der kommer vist ikke noget godt fra Kultusminister eller fra Kirkeraad; blot de vilde sove i Ro og lade os passe vore Sager selv.

Man siger, at Bisperne er vrede over Menighedskonventet, og det maa saa vel være, fordi "lidt kan bedrøve Skarn". Dette Konvent synes mig saa uskyldigt og betydningsløst, at jeg kan ikke fatte, hvor nogen kan nænne til at harmes paa det. Det vil jo vist aldeles intet udrette eller enes om; det er kun Betesdamøder paa en anden og endnu tyndere Maade. Men Menneskene har travlt med at faa noget *gjort*; ogsaa de ægte Grundtvigianere har

25 ondt for noget, som de vilde gjort i Middelfart. De gjorde allesammen bedre i hver for sig at passe deres Gjerning *hjemme*, og overlade det til en højere, om han vil have noget gjort. Jeg kan ikke med disse travle, urolige Mennesker, der studere paa at faa ny Jern i Ilden, og passe kun maadeligt det lille, der er dem betroet.

30 I de senere Tider har mine enlige Tanker mest drejet sig om, *hvad* det er, vi har evig *Vished* for. De allerfleste gør sig ikke dette klart, men leve paa Avtoritetsvished: hvad Paven siger, hvad Luther siger, hvad Skriften siger, hvad Kirken siger – altsammen Sikkerhed paa anden Haand. Der kan jo visselig leves derpaa i stille Vej, men man kan ogsaa med den Art *Vished*

35 kuldsejle, før man ved af det. Den ene efter den anden driver af, og der kan ikke fra Christendommens Side bydes dem en *Vished*, som de trænge til den.

Jeg har gaaet og besindet mig paa en hel Del i den Anledning; og jeg er kommen til det Resultat, at det, vi kan vide med Selvoplevelsens fulde *Vished*, er ikke ret meget. Nr. 1 er dette, at vi er Syndere, og dermed følger, at

sig saa hurtigt, som det er nødvendigt. Ligesom gamle Øjne har ondt ved at afpasse sig i Hast efter forskjellige Afstande, saaledes erfarer jeg, at et gammelt Menneske har vanskeligt ved at afpasse sin Sjæl efter mange fremmedes Stade. Men skal læmpe sig til efter enhver ny, der kommer; og man maa dertil være mere hurtig i Vendingen, end jeg nu er, eller man bliver hastigt træt deraf. Nu har vi et lille Pusterum i disse Dage, men der kommer flere længere hen i Høsten; jeg benytter saa Fritiden til at sende Dig en Hilsen og ønske Dig nogen Glæde og Gavn af Sommertiden, at Du maa kunne hvile lidt ud et eller andet Sted og drage Aande i Fred fra Verdens Uro.

10 Saa slap vi da Scavenius, og han var i den senere Tid lovlig virksom med sine Bestemmelser om Skolevæsen især. Alt dette med Forsømmelser, Udskrivning, Retskrivning var kun til Plage; der var for megen Drift i ham. Maaske den ny kan tage Tingene med lidt mere Ro; men ellers er det vel kun det samme paa en anden Maade. Hr. Goos er vel Fritænker og uden

15 virkelig Interesse for eller Forstand paa vore Kirkesager. Vi trænge heller ikke til nye Paabud, men snarest til lidt mere frit Spillerum. Men der kommer vist ikke noget godt fra Kultusminister eller fra Kirkeraad; blot de vilde sove i Ro og lade os passe vore Sager selv.

Man siger, at Bisperne er vrede over Menighedskonventet, og det maa saa vel være, fordi "lidt kan bedrøve Skarn". Dette Konvent synes mig saa uskyldigt og betydningsløst, at jeg kan ikke fatte, hvor nogen kan nænne til at harmes paa det. Det vil jo vist aldeles intet udrette eller enes om; det er kun Betesdamøder paa en anden og endnu tyndere Maade. Men Menneskene har travlt med at faa noget *gjort*; ogsaa de ægte Grundtvigianere har

25 ondt for noget, som de vilde gjort i Middelfart. De gjorde allesammen bedre i hver for sig at passe deres Gjerning *hjemme*, og overlade det til en højere, om han vil have noget gjort. Jeg kan ikke med disse travle, urolige Mennesker, der studere paa at faa ny Jern i Ilden, og passe kun maadeligt det lille, der er dem betroet.

30 I de senere Tider har mine enlige Tanker mest drejet sig om, *hvad* det er, vi har evig *Vished* for. De allerfleste gjør sig ikke dette klart, men leve paa Avtoritetsvished: hvad Paven siger, hvad Luther siger, hvad Skriften siger, hvad Kirken siger – altsammen Sikkerhed paa anden Haand. Der kan jo visselig leves derpaa i stille Vej, men man kan ogsaa med den Art *Vished*

35 kuldsejle, før man ved af det. Den ene efter den anden driver af, og der kan ikke fra Christendommens Side bydes dem en *Vished*, som de trænge til den.

Jeg har gaaet og besindet mig paa en hel Del i den Anledning; og jeg er kommen til det Resultat, at det, vi kan vide med Selvolevelsens fulde *Vished*, er ikke ret meget. Nr. 1 er dette, at vi er Syndere, og dermed følger, at

der er en Gud, vi har syndet mod; Nr. 2 er dette, at han har taget os til Naade ved Jesus Christus, at vi er Guds Børn. Men stort mere ved vi heller ikke med evig Vished end dette om *Synd* og *Naade*, som det jo ogsaa er Luthers egentlige Oplevelse, og det, Apostelen maa nøjes med (1 Joh. 3,2).

5 Men har et Menneske *selv oplevet* dette, saa ved han meget andet paa anden Haand, nemlig fra ham, han har faaet det evige Liv hos. Men der er her en Rækkefølge, som vi maa overholde; først opleve dette om Synd – saa det om Naade, og dette samme atter og atter om igjen. At begynde fra den urette Ende fører til, at man ved slet intet, men bliver mer og mere uvis.

10 Med denne Sag og hvad dertil hører, har jeg fordrevet Tiden i nogle Maa- neder; om det fører til, at jeg skriver noget derom, ved jeg ikke. Jeg synes mer og mere, at Menneskene er ikke værd at skrive for.

Det er fra et Par forskjellige Sider bleven mig meldt, at Du er ved at fuld- ende dit ny Test., at det i hvert Fald kommer i Efteraaret. Ja, gid det var saa
15 vel, thi det var godt for Dig at faa det fra Haanden; og saa kunde det vel tænkes, at det blev til noget med Revisionen af det avtoriserede. Selv fik Du jo saa vel ogsaa nogen Ro og Tid til at tænke paa det gamle Testamente. Og det synes mig at være ligefrem usømmeligt, som paa dette Omraade alt overlades til Hr. Plenge og Consorter. Vort theologiske Fakultet er slet ikke
20 hjemme; siden Buhl er rejst, tie de alle, for de ved formodentlig hverken ud eller ind. Derimod har de Tid til at ævles om det gamle Emne: Grundtvig og Luther.

Scharling er jo en barnagtig borneret Person i mange Maader; men med alle hans Dumheder har han dog Ret i Hovedsagen, at det var ikke tjenligt,
25 at enten Grundtvigianerne eller indre Miss. kom til at dominere Folkekir- ken. Begge Dele er altfor meget Partivæsen og store Ord uden tilsvarende Livsalvor. Som Monrad skrev om Scharling, frister man mig til at holde med Scharl.; Monrad er mig en usmagelig Vittighedsjæger, der ikke skal skaffe Dansk Kkt. større Anseelse, end den før havde; og den var ikke stor.

30 Ja nu faar det saa være nok med dette. Det kan uden Skade lades ulæst, hvis din Tid er nok optaget af andet. Hovedsagen er at lade Dig vide, at jeg lever endnu og har det nogenlunde men heller ikke mere. Jeg ønsker, at Du maa have det noget bedre, og at i det hele Guds Velsignelse maa være med Dig i alle Ting.

35

Gylling 13/8 91.

Din gml Ven
Otto Møller

der er en Gud, vi har syndet mod; Nr. 2 er dette, at han har taget os til Naade ved Jesus Christus, at vi er Guds Børn. Men stort mere ved vi heller ikke med evig Vished end dette om *Synd* og *Naade*, som det jo ogsaa er Luthers egentlige Oplevelse, og det, Apostelen maa nøjes med (1 Joh. 3,2).

5 Men har et Menneske *selv oplevet* dette, saa ved han meget andet paa anden Haand, nemlig fra ham, han har faaet det evige Liv hos. Men der er her en Rækkefølge, som vi maa overholde; først opleve dette om Synd – saa det om Naade, og dette samme atter og atter om igjen. At begynde fra den urette Ende fører til, at man ved slet intet, men bliver mer og mere uvis.

10 Med denne Sag og hvad dertil hører, har jeg fordrevet Tiden i nogle Maa- neder; om det fører til, at jeg skriver noget derom, ved jeg ikke. Jeg synes mer og mere, at Menneskene er ikke værd at skrive for.

Det er fra et Par forskjellige Sider bleven mig meldt, at Du er ved at fuld- ende dit ny Test., at det i hvert Fald kommer i Efteraaret. Ja, gid det var saa
15 vel, thi det var godt for Dig at faa det fra Haanden; og saa kunde det vel tænkes, at det blev til noget med Revisionen af det avtoriserede. Selv fik Du jo saa vel ogsaa nogen Ro og Tid til at tænke paa det gamle Testamente. Og det synes mig at være ligefrem usømmeligt, som paa dette Omraade alt overlades til Hr. Plenge og Consorter. Vort theologiske Fakultet er slet ikke
20 hjemme; siden Buhl er rejst, tie de alle, for de ved formodentlig hverken ud eller ind. Derimod har de Tid til at ævles om det gamle Emne: Grundtvig og Luther.

Scharling er jo en barnagtig borneret Person i mange Maader; men med alle hans Dumheder har han dog Ret i Hovedsagen, at det var ikke tjenligt,
25 at enten Grundtvigianerne eller indre Miss. kom til at dominere Folkekir- ken. Begge Dele er altfor meget Partivæsen og store Ord uden tilsvarende Livsalvor. Som Monrad skrev om Scharling, frister man mig til at holde med Scharl.; Monrad er mig en usmagelig Vittighedsjæger, der ikke skal skaffe Dansk Kkt. større Anseelse, end den før havde; og den var ikke stor.

30 Ja nu faar det saa være nok med dette. Det kan uden Skade lades ulæst, hvis din Tid er nok optaget af andet. Hovedsagen er at lade Dig vide, at jeg lever endnu og har det nogenlunde men heller ikke mere. Jeg ønsker, at Du maa have det noget bedre, og at i det hele Guds Velsignelse maa være med Dig i alle Ting.

35

Gylling 13/8 91.

Din gml Ven
Otto Møller

342. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/11-1891]

Kjære gamle Ven.

Jeg synes, jeg føler Trang til at skrive til Dig iaften. Det er saa mørke Dage
 5 i denne Tid, de sidste Blade falde, og Sindet bliver saa vemodigt. Den, der
 lever i den urolige By, mærker vel ikke dette saadan som den, der lever i en
 stille Afkrog og foruden sin egen allernærmeste Slægt kun har Naturen at
 omgaaes med. Vemodigt er det ogsaa for mig i denne Tid at se paa min
 Søster Caroline som det jævnt gaar nedad med. Hun lider af en Hjærtefejl,
 10 som er uhelbredelig, men som forvolder hende megen Lidelse og tiltagende
 Vattersot. Hun har gjort en god Tjeneste nu en Række af Aar ved at holde
 en Pigeskole sammen med den yngste Søster; men nu er det vist paa det
 sidste for hende dermed. Forleden Dag saa jeg, at hun holdt Skole med
 nogle af de ældste Børn selv liggende i Sengen, og saaledes kan det jo ikke
 15 gaa ret længe. Det er trangt nok at se paa; men vi har jo været mange Sød-
 skende, og Tiden maa jo komme, da vi en efter anden skal afsted. Vi haabe
 jo, at det er til noget bedre, men Vejen er saa mørk og kummerfuld.

For nogen Tid siden læste jeg den Bog, din Broder Holger har udgivet
 om din Farbroder. Jeg mindedes derved om de ikke mange Gange, jeg har
 20 været sammen med ham, sidste Gang hos Grundtvig. Den første Gang, jeg
 saa ham, var engang, vi med din Fader var hos ham i Mern. Jeg forstod mig
 ikke paa ham, underlig som han var, og grøn som jeg selv var. Da vi om Af-
 tenen kjørte hjem til Hammer, spurgte din Fader, hvad jeg syntes om ham.
 Jeg husker ikke, hvad jeg svarede, men derimod erindrer jeg godt, at din
 25 Fader paa hans spøgefulde Maade sagde: ja han er en Nar. Naar jeg nu læser
 om ham, som han levende træder frem i denne Bog, saa tvivler jeg ikke om,
 at han var en god Mand; men jeg synes, at han var en christelig Laps. Jeg
 har haft Følelse af det samme, naar jeg var sammen med ham, men Bogen
 har gjort mig klar paa det, at det sære hos ham var beslægtet med, hvad
 30 man ellers kalder uskyldigt Lapseri.

Jeg finder, at der skulde være vist lidt mere Skaansomhed med Medde-
 lelser fra hans Dagbøger, thi hvad der aldrig har været bestemt til Udgi-
 velse, er det urigtigt at give hen til alle og enhver. I Nationaltidenden er der
 en, der har gjort Brug deraf paa en temmelig uskaansom Maade. Det er
 35 nogle ganske fortræffelige Breve, der findes fra Caroline Amalie; hun er en
 ren Perle af en Kvinde. Der er ogsaa gode Breve fra Grundtvig, men jeg sy-
 nes dog, at de ikke kan maale sig enten med Dronningens eller med andre
 af ham til Fenger og Busk, Ingemann og Molbeck. Din Broder har et Sted
 villet udfylde et Hul i et af Gs' Breve; men det er mislykket; han har vist
 ikke forstaaet Grundtvigs Ord. Der mangler nok et Ord, men ikke det,

342. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/11-1891]

Kjære gamle Ven.

Jeg synes, jeg føler Trang til at skrive til Dig iaften. Det er saa mørke Dage
5 i denne Tid, de sidste Blade falde, og Sindet bliver saa vemodigt. Den, der
lever i den urolige By, mærker vel ikke dette saadan som den, der lever i en
stille Afkrog og foruden sin egen allernærmeste Slægt kun har Naturen at
omgaaes med. Vemodigt er det ogsaa for mig i denne Tid at se paa min
Søster Caroline som det jævnt gaar nedad med. Hun lider af en Hjærtefejl,
10 som er uhelbredelig, men som forvolder hende megen Lidelse og tiltagende
Vattersot. Hun har gjort en god Tjeneste nu en Række af Aar ved at holde
en Pigeskole sammen med den yngste Søster; men nu er det vist paa det
sidste for hende dermed. Forleden Dag saa jeg, at hun holdt Skole med
nogle af de ældste Børn selv liggende i Sengen, og saaledes kan det jo ikke
15 gaa ret længe. Det er trangt nok at se paa; men vi har jo været mange Sød-
skende, og Tiden maa jo komme, da vi en efter anden skal afsted. Vi haabe
jo, at det er til noget bedre, men Vejen er saa mørk og kummerfuld.

For nogen Tid siden læste jeg den Bog, din Broder Holger har udgivet
om din Farbroder. Jeg mindedes derved om de ikke mange Gange, jeg har
20 været sammen med ham, sidste Gang hos Grundtvig. Den første Gang, jeg
saa ham, var engang, vi med din Fader var hos ham i Mern. Jeg forstod mig
ikke paa ham, underlig som han var, og grøn som jeg selv var. Da vi om Af-
tenen kjørte hjem til Hammer, spurgte din Fader, hvad jeg syntes om ham.
Jeg husker ikke, hvad jeg svarede, men derimod erindrer jeg godt, at din
25 Fader paa hans spøgefulde Maade sagde: ja han er en Nar. Naar jeg nu læser
om ham, som han levende træder frem i denne Bog, saa tvivler jeg ikke om,
at han var en god Mand; men jeg synes, at han var en christelig Laps. Jeg
har haft Følelse af det samme, naar jeg var sammen med ham, men Bogen
har gjort mig klar paa det, at det sære hos ham var beslægtet med, hvad
30 man ellers kalder uskyldigt Lapseri.

Jeg finder, at der skulde være vist lidt mere Skaansomhed med Medde-
lelser fra hans Dagbøger, thi hvad der aldrig har været bestemt til Udgi-
velse, er det urigtigt at give hen til alle og enhver. I Nationaltidenden er der
en, der har gjort Brug deraf paa en temmelig uskaansom Maade. Det er
35 nogle ganske fortræffelige Breve, der findes fra Caroline Amalie; hun er en
ren Perle af en Kvinde. Der er ogsaa gode Breve fra Grundtvig, men jeg sy-
nes dog, at de ikke kan maale sig enten med Dronningens eller med andre
af ham til Fenger og Busk, Ingemann og Molbeck. Din Broder har et Sted
villet udfylde et Hul i et af Gs' Breve; men det er mislykket; han har vist
ikke forstaaet Grundtvigs Ord. Der mangler nok et Ord, men ikke det,

som er sat til. Men ellers var Bogen meget fornøjelig, og jeg glæder mig til, om han vil lade Fortsættelsen følge om ikke for lang Tid. Hvis det kan svare sig at udgive den, maatte den helst komme, før man har glemte den første Del.

- 5 I det sidste Par Dage har jeg siddet og læst Fru Heibergs Livserindringer. Det er en overmaade morsom Bog, i flere Henseender da ogsaa lærerig. Hun har da været en mærkelig Kvinde paa sin Vis, skjøndt hendes hele, i Grunden snævre, Verden er en anden end den, vi er hjemme i. Jeg kan nok forstaa hende, men jeg har en bestemt Følelse af, at hun slet ikke kunde
10 forstaa os. Du saa vel i sin Tid et lille Stykke om hende i Illust. Tidn., da hun var død, hvor der fortaltes om en Bibellæsning af Dig, hun havde overværet. Man fik ret Indtryk af, hvor fremmed og vildfarende hun var i den Verden, hun der fik et lille Indblik i. Det samme lærer man nu af hendes egen Bog, at hun var vildfremmed paa disse Enemærker og kunde vel ikke
15 være andet. Jeg ser saaledes, at hun efter sin Confirmation aldrig var i Kirke før en Gang i 1842, da hun altsaa var 30 Aar.

- Det samme gjælder nu vel om mange andre; men at det kunde være Tilfældet med hende, hos hvem Martensen dengang i flere Aar havde gaaet ud og ind, og hvem Mynster kaldte sin "Veninde", det stiller dog disse
20 Mænd i et forunderligt Lys. De maa jo i hendes Nærhed have kunnet helt afføre sig deres Christendom; eller hvad Art Venskab har det ellers været, der ikke engang kunde give hende en Dragelse eller Vejledning til den rette Side, saa hun selv maatte famle sig frem, som man ser, at hun har maattet. Jeg kan jo nok se, at det er et sært luftigt og forfængeligt Skyggeliv, hun har
25 levet indtil da i det mindste; men hun var ligefuldt en mærkelig og begavet Person, som det nok er værd at gjøre Bekjendtskab med.

- Saa blev der da funden en Professor i Hebraisk; blot han nu maa være Gjærningen mægtig. Det er jo næsten det, der for Øjeblikket trænges mest til, at der er en, der tør og kan rede noget op i alt det Urede og Vildrede,
30 som er anstillet angaaende det gamle Testamente. At O. Jensen ikke duede til den Stilling, kunde jeg vel vide; men man siger, at han selv mener, der er sket ham Uret, idet han blev ligesom truet til at trække sig tilbage. Han maa jo da ogsaa fra først af have ment, at han var skikkaet til Pladsen, og samme Mening har han vel saa endnu. Man siger, at han vil tage sin Afsked som
35 Præst, da han nok er led og ked ad den Gjærning.

Det er da det groveste, man længe har hørt, hvad der er passeret med Ofte dal. Jeg kjender jo ikke noget til ham; men jeg erindrer, at Christoffer Bruun i sit Blad i sin Tid var meget forgabet i ham som en Mand af det rette Slags. Ja, lad dem nu have ham de taabelige Venstremænd! Han er dem

som er sat til. Men ellers var Bogen meget fornøjelig, og jeg glæder mig til, om han vil lade Fortsættelsen følge om ikke for lang Tid. Hvis det kan svare sig at udgive den, maatte den helst komme, før man har glemte den første Del.

- 5 I det sidste Par Dage har jeg siddet og læst Fru Heibergs Livserindringer. Det er en overmaade morsom Bog, i flere Henseender da ogsaa lærerig. Hun har da været en mærkelig Kvinde paa sin Vis, skjøndt hendes hele, i Grunden snævre, Verden er en anden end den, vi er hjemme i. Jeg kan nok forstaa hende, men jeg har en bestemt Følelse af, at hun slet ikke kunde
10 forstaa os. Du saa vel i sin Tid et lille Stykke om hende i Illust. Tidn., da hun var død, hvor der fortaltes om en Bibellæsning af Dig, hun havde overværet. Man fik ret Indtryk af, hvor fremmed og vildfarende hun var i den Verden, hun der fik et lille Indblik i. Det samme lærer man nu af hendes egen Bog, at hun var vildfremmed paa disse Enemærker og kunde vel ikke
15 være andet. Jeg ser saaledes, at hun efter sin Confirmation aldrig var i Kirke før en Gang i 1842, da hun altsaa var 30 Aar.

- Det samme gjælder nu vel om mange andre; men at det kunde være Tilfældet med hende, hos hvem Martensen dengang i flere Aar havde gaaet ud og ind, og hvem Mynster kaldte sin "Veninde", det stiller dog disse
20 Mænd i et forunderligt Lys. De maa jo i hendes Nærhed have kunnet helt afføre sig deres Christendom; eller hvad Art Venskab har det ellers været, der ikke engang kunde give hende en Dragelse eller Vejledning til den rette Side, saa hun selv maatte famle sig frem, som man ser, at hun har maattet. Jeg kan jo nok se, at det er et sært luftigt og forfængeligt Skyggeliv, hun har
25 levet indtil da i det mindste; men hun var ligefuldt en mærkelig og begavet Person, som det nok er værd at gjøre Bekjendtskab med.

- Saa blev der da funden en Professor i Hebraisk; blot han nu maa være Gjærningen mægtig. Det er jo næsten det, der for Øjeblikket trænges mest til, at der er en, der tør og kan rede noget op i alt det Urede og Vildrede,
30 som er anstillet angaaende det gamle Testamente. At O. Jensen ikke duede til den Stilling, kunde jeg vel vide; men man siger, at han selv mener, der er sket ham Uret, idet han blev ligesom truet til at trække sig tilbage. Han maa jo da ogsaa fra først af have ment, at han var skikkaet til Pladsen, og samme Mening har han vel saa endnu. Man siger, at han vil tage sin Afsked som
35 Præst, da han nok er led og ked ad den Gjærning.

Det er da det groveste, man længe har hørt, hvad der er passeret med Ofte- dal. Jeg kjender jo ikke noget til ham; men jeg erindrer, at Christoffer Bruun i sit Blad i sin Tid var meget forgabet i ham som en Mand af det rette Slags. Ja, lad dem nu have ham de taabelige Venstremænd! Han er dem

vel undt. Saa synes jeg dog, man kan bedre være Henning Jensen bekendt, skjøndt han er ogsaa en slem Dreng. Vantro ender jo ofte i Last; men Last fører vist altid til Vantro. Og at Oftedal skulde angre sine afskyelige Bedrifter, har man vanskeligt ved at tro ikke mindst paa Grund af hans opstyltede, theatralske Færd i Kirken. Ja Gud fri os alle fra den onde, thi han kan vinde forfærdelige Sejre midt i Christenheden.

Lev nu vel, gamle Ven, og Gud gjøre alt saa godt for eder, som I kan taae det, og det kan være til hans Navns Ære.

Din gml. Ven

10 Gylling 26 Novbr 91.

Otto Møller

343. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[10/12-1891]

15 Min kære gamle Ven!

Det er længe siden jeg har skrevet til Dig, og jeg har i dette Efteraar faaet hele to Breve uden at have svaret paa dem; men alligevel føler jeg mig egentlig ikke som den der skulde gøre Undskyldninger for denne langvarige Tavshed, da den virkelig ikke har sin Grund i Ligegyldighed e. desl., men kun i, at jeg har haft saa meget at bestille, at det ikke var mig muligt at tilvejebringe de Timer, som udkrævedes til at skrive et fornuftigt Brev. Det gaar jo sagtens ogsaa saaledes, at jo mere man er spændt i Selen, og jo mere forslidt man derved bliver, des langsommere bliver ens Arbejdskraft, saa den Tid, der ellers kunde have slaet til til mere, nu knap kan forslaa til mindre.

I Septbr. og Oktbr. var min Tid omtrent helt optagen af den theol. Konkurrence, som jeg ansaa mig for pligtig til at være Dommer ved, skønt jeg vel indsaa, at den vilde tage langt mere Tid, end jeg havde Raad til, da jeg ikke blot maatte læse Konkurrenternes Afhandlinger – og saadanne unge Msker kan skrive Masser i 3 Uger –, men ogsaa læse en hel Del foruden for at være à jour med de nyeste Undersøgelser. Og medens dette stod paa, blev jeg angreben af et Mavetilfælde, som mattede mig meget, hvilket ikke gjorde Arbejdet lettere. Det var mig forresten ganske vemodigt at se, hvorledes alle de unge var helt forstummede af den nyeste gtestamentl. Kritik, som jo strækker sig langt videre end til Pentatevken, og som *konsekvent* gennemført vil føre til Negtelse af hele GT.s guddommelige Karakter.

Jeg haaber nu, at Valget af Jacobsen maa være godt. Han er et klart Hoved, som ikke vil vrøvle om at GT. er "Guds Ord til os", samtidig med at give "Kritiken" Medhold i alle dens Paastande eller dog i dens Principer; og

jeg tror om ham, at han har en *god Vilje* til ikke at lade Menigheden frarøves den Skat, den har i GT. Men jeg er bange for, at han er tilbøjelig til – paa Tyskernes Vis – at stirre sig blind paa Enkeltheder og derover at tabe Synet for Hovedsagen. –

5 Stakkels Ole Jensen, han burde have holdt sig fra at konkurrere; hans Afhandling viste, at han var komplet umulig, man skulde neppe tænke, at nogen kunde *ville* aflevere sligt. Han blev iøvrigt slet ikke ”truet” til at trække sig tilbage, men fik kun en ganske stilfærdig Underretning om, at efter hans skriftlige Præstation kunde han ikke gøre sig noget som helst Haab om at sejre i Konkurrencen.

Ved siden af dette Konkurrence-Arbejde havde jeg saa tillige Kirkekommissionen, som dog menagerede lidt med sine Møder i den Tid, og desuden maatte jeg flytte (til Niels Juelsgade 9); det var et saa ubehageligt eller uskikkeligt Hus, jeg var kommen til at bo i i Havnegade, at der ikke var til
15 at være. – Siden Konkurr’s Ophør har Kirkekomm. atter sat fuld Kraft paa, saa vi kom igennem 2den Behandling af Sagerne. Jeg haaber, det skal vise sig, at vores Forslag ere gode. Vi foreslaar, at Præster og Kirkebetjenter skal sættes paa fast Løn. Betaling (Offer) for Daab og Nadver (Indskrivningspenge) afskaffes, – for Daaben dog kun forsaavidt den finder Sted i Forbindelse med Gudstjenesten. Til extraordinær Tid skal der for den, saavel som
20 for Vielse og Begravelse (Ligtale) betales efter en fastsat Taxt ”til Kirken”, hvilken Betaling gaar ind i et for alle Kirker fælles Fond til Lønninger etc. De eneste Accidenser, Præsterne beholde, skulde være for Konfirmationsundervisning samt Nytaarsoffer, hvilke dog begge ere aldeles frivillige. Gaar
25 dette igennem (hvilket rigtignok ikke vil ske uden betydelig Modstand fra mange Præsters og alle Klokkeres Side, – det er næsten utroligt, hvilket Læs af ”gudelige” Forsvarsgrunde de først have at fremføre for Bibeholdelse af det hidtidige Offervæsen), vil Anledning til megen ond Omtale af Præsterne blive afskaaren, og megen virkelig Daarlighed hos disse og navnlig
30 hos Kirkebetjenterne blive hindret. –

Derimod tvivler jeg om, at Forslaget kommer til at omfatte saa mange ny Kirker, som jeg anser for nødvendige; jeg mener, det bør være mindst 14, men Flertallet i Kommissionen vil nøjes med 8. Det ender vist med, at jeg
35 maa afgive et Minoritetsvotum i den Sag. – Men naar vi saa endelig bliver færdige med Forslaget, saa er der endnu en lang Rejse til dets Virkeliggørelse; det maa jo igennem Rigsdagen først, ligesom ogsaa Kommunalbestyrelsen her i Byen vil faa Sagen under Behandling, da den maa give Penge til; og alt dette kan trække længe ud.

Under alt dette er mit N. Test. gaet helt i Staa. Jeg har omtrent ikke kunnet røre derved siden Avgust Maaned, og jeg er ikke kommen længer

med mine Noter end til Aabenb. 6, og Udsigterne for Fremtiden er kun smaa. Det eneste, jeg kan haabe paa, er at Gud paa en eller anden underlig Maade vil aabne mig Udvej til at faa Tid at gøre det færdigt; jeg havde i mine egne Tanker set dette Aars Udgang som yderste Termin, men det

5 har jeg nu maattet slaa en Streg over. – Forresten er nu første Oplag omtr. udsolgt, d.v.s. 3. og 4de Hefte er udsolgte, saa jeg bliver presset fra alle Sider for at gøre Arbejdet færdigt, for at et nyt Oplag kan komme ud. Oplaget var paa 2000 Expl, saa det er da ret fornøjeligt, at det er gaaet saa godt af.

10 Du skriver i Dit sidste Brev om Oftedal. Det var en gruelig Historie. Jeg talte forleden Dag med en Mand, der lige var kommen fra Norge, hvor han havde været, den Gang Sagen blev aabenbaret (han havde talt med Oftedal selv i Ugen førend han spillede Komædie i Kirken i Stavanger). Denne Mand sagde, at efter hvad han havde erfaret, var der slet ingen Sandhed i,

15 hvad der her skal have været at læse i Politiken, at han (Ofted.) havde holdt et Harem i et "Magdalenehjem", som han havde oprettet; derimod havde han holdt et "spredt Harem" over en stor Del af det sydlige Norge, ligget i med en Mængde Koner og Piger. Og nu da Sagen var kommen for Dagen, sagdes der fra alle Sider, at det havde man vidst eller hørt i lange Tider.

20 Dette gør Sagen endnu sørgeligere for de norske Kristnes Vedkommende.

Og hvad Chrph. Bruun angaar, som i sin Tid har hævet Oftedal som Personlighed saa højt, saa er han selv falden adskillige Grader i mine Tanker ved det Foredrag, han nys har holdt om Oftedal, hvor han fortæller, at han selv havde vidst Historier i længere Tid, men af alskens udenoms Grunde

25 tiet stille dermed. – Iøvrigt fortalte den ovennævnte Mand, at Ofted. sagdes at ville gøre en Valfart til det hellige Land (dog pr. Jernbane), for derfra at vende fornyet tilbage. – Det var ellers ikke mindre vederstyggeligt, hvad Chr. Bruun ved samme Lejlighed fortalte, at han vidste 6-7 Lægprædikanter paa Vestlandet, som laa i samme Synd. Men det er maaske noget, hvortil Si-

30 destykke kan findes hos os; idetmindste hørte jeg for en 3-4 Aar siden, at en stor Mængde Indre Missionærer efterhaands var blevne afskedigede af samme Grund (saavidt jeg husker: 1/5 af hele Tallet; dog dette er jeg ikke vis paa).

Det er vemodigt, hvad Du skriver om Din Søster Carolines Helbred,

35 skønt jeg tænker, det gaar Dig, som det vist maa gaa os alle, at vi maa lære, at Døden ingenlunde er den største Sorg, om det end altid er en Fjende, eller dog en sort Skygge, allermest naar man har den under sit eget Tag. Gud se i Naade til hende, at hun maa se Lyset i Jesus Kristus. – Hils hende venlig fra mig.

Ja, saa lev vel, gamle Ven. Gud give Dig og Dine en lys og velsignet Jul i

Hjem og i Menigheden, og gøre det i alle Maader saa godt for Eder, som I kan af Hjærtet bede om og takke for.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Kbhvn. 10/12 91.

5

344. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[15/2-1892]

Kjære gamle Ven.

- 10 Tak for Dit Brev fra kort før Julen; er der end længe imellem, at jeg hører fra Dig, det gjør dog godt at høre, at Du lever om end af og til under noget trange Kaar. Anderledes bliver det vel sagtens ikke, nu da vi ældes og vor Kraft svinder fra os. Vi har ellers her havt en trang og vemodig Tid siden en Stund før Julen. Min Søster Karoline har i mange (34) Aar lidt af en
- 15 Hjertesvaghed, som i de sidste 2 a 3 Aar har taget Overhaand, saa hun formedelst Vattersot var omtrent bundet til samme Sted. Ved Juletid kunde vi nok se at det skred mod Enden, og hun døde for en halv Snes Dage siden. Hende har Du jo ikke havt Lejlighed til at kjende; hun har med en ganske kort Afbrydelse været her hjemme hele sit Liv. Hun var den frommeste og
- 20 mest opofrende af os, hvad ikke siger meget; men jeg synes ikke, jeg har kjendt noget frommere Menneske, paa hvem det bedre passede, at det var et "Fredens Barn". Hun var den, der bedst kunde tjene Fader i hans Alderdomsskrøbelighed, og den, min Moder mindst kunde undvære, da hun ikke kunde klare sig selv længere.
- 25 Siden min Moders Død har hun sammen med min yngste Søster havt en Pigeskole og har været meget afholdt af de Børn, hun har samlet om sig. Det var meget vemodigt for os alle at se paa, at hun skulde til at forlade os, skjøndt hun talte selv saa smukt og trøstefuldt derom. Man kan længe mene at være forberedt paa det, der truer, og saa kommer det dog alligevel ander-
- 30 ledes, end man har ventet det. Tilslidst stødte der en Lungebetændelse til, og hendes Udgang blev saa overmaade trang at være Vidne til. Vistnok har jeg ikke set nogen med saa lyst og glad et Ansigt, som hun havde i de sidste Dage, det forklaredes ligesom fra Dag til Dag; men jeg har heller ikke set saa haard en Dødskamp som den, hun maatte gennemgaa. Hun prøvede
- 35 det, der siges Hebr. 5,7 om vor Herre, og vi kunde gennem flere Værelser høre hendes høje Raab til Gud om Hjælp. Hun sagde ikke noget vrangt Ord, saalænge hun kunde tale; men det var forfærdelig smærteligt at høre paa uden at kunne løfte Byrden med hende.

Det er saa meget ængsteligt at tænke paa, hvad der forestaar os paa det

- sidste; jeg bæver ved at tænke paa, om jeg skal prøves saa haardt, thi jeg synes ikke, jeg kunde stride det igjennem og bevare Troen. Og naar de frommeste prøves saa haardt, hvordan vil det saa gaa os Stakler? Men mit Haab er dog, at Gud vil passe Byrden efter Ryggen. Ja nu er hun kommen til
- 5 Hvile og Sneen dækker hendes Grav; men vi har gjennemgaaet noget meget trangt, og hendes Søstre her vil savne hende allermest, thi hun var den, der kunde stifte Fred mellem dem, hvad jo Sødskende ellers saa ofte har ondt ved at holde. "Vi sidde mellem Grave", thi vi har været saa mange, og vi er nok endnu, der skal se paa det sidste med hinanden.
- 10 Du kan jo vel synes, at dette er noget lidet glædeligt at meddele andre; og det føler jeg jo ogsaa godt selv. I en vis Forstand skal jo enhver eller da ethvert Hus her bære sin egen Byrde; det kan ikke lægges over paa andre, selv om man vilde det. Men man føler dog en Trang til at udtale noget af, hvad man om og om igjen maa gaa og betænke hos sig selv. Jeg kom ogsaa
- 15 under alt dette til at tænke paa, hvad Monrad ifjor atter og atter udtalte i Kirketidenden, at Døden i ligefrem Forstand er et mindre Onde, "kun et Klip", at der er det, der er meget værre. Jeg kan ikke være enig med ham i, at der er noget værre af det, vi her erfare, uden at jeg derfor paa nogen Maade vil ønske, at han skal komme til at erfare Døden, som den her *kan*
- 20 erfares; og dog se vi vel kun Indgangen til den men ikke selve Ondet, som de erfare, der dø i deres Synd uden ham, hos hvem der er Udgang fra Døden. Naar det hedder i Ps. 116, at det er kosteligt for Herrens Øjne, naar hans hellige dø, saa maa det da være, fordi han ser noget andet end vi se; thi for vore Øjne er det ikke kosteligt. Men det faar nu være nok derom.
- 25 Jeg har læst en Bog af Slotspræst Poulsen om Jesu Barndom og Ungdom. Det er i sig selv slet ingen daarlig Bog; men den er hele Tiden holdt med Henning Jensens Skrift som Underlag. Det er mig uforstaaeligt, at han vil tage saa meget Hensyn til saadant noget løst Tøjeri. Det er kun at give H.J. Anledning til at tro, at der er noget ved hans Skriveri, og det er der ikke;
- 30 det er noget Visvas og ikke andet; det er hørt saa tidt før.
- For et Par Dage siden var min Nabo Borch hos mig og kom med noget sært noget. Han har faaet et Brev fra en i Kjøbenhavn, der spurgte ham, om der var noget om, som adskillige Præster i Kjøbenhavn udtalte, at Syndefaldet ikke vilde sige andet end Adams legemlige Omgang med Eva. Han
- 35 spurgte mig, om jeg kjendte noget til det, hvad jeg jo da ikke gjorde og kunde da heller ikke andet end tvivle om, kunde lade sig høre nu af Præster. Jeg husker, der var en Professor i Kiel, som for c. 30 Aar siden gjorde sig interessant med dette, men ogsaa, at Hengstenberg anbefalede ham hellere at gaa med i den slesvigholstenske Hær og sætte Livet til end at skrive sligt.

Men jeg tænkte, at det var jordet med ham. Har Du mærket noget til, at der i Kjøbenhavn doceres sligt. Det skulde da vel være af ugifte Præster.

Jeg saa idag i Avisen, at Poulsen og Ussing skal revidere det ny Testamente. Møn de er mægtige for det, saa det kan føre til noget nyttigt? Jeg synes, at vort Kirkevæsen bliver mer og mere slet ledet; hvad skal dog Enden blive paa det? Der ties stille og tages imod det, som de gamle Fyre kan finde paa. Ja vi er jo gamle og har vel ikke langt tilbage; men der beredes noget sært noget for dem, der komme.

Vi, jeg, min Kone og Erik har det nogenledes. Vi har jo lidt af Forkølelse alle og er sært afmattede, men dog ikke egentlig syge. Jeg ønsker at alle hos Dig maa have det godt, og at Du ligesom forrige Gang maa være gaaet fri for Influentaen. Lev saa vel med Gud.

Din gaml. Ven
Otto Møller

Gylling 15/2 92.

15

345. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Vejlby Præstegd. Risskov St. 21/4 92.

20 Min kære gamle Ven!

Som Du vil se af Overskriften, er jeg for Tiden her i Vejlbys hos min Svigersøn Welding, og jeg mener da, at det vilde være baade lidet sømmeligt og ikke godt at finde sig i, om jeg skulde være Dig saa nær uden at se Dit Ansigt og høre Din Røst. Det er derfor min Agt at komme til Dig paa Tirsdag d. 26de, saaledes at jeg tager fra Aarhus til Odder med Toget Kl. 7,10 Morgen, saafremt Du vil hente mig i Odder Kl. c. 8 1/2. Saa vil vi tilbringe den Dag sammen; jeg vilde tage hjem igen hertil om Aftenen, mine Børn mene at have Krav derpaa, og det tjener mig maaske ogsaa bedst.

Tak for Dit Brev, som Du sendte mig i Begyndelsen af forrige Maaned. Jeg har som sædvanligt ikke faaet svaret derpaa, skønt der var adskilligt deri, som kunde foranledige dertil; ti hele denne Vinter har været overmaade optaget af Arbejde for mig; navnlig har jeg foruden det sædvanlige Arbejde haft to extra Gerninger som har taget min Tid, dels at jeg under Stiftsprovstiets Vakance var konstitueret som Provst for hele Byen, og det traf sig saaledes at der netop i den Tid var en hel Del Sager af vanskeligt Indhold at afgive Betænkninger over; – dels var der den kbhvske Kirkekommission, som voldte mig meget Arbejde og tog megen Tid ved mange, lange og trættende Møder. Heldigvis er dog nu alt dette overstaaet, og jeg er ganske vel tilfreds med Resultaterne, men ogsaa meget trængende til en Hviletid, som jeg nu skal have her i Vejlbys.

Hvad andet der kunde være at skrive om, vil jeg opsætte, til vi med Guds Hjælp tales mundtlig ved. Du lader mig vel nok høre et Ord fra Dig, om Du er hjemme og kan modtage mig. Hils Din Hustru venlig fra

Din gamle Ven

Skat R.

5

346. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Vejlby, Risskov St. 26/4 92.

Min gamle Ven! –

- 10 Den Gang naaede jeg altsaa ikke at komme til Dig, som jeg saa gerne havde villet. Da jeg var kommen i Seng igaar Aftes, fik jeg nogle meget plagefulde Nervesmerter i det ene Ben, og dermed fulgte en stærk Feber, som holdt mig vaagen uafbrudt hele Natten, lige indtil Pigen kom for at vække mig. Jeg havde desværre ingen Kinin, som ellers har hjulpet mig i slig Til-
- 15 stand; derfor maatte jeg blive i den, men var derved ogsaa bleven aldeles uskikket til at tage bort, d.v.s. det vilde hverken for Dig eller mig være bleven til Fornøjelse eller Gavn, om jeg var kommen, ti jeg var og er endnu saa ør og tung i Hovedet, at jeg vanskelig kan tænke en fornuftig Tanke til Ende. – Det gør mig ondt, at Du forgæves skulde sende Vogn efter mig,
- 20 men det er sket uden min Skyld; jeg haaber, at mit Telegram har naaet Din Kusk, medens han holdt ved Stationen i Odder, saa han ikke var i Uvished om, at han kunde køre hjem med uforrettet Sag.

- Ja, saaledes lægger vor Herre selv Hindringer i Vejen for vore Raad, og det maa vel være godt saaledes. Men glædeligt er det egentlig ikke endnu,
- 25 jeg tænker lige lidet for nogen af os begge; der var meget, som jeg gerne vilde have talt med Dig om, men det naas nu ikke den Gang; ti paa Fredag skal jeg rejse hjem, og efter den Tur i Nat bliver jeg ikke skikket til nogen Udflugt i de første Dage, endog i det heldige Tilfælde at den ikke kommer igen.

- 30 Nu Gud velsigne og bevare Dig, min gamle Ven; Tak for alt Dit trofaste Venskab hidindtil. Hils Din Kone.

Din trofaste Ven

Skat R.

35

347. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/4-1892]

Kjære gamle Ven.

Det var da kedeligt for os, at Du blev forhindret i at komme herud; men Du skal ligefuldt have Tak for, at Du vilde gjort det. Helt uden Glæde ved

- dette Besøg har jeg da heller ikke været, thi jeg har glædet mig dertil flere Dage, ja i Grunden som Børn gaaet og talt Dagene, og denne Glæde i Haabet er ogsaa noget værd. Vor bedste Glæde er jo i det hele i Haabet, og selv i dette timelige er det vi haabe, i Almindelighed bedre end det, vi naa! Jeg
- 5 fik mig da ellers en kølig Morgentur den Dag, thi jeg tog naturligvis selv med til Odder for at være saa meget længere sammen med Dig. Da vi nærmede os Odder, faldt det mig et Øjeblik ind: sæt han nu har faaet Forhindring; men det glemte jeg helt igjen, saa jeg sad helt trøstigt foran Bane-
- 10 gaarden vis paa i næste Øjeblik at ville se Dit Ansigt dukke frem. Da det imidlertid ikke blev til noget, maatte jeg jo endelig af Vognen og efterse alle de tømte Banevogne; men der var jo ingen at finde. Jeg gik saa til Telegraf-
- contoiret, men da de der negtede, at der var noget Telegram (som først kom med Posten næste Dag), saa sluttede jeg, at Du havde sovet over Dig og var
- 15 kommen for sent til Toget. Jeg sluttede, at fejlede Du noget, saa var der nok kommen Telegram. Da jeg saa kom hjem, stod min Kone og jeg jo overfor hinanden med to temmelig lange Ansigter; men hun holdt mig dog i Uro hele Dagen med, at Du kom nok; tilsidst med, at Du kom nok en anden
- Dag, til Dit Brev kom og gjorde en Ende paa al Venten. Saa laa vi der den Nat og havde ingen Dyne paa os.
- 20 Havde jeg havt fri Torsdag istedenfor at skulle til Eksamen i to Skoler, saa kunde jeg i det mindste været stærkt fristet til at stikke af til Aarhus for dog at se Dig. Men der blev nu intet af enten det ene eller det andet, og det maa jo saa vel ogsaa være det bedste, skjøndt det ikke er det mest velsmagende. Jeg havde forresten en Dag, da her var Fasteprædiken og da der var
- 25 bl.a. tre Præster kommen hertil i den Anledning, et voldsomt Anfald af Pine i Lænd og det ene Ben. Jeg vilde jo grumme gjerne i Kirke, og min Kone trak mig da ogsaa i Klæderne; men lidt efter blev Pinen saa voldsom, at jeg sank om som i Besvimelse. Lægen, som er her i Byen, blev hentet og ordrede mig øjeblikkelig i Seng; men ved Hjælp af et betydeligt Antal Opi-
- 30 umdsdraaber holdt jeg mig alligevel oppe og kom i Kirke og prædikede, og ovenpaa en kraftig Middagsmad var jeg saa temmelig i Orden igjen. Men man skal jo tage sig svært sammen ved saadan Lejlighed, hvorvel det jo da er ovenfra at Lindringen kommer. Men var Du kommen herud, tænker jeg nok, at jeg skulde faaet din Lidelse paa Gled ved det samme Middel.
- 35 Ja, der var meget, vi skulde have havt Lejlighed til at tale om, navnlig om alt dette vedrørende det gamle Testamente; men nu faa vi jo lade det ligge, thi det kan ikke føre til noget at skrive Breve om saa omfattende et Spørgsmaal. Ligeledes skulde vi jo have talt om, hvordan Du dog skal komme til en Ende med din Oversætt. af N.T. Min Tro er stadigt, at hvis Du tog Dig en Ferie paa en 14 Dage og slog Dig ned her, saa skulde vi ved at anvende

5-6 Timer dagligt derpaa faa det omtrent fra Haanden. Men det har Du jo ingen Tro til, og det kommer ogsaa i saadanne Ting som i de fleste andre an paa Tro. Jeg vilde navnlig for Din egen Skyld ønske, at Du snart kunde faa dette Arbejde fra Haanden, saa Du kunde faa Tid til at tænke paa det, som
5 snart er mere nødvendigt for Samtiden, det gamle Test.

Jeg har for faa Kundskaber til at tale med i den Sag; men ellers kryber det tidt i mig, at jeg skulde gribe ind i det; thi de, der larme mest med dette Spørgsmaal, har grumme lidt Forstand paa det og gjør ikke andet end at bringe de tydske Resultater ganske ferske paa vort Torv. Og hele denne Sag
10 kan ikke ses fra et blot tekstkritisk Synspunkt; man forser sig paa denne ene Side, den rent literære, og glemmer derover det, som langt vigtigere er. Men at skrue sig fast i det gamle, at den hele Larm slet ikke betyder noget, – og det er jo det, som det store Tal af Præster her tillands gjør –, er kun at stikke sig selv Blaar i Øjnene. Der er visselig noget om det alt sammen, og
15 det er forunderligt, at man har kunnet leve saa mange Aar uden at se det selv. Jeg stolede paa gamle Hermansens Forsikringer, men maa nu erkjende, at det var kun at støtte sig til en Rørkjep. Selv Herrens Tale i N.T. om Loven og hele dette Spørgsmaal om G.T. kommer til at stille sig i et andet Lys; thi han har paa ingen Maade garanteret for det G.T., som vi forhen opfattede det som inspireret og som forfattet af de Mænd, Overleveringen har
20 tillagt det. Men det er som sagt ikke til at skrive korteligt om uden at udsætte sig for idelige Misforstaaelser, thi det hele skal ses fra en helt anden Ende, end man har lært det af den jødiske Synagoge og af den pavelige Eftersnakken deraf. Ogsaa her er der Papisteri med i Spillet.

25 Jeg fik en sær Erstatning, fordi Du blev forhindret. Da jeg igaar Eftermiddag sad ved Eksamen, kom der Bud efter mig, idet der var kommen fremmede. Det var Brücker med Kone, som blev bragt hertil af Pastor Malling. Det var, som Du vel kan tænke, med noget blandede Fornemmelser, at jeg gik hjem til dem. Men det gik alligevel bedre, end jeg havde ventet.
30 Samme Brücker er jo en dumdristig Person, naar han skriver, men at tale med er han ganske tam, og det synes, at der alligevel er Alvor i ham, og at han ikke vil ud i det vilde. Han fandt sig ganske stille i, at jeg sagde ham, hvad jeg misbilligede i hans Færd, og mente ogsaa, at der nok kunde være nogen Grund dertil. Men ellers ser han noget tungsindig ud og sad mest og
35 hørte til. Hans Kone synes derimod at være et meget fremmeligt Kvindfolk, som jeg ikke turde inlde mig videre med. Det er tænkeligt, at hun hidser ham frem, hvor han selv egentlig ikke vilde. Af ham har jeg faaet et meget bedre Indtryk, end jeg havde ventet.

Paa Onsdag skal jeg hen til Borch i Randlev og holde Kirketjeneste der. Der træffer jeg ogsaa Rasmussens fra Saxild, og disse to Familier er vore

bedste Venner her paa Egnen. De vil og gjør os ikke andet end godt, og vi er i det hele enige om alle Ting af nogen Betydning. Deichmann Branth var her forleden; han er helt forynget, gift paa ny med en ung Kone, med hvem han har to Børn.

- 5 Gud give nu, at Du maa være kommen vel hjem og ikke bringe Din Daarlighed med Dig. Der er vel ingen Udsigt til, at Du iaar atter kommer i disse Egne, men Gud være med Dig, hvor Du er.

Din gml. Ven
Otto Møller

Gylling 29/4 92.

10

348. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[2/6-1892]

Min kære gamle Ven! –

- 15 Allerførst maa jeg ønske Dig, at Du maa bære det Kors, som er bleven – lagt, kan man vel sige, men – hængt Dig paa, med Helsen og Glæde. Mig var det ikke ringe Glæde, at Du fik det; jeg tænker ogsaa, at Du selv har været tilfreds med at modtage det.

- 20 Dernæst har nu jeg den Glæde at kunne sende Dig de to første Ark af det sidste Hefte af mit N. Test. Du foreslog i Dit sidste Brev, at jeg skulde komme over til Dig og gøre det færdigt. Det behøver jeg ikke; Manuskriptet er færdigt saa nær som Indledningen til Apokalypsen, hvilken jeg haaber at kunne gøre færdig, saa snart jeg blot kan faa et Par Dages Frihed. – Du vil nu vel nok ligesom tidligere gøre mig den Vennetjeneste at gennemse
25 Korrekturen.

- Det var mig en stor Skuffelse, at jeg ikke saa Dit Ansigt, mens jeg var i Vejlbj; men det skulde nu ikke saaledes være. Jeg kom forresten ved Hjælp af Kinin i Løbet af et Par Dage paa Fode igen, saa jeg dog kunde rejse hjem rask. Siden den Tid har jeg haft fuldt op at gøre bl.a. ogsaa med det kirkl.
30 Møde i Odense, der efter mit Skøn var et rigtig godt og fornøjeligt Møde. Jeg talte, som Du vel har set, om Folkekirke og Menighed, hvor jeg udtalte mig imod de Forsøg, som man nu til Dags hist og her, bl.a. ogsaa her i Kbhvn., foretager sig paa at danne ”Menighedssamfund”, som skulde udgøre den sande Menighed indenfor Folkekirken, – efter de Forslag eller
35 Anvisninger dertil, som Ussing i sin Tid gav i sin Bog ”Kirke- og Menighedsliv”. Jeg havde under mit Ophold i Vejlbj god Lejlighed til at studere den Sag paa Stedet, idet Ussing havde faaet et saadant Menighedssamfund oprettet der i Sognet (han udgav endog en trykt Aarsberetning derom); jeg fandt at der var adskillige rigtig brave troende Msker i Sognet, som det var en Glæde at tale med, men Menighedssamfundet og de forskellige Histo-

rier, man ud fra det havde sat i Gang, var noget opstillet Stads uden virkelig Rod. –

Hele Tanken derom er aabenbart ikke andet end et af de mange i Tidens Løb gjorde Forsøg paa at give Guds Menighed en *synlig* Skikkelse, og dette Forsøg maa derfor nødvendig mislykkes, ligesaavel som de tidligere. – Men som sagt, Odensemødet gik i det hele rigtig godt, hvortil det vel nok har bidraget en hel Del, at Vilh. Beck var borte (udenlands); han har jo en særlig Gave til at sætte Lidenskaberne i Bevægelse.

Vi har i de sidste Dage levet med Festligheder her i Staden, i Anledning af Majestæternes Guldbryllup, hvilket forøvrigt blev en rigtig skøn og hjertelig Folkefest, – ikke uden Grund, ti Kongeparret er i Sandhed to ualmindelig hæderlige Msker, hvis Levnet der ikke har været nogetsomhelst at udsætte paa af de Ting, som ellers synes uadskillige fra at være i Højheden, ligesom der heller ikke kan tvivles om, at Kongens store personlige Retsindighed har bidraget meget til, at den politiske Elendighed, vi i de senere Aar har været stedte i, ikke har gjort større Ulykker, end sket er.

Jeg havde igaar den Fornøjelse at holde Ligtale for den mest glimrende Forsamling, der nogensinde har været i Holmens Kirke, idet jeg blandt mine Tilhørere havde 1 Kejser, to Konger, 4 Kronprinser, en halv Snes andre Prinser, ej at tale om en Vrimmel af inden- og udenlandske Ministre, Diplomater og Hofmsker. Det har vakt stor Opmærksomhed her i Byen (og man mener, det vil vække ikke mindre hele Evropa over), at den russiske Kejser var med til den danske Udenrigsministers Begravelse, ti der var intet som helst nærmere personligt Forhold imellem dem, og det siges derfor kun at kunne opfattes som en Demonstration, hvorved Kejseren vil markere sin Billigelse af den danske Udenrigspolitik. (Kejseren siges kun en eneste Gang før at have været i en dansk Kirke, nemlig i Torsdags ved Guldbrylluppet). – Det skal have staaet i et Referat i Berl. Tid. af min Ligtale, som omhyggeligt har oversprunget alt, hvad der var af Kristendom i den, saa Du maa ikke dømme min Tale derefter, hvis Du ser det Referat. Jeg tænker forresten, at Talen skal trykkes; saa kan Du faa den at læse.

Nu er jeg nødt til at slutte for idag. Gid dette Brev maa træffe Dig og Dine raske og vel tilmode. Gud give Eder en velsignet Pinsefest.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

35 Kbh. 2/6 92.

349. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[3/6-1892]

Kjære gamle Ven.

Det var da godt, at Du kom saa vidt, at Du atter kan tage fat paa Værket og
 5 nu forhaabentlig føre det til Ende. Jeg sender de tilsendte Ark og skal med
 Fornøjelse gjennemse de følgende. Hvad jeg har at bemærke hertil, har ikke
 stort at sige; det er mest Smaating. Men jeg forstaar ikke, hvad Du (S 403)
 kan mene med, at Gud Aar for Aar lader sig minde om Synd (i Lighed med
 10 Perserkongen, der lod sig dagligt minde om Athen). Det er aldrig falden
 mig ind, at Gud trængte til at mindes om vore Synder ved Ofre. Men stort
 har det jo ikke at sige. Hebr. 10,22 maa Du see at rette paa, da det er altfor
 uforstaaeligt. 9,22: "og det er noget nær, at" er en utilladelig Udtalelse; sig
 det simpelt: næsten alt; jeg ved ikke, hvad der fører Dig til den anden
 vredne Form.

15 Det er godt, at Du har haft Glæde af Mødet i Odense. Jeg har det nu en-
 gang saa, at jeg venter mig ikke noget ud af disse Møder. Det sande, der bli-
 ver sagt, kunde man lettere faa Part i ved, at det blev skrevet f.Eks. i Kirke-
 tidenden. Og man blev saa fri for en Del forløren Broderlighed. Der var en
 her forleden Dag, der havde faaet et saa kedeligt Indtryk af Th. Rørdam,
 20 hans Grædevornhed og samtidigt Vigtighed. Men der kan jo vel ogsaa være
 noget godt ved Møderne særligt for en, der er saa kjær der, som Du er. At
 jeg ikke kan være med der, er alligevel af de Savn, jeg kan taale uden videre
 Græmmelse.

Vi har i denne Tid Besøg af min Brodersøn Hans med Kone og Børn. De
 25 har været her en Uge og blive til efter Pindse. Det bringer jo nogen Uro ind
 i vor stille Verden men da ogsaa noget nyt, skjøndt det kommer mig for, at
 han bliver noget blaseret og smægtende. Men det hører jo vel Tiden til.
 Idag er de alle paa Uldrup Bakker, saa jeg kan sidde og passe mine Sager.
 Og jeg har en Del at bestille, da jeg læser Korrektur paa "den evang. Histo-
 30 rie", andet Oplag. Jeg borttager alle anstødelige Ting fra første Udgave, thi
 Menneskene er jo ømskindede.

Ja det var rigtignok et fint Avditorium, Du havde ved Ministerens Jorde-
 færd. Hvor det maa være strængt at skulle tale ved saadanne Lejligheder
 uden at gaa Sandheden for nær. Hvor jeg er taknemlig for, at jeg er fri for
 35 det; thi jeg tror slet ikke, jeg kunde bestaa i saadan Prøve dvs. tale som for
 Guds Ansigt og ikke som for Konger osv. Hvad du lægger ind i Kejserens
 Nærværelse, tænker jeg, betyder intet; de er formodentlig alle gaaet med for
 Selskabs Skyld som til en Jagt f.Eks. "Danmarks Udenrigs Politik" tænker
 jeg, er betydningsløs for alle fremmede.

Vi havde det ganske festligt her i Byen paa Guldbryllupsdagen. Man vilde have havt mig til at holde en Tale; men jeg ved intet *for vist*, om Kongefamiliens Privatliv og tør ikke udtale noget som det, Du skriver. Men godt er det jo, om det er sandt.

- 5 Vi har det ellers taaleligt, og jeg glæder mig nu til af og til at høre fra Dig en Stund.

Gylling 3 Juni 92.

Din gml. Ven
Otto Møller

10

350. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[21/6-1892]

Min kære gamle Ven!

- Hermed sender jeg et nyt Ark med Tak for Dine Bemærkninger til de to
15 sidste, ikke mindst den om Ihukommelsen af Synderne Hebr. 10,3. Det er underligt, hvor man ej alene kan skrive (det er endda ikke saa vanskeligt, naar man har travlt), men ogsaa overse noget Sludder, naar man ved, hvad man selv har tænkt derved.

- Der er ellers en anden Tanke, jeg nok gad høre Dine Tanker om; den har
20 i de senere Tider jævnligen trængt sig frem hos mig, uden at jeg dog har haft videre Lejlighed til at gøre Brug af den. Det er om, hvorledes man rettelig skal opfatte Brugen af Herrens Ord ("Indstiftelsesordene") ved Nadveren, naar denne nu uddeles i Menigheden. Jeg har hidtil tænkt, og ved givne Lejlighed ogsaa talt saaledes derom, at naar disse Ord udtales ved Nadveren,
25 saa taler vi (Præster) dem i Jesu Navn og Ærende, saaledes at det altsaa er ham, der atter og atter ved sine Tjenere *paany* taler til Menigheden det samme Ord som Skærtorsdag Aften til de tolv.

- Men er dette i Grunden rigtigt? – Maa man ikke gaa ud fra, at da Jesus første Gang gav Apostlene sin Nadver, da *gav* han den ikke alene til dem
30 personlig (maaske man endog burde sige: ikke nærmest til dem), men til hele sin Menighed alle Dage. Men er dette saa, da vil deraf følge, at naar Nadveren nu uddeles, er det ikke en *Gjentagelse* af, hvad Herren dengang talte og gav, men en *Fortsættelse*, en Videreuddeling af den samme Gave, som han hin første Aften begyndte at uddele.

- 35 Der kan ikke tvivles om, at det er denne Tanke, som har foresvævet Forf. af Tiltalen til Nadvergæsterne i vort Ritual, naar det hedder: disse Ord, som Xtus *sagde* (ikke: siger). Dog dette beviser jo ikke stort. Men større Betydning har det, at denne Tankegang utvivlsomt ligger til Grund for den ældgamle (maaske apostoliske) Skik, at man bragte Nadverelementerne om i Husene til syge o.lgn., hvilket, saavidt jeg har kunnet spore, altid skete

ved Diakonerne, altsaa uden at "Indstiftelsesordene" lød til dem der saaledes fik Del i Nadveren.

5 Dette vilde være en aldeles uforsvarlig Praxis, dersom Herrens Ord skulde tages som lydende *nu paany* til Nadvergæsterne; men siger man, at det er Herrens engang for alle til Menighedens givne Gave, som der nu igen
 10 uddeles af, saa kan der ikke gøres nogen væsentlig Indvending imod, at de udvortes Midler, uden at Ordet følger med, bringes til saadanne, som kende og tro Ordet. – Ligeledes mener jeg, at denne Opfattelse falder godt i Traad med Jesu Ord Joh. 17: den Herlighed, du har givet mig, *har* jeg givet
 15 dem (dvs. mine Apostler og dem, der ved deres Ord tro paa mig), for at de alle skal være ét etc. – ligesom ogsaa derved den papistiske Tanke om en Gentagelse af Xi Offer er absolut afvist.

Hermed hænger atter et andet Spørgsmaal sammen, som i denne Sammenhæng ligger nær. Er det rigtigt at tale om at vi Ordets Tjenere atter
 15 atter skal "*udkaste Garnet*"? (ej at tale om: fiske med Snøre!). Jeg skulde mene, at man ogsaa her maa sige, at JXtus en Gang for alle har kastet Voddet i Folke-Havet (Mt. 13, fin), og hvad vi har at gøre, er at *drage* Voddet stedse videre eller længere ud, indtil det til sidst er draget gennem hele Havet.

20 Ja den Slags Ting kunde det være lettere og fornøjeligere at tale mundtlig om. Nu kan Du imidlertid tænke derpaa og ved Lejlighed meddele mig dine Tanker derom.

Lev saa vel for den Gang. Gud være med Dig og Dine. Hils Din Hustru.

25 Ordrup 21/6 92.

Din gamle Ven
 Skat R.

351. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam [omkr. 25/6-1892]

30

Kjære Ven.

Som Du vil se, er det kun Ubetydeligheder, jeg har bemærket ved det medfølgende Ark. Jeg tror jo nok, at Du kommer for let til dette at faa
 35 Jakob og Paulus enige; det kommer mig for, at de er mindst ligesaa uenige om denne Sag, som vi to er, og jeg finder, der er heller ingen Ulykke i det, men det er endog ganske fornøjeligt, at man heller ikke den Gang var enige om Theologien. Dette kan Du jo imidlertid ikke se anderledes, end Du gjør; og Du gjør, hvad der kan gøres for at skjule over Uenigheden, hvad der jo da heller ingen Grund er til at gjøre større eller betydningsfuldere, end den er.

Hvad Du skriver om Ordene ved Nadveren, er jeg ikke uenig med Dig i; men jeg kommer til det samme som Du ad en noget anden Vej. Jeg mener ogsaa, at det er urigtigt, at Præstens Oplæsning ved Nadveren skulde gjenoplive Ordet eller at der der under Præstens Læsning skulde ske enten en
 5 Forvandling eller Consecration. Jeg er med Dig enig i, at al Altergang er kun en Fortsættelse af Indstiftelsen, og at der ikke hver Gang lyder et nyt Ord. Men jeg er kommen til det ad den Vej, at jeg antager, at *hvert Ord*, Herren har talet, er et levende Ord, levende i den Forstand, at det lever bestandigt i Aanden (Joh 6,63. Matth 24,35). Det gjælder altsaa ogsaa
 10 Ordet ved Nadveren; det skal ikke gjenoplives, men det lever ved denne hans Indstiftelse, om det end er meget passende, at vi minde os selv og hinanden om, hvordan det lød og lyder. "Han er der selv tilstede" i det altid levende Ord for alle dem, hvis alvorlige Mening det er at samles om hans Bord.

Jeg synes derfor heller ikke om den Talemaade, at den Helligaand "kan levendegjøre Jesu Ord", naar vi nu høre eller læse dem; det behøves ikke, at de levendegjøres, da de ere Aand og Liv. Det siges jo vist heller ingensteds, men vel, at "han tager af mit og forkynder eder". Dette at tage Herrens Ord og bringe os dem, er jo da ikke det samme som at levendegjøre et Ord, der
 20 før var dødt. Fordi man fører et Barn hen til en, gjør man ikke Barnet levende. Saavidt jeg forstaar, er jeg i dette Stykke af væsentlig samme Mening som Du.

Jeg var igaar sammen med Nørregaard og ... [resten af brevet er ikke bevaret].

25

352. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[28/6-1892]

Min kære gamle Ven!

Hermed et nyt Ark med Tak for det forrige, saavel som for Dit Brev. Jeg tænker nok, vi kunde *tale* os tilrette om Nadver-Ordene og hvad dermed hører sammen, skønt jeg ikke ret skønner, hvorledes Du kan dermed sammenstille, at hvert Ord, som Herren har talet, *lever* bestandigt i Aanden; ti det er for mig aldeles klart og utvivlsomt, at det har sig paa anden Maade
 35 med de Ord, som vi bruge efter Herrens Befaling, end med dem, vi tage og bruge paa egen Haand, efter eget bedste Skøn. – Der kan maaske nok blive Lejlighed til saadan Samtale i Sommer en Gang; ti det er unegtelig vor – min Kone og min, Hensigt i den første Halvdel af August at besøge vore Børn i Jylland, ved hvilken Lejlighed jeg da ogsaa agtede at gæste Dig, saavel som endnu en Gang at se mit Barndoms Hjem Laastrup. Men jeg ta-

ler forresten ikke derom uden Spørgsmaal desangaaende, da det jo er en temmelig mislig Sag at lægge Planer saa lang Tid iforvejen.

Dine Udtalelser om den Storskryder Bjørnson og om Fredsprædikanterne i det hele vare mig ganske tilfredsstillende. Denne sentimentale Humanitet, som disse Folk prædike, er mig noget vederstyggeligt noget; den er af samme Art, som naar de radikale i Paris under sidste Napoleon stadig ivrede for Dødsstraffens Afskaffelse og saa under Kommunen slagtede for Fode alle dem, der ikke vilde gaa med dem. Hvem skulde dog for en Mskealder siden have tænkt sig Muligheden af, at Folk der vilde kalde sig Grundtvigianere, kunde ende i sligt – saavel som i de forskellige rationalistiske Udskejelser, som de ere løbne ud i. Og at de i Massevis skulde gaa med til at beundre og forgude det store og begavede, blot fordi det er stort, uden at bedømme den Fragt, Skuden har inde (altsaa gaa lige ind i det Spor, der baner Vej for Forgudelsen af ”Dyret”). Men alt dette er Vidnesbyrd om, hvad Kristendom uden Hjærtets Omvendelse fører til: man pynter sin egen Selvraadighed og Selvklogskab med Kristennavn, dvs. giver den ud for noget guddommeligt eller fra Gud stammende.

Det morede mig, at Davidsen har fundet Vej til Dig. Han er en af mine gamle Manuducender og har i den Anledning søgt mig adskillige Gange i Kbhvn og i Timevis oversnakket mig med sine Drømmerier om Englene; – jeg tænker, at det ogsaa er dem, han har trakteret Dig med. I det sidste Par Aar har jeg ikke set til ham; formodentlig er han bleven fornærmet, da han foreslog mig at gennemlæse et stort Manuskript om det nævnte Emne, men jeg erklærede ikke at have Tid dertil. – Han er Dig inderlig vel undt. Men forresten er han sikkerlig et bravt Mske, saa det skulde glæde mig, om Du kunde give ham en Haandsrækning til at bringe nogen Frugt ud af sine miræ speculationes.

Vi har idag begyndt paa et ”Menighedskonvent”, som Du formodentlig fra Nørregaard, der er en af Bestyrelsen, véd skulde holdes i denne Uge. Store Sager vil det neppe føre til; men Forhandlingerne idag (om en ny Salmebog og om Hjælpsomhed i Menigheden) gik ganske fredeligt og ret fornøjeligt.

Nu maa jeg standse for den Gang. Gud holde sin Haand over Dig og Dine; hans Naade ”vorde øget for eder”.

35

Ordrup 28/6 92.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

353. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[30/6-1892]

Kjære Ven.

Tak for Dit Brev, der altid bringer lidt Forfriskning paa disse mørke, regnfulde Dage, som vi har for Tiden. Det er en sær Sommertid, men vi er jo heller ingen bedre værd, vilde vel sagtens heller ingen god Brug gjøre af den. Imidlertid sidder jeg inde og fryser ved 9° Varme.

Hvad jeg har at bemærke til det medfølgende Ark, er mindre Ting. Jeg ved ikke, hvorfor Du 1 Pet. 3,18 afviger fra den Regel, du ellers følger fremfor nogen anden, og skriver: *Kjød*et og *Aanden*. Der staar jo nu engang ingen Artikel, og det ene er ligesaa dansk og forstaaeligt som det andet. Jeg antager endog, at det er urigtigt at sige, at han levendegjordes i *Aanden*, thi der menes da vist ikke dermed rent ud den Helligaand. At Du gjengiver *ἐπερωτημα* ved Overenskomst fremfor at blive ved *Pagt*, ser jeg ingen Grund til; thi Ordet betyder jo ikke Overenskomst, mere end det betyder *Pagt*, og af Forklaringen ser man, at Du alligevel mener det. Jeg foretrækker "til" for "om", og det ene er ligesaa forsvarligt som det andet. Men stort at sige har vel ingen af Delene.

Nu er da det første *Vrøvl* kommet frem i Anledning af de ny Kirkebøgers Fordring om Vielsesattest ved Fødselsanmeldelser. Det kunde man da vide, at det skulde føre til noget *Vrøvl*. Vielsesattesten skal altsaa ikke kræves for at faa Barnets Forældre indført i Kirkebogen; der er deres egen Opgivelse god nok. Men – den skal kræves, naar de vil have Barnet døbt, – altsaa maaske tjene til at forhindre dets Daab. Det maa nemlig ikke døbes med Faderens Navn, hvis der ikke er Vielsesattest forevist! Ja, hvor man dog kan vrøvle! Et uægte Barn maa døbes med Faderens Navn, naar han giver Lov dertil; – men et ægte ikke!! Det bliver galere og galere, thi det er jo da vel tilsidst heller ikke Meningen. Formodentlig er det Bisperne, der er Mestre for dette Uvæsen; og Sandheden er virkelig, at vi blive mer og mere misregerede. Ak ja!

Jeg havde igaar en aparte Ærgrelse. Jeg fik en tyk Skrivelse fra Ordenskapitlet, eller hvad det hedder, om dette sølle Kors. Der var Forlangende om Aflæggelse af en ny Ed, at man vil tjene Konge og Fædreland "af yderste Evne". Hvordan kan en gammel skrøbelig Person som jeg love og holde det? Dernæst en Fordring om, hvad der skal gøres efter ens Død, som man jo da umuligt kan give nogen Garanti for, at Korset leveres "lige godt" tilbage. Jeg var virkelig i alvorlig Beraad med mig selv, og jeg ikke skulde sende hele Stadsen tilbage; jeg har jo ikke bedt om det, og er jo ikke forpligtet til ny Eder.

Min Kone, der forresten ler ad det hele som noget *Pjank*, mente, at det

gik vel ikke an at sende det med det samme. Og jeg er bange for, at man kun naaede at gjøre sig to Gange til Nar derved. Der vilde vel svares, at det hele betød ikke videre; "af yderste Evne" er kun en Talebrug osv. Jeg sendte da det forlangte, og haaber nu at være fri for mere Ærgrelse i den Anledning. Det er noget "Skidt" rent ud sagt; det tjener kun til at vække og nære 5 daarlige Æresyge og *Misundelse*, navnlig det sidste. Der sidder den ene og den anden og føler sig "forbigaaet", og "Udmærkelsen" sker jo vel sagtens af Nepotisme i de allerfleste Tilfælde. Kun en enkelt Gang tages for Skams Skyld et Bondedyr med. Det hele er noget elendigt noget, som kun har forvoldt mig Ærgrelse; og saa skal det hedde "Naade"!! Ak ja.

Du vil vel sige, at det er ikke værd at gjøre stort ud af det, der er intet. Sandt nok; men alle de mange andre, der skal aflægge en Ed, de ikke mene noget med, eller ikke kunne holde, men som heller ikke kan komme over at sige Nej, dem skylder man da ogsaa noget ligesom Hensynet til egen Samvittighed. Naa, – jeg haaber at være fri for videre Plageri, og jeg har ingen 15 Lejlighed til at give dem, der staa for dette Væsen, Raad om dog at bruge nogen Forstand.

Ja, gid det saa da maa falde i Orden med eders Udflugt i August. Kommer du her, saa bliv her da nogle Dage, thi skal det være noget, saa lad det 20 være noget. Vi kan jo hente Dig og kjøre Dig hen, hvor Du ønsker.

Th. Rørdam, som jeg ellers i denne Tid er led og ked af, har skrevet en ganske god lille Bog mod Papisterne. Det er svært den Frygt der er for dem for Tiden. Jeg tror, det er Spøgelsesfrygt, om ogsaa en Del fornemme Damer føle sig dragne til den Side. Men lad dem det, naar de finde sig bedst 25 der.

Lev saa vel gamle Ven med Guds Naade.

Gylling 30 Juni 92.

Din
Otto Møller

30

354. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[11/7-1892]

Min kære gamle Ven!

Hermed et nyt Ark. Kan Du der finde mig en god Oversættelse til 35 $\tau\epsilon\tau\eta\rho\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$ 2 Ped. 2,17, vil Du gøre Dig meget fortjent, om ikke af Samfundet, saa dog af mig.

Siden Du sidst hørte fra mig, har jeg været i fint Selskab, hos Selvherskeren over alle Russer. Jeg maatte nemlig holde Tale ved Afløbningen af den ny Panserkrydser Gejser, og holde en efter min Mening pæn Tale, som

indbragte mig en Del Taksigelser og andre pæne Ord fra forskellige Allerhøjstsammes (om nogle Dage tænker jeg at kunne sende Dig den), bl.a. af Czaren og Keiserinden, hvilken sidste indbød mig til at spise Frokost hos dem paa deres Dampskib Polarstjernen. Jeg blev i Forening med Marineministeren befordret derud i en elegant Dampbarkasse, saa jeg kunde
5 ikke begære mere Honnør for min Person. – Det er ganske morsomt for en Gangs Skyld at have oplevet sligt; men jeg er dog ret vel tilfreds med ikke at skulle til daglig Brug færdes i saadant Selskab, skønt den Slags Folk i Grunden er ligesaa skikkelige og ligefremme at tale med som alle
10 andre.

Hvad Kirkebøgerne angaar, er jeg aldeles enig med Dig, at den nyeste minist. Resolution om Vielsesattester er en ligefrem Ophævelse af Anordningen om Kirkebøgerne. Hvad der imidlertid er end mærkeligere ved den er, at den i Virkeligheden siger, at naar et Par Ægtefolk ikke producere Vielsesattest, bør Barnet ikke døbes. – Men Biskopperne er aldeles uden Skyld i
15 Pedanteriet med Kirkebøgerne. Skemaerne dertil ere lavede af en Fuldmægtig eller Assistent Lilienskjold og Personalhistorikeren Elvius, og ere knæsatte af Kontorchef Burman Becker, medens han fungerede som Departementschef; men nu er der kommen en ny Departementschef, Holm, derfor kommer der en saadan Resolution som den sidste.
20

Jeg har ikke mere Tid idag; jeg skal i Aften skrive en Betænkning om, til hvilket Sogn de ny Søforter skal henhøre, og nogle lignende Sager, og maa derfor standse nu, for at blive færdig. – Vi har dejligt Solskinsvejr i Eftermiddag; jeg haaber at I ogsaa har det hos Eder, og at det maa vare ved, –
25 men særlig at Guds Naades Sol maa skinne ret ind i os.

Din gamle Ven
Skat R.

Ordrup 11/7 92.

30 **355. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[29/7-1892]

Min kære gamle Ven!

Hermed to nye Ark af mit N.T. Det har trukket længe ud denne Gang, fordi der har været stor Allarm i den Good Templarske Lejr, af hvilken min
35 Sætter er et ivrigt og indflydelsesrigt Medlem, og derfor har han ikke bestilt noget ved Sætteriet i en 8-14 Dage. – Naar Du har læst disse Ark, vil Du saa sende dem til Vejlby Pstgd. pr. *Risskov St.* (Du skal ikke skrive Aarhus paa, ti saa kommer Brevene mig en Dag senere i Hænde). Derhen agter jeg nemlig med Guds Hjælp at rejse paa Mandag. Det var egentlig Bestemmel-

sen at vi skulde have rejst i Morgen; men jeg har i den sidste Ugestid eller to været temmelig plaget af en slem Forkølelse med Hoste o.dl. – Lægen kalder den en Brystkatarrh –, som jeg først maa have nogenledes overvunden, inden jeg rejser. Derfor er vor Rejse bleven udsat, men jeg er nu dog
5 saa meget bedre, at jeg har godt Haab om at kunne rejse paa Mandag.

Saa tænker jeg ogsaa, at det denne Gang skulde lykkes mig at se Dit Ansigt; men derom skal Du høre nærmere, naar jeg kommer til Vejlbj. Jeg vil da ogsaa rigtig haabe og ønske, at Du maa være kommen over Din Asthma; – jeg troede, at Du var bleven helt helbredet for den, og jeg har ret
10 i denne Tid kunnet føle – jeg kunde ogsaa sige: lide – med Dig, da jeg har maattet tilbringe mine Nætter omtrent siddende i Sengen, den største Del af Tiden forgæves kæmpende for at hoste ud og faa Luft. Nu er dette værste dog nogenlunde overstaet, saa jeg atter kan ligge ned. Gid vi begge maa kunne ses raske.

Forøvrigt antager jeg, at Du for et Par Dage siden har hørt noget fra mig gennem min Søn Hemming, som havde i Sinde i Torsdags at bicykle ned til Dig. Han havde ventet, at jeg skulde have meldt Dig hans Komme, inden det fandt Sted; og dette havde ogsaa været min Agt, men det blev ikke til noget, fordi jeg hver Dag ventede paa en Korrektur, som jeg kunde lade
20 følge med Brevet.

Lige nu er jeg kommen fra Birkedals Jordefærd d.v.s. hans Bisættelse i Gentofte Kirke. Der var selvfølgelig en Del Taler: af Hoff, Viktor Bloch, Th. Rørdam og Fr. Nyegaard. Hoff's Tale var god, Th. R's ret god, de to andre tarvelige, især V. Blochs, der vilde tale om "Vennen" Birkedal, men
25 egentlig kun leverede en Apologi for hans sidste Bog, om hvilken han fortalte, at han (B.) paa sine gamle Dage glædede sig ved Minderne, og derfor lod Vennekredsen fra Fortid og Nutid passere forbi sin Aands Øje, og tog dem aandelig i Haanden og saa skildrede dem saaledes, som Vennehjertet skildrer sine Venner! – V. Bloch er mig en temmelig usmagelig Person, han
30 taler med en højst utiltalende Vigtighed. – Ellers er det vemodigt nok, at nu ogsaa Birkedal er gaaet bort. Han var en mærkelig ungdommelig Aand og vedblev jo indtil sin høje Alderdom at have adskillige ungdommelige Unoder; men han var alligevel en god Mand og en Aandens Mand af den Art, som man maatte ønske, man havde mange af. Men den Slags Msker
35 kan neppe fostres i vor Tid.

Saa medsender jeg ogsaa mit nyeste Skrift. Du maa forresten ikke tænke, at det er efter mit Ønske at samme er blevet saaledes trykt. Det er Redaktøren af "Vort Forsvar", som har ladet tage nogle Separataftryk af Talen, som han ønskede optagen deri, og sendt mig dem som et Slags Vederlag for dette Bidrag til hans Blad.

Ja, lev saa vel, gamle Ven, til vi med Guds Hjælp ses i en god Stund. Gud holde sin Haand over Dig og Dine. Hils Din Hustru.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Ordrup 29/7 92.

5

356. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[3/8-1892]

Min kære gamle Ven! –

10 Om Gud vil, agter jeg at komme og gæste Dig paa Fredag, dragende herfra – dvs. fra Aarhus – med det Odder-Tog, som afgaar Kl. 1,20, hvorefter jeg skulde være i Odder Kl. 2,47. Saa vil Du nok være saa venlig at hente mig sammesteds, og jeg vil haabe, at jeg ikke denne Gang skal narre Dig April ligesom sidst.

15 Men jeg maa belave Dig paa, at jeg maaske vil være en maadelig Karl, naar jeg kommer, idet Hosten plager mig ikke lidet om Nætterne, og til Dels ogsaa om Dagen. Dog er det i de sidste Dage blevet en hel Del bedre, saa jeg har godt Haab om at kunne være i nogenlunde god Stand, naar vi med Guds Hjælp ses. – Det er saa min Agt at rejse tilbage hertil paa Løvedag
20 Eftermiddag (fra Odder Kl. 4,40). – Gud føre nu vore Veje sammen i en god Stund. – Hils Din Kone venligst.

Din gl. Ven
Skat R.

Vejlby 3/8 92.

25

357. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[10/8-1892]

Min kære gamle Ven!

30 Hermed et nyt Ark, som neppe vil volde Dig stor Ulejlighed. Naar Du er færdig dermed, bedes Du sende mig det under Adr. Pastor Clausen, Aalborg, hvorhen vi nu skal drage. Dvs. imorgen agter jeg at tage til Laastrup, mens min Kone lægger Rejsen til Aalborg, hvorhen jeg sætter Kursen senere.

35 Og saa rigtig Tak for den kærlige Modtagelse og det gode Døgn, jeg tilbragte hos Dig. Det er godt at erfare, at det endnu holder Stik, at gammel Ven og gammel Vej de sviger ej. Jeg kom i bedste Behold hjem hertil og har haft det godt siden; men Tiden her er forresten for største Delen gaaet med en hel Del mere Selskabelighed, end jeg egentlig er glad ved, skønt Mskene i sig selv har været gode nok. Og saaledes gaar det ogsaa i Dag; derfor maa

jeg for denne Gang slutte for at faa min Kuffert pakket til imorgen tidlig og endda være høflig mod Gæsterne.

Hils nu Din Kone saa venlig. Gud være med Eder og os alle.

5 Vejlbj 10/8 92.

Din gamle Ven
Skat R.

358. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[11/8-1892]

10

Kjære gamle Ven.

Ja det er mig, der maa takke for Dit Besøg; Du har Ulejligheden deraf alene, jeg har den billige Glæde. Skjøndt vi jo er uenige om ikke faa Ting, er vi dog enige om saa mange og saa store, at det er mig en Vederkvægelse at tale med Dig. For mig har det Lighed med Sangens: ”med Venner i Lys vi tale”, blot vi sommetider havde lidt mere Lys at tale ved.

Til det sendte Ark har jeg kun et Par Bogstavfejl at notere. Din Indholdsangivelse af Aab. finder jeg jo ikke tilfredsstillende; men det var vi jo vidende om i Forvejen. Din Indledning i Rækker er *vilkaarlig* uden nogen Anvisning fra Joh's Side. Det er absolut galt, at ende en Række med det 7 Kap; thi Seglene er jo da ikke til Ende endnu. Er der noget, der danner sammenhængende Rækker, saa er det Segl, Basuner, Skaaler; men Seglene har Du jo revet helt fra hinanden. – Dog det er jo for sent at røre ved det nu, og jeg har heller slet ingen Lyst til at gjøre Dig ked ad det, Du har funden paa, før Du endnu har havt Glæden af at se det trykt.

Efter at Du var rejst havde jeg Ro i nogle Dage; og jeg var glad derved, idet jeg kunde gaa og smaasnakke med min Kone. Vi morede os meget over, at Du nu har opdaget, at der ikke tales i Bibelen om *Guds* Forsoning! Du var endog mere ked ad de Salmer, der kalde Jesus ”vor Forsoner”, end jeg, Kjætter, er det. Jeg er af den Mening, at der paa dette Punkt vel egentlig ikke er os videre imellem; thi det er det, jeg efter Evne har søgt at paa-vise, at der *ikke* i Skriften er lært, at *Jesus med sin Død har forsonet Gud*; men at det er en theologisk Hypothese, som man helst maa lade Paven beholde. Det er godt, at Sandheden i dette Stykke bliver erkjendt, at det er allerbedst, naar Mennesker selv kan naa til Erkjendelsen; thi hvem holder egentlig af at lære af andre? Man kan saa meget let skifte Mening, blot man selv finder paa det; men det er ubehageligt, naar man skal høre det af andre. Dette er *min egen Erfaring*, og jeg antager, at andre Mennesker har noget af den samme mindre gode Natur.

Igaar var Pastor Rasmussen og Kone her, og endvidere Fru Kirkeby og

hendes Familie fra Odder. Hun havde allerede hørt i Odder, at jeg var paa Banegaarden med Dig forleden. Rasmussen var glad ved at have været til Konventet i Kjøbenhavn.

Idag er min Karl i Horsens for at hente mig en ny Hest, der er kjøbt af min Broder til mig. Den koster 670. Det er en dyr Fornøjelse med dette Hestevæsen. Hans er i Antwerpen, men hans Kone og Børn er hos min Broder. Hvad han skal til Antw. efter, er mig ubekjendt. Rimeligt kun for at fornøje sig og sætte Penge til.

Lev nu vel, og Gud lade Dig finde alt godt naar Du lander i Aalborg.

10

Gylling 11 Aug 1892.

Din gml. Ven
Otto M.

15 359. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[30/8-1892]

Min kære gamle Ven!

Det har trukket længe ud med Korrekturen paa Grund af Bogtrykkerens Smøleri; men her har Du til Gengæld hele tre Ark paa én Gang, den største Halvpart af Aabenb., saa Du kan nu gøre Dig en Forestilling om, hvorledes jeg har tydet samme. Jeg tænker da ogsaa at Du skal blive noget mere forligt med Inddelingen i Rækker, hvilken jeg ingenlunde kan indrømme er vilkaarlig. Vistnok kunde det synes saa, efter en blot udvortes Betragtning, naar det 7de Segl slaas sammen med Basunerne. Jeg kunde for den Sags Skyld akkurat ligesaa godt have taget det (dvs. 8, 1-5) som Slutning af den forrige Række. (Saaledes tager jeg den 7de Basun, der dog ligesaa godt kunde tages som Indledning til alt det følgende, – ligeledes det store Halleluja 19, 1-10, der dog ogsaa kunde tages som Indledning til Bogens sidste Afsnit). Thi Forholdet er øjensynlig dette, at det sidste Led i vedk. Række *stadig* paa én Gang slutter den forrige og indeslutter, eller sammen - indbefatter, den følgende Række. Derfor kan dette sidste Led, hvad *Indholdet* angaar, ligesaa godt tages som Afslutning af den forrige, og som Indledning til den følgende Række.

Naar jeg imidlertid mener, at det 7de Segl *bør* henregnes til det følgende, da er det fordi dette Segl *i og for sig* slet intet indeholder eller kan indeholde uden dette: nu er Bogen aabnet, nu er Beredelsestiden omme. Derfor kan man jo, naar man vil fastholde *Formen* (der jo dog kun *kan* være som Ramme om Maleriet), ikke henhøre andet under det 7 Segl end den halve Times Tavshed; ti V. 2-5 hører jo *formelt* taget ikke indunder Seglet, men udgør Indledningen til Basunerne – en Slags Mellemsagt. Det er derfor efter

mit Skøn aldeles rigtigt, naar den gamle Kapitelinddeling henfører det 7de Segl til Kap. 8 og ikke sætter det som Slutning af Kap. 7. – Imidlertid er jeg glad ved at Du kom med denne Indvending, ti derved fik jeg Anledning til i Indledningen at tilføje en derhen hørende Bemærkning, som jeg ellers vistnok havde glemt.

Hvad Forsoningen angaar, kan jeg godt indrømme Dig, at hvad der tales om at *forsone Gud*, kun er en teologisk Terminologi, som ikke har nogen direkte bibelsk Hjemmel; men bagved denne Terminologi ligger en Virkelighed, som Du aldeles skyder tilside i Din Bog om Genløsningen, og kun svagt indrømmer Muligheden af i Dit sidste Forsvarsskift for samme. Denne Virkelighed er *Guds Vrede* over Synden. Du vil ikke vide af nogen Guds Vrede at sige førend paa Dommedag; Du siger med Waldenström og ligesindede: Herren er from! og paa den Maade faar hele Kristi Gerning kun Betydning for *Msket* = kun subjektiv Betydning. Derfor vil Du ogsaa finde, at de der hylde Din Lære, er i det hele Folk, som hverken Du eller nogen troende Kristen skal lystes ved at have Maskepi med. – Men at Guds Vrede er en nærværende Virkelighed i den syndige Verden, er ej alene klarlig udtalt i Skriften (fE. Joh. 3,36 – ὁργῆ θεοῦ μένει), men det vil ethvert Mske, som er vaagnet til virkelig Syndserkendelse, have følt som den forfærdende Vished i sit eget Hjærte; og først naar vi kan sige: den *har været* vred paa mig, men din Vrede er afvendt (Jes. 12), faar vort Hjærte Fred.

Naa, dermed maa det være nok om den Sag. – Jeg er da kommen vel hjem fra min Rejse og har nu i henved 14 Dage været fuldt optaget af mit sædvanlige Arbejde. Jeg havde megen Fornøjelse af at se Laastrup igen, hvor alt i Hovedsagen (Haven, Kæret, Engene, Aaen) var uforandret; kun var Byen selv bleven en hel Del forskønnet derved, at der var anbragt Haver, indhegnede og vel beplantede, ej alene omkring Gaardene, men ogsaa ved de fleste Huse i Byen. Jeg havde min yngste Søn Torkild med; det var mig en stor Tilfredsstillelse, at han fandt Laastrup at være en af de yndigste Pletter, han kunde tænke sig, og begyndte at bygge Luftkasteller om engang at blive Præst der. – Men Nutidens Fremskridt sporedes ogsaa deri, at der er anlagt Jernbane (en Bibane til Løgstørbanen) gennem Skals, med Station i Byen. Jeg var ogsaa paa Lynderupgaard, som Du vel husker. Bakkerne Nordvest for denne ere nu helt bevoksede med Skov, hvoraf en Del er saa stor, at den har afgivet Sparreværk til en stor ny Ladelænge paa Gaarden. Dette giver en ikke lille Forandring i Egnens Udseende; – Skoven skal være nogle og 50 Td. L. stor. – Det er nu fornøjeligt nok saaledes at rejse om; men jeg kan dog ikke sige andet end, at jeg var allergladest ved at komme hjem igen i min vante Gerning.

Nu lever Hovedstaden i nogen Spænding i Anledning af Koleraen. Det vilde være en slem Gæst at faa, saa vi maa vel bede Gud at forskaane os for den. I forrige Uge saa det noget betænkeligt ud; ti paa Grund af den smeltende Varme og det stille Vejr var Luften i Byen saa tæt og beklumret, at
 5 man skulde synes, Kommabacillerne maatte kunne ret trives i den; nu har imidlertid de sidste Dages Regn og Kølighed lettet paa Luften.

Saa lev vel for den Gang. Gud beskerme Dig og Dine. Hils Din Kone venligst.

Din gamle Ven

Skat Rørdam

10 Ordrup 30/8 92.

360. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[31/8-1892]

15 Kjære Ven.

Tak for Dit Brev, hvoraf jeg ser, at Du har haft Gavn og Glæde af Din Rejse, især den til Barndomshjemmet. Fra Lynderup kunde Du vel være nær ved at kunne se over til Dalsgaard. Men godt er det jo ogsaa at høre, at Du alligevel er glad ved at være kommen hjem til Din egentlige Tjeneste.
 20 Dette sidste kan jeg meget bedre forstaa end Din Glæde ved Rundreisen, thi jeg maa jo søge den Oplivelse, jeg skal have, ved at blive i det, jeg her i Verden er sat i.

Da der gik saa lang Tid hen, før Du igjen sendte noget af Korrekturen, tænkte jeg, at Du havde gjort Alvor af, hvad Du slog paa, at Du vilde
 25 "skaane" mig for den Tort at se, hvordan Du udlagde Aabenbaringen. Det var da saa alligevel ikke Mening, og der er heller ikke mindste Grund til at skaane mig, da jeg aldeles ikke tager mig det nær, at Du har Din egen Mening deri som i andet. Men Du kan jo nok tænke Dig, at jeg har læst det tilsendte med kun ringe Tilslutning. Der er nogle Bogstavfejl, jeg har note-
 30 ret, men ellers kan jeg jo ikke stort andet end undre mig. Ganske særligt undrer jeg mig over, at Du i det 12 Kap. kan være tilfreds med at se "Herodes' Efterstræbelse", eller i det hele mene, at Barnet er den historiske Jesus (der jo da ikke som nyfødt henryktes til Gud). Det har dog været selv Madsen for stivt at gaa med til. At Du fremdeles kan mene eller skrive, at
 35 Dyret selv er en Person, kan jeg ikke forstaa; men det slaar jo da ogsaa flere Gange om til at blive et "Rige". Ja nu er det jo bag efter at tale om det, men det kommer mig alligevel for, at det havde været gavnligt, om vi i *Tide* havde haft Lejlighed til at tale om disse og mange andre Ting. Jeg vilde gjerne, at der i din Forklaring var saa lidt som muligt af "Urimelighed", men jeg synes, at der desværre er ikke saa lidt.

Det er forresten en "fin" Maade, hvorpaa Du lader skimte, at Du ved den femte Menighed kommer til at tænke paa Tydskerne; men hvorfor saa ikke sige det rent ud som ved de tidligere? Der er jo forresten ogsaa Glimt af, at Du venter den sjette i vor Folkeverden; men det er alt sagt saa tilsløret, at
 5 det kun ses af dem med de fine Næser, og det er dog kun dem, der har Ær- grelse af det.

Du skal forresten ikke ulejlige Dig med at svare paa disse Par Bemærk- ninger, jeg her har gjort; thi det fører jo ikke til noget. Jeg anser det iøvrigt heller ikke for at have videre at sige. I Din Bog er Oversættelsen Hovedsa-
 10 gen, Forklaringen har ikke videre at betyde, og en ordentlig Forklaring kan jo heller ikke gives paa saa lille et Rum. Ogsaa heri har Madsen ubetinget Ret, at en Forklaring af samme Art som hans kan ikke gives som "kort For- klaring"; det bliver i Grunden ingen Forklaring.

Vi har her, siden Dit Besøg, havt det paa sædvanlig, taalelig Maade. En
 15 Del ulejlige og trættende Besøg har jeg dog havt. Idag rejste Balling ef- terat have været her paa fjerde Dag; det er ikke altid behageligt at skulle finde sig i at spørges ud om alt muligt; men af ham kan jeg taale en hel Del, da han er et virkeligt alvorligt Menneske, og hans fleste Spørgsmaal dog an- gaa noget, der kommer ham ved og hjærteligt ligger ham paa Sinde.

Det er uhyggeligt med denne Kolera. Vi ønske jo, at Gud vil skaane os
 20 derfor; men vi er jo ligesaa nær til og vel ogsaa ligesaa trængende til denne Revselse som alle de andre Stakler, der rammes af den. I Aarhus er der jo død en gammel Mand, en Professor Walter. Der er da uforstaaeligt, at denne gamle Mand kunde faa i Sinde at slaa sig ned i Hamburg under de
 25 derværende Forhold. Enhver anden vilde, skulde man tro, sky denne By, naar man ikke var nødt til at komme der; og det kan ikke tænkes, at han har havt noget nødvendigt Ærende til at være der en Nat. Han har vist ikke betænkt, hvad han udsatte sit Land for. Men forresten er der jo i denne
 30 som i al anden Nød ingen anden Beskærmer end den ene i Himlen; og vil han tugte os, maa vi tage derimod som det, der sendes os af ham til vor Frelse.

Lev saa vel gamle Ven, og endnu en Gang Tak, fordi Du lagde Vejen om til mig i Sommer.

Din gml. Ven
 Otto Møller

35 Gylling 31 Aug 92.

361. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[18/9-1892]

Min kære gamle Ven! –

Hermed sendes et Ark af Aabenb., – det næst sidste; det sidste tænker jeg,
 5 at Du skal faa om nogle faa Dage, – saa er det Arbejde færdigt, hvilket jeg
 er glad ved, da det en Tidlang har tynget mig ikke saa lidt. Jeg tænker ogsaa,
 at Du er glad ved at Aabenb. snart er færdig, ti den har jo været Dig til
 grumme liden Fornøjelse. Anderledes bliver den imidlertid ikke den Gang,
 og sagtens heller ikke nogensinde fra min Haand, da jeg selv i det hele fin-
 10 der at jeg kan slaa mig til Ro med den Forstaaelse, jeg er kommen til.

Vi lever i denne Tid i nogen Strid i Kbhvns Præsteskab angaaende
 Spørgsmaalet om Præsternes Lønning. Kultusministeriet har nemlig afæsket
 Kbhvns Præstekonvent en Udtalelse om et Udkast til Lovforslag til Ord-
 ning af de kirkl. Forhold i Kbhvn, hvilket Minist. agter at forelægge den
 15 kommende Rigsdag. Forslaget slutter sig i det hele til den Kommissions-
 betænkning, som jeg i sin Tid var med til at udarbejde; og det foreslaar da,
 at Præsterne skal paa fast Gage, og at de hidtidige Accidenser skal afløses
 af taxtmæssig fastsatte Kendelser, som skal ydes ”til Kirken”, dvs. til den
 fælles Kirkekasse. Denne Tanke har, efter hvad jeg har erfaret, vundet udel-
 20 Bifald hos alle kristne Lægfolk, men en hel Del af Præsterne ere i høj Grad
 derimod, og det er næsten utænkeligt, alle de gudsfrygtige og kristelige
 Grunde de har at diske op med til Forsvar for det bestaaende; der tales i de
 skønneste Ord om dette liflige Baand, som disse ”frivillige Kærligheds-
 gaver”, der ydes Præsten for hans Tjeneste med ”det allerbedste”, knytter
 25 Præst og Menighed sammen med, – ja endog, hvorledes Kirken vil blive
 helt verdsliggjort, naar Præsterne komme paa fast Løn etc. –

Alle ens Indvolde vende sig i en, naar man maa høre paa sligt; og jeg maa
 høre adskilligt, da jeg er bleven Formand i Konventet og derfor maa lede
 dets Forhandlinger derom. Imorgen Aften skal disse forhaabentlig afsluttes,
 30 og der vil da komme til at staa et Hovedslag. Jeg ønsker inderlig, at det maa
 ende med, at Flertallet og den bedre Del af Præsterne vil stille sig paa den
 faste Løns Side, – ikke fordi det i sig selv vil gøre noget fra eller til; thi at
 Sagen ender med noget lignende som Ministeriets Forslag, er utvivlsomt;
 men det vilde være en sørgelig Prostitution for Kbhvns Præsteskab, en For-
 35 nedrelse i Folkets Øjne, som Præsterne daarlig kunde taale, om de vilde ud-
 tale sig derimod støttede paa den Slags Grunde, som under Forhandlin-
 gerne ere fremførte.

Jeg selv har det kun saa som saa i ”kropslig” Henseende. Jeg har det me-
 ste af Sommeren gaaet med en haardnakket Forkølelse, med Hoste m.m.
 Og nu i den sidste Tid har den begyndt at slaa sig paa min Hals, saa at jeg

faar Hoste af Halsbesværlighed, naar jeg har talt nogen Tid, og daarlig kan taale at tale højt, som det er nødvendigt, naar man skal høres i en stor Kirke. Og forleden Søndag blev jeg pludselig om Natten saa hæs, at jeg maatte have en anden til at prædike for mig. Min Læge vil derfor have mig
 5 til at rejse til et Bad, saasntart som muligt; og det bliver vel Enden derpaa, at jeg maa drage afsted, naar jeg er færdig med Konfirmationen hvilket jeg ikke er saa grumme glad ved.

Men naar man har det som Hunden, at man maa tjene sin Føde med Munden, er man jo nødt til at gøre hvad man kan, for at kunne bruge
 10 denne til andet end at spise. At sidde i sin Stue og kukelure og snakke smaat med Folk lader sig ikke gøre her i Byen. – Ellers har jeg det godt, og jeg synes endda at jeg endnu har Kræfter til at tage Gerningen op en Stund endnu.

Hils saa Din Hustru. Gud lade sin Naade lyse for og i Eder i alle Maader.
 15

København 18/9 92.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

20 **362. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[19/9-1892]

Kjære Ven.

Tak for Dit Brev og Arket, som følger med enkelte Bemærkninger, som Du vel intet Hensyn kan tage til. Ved Din Forklaring over Dyret med Skjøgen
 25 paa sig har jeg ”undret mig med stor Undren”, thi hvordan kan dog Antichrist gaa med sin Hovedstad paa Ryggen eller paa Hovedet? Men ellers er der jo adskillige sunde Bemærkninger ved 14, 15. og 16 Kap. Særdeles træffende er Din Anbringelse af Strofen, at Bøn og Sukke ej baade mer mod Undergangens Bølge. Den lille Sats vilde jeg ønske, jeg havde faaet med ind
 30 i min Forklaring.

Ja Præsterne er nogle Skarn overalt. At de er pengegjerrige, er hvad det er; det er vi jo alle desværre; men at det skal besmykkes som Gudelighed, er en Skændsel. Men alle præstelige Laster skal gøres til Dyder ligesom Hedningenes Dyder til Laster. Og allermest gjælder dette de fine Præster, dem i
 35 Fløjil; jeg kan ikke andet end give S. Kierkegaard Ret i hans skærende Beskrivelse af de langkjolede. Jeg har jo forresten min Part af det samme; men jeg tror, at vi Landsbymennesker ere mindre raffinerede, saa vi ikke vil have vore Laster gjort til Dyder. Vi har det som Bønder, der cynisk vedgaa deres Uvæsen; og en af vore største Fristelser hænger sammen med disse ”uvisse Indtægter”, som vi gaa og vente paa og som aldrig bliver for store. Præste-

posen bliver aldrig fuld. Jeg ønsker det bort altsammen, thi det vil være en Befrielse for os at slippe det. At holde paa det er at holde paa en Slags Djævel, hvad Præster da nødig skulde.

Det er en slem Historie med Din Halsdaarlighed. At søge til et Bad er i mine Tanker ikke rart; kunde Du ikke drikke Vandet hjemme og saa sidde stille der og bestille noget. Badelivet er vist et Driverliv; og hvor er man i denne Tid sikker for Smitte ved Badestederne? Det er vel sagtens Ems, Du skal til; drik hellere Emservand f.Eks. her i Gylling, saa naar Du det samme paa meget billigere og fornøjeligere Maade. Men Du er jo i det hele ikke meget tilgængelig for gode Raad. Jeg har virkelig ondt af Dig; thi det er elendigt, naar vi ikke kan faa Munden til at tjene mere. Der har været mange Søndage, da jeg har haft meget ondt ved at tale; idelig Kildren og Ømhed i Halsen og Hoste. Værst er det med, hvad der skal læses op som Tiltalen ved Daab. Jeg har et Middel som i Almindelighed hjælper: liqv. pectoral. Benzoica; men det har vel ogsaa været Dig anvist. Ellers tager jeg en Svedetur og holder mig fra at tale nogle Dage, lader Confirmanderne gaa, og næste Søndag er det saa gjerne bedre. Saa bliver Prædikenen kort, langsomt holdt, ingen Messen, og saa plejer det at skride.

Vi har det ellers taaleligt, og vi maa takke Gud, som forskaaned os for Sygdommen i Aarhus. Det ser jo ud, som han vil skaane os for den Tugtelse; blot vi maa skjønne paa hans Naade og lade os lede til Omvendelse hver Dag fra alt ondt.

Din gamle Ven
Otto M.

Gylling 19/9 92.

25

363. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[27/9-1892]

Min kære gamle Ven! –

Her har Du saa endelig det sidste Ark af mit N.T., og saa skal Du ret have Tak for alt det Arbejde, Du har haft med den Sag, og som Du saa trofast har udført. Særlig maa jeg takke Dig for Aabenbaringen, ikke egentlig fordi Dine Bemærkninger til samme har været mig mere til Gavn end de øvrige, men fordi jeg jo nok skønner, at Læsningen af mine Anmærkninger har været, hvad Tydsken kalder, temmelig unerquicklich for Dig. Dog trøster det mig en Smule i saa Henseende, at Du endda i sidste Ark har kunnet finde et lidet Korn, som Du endog kunde misunde mig, eller ialfald unde Dig selv at have fundet. – Imidlertid, nu skal Du for den Gang være fri for videre Tiltale, d.v.s. Ulejlighed hermed; og Tak for de mange gode Vink, jeg har faaet af Dig.

Naar jeg nu har Konfirmationen fra Haanden, drager jeg forhaabentlig afsted til Wiesbaden, som skal være at foretrække for mig fremfor Ems. Jeg blev hellere hjemme; men kan jeg faa Bryst og Hals i Orden derved, vil det være en stor Vinding. Det eneste, jeg glæder mig til paa den Rejse, er at faa
 5 Eisenach og Wartburg at se; dør har jeg ikke før været. – At "sidde stille hjemme og bestille noget" samtidig med at bruge en Badekur, lader sig ikke gøre, – bl.a. fordi der her hjemme rimeligvis vilde være temmelig køligt til en saadan, men især fordi Driverlivet er en væsentlig Part af Kuren, hvilken
 10 Reglen bliver saa mat og slap i de første Uger, at man ikke duer til noget ordentligt Arbejde.

Jeg ser i et Blad, at Din Bog om den kristelige Vished nu er udkommen i Niensens Smaaskrifter, men jeg har ikke set Bogen selv endnu. Kan Du sige noget godt herom, d.v.s. noget der kan hjælpe dem, der vil lade sig hjælpe,
 15 til at blive "fuldvisse" i deres Kristentro, saa gør Du en god Gerning, som ikke faa vil takke Dig for.

Nu maa jeg standse her, og Du hører neppe fra mig, førend jeg er kommen til Ro et eller andet Sted i Tydskland. Jeg vil nemlig gerne have dette Brev afsted i Aften, for at jeg des snarere kan faa dette sidste Ark trykt; Bogen
 20 skulde jo gerne være helt færdig, inden jeg rejser. Gud være med Dig og Dine.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

27/9 92.

25

364. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/9-1892]

Kjære Ven.

Hermed Arket, som jeg ser, det haster med. Ret det stive: Jeg, den der
 30 tørster osv; det er jo, som om han selv tørstede. Og hermed er jo saa dette Arbejde endt, som jeg ofte har haft Glæde og Gavn af. Men det er sandt, at Anmærkningerne til Aabenbaringen har været mig usmagelige i det hele. Jeg er bange for, at Du vil faa Utaak for dem af mange, og at Utilfredsheden dermed hos mange vil afkøle Glæden over Bogen i det hele. Der er mange,
 35 der i de senere Aar har syslet meget med Aabenbaringen, og de vil vanskeligt blive tilfredse. Men jeg er uden Skyld i dette; jeg har advaret Dig og givet Dig de bedste Raad, jeg kunde. Saa er der nu ikke mere at gjøre ved det.

Jeg antog, at Du selv holdt Smaaskrifterne, saa Du ad den Vej fik "Den christl. Vished", som jeg selv anser for en god lille Bog. Men er det ikke saa,

kunde Du saa ikke lige med en Linie lade mig det vide, da jeg dog gjerne saa, at Du fik den med paa Din Rejse, hvor Du da faar Tid til at læse lidt. Jeg har endnu ikke faaet indbundne Eksemplarer, men antager, at jeg faar dem imorgen. Jeg vilde ogsaa gjerne sende Dig den omarbejdede "evangeliske Historie"; men jeg har den ikke indbunden endnu. Der er et Afsnit deri

S. 264-307, som er helt nyt, og jeg synes selv, at det er ikke uvigtigt.

Send nu en Linie paa Mandag. Og lev saa forresten vel, og Gud velsigne og bevare Dig paa Din Rejse.

Din gml. Ven

Otto Møller

10 Gylling 29/9 92.

365. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Wiesbaden 23 Okt. 92.

15 Min kære gamle Ven!

Som Du vil se, er jeg nu i Wiesbaden, hvor jeg har været i godt 14 Dage, drukket Vand og badet mig i samme, og jeg har al Grund til at være godt tilfreds med Resultatet. Man bliver i den første Tid temmelig utilpas af at bruge dette Vand, navnlig vel af Badene, – til at drikke smager Vandet ganske godt, noget nær ligesom tynd Kjødsuppe, og man er ovenikøbet nødt til at blæse derpaa, fordi det er saa varmt, 55°, naar det kommer op af Kilden, – men man bliver saa mat og træt deraf i Førstningen. Dette har jeg dog nu overvundet og befinder mig for saa vidt vel.

Imidlertid har samme Utilpashed gjort, at Du ikke tidligere har hørt fra mig og modtaget min Tak for Dine to sidste Skrifter. Det sidste, jeg mener Den kr. Vished, havde jeg forresten faaet, inden Du sendte mig det; ti jeg subscriberer naturligvis paa Fr Nielsens Smaaskrifter; men ved et Smøleri af Boghandleren gik der nogle Dage efter dens Udkomst, inden han sendte mig den. Imidlertid er jeg glad ved at have et Expl. fra Dig selv, og Du skal

30 have Tak for begge Bøgerne. "Herrens Liv" ligger hjemme og venter paa min Hjemkomst, men Den kr. Vished har jeg læst paa Rejsen og haft baade Gavn og Glæde af. Der er mange rigtig gode og sande Enkeltheder deri, – en af de bedste af disse er Din Karakteristik af Pavedømmets Avtoritetstro i Begyndelsen af Bogen.

35 Ligeledes har Dine Bemærkninger om Parallelen mellem "Talen til Tro" og den hypnotiske Suggestion m.v. slaaet mig og vakt mange Tanker hos mig. Og mange flere Ting gælder det samme om. Og hvad selve Bogen i sin Helhed angaar, dvs. Tanken i den, kan jeg godt sige, at jeg er helt enig med Dig i det, Du skriver; navnlig har jeg glædet mig over den Eftertrykkelighed, hvormed Du hævder, at Selvoplevelsen begynder med Syndsbevidsthe-

den etc. – eller som jeg udtrykker det, samlet i en Sum, at det personlig bevidste Kristenliv begynder med Troen paa Syndernes Forladelse *for Jesu Xi Skyld* (dette sidste kunde Du dog uden Skade, ja burde Du have understreget adskilligt stærkere end Du gør).

- 5 Men jeg har en væsentlig Indvending mod Bogen i sin Helhed, som jeg er vis paa, at Du vil give mig Ret i. Du taler, som om den eneste fuldvirkelige Oplevelse til Vished var den, der saa at sige begynder fra bar Bund, naar al kristl Avtoritet ad en eller anden Vej er bleven tvivlsom for et Mske, og han derfor ikke har andet vist end dette: jeg Synder. Dette mener Du jo aldeles
- 10 ikke. For det første vil Du ikke negte, at Tvivlen – endog en aldeles fortærende Tvivl, Fortvivlelse – kan angaa det blot subjektive, Mskets eget Forhold til Gud og hans Naade, medens denne selv, saavel som den egentlig kirkelige Avtoritet, jeg mener: alt hvad der har Avtoritet for den troende Menighed, staar urokket for ham. Dersom det er sandt, hvad der fortælles
- 15 om P. C. Kierkegaards sidste Dage, saa har Du der et *stort* Exempel derpaa; men i det mindre vil utvivlsomt alle Kristne, der komme til Skelsalder, komme til at gennemgaa eller gennemstride denne Anfegtelse, saafremt det ellers skal komme til personligt Alvor med deres Kristenliv, og de selv komme til *Troen paa* Syndernes Forladelse, dvs. Retfgør. ved Troen. Dette
- 20 har Du, saavidt jeg har bemærket, slet ikke berørt. –

- For det andet har Du ikke udviklet eller paavist, hvorledes en fuld og rig – for ej at sige: den fuldeste og rigeste – Selvoplevelse kan finde Sted under en stadig fortsat (barnlig) Avtoritetstro. Dette vil Du heller ikke negte. Du har selv udtalt det omtr. midt i Bogen, hvor Du siger omtrent saaledes, at
- 25 den kristl. Selvoplevelse *egentlig* har fundet Sted fra Kristenlivets første Begyndelse, saa det kun kommer an paa at blive sig denne Oplevelse bevidst. Dette er saa sandt, saa sandt. Hvor mange slige Oplevelser har ikke et troende Barn? Kunde det bare fare saaledes fort gennem Ynglingeaaene, indtil den Stund da det ser sig som "Tolderen" eller Tjeneren med de 10000
- 30 Talenters Gæld, saa vilde dets Kristenliv blive langt skønnere. Og det er aabenbart ikke Guds Skyld, naar det ikke gaar saaledes. Men selv om et Mske kommer endog langt bort i Ungdomsaarene eller senere, kan dog Avtoriteten vedblive at staa lige uomtvivlet, og der skal kun en "Vækkelse" til, saa kan han paany – selvfølgelig gennem Syndserkendelsen – begynde
- 35 selv at opleve d.v.s. rigtigere: *paany* at opleve, eller med klar Bevsthed at opleve Avtoritetens guddommelige Sandhed = faa Selvoplevelsens Vished. Men ned i den dybe Afgrund af Uvished om alt det objektive, som Du *egentlig* begynder med, kommer han aldrig. –

Som sagt, jeg er vis paa, at Du vil indrømme alt dette. Men hvorfor har Du saa ikke taget det med som den anden Side, eller anden Vej, hvorved

den kr. Vished kan naas? Ja Du siger endogsaa S. 63, at denne anden Oplevelse (af Syndernes Forladelse for Xi Skyld) kan der *ej være Tale* om som bevidst Selvoplevelse, uden for den der har oplevet den af Dig før beskrevne Vej, som Tolderen er "Paradigme" paa. Dette *kan* ikke andet end vildlede. Men derfor kommer man ogsaa efter Din Fremstilling i Virkeligheden ganske "uformidlet" over under hele Avtoriteten, naar først Syndernes Forladelse er oplevet.

At man gør dette dvs. kommer ind under Avtoriteten, er naturligvis fuldkommen sandt. Men Grunden dertil er efter min Mening og Erfaring den, at det *normale* Forhold, hvor der er Baredaab og et kristent Familieliv (og dette bliver altid det normale i Kristenheden, selv om Undtagelserne ere nok saa mange), er dette, at Msket ikke alene begynder med Avtoritetstro, men vedbliver dermed hele sit Liv. Dette var vistnok saa at sige altid Tilfældet i tidligere Kristenslægter, inden Fornegtelse og Fritænkeri anfgtede Troen (dvs. fides quæ, Avtoriteten). Bl.a. har det da utvivlsomt været Tilfældet med Luther, og er sikkerlig den Dag idag Tilfældet hos mangfoldige kristne Kvinder og ikke saa faa Mænd.

Alle de Anfegtelser, saadanne fik og faa at gennemstride, ere af subjektiv Art, hvorved de ganske sikkert kan føres til en lige saa dyb og gennemgribende Synsbevidsthed, som den, Du skildrer (dog med store individuelle Forskelle). Og saa søge de Hjælp i deres Nød, ingenlunde ved at stille sig ude i Mørket, hvor de fra først af ikke kan se andet end deres egen Synd i al dens Sorthed, men ved ydmyg at klynge sig til Avtoriteten, hvor de ere visse paa, at Redning maa være at finde, – naar den kun ogsaa er at finde *for dem*. Og som de søge, saa finde de. Ved Samtale med en anden Kristen, en Præst etc. – ved Nadveren, Bønnen, – Bibelen osv., som Du jo altsammen vil indrømme, tildels ogsaa har antydet. Og saa naa de lidt efter lidt videre ud i Selvoplevelsens Lys og Vished. –

Jeg vil fremdeles paastaa, at den Vej, Du skildrer, naar ingen frem ad, ialfald ikke til det Maal, Du fører ham til, medmindre han midt i sin dybe Nød dog bestandig kan skimte Avtoriteten og dens Sandhed, d.v.s. at der bestandig i hans Hjærte er en dunkel Tanke, eller en svageste Spire af Tro paa, at i de Kristnes Tro er dog det eneste faste Holdepunkt. En Hedning vilde sikkerlig *aldrig* kunne vinde frem ad den Vej, endog om han levede i et Land, hvor Evangeliet forkyndtes.

I denne Sammenhæng vil jeg ogsaa bemærke, at det aldeles utvivlsomt er en Fejl, naar Du taler om at Hedningerne ansaa deres Guder for *hellige*, og naar Du derfor finder Synsbevidsthed liggende til Grund for deres rygende Ofre. Det skal nok staa fast, hvad Pavlus siger, at Hedn. dyrkede Skabningen istedenfor Skaberen. Men Skabningen er ikke hellig. Hedn. saa

deres Guder som mægtige, nidkære for deres Storhed, og derfor avindsyge paa Msker. Og alle disses Ofre gik – og gaa – kun ud paa at afvente Guder-nes Vrede og tilvende sig deres Gunst. Hvor vil Du skimte Spor af Hellig-
hed hos de nordiske eller græske Guder? som jo ere befængte med alle de-
5 res Dyrkes Synder. End ikke Muhammedanerne vide noget af en hellig
Gud at sige. Ham kender kun hans Folk, Jøder og Kristne. – Jeg vilde øns-
ke, at jeg havde talt med Dig om den Bog, inden Du gav den fra Dig, saa
kunde Du have faaet dét med, som nu mangler; ti det, Du siger, er rigtigt,
men det er ikke godt, at saa meget mangler. Og jeg kan ikke forestille mig
10 andet, end at Du selv vil erkende dette, naar Du bliver gjort opmærksom
herpaa.

Som jeg ovenfor sagde, har jeg nu været her i godt 14 Dage, og mit Op-
hold her lakker nu godt mod Enden, idet Kuren kun skal vare i 3 Uger. Paa
Fredag haaber jeg at sætte Kaasen hjemad; det bliver en langsom og kedelig
15 Rejse, da jeg skal ligge 2 Dage i Karantæne i Gedser; ellers kunde jeg være
hjemme paa 25 Timer. – Paa Rejsen herved standsede jeg en Dag i Eisenach,
hvor der ikke var noget videre at se; det er en køn lille By i en saare smuk
Egn, midt i Thyringerskoven. Men derimod var jeg meget glad ved at se
Wartburg, ikke alene har den en sjælden skøn Beliggenhed med de dejligste
20 Udsigter over de skovklædte Thüringerbjerge, men selve Borgen er en saare
skøn og anselig gl. Ridderborg, og Luthers lille Stue, omtrent som Dit Stu-
derekommer af Størrelse, hvor der staar et gammelt Egetræs Himmel-Sen-
gested, en Stol og et Bord, som siges at have staaet der fra hans Tid og for
Alderens Skyld godt kan have gjort det, og med en vidunderlig Udsigt fra
25 Vinduerne – alt dette havde for mig noget saare gribende. Jeg kunde godt
have tilbragt mange Timer i Stilhed i den Stue. –

Her i Wiesbaden er ogsaa meget smukt; Byen ligger i en Dal i Taunus-
bjergene, ogsaa skovbevoksede overalt, smukke høje Bøge- og Egeskove; –
mod Syd og Vest har man den frugtbare, vinbærende Rinslette, tæt befolket
30 og bebygget. Hvor tæt Befolkningen er, kan Du gøre Dig en Forestilling
om deraf, at Wiesb. har godt 60.000 Indb., og ca. 1½ Mil herfra ligger
Mainz med 75.000 Indb., 4 Mil herfra Frankfurt med 175.000, og midt mel-
lem disse Byer er der endda over 10 mindre Byer paa 5-10.000 Indb. hvor-
til saa endnu kommer Landbefolkningen. Kirkerne ere smukke her i Byen,
35 som selv er en velbygget og velhavende By, og Kirkegangen god, Sangen li-
geledes (alt gaar paa de rytmiske Koralmelodier). Men Præsterne, dvs. de
tre, jeg har hørt, hvilke siges at være de bedste, ere tarvelige, d.v.s. de er vel-
talende nok, men uden Forstand paa Kristendom. Dog var der noget godt
ved den Mand, jeg hørte idag, en Sognepræst Bickell; hans Prædiken over
den værkbrudne begyndte rigtig godt med en Paavisning af, hvorledes Jesus

hjælper indenfra udad; derfor begyndte han med den værkbudnes Synd, ti Synden er den egentlige Rod til al Ulykke, hvilket han (Præsten) paaviste godt og kønt. Men da man saa ventede paa Applikationen, saa indskrænkede den sig til at citere de to Linjer: il da Synder til ham hen, Jesus han er
 5 Synders Ven (den tydske Original, naturligvis); og saa: Amen. Sligt kunde man forresten ogsaa godt faa at høre i Kbhvn og andensteds i Danmark. –

Ogsaa en Mærkelighed ved Egnen her er de mange Ruiner fra Romernes Tid; disse havde nemlig her deres første faste Fod i Germanien; Cæsars Rinbro laa nær ved Mainz. Rundt om i Egnen findes mere og mindre vel
 10 bevarede Ruiner af Romerkasteller med Taarne etc., byggede med favnetykkede Stenmure.

Saa maa det være nok hermed. Gid dette Brev maa træffe Dig og alle Dine i god Stand. Gud bevare Eder og os i sin Naade i Jesus Kristus. Hils
 Din Hustru.

15

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

366. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[22/11-1892]

20

Kjære gamle Ven.

Jeg skulde jo allerførst takke Dig for Dit gode Brev ude fra Tydskland og ønske, at Du nu maa have Gavn af dit Ophold derude. Jeg ser af Avisen, at Du nu prædiker om Søndagen, saa jeg jo deraf slutter, at Du har det bedre,
 25 blot det saa maa blive en varig Bedring. Det er ikke saa let at blive de Skrøbeligheder kvit, som man faar i vor Alder; i Ungdommen kan sligt gaa over og forvindes, men senere hen beholder man desværre gjerne noget af det for bestandigt. Det gaar jo imidlertid hermed, som vor Herre vil, i hvis Haand vi befale os, og saa gaar det jo da ogsaa, som det er os bedst tjenligt.
 30 Engang vil vi se det til stor Glæde, at alle Ting tjente dem til gode, der elskede Gud, i hvor stor Skrøbelighed det saa end var.

Saa maatte da Hostrup afsted. Hans Færd i de senere Aar har været saadan, at jeg ikke kan sige, at hans Bortgang har voldt mig videre Smerte, enten det saa er Ufølsomhed eller Partilidenskab, eller hvad det er. Af det
 35 gode er det vel ikke; men det er nu saa. Han har ved sine Studenterkomedier været mig til stor Fornøjelse eller Morskab; og disse hans Digtninger mere mig endnu og vil altid gjøre det. Men hans Christendomsforkyndelse synes jeg, var usand og vildledende, og hans Virksomhed i politisk Henseende ligefrem fordærvelig, idet han har lagt noget aandeligt ind i det, som er Uaand. Det vilde Demokrati, som har taget Magten over de mange af

den grundtvigske Kreds, er i sig selv aandløst og materialistisk; men Mænd som Hostrup og hans lige har lagt et Skin af Aandelighed over det, som har vildledt mange. Det er den grundtvigske Part af Venstre, der holder det oven Vande; i sig selv er det noget aandløst og kraftløst Tøjeri, saaledes som
 5 det i vor Egn viser sig som Bjørnbakkeri. Men det er bedrøveligt, at en saa rigt begavet Mand som Hostrup skal have ladet sig bruge til at tjene og fremme en saa daarlig, udansk og uchristelig Bevægelse; thi det var jo dog ikke hans Mening at raade Danmark og Kirken. Men det har han gjort; og jeg kan da ikke se anderledes, og tænker derfor kun paa ham selv med ringe
 10 Glæde og Taknemmelighed.

Jeg har med stor Interesse læst anden Del af Din Farbroders Breve og Liv. Det bedste er ubetinget Caroline Amalies Breve; hun er en smuk Skikkelse i alle Maader, og om endog noget grundtvigiansk Fantasteri har hængt ved hende, er hun alligevel fri og forstandig midt deri. Hun rager med Ho-
 15 vedet op over de andre, og det ses mer og mere, hvor dum og taabelig den Snak dog var, som baade Martensen og S. Kierkegaard har sat i Omløb, at hun var dum. Hun var klogere end de fleste andre, bedre begavet og mere ydmyg. Hun var i det hele et smukt Menneske og en Ære for sit Land. Men ellers maa jeg sige, at det, som tiltaler mig mest derefter, er nogle
 20 Breve af Din Farbroder Hans R. Der er intet af det grundtvigianske ved ham, men der er Alvor og Sandhed. Jo ældre jeg bliver, jo mere faar jeg Fornemmelse af det ensidige og blødagtige ved det gamle "ægte" grundtvigianske. Det er alligevel ikke ægte Christendom men en Afart. Grundtvig selv er en ejendommelig Person, helstøbt i sit Slags; men hos hans Disciple
 25 blev det til noget manieret noget, og vi se nu paa de vildgale, hvor det ender; det er en afkræftet Ensidighed, hvor der stadigt spilles paa en enkelt Streng.

Nej saa er der mere Hold i det gode gamle, om det endogsaa har sine Skjævheder; der er alligevel det *hele* med og ikke en enkelt blød Side.
 30 Grundtvig selv er mindre tiltalende i denne Del, da han er saa forfærdelig optaget af dette elendige Rigsdagsvæsen. Ogsaa ham gjorde det tummelumsk; og det var sært nok, at P. R. ikke blev ked af at rende rundt og agitere for hans valg. Men han viser sig jo som en meget opofrende Discippel. Rørende og bedrøveligt er det at læse om hans Rejsen til Sønderjylland og
 35 Missioneren der; der er spildt meget Arbejde og Blod paa den Jord. Men i det hele er det en smuk Bog, og den vil tjene til at vise P. R. i et sandt Lys; han bliver da ogsaa med Aarene mindre lapset, om han end ikke kan smøge det helt af, hvad vel ingen af os kan med vore Uheldigheder.

Hvad Du skrev om min lille Bog om Visheden, kan der jo paa en vis Maade nok være noget i. Bogens Titel er vel for omfattende, thi jeg har kun

taget Sigte paa den Sygdom, der viser sig i Tvivl om Avtoriteten. Det er jo sandt nok, at et Menneske kan være overbevist om Christendommens Sandhed og kun tvivle om sin egen Frelse derved, som Du nævner Biskop Kkugd. Denne Side af Sagen har jeg ikke taget med, thi det er egentlig ikke

5 Tvivl om Christendommens Sandhed, og det er denne sidste Sygdom, som jeg synes er Tidens store Nød. Jeg har et enkelt Sted berørt, at Mennesket kan forelske sig i sin egen Syndighed, – og det var vel det, som Kierkegaard gjorde –, men ellers laa dette ikke for mig. Det kunde naturligvis godt tages med, og det gjælder om meget andet; men jeg har hele Tiden taget Sigte paa

10 dette ene: Tvivl om udvortes Avtoritet, og jeg mener, at det er det, der er Tidens Nød.

Du har naturligvis fuldkommen Ret i, at der kan have den allerinderligste Vished i Avtoritetstro, at man kan leve og dø saligt dermed; men det mener jeg at have indrømmet til Overflod. Jeg har kun villet række lidt

15 Hjælp til dem, for hvem Avtoriteten *vakler*. Er denne helt fejlet bort, er der vel sagtens intet Raad mere, og Du har visselig Ret i, at en Hedning kan ikke gjøres til Christen ved Ræsonnement.

Naar Du gjør opmærksom paa, at Hedningene ikke tænkte deres Guder hellige, saa er det vist rigtigt nok; men det har jeg da vist heller ikke sagt.

20 Men jeg har ment og mener, at alle Hedninger havde en dunkel Følelse af en hellig Magt ogsaa over Guderne. De havde jo da Ordet "hellig", om endog dette som alle deres Begreber var smittede og uklare; men havde de en Samvittighed, som Paulus siger, saa havde de ogsaa en Følelse af en hellig Magt, der dømte over dem og dømte dem skyldige. Men deres Guder

25 var jo som de selv og derfor anede de jo ogsaa dunkelt, at der var noget, som var over og var højere end Guderne. Dette kan jeg ikke tro, at der er noget urigtigt i; jeg forstaar ellers ikke, hvordan de kunde tage mod Christendommen, naar de ikke trængte til dens Frelse.

Hvad ellers denne lille Bog angaar, saa faar jeg være tilfreds med, om det

30 er, som Du siger, at hvad der staar i den, er sandt. At der saa er meget andet sandt, som ikke staar der, det er kun, hvad der kan siges om enhver Bog, selv om hvert enkelt af de hellige Skrifter. Men ellers er min Tid til at skrive nok forbi; det kan jeg mærke paa mange Ting, og det var der heller ingen Fare ved, naar jeg vedblivende kunde være tilfreds med, hvad jeg har skrevet i den Tid, da Folk brød sig om at læse mit; men det er jeg desværre

35 ikke. Man fristes ofte til at mene, at det havde været meget bedre, man havde tiet stille. Og dog er det jo paa en Maade uvitterligt, at man kommer til at gjøre det; man har skrevet, før man ret selv ved af det, og man kan i Øjeblikket ikke se andet, end at det er rigtigt. Man trænger ogsaa her til at bede Gud om at forlade Overtrædelser og skjule Synder.

Vi har det nogenlunde her i vor Stilhed. Nu stiger jo Vinteren an, og den er mig altid en haard Modstander, da den nøder mig til at sidde inde. Jeg kunde jo nok trænge til den friske Luft, men jeg har dog vænnet mig til nu, at have det omtrent som Kørerne, der bindes ind i Oktober for saa ikke at
 5 komme udenfor før Maj. Det er mindre godt end Fangerne har det i Ar-
 resten, men det er dog taaleligt, og der er jo det, der kunde være langt tran-
 gere. Jeg skal til at læse Bugges Forklaring over Johannes Evangelium, men
 jeg venter ikke ret meget af den efter at have bladet lidt omkring i den.

Jeg er bange for, at eders Forslag til Kirkeordningen i Kbhvn er spildt.
 10 Det lader jo ikke til, at Stadens Øvrighed vil gaa ind paa det. Man vil vist
 intet gjøre, før Vandfloden kommer; og det er jo ogsaa tvivlsomt, om det
virkeligt vilde nytte noget med flere Kirker og Præster. Paulus alene kunde
 gjøre det ud i Efesus.

Lev nu vel gamle Ven, og Gud velsigne eder alle. Hils Din Hustru og He-
 15 ming.

Otto Møller

22/11 92.

20 **367. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[19-1-1893]

Min kære gamle Ven!

Et godt og velsignet Nytaar vil jeg ønske Dig og Dine, med alt det Lys fra
 Gud over Eders Vej, som I kan bruge til hans Velbehag og Ære. Jeg har
 25 tænkt paa Dig adskillige Gange i disse iskolde Dage, da jeg ved, at Kulden
 plejer at trykke Dig temmelig meget, og jeg frygter derfor for, at Du ikke
 har det saa ganske let i denne Tid, da den er saa ualmindelig haard, at den
 endogsaa er mig noget besværlig, skønt jeg ellers ikke lider synderligt af
 Kulden, siden jeg har lært i en saadan Temperatur at behandle min Mave
 30 med særlig Omhu.

Det er ellers ikke gode Tider, vi oplever. Man har nu i lange Tider med en
 vis vemodig Ringeagt talt om Pietisternes Børnetugt, idet man har taget det
 som et historisk afhjæmlet Dogme, at den førte den unge Slægt lige ind i
 Rationalismens Arme. Men nu maa vi til vor Skam og Ydmygelse opleve, at
 35 Grundtvigs Lærlinges Børnebehandling (ti *Børnetugt* kan her ikke med
 Skel tales om) fører til det selvsammen Maal. Ikke at tale om de mange,
 som gaar nogenlunde stille med deres Vantro, saa er jo saadanne to Højta-
 lere som Uffe Birkedal og M. Pontoppidan i Grunden at betragte som Re-
 præsentanter for en meget stor Del af disse unge, og endda maaske for den

bedre Del af dem. Ti disse to Mænd har dog en Slags religiøs Interesse, men hvor mange er der ikke, som helt mangle den.

5 Og saa at Dansk Kirket. støder i Basun for Pontoppidans Frit Vidnesbyrd. Dvs. det er vist kun Moltesen, som gør det. Saavidt jeg ved, er dette Basunstød fremkommet uden Monrads Vidende og mod hans Ønske. Men samme Moltesen er sikkerlig at anse som Repræsentant for mange af de unge Grundtvigianere (Vartovs- og Valgmenighedsfolk) blandt de studerende. – Jeg gad nu nok vist, om Kirket. ikke skulde komme med en Retraction, efterat nu Nr. 2 af Pontopp's Vidnesbyrd er kommet frem; ti deri
10 har han jo saa uforbeholdent, som nogen kan ønske, udtalt den skære Rationalisme, saa vor Herre og Frelser er et blot og bart troende Mske, som endda maa nøjes med at have ”Tro som et Senepskorn”.

Det turde vel være, at det, naar alt er hørt, viser sig at være den af de særlig aandelige saa ringeagtede gammeldags Guds frygt, som har mest
15 Hold og dybest Hold baade paa de gamle og paa den Slægt der udgaar fra saadanne gudfrygtige Hjem. Mon ikke ogsaa Pavlus skulde have gjort denne Erfaring? Det er idetmindste faldet mig paa Sinde, at i hans sidste Breve (Pastoralbr.) indtager εὐσεβεια en særlig fremragende Plads i al hans Tale om Kristenlivet; og det er øjensynligt, at denne ogsaa maatte
20 danne den stærkeste Modvægt mod hans Dages høje Aander.

Du har vel læst Harnacks Bog om Symbolet. Den gør efter Sigende en hel Del Indtryk paa de unge Teologer, og langt mere har den da gjort i Tydskland, hvilket egentlig har undret mig, dels fordi jeg tænkte, at Tydskerne i det hele iforvejen har væsentlig samme Tanker som han, dels fordi jeg ikke
25 kan forstaa, at ikke alle har kunnet se den utrolige historiske Løshed i Bogen. Jeg købte og læste den, mens jeg var i Wiesbaden, og jeg lukkede den med den Tanke, at den da neppe skulde kunne bedaare nogen, der ikke var meget tilbøjelig dertil. – Som et Vidnesbyrd om hans utrolige Løstgighed kan jeg nævne, hvad han fortæller, at man i Rom har døbt paa Nicænum fra
30 5-8 Aarh. Jeg blev helt forbavset over, at sligt kunde siges; det var jo noget hidtil fuldstændig uhørt, og da han ikke anførte nogetsomhelst historisk Vidnesbyrd derfor, tvivlede jeg ikke om, at det var Frihaandsdigt.

Da jeg kom hjem, talte jeg med Fr. Nielsen derom, og han var af samme Mening, men skrev dog til Harnack og spurgte ham, hvor han havde den
35 Oplysning fra. Efter længere Tids Venten fik han til Svar, at Harnack ikke nylig havde haft Anledning til at anstille særlige Undersøgelser om dette Punkt, men havde det Indtryk af sine tidligere Granskninger, at saaledes maatte det være, og dette var ogsaa det rimeligste, eftersom Rom i dette Tidsrum var i saa mange Henseender afhængigt af Byzanz. Det kan man kalde vederhæftig Historieskrivning. – Jeg haaber, at Fr. Nielsen vil skrive

noget om samme Bog. – Men forøvrigt kan samme Bog mulig blive Tydskerne til Gavn. Det er mærkeligt, hvor der alle vegne mylrer Modskrifter frem imod den.

Jeg har læst sidste Del af Din nye Udg. af den evang. Hist. og særlig lagt Mærke til det nye Afsnit om Gangen i Jesu Jordeliv, hvori det, Du skriver om Forholdet mellem Jesu Virksomhed i Galilæa og Jerusalem, har været mig baade nyt og lærerigt. Jeg tror dog, at Du taler altfor stærkt om, at Jesu Undergerninger *afnødtes* ham i Galilæa. End ikke om dette indskrænkes til de Tegn, han gjorde der efter Apostlenes første Udsendelse, er det rigtigt. Tænk paa den visne Haand og den besatte, Mt. 12, Bespisningen af de 5 og 4000, som ingen bad ham om, endsige nødte ham til; item Vandrigen paa Søen, de blinde i Jeriko o.a. Det kunde vel siges om den kanan. Kvinde, men ellers finder jeg kun denne Afnøden antydet i saadanne almindelige Skildringer som Mt. 15,30. 8,16; Mk. 1,45 o.a. –

Men en Ting er det mig uforstaaeligt, at Du kan indlade Dig paa. Det er paa at skildre Jesu Liv, som om det var en Række af Skuffelser og fejlslagne *Forhaabninger*. Han havde haabet og ventet at vinde en hel Hob skriftlærde Disciple (Apostle) i Jerusalem, men blev atter og atter skuffet, saa at han mismodig maatte nøjes med de stakkels uvidende Galilæere. Dette er en gennemgaaende og ledende Tanke i Din Fremstilling. Men hvorledes vil Du forene den med, at Herren, inden han havde oplevet nogensomhelst saadan "Skuffelse", valgte sine første Disciple blandt netop disse uvidende Galilæere (Joh. 1), og at disse kunde blive saadanne Stormænd som Peder og Johannes. Jeg gad nok vist, om nogen Skriftlærd, nogen Nikodemus, kunde blive en Johannes! (Og tænk saa paa den nedsættende Tone, hvori Du i Din Bog om Genløsn. har talt om "Teologen", den "skriftlærde" Pavlus, som Herren efter Din nuværende Fremstilling maatte vælge, fordi hans galilæiske Apostle duede saa lidt).

Og hvorledes vil Du forene dette med, at Jesus Mt. 11 *fryder sig* i Aanden, fordi Guds Naadesraad i ham var aabenbaret for de umyndige (NB. ikke: *ogsaa* for de umyndige)? – Og fremfor alt: hvorledes vil Du kunne forlige en saadan Tanke om Jesu Jordeliv, hvorefter han *indvortes* er stedt akkurat ligedan som en blot mskelig Reformator e.desl., med Din Tro paa ham som vor eneste Herre og Frelser? – Du har har ladet Dig daare af den moderne Snak om Jesu Kenosis (særlig synes det, som den er fremsat af Godet, en af de allerløseste Snakkere om den Sag), ved hvis konsekvente Gennemførelse Jesus Kristus bliver et blot og bart Mske.

Ja, gamle kære Ven, Du maa ikke blive fortrydelig over, at jeg skriver saaledes *til Dig* herom. Intet er vissere for mig, end at det nu, som alle Dage, er om *Jesu Kristi Guddom*, i hans Køds Dage ligesaa fuldt som nu i hans

Herlighedsstand, at Slaget skal staa mellem Troen og Vantroen. Og enhver Tale, der gør Xi Guddom til en Talemaade (hvilket man uundgaelig gør, naar man skildrer hans Jordeliv som et blot Mskeliv), den har paa Forhaand tabt Slaget. Men det *maa* Du ikke gøre. Der vil selvfølgelig altid være noget
 5 (meget) for os uudgrundeligt ved Jesu Jordeliv som Mske og Gud tillige i hans Køds Dage, da hans *Msk*enatur var i en stadig Udvikling fremad mod dette, helt at tilegne sig, eller indoptage, indledes i, Guddomsnaturen; men at vor Smule Forstand ikke kan udgrunde dette Forhold, berettiger os ingenlunde til at tale som om det absolut utænkelige og selvopløsende fandt
 10 Sted, at den evige Guds Søn, ved hvem alt er skabt, skulde have glemt sig selv for at begynde, – ikke forfra, men begynde en Udvikling, som er absolut stridende mod Guddomsvæsenet.

Vi har det ellers i det hele godt. Min Kone har i et Par Maaneder gaaet med en snigende Influenza, som stadig har vendt tilbage, saa snart Lejlighed gaves dertil. Men nu lader det dog til, at den endelig er overvundet;
 15 hun har nu i henvend 14 Dage været fri for noget Anfald.

Lev saa vel, min gamle Ven. Hils Din Hustru venligst. Guds Naade være over Eder og os.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

20 Kbhvn. 19 Jan. 1893.

368. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[24/1-1893]

25 Kjære gamle Ven.

Tak for Dit Brev, som jeg fik igaar og helst vil svare paa med det samme, inden jeg gaar og helt forvinder Indtrykket af det. Ja Du har Ret i, at denne Kulde er ubekvem for mig; men det er den vel mer elle mindre for alle aldrende Mennesker, altid da for dem, der har et svagt Legeme at hjælpe sig
 30 med. Og det er vist ikke sjældent, at jeg er utilladelig knurrende under de Kaar, der ere mig givne. Men det er visselig ogsaa mange Gange ikke lidet besværligt under saadanne Forhold, og hvad maa det saa endda ikke være, naar der til alt det andet slaar sig Fattigdom og anden Nød. Vinteren er i mange Maader en stræng Tid, som vi maa bede Gud om at mildne for os.

35 Du har jo vel nok Ret i, at vor Tid har ikke Grund til at ophøje sig over den pietistiske især hvad det angaar at forplante Troen til Efterslægten. Jeg har forresten ikke bildt mig ind, at Rationalisme er Pietismens Barn; jeg har ment, at det er Orthodoxismen, der har fremkaldt den, og jeg mener, den gjør det endnu. Men enten det nu er saa eller saa dermed, saa er det sandt, at den grundtvigske Retning ikke har Grund til her at tale det store Ord; og

Du har vist ogsaa Ret i, at det er Guds frygt, der fremfor alt mangler, thi den er jo nyttig til alle Ting og har Forjættelse baade for dette Liv og for det, der følger efter. Og Guds frygt er der kun lidt af, men desto mere af Frygt for ikke at følge med Tiden i alle dens Paafund.

- 5 U. Birkedal kan jeg ikke lide; det er en kaad Flab, og andet kan jeg ikke se hos ham. Pontoppidan synes jeg meget bedre om, thi jeg tror, at der er nogen Guds frygt hos ham om end af anden Art end den almindelige. At han er Rationalist, kan der jo ikke tvivles om, hvis han da ikke for at drive Løjer fortier en Del, og det kommer det mig næsten for, han gjør, for at
- 10 have det i Baghaanden, hvis han bliver angreben. Men under alle Omstændigheder er der en vis Alvor og Humor hos ham, som tiltaler mig. Og vore gamle Rationalister kunde dog ogsaa opføde Børn, som Gud kunde kalde til Tro og Bekjendelse. Jeg mener nu om ham, at han er ikke af de værste.

- Harnacks Bog har jeg læst, og fandt som Du, at der er megen Løshed og
- 15 Uvederhæftighed ved den. Den gjør vist ingen andre Skade end dem, der selv gribe efter det. Men i sig selv er samme Harnack i mine Tanker en af de bedre Tydskere, og jeg er for saavidt enig med ham, at jeg ogsaa tror, at det gammelromanske Symbol (Marcellus af Ancyra til Bisp Julius) gjerne kan være det, der kommer det oprindelige Daabssymbol nærmest. At vort nu-
- 20 værende ikke i alle Dele er det oprindelige (hvilket ikke vil sige, at det er i Strid med det oprindelige), har jeg ment i mange Aar og vil vanskeligt komme bort fra mere, om jeg end har glemt igjen mange af Grundene derfor. Jeg finder heller ikke, at der ligger stor Vægt paa dette om Enkelthederne i Symbolet; det er det væsentlige, som vi i denne Omskiftelsernes
- 25 Verden maa nøjes med i alt. Men det undrer mig ikke, at den gamle løse Christiani var rede til at oversætte denne Bog og lyksaliggjøre Frimurerne med, hvad de kan faa ud deraf.

- Hvad Du skriver om min sidste Bog, kan jeg naturligvis ikke optage ”fortrydeligt”; det er godt, at Du skriver det privat til mig, og at vi ikke skal
- 30 forhandle offentlig om saadant. Men jeg kan ikke negte, at der alligevel er noget bedrøveligt ved, at jeg skal opgive Haabet om at skrive noget, der er min ældste Ven tilpas, og især da, at Du kan se det i et saa forfærdende Perspektiv. Det er vel snart ved Enden med, hvad jeg har at skrive, men at det sidste skulde pege hen paa, ”at Jesus Christus bliver et blot og bart Menneske”, det lyder dog meget trøstesløst. Og det er jo det, Du har faaet ud af
- 35 det. Selv om man nu selv kan trøste sig med, at det er ikke Mening med det, saa gjør det alligevel ondt, at man ikke har kunnet skrive det bedre, end at ens gode Ven mener at kunne drage denne Conseqvents deraf. Det maa være grumme utydeligt og vildledende skrevet.

Jeg forstaar det ikke, – det er min oprigtige Mening –, at Du kan anke

over, at jeg har søgt at paavise de store Skuffelser, som Herren led. Naar han taler til de vægelsindede i Galilæa, taler til Korazin, Betsaida, Kaper-
 naum, naar atter og atter han maa forlade Jerusalem uden kjendeligt Resultat, naar han græder over den, naar han minder den om, hvor ofte han har
 5 villet samle dem, – viser det saa da ikke, at han har lidt Skuffelse og næret
 Ønske og Haab, som ikke opfyldtes? Ja jeg forstaar det slet ikke, hvis ikke
 det er Meningen. Og hørte Skuffelser og dertil hørende Selvfornegtelse ikke
 ogsaa til den Lidelse, som han her maatte gennemgaa? Men er det nu saa,
 hvad Fejl er der saa dog i at sige det? Og hvad kan ikke føre til halsbræk-
 10 kende Conseqventser, naar man finder Behag i at drage dem? Er det dog
 ikke sandt, at hvis der ses hen til de Ting, man har faaet ud af Bibelen,
 maatte Herren og Apostlene hellere tiet med Sandheden? thi man har jo
 faaet det ravgaleste ud af den.

Jeg indser ikke, der er det mindste forgjort i at paavise, at Herren var et
 15 virkeligt og sandt Menneske, det eneste sande Menneske, der hidtil har
 været. Derfor behøver man slet ikke at negte, at han i Sandhed var Guds
 enbaarne Søn. Du mener jo heller ikke, at der er noget galt i at sige dette.
 Jeg har nu slet ikke udtalt noget om, *hvorledes* han var baade Gud og
 Mand; jeg har kun fortalt om, hvordan hans Liv paa Jorden forløb, og jeg
 20 har gjort det uden alle Bitanker om at ville være i Overensstemmelse med
 det "moderne". Men du ved jo godt, at jeg er uenig med Dig i Din Lære om
 Kenosis. Da du første Gang besøgte os her i Gylling, stredes vi om denne
 Sag, og jeg glemmer aldrig, hvor heftig baade Du og min Fader blev, da han
 greb med ind i Forhandlingen. Siden da har jeg ment derom som nu, og
 25 kommer vist heller ikke her i Verden til anden Mening; men jeg har intet
 her fra Godet.

Hvordan Du kan røre Dig i Din Anskuelse om denne Sag, det forstaar
 jeg ikke; men jeg drager ikke deraf den Slutning, at Du anser Herrens Liv
 for et Komediespil. Jeg lader Dig have Din Mening og er glad ved, at Du
 30 endda kan tale christeligt udaf den. At Du ikke kan forstaa den modsatte
 Betragtning, kan jeg fatte; og Du vilde vel ikke forstaa den, om den saa blev
 fremsat nok saa omstændelig; men hvorfor tro den til den allerværste Ende?
 Hvad har det at betyde, at Du kalder den "moderne" og Din egen altsaa
 gammeldags? Hvor mange Løgne og Indbildninger er ikke gamle, som Pa-
 35 vedømmet da er et stort Vidne om, og hvor meget ser ikke nyt ud, som dog
 er sandt; det maatte Luther ogsaa høre, at det, han prædikede, var nyt; og
 dengang var det det desværre.

Det faar nu være nok for denne Gang. Min Kone er ikke rigtig rask og
 ligger idag. Jeg har mange Ærgrelser af en Sag, jeg har sat i gang her med en
 Sygeplejerske, som Folk vil mishandle. Menneskene er nogle Asener, snart

mest, naar man vil gjøre noget godt mod dem. Men saadan har det jo forresten altid været. Lev nu vel gamle Ven, og Gud give, I maa have det godt og glædeligt.

Din gamle Ven

Otto M.

5 Gylling 24/1 93.

369. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[25/5-1893]

10 Kjære gamle Ven.

Da det trækker ud med det bebudede Brev, og jeg dog finder, at der tilkommer Dig Tak for den tilsendte lille Bog, saa vil jeg ikke tøve længere med at sende denne Tak. Jeg ser af mange Ting, at Du i denne Tid har nok at tage Vare paa; snart at Du er med til at tale for de ny Kirker og høre paa
15 Henning Jensens hæslige Snak; snart er Du til Taffels hos Kongen, snart med til at tale for Ynglingeforeninger; og det er dog vel kun en ringe Del af, hvad Du er med til, som jeg kan sidde og lægge Mærke til her. Men jeg kan saa godt forstaa, at Du har mere end nok at passe og derfor ikke kan vinde Tid til at skrive Breve: jeg fritager Dig derfor for alle Undskyldninger i den
20 Retning.

Hvad nu først angaar den lille Bog, som Du vel ikke har imod at høre min Mening om, da er jeg jo enig med det meste i den. Dog ønskede jeg hellere en almindelig Frihed til at rette paa alt det ved Sakramenterne, som ikke er af væsentlig Betydning. Det kunde nemt nævnes, hvad der ikke
25 maatte forandres ved: de egentlige Sakramentord; men i alt det andet maatte der, synes jeg, gives enhver Præst Frihed til at sige, hvad han fandt heldigst. Da nu imidlertid en saadan Frihed vel ikke kan ventes givet, saa vilde det være en Vinding at faa den Forkortelse og Forbedring, som er forsøgt i det lille Udkast. Vistnok er der deri en hel Mængde Smaating, som jeg ønskede
30 anderledes; men jo ældre jeg bliver, jo mere lærer jeg ikke at lægge stor Vægt paa Smaating. Jeg vil derfor kun nævne nogle ganske enkelte Ting, som jeg synes, burde rettes, naar der i det hele skal rettes noget.

Allerførst er der dette i Indstiftelsesordene ved Nadveren: "Bæger i mit Blod", hvad ingen Mening giver. I og for sig vilde jeg beholde Testament og
35 Kalk, der nu har lydt i saa mange hundrede Aar, at det godt kunde blive ved at lyde saa til Enden. Men der er jo heller ikke noget at sige mod Pagt og Bæger; det er for mig Smaatingene. Men "i mit Blod" hører jo til Pagt og ikke til Bæger, og det kan ingen forstaa, som Ordene er stillede sammen baade i den gamle Form og i den foreslaede ny. Det maatte hedde: "Dette Bæger er den ny *Pagts* ved mit Blod", eller ligefrem, som Paulus siger:

”Dette Bæger er den ny *Pagt* ved mit Blod”; ἐν αἵματι hører til διαθήκη, og maa ikke føres andensteds hen.

Dernæst finder jeg ikke, at der i Bibelen siges, at ”*Dom er kommen* over alle Mennesker”, med mindre dette skal sige, at Død er kommen over alle
 5 Mennesker; jeg finder, det kunde udelades; Dom er kommen over denne Verdens Fyrster, og de er dømt, der ikke vil tro; men der bliver dog stædse dem tilbage, der tro eller vil komme til at tro. Er Guds Dom fældet, kan den vist ikke hæves igjen; man burde spare paa saadanne usikre Udtalelser. Endnu vil jeg nævne dette, at Faddere skal flittigt bede for Børnene; det er
 10 slet ingen Nytte til at forlange saadan noget, som ingen bryder sig om; det er værre end det, der nu siges; thi der er slet ingen, der vil tage sig af det. Der var en Mængde andre Ting at anføre, men det er Smaating, mest Smagssager.

Jeg har i dette Foraar siddet og læst Buhls Israels Historie men ikke til
 15 nogen videre Opbyggelse. Man ser jo nok, at han mener, han ikke er gaet det hellige for nær; men det har jo alle Rationalister ment. Og selv om det nu er saa, at han kan holde fast paa, at Gud har gjort *Pagt* med Israel og talt til dem, saa er det vist ude med det næste Slægtled, der bygger paa denne Grund. Her er ofret saa meget til Angriberne, at Resten, der er lille nok,
 20 vist ikke lader sig holde. Det, jeg har været mest tilfreds med, er Tiden fra Alexander d. St., men det er jo ogsaa, hvad der har mindst at sige.

Det er dog en fortvivlet Betragtning denne, at det gamle Testamente er det løgnagtigste af alle Skrifter i Verden. Naar det ikke finder Bekræftelse fra anden Side, er det ikke til at tro. Hvad Ægypter, Assyrer, Babylonier,
 25 Mesas Sten osv. berette, det er altsammen godt og troligt; og stemmer det gamle Test. dermed, saa faar det Lov at passere. Men staar det ene, saa lyver det. At det beretter om adskillige Undere, kan jo da ikke være til Anstød for Christne, thi det gjør det N.T. ogsaa. Men det er mer end kjendeligt, at Buhl er sky for alt det underfulde og gaar af Vejen for det. Hvad dette vil
 30 føre til i det N.T., kan man sige sig selv.

I det hele synes det mig Grundskaden, at man sammenblander de to Ting: 1) naar Skrifterne har faaet den Form, de nu have, og 2) Sandheden af de Ting, de berette. Bøgernes Form kan være sen og Begivenhederne lige troværdige. Om det end maatte forholde sig saa, at J. E. er fra Aar 800, kan
 35 Genesis i det hele være lige troværdig. De forskjellige Kilder om de samme Begivenheder vise jo netop, at der var en bestemt Tradition derom. Kritikken kan tale med nogen Ret om Skrifternes Affattelsestid; men Begivenhederne selv blive de samme, enten saa Beretningen om dem er omtrent samtidig eller sammenarbejdet efter flere Hundrede Aar. Hvad Barfod fortæller

om Absalon er ligesaa paalideligt, som hvad Saxo fortæller, da han jo har ham til sin væsentligste Kilde.

Men det er bedrøveligt, at denne Syndflod af løs Snak om Bibelen bredes ud, uden at nogen lukker sin Mund op derimod. Vore Bisper og Professo-
 5 rer tie, som om de var betalt for det. Ofte kipper det i mig, og jeg havde Lyst til at skrive noget; men dels er jeg ikke kaldet til det; dels har jeg faaet saa megen Utak for, hvad jeg har skrevet før, at jeg nu helst vil tie, og overlade det til dem, der naturligvis kan saa meget bedre og ved saa meget bedre Besked. Men et stort Undermineringsarbejde gaar der for sig: og Gud
 10 hjælpe vore Børn, der skal drages med dette, vi har ladet opvokse. Dette forfærdelige Tavshed, mens man ser, at den ene efter den anden rives med ud i Strømmen, den viser, at de Mænd, der er sat til at værge Huset, er ikke deres Post mægtige. Saa jammerligt gik det dog ikke forrige Gang, da man anfaldt Bibelen. Det bedste, der f.Eks. er skrevet mod Henning Jensens
 15 Forvrængelser af Jesu Liv, har Brücker skrevet; og saa er han endda smidt ud!

Pontoppidans "Frit Vidnesbyrd" synes mig at tæres hen. Det er da i hvert Fald meget magert i Indhold, og synes ikke at skulle kunne drage ret mange til sig. Han er nemlig for alvorlig en Natur, og finder ingen Smag i blot at
 20 kritikere og rive ned. Men det positive, han vil give, er fattigt; jeg forudsæ, at han snart er udtømt.

Vi har haft det nogenlunde i dette Foraar. Men det er dog først i denne Uge, at jeg har kunnet begynde at gaa lidt ude. Jeg har noget til gode fra den lange Vinter, og sidder da nu ogsaa flere Timer om Dagen ude i Læ et
 25 eller andet Sted og dovner. Det er jo et dovent Liv, ikke andet end at vegetere; og jeg sidder ogsaa og falder paa en Maade sammen med Træerne om mig og Skyerne over mig; det er mest Biernes og i det hele Insecternes Liv, der optager mig; thi jeg kan ikke række mig ret langt. I disse Dage skal der imidlertid til at lægges to Telefoner her til Byen, en fra Odder og en fra
 30 Horsens. Hvad det kan give af Udbytte, ved jeg endnu ikke, kunde det føre til, at jeg kunde sidde her i min Krog og snakke med Folk langt borte, saa kunde det jo give en ikke lille Forandring i min Tilværelse.

Efter hvad Du sagde ifjor, har jeg ventet, om jeg ikke skulde set noget til Din Svigersøn i Vejlbj; men de har ikke ladet noget mærke til sig.

35 Lev saa nu vel, og Gud give, Du maa have det godt ude og inde. Kommer Du i Sommerens Løb her i Nærheden, haaber jeg, Du ikke gaar vor Dør forbi.

Gylling 25 Maj 1893.

Din gamle Ven
 Otto Møller

370. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[5/8-1893]

Min kære gamle Ven!

Der er gaaet en rum Tid, siden jeg sidst skrev til Dig, – og siden jeg lovede
5 at skrive. Men i Dit sidste Brev fritog Du mig for at gøre Undskyldninger;
derfor vil jeg heller ikke fremføre saadanne, men kun sige, at det er gaaet
mig, som det plejer, saa min Tid er løben hen ”som en Væverspøle”, stadig
med Travlhed nok, og dog frem og tilbage, det samme og det samme, uden
at det dog er kendeligt at der udrettes noget, eller er nogen ret Fremgang.

10 I Begyndelsen af Juni havde jeg tænkt mig Muligheden af et lille Besøg
hos Dig, idet jeg var til et Møde af Missionsselskabets Kredsrepræsentanter
i Randers. Det blev imidlertid ikke til noget paa Grund af Odderbanens for
min Rejse yderst uheldige Fartplan. Naar jeg tog fra Randers Fredag Mor-
gen, kunde jeg nemlig først være i Odder Kl. omtr. 6, og skulde saa for at
15 komme til Kbhvn Løvedag Aften have rejst fra Gylling samme Dags Mor-
gen Kl. 8, tror jeg, – saa der vilde have været kun liden Glæde ved et saa
kort Besøg.

Du skrev i Dit sidste Brev om Buhls Israels Historie. Jeg er aldeles enig i
Din Dom om denne Bog, at den er et Led af det ”Undermineringsarbejde”,
20 som for Tiden foregaar, og som – enten det nu er bevidst og tilsigtet eller
ubevidst – sigter hen til at undergrave ej alene Gl Test og den gamle *Pagt*,
men dermed nødvendigvis ogsaa N. Test. og den ny *Pagt*, saaledes at Kri-
stendommen kun bliver et Led i Mskeslægtens selvgroede religiøse Udvik-
ling. Et lærerigt Vidnesbyrd herom fandt jeg nylig i en lille Piece af Herm.
25 Schultz ”Das A.T. und die evang. Gemeinde”, en af de moderate Kritikere
af GT. (Den anbefales til din Læsning, den koster kun 40 Øre). Han viser
deri bl.a. at Kritiken af GT.s Historie nødvendig maa føre til en lignende
Behandling af N.T.; den maa tjene til at ”søndersprænge” den kirkl Betragt-
ning af N.T., som af Aabenbaringen overhovedet. Og han har den beteg-
30 nende Udtalelse, at vel er N.T.s Forfattere og alt hvad de skrive, baaret af
den Helligaand, og de levede i den Historie, de skrev om; men netop derfor
tilkommer der dem mindre historisk Troværdighed, end om Historien var
meddelt af en ligegyldig og udenfor staaende Betragter. Indholdet af GT.
skal bedømmes fra N.T.s Stade, saa alt hvad ej kan forenes dermed, forkas-
35 tes som værdiløst; men omvendt er dette GT.s blivende Betydning for Me-
nigheden, at Indholdet af N.T. skal bedømmes og vurderes derefter, og
hvad der ej stemmer med den ægte gltestl. Fromhed (i Profeter og Salmer),
forkastes som betydningsløst for Kristne, – saaledes navnlig Kristi Gud-
dommelighed (overnaturlige Undfangelse) og Forsoningsværk.

Dette er jo i Virkeligheden den samme Betragtning af GT., set fra den

dogmatiske, eller rettere: religionshistoriske Side, som Buhl udfører fra den almindl. historiske. Ti ogsaa han stiller sig som en helt udenfor staaende Tilskuers, ser GT. og dets Historie, dvs. Guds Aabenbarings Historie, fra et blot æsthetisk Synspunkt. – Og saa denne utrolige Suffisance, hvormed
 5 han dømmer alt, hvad der ikke er enig med ham i hans Meninger, som den pure Aandløshed. Det er den gamle rationalistiske Suffisance og Hovmod, og dens Grundsætninger, som her kommer igen i en ny Skikkelse.

Du skriver, at Du havde Lyst til at skrive noget om denne Sag. Jeg vil sige, at har Du Tid som Lyst, og kan Du faa fat fra en nogenlunde god
 10 Ende, saa bør Du ikke holde Dig tilbage, – ikke for derved at stoppe Munden paa Buhl og ligesindede, men for Menighedens Skyld. – Jeg har ogsaa mange Gange haft Lyst, men jeg har ikke Tid, og jeg mistvivler om nogen-
 15 Maanedstid eller saa; men en saadan samlet Tid ser jeg ingen Udvej til at faa.

Hvad Du skriver om vort lille Ritualforslag, kan jeg forsaavidt give Dig Ret i, som ”den ny Pagts Bæger i mit Blod” unegtelig er et Udtryk, som ikke uden Forklaring kan ret forstaaes (og som maaske af de fleste ikke for-
 20 staaes). Og det kan gerne være, at det var bedre med Pavlus og Luk. at sige: ”dette Bæger er den ny Pagt i mit Blod” (med hvad Ret vil Du forandre dette til *ved*, hvilket dog paa dette Sted utvivlsomt vilde paa Græsk have
 lydt: δία); men det er en egen Sag at forandre den nu snart 400aarige Form, som Nadverordene hos os har haft (at Kalk og Testament gøres til Bæger
 25 og Pagt er jo kun en anden Oversættelse). Og hertil kommer, at det vel ikke er synderlig mere forstaaeligt at sige: dette Bæger er Pagten i Blodet, end at sige: dette er Pagts Bæger i Blodet. –

Hvad ”Dommen” angaar (i Indledn. til Daaben), da er det unegtelig et Udtryk, som ikke ligefrem, eller ordret, staar saaledes i Bibelen (det, d.v.s.
 30 det tidligere ”Fordømmelsen er kommen over alle Msker” – har sagtens nærmest sin Oprindelse fra Conf. Aug. II ”damnans et afferens), og det var derfor maaske heldigere, om det var udeladt. Men der siges jo i Virkeligheden ej andet dermed, end at dersom Msker blive i den aandelige Tilstand, hvori vi fødes, saa er vi udelukte fra Guds Rige, – en rigtig bibelsk Sand-
 35 hed, hvorfor der ikke sker nogen Fortræd ved at beholde dette Udtryk. – Mindst forstaaer jeg at Du kan have saa meget imod, at der i Tiltalen til Fadderne er indføjet en Formaning om at bede for deres Gudbørn. Efter min Erfaring er dette noget, som alle *kristne* Faddere vil føle sig skyldige til at gøre og blive ved med, langt mere end til at efterkomme Paalægget om BARNETS kristelige Oplærelse.

Det har gjort et vemodigt Indtryk paa mig at læse om Koldingmødet; ti der var hos dem, der vilde blive staaende paa kristelig Grund, en underlig forsagt, eller blødsøden Stræben efter at række sig saa langt som muligt, for at "Samfundet" dog ikke skulde gaa i Stykker. Jeg gad dog nok vidst, hvad
5 de Folk forstaa ved Samfund, hvor der ikke er noget at være fælles om. Men Alting synes mig at bære hen imod, at "Grundtvigianismen" skal op-
høre at være til som særskilt Retning, at den i den Sted skal blive et "Fer-
ment" i den kirkelige Udvikling, som hver nyder saa meget af, som han
nemmer. Men dette er vel baade det bedste og det sundeste, dvs. den Vej ad
10 hvilken Grundtvigs Tanker kan gøre mest Gavn og ere mindst udsatte for
at misbruges.

Jeg har nu i en fjorten Dages Tid haft Sommerferie, idet jeg har holdt mig i Stilhed herude paa mit Recreo og ladet København være, hvad det er. Vi har haft Huset temmelig fuldt af Børn og Børnebørn, – af de sidste har jeg
15 nu fem. Det er en ikke lille Fornøjelse saaledes at se den opvoksende Slægt omkring sig, medens dette samtidig er Vidnesbyrd om, at Tiden til Af-
løsning nærmer sig.

Jeg har arbejdet noget med at revidere mit N. Test. til en ny Udgave, da den første alt i længere Tid har været udsolgt; dog er dette paa Grund af de
20 omtalte Besøg ikke bleven til ret meget. Saa har jeg ogsaa læst en ret mær-
kelig Bog, Sonja Kovalevsky, en Levnedstegning af en mærkelig russisk
Dame, som i en Alder af et Par og 30 Aar blev Professor i Matematik i
Stokholm og skal have været noget betydeligt i den matematiske Viden-
skab. Bogen er forfattet af Digterinden Fru Edgren (Hertuginde af Caja-
25 nello) og synes i høj Grad at være Dichtung und Wahrheit (i endnu højere
Grad end Fru Heibergs Levned), men er et interessant Indlæg i Kvindesa-
gen, idet den viser, hvorledes hun, trods sin store Begavelse, dog ikke var
virkelig skikket til Videnskabskvinde, idet hun egentlig kun kunde arbejde
for sin Videnskab, naar hun stadig havde en at meddele sine Resultater og
30 at beundres af, og endda følte sit Liv som spildt.

Jeg haaber, at Du og Dine maa have haft det godt i denne Sommer, der ialfald indtil for en 14 Dages Tid siden, synes ret at maatte have været tjen-
lig for Din Skrøbelighed, med de mange varme Dage og milde Aftener.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Gud være i sin Naade med Dig
35 og Dine, og gøre det lyst og godt for Eder i alle Maader.

Ordrup 5/8 93.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

371. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[15/10-1893]

Kjære gamle Ven.

Der er jo gaaet en temmelig lang Tid, siden jeg hørte fra Dig, og jeg har
 5 imidlertid ladet mig sige, at Du ikke har det godt, saa Du maaske endogsaa
 maa tænke paa en Baderejse igjen. Det er jo beklageligt, at Du skal have det
 saa knapt med Helbredet; det kan jo være, at det er ikke værre, end vi an-
 dre ogsaa har det; men vi er jo saadan stillede, at vi kan nøjes med noget
 10 ringere Helbred, da vi har saa meget mindre at varetage. Jeg har jo den Tro,
 som jeg før har givet Dig tilkjende, at Du ligesaa godt kunde komme paa
 Fode ved et lille Ophold i en Krog som denne her, naar Du her drak det
 helbredende Brøndvand. Du kunde her finde al den Ro, Du ønskede, mere
 end nede i Wiesbaden; men Du tror det jo ikke, og Troen har vel ogsaa no-
 get at sige i saadanne Ting.

15 Nu har vi ellers Ro her igjen. Hele Sommeren er det knapt dermed; vi
 havde fremmede lige fra Pindse, og jeg kan gjerne sige, – til d. 1ste Okto-
 ber, da Nørregaards Datter blev confirmeret her. Og ofte var det ved at gaa
 mig over Evne; man bliver saa underlig oprevet af al den Snak fra Morgen
 til Aften; og naar man saa endelig faar Fred i Huset, gaar der flere Dage
 20 hen, før man kan vænne sig til at undvære dette urolige Liv. Det er næsten
 som at vænne sig af med Forfaldenhed til et eller andet. Denne evige Sam-
 talen er bleven til en Vane, skjøndt man lider under den og ligesom udtøm-
 mes. Men nu har vi som sagt Ro igjen.

Jeg sender Dig hermed en lille Bog, som vel sagtens ikke vil vinde Dit Bi-
 25 fald. Det er jo nu endelig ikke noget nyt, og jeg kunde jo ogsaa uden Skade
 holdt mig fra at røre ved noget, jeg godt ved, at jeg ikke kan magte. Men
 jeg blev ligesom pidsket til at holde dette Smule Foredrag, og det kommer
 mig for, at der dog dermed er givet noget Svar paa de Spørgsmaal, der atter
 og atter skrives os ind i Ørerne. Jeg synes, det er usømmeligt, at der slet in-
 30 tet kan svares, men at alle tie som Mure. Og det er jo ikke noget Svar, som
 Hr. O. Jensen har villet give i Kktidn. Jeg mener, at Plenge har nogen Ret
 til at handle saa ilde med ham, som han gjør. Der er noget uværdigt i at gaa
 uden om det, der spørges om, lade som om man ikke forstaar det, naar man
 dog meget godt gjør det. Jeg mener nu at have i denne lille Bog vist, hvor-
 35 dan vi, der er Lægfolk paa dette Omraade, kan stille os; hvad vi maa holde
 fast, og hvad vi kan lade de sagkyndige tvistes om.

Men jeg er forresten forberedt paa at faa Utak fra begge Sider, baade fra
 dem, der som V. Beck anser det gamle Testamente for ufejlbar Aabenbaring
 i et og alt, og fra dem, der vil have det hele væltet over Ende. Sandheden
 maa dog nok findes et Sted derimellem; men man høster aldrig Tak ved at

ville gaa imellem de stridende. Det kan nu endelig ogsaa være det samme med Takken, naar man endda kunde yde en og anden, der er i Vilderede, en lille Haandsrækning, og det venter jeg alligevel at kunne.

Jeg læste i Aftes en lille Bog af Friis Hansen om de ny Kirker i Kbhvn.
 5 Den gav mig ikke saa lidt Uro i Sindet, thi det er nok meget værre fat, end vi her ude paa Landet egentlig kan forestille os. Han siger adskillige Ting, som nok kan give alvorlige Tanker, og jeg frygter for, han har Ret i, at det af Regeringen anbefalede Raad vil intet nytte. Det ser ud, som om Hovedstaden vil glide helt bort fra Christendommen, og Landet vil jo saa lidt efter
 10 lidt følge efter. Han har vist ogsaa Ret i, at naar det hele er bleven til ren og skjær Statsvæsen, alt gaaet ind i Statskassen og i Ministeriets Haand, saa er dermed egentlig Dødsdommen fældet over Folkekirken som Kirke. Om der saa er Kræfter til at rejse en fri Kirke paa Ruinerne af det faldne, vil den Tid vise. Udsigterne dertil er ikke lyse.

15 Hr. Friis H. gjør en sand Bemærkning, at naar de styrende sige, at de *kan* intet udrette, saa give de dermed tilkjende, at de ikke er deres Plads voksne; thi de kunde jo sætte deres Existents ind derpaa og falde med Ære, naar de ikke kan sejre. Men det ser ud til, at alle lade det drive, saalænge det kan gaa, overladende til dem efter os at tage mod Syndfloden. Det er Biskop-
 20 perne siden Mynster, der har set Byen vokse og intet gjort for at raade Bod paa Elendigheden. Det er egentlig latterligt at kæmpe mod Rationalisme, som der nu gjøres, naar Tilstanden er saadan, at det hele er ved at ramle sammen og staar kun, fordi det ikke ved, til hvilken Side det vil falde. Her ude paa Landet kan vi jo forresten gjøre, hvad vi vil; thi falder Hovedsta-
 25 den, saa falder jo Resten med. Allevegne er der jo Tønder nok til Frafald; det er kun en Trediedel af Sognebeboerne her, der gaa i Kirken til nogen Stadighed; og her sidder saa mine to Naboer og har helt tomme Kirker. Jeg tænker, det er ligedan Landet over; og naar først hele dette Affald bliver sig selv bevidst, som det tildels er bleven i Kbhvn, saa er det nemt gjort at af-
 30 skaffe den hele Folkekirke; thi Flertallet hører i Virkeligheden ikke mere til den.

Hvad vil vore Børn komme til at opleve; og hvad vil de sige om, som vi lagde Sæd ned? Og det kan være sandt nok, at vi kunde ikke stort mere, end vi gjorde; men var der saa ikke andre, der havde kunnet det, naar vi
 35 ikke havde staaet dem i Vejen; og havde vi ikke kunnet noget, naar vi havde villet vove noget og ikke været tilfreds med at holde det gaaende i vor Tid og – have vort gode Udkomme? Ja, vi maa nok bede Gud om at hjælpe os og ikke give os efter, hvad vi har fortjent.

Efteraaret er nu kommen, og jeg kan ikke mere gaa ud, men sidder og hvæser hver Eftermiddag. Jeg har nu atter en besværlig Vinter for mig og

kunde godt trænge til nogen Bistand; men vi holde det jo gaaende, saalænge vi kan. Gid dette maa træffe Dig i nogenlunde Stand, og vær saa venlig hilset.

Din gamle Ven

5 Gylling d. 15 Oktbr. 93.

Otto Møller

372. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Wiesbaden 30/10 93.

10 Min kære gamle Ven!

Tak for Dit Brev og den tilsendte Bog om GI Test.; jeg har læst den med Glæde og i alt det væsentlige med Samstemning, skønt der jo ogsaa er et og andet, som jeg vilde sætte et Spørgsmaalstegn ved. Saaledes ved hvad Du et Par Gange fremhæver, at hele GT., ialfald de ældre Bøger, maa være oversat paa et yngre Hebraisk; dette er i højeste Grad tvivlsomt. Semiterne er i det hele overmaade konservative Folk baade mHt Sprog og Skikke, hvorpaa vi har et mærkeligt Exempel i Araberne, hvis Sprog har bevaret sig omtrent uforandret i et Aartusende efter Muhamed, skønt de var ganske anderledes paa Færde udadtil end Jøderne. Item at Syndefaldshistorien er akkurat det samme, som hver af os oplever. Var det sandt, saa mener jeg, der var al Sandsynlighed for, at den var senere Digt.

Og saa savner jeg en udtrykkelig Fremhævelse af, hvad Du kun indirekte antyder, at GT. er baade Israels Menigheds og Kristi Menigheds (og Xi egen) *hellige Skrift*, og som saadan kan den kun bruges og forstaas rettelig af dem, der staa i Menigheden og dømme ud fra dens Stade. Det er dette, Pavlus udtaler i 2 Tim. 3: ved Troen paa X. Jesus = paa den forjættede Messias, som er aabenbaret i Jesus af Nasaret. Der er flere Steder i Din Bog, hvor jeg ventede: nu maa dette komme! men det kom ikke.

Naturligvis vil de, der staa udenfor, saa kræve en Grænselinje dragen i denne hellige Skrift mellem det, der er fra Gud, og det, der er mskeligt; og en saadan Grænselinje er umulig at drage med objektiv Sikkerhed. Men fastholder og indskærper man, at denne Bog er *Menighedens* Ejendom og Arvegods, saa behøver man ikke at ulejlig sig med at drage den Linje, men kan overlade den til enhver Kristen efter hans bedste kristelige Forstand.

35 Og p.d.a.S. fastholder man ikke dette, kommer man efter mit Skøn uundgaaelig ind paa Brückers: jeg læser den hell. Skrift som enhver anden Bog. –

Jeg var, nogen Tid før jeg rejste, til en Forhandling med Buhl om den Sag, paa et Møde i Studenterforeningen, hvor han holdt Foredrag ”om den gltestamentlige Antikritik” – hvilket skulde sige: om Modstanden, eller Ikke-Anerkendelsen af den nyere Kritik, – et forøvrigt temmelig sløjt Fore-

drag; – og jeg gjorde der disse Tanker gældende mod ham (han læser jo øjensynlig GT. ”som enhver anden Bog”; dog var det egentlig ikke fra den Side, jeg opponerede mod ham), uden at jeg egentlig skønnede, at han havde noget at sige derimod. Men Ulykken ved ham og adskillige af de saakaldte positive Kritikere er, at de vil give Kritiken Udseende af at være et fromt lille Lam, der slet ingen Fortræd vil gøre, naar man bare vil tage for gode Vare alt hvad den paastaar og postulerer.

Friis Hansens Bog om de kbhvske Kirkeforhold har jeg ogsaa læst her. Det er baade en alvorlig og en kvikt skreven Bog. Og det er sikkert nok, at saadan som det nu staar og i den sidste Mskealder er gaaet i Kbhvn, er man paa den slagne Vej til – hvad der saa vidt jeg ved, ogsaa er Tilfældet i vistnok alle andre Storstæder i Verden, eller Evropa –, at Kbhvn for en stor Del bliver afkristnet, hvilket jo atter uundgaelig vil føre til Folkekirkens Undergang; ti naar Kbhvn omfatter 1/5 eller 1/6 af hele Landets Befolkning, kan det ikke undgaas, at den vil drage det øvrige Land efter sig. Og jo mere Politiken, Socialdemokraten og lign. Blade finde Indgang udenfor Kbhvn, des mere beredes ogsaa der Sindene til et aabent Brud med Kristendommen.

Det er vel overhovedet et stort Spørgsmaal, om Byggelsen af Kirker med tilhørende Præster *kan* hemme, eller endog vende denne Strømning mod Afkristning. (Det er i den Henseende ikke at overse, at skønt det synes saa saare ringe, naar der i Kbhvn kun er c. 30,000 Kirkegængere hver Søndag i Gennemsnit, saa udgøre disse dog omtrent 1/10 af Kbh's Indbyggere. Men tror Du, at der hele Danmark over er et synderlig større Forholdstal i Kirke hver Søndag?). Men alligevel bør der jo gøres det mulige for at hindre denne og holde Folkekirken oppe, saa længe det med god Samvittighed kan gøres. Og Ministeriets Forslag sigter jo dertil og vil altid udrette noget.

Jeg for min Del hørte i Kommissionen til det Mindretal, som vilde have Sogne paa 10,000, og jeg er vis paa at der med saadanne vil kunne udrettes adskilligt mere, maaske saa meget som overhovedet lader sig gøre, forudsat naturligvis, at vedk. Præster er deres Gerning voksne. Tanke om Sogne paa 5000 hviler paa den Forestilling, at man med Magt kan gøre Folk til Kristne, bare man kan faa dem fat. Men den store Vanskelighed vil være at faa flinke Præster til Kbhvn; det har vist sig hver Gang et Embede i de senere Aar har været ledigt. – Friis H.s Frygt for, at Kirken i Kbh. skulde blive end *mere* statskirkelig ved Ministeriets Forslag, har neppe noget paa sig; ti Staten (og Kommunen) skulde jo kun yde en Understøttelse, ”et Bidrag”, til det Beløb, som skulde tilvejebringes ved Ligning paa ”Menighederne” (Sognene). Men det kan vel være, at den Komité, der skulde styre Kirkens Finanser, kunde ordnes eller laves noget mere kirkeligt. –

Nu faar vi imidlertid se, hvad Rigsdagen vil gøre ved Forslaget. Skal det

falde, vilde jeg ønske, det maatte ske snart. Jeg er nemlig betænkt paa i saa Fald at se at faa rejst en Slags frivillig Selvbeskatning til Afhjælpning af Kirkenøden blandt alle, som ønske at Folkekirken skal bestaa. Men det er vel i det hele Spørgsmaalet, om den nuværende Tingenes Tilstand skal staa ret længe, om vi ikke nærme os stærkt mod en stor og gruelig Omvæltning – social – , som da vil medføre en lignende Omvæltning af Menighedens Stilling.

Jeg er, som Du vel har set ovenfor, igen i Wiesbaden for min Hals. Det kan godt være, jeg ligesaa godt kunde være kommen mig hjemme, dersom jeg havde kunnet tie stille en 3-4 Uger; men det lader sig næsten ikke gøre. Nu er jeg forresten paa Falderebet her; jeg agter at rejse hjem en af de første Dage, godt tilfreds med Kuren. Det var mig ellers svært nok at rejse bort, ogsaa af Hensyn til Bethesdamødet, som jeg gerne havde været med til, mens jeg nu kun paa Afstand kunde følge Forhandlingerne. –

Men hvad var dog det for noget Galimathias, som Nørregaard vartede op med, at man skulde holde daglig Altergang i Hjemmene, og at Husfaderen skulde administrere? Hvor har han dog faaet fat paa de Taabeligheder? Til disse henregner jeg egentlig ogsaa den Fortælling, at den første Menighed nød Nadveren *hver Dag*, hvilket slet ikke fortælles i Act. 2; men den har han jo tilfælles med mange andre. Jeg har hørt af en af mine Sønner, at P. Madsen viste Nørregaard til rette; men det undrer mig at der ikke var flere der gjorde det.

Her er et smukt Sted at være, og Vejret har næsten stadig været saare skønt, saa man med Glæde har kunnet færdes ude i den skønne Natur. Hvad det kirkelige angaar, synes det at staa smaat til her, som i Tydskland i det hele. De Præster, jeg her har hørt, har i udvortes Henseende gode Gaver, men Indholdet er yderst fattigt paa Kristendom, nærmest moralske Betragtninger. Jeg overværede igaar en Ordination af 2 Kandidater, som fandt Sted ved den sædvanlige Højmesse og udførtes af en Konsistorialraad i Nabolaget. Det hele gjorde et yderst tørt og fattigt Indtryk.

Gid Du nu maa have det nogenlunde. Det er en sørgelig Beskrivelse, Dit Brev giver, at Du hver Eftermiddag "sidder og hvæser". Gud hjælpe Dig til at kunne aande frit i hans Naades Luft og Lys. – Hils din Kone venligt.

35

Din gamle Ven
Skat Rørdam

373. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[27/11-1893]

Kjære gamle Ven.

Jeg havde neppe ulejliget Dig med et Brev saa kort efter Din Hjemkomst, da Du sagtens har mer end nok at tage Vare paa, naar ikke det var, at jeg
5 skulde have denne medfølgende lille Bog sendt over til Dig, og jeg saa dog helst vil ledsage den med nogle Ord. Det vilde naturligvis være mig kjærest, om Du kunde samstemme med, hvad jeg deri har udtalt; men jeg har just ikke stor Forventning derom; thi det gaar jo ikke paa den almindelige dog-
10 matiske Melodi i et og alt. Det kommer mig imidlertid mer og mere for, at der er ingen sand Erkjendelse af, at det onde er en saa frygtelig Magt, som det er. Der tales ikke om Djævelen men kun om Menneskets egen onde Vil- lie, og det er galt fat, hvis man overser, at Elendigheden, vi ligge i, er en stor Ulykke, der er paaført os, og ikke blot en Brøde, vi selv har begaaet. Man
15 lader, som om man ikke forstaar eller ikke kan huske, hvad Herren og hans Apostle mangfoldige Gange har sagt herom. Jeg tror, at det maa indskær- pes, og denne lille Bog er nu et Forsøg i den Retning, som saa faar at gaa sin Gang og gjøre sin Gjerning, selv om den ogsaa vil vække en Del Forar- gelse. Det er her noget, som skal forarges.

20 Det er da en forskrækkelig Bog, som H. Scharling nu igjen har udgivet. Et lille Gran af Sandhed er der jo nok deri; men det allermeste er da det værste Galimatias. Af og til kommer der hos mig den Tanke frem, om han ikke er gal eller besat af en fiks Ide; om det egentlig er forsvarligt, at et saa- dant Menneske gaar løs omkring. Grundtvig har jo gjort ham gal, og det er
25 jo ligefrem hans Plan at udslette hans Navn af Jorden. Der er kun et Men- neske, man skal høre efter, nemlig Luther (NB. som Sch. har opfattet ham), og denne selvlavede Luther sætter han egentlig over Herren og Apostlene. Men alt, hvad Gud har gjort i vore Dage, er Djævelskab, og i Danmark stamme alle Elendighederne fra Grundtvig og kun fra ham. Og Lægemedlet
30 mod alle Elendigheder, kirkelige som folkelige, er Dogmatik! Manden maa jo være gal! Nu er Martensen ogsaa besat af Grundtvig, ja, selv P. Madsen er i Fare. Den eneste, Sch. kan kjende sig ved, er Biskop Fog, der fordøm- mer Ligbrænding og siger nej til at rejse sig, naar den apost. Trosbekjen- delse fremsiges.

35 Den kirkelige Øvrighed burde vist tage sig af Sch., at han dog ikke skal blive ved at gjøre Skandale og prostituere Universitetet. Noget lignende er dog ikke før præsteret. Jeg har forhen troet, at der gjordes samme Sch. no- gen Uret, naar der taltes saa ringeagtende om ham. Men nu maa jeg er- kjende, at han er taabelig og i Stand til hvad som helst. Fr. Nielsen kan vel ikke dy sig for at give ham et Svar; men jeg synes forresten, at det er umu-

ligt at svare paa alt det Tøjeri. Dersom det blev paalagt mig at svare paa hans Bog, saa maatte jeg udbede mig Lov til kun at holde mig til en eneste Side (ligegyldig hvilken) i Bogen; den vilde give mere end nok at rede op. Men det er sagtens spildt Ulejlighed, om nogen vilde tage sig paa at imødegaa ham; han er uden Tvivl helt uimodtagelig for Forestillinger af andre, hvad forstyrrede Mennesker jo næsten altid er.

Jeg har i disse Dage læst sidste Bind af Hostrups Levnet. Der er noget vist spidsborgerligt over det hele; han har jo utvivlsomt været en "rar Mand", men alligevel en sær Fantast. Og hans Enkes Efterskrift med Forsikringen om, at han var det bedste Menneske, hun har kjendt, lyder som almindelig Bedemandssnak. Hans sidste Tanker har, synes det, været ved Sønnens Skole i Rye. Det er nok meget daarlig bevendt med den; han er erklæret Fritænker og søger at virke i den Retning paa Eleverne. En Pige herfra, der var der i Sommer, kom noget forarget hjem, endog før Tiden. Hun tilligemed flere havde frabedt sig disse Angreb paa Christendommen. Det vil formodentlig gaa ham som Pontoppidan, og da han vel ikke er saa betydelig en Personlighed som denne, vil han rimeligst gaa helt bag ad Dandsen.

Jeg har læst en meget mærkelig og dygtigt skreven Bog: Kulturbevidsthed og Gudsbevidsth. af Feilberg, rimelig i Norge. Det er en Bog, Du skulde se at faa Tid til at læse; om man just ikke lærer ligefrem Christendom af den, hvad vi jo heller ikke behøve, saa lærer man meget andet godt. Der er en Rigdom af træffende Bemærkninger angaaende Filosofien baade i den gamle Tid og den nyere, og i det hele baner han Vej for et alvorligt Forhold til Gud og Christendommen.

Vi har det nogenledes ved det gamle; men jeg kan dog ikke overse, at min Asthma tager til og nu truer med at blive til det vedvarende. Hvorlænge det saa kan blive ved at gaa, at jeg kan passe det, jeg skal, er ikke godt at vide. Det kan ofte se ud, som om det ikke kan gaa ret længe; og jeg har dog ikke let ved at forlige mig med dette. Dog, det vil Gud jo nok gjøre saaledes, at jeg og vi kan taale det.

Jeg kunde ikke være med til den højtravende Opfordring om at bygge en Kirke. Hvorfor kan man dog ikke stemme Tonen ned, saa andre kan synge med?

Lev saa nu vel, og Gud give, Du maa have faaet Hjælp en Tid ved din Rejse.

Gylling 27/11 93.

Din gml. Ven
Otto Møller

374. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/4-1894]

Kjære gamle Ven.

Skjøndt jeg jo efter flere Mærker maa antage, at Du faar nok at tage Vare
 5 paa d. 20. April, saa Du sagtens ikke faar Tid til at læse Breve, saa kan jeg
 dog ikke godt lade være at sende Dig en Hilsen, da jeg ved, hvad denne
 Dag har og bør have at betyde for Dig. Der er jo Grund til at takke Gud,
 som der da forresten er hver Dag, og Grund til at ydmyge sig for ham,
 hvad der tilvisse ogsaa er hver Dag. Det er jo noget sært bagvendt noget, at
 10 det er bleven Skik at hædre en Mand, fordi han har været saa skikkelig at
 finde sig i at have det godt og have en god og behagelig Tjeneste i en læn-
 gere Aarrække; han burde jo egentlig snarere tilholdes at bøde noget for, at
 han i det Stykke har havt det bedre end andre. Men der er jo saa meget, der
 er sært og bagvendt i denne Verden, og dertil hører efter mit Skjøn ogsaa
 15 den sære Lyst, der er hos en Mængde Mennesker til at foranstalte Jubilæer
 og komme til at holde Lovtaler. Jeg antager, at Du nok ved, hvad saadanne
 Lovtaler har at betyde, at ingen betænker sig paa at tage Munden fuld og
 sige om Aftenen, hvad de næste Morgen ikke saaledes vil staa ved. Det an-
 ses for en god Gjerning, en Kjærlighedsgjerning, ikke at spare paa Ord eller
 20 paa andet Offer.

For ærlige Folk er der vist altid noget ydmygende i at være Gjenstand for
 Lovprisning; og jeg tænker mig, at Du heller ikke slipper for denne For-
 nemmelse. Men trøsteligt er det dog alligevel, at Gud visselig har brugt Dig
 til en god Gjerning adskillige Gange i disse 25 Aar, og det er tjenligt at
 25 mindes om at takke ham derfor. Det er en stor Trøst, at vor skrøbelige Tje-
 neste dog er saaledes, at Gud kan lægge sin Velsignelse dertil; og det har han
 kjendelig gjort til din.

Vi skulde jo ellers i denne Tid være oplagte til at glæde os og "sende hin-
 anden Gaver" paa Grund af Forliget, som endelig er kommen; men jeg kan
 30 desværre ikke finde nogen videre Glæde derved. Jeg har jo været med til at
 ønske det i de mange Aar, og naar det saa kommer, kommer det alligevel
 som en Skuffelse. Det er just ikke det, at det synes mig i mere end en Hen-
 seende dyrt kjøbt; det fik endda at være, thi det dyrt kjøbte skulde man jo
 sætte des mere Pris paa. Men jeg har saa vanskeligt ved at faa Tro til, at det
 35 er et virkeligt Forlig, og at det vil holde; det smager altfor meget af Prutten
 og altfor lidt af virkelig Kjærlighed til Land og Folk. Der er vist lovet mere,
 end det er Meningen at holde, og der er jo heller slet ingen Garanti for alle
 disse Aftaler. Man maa frygte for, at der er noget sandt i dette, der raabes af
 saa mange Halse, at det er et raaddent Forlig. Den første Virkning af det vil

snarest være, at alt det onde Blod, der dog var begyndt at komme lidt til Ro, nu skal bringes i Kog igjen.

Og der er forskrækkelig meget slemt ruget ud i disse onde Aar; det kan ikke manes ned igjen, fordi nogle dingelvorne, frygtagtige Venstremænd vil slutte et Forlig, uden i nogensomhelst Henseende at være deres Skarnstreger bekjendt. Der skal en ærlig Forsagelse til, en Bekjendelse af sin Synd, hvis dens onde Virkninger skal dæmpes og afvendes. Og af Bekjendelse er der intet; begge Parter kan mødes "med Ære", som det hedder. Men vi faa jo tage det, som det nu er givet os, der hverken kan gjøre fra eller til.

Det har glædet mig, at Morten Pontoppidan er bleven ansat som Præst, thi jeg kan ikke tro andet, end at det er den Vej, ad hvilken han skal komme paa ret Kjøel igjen. Det vil paa ingen Maade ske ved de idelig Hug og Stik, han er udsat for fra Monrad i Kirketidenden og sidst fra Schack i "fra Bethesda". Det er en sær Lyst, alle har til at ride paa ham, som om han er den, der forvirrer Israel. Vistnok har han skrevet baade det ene og det andet, som er noget sært Tøjeri og ikke har stort med Christendom at skaffe; men ugudeligt og nedbrydende er det dog ikke.

Derimod har han enkelte Gange skrevet noget meget godt som sidste Jul en Prædiken om Hyrderne og adskillige Stykker i en lille Bog, han kaldte: "lydig til Døden". Det er der ikke mange, der kunde gjøre ham efter; og naar han af og til siger noget godt, saa synes jeg, man maa være overbærende med det mindre heldige og i hvert Fald optage det i bedste Mening. Jeg har af og til ønsket, at han kunde blive Præst ved Marmorkirken, som det jo lader til, at det bliver vanskeligt at skaffe en Mand til. At den absolut skal gjøres til en "grundtvigiansk" Kirke, synes jeg ikke, der er nogen Mening i; hvad skal Gr. og hans Navn i den fine Kirke efter! Ikke heller har det sagtens stort paa sig med Hr. Tietgens Grundtvigianisme, og i ethvert Tilfælde varer denne Fornøjelse da sagtens kun, til der næste Gang skal ansættes en Præst ved dette Tempel, der jo snarest egnede sig til en Hofkirke og vel ogsaa i Fremtiden bliver det.

Vi har i denne Paaske faaet Erik confirmeret, og det er saa første og sidste Gang, at det falder i min Lod at confirmere eget Barn. Men det er egentlig med Frygt og Bæven, at det gjøres; thi det er en farlig Verden, de unge i vore Dage gaa ud i. Man stirrer ind i deres Fremtid, men ser intet andet end det, der truer. Han er endnu et stort Barn, som bruger sin Fritid til at lege med Soldater; og jeg kan endnu ikke skjønne, hvad han har Evner eller Lyst til at blive. Til at læse har han endnu ingen ret Lyst, og hans Fremgang i den Henseende er derfor heller ikke stor. Det var utvivlsomt bedre, naar han kunde gaa i en Skole med andre Drengene, thi han har ikke saa lidt Drift til at udmærke sig blandt andre. Men jeg tør ikke endnu vove at sætte ham

ud i en By hos fremmede; som jeg selv blev sat. Jeg kan nok se, at dette kan være Vantro, som om Gud ikke kunde vogte ham, som han vogtede mig under slemme Forhold. Men jeg tør det ikke, eftersom jeg kjender Dren-
gens Natur, og nænner da heller ikke, at han skal udsættes for de Fristelser,
5 jeg mødte og endnu har pinlige Minder om. Vi vil endnu en Tid se an, hvordan det gaar herhjemme, og haabe, at Gud vil jævne Vej for os, naar den rette Tid er.

Lev saa nu vel min gamle Ven. Vor Herre være hos Dig og trøste Dig, idet han tager naadigt mod Din Taksigelse. Hils Din Hustru og ønsk hende
10 til Lykke med, at I i saa mange Aar har faaet Lov til at leve et glædeligt og frugtbart Liv sammen og set eders Børn gaa frem med Guds Varetægt i saa mange Maader over dem. Der er altid meget at takke for, selv om der ogsaa har været Skygger og mørke Dage.

15 18/4 94

Din gml. Ven
Otto Møller**375. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[15/6-1894]

20 Min kære gamle Ven! –

Jeg vil begynde med at sige Dig hjærtelig Tak for Dit gode Brev til min ”Jubilæumsdag”, og saa vil jeg spare alle Undskyldninger for, at jeg ikke tidligere har skrevet, kun sigende dette, at det er ikke forsømt af Mangel paa god Vilje, men af Mangel paa Tid. –

25 Der var for mig noget saare ydmygende i at modtage saa mange og store Beviser paa Mskers Kærlighed, som jeg blev overøst med den Dag; ingen ved det bedre end jeg selv, hvor meget der har manglet i, at min Gerning har været gjort som den skulde, og jeg har ikke kunnet værgе mig mod den Tanke, at naar jeg modtog saa megen Tak, kunde Aarsagen vel til Dels søges
30 deri, at Idealet ikke tilstrækkelig var holdt Folk for Øje. Men ved Siden af dette ydmygende er der jo ogsaa noget opmuntrende i at møde saa megen Kærlighed og Paaskønnelse, og ganske særlig var det mig en overmaade stor Glæde at modtage den smukke og store Gave, som Du, gl Ven, ogsaa har haft Del i og skal have Tak for, til billig Udbredelse af den ny Udgave
35 af mit N. Test., en Bog som i særlig Forstand er mit Hjertes Barn.

Du har vel set Bekendtgørelser om, at den ny Udg. vil komme til at koste 6,00, i samme Format, men nok saa pænt Papir og Tryk som den forrige. Sligt kan ske, naar man selv er Forlægger, hvortil jeg var bleven sat i Stand af en Isenkræmmer Werner her i Byen, en sjælden brav Mand, som har stillet en ”Kassekredit” paa 10,000 Kr. til min Raadighed, for at jeg skulde

kunne betale Trykningen dermed, og med Tilsagn om ligesaa meget til, og det skulde behøves, og dette vil da ogsaa gaa med. Naar Bogen saa er udkommen, agter jeg paa en eller anden Maade at bruge de 8000 Kr. til at lade uformuende Folk faa Bogen til meget billig Pris. Paa den Maade kan da Bogen faa al den Udbredelse, der kan ønskes.

Saa var det mig ogsaa til adskillig Glæde at se de mange Navne paa dem, der havde bidraget til denne Gave, fra en Kreds saa stor, at dens Periferi betegnedes ved Yderpunkter som fra Neksø til Nebraska, og fra Omegnen af Tromsø til Malaga. Oplaget bliver paa 10,000 Expl. –

Saa har desuden den bekendte Kunstforlægger Ernst Bojesen faaet Lov til at bruge min Oversættelse (Texten alene) til en Slags Pragtudgave af N. Test. forsynet med Carl Blochs bibelske Billeder, jeg tænker ogsaa med Prospekter fra de i N. Test. omtalte Byer (de vigtigste). Han kom med store Tilbud for at faa hele Arbejdet i Forlag, men jeg kunde ikke indlade mig paa at slippe det yderst tiltalende Eneherredømme over Bogen, som jeg nu ved Werners Hjælp har opnaaet. En saadan illustreret Udgave kan han derimod uden Skade faa Lov til. Der er allerede sat 31 Ark af 2den Udg., og den skulde om muligt være færdig trykt i Decbr. eller Januar; men det kan vel være, at det vil trække noget længere ud, da det falder mig saa vanskeligt at faa den fornødne Tid, dels til Gennemsyn af 1ste Udg., dels til Korrektoren.

Du skriver, at Erik nu er bleven konfirmeret. Gud give ham sin Velsignelse til at blive sine Forældre til Glæde. Jeg har i disse Dage faaet min næstyingste Søn Hemming forlovet med en Frk Faber fra Odense (Datter af en Grosserer Faber, som skal være en brav Mand, derhos en stor Mand i Valgmenigheden dèr). Det er jo temmelig ungdommeligt; han er kun 22 Aar; men hun synes at være en god og forstandig Pige. Min yngste Søn Torkild er f.T. oppe til Artium. Han er en rar og vel begavet Dreng; det er mit stille Haab, at han engang skal hjælpe med at udrydde Pagtens Ark af Filisternes Vold, – jeg mener fri det GI Test. udaf Tydskeriets Mishandlinger; ti jeg selv naar det neppe, ihvor stor Lyst jeg har dertil; det er mig ikke muligt at faa Tid til at magte og behandle den overvældende Mængde af Enkeltheder, som Kritiken opererer med, og almindelige principielle Betragtninger udretter ikke noget hos andre end dem, der alt iforvejen har taget Stade imod Kritiken.

Tak for den lille Bog om Determinismen. Jeg lærte adskilligt godt af den, navnlig mHt det syndige Menneskes Determinerthed; der var ogsaa noget, som jeg savnede, men jeg kan i Øjeblikket ikke komme paa, hvad det var. Imidlertid tror jeg, at det er en Bog, som kan gøre Gavn.

Hvad Du skriver om M. Pontoppidans Ansættelse som Præst, tror jeg Du

har Ret i. Jeg antager ogsaa, at er der noget ydre, der kan bringe ham paa ret Køl, maa det være en selvstændig Præstegerning, – rimeligvis ad de bitre Skuffelsers Vej, ti han vil neppe være længe om at gøre den Erfaring, at Msker ingen Brug har for Rationalisme, forsaavidt de ellers har nogen religiøs Trang, saa at han ved sin Forkyndelse kun faar tomme Kirker (ligesom han iøvrigt ved sine Foredrag i Kbhvn siges at have faaet en tom Høresal). Men jeg mener rigtignok ogsaa, at Du ser en Del mere i hans Skrivelser, end de indeholde. Der findes jo altid gode og ypperlig udførte Tanker; han er en Digternatur, og har som saadan en stor Fremstillingsgave; men i sin Helhed synes Indholdet mig rigtignok meget tyndt; – mon han egentlig paa noget Punkt ret véd, hvad han *vil*? (nok derimod, hvad han om de enkelte Sager eller Spørgsmaal føler og tænker). Hvad jeg mindst kunde lide af ham, – det var mig næsten en Skuffelse at erfare det, da jeg ansaa ham for en ”ren” Karakter – var, at han i sin Tid (for 1/2 Aar siden) søgte at blive resid. Kapellan paa Frederiksberg, i et Sogn paa over 50,000 Msker!

Hemming har bedt mig spørge Dig, om Du ogsaa i Aar vil modtage 3 Smaapiger i Ferien. Du skal faa 2 af dem, Du havde ifjor, – den 3dje er bleven konfirmeret, men der kan leveres en anden i hendes Sted. Hvis Du endvidere kan i Dit Sogn skaffe Plads til en Dreng, 10-11 Aar gl., var det meget kærkomment. Vil Du ikke svare herpaa *snaest* paa et Brevkort.

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud velsigne Dig og Dine. Hils Din Hustru venlig.

Ordrup 15 Jun. 1894.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Forkortelser og noter til bind III

ARKIVHENVISNINGER OG FORKORTELSER ANVENDT I NOTER (BIND III-IV) SAMT I PERSONREGISTRET

ARKIVHENVISNINGER:

Kultusministeriet (forkortet KUM). Det væsentligste materiale findes i 1. *Kontor* (Kontoret for kirkevæsenet), men der er også henvisninger til 2. *Kontor* (Kontoret for den lavere undervisning). Når kontorangivelsen ikke er anført, stammer materialet fra 1. Kontor. Kultusministeriets arkiv opbevares i Rigsarkivet. Blandt andet er følgende materiale anvendt fra 1. Kontor: journaler, brevbøger, journalsager, forestillinger, præstekaldslistes, ansøgninger om gejstlige embeder, visitatsindberetninger samt en række gruppeordnede sager og Det kirkelige Råds forhandlingsprotokoller. Fra 2. Kontor er benyttet: skoleberetninger og indberetninger om skolevisitatser.

Fra Rigsarkivet er endvidere anvendt: Københavns Universitets og Københavns Stiftskonvents (gejstlige Konvents) arkiver.

Fra Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm er benyttet Sjællands stifts bisparkiv (forkortet: Sj. bisp), Holmens provstis arkiv samt nogle pastoratsarkiver.

De benyttede kirkebøger (hoved- og kontraminiestrialbøger) findes på landsarkiverne i København (LAK), Odense (LAO) og Viborg (LAV).

Privatarkiver:

Rigsarkivet

Otto Møllers brevveksling med Thomas Skat Rørdam findes i Rigsarkivet i henholdsvis Thomas Skat Rørdams og Otto Møllers privatarkiver. I Rigsarkivet findes også breve fra de to brevskrivere til en række personer.

Det kgl. Bibliotek

Otto Møllers omfattende privatarkiv findes bl.a. i følgende samlinger:

Ny kongelig Samling (NKS) 4435, 4°. Indeholder i alt 32 kapsler med breve og tegninger

NKS 3308, 4°. Indeholder 8 kapsler med erindringer, optegnelser, foredrag og taler samt manuskripter

NKS 3702, 4°. Indeholder brevveksling med Niels Lindberg (maskinskrevet afskrift)

NKS 5188, 4°. Indeholder breve til J.S. Deichmann Branth

NKS. 1986. Fol. Indeholder diverse papirer, lommebøger m.v.

Desuden er anvendt en række andre privatarkiver i Det kgl. Bibliotek, hvori der findes breve fra Otto Møller og Thomas Skat Rørdam (henvisninger hertil findes i noterne).

Originalmanuskriptet til TSR's oversættelse af Det ny Testamente findes i Den collinske Samling i Det kgl. Bibliotek.

Forkortelser

FORKORTELSER:

anm.	anmelder/anmeldelse
ans.	ansøgning
Aufl.	Auflage (udgave)
Auktionskatalog over OM's bøger	Fortegnelse over afd. Museums-Inspektør Just Thiele's og afd. Sognepræst Otto Møller's efterladte Bogsamlinger. K. 1915
Auktionskatalog over TSR's bøger	Fortegnelse over den af afd. Biskop T. Skat Rørdam efterladte Bogsamling. K. 1910
bd.	bind
beg.	begyndelsen
beh.	behandling (af lovforslag)
bek.	bekendtgørelse
br.	brev
cirk.	cirkulære
c.teol.	cand.teol.
da.	dansk
DBL	Dansk Biografisk Leksikon
DKT	Dansk Kirketidende
DPS	P. Nedergaard og A. Pontoppidan Thyssen: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie. I-X. Kbh. og Århus 1949-91
egl.	egentlig
eng.	engelsk
Gr.	N. F. S. Grundtvig
GT	Det gamle Testamente
haud	haud illaudabilis: anden karakter
h.c.	honoris causa
hjpr.	hjælpepræst, personlig kapellan
Holmens Provst	P. G. Lindhardt: Holmens Provst Thomas Skat Rørdam. K. 1969
Højskolebl.	Højskolebladet
Ill. Tid.	Illustreret Tidende
I.M.	Indre Mission
jfr.	jævnfør
K.	København (trykkested for bøger)
k.	kirke
kand.	kandidat
kap.	kapellan

Forkortelser

kat.	kateket
KB	Det kgl. Bibliotek
Kbh.	København
kgl.resol.	kongelig resolution
KHSaml.	Kirkehistoriske Samlinger
kkp.	kaldskapellan
kst.	konstitueret
Kt.	Kontor
KUM	Kultusministeriet
LAK	Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm (København)
LAO	Landsarkivet for Fyn (Odense)
LAV	Landsarkivet for Nørrejylland (Viborg)
laud	laudabilis: første karakter
LF	Lolland-Falster
Love og Exp.	Love og Expeditioner vedk. Kirke- og Skolevæsen
Mellem Otto og Jakob	Erik Nørr: Mellem Otto og Jakob. 61 års brevveksling mellem Gyllingpræsten Otto Møller og præsten og naturvidenskabsmanden Jakob Severin Deichmann Branth. I-II. K. 1986
MF	Mellem af Folketinget
NKS	Ny kgl. Samling (på Det kgl. Bibliotek)
non, n.c.	non contemnendus (3. karakter)
NT	Det ny Testamente
OM	Otto Møller
opl.	oplag
ord.	ordineret
overs.	oversat af/oversættelse
pers. kap.	personlig kapellan
pk.	pakke
prof.	professor
RA	Rigsarkivet
red.	redigeret
resol.	resolution
rkp.	residerende kapellan
Rt. F/L	Rigsdagstidende. (F = Folketingets forhandlinger; L = Landstingets forhandlinger)
s.	side
Sj. bisp	Sjællands stifts bispeembede
skr.	skrivelse

Forkortelser

Slægt og oplevelser

smst.

sp.

sp.

st.

Sthyr's Tidsskrift

teol.

Teol. Fak.

Th.R.

Theol. T.

tit.

TSR

udg.

Univ.

årg.

årh.

Aarvog Univ.

Otto Møller: Slægt og oplevelser. Udg. af Jørgen I. Jensen og Christian de Fine Licht. K. 1983

sammesteds

efterfulgt af tal = spalte

sognepræst

stemmer (ved valg)

Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Udgivet af H.V. Sthyr. 1884ff.

teologisk

Det teologiske Fakultet

Thomas Rørdam (= TSR's fætter)

Theologisk Tidsskrift. Udgivet af C. Kalkar 1871-80; Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Udgivet af H.V. Sthyr 1884-99; Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Ny Række 1899ff.

titulær

Thomas Skat Rørdam

udgiver, udgave

Universitetet (=Københavns Universitet)

årgang

århundrede

Aarvog for Københavns Universitet m.m.

NOTER TIL BIND III

Der henvises til sidetal og marginlinietal. For biografiske oplysninger om de i brevene nævnte personer henvises generelt til personregistret i bind IV. Arkivhenvisninger og forkortelser se side 365-68.

Brev nr. 205 TSR til OM 18/1-1884

- 1.5 OM: Om Flertalsregimente, nogle, kun for Christne forstaaelige, Overvejelser. K. 1883; Over "Herrens Bord". Syv Skjærtorsdagsprædikener. K. 1883.
- 1.10 Om besættelsen af bispeembedet i Århus med sognepræsten i Horsens Johannes Clausen se 1. Kt. Journalsag KK 315/1884 og Forestillinger 1884 Nr. 46; om kultusminister Scavenius se Carl Trock: Jakob Scavenius som kirkens minister 1880-1891 (KHSaml. 1995 s. 111-45, 1996 s. 99-148).

Brev nr. 207 TSR til OM 24/1-1884

- 5.3 Herom se TSR's udtalelse i brev til Peder Madsen 13/2-1884 om, at han har meddelt kontorchef i KUM J. Jonquières, at han ikke *kunde* modtage Odense bispestol (KB. Add. 1165, 4°).
- 5.23 Kgl. resolution 8/10-1883 om Kirkerådets oprettelse og den tilhørende ministerielle forestilling er trykt i Love og Exp. 1881-83 s. 363-65.
- 5.31 Flere præstekonventer forenede sig om en henvendelse til kultusministeren, hvori man takkede for oprettelsen af Kirkerådet og antydede, at henvendelsen kunne betragtes som en meningstilkendegivelse fra "hele den danske Præstestand". Dette førte til, at en række præster tog initiativ til den såkaldte "Roskildeerklæring" (vedtaget på et møde i Roskilde), hvori der blev udtrykt frygt for, at det oprettede kirkeråd, således som det var sammensat, ville stille sig på et ensidigt konservativt standpunkt (DKT 1883 Nr. 52-53, 1884 Nr. 1-6 med navne på Roskildeerklæringens underskriverere).
- 6.33 OM: Politik og Christendom (1873).
- 7.9 Ved Grundlovsværneforeningens politiske møde den 23/1-1884 i Store Heddinge rettede pastor Henning Jensen ifølge Nationaltidendes referat 24/1-1884 et skarpt angreb imod Højre og regeringen. Der var ca. 600 deltagere i mødet.
- 7.28 Om besættelsen af præsteembedet og forstanderposten i Jelling se 1. Kt. Journalsag KK 145/1884 og Forestillinger 1884 Nr. 79 (kgl. resolution

- 25/4-1884). Menighedsadressen om at få H.S. Sørensen som sognepræst og seminarieforsøger i Jelling findes i Journalsag KK 145/1884. Han fik embedet (vgl. resol. 25/4-1884). Der var i alt kun 3 ansøgere. De to andre var P.N. Petersen, Nr. Alslev, og P.J.S. Riemann, Sdr. Lem-Ølstrup (Præstekaldslisten 1884).
- 8.17 Højrebladet "Avisen" begyndte at udkomme 1/12-1883. Bag det stod en række højremænd med prof. Henning Matzen i spidsen. Det blev redigeret af cand. phil. Frederik Hansen.
- 8.19 OM's nabo = H.G. Bruun, Saksild-Nølev.

Brev nr. 208 OM til TSR 19/2-1884

- 9.4 Om Biskop Brammers seneste visitats i Gylling i 1868 se Mellem Otto og Jakob. Bd. I s. 22*.
- 9.15 Jens Nørregaard til OM 4/2-1884 (NKS 4435). Brevets fortsættelse lyder: "Det kan være, det er rigtigt, at han bliver, hvor han er; men det gør mig meget ondt, at vi ikke får ham til Århus".
- 9.18 Nørregaards svigermoder = Nanna Felicia Augusta Feddersen.
- 9.28 Se f.eks. Johannes Kok i Ill. Tidende bd. 25 1883/84 s. 233-34; P. Madsen: Biskop Martensen som Theolog. Et Foredrag i Kjøbenhavns Præstekonvent (Theol. T. 1884 s. 393-409). Også dagbladene bragte længere nekrologer - se f.eks. Nationaltidende 4/2-1884.
- 9.39 OM hentyder til Martensens erindringer: Af mit Levnet, som udkom kort før biskoppens død.
- 10.4 H. Martensen: Jacob Böhme. Theosophiske Studier. K. 1881; H. Martensen: Mester Eckart. Et Bidrag til at oplyse Middelalderens Mystik. K. 1840, 2. udg. 1851; H. Martensen: Katholicisme og Protestantisme. Et Leilighedsskrift. K. 1874.
- 10.25 OM: Gjenløsningen eller Jesu Christi Liv, Død og Opstandelse til Verdens Frelse, forsøgt fremstillet i Sammenhæng. K. 1884.
- 10.39 O.C. Ipsen: De helliges Taalmodighed og Tro. Opbyggelig Vejledning gennem St. Johannes Aabenbaring. K. 1884.
- 11.17 J. Levinsen: De fire Evangelier sammenstillede i Tidsfølge. K. 1883.

Brev nr. 209 TSR til OM 21/2-1884

- 13.17 Besættelsen af bispeembedet i Odense blev ikke aktuel i denne omgang, da C.T. Engelstoft blev siddende indtil 1889.
- 14.6 Om Martensens svar til de slesvigske præster se Bd. II note 393.14. Jfr. Jakob Paullis anmeldelse "Af mit Levnet" i Theol. T. Bd. I, 1884, s. 266-76.

- Paulli erklærede sig trods sin "Ærbødighed og personlige Hengivenhed for Biskop Martensen" i spørgsmålet om sprogreskripterne "aldeles uenig med Biskoppen".
- 14.14 Den græske teolog og metropolit Philotheos Bryennios fandt i 1873 i Fanar ved Istanbul et hidtil upågtet græsk håndskrift, der bl.a. indeholdt den ældste kendte nedskrivning af Didache (de 12 apostles lære), Barnabasbrevet, 1. og 2. Klemensbrev m.fl. Didache blev udgivet af Bryennios i 1883. På dansk udkom skriftet i 1884 ved C. Warming (De tolv apostles lærdom, et skrift fra det 2. århundrede); jfr. A.S. Poulsen: Et igjenfundet Skrift fra Kirkens ældste Tider (Theol. T. 1884 s. 576-89).
- 14.15 Græsk: apostlenes lære.

Brev nr. 210 OM til TSR 15/5-1884

- 14.39f TSR konfirmerede pigen Inger Margrete Petræa Schou i Helligåndskirken 6/4-1884 (jfr. bind II note 394.11).
- 15.13 Andr. Leth: Om det bibelske Grundlag for Otto Møllers nyeste Bog. Nogle Bemærkninger (Højskolebl. 1884 I sp. 593-96, 609-12, 625-29, 641-45, 657-61); OM: Om Grundlaget for Pastor Leths Dom over min "nyeste" Bog (DKT 1884 sp. 265-79); A. Leth: Til Hr. Pastor Otto Møller (DKT 1884 sp. 299-304).
- 15.29 A. Leth til OM 7/5-1884 (NKS 4435). Leth indrømmede, at sidste del af hans svar til OM havde været alt for iltert.
- 15.35 V. Birkedal til OM 23/4 og 23/5-1884 (NKS 4435).
- 15.38 Vilh. Birkedal: Den kristne Forsonings-Tro hævdet overfor Pastor Otto Møller. Kolding 1884.
- 16.13 Brevet er trykt i Erik Nørr: Mellem Otto og Jakob I s. 181-84.
- 16.34+38 Det hebraiske ord i linie 38 transskriberes: kpr. Piel er en bøjningsform (intensivform), der hedder kippær (af en ikke forekommende grundform kpr eller kafar). Heraf er dannet jom hakippurim, "forsoningsdagen". Verbet i piel betyder "tilgive", når Gud er subjekt, men "skaffe soning", når der hentydes til præsternes ritualer.
- Jeg vil gerne takke professor, dr.theol. Benedikt Otzen, Århus, for hjælp med de hebraiske citater.
- 17.12 D.G. Monrads anmeldelse af OM's bog: Om Flertalsregimente findes i Morgenbladet 24/2, 2/3 og 9/3-1884.
- 17.20 Der tænkes på Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke 1884ff., som professor H.V. Sthyr redigerede.
- 17.34 Honoraret for de første 15 ark af bogen var 600 kr. (Forlægger Karl Schønberg til OM 14/5-1884. NKS 4435).

- 17.39 Biskop Fogs Hyrdebrev til Præsterne i Sjællands Stift er trykt i DKT 1884 sp. 284-99. Hans hyrdebrev til Århus stifts præster ses ikke trykt.
- 18.1 Præsterne i Århus stift slap ikke for J. Clausens hyrdebrev. Det er trykt i DKT 1884 sp. 549-50.
- 18.5 N.A. Dahl: Gud og Verden. Bergen 1883.
- 18.7 N.F. Carstensen: Den christne Kirkes og Bibelens Lære om Livet efter Døden. K. 1884.
- 18.11 TSR's konfirmationsværk: er formentlig TSR's prædikensamling: Kirkeaa-ret. En Aargang Prædikener. K. 1881, som blev anvendt som konfirmationsgave.

Brev nr. 211 TSR til OM 21/7-1884

- 18.31 Kateket ved Helligåndskirken var indtil 25/3-1884 C.F. Sommerfeldt. Efterfølgeren C.F.A. Welding blev udnævnt den 7/6-1884.
- 19.8 Diskussionen med A. Leth se ovenfor note 15.13; småting i DKT: M.A.S. Lund: Et Spørgsmaal til Pastor Otto Møller (DKT 1884 sp. 353-55); OM: Et Svar (smst. sp. 386); N. Lindberg: Forsoning - Tilgivelse (smst. sp. 329-31).
- 19.31 Græsk: forsoning.
- 19.33 LXX = Septuaginta: den græske oversættelse af GT, som blev udarbejdet ca. 200 f. Kr. af ca. 70 lærde i Alexandria.
- 20.3 Transskription af det hebraiske ord: kipper se note 16.34+38.
- 20.13 dies expiationis: forsoningsdagen.
- 20.38 Se Indbydelse til den "Evangeliske Alliances" 8de almindelige Sammenkomst af evangeliske Kristne fra alle Lande i Kjøbenhavn fra den 1.-7. September 1884 (DKT 1884 sp. 373-76).
- 21.22 Ved valget i Odderkredsen den 25/6-1884 tabte det mangeårige folketingsmedlem Geert Winther med 588 st. til højskoleforstander Viggo Bjørnbak, der fik 1203 st. (J.P. Nordengaard: Valgene til Rigsdagen gennem 100 Aar. K. 1949, s. 192).
- 22.13 Velmenende hyrdebrev: se note 18.1.
- 22.17 Valgmenighedspræst Jørgen Teilmann, Bering, talte ved valget i Århus til fordel for V. Pingel. Skønt Pingel var fritænker, var han bedre skikket til at være kristendommens forsvarer end Ingerslev, der støttede Scavenius (Nationaltidende 25/6-1884).

Brev nr. 212 OM til TSR 5/8-1884

- 24.5-6 Græsk: udannet og jævn.
- 24.40 Græsk: forsoning.
- 25.40 A.S. Poulsen: Foreligger Herrens eschatologiske Tale Mt. 24 i sin oprindelige Skikkelse? (Theol. T. 1884 s. 505-15).
- 26.9 C. Henrik Scharling: Christelig Sædelære efter evangelisk-luthersk Opfattelse. I-II. K. 1884-86.
- 26.13 Om koleraen se f.eks. Nationaltidende 21/7, 22/7, 23/7, 28/7, 29/7, 4/8 (Koleraen i Frankrig) og 5/8-1884.
- 26.25 A. Andersen: Johannesevangeliets Opfattelse af Herrens Liv. Fremstillet i Grundtræk. K. 1884.
- 26.28 Sidste hæfte: af OM's bog: Gjenløsningen.

Brev nr. 213 OM til TSR 9/10-1884

- 27.4 TSR: Prædiken ved Aabningen af den danske Rigsdag. K. 1884.
- 27.11f Christiansborg slot brændte den 3/10-1884; jfr. artiklen "Slotsbranden" i Morgenbladet 7/10-1884.
- 29.27 L. Schrøder (udg.): Ludvig Helveg. Af hans Liv og af hans Tid. Et Minde-skrift. Odense 1884.
- 29.34 Jfr. også Alfred Heys anmeldelse af Prædikener holdte i Hospitalets og St. Knuds Kirke i Odense af Ludvig Helveg. Odense 1883 (Højskolebl. 1884 I sp. 215-19).
- 30.5 Rasmus Nielsen døde 30/9-1884; Nationaltidende 7/10-1884 indeholdt et længere referat af talerne ved R. Nielsens begravelse.
- 30.7 Fr. Barfod: Dronning Karoline Amalie. Nogle Pennestrøg (Særtryk af N.C. Dalhoffs Almanak for 1884 udg. til Fordel for Diakonissestiftelsen). K. 1883.

Brev nr. 214 TSR til OM 31/10-1884

- 33.28 Referat af åbningsmødet og TSR's prædiken i Frue kirke findes i Politiken 7/10-1884; i artiklen "Strefskud" (Politiken 19/10-1884) omtalte redaktionen under overskriften "Hvad Kristiansborgs Brand alt kan bruges til" det politiske indhold i TSR's prædiken før Rigsdagens åbning.
- 33.34 Tidsskriftet "For frisindet Christendom", udg. af Christoffer Bruun, udkom i Christiania 1884-88.
- 34.1 Kirkerådets første samling, der varede fra 9/9 til 25/9-1884, omfattede i alt 14 møder (se KUM. 1. Kt. Det kirkelige Råd. Forhandlingsprotokol 1884-

- 86 s. 1-112); Kirkerådet afgav en beretning til KUM om de afholdte møder (Forestillinger 1884 Nr. 179), men forhandlingerne blev ikke offentliggjort. Om Kirkerådet se generelt Carl Trock: Om det kirkelige Råds tilblivelse. En undersøgelse af forhandlingerne i præstekonventerne 1881-1883 (KHSaml. 1971 s. 157-73, 1972 s. 189-210).
- 34.10 Det skolereformforslag, som kultusminister J. Scavenius den 12/3-1885 forelagde i Landstinget, indeholdt en paragraf om oprettelsen af "Skolen i Soer" (jfr. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841-92. K. 1944 s. 342f).
- 34.17 Om sognepræst Fr. Bruun, Levring-Hørup se DPS VIII s. 490-91, 494-95.
- 34.29 Jfr. Salmebog for Kirke og Hjem, et Forslag af C.J. Brandt, J.C. Holck, Fredrik Nielsen, Skat Rørdam, G. Schepeleln, V. Schousboe og R. Volf. K. 1885; C.J. Brandt redegjorde for baggrunden for salmebogsarbejdet i DKT 1885 sp. 412-13; jfr. P.A. Holms anmeldelse af forslaget i Theol. T. 1886 s. 458-66.
- 35.12 L. Schrøder: Odense-Mødets Præsteløfte (Højskolebl. 1884 II sp. 785-90, 801-05). Ifølge indbyderne til kirkemødet i Odense, Vilh. Beck, Johannes Clausen og V. Gøtzsche, ønskede man kun deltagere i mødet, der havde den holdning, at præstefrihed ville føre til den evangelisk-lutherske folkekirkens opløsning, og som var villige til kæmpe imod denne opløsning (DKT 1884 sp. 583-84). Flere indlæg og referat i DKT.

Brev nr. 215 OM til TSR 26/12-1884

- 35.36 Jfr. OM: De ti Jomfruer (Vægteren 1885 s. 1-10). Vægteren. Et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse. Udg. af Chr. Balling; i "Slægt og oplevelser" (1983) s. 250-56 findes en oversigt over OM's mange bidrag til Vægteren i perioden 1883-1903.
- 37.21 Biskop, Dr.theol. G.P. Brammers Ungdomsliv, fortalt af ham selv og efter hans Død udgivet af Johs. Kok. K. 1884.
- 38.6 Tidens Strøm. Ugeblad for Land og By. Udg. af F. Falkenstjerne og Morten Pontoppidan (senere M. Pontoppidan alene). 1. årg. Frederiksberg 1884/85. Udkom indtil 1895.

Brev nr. 216 TSR til OM 30/12-1884

- 40.7 Albrecht Ritschl: Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung. I-III. Bonn 1870-74.
- 40.23+28 Græsk: forsoning.
- 40.27 Lidt usikkert hvad der menes med revisionen 1818. Det må formentlig være

- tale om den autoriserede revision af NT fra 1819, som blev udarbejdet af en kommission, der afsluttede sit arbejde i 1818 (jfr. Bertil Wiberg: *Det nye Testamente af 1819. Teologi og Tradition. Festskrift til Leif Grane. Århus 1988 s. 37-48*).
- 41.2 Kultusminister Jakob Scavenius' forestilling 28/4-1885 ang. nedsættelse af en kommission til at foretage en revision af det nye Testaments tekst (1. Kt. Forestillinger 1885 Nr. 84, kgl. resol. 2/5-1885). TSR svarede 28/10-1884 KUM, at han ikke ønskede at indtræde i kommissionen af hensyn til sit eget oversættelsesarbejde (KUM. 1. Kt. Akter vedr. revision af bibeloversættelsen 1864-1907).
- 41.13 Om salmebogsarbejdet jfr. note 34.29.
- 41.19 Lethe = glemsel.
- 41.23 Blandt OM's breve fra Jens Nørregaard ligger en tilsvarende opfordring til at tegne aktier i en bygning i Århus, der skal rumme en højskoleforening, et soldaterhjem og et forsamlingsrum (NKS 4435).
- 41.34 D.G. Monrad: Tale over Geheime-Etatsraad Carl Emil Fenger, holdt i Vor Frelses Kirke d. 26. Septbr. 1884. K. 1884.
- 41.39 Græsk: slaveri og tilbedelse.

Brev nr. 217 OM til TSR 18/3-1885

- 42.37 Det teologiske Fakultets prisopgave for året 1884/85 var: "Der ønskes en Fremstilling af det nye Testaments Lære om Kristi Forsoning" (Aarvog Univ. 1884-85 s. 193). Der indkom kun en enkelt besvarelse af opgaven, og denne opnåede ingen belønning (smst. 1885-86 s. 181-82).
- 42.38 Fr. Nielsen annoncerede i forårssemestret 1885 en gennemgang af Anselm: *Cur Deus homo*. Udg. af Laemmer. Berlin 1857 (Forelæsninger og Øvelser ved Københavns Universitet i Foraars Halvaaret 1885 s. 3).
- 43.2 J.N.L. Dalsgaard: "Fremstillingen i Sammenhæng" af Pastor Otto Møllers Bog om "Gjenløsningen", nærmere betragtet (DKT 1885 sp. 67-80, 81-89, 97-106, 113-21); jfr. også Dalsgaards indsigelse mod A. Listovs anbefaling af OM's bog som skreven i "evangelisk-luthersk Aand" (smst. sp. 177-90).
- 43.9 F. Buhl: Den nyeste Pentateuchkritiks Ret og Uret (Theol. T. 1885 s. 256-82).
- 43.12 C. Kalkar: Om den nyeste Kritik over Pentateuchen (DKT 1885 sp. 161-68, 257-65).
- 43.15 Summus theologus: H. Scharling betragtes her som den øverste teolog, da han var den professor i Det teologiske Fakultet, der havde højest anciennitet.
- 43.23 C.F. Gandil fik tredjekarakter (nc.) til teologisk embedseksamen i 1885.

- 43.40 Ved KUM cirk. 2/2-1885 fik biskopperne ret til at tillade brugen af Roskilde Præstekonvents tillæg til den ved kgl. resolution 22/2-1855 autoriserede salmebog (Love og Exp. 1884-86 s. 166-69).
- 44.18 Ove Høegh Guldberg: Det Nye Testamente oversat med tilføjede Anmærkninger. 1.-2. Del. K. 1794; Chr. Bastholm: Det nye Testamente oversat og oplyst med Anmerkninger. 1.-2. Del. K. 1780; Bibelen eller den hellige Skrift, paany oversat af Grundtexten og ledsaget af Indledninger og oplysende Anmærkninger. Udg. af C.H. Kalkar. K. 1847; om de ældre oversættelser jfr. C.J. Brandt: Udsigt over vore Bibeloversættelsers Historie. K. 1889.
- 44.26 Bek. 2/2-1885 om autorisering af en ny række prædiketekster (Love og Exp. 1884-86 s. 164-65). Love og Exp. optrykte også Kirkerådets udvalgsbetænkning i sagen. Prædiketexter. 2. Række til Kirkeaarets Søn- og Helligdage blev trykt i en række oplag.
- 44.38 Udtog af den forordnet Alterbog i Danmark og Norge. K. 1689; samme bog udkom mange gange senere, f.eks. 1848, 1864, 1891 og 1899. Først i 1895 blev der autoriseret nye liturgier for dåb og nadver.
- 45.8 Folketinget vedtog den 18/3-1885 at indgive en adresse til Kongen om den politiske situation (trykt i Rt. 1884/85 Tillæg C sp. 295-98). Landstinget vedtog dagen efter at sende en adresse med et noget andet indhold (smst. sp. 299-304).
- 45.26 Dr. med. Otto Sperlings Selvbiografi (1602-1673), oversat i Uddrag af S. Birket Smith. K. 1885.
- 45.30 Eugène Bersier: Alle for en og en for alle. Religiøse Betragtninger over Faldet og Frelsen. Paa Dansk ved L. Thomsen. K. 1885.

Brev nr. 218 TSR til OM 26/4-1885

- 46.25 Den 1/4-1885 sendte regeringen Rigsdagen hjem og udstedte en provisorisk finanslov. Desuden blev der udstedt tre andre provisoriske love, der oprettede et militært gendarmeri, udvidede politiet og indførte et straffelovstillæg.
- 47.39 Harald Westergaard: Fra Forargelse til Tro. Et Lægmands-Vidnesbyrd. K. 1885.
- 48.5 Fr. Buhl: Til Oversigt over de gammeltestamentlige Undersøgelers og Forhandlingers nuværende Standpunkt (Theol. T. 1884 s. 325-42); F. Buhl: Den nyeste Pentateuchkritiks Ret og Uret (Theol. T. 1885 s. 256-82).
- 48.30-33 Hebraisk: første ord: hû' = han; andet og tredje ord: hî' = hun.
- 49.13 Se note 34.29.
- 49.20 TSR: Kødets Opstandelse. En Paaskeprædiken. K. 1885.

49.24 Henning Jensen blev afskediget som sognepræst i Stenmagle-Stenlille, da han i Politiken i forbindelse med udstedelsen af finanslovsprovisoriet havde forsvaret oprør imod en lovbrydende øvrighed (KUM 1. Kt. Journalsag LL 451/1885); jfr. Højskolebl. 1885 I sp. 614. Artiklerne i Politiken 18/3 og 30/3-1885 er refererede hos A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske Bevægelse (1958) s. 344.

Brev nr. 219 OM til TSR 7/5-1885

51.28 Hans Dahl: Vedtegninger til dr. Skat Rørdams prøveoversættelser af kirkeårets evangelier i hans "kirkeåret" (Theol. T. 1885 s. 471-77, 577-605, 1886 s. 148-63).

52.3 Hans Dahl: Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og udrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål. K. 1875.

52.27 Jfr. C. Hostrup: Prædikener paa alle Søn- og Helligdage. K. 1885.

52.36 Riffelbevægelsen opstod i 1880'erne i opposition imod Estrups politik. Regeringen greb ind over for riffelforeningerne ved den provisoriske lov af 5/5-1885 ang. forholdsregler for at forhindre misbrug af den uindskrænkede adgang til at anskaffe våben og øve sig i disses brug (Love og Anordninger 1885 s. 226-27).

52.39 J.H. Monrad: De Kristnes Forhold til Øvrigheden (DKT 1885 sp. 273-81).

Brev nr. 220 OM til TSR 10/9-1885

53.33 Nr. 435 i Den danske Salmebog (1954).

54.31 Se referatet af Roskilde Konvents efterårsmøde, hvor pastor S.C. Müller, Gadstrup-Syv, holdt foredrag: om en Revision af vor Kolleksamling (DKT 1885 sp. 3-15, 17-23); jfr. S.C. Müller: Om de anordnede Kirkebønner (DKT 1885 sp. 266-72) og samme: Om Kollekternes Revision (DKT 1885 sp. 401-08).

54.37 P.A. Fenger: Forslag til en paany gennemseet Alter-Bog, som kunne blive tilladt til Brug i den danske Folkekirke. K. 1874; jfr. bind II s. 134.

55.3 D.G. Monrad: Et Bidrag til den apostolske Troesbekjendelses Historie (1886) er en stor bog på 819 sider, så den af OM omtalte lille bog af Monrad må enten være et hæfte af den store trosbekendelse eller D.G. Monrads lille bog: Nogle Bemærkninger vedrørende Troesbekjendelsen. K. 1873.

55.22 TSR's mor døde 24/6-1885.

Brev nr. 221 TSR til OM 25/9-1885

- 56.14 TSR viede den 18/9-1885 Gerda Rørdam til kateket C.F.A. Welding (LAK. Helligåndskirken. Kirkebog, Viede 1872-86).
- 58.17 O.C. Ipsen: Om Forslaget til Salmebog for Kirke og Hjem (DKT 1885 sp. 577-87).
- 59.20 P. Madsen: Johannes' Aabenbaring, indledet og fortolket. K. 1887 (udkom i hæfter).
- 59.30 Om Odensemødet se referat i DKT 1884 sp. 717-28.
- 59.33 J.V. Malling blev anerkendt som valgmenighedspræst i Odder 12/1-1886; valgmenighedskirken blev indviet 14/2-1886 (DPS VII s. 134).

Brev nr. 222 OM til TSR 5/10-1885

- 61.25 Græsk: helt lyst.
- 61.26 Græsk: hele legemet er lyst.
- 61.35 Græsk: overgive, udlevere (til fjender).
- 62.6 Jfr. note 51.28.
- 63.20 [H.P.] Kofoed-Hansen: Ere vi fremdeles Lutheranere? Et kirkeligt Indlæg. K. 1885; samme: Fornødent Gjenmæle mod Anmeldelser af Skriftet "Ere vi fremdeles Lutheranere?" K. 1885.

Brev nr. 223 TSR til OM 16/1-1886

- 64.35 Om Hørups holdning til de politiske retssager se Erik Arup: Viggo Hørup. K. 1941 s. 164ff. Hørup blev den 4/2-1886 frikendt af Højesteret for en anklage for "indirekte majestætsfornærmelse".
- 65.18 Hostrup var gift med Christiane Georgine Elisabeth Hauch, en søster til TSR's kone Marie Hauch.
- 66.5ff. Græsk: bud, forskrifter.

Brev nr. 224 OM til TSR 17/1-1886

- 68.30 Roskilde Konvent drøftede på sit efterårsmøde 3/11-1885: Hvorvidt maa Roskilde Konvents Salmebog med Tillæg ønskes afløst af det i Aar udkomne "Forslag til Salmebog for Kirke og Hjem". 15 stemte ja, 16 stemte nej og 14 undlod at stemme. Både TSR og provst O. Waage, Herlufmagle, deltog i debatten (DKT 1886 sp. 1-10, 17-27).
- 69.15 F.L. Mynster (udg.): Biskop Otto Laubs Levnet. En Livsskildring i Breve. I-III. K. 1885-87.

69.37 Fredrik Petersen: Om Skabelsen, Opholdelsen og Styrelsen. I-II. Christiania 1883-85.

Brev nr. 225 OM til TSR 18/1-1886

70.19 Højesteret og bladenes vidnepligt: Højesteret tog stilling til, om redaktørerne for Socialdemokraten, Politiken og Aarhus Amtstidende havde pligt til at opgive deres kilder til oplysninger i konkrete artikler i bladene. Højesteret fastslog i alle tre tilfælde, at redaktørerne havde pligt hertil (Højesteretstidende 1885/86 s. 567-74).

71.25 Vilh. Malling takkede i brev 27/1-1886 for besøget i Gylling og inviterede OM til at deltage i indvielsen af valgmenighedskirken i Odder den 14/2-1886 (NKS 4435).

Brev nr. 226 TSR til OM 23/1-1886

73.6 Græsk: fællesskab. Jfr. Acta 2,42.

73.7 Græsk: og brødets brydelse (καί = og).

73.11 Græsk: bud, forskrifter.

73.15 Herom jfr. Højesteretstidende 1885/86 s. 567-74.

Brev nr. 227 OM til TSR 26/1-1886

76.24 Clara Lindberg til OM 24/1-1886 + udateret brev efter begravelsen (NKS 4435); OM svarede Fru Lindberg 25/1 og 13/2-1886 (maskinskrevne breve); korte nekrologer over N. Lindberg i Højskolebl. 1886 sp. 200, DKT 1886 sp. 78 og Tidens Strøm 1885/86 s. 137-38.

Brev nr. 228 TSR til OM 2/2-1886

78.1 Hans L. Møller bestod i januar 1886 skoleembedseksamen i historie, latin og græsk. Han fik 1. karakter (laudabilis).

Brev nr. 229 OM til TSR 4/2-1886

79.4 Græsk: det skal være, det skal gå (futurum). Matt. 11,22.

80.1 P. Madsens bog om Åbenbaringen se note 59.20.

80.14 C. Kalkar døde 2/2-1886; nekrolog i DKT 1886 sp. 93; Kalkars indlæg mod Fr. Buhl se note 43.12.

Brev nr. 230 TSR til OM 16/2-1886

- 81.21 Revisionskomiteen vedr. NT se ovenfor note 41.2.
81.40 Kalkar var censor ved teologisk embedseksamen helt frem til den 26/1-1886 (Aarbog Univ. 1885-86 s. 153-54).

Brev nr. 231 OM til TSR 17/2-1886

- 83.4 Tidens Strøm 1885/86 s. 184 (Fra Valgmenighederne). Om valgmenigheden i Odder se note 59.33 og 71.25.

Brev nr. 232 TSR til OM 24/2-1886

- 83.18 OM benyttede bagsiden af Århusbogtrykker Jacob Zeuners tilbudsskrivelse for attester og ministerialbøger som brevpapir.
83.28 H.W.J. Thiersch: Die Gleichnisse Christi nach ihrer moralischen und prophetischen Bedeutung betrachtet. 2. Aufl. Frankfurt a.M. 1875.
84.5 Morten Pontoppidan: Et Kirkens Genmæle (Tidens Strøm 1885/86 s. 145-47).
84.11 Om Fr. Jungersens bestræbelser for at få præsterne til at skrive under på en adresse imod regeringen se A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse (1958) s. 355ff. Jfr. Frederik Jungersen: Om Præstens Stilling under den nuværende politiske Konflikt (DKT 1885 sp. 801-08); J.H. Monrads indlæg (DKT 1885 sp. 817-21); Joh. Valeur og Fr. Helvegs indlæg: Præst og Politik (DKT 1886 sp. 10-16); Jungersen svarede Monrad i DKT 1886 sp. 27-32 og Helveg og Valeur smst. sp. 58-60; også andre præster blandede sig i debatten.

Brev nr. 233 OM til TSR 26/2-1886

- 86.14 Græsk: gå. Jfr. Matt. 20,14.
87.7 C.J. Brandt: Vore danske Kirke-Salmebøger fra Reformationen til Nutiden. K. 1886.
87.8 P. Madsen: "Bornholmerne" eller den saakaldte lutherske Missionsforening (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne I,2). K. 1886.
87.11 OM: Om Forstaaelse af nogle Bibelord. To Lejlighedsbetragtninger. K. 1886.

Brev nr. 234 TSR til OM 4/3-1886

- 88.4 Græsk: egl. indvolde. I overført betydning: hjerte, barmhjertighed.
- 88.30 TSR døbte 26/2-1886 handelskommis Harald Christian Elsass, født 9/3-1861 i Brørup sogn (LAK Helligåndskirken. Hovedministerialbog 1880-86 s. 175).

Brev nr. 236 TSR til OM 12/3-1886

- 89.38 Læge Holger Rørdam (1863-1941), søn af TSR's bror Holger F. Rørdam.
- 90.4 Om rejsen se J.C. Kall: Biskop Fredrik Nielsen. En Levnedstegning. K. 1911 s. 140-46 (bl.a. gengives det meste af Fr. Nielsens brev til TSR 5/4-1886).
- 90.7 Fr. Nielsen havde i 1882 udgivet to bøger om frimureri: Frimureriet i Norden. Et Lejlighedsskrift og Det nordiske Frimureri og Historien; om Fr. Nielsens kamp mod frimureriet se også J.C. Kall: Biskop Fredrik Nielsen s. 202-26.

Brev nr. 237 OM til TSR 14/3-1886

- 90.31 J.A. Bengel: Gnomon Novi Testamenti (1742). 8. Oplag 1891.
- 91.27 V. Brücker: Præsterne og Grundlovsbrud (Højskolebl. 1886 sp. 489-501); H. Lunddahl (kapellan Kolding): Lidt om Edens Hellighed (smst. sp. 501-05).
- 91.30 Se note 87.11; OM's forrige bog er Gjenløsningen (1884).
- 91.31 A.G. Fich: Forsoningen ved Jesus Kristus med særligt Henblik paa Otto Møllers Skrift (Theol. T. 1886 s. 177-215).

Brev nr. 238 OM til TSR 19/3-1886

- 93.7ff. Gr: Hyrde-Brevene (Nordisk Tidsskrift for christelig Theologi. Red. P.C. Kierkegaard. Bd. III, 1841, s. 1-10); Gr: Christenhedens Syvstjerne (Efter "Aabenbarings-Bogens" I-III). DKT 1854 sp. 713-25, 761-71, 825-41, 1855 sp. 65-78, 217-35, 361-85, 489-509). Gr.'s Christenhedens Syvstjerne udkom i bogudgave første gang i 1860 og senest i 1955 redigeret af Th. Bal-slev; jfr. OM: Forsøg til en kort Forklaring over St. Johannes Aabenbaring. K. 1889 s. 124ff.
- 94.18 S. Birket Smith: Leonora Christina. Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie. I-II. K. 1879-81.

94.21 I 1886 udkom følgende om Hans Egede: Til Minde om Hans Egede, "Grønlands Apostel". Af -n- [=Vilh. Martensen]; L.Koch: Et Bidrag til Hans Egedes Historie (KHSaml. III Rk. V, 1884-86, s. 573-82). Hans Egedes dagbog blev udgivet i udtog af Eilert Mundt. Christiania 1860.

Brev nr. 240 OM til TSR 23/3-1886

96.25 Jfr. brev nr. 184 bind II side 324.

Brev nr. 242 OM til TSR 1/4-1886

99.10 Den nye præst i Odder J.B.G. Thygesen blev udnævnt 16/3-1886.

Brev nr. 243 TSR til OM 2/4-1886

100.20 Græsk: det modtagende redskab.

100.22 Det hebraiske ord transskriberes: hsdîq. Kausativ form af verbet sadaq = gøre retfærdig, erklære for retfærdig (jfr. 1. Mos. 15,6).

100.34 Græsk: forhadet; fjendtlig. Rom. 11,28.

100.35 Græsk: elsket.

Brev nr. 246 TSR til OM 9/5-1886

102.37 Fred. Jungersen: Hvad er Sandhed? Et Indlæg i vore Dages Trosstrid. K. 1885.

103.10 Jens Nørregaard: Bernhard Severin Ingemanns Digterstilling og Digterværld. K. 1886.

103.14 De officielle opponenter ved forsvaret af Nørregaards disputats den 29/4-1886 var prof. H. Høffding og docent F.A. Wimmer. Desuden opponerede docent Julius Paludan (Aarbog Univ. 1885-86 s. 187).

103.29ff Om besættelsen af Holmens provsteembede se P.G. Lindhardt: Holmens provst s. 93ff. og KUM 1. Kt. Forestilling 28/5-1886 (kgl. resol. 31/5-1886). Andragendet om at få Joh. Petersen som præst var underskrevet af i alt 2131 personer, men såvel stiftsprovst som biskop foretrak TSR.

104.12 Vilhelm Malling: Svar til Thorvald Elmquist (Højskolebl. 1886 sp. 833-40); artiklen var et svar på Th. Elmquist: Om vore Valgmenigheders seneste Udvikling (Kirkebladet 1886 s. 151-62).

104.27 Se OM til TSR 10/6-1869 (Bd. I s. 247).

104.33 Indkaldelsen til det kirkelige møde i Kbh. (= det første Bethesdamøde) den 25.-27. maj 1886 er trykt i DKT 1886 sp. 125-28. Invitationen gjaldt "tro-

ende mænd, præster og lægfolk af alle kirkelige retninger inden for Folkekirken". Også kvinder kunne deltage.

Brev nr. 247 OM til TSR 11/5-1886

- 105.27 TSR: Det ny Testamente, oversat med Anmærkninger til Oplysning for kristne Lægfolk udkom i hæfter 1886-92. En oversigt over hæfterne findes bagi bind IV.
- 106.37 Frants Buhl: Om Prædikerens Bog. K. 1886 (bogen blev udsendt i Fr. Nielsens serie: Smaaskrifter til Oplysning for Kristne).
- 107.2 Fr. Buhl: Den nyeste Pentateuchkritiks Ret og Uret (Theol. T. 1885 s. 256-82, 1886 s. 250-77).
- 107.5 C.A. Row: Kristus som Livets Lys. Et apologetisk Foredrag. K. 1886. Findes i samme årgang af Fr. Nielsens Smaaskrifter til Oplysning for Kristne som Buhls bog om Prædikereren.

Brev nr. 248 TSR til OM 14/6-1886

- 109.6 Om B.C. Henriksen ("den forstyrrede præst" i Vendsyssel) jfr. Bd. II s. 306.
- 109.9 J. Victor Bloch: Menighedshaabet (DKT 1886 sp. 285-99). Bloch mente, at der i indbydelsen til det kirkelige møde fandtes en altfor svag indstilling til de nedbrydende kræfter i samfundet.
- 109.14 S. Constantin-Hansen: Svar til J. Victor Bloch (DKT 1886 sp. 337-43).

Brev nr. 249 OM til TSR 16/6-1886

- 110.39 Sthyr's anmeldelse af TSR's 1. hæfte findes i Theol. T. 1886 s. 495-96.
- 111.14 Det kirkelige møde er fyldigt refereret i DKT 1886 sp. 347-50, 363-67; jfr. også Beretning om det kirkelige Møde i Kjøbenhavn den 25de-27de Maj 1886. Udg. ved Johan Clausen. K. 1886.
- 111.15 L. Schrøder: Om Kristendommen og det sociale Spørgsmaal. Foredrag ved det kirkelige Møde i Bethesda 27. Maj 1886 (Højskolebl. 1886 sp. 1105-15; jfr. også sp. 1065-68).
- 111.22 Joh. 16, 8-11 og 12, 31-32 belyste af J. Victor Bloch (DKT 1886 sp. 215-21).
- 111.25 Det eneste bevarede brev fra J. Victor Bloch til OM er dateret 17/3-1877 (NKS 4435).
- 112.6 Edw. White: I Kristus er Livet. K. 1886.

Brev nr. 250 TSR til OM 22/6-1886

- 112.37 TSR's afskeds- og tiltrædelsesprædikener er trykt i pjecen: To Prædikener paa første og anden Søndag efter Trinitatis 1886. K. 1886.

Brev nr. 251 OM til TSR 23/6-1886

- 114.27 Madsens Aabenbaring se note 59.20.
115.2 Sthyr's Tidsskrift = Theologisk Tidsskrift.

Brev nr. 252 TSR til OM 27/6-1886

- 115.38 TSR blev indsat som provst på landemodet i Roskilde den 7/7-1886 af biskop Fog (Acta Synodi Johanneæ 1886 s. 1).
116.5 Om Jungersen se note 84.11.
116.10 Jungersen blev ikke TSR's afløser ved Helligåndskirken, selv om han var blandt de i alt 5 ansøgere. L.H. Schmidt, som i forvejen var residerende kapellan ved kirken, fik embedet. 1. Kt. Præstekaldslisten 1886 og Forestillinger 1886 Nr. 125.

Brev nr. 253 OM til TSR 28/6-1886

- 117.14 H. Lotze: Grundtræk af Religionsfilosofien. Paa Dansk ved E. Lehmann. K. 1886.

Brev nr. 254 TSR til OM 4/7-1886

- 119.4 Græsk: slægt.
119.10 stiftsprovsten = P.C. Rothe.

Brev nr. 255 OM til TSR 7/7-1886

- 120.9 Distriktslægen i Hads herred var Jens Chr. Petersen, udnævnt 1881 (Hof og Stat 1886 sp. 441).

Brev nr. 256 TSR til OM 15/7-1886

- 121.27 Erling Rørdam blev student 1886 fra Hauchs Skole.

Brev nr. 257 OM til TSR 18/7-1886

123.28 Præstegårdsforpagteren i Gylling var Niels Peter Leth.

Brev nr. 258 TSR til OM 27/7-1886

125.13ff. Ved Højesteretssagen efter Holstebroaffæren blev folketingsmand C. Berg sammen med gårdejer Peder Pedersen Noes og redaktør Thomas Nielsen idømt 6 måneders fængsel, hvilket var en stadfæstelse af kommissionsdomstolens dom af 30/9-1885 (se Højesteretstid. 1885/86 s. 639-51). Den 24/7-1886 blev Berg løsladt, efter at have afsonet fængselsstraffen på et halvt år, og der blev afholdt en stor fest for ham (se Sigurd Rambusch: Jacob Sca-venius. Århus 1988 s. 110).

“Hostrups Daarskab i Helsingør”: se artiklen Berg-Festen paa Marienlyst” (Socialdemokraten 26/7-1886). Hostrup bød på festkomiteens vegne C. Berg velkommen som en fri mand blandt frie danske mænd og kvinder.

125.36 Se note 112.37.

Brev nr. 259 OM til TSR 29/7-1886

126.22 Græsk: kirke, menighed.

127.10 Lotze se note 117.14.

127.21 G. Kent: Det absolute Gudsbegreb. En religionsphilosophisk Udvikling. Kristiania 1886.

127.39 Hans = OM's brorsøn Hans L. Møller.

Brev nr. 260 TSR til OM 18/8-1886

129.5 Lærer og folketingsmedlem K.L. Fogtmann, Sandby, blev i 1885 suspende-ret fra sit embede p.g.a. nogle udtalelser mod regeringen. Provsteretten fradømte ham embedet, men landemodet og Højesteret lod ham slippe med en bøde (Højesteretstid. 1887/88 s. 32-34).

129.6 Lærer Hans Adolph Jensen, Kamstrup, havde i en artikel i Roskilde Dag-blad 8/8-1886 sigtet ministeriet for lovbrud. Sømme-Voldborg herreders provsteret fradømte 3/2-1886 lærer Jensen embedet, hvilket landemodet 20/8-1886 og senere også Højesteret stadfæstede. Jensen havde også tidli-gere fået en alvorlig irettesættelse for medvirken i en riffeforening (Høje-steretstid. 1886/87 s. 691-94).

129.10 Henning Jensen, der i foråret 1885 var blevet afskediget fra sit præsteem-bede af politiske grunde, blev stævnet for provsteretten, fordi han i et for-

- samlingshus holdt gudstjeneste og uddelte nadveren (DKT 1885 sp. 639-40). Jfr. Henning Jensen: Nogle Erindringer fra den storpolitiske Kamptid. Fem Aar i Stenmagle Præstegaard (Fra Holbæk Amt 1919 s. 6-59).
- 129.17 TSR hentyder til den langvarige polemik, der førtes i Socialdemokraten i juli 1886 mellem Henning Jensen og Socialdemokratens redaktion på den ene side og pastor P. Krag på den anden side.
- 129.28 Græsk: se note 126.22.
- 129.30 Græsk: menigheden i [dit] hus. Jfr. Kol. 4,15; Filem. 2.

Brev nr. 261 OM til TSR 20/8-1886

- 130.38 Biogenesis, en Naturlov i den aandelige Verden. Oversat fra engelsk af E.V. Lose [præst Christianssted på Sct. Croix] (Theol. T. 1886 s. 577-99).
- 131.11 Der er her formentlig tale om den norske præst og politiker Harald Ulrik Sverdrup (1813-96), en bror til statsminister Johan Sverdrup, som udgav den mest anvendte katekismusforklaring i Norge: Udtog af Dr. Erich Pontoppidans Forklaring (Udgaven af 1843 med en Deel Forandringer). 1. oplag Kristiania 1864, 19. oplag 1898. H.U. Sverdrup stod også for udgivelsen af Luthers lille Katekismus. 1874 og mange senere oplag.
- 131.32 Johannes Kok (udg.): Nogle Breve til Biskop G.P. Brammer. Fra H. Martensen (Theol. T. 1886 s. 284-312). Fra J.P. Mynster (smst. s. 444-57, 600-12). Fra N.F.S. Grundtvig (smst. s. 612-21).

Brev nr. 262 TSR til OM 1/10-1886

- 132.38 På Sagatunmødet 4.-7. august 1886 talte V. Brücker om "Kristendom og Moral" og V. Ullmann "Om Aandsfrihed" (Tidens Strøm 1885/86 s. 370-72, 379-80, 387-89). Jfr. A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske Bevægelse (1958) s. 384ff.
- 133.2 Hans Jæger: Fra Kristiania-Bohêmen. Roman. I-II. Kristiania 1885; bogen vakte i høj grad opsigt og blev konfiskeret som pornografi, og den gav anledning til en højesteretssag. Ullmanns sammenstilling af Bibelen og Jægers bog virkede derfor i høj grad provokerende.
- 133.17 Th. Rørdam: Er Grundtvigianerne en Eenhed? (Berlingske Tidende 1/9-1886).
- 133.26 J.C. Brandt: Lidt om den saakaldte "Nygrundtvigianisme" [bl.a. om Sagatunmødet] (DKT 1886 sp. 593-602).

Brev nr. 264 TSR til OM 11/10-1886

- 136.29 Astrid Rørdam blev viet til Kristian Rørdam af TSR 29/3-1887 i Holmens kirke (LAK Holmens kirkebog. Viede 1879-88).
- 137.1 Se note 130.38.

Brev nr. 265 OM til TSR 14/10-1886

- 139.4 8,30 = Joh. 8,30.

Brev nr. 266 TSR til OM 20/10-1886

- 140.35 Græsk: jeg er.
- 140.38 Hebraisk: JHWH (gudsnavnet Jahve). Der er et ordspil på JHWH i sætningen "jeg er den, jeg er" (2. Mos. 3,14).
- 141.2 OM: Den evangeliske Historie. I-II. K. 1879.
- 141.3 Hans L. Møller blev i 1886 forlovet og den 23/3-1888 gift med Mariane Louise Elisabeth Nieuwenhuis født 13/8-1867, datter af kaptajn P.N. Nieuwenhuis (1842-1924) og Louise Bagger (1847-1910). DBL. 2. udg. og LAK. Holmens kirkebog. Viede.
- 141.17 I 1886 blev C.F.A. Welding, gift med TSR's datter Gerda Rørdam, udnævnt til sognepræst i Søllested. Han havde hidtil været kateket ved Helligåndskirken.
- 141.34 Se oversigten over hæfterne af TSR's oversættelse bagi bind IV.

Brev nr. 267 OM til TSR 22/10-1886

- 142.20 Græsk: jeg er.
- 142.20 Hebraisk: JHWH (gudsnavnet Jahve). Jfr. note 140.38.
- 143.4 Alfred Hey var sognepræst i Alminde-Viuf, ikke langt fra Starup-Nebel og Aagaard, hvor Brücker var. I NKS 4435 findes der ikke færre end 178 breve fra Hey til OM. Om besøget i Gylling, hvor OM tog Hey til alters, se brevene 6/10, 15/10 og 14/12-1886.

Brev nr. 268 TSR til OM 7/12-1886

- 143.29 Om Vilh. Rode se DBL 3. udg. Bd. 12 s. 268.
- 144.32 J.N. Madvig: Om og i Anledning af Højesteretsdommen af 15. October 1886. Trykt som Manuskript. K. 1886. Ved højesteretsdom 15/10-1886 blev Sigvald Christian Olsen idømt simpelt fængsel i 14 dage p.g.a. tre artikler i

- Socialdemokraten 31/12-1885, 6/1 og 9/1-1886 (Højesteretstidende 1886/87 s. 417-20).
- 145.5 Herom se DBL 3. udg. Bd. 6 s. 436.
- 145.16 Biskop Fogs betænkning 30/11-1886 ang. ligbrænding findes sammen med TSR's betænkning 23/11 og provst C. Rothes betænkning 24/11 i 1. Kt. Journalsag MM 1379/1886.
- Brev nr. 269 OM til TSR 10/12-1886
- 147.17 Laubs breve se note 69.15.
- Brev nr. 270 OM til TSR 14/3-1887
- 150.35 Om Scavenius-affæren, hvor den københavnske grosserer C. Ingemann-Petersen på valgdagen i Store Heddinge offentligt erklærede, at det var en hån imod Gud og mennesker, at den mand, der stod i spidsen for præster og lærere, gik på horehus se Sigurd Rambusch: Jakob Scavenius. En moderne politiker i det gamle Højre. Århus 1988 s. 187-88. P.G. Lindhardt har i fremstilling og aktstykker belyst den højere gejstligheds holdning til Scavenius-sagen (Kirke, stat og borgerlig moral. Jyske Samlinger. Ny rk. IV, 1957-58, s. 97-128).
- 151.7 Herom se P.G. Lindhardt i Jyske Samlinger. Ny rk. IV, 1957-58, s. 105-07.
- 152.1 Jfr. note 59.20.
- 152.12 Jfr. note 34.29.
- Brev nr. 271 TSR til OM 24/3-1887
- 152.27 OM: Lyst Syn og Bibelstorm. To Lejlighedsbetragtninger. K. 1887.
- 152.39 Tidens Strøm. Ugeblad for Land og By. Red. af F. Falkenstjerne og M. Pontoppidan 1885ff; Enhver Sit. Ugeblad for Politik og Kristendom. 1.-3. årg. Udg. af F. Falkenstjerne og M. Pontoppidan, 4.-5. årg. af H. Jensen og Kristensen-Randers. K. 1886-91.
- 155.11 Herdis Rørdam blev viet til J.P.W. Clausen af TSR den 29/3-1887 i Holmens kirke (LAK Holmens kirkebog. Viede 1879-88).
- 155.31 D.G. Monrad: Den femte Bøn og dens Liv i Kirken indtil Luther. Nykøbing F. 1883; D.G. Monrad: Et Bidrag til den apostoliske Troesbekjendelses Historie. K. 1886.

Brev nr. 272 TSR til OM 24/5-1887

- 157.6 Om forhandlingerne om ændringer i Ritualen se note 170.19 og 172.14.
- 158.2 Kirkerådets to nye medlemmer: F. Buhl blev udpeget af Det teologiske Fak. (1. Kt. Journalsag NN 573/1887), medens H.V. Sthyr automatisk blev medlem ved sin udnævnelse til biskop over Lolland-Falster.
- 158.26 Nyt medlem af Pastoralseminariet: J.P.M. Paulli blev indstillet af KUM til posten, hvilket indebar, at han skulle holde forelæsninger over praktisk teologi (1. Kt. Forestillinger 1887 Nr. 77, kgl. resol. 20/5-1887).

Brev nr. 273 OM til TSR 26/5-1887

- 159.20 OM: Apostelen Peters Prøver (Vægteren 1886 s. 257-65).
- 161.1 Frants Buhl: Jerusalem paa Kristi og Apostlenes Tid efter de nyere Udgravninger og Undersøgelser. K. 1886.
- 161.4 J.P.M. Paulli: Bibelske Skitser. K. 1881.
- 161.8 Som kgl. konfessionarius var det Paulli, der døbte kronprinseparets søn Gustav, født 4/3-1887.
- 161.23 Holger Begtrup holdt den 10/9-1886 et foredrag i Aalborg om den "realistiske" arvelighedslære (gengivet af L. Schrøder i: Nutidsspørgsmaal (1887) s. 36ff); hospitalsforstander H.P. Barfod refererede nogle af Begtrups udtalelser i sin bog: Tør Kristne Mennesker anbefale Fritænkernes Lærdomme? Aalborg 1886. Barfods bog blev derefter anmeldt af præsten Johannes Clausen i Dagbladet 6/1-1887 (Fritænkernè og de grundtvigianske radikale), hvilket førte til en længere debat i Højskolebladet 1887 mellem Holger Begtrup, Johannes Clausen, M.A.S. Lund og Th. Elmquist. Herom se A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse (1958) s. 414ff.
- 161.28 Harald Høffding: Etik. En Fremstilling af de etiske Principer og deres Anvendelse paa de vigtigste Livsforhold. K. 1887.

Brev nr. 275 OM til TSR 3/6-1887

- 164.14 Ove Guldberg: Tids-Bestemmelse for det Nye Testaments Bøger, med adskillige didhen hørende Anmærkninger. K. 1785.
- 164.24 Græsk: det, at han dømmes retfærdigt.
- 164.32 Besøget annonceres af Alfr. Hey i brev til OM 27/5-1887 (NKS 4435).
- 164.35 F. Helveg: En bemærkning om "forsoningslæren" (Theol. T. 1887 s. 134-35).

Brev nr. 276 TSR til OM 6/6-1887

- 165.14 Se note 166.37.
 165.38 Græsk: vind, pust, luftning.
 166.5 Indbydelsen til det kirkelige møde i København 13.-15. september 1887 findes i DKT 1887 sp. 479-80; TSR var blandt hovedindbyderne.

Brev nr. 277 OM til TSR 8/6-1887

- 166.37 Th.V.L. Hansen: Om den første christne Kirke (Theol. T. 1873 s. 321-32).
 167.7 J.N. Madvig: Livserindringer. Udg. af J.N.A. Madvig. K. 1887.
 167.15 r: Om Bispestillingen i den danske Folkekirke. K. 1887; r = Johannes Clausen, sognepræst i Slagelse.
 167.16 Th. Graae: D.G. Monrad. En biografisk Skitse. Nyk. F. 1887.

Brev nr. 278 TSR til OM 23/6-1887

- 168.3 Det hebraiske ord transskriberes: banîm = børn.
 168.8 Hebraisk: 'æbæd J'I = forkortet form for 'æbæd JHWH = Herrens tjener (jfr. bind II note 374.1).
 168.11+22 Græsk: skabning.
 168.28f Græsk: ikke frivilligt, men på grund af underlæggeren. Rom. 8,20.
 168.31+36 Græsk: strid, tvist; egoisme, egenkærlighed.
 168.38 Gerh. Uhlhorn: Katholicismus und Protestantismus gegenüber der socialen Frage. Göttingen 1887.
 168.40 C. Henrik Scharling: Om Forandringer i Gudstjenesten (Dagbladet 12/6 og 14/6-1887).
 169.3 C. Henrik Scharling: Om Forandringer i Gudstjenesten. K. 1887; jfr. P. Madsens svar: Om det foreslaaede Tillæg til vor Gudstjeneste. K. 1887.

Brev nr. 279 OM til TSR 26/6-1887

- 169.24 Græsk: skabning.
 170.6 Græsk: den, der søger sit eget. Rom. 2,8.
 170.19 KUM cirk. 13/4-1887 til biskopperne om forhandling ved landemoderne ang. et af det kirkelige Råd foreslået tillæg til Ritualen for gudstjenestens afholdelse (Love og Exp. 1887-88 s. 32-35); jfr. DKT 1887 sp. 273-74; A.F. Brandt: Ogsaa et Ord om det af Kirkeaaedet foreslaaede Tillæg til vor Folkekirkes Gudstjeneste. K. 1887.
 170.30 Jfr. OM: Tilværelse og Liv (Vægteren 1887 s. 225-33).

Brev nr. 280 TSR til OM 16/7-1887

- 171.20 TSR: Folkekirke og Frimenighed. Prædiken paa Landemodet i Roskilde d. 6te Juli 1887. Særtr. af Acta Synodi Johanneæ. K. 1888.
- 172.14 Om de udvidede landemodefórhandlinger om tillægget til Rituallet se DKT 1887 sp. 465-71, 481-96. Efter at sagen havde været drøftet på landemoderne, blev den igen taget op i Kirkerådets 4. samling. Jfr. herom KUM 1. Kt. Forhandlingsprotokol for Det kirkelige Råd 1886-92, pkt. 7.
- 173.2 Fredr. Nielsen: Haandbog i Kirkens Historie. 1ste Bind. Oldkirken. K. 1885 (2. bd. Middelalderen udkom 1892).

Brev nr. 281 OM til TSR 19/7-1887

- 174.5 Stiftsprovst Rothes tak til Kirkerådet og TSR's tilslutning hertil (DKT 1887 sp. 467-68).
- 174.10 Se LF-landemodes behandling af Ritual-sagen (DKT 1887 sp. 492-94).
- 174.18 Louis W. Schat Petersen: Ludvig Feuerbach og Kristendommen. En religionsfilosofisk Afhandling. K. 1883.
- 174.21 A.S. Poulsen virkede fra 1885 som redaktionssekretær ved Theol. T.
- 174.24 G. Uhlhorns bog udkom i dansk udg.: Katholicisme og Protestantisme ligeoverfor det sociale Spørgsmaal. Overs. af G. Schepelern. K. 1887 (jfr. ovenfor note 168.38).
- 175.1 L. Lund: Om virkelige Portrætter af Jesus. Et Foredrag og en Replik til Hr. Professor Fr. Nielsen. K. 1887.

Brev nr. 282 TSR til OM 4/8-1887

- 175.29 Jak. Paulli: Ved Dr. Kgl. Hhd. Prinserne Christian Carl Frederik Albert Alexander Vilhelm og Christian Frederik Carl Georg Valdemar Axels Konfirmation. K. 1887 [de to prinser var de senere konger Christian X og Håkon VII].

Brev nr. 283 OM til TSR 5/8-1887

- 178.5 Jakob Paulli: Bibelske Skitser. K. 1881.
- 178.10 N. Lindberg (Højskolebl. 1887 sp. 1409-14, 1457-61 med ill.); jfr. Elise Lindberg: N. Lindberg (smst. sp. 1505-06).
- 178.15 N. Lindberg (Danmark. Folkeblad for Oplysning og Frihed 2/1 og 9/1-1885 Nr. 14-15).
- 178.25 John Stuart Mill: Theisme. Oversat efter Originalens 3. Udgave. K. 1886.

Brev nr. 284 OM til TSR 4/11-1887

- 179.32 Debatten mellem TSR og V. Beck drejede sig om "Søndagshvilen". TSR holdt indledningsforedraget om dette spørgsmål (Beretning om det Andet kirkelige Møde i Kjøbenhavn den 13de-15de September 1887. Udg. P. Taa-ning. K. 1887). Desuden gav DKT 1887 sp. 603ff. et fyldigt referat af mødet.
- 180.10 V. Brücker: Mit Foredrag paa Sagatun i Avgust 1886 (Højskolebl. 1887 sp. 1555-62, 1608-15); TSR: Den hellige Skrift og Pastor V. Brücker (smst. sp. 1748-56). Diskussionen drejede sig bl.a. om meningen med Brückers udtalelse, at han gik til Bibelen som til en af Bjørnsons bøger.
- 180.14 Se note 152.27.
- 180.16 Frants Buhl: Om Jobs Bog. K. 1887 (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne).
- 180.26 A.C. Larsen: Fremtidens Religion. K. 1887.
- 180.35 L. Gude: Den hellige Nadvere. 2den Afdeling: Vedligeholdelsen i Kirken. K. 1887 (3. del udkom aldrig). Vedrørende 1. del og TSR's kritik heraf se Bd. II note 106.39 og 121.33.

Brev nr. 285 OM til TSR 22/11-1887

- 183.23 Max Frommel: Indad, opad, fremad! Pilegrimstanker og Livserfaringer. Overs. af Fr. Gredsted. K. 1887.
- 183.26 Formodentlig i et ikke bevaret brev.

Brev nr. 286 TSR til OM 30/11-1887

- 184.36 Forhandlinger om de borgerlige ægteskaber i Københavns præstekonvents møde 7/11-1887 (RA. Københavns stiftskonvent. Forhandlingsprotokol 1880-94); andragende fra det københavnske konvent ang. det tiltagende antal borgerlige ægteskaber blev af biskoppen indsendt til KUM den 1/12-1887 (Sj. bisp. Journal 1522/1887; KUM 1. Kt. Journal NN 1522).
- 185.25 F.eks. den senere højskoleforstander Ernst Trier, der blev døbt i 1839 som 2-årig.

Brev nr. 287 OM til TSR 22/12-1887

- 188.5 Emil Christiani: Nutidsspørgsmaal i femten folkelige Foredrag. K. 1887.

Brev nr. 288 TSR til OM 22/12-1887

- 188.28 OM's lille brev, som han sikkert har sendt sammen med den læste korrek-
tur af NT, er ikke bevaret.
- 188.29 Første bind af TSR's Det Ny Testamente.
- 188.34 Morten Pontoppidan: Den kirkelige Anskuelses Holdbarhed og Levedyg-
tighed. I-III (Tidens Strøm 1887/88 s. 44-45, 52-54, 60-61).
- 189.2 Jfr. note 55.3.
- 189.23 Thomas Laub: Om Kirkesangen. K. 1887.
- 189.36 Salmebog for Kirke og Hjem. Anden gennemsete Udgave. Udkom 1888.

Brev nr. 289 TSR til OM 28/12-1887

- 191.10 Biskop Laubs brevveksling 1849-80 med husmand Christen Sørensen
(Daugaard), Faaborg ved Varde, er trykt i F.L. Mynster og G. Schepelern:
Biskop Otto Laubs Levnet. En Livsskildring i Breve. III (1887) s. 278-381.
- 191.35 Hans L. Møller tog studentereksamen fra Odense Katedralskole, medens
H.F. Rørdam var sognepræst i Brændekilde-Bellinge.
- 192.8 V. Brücker: Min Anerkjendelse nægtet (Højskolebl. 1887 sp. 2279-84,
2437-41). I sommeren 1887 ansøgte 45 beboere fra Starup-Nebel sogne om
tilladelse til at oprette en valgmenighed med kirke i Agaard og med V.
Brücker som præst. Jfr. note 218.17.
- 192.16 Kgl. resolution 3/5-1887 om forandring af provsteeden (Love og Exp.
1887-88 s. 44-45).

Brev nr. 290 OM til TSR 18/1-1888

- 192.35 Se note 171.20.
- 193.8 Se note 179.32.
- 193.31 Komponisten Christian Barnekow (1837-1913) udgav en stor samling ån-
delige sange med nye melodier, hvoraf flere indgik i koralbøgerne.
- 193.35 P. Madsen: Johannes' Aabenbaring, indledet og fortolket. K. 1887.
- 194.15 P. Madsen henviser flere gange til J.A. Bengel: Erklærte Offenbarung. 3.
Afl. 1758 og andre af Bengels skrifter (se noten s. 204 i Madsens bog).
- 194.23 O.C. Ipsen: De Helliges Taalmodighed og Tro. Opbyggelig Vejledning
gjennem St. Johannes Aabenbaring. K. 1884.
- 194.30+31 Græsk: former af verbet ἵστημι = at stille.

Brev nr. 291 OM til TSR 8/4-1888

- 195.16 OM: Om vor Frelse fra det Onde. Nogle fornyede Overvejelser. K. 1888.
- 195.19 J.H. Monrad: Betydningen af Jesu Kristi Død. I Henhold til Skrifter af Dr. E.F.B. Horn og Otto Møller (DKT 1887 sp. 497-512, 529-38, 552-57, 563-71).
- 195.39 Der hentydes til de mislykkede forligsforhandlinger mellem den Hørupske del af venstre og godsejerkredse i højre. Disse forhandlinger i Påsken 1888 huskes af en eftertid ved udtrykket "Jens Busk i Grevens lænestol" (Politikens danmarkshistorie XII s. 185-87).
- 196.1 Se note 141.3. Hans L. Møller blev i 1888 forstander for de Brockske handelsskoler.
- 196.11 Se note 184.36.

Brev nr. 292 OM til TSR 13/7-1888

- 197.31 Biskop Clausen visiterede 6.-7. juli 1888 i Saxild-Nølev og 8.-9. juli i Randlev-Bjerager. Han nåede ikke så mange visitatser, som han havde håbet, på grund af strubekatar (KUM 1. Kt. Indberetninger om kirkevisitatser 1853-89).
- 198.5 H.N. Clausen: Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning i Lære og Ritus. K. 1825.
- 198.23 C.F. Balslev i Ribe og C.T. Engelstoft i Odense var begge 83 år og stadig fungerende biskopper.
- 198.32 Fr. Helveg: Efterapostolske synsmåder for det frelsende i Jesu død (Theol. T. 1888 s. 367-429).
- 199.4 Morten Pontoppidan: Tolv Prædikener. K. 1888.

Brev nr. 293 TSR til OM 24/7-1888

- 201.27f De tre græske ord betyder henholdsvis: 1) opdragelse, undervisning; 2) tugtelse, straf; 3) fortabelse, undergang.
- 203.4 Græsk: midler, mellemmand.
- 203.6-7 Græsk: ἀπολυτρωσις = forløsning, befrielse; ἀγοράζω = at købe.
- 203.10 Gregor = pave Gregor den Store.
- 203.27 Græsk: ἱλαστήριον = sonemiddel, sonoffer.
- 204.2 Græsk: i toilettet.
- 205.2 Om huset i Ordrup se Marie Rørdam: Tilbageblik paa et langt Liv (1911) s. 316ff.
- 205.12 Om Schousboe se P.G. Lindhardt i Fem Aalborg-bisper. Aalborg 1954 s. 69-108; KUM 1. Kt. Forestillinger 1888 Nr. 59, kgl. resol. 17/5-1888.

Brev nr. 294 OM til TSR 10/9-1888

- 206.28 P. Waldenström: Barnedaabens Historie. Aalborg 1881 (OM's bøger nr. 2633).
- 206.34 Se bogbinder Ivar Moe til OM 3/9 og 6/9-1888 (NKS 4435).
- 206.39 P. Waldenström: Guds evige frälsningsråd. I-II. Stockholm 1882-85 (OM's bøger nr. 2028-29).
- 207.10 M. Baxter: Firti kommende Undere i de 10-12 Aar, som gaa forud for denne "Tidsalders" Ende overensstemmende med Profeten Daniel og Johannes Aabenbaring. Overs. fra Engelsk af E. Hansen. Christiania 1887.
- 207.34 Vilhelm Poulsen 4/8 og 19/10-1888 til OM (NKS 4435).

Brev nr. 295 OM til TSR 8/11-1888

- 208.32 L. Gude: Søndagens Grund og Velsignelse. Et Foredrag. K. 1888.
- 209.11 Johs. Clausen: Søndagen, dens Brug og Misbrug af Menigheden og Statens Forhold til den. K. 1887.
- 209.23 Christian Molbech og Nikolai Frederik Severin Grundtvig. En Brevvexling, samlet af K.F. Molbech og udg. af L. Schrøder. K. 1888.
- 209.34 Henry George: Den moderne Civilisations Undergang. Ved S.L. Thorsen. K. 1888.
- 209.35 Arthur Schopenhauer: Døden. Oversat af Dr. Seth. K. 1889.
- 210.4 I 1888 udgav Georg Brandes således tre bøger: 1) Indtryk fra Polen; 2) Indtryk fra Rusland; 3) Æsthetiske Studier. 2. ændrede Udgave.
- 210.31 Jfr. note 150.35.

Brev nr. 296 TSR til OM 20/12-1888

- 212.30ff Om salmebogssagen og TSR's holdning se Holmens Provst s. 115ff.
- 213.29 Se note 180.35.
- 214.5 C. Molbech: Nogle Ord om det, man kalder "Retskrivning" (Orthographie) og om de for samme opstillede Grundregler. K. 1855; Rasmus Rask: Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget. K. 1826.
- 214.9 Molbech var ansat ved Det kgl. Bibliotek 1804-57.

Brev nr. 297 OM til TSR 3/2-1889

- 215.11 Biskop C.T. Engelstoft, Odense, døde 25/1-1889.
- 215.11 B.J. Fog: Kirkelige Taler. K. 1888.

- 215.13 Joh. Petersens anmeldelse findes i Nationaltidende 22/1-1889.
- 215.25 Cirk. 7/1-1889 til samtlige skoledirektioner uden for København om midler til at føre kontrol med, at skolepligtige børn besøger skolen (Love og Exp. 1889-90 s. 6-8).
- 215.28 Regulativ 21/1-1889 for sangundervisningen i almueskolerne på landet (Love og Exp. 1889-90 s. 19-24).
- 215.31 G. Schepeleern: Om Menighedspleje, nogle vejledende Bemærkninger, ifølge Opfordring udarbejdede. K. 1888.
- 215.37 Om menighedspleje jfr. DKT 1889 sp. 246-50, 446-47, 584-85; biskop Fogs trykte skr. om menighedsplejen dateret dec. 1888 findes i LAK. Holmens provsti. Breve 1888-91. Nr. 47; de indkomne beretninger om menighedsplejen blev behandlet af Kirkerådet i mødet den 17/9-1889 (se Forhandlingsprotokol 1886-92 s. 162-67).
- 216.9 Ligtalerne blev udgivet: Frimenighedspræst Rasmus Lunds Jordefærd i Ansgarskirken 30. Jan. 1889. Nyk. M. 1889 (Særtryk af Morsø Folkeblad); jfr. L. Schrøders nekrolog i Højskolebl. 1889 sp. 129-31.
- 216.12 Bjørnstjerne Bjørnsons foredrag: "Engifte og Mangefifte", som indgik i den såkaldte sædelighedsfejde (jfr. Norsk Biografisk Leksikon I s. 659-60) blev første gang holdt på Askov i november 1887 og derefter flere steder rundt i Danmark. Foredraget er trykt som pjece i samlingen Bibliothek for de tusen hjem. Nr. 171-73, 1888; V. Becks indlæg: "men skammer man sig dog ikke?" findes i Indre Missions Tidende 1889 Nr. 2; jfr. A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske Bevægelse (1958) s. 410ff.
- 216.13 V. Brücker: Om Vilh. Beck, Blufærdigheden og Bjørnstjerne Bjørnson (Højskolebl. 1889 sp. 131-36).

Brev nr. 298 TSR til OM 19/2-1889

- 217.12 De københavnske præsters andragende 7/12-1888 til KUM (trykt i DKT 1889 sp. 177-81). De 15 præster henvendte sig til KUM, for at J. Paullis udtalelse i Dagbladet imod den nye salmebog ikke skulle stå alene. KUM svarede 23/1-1889, at sagen ved KUM cirk. 12/10-1888 var henvist til drøftelse i Kirkerådets møde i september 1889.
- 217.21 "Salmebog for Kirke og Hjem". Anden gennemsete Udgave, Anm. af V. Esmann; jfr. også W. Esmann: Om Salmer. I Anl. af Forslaget til "Salmebog for Kirke og Hjem". K. 1886 og hans artikler i Dagbladet 2/2 og 20/2-1889.
- 217.25 TSR: Psalmebog for Kirke og Hjem. Nogle Bemærkninger (Dagbladet 20/2-1889).
- 217.27 Den nye biskop i Odense var H.A.E. Stein.
- 218.17 Om baggrunden for oprettelsen af Ågård frimenighed med Brücker som

præst se DPS X s. 1075ff.; C.F. Brandt: Kirkelige Tilstande (DKT 1888 sp. 129-37, 152-57); biskop Balslevs og Brandts diskussion om den Brückerske sag se DKT 1888 sp. 257-61; V. Brücker: I Anledning af Biskop Balslev (Højskolebl. 1888 sp. 779-86, 814-19); C.J. Brandt: Blev V. Brücker hørt, før han blev dømt (DKT 1889 sp. 61-64).

Brev nr. 299 OM til TSR 21/2-1889

- 218.39 Den omtalte bog er sikkert Salmebog for Kirke og Hjem. 2. udgave.
- 219.27 Græsk: segl; bekræftelse, stadfæstelse.
- 219.33 OM: Om, hvordan Gud forhærder, hvem han vil (DKT 1883 sp. 597-618).
- 220.1 C.E.F. Reinhardt: Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning. K. 1880.
- 220.13 Frants Buhl: Jesaja, oversat og fortolket. K. 1894 (udkom i hæfter).
- 220.17 Se note 161.1.

Brev nr. 300 OM til TSR 22/3-1889

- 221.23 Niels Theodor Møller død 13/3-1889 (LAV. Gylling kirkebog 1873-91).
- 221.40 OM: Forsøg paa en kort Forklaring til St. Johannes Aabenbaring. K. 1889.
- 222.3 Karl Schönberg til OM 28/1-1888 (NKS 4435); dagbladene var skyld i forholdet, da de kun anmeldte bispers og bispeemners bøger.
- 222.17 A.C.L. Listov til OM 6/12-1884, 7/4-1885, 24/3-1886 og 9/4-1888 (NKS 4435).
- 222.20 Se en længere debat, som blev startet af Otto Jacobsen, i Højskolebl. 1888-89. Jfr. også Th. Rørdam: Nogle Tanker om Grundtvigianismen og Indre Mission I-V (Kirkebladet 1889 s. 243-60, 283-96, 324-32, 496-502, 579-94, 1890 s. 137-58); Th. Rørdams artikelrække gav anledning til en debat med provst J. Vahl.
- 222.25 Indbydelse til det kirkelige møde i Århus 21.-23. maj 1889 er trykt i DKT 1889 sp. 207-08 (TSR var blandt hovedindbyderne).

Brev nr. 301 TSR til OM 4/4-1889

- 223.40 Knud Nieuwenhuis Møller, født 8/2-1889, døbt af TSR 17/3-1889 (LAK. Holmens kirkebog 1887-91. Fødte drenge).

Brev nr. 303 TSR til OM 23/4-1889

- 227.7 commune naufragium = fælles skibbrud.
- 227.18 Græsk: forbandet være Jesus. 1. Kor. 12,3.

- 227.32 Græsk: forbandelse; forbandet; kan også betyde tempelgave.
 227.32 Det hebraiske ord transskriberes: hæræm, hvilket er Skat Rørdams gengivelse af det hebraiske heræm, "hvad der er lagt band på" (3. Mos. 27, 28.29). Egentlig det, der er viet til Herren, således at det for mennesker er forbundet med forbandelse at forgribe sig på det.
 228.10 Græsk: den himmelske og jordiske Kristus.
 228.12 Ofiterne (slangebrødrene): fællesbetegnelse for en række gnostiske sekter.
 228.13+17 Græsk: forbande Jesus.
 228.35 Jernbanen Århus-Odder-Hov blev indviet 18/6-1884.
 229.8 Sognepræsten ved Matthæuskirken Harald Stein blev i 1889 biskop i Odense. Afløseren ved Matthæus blev T.L. Levinsen.

Brev nr. 304 OM til TSR 24/4-1889

- 229.24 Græsk: se note 227.32.
 229.25 OM: Om Forstaaelsen af nogle Bibelord. En Undersøgelse. K. 1886.

Brev nr. 306 OM til TSR 29/4-1889

- 231.3 Provst Iver de Hemmer Gudmes indberetning om skolevisitatsen i Gylling sogn 1/5-1889 findes som bilag til 1. Kt. Skoleberetninger Hads-Ning herreder 1889.

Brev nr. 307 TSR til OM 2/5-1889

- 231.14 4. hæfte af TSR's NT blev trykt i foråret 1889 (se oversigten bagi bind IV).

Brev nr. 308 OM til TSR 10/5-1889

- 232.39 Se artiklen Helgolands-Dagens 25 Aars Minde (Nationaltidende 9/5-1889).

Brev nr. 310 OM til TSR 5/7-1889

- 234.2 Biskop Johannes Clausens visitats i Gylling 23.-24. juni 1889 se Mellem Otto og Jakob. Bd. I s. 22*-23*.
 234.39 Kirkerådets behandling af det af C.J. Brandt m.fl. udarbejdede forslag til salmebog fandt sted i 6. samling i september 1889 (se forhandlingsprotokol 1886-92 s. 166-77, 179-84, 214-16 og 217-18).
 235.12 Fredrik Nielsen: N.F.S. Grundtvigs religiøse Udvikling. Et Mindeskrift. K. 1889.

Brev nr. 311 TSR til OM 4/10-1889

- 236.6 TSR søgte 27/5-1889 biskoppen om 3 måneders orlov fra den 13/6 til den 13/9, for at han kunne fuldføre sin NT-oversættelse, hvilket biskop Fog bevilgede den 4/6. Kateket Taaning blev konstitueret som vikar i Holmens præsteembede (LAK. Holmens provsti. Journal 1871-1906 og breve nr. 34/1889).
- 236.38 Kirkerådet og salmebogsforslaget se note 234.39.
- 236.40 Jfr. note 34.29.
- 237.17 Om Menighedskonventet, som holdt sit første møde i 1891, se P.G. Lindhardt i Den danske Kirkes Historie VII s. 328-29 og forhandlingerne på Bethesdamødet i 1890 om "et almindeligt Konvent for den danske Folkekirke" (Beretning om det fjerde kirkelige Møde den 14de-16de Oktober 1890 i Kjøbenhavn s. 16-39).
- 238.8 R. Kübel: Moderne Kristendom. En bekymret Mands Overvejelser. K. 1889.
- 238.16ff Brückers eventuelle anerkendelse som valgmenighedspræst blev behandlet af Kirkerådet på 6. samlings 8. møde den 24/7-1889 (forhandlingsprotokol 1886-92 s. 201-05).

Brev nr. 312 OM til TSR 5/10-1889

- 239.6 TSR's ældste søn Hemming Skat Rørdam tog afgangseksamen for studerende 1889 fra Hauchs Skole og påbegyndte derefter teologistudiet.
- 240.6 Kirkerådets 6. samling omfattede i alt 13 møder og varede fra 16/9 - 30/9-1889 (forhandlingsprotokol 1886-92 s. 155-224).
- 240.23 Karl Schönberg til OM 28/8-1889 (NKS 4435). 1. udgaven af OM's bog: Den evangeliske Historie I-II udkom i 1879 (jfr. Bd. II siderne 172, 234 og 277).
- 240.38 P. Madsen havde selv udgivet en bog om Åbenbaringen (se note 193.35).
- 241.6 Jfr. Jens Nørregaard til OM 24/9-1889 (NKS 4435); Julie Høegh-Guldberg var et søskendebarn til Nørregaards hustru.

Brev nr. 313 OM til TSR 7/10-1889

- 241.18 Græsk: torn; jfr. 2. Kor. 12,7: en torn i kødet.
- 243.5 S. Constantin-Hansen: Lidt om Provst Rørdams Oversættelse af Luk. 16,23 (DKT 1889 sp. 531-33); TSR: Om Ordet "Helvede" i Luk. 16,23 (smst. sp. 563-65); S. Constantin-Hansen: Et Par Ord endnu om Oversættelsen af Luk. 16,23 (smst. sp. 631-35).

Brev nr. 314 OM til TSR 23/12-1889

- 244.21 Forfatteren var R. Kübel (se note 238.8), der var prof. i Tübingen; jfr. DKT 1889 sp. 683-86 og sp. 830.
- 244.37 Svoger i Bogense: købmand A. Detlefsen gift med Johanne Møllers søster Mathilde Dorthea Holm (LAO. Bogense byfoged. Skifteprotokol 1858-80, skifte efter Emma Ottilie Holm).
- 245.14 Se note 298.19.
- 245.22 [A.K.] Damgaard: Om en ny Psalmebogs Indførelse (Theol. T. 1889 s. 380-431).

Brev nr. 315 TSR til OM 6/1-1890

- 246.8 Se note 291.4.
- 246.17 Derimod talte TSR ved C.J. Brandts begravelse den 3/1-1890 (DKT 1890 sp. 19-31).
- 246.30 Om besættelsen af Vartov se 1. Kt. Forestilling 1890 Nr. 34 og Præstekaldslisten 1890 (der var i alt 6 ansøgere, heriblandt F.O. Jungersen. Hoff søgte ikke).
- 247.27 Jfr. kgl. resol. 2/2-1885 (Love og Exp. 1884-86 s. 167-68).
- 247.31 Nyt tillæg til salmebogen: jfr. Holmens Provst s. 117-18.
- 248.11 Det kirkelige Vennemøde i Odense den 12te og 13de September 1889. Odense 1889 (S. Olesens indlæg findes s. 59-65).
- 248.25 TSR: Kirkeaaet. En Aargang Prædikener. 2. Oplag. K. 1890 (1. Oplag 1881).
- 249.2 Asta Grundtvig døde 5/10-1890.

Brev nr. 317 TSR til OM 19/2-1890

- 251.38 Jfr. note 246.30.
- 252.21 Se note 247.31.
- 253.4 OM: Over "Herrens Bord". Syv Skærtorsdagsprædikener. K. 1883 (OM udgav også i 1872 en bog om nadveren belyst ved en samling Skærtorsdagsprædikener).

Brev nr. 318 OM til TSR 21/2-1890

- 254.17 Israels og Judas historie ved J. Wellhausen. Overs. fra tysk. (Bibliothek for de tusen hjem. No. 335-38, 1889).
- 254.16 Nationaltidende 29/1-1890 og Højskolebladet 1890 sp. 338-44.

- 254.29 Frants Buhl modtog i 1890 ansættelse som professor i Leipzig.
255.18 Henry Drummond: Naturens Lov i Aandens Verden. Oversat af Birger Hall. Kristiania 1886.

Brev nr. 319 TSR til OM 24/2-1890

- 256.28 Jfr. Franz Delitzsch: Ere Jøderne Guds udvalgte Folk? (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne). K. 1890.
257.31 J.H. Monrad: Bemærkninger angaaende Salmebogsforslagets "kranke Skæbne" (DKT 1890 sp. 129-34).

Brev nr. 320 OM til TSR 28/2-1890

- 258.13 Vilhelm Hansen besøgte OM sammen med valgmenighedspræsten i Odder, J.V. Malling (V. Hansen til OM 18/2 og 23/2-1890. NKS 4435).
259.13 Hebraisk: JHWH (gudsnavnet Jahve).
259.18 Hebraisk: ʾēlohîm = "Gud". Bruges i flæng med "Herren", men betyder også "guder" og "guddommelige væsener".

Brev nr. 321 TSR til OM 7/3-1890

- 260.16 TSR's betænkning 10/3-1890 (afæsket ham af biskoppen 4/1-1890) er indført i LAK. Holmens provsti. Kopibog 1870-1905 s. 66B-68B.

Brev nr. 322 OM til TSR 10/3-1890

- 261.10 Kenosis = udtømmning (jfr. bind I note 257.27).
261.26 Brevet fra Jakob Knudsens mor er ikke bevaret i NKS 4435.

Brev nr. 323 TSR til OM 21/3-1890

- 262.12 Græsk: Guds skikkelse. Jfr. Fil. 2,6.
263.7 Se note 246.30.
263.35 OM: Tidernes Tegn (DKT 1890 sp. 145-54, 161-70, 193-205, 249-62, 281-94).

Brev nr. 324 OM til TSR 24/3-1890

- 264.15 DKT 1890 sp. 208 og 224.
264.33 Flere af Henry Georges skrifter fandtes oversat på dansk: Fremskridt og

- Fattigdom (1886), Den moderne Civilisations Undergang (1888). I 1890 udkom yderligere nogle skrifter. Desuden blev Henry Georges tanker omtalt i flere artikler i Højskolebl. 1889 og 1890.
- 265.12 Pontus Wikner: Tankar och frågor inför människones son. 3. uppl. Stockholm 1889 (udkom også på norsk 1889). På dansk kom bogen først i 1925.

Brev nr. 325 TSR til OM 4/4-1890

- 266.32 Græsk: utilfredshed. Jfr. Jud. 16.

Brev nr. 326 TSR til OM 23/4-1890

- 267.33 Præsten i Gerding-Blendstrup var Henry Larsen (1860-1936).
 268.23+27+31 Græsk: former af verbet ἵστημι = at stille.
 268.27-28 Græsk: πᾶν ῥῆμα = hvert ord, hver sag.

Brev nr. 327 OM til TSR 25/4-1890

- 269.25+31 Græsk: former af verbet ἵστημι = at stille.
 269.32 Græsk: gå op, kom op.
 270.16 J. Paludan-Müller: Folkekirke og evangelisk Tro. K. 1890.
 270.29 Israel og vore Dage. Bibelhistorisk og religiøst Tidsskrift. Udg. af Axel Plenge og V. Ullmann. 1.-3. Bd. Viborg 1891-92.
 270.30 Axel Plenge: Exempel paa Kildesondring. Beretningen om Syndfloden, 1ste Mosebog 6,13-9,17 (Israel og vore Dage. Bd. 1, 1891, s. 17-27).

Brev nr. 328 TSR til OM 22/5-1890

- 271.38 Se note 263.35.
 272.12 Jfr. KUM forestilling 1890 Nr. 172: anerkendelse af valgmenighed for København og omegn med F. Jungersen som præst. Menigheden havde nu skaffet et lokale på Frederiksberg, hvor gudstjenesten kunne afholdes; jfr. Københavns Valgmenighed 1890-1990. K. 1991.

Brev nr. 329 OM til TSR 24/5-1890

- 273.14 Græsk: ødelæggelse.
 273.21 A.C. Larsen: De fem Mose-Bøger. En Vejledning til historisk-kritisk Bibel-læsning. K. 1890; om OM's holdning til bibelkritikken se hans brev til Deichmann Branth 30/6-1890 (Mellem Otto og Jakob I s. 244-46).

Brev nr. 330 TSR til OM 30/5-1890

- 274.8 Herom se: Det danske Missionselskabs Møde i Aarhus (Dansk Missions-Blad 1890 s. 201-07).
- 274.23 TSR prædikede over Joh. 17, 20-23 (smst. 1890 s. 206).
- 274.27 Henry B. Ussing: Tanker til Overvejelse om Menighedsliv og Kirkeliv. K. 1890.
- 275.13 Balthasar Müller (udg.): Christelig Andagtsbog til Brug i Orlogs- og Koffardifarten. Under Fleres Medvirkning. K. 1857. En afløser ses først udgivet i 1897: Andagtsbog for Flaaden. Samlet og udgivet af G. Schepelern.

Brev nr. 331 OM til TSR 2/6-1890

- 276.8 [...] ulæselig trykfejl.
- 277.5 Søofficeren Frederik Lütken udgav: Hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder. 1. Opl. K. 1764, 9. Opl. K. 1889.
- 277.12 Fr. Buhl: Til Belysning af de nyere gammeltestamentlige Undersøgelser (DKT 1890 sp. 345-55, 361-73).

Brev nr. 332 TSR til OM 8/6-1890

- 278.4 Græsk: frelste. Tit. 3,5.
- 278.8 Græsk: frelser.
- 278.33 TSR og Missionskolen se Bind I note 49.3 og 80.15.
- 278.35 Græsk: fortrinsvis.
- 279.19 Vald. Schmidt: Den nyere Kritik af det gamle Testamente (DKT 1890 sp. 409-15, 425-32); V. Obel: Hvad den gammeltestamentlige Kritik kan og ikke kan (Et Foredrag). DKT 1890 sp. 377-88, 393-404.
- 279.20 Om besættelsen af professoratet i GT, som skete ved konkurrence, se Aar-bog Univ. 1889-92 s. 188-91, 980-81.

Brev nr. 333 OM til TSR 10/6-1890

- 280.27 Jfr. Børresens Tale i Frue Kirke d. 21. November 1889 (Særtryk af "Dahk-wala" 1890 No. 1). K. 1890.
- 280.40 Da censor Vald. Schmidt selv skulle deltage i eksaminationen, beskikkede KUM i skr. 10/12-1890 TSR som censor i eksamensterminen dec.-jan. 1890/91 (Aar-bog Univ. 1889-92 s. 593). OM's udtalelse kunne tyde på, at TSR tilsvarende havde eksamineret ved sommereksamen 1890, men dette fremgår ikke af Aar-bog Univ.

Brev nr. 334 TSR til OM 17/9-1890

- 281.32 1. ord. kateket ved Holmens kirke P. Taaning blev i juni 1890 ansat som sognepræst i Brøndum-Vester Nebel. Den nye kateket R.P. Rasmussen blev først udnævnt 1. oktober.
- 283.8-9 Græsk: rejs templet og mål det. Jfr. Åb. 11,1.
- 283.22 Græsk: drengbarn.
- 283.30 Græsk: grækere.
- 284.11-12 Græsk: ἔθνος = folk; τὰ ἔθνη = hedninger, udlændinge.
- 284.13 TSR døbte den 10/8-1890 Hans L. Møllers søn Eskil Nieuwenhuis Møller (født 18/6-1890) i Holmens kirke (LAK. Holmens kirkebog 1887-91 fødte drenge).

Brev nr. 335 OM til TSR 19/9-1890

- 285.5 P. Madsen: Johannes' Aabenbaring, indledet og fortolket. K. 1887; Carl Heinrich August v. Burger: Die Offenbarung St. Johannis nach dem Grundtexte deutsch erklärt. München 1877.
- 285.25 Græsk: se ovenfor side 283.3-14.
- 286.10 Henning Jensen: Jesu Barndom og Ungdom. En Fremstilling for Lægfolk. K. 1890; året efter udgav Henning Jensen: Jesus i Galilæa. En Fremstilling for Lægfolk.
- 286.16 Vilh. Birkedal: Personlige Oplevelser i et langt Liv. 1.-3. Afd. K. 1890.
- 286.19 I. von Döllinger: Pavens Ufejlbarhed. Tre Breve. Med Indledninger og Anmærkninger. K. 1890; Fredr. Petersen: Jesu Billede. Foredrag paa Studentermødet i Hillerød. K. 1890. Begge afhandlinger blev udsendt i Fr. Niensens serie "Smaaskrifter til Oplysning for Kristne".
- 286.21 Indbydelsen til Det kirkelige møde i Bethesda 14.-16. okt. 1890 er bl.a. trykt i Fra Bethesda 1890 s. 622-23. TSR skulle sammen med V. Beck holde foredrag om "Sogneforholdets kristelige Betydning".

Brev nr. 336 OM til TSR 6/1-1891

- 287.31 OM's søster Anne Margrethe Møller døde den 21/12-1890 (51 år gammel). LAV. Gylling kirkebog 1873-91.
- 288.7 Kgl. resol. 17/11-1890 med bemyndigelse til biskopperne til at tillade, at "Nyt Tillæg til Psalmebog for Kirke og Husandagt" indføres til brug i kirkerne (Love og Exp. 1889-90 s. 404-05).
- 288.21 KUM cirk. 11/11-1890 om betingelserne for børns antagelse til konfirmationsforberedelse (Love og Exp. 1889-90 s. 398-402). Heri er også trykt KUM skr. til Kirkerådet 11/9-1890.

- 289.8 V. Obel: Om den gammeltestamentlige Kritik. (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne). K. 1890.
- 289.13 Axel Plenge: En Berigtigelse (DKT 1890 sp. 433-36); V. Obel: I Anledning af A. Plenges Berigtigelse (smst. sp. 452-56); A. Plenge: Hr. Obel's Standpunkt (smst. sp. 495-504); jfr. også det af Axel Plenge og V. Ullmann udgivne tidsskrift: Israel og vore Dage, som begyndte at udkomme i april 1890.

Brev nr. 337 TSR til OM 24/1-1891

- 290.7 Jfr. Beretning om Det fjerde kirkelige Møde den 14de - 16de Oktober 1890 i Kjøbenhavn. Udg. M.F. Høfler. K. 1890.
- 291.4 Jfr. DKT 1891 sp. 30-31; kirkekommissionen blev nedsat 18/11-1890 og bestod af højesteretsadvokat C. Liebe (formand), stiftsprovst C. Rothe, TSR, sp. P.R. Volf, borgmester H.N. Hansen, overretsassessor E. Florian Larsen og professor H. Westergaard. Jfr. P.G. Lindhardt: Holmens Provst s. 146ff. Papirerne vedr. kommissionens nedsættelse findes i KUM 1. Kt. Akter vedr. kommissionen af 18/11-1890 til overvejelse af de kirkelige forhold i Kbh. og på Frederiksberg.
- 291.26 Striden om Th. Laubs ansættelse er behandlet af P.G. Lindhardt i "Holmens Provst" s. 120ff.
- 292.2 Jfr. William Behrends udtalelse i Illustreret Tidende 1891 Nr. 15 om TSR's tale ved Gades begravelse, at den vil blive husket på grund af dens "Kulde og Mangel paa Forstaaelse af den Mand, til hvem den skulde være Afskeds-hilsen".
- 292.9 TSR: Tale ved Professor Dr. phil. Niels W. Gades Bisættelse i Holmens Kirke d. 29. Decbr. 1890. K. 1891.

Brev nr. 338 TSR til OM 21/2-1891

- 292.37 En sådan vielse ses ikke indført i Holmens kirkebog. Viiede 1888-91.
- 294.19 V. Brücker: Guds Forhold til, hvad der gjør ondt (Højskolebl. 1891 sp. 69-73, 112-18, 135-41, 183-84).

Brev nr. 339 OM til TSR 23/2-1891

- 295.30 Politiken 8/1-1891: En Protest (Gfr. Matthison-Hansen, Emil Hartmann og Otto Malling protesterer mod, at embedet som organist ved Holmens kirke er blevet besat uden opslag). Politiken bragte i den følgende tid frem til den 22/1-1891 en række indlæg i organistsagen.

- 295.38 Kristjan Østergård (højskolelærer i Støvring): En forsømt Opgave. Nogle Tanker til Eftertanke (Højskolebl. 1890 sp. 97-101, 136-39, 161-66, 198-200). Diskussionen drejede sig om, hvordan man skulle forholde sig til verdens lidelse og elendighed. Østergård mente, at selv om elendigheden stammede fra Djævelen, så kunne mange af elendighederne fjernes ved at indføre sundhedslære i skolen. Jfr. også hans artikel: Sundhedsplejen i Forhold til Kristendommen (Højskolebl. 1890 sp. 552-58, 598-601). Om virksomheden i Amerika: Kristjan Østergård: De danske Folkehøjskoler i Amerika (Højskolebl. 1888 sp. 127-28).
- 295.40 OM: Det onde gjør ondt (Højskolebl. 1891 sp. 399-403, 436-42). Er også trykt i DKT 1891 sp. 153-63.
- 296.4 Fr. Rønning: Om Guds Forhold til det onde (Højskolebl. 1891 sp. 225-29); Lavrids Nyegaard: Det, som gjør ondt, og det, som er ondt (smst. sp. 236-41); Fernando Linderberg: En smal Sag (smst. sp. 241-46).
- 296.14 O. Bugge-Asperheim: Brændende spørgsmaal i afhandlinger. Kristiania 1890.

Brev nr. 340 OM til TSR 23/4-1891

- 296.29 Jfr. Balling til OM 22/3-1891 (NKS 4435); TSR sendte Balling en anbefaling, men den "er af hans sædvanlige Slags" (Balling til OM 1/8-1891). Så var Balling mere tilfreds med OM's anbefaling, som han overbragte kultusministeren og departementschefen ved en audiens (Balling til OM 1/8 og 20/8-1891). Balling optræder ikke blandt navnene i listerne over understøttede personer i de følgende års finanslovsforslag.
- 297.11 Chr. Balling: Pavlus og hans Tid. Kolding 1882. Desuden skrev Balling bogen: Ordsproglærdom, som udkom i to udgaver 1877 og 1880.

Brev nr. 341 OM til TSR 13/8-1891

- 298.10 I juli 1891 blev Jacob Scavenius afløst af Carl Goos som kultusminister.
- 298.10f Forsømmelser se note 215.35; udskrivning se KUM cirk. 2/2-1889 (Love og Exp. 1889-90 s. 31-32); retskrivning se bek. 7/6-1889 (Love og Exp. 1889-90 s. 107-24).
- 298.19 Spørgsmålet om oprettelsen af et almindeligt konvent for den danske Folkekirkelike var et af hovedemnerne på det fjerde kirkelige møde i okt. 1890 (se Beretningen s. 14-39), jfr. note 290.7; menighedskonventet blev oprettet i juni 1891 (DKT 1891 sp. 378-79, 413-27).
- 298.25 Mødet den 26.-27. maj 1891 i Middelfart havde til formål at drøfte dannelsen af en kirkelig sammenslutning inden for de grundtvigske kredse (DKT

- 1891 sp. 426-27). Jfr. A. Pontoppidan Thyssen: Det grundtvigske Møde i Middelfart 1891 og dets Forudsætninger (KHSaml. 7. Rk. II, 1954-56, s. 171-230).
- 299.21 C. Henrik Scharling: Grundtvig eller Luther? Et Blik paa Nutidens danske Kirkeforhold. K. 1891; Fr. Nielsen: Luther og Grundtvig. En kirkelig Lejlighedsbetragtning. K. 1891.
- 299.27 J.H. Monrad anmeldte Scharlings bog i DKT 1891 sp. 333-42.

Brev nr. 342 OM til TSR 26/11-1891

- 300.12 Thea Møller.
- 300.18 H.F. Rørdam: Peter Rørdam. Blade af hans Levnedsbog og Brevvexling. I-III. K. 1891-95.
- 301.5 Johanne Luise Heiberg: Et Liv gjenoplevet i Erindringen. I-IV. K. 1891.
- 301.10 Holm Hansen: Den gamle "Ninon". Et Minde om Fru Heiberg (Illustreret Tidende 1891 Nr. 14).
- 301.27 Professoratet i Gammel Testamente blev besat med J.C. Jacobsen. Jfr. omtalen i DKT 1891 sp. 592, 702; Leif Grane i Københavns Universitet 1479-1979 V s. 424. Se også note 279.20 og 302.27.
- 301.36 Lars Oftedal var udover at være præst og stifter af en række religionsskoler for voksne og af filantropiske selskaber også bladudgiver og politiker. Han måtte den 1/11-1891 efter at have været til forhør hos sin biskop i kirken bekende, at han havde haft et usædeligt forhold. Han blev den 14/11-1891 afskediget som præst uden pension (Norsk Biografisk Leksikon X s. 331-38).
- 301.39 Christopher Bruun: Lars Oftedal (For frisindet Christendom. 4. Aarg. 1887 s. 49-51).

Brev nr. 343 TSR til OM 10/12-1891

- 302.27 Bedømmelseskomiteen ved professorkonkurrencen i GT (jfr. note 279.20), som blev udnævnt af KUM ved skr. 10/7-1891, bestod af fakultetets professorer samt som udefra kommende medlemmer prof. F. Buhl, prof. Vald. Schmidt og TSR. Ved kgl. resol. 14/11-1891 udnævntes J.C. Jacobsen til prof. (Aarbog Univ. 1889-92 s. 980).
- 303.11 Se note 291.4.
- 303.34 TSR afgav ikke separatvotum. Se Betænkning afgivet af den af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet den 18. November 1890 nedsatte Kommission til Overvejelse af de kirkelige Forhold i Kjøbenhavn og i Frederiksberg Sogn. Afgivet den 23. Marts 1892. K. 1892; om det videre ar-

- bejde med sagen se KUM 1. Kt. Akter vedr. lovforslag om ordning af de kirkelige forhold i Kbh. og på Frederiksberg 1892-94.
- 304.15 Politiken fulgte Oftedal-sagen tæt i en række artikler i perioden 4/11-9/12-1891.
- 304.28 Jfr. Politiken 9/12-1891: Ny Syndebekendelse (Christoffer Bruun "bekender sin Viden om Oftedals Synd").

Brev nr. 344 OM til TSR 15/2-1892

- 305.17 Caroline Amalie Møller døde den 4/2-1892 (LAV. Gylling kirkebog 1892-1903).
- 306.15 J.H. Monrad: Guds Forhold til, hvad der gør ondt (DKT 1891 sp. 97-105); samme: Elastiske Sidebemærkninger til den af Brücker rejste Forhandling (smst. sp. 180-84); samme: Efterskrift (smst. sp. 276-78); samme: Guds Forhold til det Onde (smst. sp. 591-92).
- 306.25 A.S. Poulsen: Jesu Barndom og Ungdom. I Anledning af Henning Jensens kritiske Angreb. K. 1891.
- 306.27 Henning Jensen: Jesu Barndom og Ungdom. Fremstilling for Lægfolk. K. 1890.

Brev nr. 345 TSR til OM 21/4-1892

- 307.38 Kommissionens betænkning se note 303.34.

Brev nr. 347 OM til TSR 29/4-1892

- 310.39 Herom se OM til C.F. Borch 7/4 og 17/4-1892 (Borchs privatarkiv. RA).
- 311.2 OM's studiekammerat Jakob Severin Deichmann Branth blev i 1889 gift igen, da hans første kone var død i 1887 (Erik Nørr: Mellem Otto og Jakob. I-II).

Brev nr. 348 TSR til OM 2/6-1892

- 311.15 OM blev Ridder af Dannebrogordenen den 26/5-1892 (Hof og Stat); jfr. hans yderst kortfattede levnedberetning i Ordenskapitlet af 29/6-1892.
- 311.30 Det femte kirkelige Møde i Odense, 17-19 Maj 1892. Udg. J. Schrøder. K. 1892. Om dette møde og TSR's tale jfr. P.G. Lindhardt: Holmens Provst s. 138ff.
- 311.35 Ussings bog se note 274.27.

- 311.38 Vejlbysogne-Mission. Aarsberetning for 1891. Ussing blev i 1891 udnævnt til sognepræst i Hvidovre.
- 312.9 Jfr. den store illustrerede reportage i Illustreret Tidende 5/6 og 12/6-1892 Nr. 36-37.
- 312.23 Jfr. Politiken 1/6-1892 (Czaren til Begravelse. Udenrigsminister, Baron Rosenørn-Lehns Begravelse). Jfr. V. Sthyr: Ved Udenrigsminister, Lehnsbaron Otto Ditlev Rosenørn-Lehns Jordefærd d. 2. Juli 1892. Nyk. F. 1892; TSR's tale synes ikke trykt.

Brev nr. 349 OM til TSR 3/6-1892

- 313.29 OM: Den evangeliske Historie. I-II. 1. udg. 1879; 2. omarbejdede udg. K. 1892.

Brev nr. 351 OM til TSR omk. 25/6-1892

- 316.23 Resten af brevet er ikke bevaret. Heller ikke i den gamle udg. fra 1916, hvor der er komponeret et nyt brev bestående af brev nr. 351 + brev nr. 353 linie 17ff.

Brev nr. 352 TSR til OM 28/6-1892

- 317.3 OM's udtalelser findes formentlig i den tabte del af brev nr. 351; Bjørnstjerne Bjørnson og den svenske højskoleforstander Teodor Holmberg, Tärna i Västmanland, diskuterede i Højskolebl. 1892 det norske spørgsmål og forsvaret (se Bj. Bjørnson: Sveriges og Norges Forening. Højskolebl. 1892 sp. 646-50, 682-86). Bjørnson fortsatte i disse år med at vække opsigt i den danske offentlige debat. Dels satte han i mange artikler og på møder spørgsmålstegn ved den svensk-norske unions fortsættelse, dels var han i Danmark både i 1890 og i 1892 for at holde fredstaler.
- 317.20 C.I. Davidsens bog: "Herrens Engel og Menneskens Søn" udkom først i Odense 1900.
- 317.28 Menighedskonventets 2det Møde 28.-30. Juni 1892 (se referatet i DKT 1892 sp. 493-98 og i Højskolebl. 1892 sp. 1005-11). Bestyrelsesmedlemmer udover Jens Nørregaard var J. Vahl, Nr. Alslev, og Gustav Heiberg, Kirke Helsing.

Brev nr. 353 OM til TSR 30/6-1892

- 318.19 Fra 1/1-1892 skulle alle kirkebøger føres efter et nyt skema (cir. 31/10-1891. Love og Exp. 1891-92 s. 194-96). *Debatindlæg*: Kirkebetjent: De ny Kirkebøger. En Nutidsreform (Højskolebl. 1892 sp. 732-35); De nye Kirkebøger (Fra Bethesda 1892 s. 212-14, 242-43); M.C.V. Christensen: De ny Kirkebøgers Forstaaelse (DKT 1892 sp. 565-72); J.V. Pontoppidan: De nye Kirkebøger (smst. sp. 624); P. Th. Sveistrup: De nye Kirkebøger (smst. sp. 641-42).
- 318.31 Jfr. note 311.15.
- 319.15 OM fik ikke dette fromme håb opfyldt. I 1901 blev han Dannebrogsmænd og i 1911 Kommandør af anden grad.
- 319.22 Th. Rørdam: Til Papisterne og til dem, der drages mod Papismen. K. 1892.

Brev nr. 354 TSR til OM 11/7-1892

- 319.35 Græsk: venter (gemmes).
- 319.40 TSR: Tale ved Krydseren "Geiser"s Afløbning d. 5te Juli 1892. K. 1892.
- 320.3 Zaren = Aleksander III; kejserinden = Maria Feodorovna (Dagmar).
- 320.22 TSR's betænkning 26/7-1892 om søforterne (afæsket ham af biskoppen 29/4-1892) findes indført i LAK. Holmens provsti. Kopibog 1870-1905 s. 81B.

Brev nr. 355 TSR til OM 29/7-1892

- 321.21 Jfr. Mindeblade om Vilhelm Birkedal og hans Hustru. Udg. L. Nyegård. K. 1892
- 321.25 Birkedals sidste bog se note 286.16.

Brev nr. 358 OM til TSR 11/8-1892

- 324.3 Jfr. note 317.28.

Brev nr. 359 TSR til OM 30/8-1892

- 325.10 OM: Om vor Frelse fra det Onde. Nogle fornyede Overvejelser. K. 1888.
- 325.18 Græsk: Guds vrede bliver over.
- 325.33 Banestrækningen Viborg-Ålestrup gennem Skals blev indviet i 1893, så jernbanen var under anlæg, da TSR besøgte stedet.

Brev nr. 360 OM til TSR 31/8-1892

- 326.18 OM var født i Dalsgård præstegård.
- 326.34 P. Madsen havde skrevet en bog om Johannes' Åbenbaring (se note 193.35).
- 327.23 Politiken 1/9-1892 (Koleraen i Aarhus konstateret. Professor Walther død af Kolera). I flere måneder fra midten af juli til slutningen af oktober 1892 var dagspressen til stadighed optaget af kolerafarens. Jfr. Julius Petersen: Koleraepidemierne med særligt Hensyn til Danmark. K. 1892; Gerda Bonderup: "Cholera-Morbro'er og Danmark. Århus 1994 s. 305ff.

Brev nr. 361 TSR til OM 18/9-1892

- 328.12 Se det ekstraordinære møde i Københavns Præstekonvent den 12/9-1892, hvor man drøftede udkast til lov om ændring af de kirkelige forhold i København og på Frederiksberg, hvilket medførte, at der blev indsendt et flertals- og et mindretalsforslag til KUM (RA. Københavns Stiftskonvent. Forhandlingsprotokol 1880-94).

Brev nr. 362 OM til TSR 19/9-1892

- 329.24 Åb. 17,1ff.
- 330.15 liqvor pectoralis = brystdråber.

Brev nr. 363 TSR til OM 27/9-1892

- 331.12 OM: Den kristelige Vished eller "Troens fulde Forvisning" (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne). K. 1892.

Brev nr. 364 OM til TSR 29/9-1892

- 332.4 OM: Den evangeliske Historie. I-II. 2. udg. K. 1892.

Brev nr. 365 TSR til OM 23/10-1892

- 332.14 TSR fik ved KUM skr. 3/10-1892 tilladelse til at foretage en rejse til Wiesbaden i tiden 7/10-31/10-1892 (1. Kt. Brevbog 1892 Nr. 3399-4000).
- 332.30 Bind II af den evangeliske Historie bar titlen: De fire evangeliske Beretninger om *Herrens Liv*.
- 333.15 Biskop P.C. Kierkegaards sidste år var præget af store anfægtelser og sindsyge.

Brev nr. 366 OM til TSR 22/11-1892

- 336.32 C. Hostrup døde den 21/11-1892; jfr. nekrologer af J.H. Monrad i DKT 1892 sp. 757-58 og Karl Jørgensen i Højskolebl. 1892 sp. 1515-18.
- 337.5 Det bjørnbakske venstre var i Odderkredsen i en lang årrække repræsenteret i Folketinget af Geert Winther og af Viggo Bjørnbak, en søn af Lars Bjørnbak, som oprindeligt lagde navn til grupperingen.
- 337.11 Se note 300.18.
- 337.20 Hans R. = Hans Nik. Kellermann Rørdam.
- 339.7 F.W. Bugge: Johannes-Evangeliet. Indledet, oversat og forklaret. Kristiania 1893.
- 339.10 Jfr. borgmester H.N. Hansen: Om Forslaget til de kirkelige Forholds Ordning i København. K. 1893.

Brev nr. 367 TSR til OM 19/1-1893

- 340.3 L.J. annoncerede i DKT 1893 sp. 13-15 under rubrikken "Kirkekrønike" udgivelsen af Morten Pontoppidans "Frit Vidnesbyrd", der ville blive påbegyndt i januar 1893. Om "Frit Vidnesbyrd" og bladets modtagelse se P.G. Lindhardt: Morten Pontoppidan (1950) s. 252ff.
- 340.18 Græsk: fromhed, gudfrygtighed.
- 340.21 Adolf Harnack: Den apostoliske Troesbekjendelse. En historisk Redegjørelse med en Epilog. Oversat af Emil Christiani. K. 1893.

Brev nr. 368 OM til TSR 24/1-1893

- 344.22 TSR's første besøg i Gylling fandt sted i 1855 (se brev nr. 2, bind I s. 2).

Brev nr. 369 OM til TSR 25/5-1893

- 345.12 Fredrik Nielsen og TSR: Ritualer om Daaben og Nadveren. Et Forslag. K. 1893.
- 345.14 De ny kirker: jfr. F.W. Steintal: Fra Mødet for Kirkesagen i København (Fra Bethesda 1893 s. 313-18).
- 346.1 Græsk: ἐν αἵματι = ved mit blod; διαθήκη = pagt.
- 346.14 Frants Buhl: Det israelitiske Folks Historie. K. 1893. 2. forøgede Udg. K. 1893.
- 346.40 Jfr. Fred. Barfod: Ledetraad i Danmarks Historie. 9. gennemsete Udgave. K. 1879.

- 347.15 V. Brücker anmeldte Henning Jensen: Jesu Barndom og Ungdom, en Fremstilling for Lægfolk (1890) i Højskolebl. 1890 sp. 1309-15, 1341-49 og Henning Jensens bog: Jesus i Galilæa (1891) i Højskolebl. 1891 sp. 961-67.

Brev nr. 370 TSR til OM 5/8-1893

- 348.11 Jfr. T. Løgstrup: Kort Beretning om Randersmødet 7.-8. Juni (Dansk Missions-Blad 1893 s. 245-52).
- 348.25 Herm. Schultz: Das alte Testament und die evangelische Gemeinde (Hefte zur christlichen Welt. Nr. 7). Leipzig 1893 [27 s.]
- 349.23 Græsk: ved.
- 349.31 damnans et efferens: dømmende og førende til.
- 350.1 Ved det kirkelige møde i Kolding 24.-25. maj 1893 talte V. Brücker om "Folkekirke - Frikirke", A. Plenge om "Kirken og det Gamle Testamente", Povl Boisen om "Storm og Frihed", J. Teilmann om "Grundtvigianisme" og M. Pontoppidan om "Religiøs Opdragelse" (DKT 1893 sp. 333-34, jfr. sp. 352-61, 369-77).
- 350.21 Sonja Kovalevsky: Vera Vorontzoff. Fortælling fra Rusland. Oversat af Otto Borchenius. K. 1893.
- 350.24 Den svenske forfatterinde Anne Charlotte Leffler var 1872-89 gift med Gustav Elias Edgren. Hun blev i 1890 gift med hertugen af Cajanello.
- 350.26 Fru Heibergs Levned se note 301.5.

Brev nr. 371 OM til TSR 15/10-1893

- 351.17 Ingeborg Fabritius Nørregaard (1878-1955), konfirmeret 1893, senere gift med Georg Thaning
- 351.24 OM: Nogle Støttestrukturer under Bedømmelsen af det gamle Testamente. Et Foredrag. K. 1893.
- 351.31 O. Jensen: Den gammeltestamentlige Overlevering og den moderne Kritik. Efter et indledende Foredrag holdt i et Præstekonvent (DKT 1893 sp. 328-31, 337-47, 385-94, 401-09); O. Jensen: Om "Udviklingsteorien" og det gamle Testamente (DKT 1893 sp. 545-50, 561-72). O. Jensen angreb heri bl.a. Plenges foredrag på det kirkelige møde i Kolding (trykt i Højskolebl. 1893 sp. 717-30).
- 351.32 A. Plenge: Bibelkritiken og Pastor O. Jensen (DKT 1893 sp. 587-92); O. Jensen: Lidt om "moderne Kritik" (DKT 1893 sp. 619-23); Axel Plenge: Profeterne og Loven (DKT 1893 sp. 648-53). Da DKT ønskede debatten afsluttet, fremkom O. Jensens sidste svar: Om "Loven og Profeterne" i Theol. T. 1894 s. 337-51.
- 352.4 Jul. Friis Hansen: Om de nye Kirker i Kjøbenhavn. K. 1893.

Brev nr. 372 TSR til OM 30/10-1893

- 353.11 Med brevet fulgte 2 sider med rettelser til OM's bog. Disse rettelser er ikke medtaget i transskriptionen.
- 353.37 TSR's holdning til bibelkritikken se P.G. Lindhardt: Holmens Provst s. 111ff.
- 354.27 Kommissionens betænkning se note 303.34.
- 354.40 Forslag til Lov om ordning af de kirkelige forhold i Kbh. blev 9/3-1893 forelagt Landstinget sammen med et tilsvarende forslag om de kirkelige forhold på Fr.berg (Rt. 1892/93 Tillæg A sp. 3395-3452). Der blev nedsat udvalg, som ikke nåede at afgive betænkning.
- 355.15 J. Nørregaards og P. Madsens nedennævnte indlæg fremkom i debatten efter provst L.N. Balslevs foredrag: Den hellige Nadvers rette Brug (Det kirkelige Møde i Kjøbenhavn den 17de-19de Oktober 1893. Udg. Johannes Schrøder. K. 1894 s. 117-18 (J. Nørregaard), s. 121-23 (P. Madsen).

Brev nr. 373 OM til TSR 27/11-1893

- 356.6 OM: Noget om Determinisme og Frihed. K. 1893.
- 356.20 C. Henrik Scharling: Halvgrundtvigianismen eller Bogstavdyrkelsen. K. 1893.
- 356.32 Jfr. biskop Fogs hyrdebrev til Sjællands stifts præster (trykt i Fra Bethesda 1892 s. 793-95 og DKT 1892 sp. 811-14); Lov om ligbrænding 1/4-1892 (Love og Exp. 1891-92 s. 363-64); KUM cirk. 5/12-1892 ang. sognepræsternes funktion ved ligbrænding (smst. s. 536).
- 356.39 Fredr. Nielsen: Prof. Caspari og Grundtvig. En Replik til Prof. H. Scharling. K. 1893; Scharling svarede i Fra Bethesda 1893 s. 825-28.
- 357.7 C. Hostrup: Senere Livserindringer udgivne af Elisabeth Hostrup. Med et Tillæg af Udgiverinden. K. 1893.
- 357.12 Helge Hostrup oprettede højskolen i Ry i 1890.
- 357.16 Om Morten Pontoppidans virksomhed som højskoleforstander se P.G. Lindhardt: Morten Pontoppidan. Bd. I (1950).
- 357.18 K. Feilberg: Om Kulturbevidsthed og Gudsbevidsthed. Kristiania 1893.
- 357.31 En kreds af præster udsendte i november 1893 en opfordring til den danske præstestand om at rejse en kirke i København (herom se Fra Bethesda 1894 s. 135-36 og DKT 1894 sp. 152-54).

Brev nr. 374 OM til TSR 18/4-1894

- 358.5 Den 20/4-1894 kunne TSR fejre 25 års jubilæum som præst.
- 358.29 Forliget i 1894 mellem høreregeringen og det moderate venstre med Frede Bojsen i spidsen afsluttede provisorietiden.
- 359.13 Monrad optog således en artikel i DKT af præsten P. Riemann, som Morten Pontoppidan havde afvist at optage i Frit Vidnesbyrd (herom se DKT 1894 sp. 129-36, 168-69, 193-99 og 241-45).
- 359.14 A. Schack: Om M. Pontoppidans nye Tanker (Fra Bethesda 1893 s. 793-98, 810-23, 829-39, 841-53).
- 359.19 M. Pontoppidan: Hyrderne og Barnet (Luk. 2,15). Frit Vidnesbyrd 1893 s. 369-77; Morten Pontoppidan: Lydig til Døden. Billeder fra Passionshistorien. K. 1893.
- 359.23 Den af C.F. Tietgen restaurerede Marmorkirke blev indviet 19/8-1894. Den første sognepræst blev DKT's redaktør J.H. Monrad.
- 360.1 OM blev sat i latinskole i Horsens, hvorfra han tog eksamen i 1852.

Brev nr. 375 TSR til OM 15/6-1894

- 360.33 OM ydede 40 kr. til indsamlingen til TSR's jubilæum (KB. 1986 Fol.).
- 360.39 Jfr. Hans Werner: T.M. Werner og hans Slægt. K. 1931.
- 361.10 Det ny Testament, i Dr. T. Skat Rørdams Oversættelse med C. Blochs Billeder af Jesu Liv (udkom i hæfter 1895-98).
- 361.28 Torkild Skat Rørdam tog studentereksamen fra Linnésgade Latin- og Realskole (det nuværende Kildegårds Gymnasium).
- 362.15 Om M. Pontoppidans forsøg på at blive rkp. på Frederiksberg se P.G. Lindhardt: Morten Pontoppidan Bd. I s. 249 og II s. 12.

